HISTORIA DE CATALUNYA

A. de Bofarull

Historia de Catalunya

HISTORIA CRÍTICA
CIVIL Y ECLESIASTICA
DE
CATALUNYA

PER

D. ANTONI DE BOFARULL Y BROCA

LLICENCIAT EN JURISPRUDENCIA; INDIVIDUU CORRESPONENT DE LA REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA, DE LA ARQUEOLÒGICA DE BÈLGICA, DE LA SOCIETAT MEXICANA DE GEOGRAFIA, ESTADÍSTICA E HISTORIA, Y DE NÚMERO DE LA DE BONES LLETRES DE BARCELONA: OFICIAL DE PRIMER GRAU DEL CÒS FACULTATIU D'ARXIVERS, BIBLIOTECARIS Y ANTIQUARIS, AB DESTÍ A L' ARXIU GENERAL DE LA CORONA D' ARAGÓ; PREMIAT, PER UNANIMITAT, AL CERTAMEN OBERT PER L' ATENEU CATALÀ LO 1869 SOBRE ESTUDIS HISTÒRICHS, CRITICHS Y DOCUMENTATS DE UN PERIODE DE LA HISTORIA DE CATALUNYA; AL DE GIRONA LO 1875 PER TREBALLS HISTÒRICHS-CRITICHS D' OBGECTE ANÀLECH, Y EN ALTRES DIVERSOS CERTAMENS DE CARÀCTER LITERARI.

Enriquida ab apèndechs
contenint notes y documents aclaratoris segons les més modernes descobertes históriques

TOMO XIX

—

COMTES-REYS

BARCELONA
BIBLIOTECA CLÀSSICA CATALANA
1908

CAPITOL LIII

Joan II

Dés del any 1458 al 1461

Antecedents indispensables per conèxer lo regnat d'En Joan, mal pare, mal home y mal rey. Per què lo nou rey, al succehir, prescindeix dels dominis adquirits per lo seu antecessor. Cóm jurá en Aragó. S'avé ab lo papa y ab lo rey de Nàpols. Senyala die per ésser jurat a Catalunya. Lo princep de Viana suplica a son pare lo perdó: intencions del ún y del altre. Com jurà lo Rey en Barcelona. Comportament del Princep: nous odis. Distincions al infant En Ferran, germanastre del Princep: estada d'aquest, primer a Sicilia y després a Mallorques. Enlastijament de Carles en aquexa illa, vanes ilusions com a fill, enganys del pare, concordia passatgera y trasllat del Princep a Barcelona. Desmesurats obsequis d'aquesta ciutat, facilitats y desenganys d'En Carles, y severes prohibicions del Rey de que son fill sia tractat com a primogènit. Propòsits de casar En Carles ab la infanta Na Elisabet de Castélla, de la qual volien-ne la má En Joan y Na Joana per l'infant Ferran. En Carles gita-s als peus del seu pare a Igolada, y ensémps van a Barcelona. Alegria d'aquesta ciutat, visques al Princep, enveja de la madrastra y primer propòsit de perdre En Carles. Córts aragoneses a Fraga: abandona-les lo Rey y se-n va a Lleyda, a ón crida lo Princep. Trista escena entre lo pare y lo fill, presó d'aquest y reclusió al castéll d'Aytona. Les córts no-s dónen per disgregades. llurs representants s'interessen per lo Princep, y escriuen a la Deputació per que hom procur la deslliurança d'aquell. Embaxades d'Aragó y Catalunya, súpliques inutils, astucies del Rey per embullar l'afer y pruduhir desunions y gelosies entre los suplicants, sa refinada inhumanitat y menys-preu de les lleys e institucions. dignitat de la Deputació catalana e hipocresia de la reyna Joana. Los embaxadors se proposen seguir lo Rey; entrada d'aquest y del Princep a Çaragoça, noves vistes, sobergueries y menaces del Rey. noble altivesa dels catalans, y cambi sobtat y enganyos en la actitut del tirà. La defensa de les libertats aplega totes les voluntats. Molt notable lletra dels Deputats al Rey. Crit de guerra contra los mals concellers. Pasa lo Rey a Lleyda, y lo Princep roman a Fraga. Cèlebres cartes del Rey y del Princep: vil procehir del primer y candidesa del segon. Intrigues descobertes, e insistencia dels representants de Catalunya en favor del Primogènit. Tramesos del Rey a Barcelona: notables contestacions que li donaren. Resolució d'alçar en armes la terra. Ridicula desaparició del Rey: va al seu encalç una ost de Lleyda. Lo Princep és amenat a Morella. Lo comte de Mòdica y lo vescomte de Roca-berti, generals del estol de Catalunya: força d'aquest, son retras en arribar a Fraga y sotsmissió d'aquesta vila.

Lo llegidor rumiador pot havèr-se format una justa idea de qui éra l'infant En Joan d'Aragó, recordant totes ses malifétes a Sicilia, a Castélla, a Navarra y als Estats de la Coróna, de ón fóu fins are lloch-tinent per lo seu germà En Alfons. Al passar En Joan d'infant a rey, prevehent nosaltres que va a ésser sobirà de Catalunya, y que ab éll ha de de lluytar bentost la nostra patria, havèm de parar esment en sert actes de sa vida anterior, que valdament no ténen res que veure ab la historia de Catalunya, deuen ésser indispensablement coneguts, puix que són antecedents morals sens los quals no podría ún fallar després ab justicia, posat que en los actes successius que-ns correspon esplicar, és, ans de tót, la causa moral aquella que principalment fa a cercar. Lo tirà de Catalunya no podría ésser judicat si hom ignoras los constants hàbits de tiranía que dés de sa joventut practicà: lo pare del pincep de Viana no fóra conegut, si no-s passen de manifést davant los ulls del llegidor imparcial los depravats sentiments del qui fóu mal pare ab altres fills, mal marit, mal home per fí, y, per tant, mal rey.

La superstició no-ns conduhirà fins al estrém de creure que l'anatema de Benet de Luna contra la familia y successió d'aquell que ell havía fét rey a Casp, va ja complint-se en lo regnat que no tinga més d'humà, que no de profètich, bé podèm creure que l'esperiment polítich de Penyíscola qui témps tingué y talent de sobres per conèxer los deféctes qui caracteritzen certs homens, races y nacions, per ventura judicà que la nova dinastía que éll havía creada, colocada en los Estats, per élla estrangers, d'Aragó, no podría sino donar ilegalitats, contra-furs, exemples de immoralitat, y en consegüencia lluytes y contendes qui algun díe, y ans no arribas la quarta generació, donasen pot-ser lo resultat del pahis espetlir com a intrusos o tirans los metéixs que per sobres de condescendencia e imprevisió havía abans consentits. Si no té aquest significat l'anatema del papa Luna, casualitat fóu no-més l'aplech de desastres qui compon lo regnat d'En Joan

y puix aquests desastres són consequèncics d'altres de més llunyadans y anteriors, donèm una idea d'aquests, car altrement, per lo degut efécte critich, no fóra certes conegut lo período ón entrarèm tantost.

Con l'infant En Joan prengué, en lo 1420, per muller la vídua d'En Martí de Sicilia y hereua de Navarra, Na Blanca, vivia lo pare d'aquesta senyora, Carles III, apellat *lo Noble*. Ans d'un any tenien los esposos un successor, qui fòu nomenat Carles com lo seu avi, y alegre aquest de veure continuada sa rabaça, dos anys desprós, imitant axò que-s practicava a les córts d'Aragó; de Castélla y altres reyalmes, instituí lo principat de Viana per los primogènits de Navarra, fent primer obtentor d'aquella dignitat al nét Carles, qui, aprés mort del avi en lo 1425, véu-se regonegut y jurat en córts generals de Pamplóna per successor d'aquell reyalme lo metéix díe de la coronació dels seus pares, que fóu lo 15 de Maig del 1428.

Tingas, donchs, present que, per la intenció del rey Carles de Navarra, ans que En Joan no poguè intitular-se rey pet lo dret de sa muller, per lo títol especial que portava lo nét d'aquell rey, y finalment per reclamació general del pahis en córts, éra lo prínecp de Viana primogènit y successor directe, immediat y únich, com a varó, d'aquell reyalme. Encare més, al eoldre-s les esposalles per paraules de present a la vila d'Olit, lo 5 de Novémbre del 1419, entre En Joan y Na Blanca, y segóus acort immediat en les córt que a aquest efécte convocà ln rey En Carles, restà convingut que lo fill o filla major qui nasqués d'aquest matrimoni heretas lo reyalmes pc Navarra y totes les terres y Estats que l'infant En Joan possehis en los d'Aragó y Castélla. Dels feus o possessions que En Joan tenía a Castélla devia, per tant, lo fill, Carles de Viana, ésser hereu sol com a fill del seu pare, comportant les eventualitats a què hagués de subgectar-se l'antecessor en lo senyoríu, com a tot hereu de qual-se-vol senyor; emperò en los reyalmes que li corresponíen de tèmps antich, directes e ineludibles drets, axicom éra lo régne de Navarra per vía de la mare, o en los que eventualment havía

entrat a regnar lo seu pare, com éra en la Coróna d'Aragó per la insuccessió lledesma d'En Alfons, lo metéix pare no podía llevar-li la fruició d'aquells drets qui no provenien simplement dels pares, mas dels antecessors, tant més quant los pactes axí ho declaraven, lo pahis en córts ho havía aprovat y la costum immemorial ho establía. Per aquestes consideracions lo princep de Viana podía y devía nomenar-se primogènit en lo règne de Navarra dés lo moment en què morí son avi don Carles, y devía igualment intitular-se primogènit d'Aragó, y ésser regonegut com a tal, segóns costum, tan prompte com son pare En Joan ocupà lo soli aragonès per mort del seu germà major En Alfons.

Ans no arribas lo segon cas, o millor ans que la reyna Na Blanca no arribas a cenyir la diadema d'Aragó, morí-s aquesta senyora lo primer d'Abril del 1441, a Castélla, ón éra anada ab motiu del casament de sa filla Blanca ab lo primogènit don Enrich, y havènt testament, a Pamplona, lo 17 de Febrer del 1430, instituí hereu universal en lo régne de Navarra y ducat de Nemurs lo seu fill Carles de Viana, *suplicant-li* que no prengués lo títol de rey fins aprés de la mort del pare, o abans si aquest hi consentía, y substituí, a defalt del princep la seua filla major Na Blanca, y a aquesta la menor, Na Lionor, qui-s maridà ab lo comte de Fóix.

Aquest testament facilità lo pretést de què-s valgué l'ambiciós En Joan per negar a sa propria sanch axò que ningun pare, per insensible que sía, no nega als fills que Déu li ha donats; car suplicant la bona mare (que altra cosa no podía fer sinó suplicar, puix eczigir fóra ilegal) En Carles que no prengués títol de rey, sinó ab consentiment del pare, aquest s'abrogà del tót lo dret de sa muller interpretant a sa manéra lo consell o súplica de la mare al fill, y en venint lo cas, no solament prohibí al seu fill intitular-se rey, mas encare, mancant al costum y a la lley, li negà lo títol de primogènit, prohibició més culpable o ilegal en aquests reyalmes per no havèr-hi ningun exemple de tan despòtich rampell en ningun témps y entre los molts reys pares què-s troben en les dinasties anteriors. Lo cas al qual fèm referencia arribà ben

prompte y anà fent-se més gréu per la força de féts qui anaren sobrevenint; lo principal, que devèm pendre per basa de tóts los restants, fón lo matrimoni quo contragué lo rey En Joan, axí desastruc per lo princep y per aquests reyalmes, que podèm dir que contribuí a que la mala inclinació que ja mostrada havía dés la seua juventut lo segon gènit d'En Ferran d'Anteqaera fós mil vegades pijor d'aquí-avant.

Fonamentèm aquestes assercions. En los seus trascendentals colps-de-cap per Castèlla, En Joan tingué ocasió de gonyar-se allà molts d'amichs y mols d'enemichs: valènt-se dels primers, y, com diu un antoritzat escriptor, «temerós de perdre y desijant augmentar son valiment a la córt de Castélla»—de manéra que sémpre lo mòvil de tots los seus actes és la ambició,—procurà contraure segones noces, y a la fí escolli per nova muller la fifla d'un personatge qui, esbalait ab l'esdevenidor de sa filla, se constituis en poderós partidari del rey de Novarra. L'almirall de Castélla, don Frederich Enríquez fóu lo personatge al qual aludim, passant, en conseqüencia, sa filla Na Joana a ésser, de prompte, reyna de Navarra, y ab la esperança de que ho fóra tantost d'Aragó. Verifica-s aquest casament a Torrelobaton lo primer de Setémbre del 1444, çò ès, prop de quatre anys aprés d'ésser morta la reyna Blanca, y con lo príncep de Viana contava ja uns vint-y-quatre anys d'edat, que éra la suficient per que lo parc depositas en éll la confiança deguda, com n'havia donat exemple la mare dexant En Carles de governador de Navarra, al anar-se-n élla a Castélla, y encare més, per que l'hagués casat, assegurant axí més la successió de sa rabaça.

Emperò, per més progéctes que imaginava En Joan, ningun no arribava a havér compliment, ja per cousiderar-los contraris a ses mires e interessos, ja per altres causes de totbem ignorades; y axí li calgué atènyer lo sensible princep (que de sensible donà repetides mostres) la edat de trentavuyt anys, séns havèr contret matrimoni, ó millor, arribà a aquesta edat con per primera vegada fóu-li proposat casament ab una princesa de Portogal, emperò ab intenció tan

falsaria com les altres vegades que lo-y oferiren ab distinctes princeses, entre altres ab Na Elisabet, germana del rey de Castélla, la mà de la qual prefería En Joan, y més la seua segona muller, reservar per un nou fill que havía tingut apellat Ferran; y si finalment se mullerà lo Príncep ab Na Agna, filla del duch de Cleves, ja difunt l'any 1439, no donà aquest enllaç los resultats que éren de desijar per ésser morta la tal princesa nou anys después.

Atesa aquesta excessiva docilitat d'En Carles al bell començament a la fantasiosa voluntat del pare, no és de meravellar que, suposada la corrupció d'aqnells témps, apareguen tantost fills naturals y síen paleses diverses amors que tingué lo qui, casat a témps, pot-ser no donaría aquests exemples d'escàndels y fóra per ventura fehel marit, y menys farà a algú meravellar con sapia que tan mal exemple éra près d'aquell que li donava lo metéix pare, lo rey En Joan, de la successiò ilegitima del qual parlarèm al seu degut témps, Si en vida, donchs. de la mare, de la bona reyna Na Joana, y encare después, en los quatre anys de viduitat, no tingué interès ni trobà plaher lo pare, envejós del seu fill, en proporcionar a aquest ni solaç ni confiançu, vejau ab quant major motiu no dexaría de procurar-n'hi, atiat per la nova muller qui li havía ja donat un segon fill per lo qual reservaven totes les manyagues Na Joana y Joan. y en qui posaren abdós, emperò en especial aquella totes llurs ilusions y esperances.

Finsací no n'hi hà per culpar de res l'avorrit fill, puix que hom lo veu quiet y tolerant les injusticies que lo pare y la madrastra estaven aparellant, injusticies que qual-se-vol sabía preveure y no dexaría de profitar-se-n, cercant-hi un pretést polítich, lo qui fós enemich d'En Joan. Axí fóu: la intervenció contínua que aquest volía tindre en les questions de Castélla, repugnava sobiranament al conestable don Alvaro de Luna, a noticia del qual arribà una confederació y alianca que acabaven de fer lo rey de Navarra y lo princep de Castélla ab altres magnats, confederació que, a parèr de don Alvar, éra en perjuhí del Estat y del rey de Castélla, y

tirava no més que a fer mudança en lo govern, o millor, a volcar-lo a éll del podèr que venia gaudint de molt témps hà. Ja en aquesta sahó hi havía dues opinions a Navarra, la úna a favor del Rey, la menys important, los partidaris del qual prenguéren nom d'Agramontesos, referint-se séns dupte a la població d'Agramont ón n'hi hauría la més part, y la altra a favor del Príncep, los nombrosos defensors del qual fóren apellats Beamontesos, per tenir al davant llur don Lluis de Beamont, conestable del reyalme, lo seu germà y diversos parents de la difunta Na Blanca—de fórma que no tingué rahó lo Flòrez per dir, en sa *Clave historial*, que éren noms de França espressius de partits contraris,—y combinant lo Conestable, al veure aquesta disposició a Navarra, lo millor plan que podia imaginar per lligar de mans l'ambiciós rey vehí qui no content ab regnar en son reyalme volía regir los altres, encoratjà secrétament les aspiracions dels beamontesos, féu que-ls favorejassen mols nobles castellans, y afalagà lo princep de Viana, esperonant-lo a declarar-se com a despegat del esclusivisme del seu pare. Axí En Joan, qui fomentà les escandeloses lluytes a Castélla entre lo Rey e lo Príncep d'aqueix reyalme, trobà-s ben prompte ab una situació pareguda en Navarra; y és de creure que al primer indici de semblants progéctes, faría alguns torts en los béns del Príncep y del senescal Beamont, al veure-s que en un dels capítols que ben tost s'escriguéren, jatsía inútilment, per ordenar la pau, hi sonava qne-s restituissen als dits personatges certes viles y castélls, especialment al Princep, dins vint díes, li havía de «lliurar del tót lo principat de Viana, ab les viles y fortaleses que lo rey Carles avi séu li havía donades ab llur jurisdicció.»

Fóu cosa de poques taules organitzar semblants situació, y alçat lo partit Beamontès y reforçat ab numerosos Castellans, lo Príncep féu embaxada al seu pare, requerint-lo que-s gordassen les paus ab Castélla que s'éren establertes, y que contrariava la secréta confederació féta ab lo príncep castellà. En Joan, qui com a lloch-tinent d'Aragó estava a Çaragoça, al tenir nova de les gents qui s'aplegaven, envià

forces aragones a Navarra, trencant axí lo fur, per tal com ningun devèr no tenien los nostres soldats d'anar a defendre un rey estrany en son reyalme; car lo gréuge que en tal cas hagués rebut en Joan no éra com a lloch-tinent aragonés sinó com a rey de Navarra, essent aquest acte de fatals conseqüencies témps a venir per Catalunya, puix la noblesa d'Aragó anà costumant-se a ésser defensora d'En Joan; y con aquest, com a sucessor d'En Alfons, ocupà la cadira d'Aragó, pogué comptar ab un nucli poderós de sectaris, que altrement per ventura, en les lluytes sucessives, lluny de batallar contra los Catalans haguéren defesa llur bandéra, reprimint en sa céga ambició lo desenfrenat tirà.

Era açò a mijan Agost del 1451, y anant En Joan vers lo punt ón se trobava lo seu fill, prop d'Ayvar, pogué observar que l'estol d'En Carles éra númerós y anava crexent constantment. La feblesa del Príncep, per eféctc del seu cor sensible, o la manya del pare en aparentar més decisió y forces de les que tenía, convertiren tantost aquell gran aparat en no-més que prudent temptativa, puix mijançaren tractadors per endreza de pau y s'escriguéren les condicions y eczigencies d'una y altra part; y entretant que ab esperances y falses promeses anaven trascorrent díes, durant los quals pogué conseguir En Joan gran reforç al seu exèrcit, séns que ningù sabés còm ni per què, y la hora més impensada, lo Rey o les seues trópes donaren batalla a les del Príncep, en la qual romangué aquest sobrat ab los séus y presoner del seu pare. Escandelós fóu aquest acte per havèrse verificat con estava a mig fermar la concordia y con s'éra establcrt que lo pare donaría témps d'un jórn o de mig per poder anar-se-n lo fill ab la seua gent.

Se-n amenà En Joan En Carles presoner, y méntre ell féu la vía de Çaragoça ab pretést d'aplegar córts, encarregà la persecució dels rebetles dispersos qui éren restats en aprés de la batalla, y a les forces d'Aragó que s'ajustassen, a aytal fí, com axí ho féren, ab la banda Agramontesa, que éra la seua. Fóu lo Príncep amenat del castéll de Mallen, ón primer estigué tancat, al de Monroy, llà ón, lo díe 13 de

Maig del 1452, fermà nova concordia, en virtut de la qual fóu posat en mans dels coranta representants de les córts d'Aragó.

En açò, fóu celebrat ab grans féstes lo bateig del infant en Ferran, y fóu ignominiosament escapçat lo conestable de Castélla don Alvar de Luna, féts l'un y l'altre que poden pendre-s com a preludis dels desastres que li espéren al infortunat Carles de Viana. Restà aquest en libertat, donant ostatges, y com no cessà Castélla d'insistir contra Navarra, romangué En Carles tots-témps sospitós per lo seu pare, y encare obrà ab alguna inconseqüencia, séns dupte conexent que éra inutil obrar de bona fé ab lo qui tenía tan males manyes; mas En Alfons, qui se-n adonà, induhi a aquest a interessar-se en bè del seu germà y nebot, y començant per fer assentar veritable pau ab Castélla, fóu conseguida la dita pau, renunciant lo rey de Navarra l'Estat que tenía a Castélla.

Camí éra aquell certament de conciliar lo pare y lo fill, si solament aquests dos tinguéssen de contendre y fós la disputa una senzilla qüestiò de familia; emperò s'hi ficava la amor nacional de per mig, lo partit Beamontès no volía deposar les armes, éssent cada die més crescut, y no volía consentir que seguis regnant per més témps lo qui éra foraster en la terra, y no hi tenía més dret que per vía de sa muller, ja difunta, méntre que lo príncep Carles representava lo dret directe de la dinastía navarrenca y tenia totes les qualitats legals y morals per ésser rey.

Aquesta éra la rahó que hom alegava per sostenir la causa del Príncep y per instar-lo a éll que no la abandonas: emperò apart d'aquesta rahó, n'hi havía una altra de mes poderosa, la metéxa qui feya palanquejar constantment lo postergat fill, y que regonegué ben prompte tota la nació en esguart d'un nou evemple de crueltat que acabava de donar l'ambiciós rey. Ja havèm dit que tenía En Carles una germana del metéix nom que la mare Blanca, la qual, també per mires ambicioses del pare, fóu marida ab Enrich IV de Castélla, aquell que la Historia ha calificat d'*impotent;* semblava

com que aquesta princesa hagués de participar del mal fat que afexugava lo seu germà, car ofereix la seua vida un munt tal de dissorts capaç d'esborronar l'home més insensible, essent-ne una de les primeres lo veure donat com a nul lo seu patrimoni, a conseqüencia de la qual cosa fóu destituida de son escréix lo 1453, restant en la major pobresa.

Si és cert que lo trist cerca lo trist per consol no és de meravellar que la desventurada Blanca, al ésser tinguda anar-se-n envergonyida de Castélla, se decantas ans bé al seu germá, ab lo qual podía almenys recordar los venturosos témps de llur infantesa y pronunciar ab amor lo nom per élls tan volgut de llur difunta mare, de la reyna Blanca, ja del tót oblidat a la cambra regia d'En Joan, llà ón tót ho omplenava lo nom de la novella reyna, de Joana Enríquez, la mare del nou infantó En Ferran, obgécte únich de totes les manyagueríes per part dels reys y dels llurs cortesans.

N'hi hagué prou d'aquesta natural propensió de la desconsolada germana, per que lo mai pare vehés en la seua filla un nou parçoner del seu rebetle fill, y pot ben pensar lo qui açò llegirà còm ajudaria a ponderar aquesta aprensió la ambiciosa madrastra, y com atiaría a aquesta y al seu gendre lo senyor almirall de Castélla, qui no content ab ésser pare d'una reyna, desijava aximetéix ésser avi de reys, y que los néts fóssen preferits als setials de Navarra y Aragó sóbre llurs legitims e immediats hereus. D'aqui-avant l'odi d'En Joan no-s limità al príncep Carles sinó que descarregà més y més contra aquest y la infanta Na Blanca, pujant encare de punt cada díe y oblidant-se de tot-en-tót de les consideracions y de la prudencia ab què deu obrar tot pare.

No-ns vinguen pas certs historiadors, qui ben segur no coneguéren la dólça amor de fills, predicant la céga obediencia d'aquests als pares, solament per la autoritat que los pares representen, séns aténdre la justicia, la moral pública (que també pot un pare corrompre ab mals exemples), y la rahó d'Estat, con aquesta rahó reposa en les lleys y drets. Los qui talment rahonen tocant a la questió del príncep de Viana, no poden obrar axi sinó per estremat respécte a la

magestat dels reys crehent-los infallibles, o per temor d'ofendre a successors d'aquells aqui hagen de jutjar, y han confós barroherament lo rey ab lo pare; car sabut és que la amor paterna és la més gran de quantes hi hagen, y freqüent cosa és en lo mon arribar la obcecació paterna a estimar més los fills dolents sóbre los bons, y créxer aquesta obcecació com més dolents vagen essent. Aberració és aquesta del sentiment humà, emperò és la veritat; y axi no hi hà rahó per defensar en los seus cruels odis, en ses implacables ires y venjances envers los seus fills, l'insensible rey Joan, qui, no-més pensant en lo desconsol y desventura dels seus fills, en la metéxa avorrició que aquests tal vegada li tinguéssen, ans de mantenir toçuderies y brandir la espasa menaçant-los, havía d'apartar-se enfastijat del món, fós estat bon pare y plorar a un racó la mala sort qui-l privava de tenir entórn séu aquells qui en llur infantesa tants d'adelitaments li procuraren, encoratjats per l'examorositat de la bona reyna Blanca. séns la generositat de la qual no podía l'infant d'Aragó asseure-s al setial de Navarra.

Bé podía limitar ses ambicione En Joan, contentant-se ab lo tramés d'Aragó que algun jorn heretaria éll o algun dels seus fills, y donar al seu primogènit lo plaher de regnar a Navarra, y als Navarrenchs lo de tenir per rey lo fill de la reyna llur; y puix no ho féu, y ans que condescendir s'estimà més avorrir, oblidar, menaçar y castigar, mal pare fóu, y qui no té sentiments de pare, jamés no serà bon rey.

Justifiquèm are la inculpació que fèm al Rey, puix que justificam la que havèm féta als seus llagoters: vehent tant d'odi y tan d'oblit, naturalment los desventurats fills haguéren de sentir desesperació, y forçosament hagué d'accedir lo Príncep per gratitut a les instancies dels qui volíen lo llur bé, qui éren la major partida dels naturals del seu reyalme; y si nó desenveynà la espasa, que éra massa respectuós per obrar axí contra lo pare, consentí almenys que sos partidaris continuassen ab llur volença séns fer cabal de tréves y promeses del tirà. Mal procehir fóu aquest per fer entrar en rahó lo qui havía perdut tot bon sentiment: tal inhumanitat

somnià en son enuig En Joan contra los dos fills séus Carles y Blanca, que la historia no registra un exemple ígual; recordant-se que tenía una altre filla, Lionor, casada ab lo comte de Fóix (la única qui ressemblà al pare en males entranyes), o qui sap si mogut per lo metéix gendre —car bé-s recordarà lo llegidor que és la casa de Fóix de les més ambicioses d'aquella època, com prou pot donar-ne bon testimoni Catalunya,— tant per esquivar que França favorejàs lo Princep, com per castigar severament los fills odiats ab la dolor que-ls causaría la injusta y excessiva recompensa donada als qui no ho éren, imaginà desheretar En Carles y Na Blanca, y en cambi cridar a la successió la muller del comte de Fóix.

A aytal fí, féu En Joan uns pactes ab lo Comte, entre los quals n'hi havía ún qui declarava lo nou orde de successió que ell establia per sa omnímoda voluntat y en contradicció als testaments del rey Carles y de la reyna Blanca y com anulant les aclamacions y juraments féts en córts. Per espressar-ho; preferim traslladar les paraules del Zurita qui son de gran pès per tant com no és aquest autor dels qui més gossen desaprovar En Joan: «Dexaren entre élls assentat (diu) que lo rey de Navarra, per tot lo tèmps de sa vida, fós, axicom deya que véranient ho éra, rey e senyor del régne de Navarra, y del ducat de Nemurs, ab ses réndes y jurisdiccions; y lo Comte havía d'ajudar ab sa persona y estat y gents lo Rey contra lo Príncep, si li volgués fer guerra: y lo Comte y l'Infant, y sos fills y descendents, preferint sémpre los fills a les filles, havien de succehir en aquell reyalme, y en lo ducat de Nemurs y en los altres béns, en après dels dies del Rey, No contentant-se ab axò, oferia lo Rey que no transportaría ningun Estat per lo Princep y Princesa, ni en altra persóna, exceptant en lo Comte y en la Infanta sa muller y en los llurs descendents; y no pogués rebre lo Príncep y Princesa a ningun perdó o reconciliació, per més que-s volguéssen reduhir a la obediencia del Rey, llur pare, cosa que no pot ésser més inhumana ni més indigna de tals Prínceps; y en açò-s conformaven, considerant que, en virtut del

procés y sentencia, serien haguts per ineptes e indignes de la successió e incapacitats y membres tallats de la casa Reyal de Navarra; y per axò no mancaven molt famosos lletrats qui fonamentaven que axí éra lo dret y justicia.»

Que ún hom seguesca totes les diverses dinastíes qui han regnat a Espanya, y de segur que en ninguna no hi trobarà un exemple tan deshonros d'un pare rey com lo que acabam d'oferir del rey En Joan. Emperò encare axò és poch per allò que sabrà lo llegidor: constret lo Princep, vehent que lo seu pare y son conyat s'aparellaven a fer guerra decisiva y que lo rey de França havia accedit a les instancies del primer posant-se de sa part, desesperat vacilà per un moment entre si aniría a Roma a fer plany de la tiranía a Caliste, o cercaría un recólze a Nàpols al costat del seu oncle Alfons. Féu lo primer En Carles, emperò séns resultat, car lo Papa segóns assegura lo Zurita «s'alegrava bon xich més del rompiment entre aquests princeps que de la concordia;» y axí passà a Nàpols, ón hi estigué, com havèm vist al capitol anterior, fins a la mort del rey Alfons, aprés de la qual se traslladà a Sicilia per motius que ja esplicarèm, y de ón retornà més tart vers la nostra terra, en la qual haurèm de trobar-lo tantóst a la primería del regnat que anam a començar.

Méntre estigué En Càrles al costat d'En Alfons, promogué aquest de fét y novament la transacció entre lo germà y lo nebot; y havènt revocat lo rey En Joan los procéssos que havia féts formar contra los seus fills, lo mestre de Montesa s'encarregà de percaçar una tréva entre los partits beligerants, cosa que no éra sinó afegir malastres als que patía lo Príncep, car dexant los Beamontesos de prosseguir ab energía en llur volença, restant lo rey En Joan ab tot lo podèr, la hora que bò li paregués, com axí ho féu, podía mancar de nou a ses promeses y enfastijar novament lo seu fill fins al darrer estrém.

Recompten que al fermar-se aquesta tréva y concordia la infortunada germana Na Blanca estava a Sangüeça, y que allà la sots-signà. Nosaltres ignoram quina fóra sa situació, apartada del seu germà, qui éra lo seu únich consol, com

aximetéix si fóu en aquesta ocasió o més endavant con la posaren en camí del major desastre al qual més amunt aludirem: emperò si no fóu en aquesta ocasió, per més que sia anticipant quelcom en la esposició de venidors fèts, puix lo nostre obgécte és donar a conèxer los mals sentiments qui distingíen lo rey En Joan, ans de fer la descripció del seu regnat, traslladarèm ací puntualment açò que referent a aquèsta infortunada princesa, diu, en ses *Reynas Católicas*, lo formal y sóbre-tót autoritzat historiador fra Enrich Flòrez: «Sa germana menor dona Lionor s'éra maridada ab lo comte de Fóix; y volènt aquests assegurar en sí la successió de la Coróna, tractaren que dona Blanca renuncias, o que-s fés monja, o que fós lliurada al comte de Fóix per que la asseguras. Açò darrer fóu lo que resultà, per no efectuar-se lo primer. Lo metéix rey En Joan fóu lo qui sotmeté la innocent filla de la ambició de sa germana Na Lionor; y aquesta, per no perdre quant imaginava usurpar, la sacrificà al castéll d'Ortes en Bearn, ón la tingué dins miserable presó mès de dos anys: durant aquesta mort civil, fins que arribà la natural lo 2 de Novémbre del 1464 en què-s féu públ'ca la seua mort, séns ocultar-se lo mou, d'ésser estat ab verí donat per mijà d'una dama de la comtesa de Fóix, qui la assistía. No falta qui discórra (Moret) que los darrers suspirs d'aquesta malastruga princesa fóren ecos al cel per los malaventurats progéctes dels Comtes de Fóix y dels llurs descendents, com aytambé que finis lo régne de Navarra en aquella familia. Cert és que tantost passà aquell trònus al sceptre de Castélla, al qual la princesa Blanca havía cedit lo seu dret, axicom Moret assegura. Soterraren-la a la catedral de Lescar, dés de ón pot predicar a tot lo món perdurables desenganys.»

Tan solament un rampell d'En Joan devèm ací afegir per completar la pintura que traçam, y per que hom veja quant convençut había d'estar lo príncep de Viana dels mals qui l'esperaven la hora que calcigas novament lo patri sol, malgrat l'interès que en favor seua manifestà son oncle lo rey En Alfons, malgrat les concordies y tréves fer-

mades, y malgrat les promeses y seguretats donades per lo pare, y és que entant que hom procurava conseguir aquests aparents avantatges, en lo metéix any de la mort d'En Alfons, 1458, tractava lo rey En Joan, portat de sa insadollable ambició, dos matrimonis per los fills de sa segona muller Joana Enriquez, y éren del infantó En Ferran ab Elisabet, germana del rey de Castélla, y de la infanta Elionor (que no deu confóndre-s ab la muller del comte de Fóix) ab Alfons, germà del metéix rey de Castélla: y si aquest no-s verificà per ésser morta la infanta molt nina encare, segóns que apar (1), lo primer hagué compliment ab lo témps, com tindrèm ocasió de veure-ho con ne serà hora. Axí aspirava, en sa devoradora set de domini lo rey En Joan, al universal de tota la Península per a sí o per al objecte predilecte de sa afecció, l'infant En Ferran, méntre lo primogènit de Navarra y Aragó, En Carles de Viana, veya-s arreconat y malehit séns esperança alguna de felicitat en aquest mon, y séns que son pare tingués interès en casar-lo, segóns lo Zurita, ninguna cosa més no desijava lo rey de Navarra, que veure-lo d'aquests matrimonis complit, essent-los infants fills séus de tan poca edat: y de ningun menys no curava, que del casament del príncep Carles; essent de tanta edat, que podía ja tenir néts; com prou que-s dexava veure per la perpètua enemistat y discordia que entre élls hi havía.»

Complit lo nostre propòsit de donar a conèxer lo rey En Joan, en quant toca a ses qualitats morals, podèm ja bé començar tot-seguit lo desastrós regnat que li correspon, camp de vergónyes, malanances y deshonres, en lo qual Catalunya ha d'ésser noble víctima, ensémps ab l'infortunat Príncep, de la tiranía d'un mal pare, y de les suggestions d'una ambiciosa dona, tan digna d'ezecrable memoria com lo seu marit.

(1) L'autor dels *Condes vindicados*, parlant de les dues filles que tingué lo rey En Joan de sa segona muller Joana Enriquez, diu: «La primera hagué nom Na Lionor y la segóna Na María; emperò com moriren encare nines, no figuraren al món polítich, ni hi dexaren tan sols rastre de liur curta ezistencia.»

Per la mort del rey En Alfons, primogènit del monarca elegit a Casp, lo segon-gènit d'En Ferran d'Antequera, l'infant En Joan, ja rey de Navarra anava a ésser rey de tots los dominis los títols dels quals acompanyaven lo nom de la magestat sobirana qui regnava en la nostra patria, dels reyalmes d'Aragó, de Mallorques y de Valencia, y dels comtats de Barcelona, Rosselló y Cerdanya, qui éra l'agregat continental y primitiu, y encare dels régnes de Sicilia, Sardenya y Còrcega, qui proporcionaven al Rey altres títols annecses als metéixs com éren lo de marquès d'Oristà y comte de Gocià, y adhuc lo de comte d'Atenes y de Neopatria, a-les hores quasi temporer, per les avançades del turch en les regions orientals. Tots aquests dominis y títols anava a heretar l'ambiciós rey de Navarra, y és de creure que no menyspresaría un dret séns lo qual minvaría poch o molt sa heretada grandesa; car tan gelós estava del seu podèr y no volía compartir-lo ab lo fill primogènit que Déu li havía donat. Y puix éra ambiciós y egoista, y no li mancava esperit, constancia y manya per mantenir o vindicar açò que ambicionava, preguntarèm ¿còm no-s té ferm en agregar als seus dominis y títols los darrerament adquirits per lo seu antecessor al setial d'Aragó? ¿Per què En Joan II, rey d'Aragó, prescindeix de volèr ésser y nomenar-se rey de Nàpols, y respécta lo testament d'En Alfons, con, per desheretar lo seu fill, ha sabut séns escrúpol donar per nuls lo testament de sa muller Blanca, lo del seu sogre Carles de Navarra, les capitulacions matrimonials ab aquella y les jures y aclamacions de les córts? ¿Es aquest inusitat procehir del rey En Joan generositat, escepció singular de sa cobdicia per estar ja satisféta ab la adquisició de nous y més estesos dominis, o covardía? No pot ésser generositat en un pit tancat a tota compassió. no pot ésser satisfacció d'abraçar sobrada grandesa, con insisteix en gordar per a sí lo domini de Navarra ofert per tota la nació al veritable successor de Na Blanca: covardia fóu, donchs, tan solament la pensada de limitar la ambició en aquest punt, covardia y no generositat o prudencia, com interpretarien los costums del nou rey d'Aragó y

ab élls tots los llagoters de la dinastía que escriguéren després.

De tenir En Joan, com En Alfons, la amor dels seus sotsmesos y la seguretat de que l'ajudarien ab voluntat, forces y diner, per ventura no dexaría perdre la perspectiva que davant tenía ab lo reyalme de Nàpols; emperò bé sabía éll que los barons italians y catalans d'aquella terra, en llur generalitat, estaríen més disposats e acceptar lo príncep de Viana, que no a éll, en cas de no obehir a En Ferran; ja sabia que lo papa Caliste may per may no-l favorejaría; y sabía també que, de imaginar éll una empresa qui l'ebligas a passar a Italia per sostindre allà com lo seu germà, la conquésta, tantost com ell se separas d'aquestes platges, de segur que la Navarra fóra constituida ab lo príncep Carles, y encare bò que los restants reyalmes de la Coróna no atemptassen un cambi en la successió, qui fós altament perjudicial al nou hereu de la monarquia aragonesa: més s'estimà En Joan aparentar generositat y desprendiment, y, per sóta-mà, aparellar lo camp, axicom veurèm, per que la successió al reme de Nàpols recaygués témps a venir en la casa d'Aragó.

Semblant mira li induhí la sospita de si també ab lo témps la illa més propera a Nàpols, la Sicilia, podría separar-se del domini aragonès, puix aquesta illa fóu disputada constantment per les dinasties regnants a Nàpols, y éra estada en diverses temporades independent: y convenint-li assegurar-la, havía de fermar-hi atenció tan bell punt com dexava de viure En Alfons, y un successor d'aquest regnava a la altra banda del fréu de Messina: girà, de fét los ulls En Joan vers Sicilia, al rebre la nova de que entrava a succehir en los dominis del seu germà, y precisament descobrí en aquell punt, si no un obstacle per que ab lo témps s'agregas Nàpols a Aragó, una fantasma de rebelió qui podría conduhir a la emancipació de Sicilia de prompte; y qui sap si més tart, per escapçar lo nombre de tots los dominis lo títol dels quals havía portat fins al present lo monarca de Aragó, va sabèr, ab no pochs eféctes d'ira, que son odiat fill, lo príncep de Viana; qui bonament havía apartat de Nà-

pols son cosí En Ferran, cedint-li la pensió que son pare li havía abans senyalada, se trobava a Sicilia honrat, festejat y ençare instat per que-s fés ja que no rey de Nàpols, rey de Sicilia, y si no de Sicilia qui sap si rey d'Aragó o de Navarra, que sóts qual-se-vol d'aquestes denominacions de segur que l'aclamaríen los habitadors de la illa. Ja veurèm los eféctes d'aquesta sospita, tan bell punt com En Carles, famejant de pau y tranquilitat, y fugint de tota ambició, séns ajupir-se a suggestió alguna, s'endreça al seu pare oferint-li sotsmissió y obediencia: entretant deturem-nos en los primers actes d'En Joan com a successor cert del seu germà En Alfons.

Se trobava a Tudela En Joan al sabér la nova de la mort del seu germà que la hi donaríen séns dupte lo cavaller Jaume March y lo jurisconsult Miquel Pére, tramesos a aytal obgècte per En Ferran, y també per conduyt del batlle general d'Aragó, qui la sabría ab anterioritat; y éra açò lo 15 de Juliol. No perllongà gayre la seua estada en aquell punt lo nou rey, tant que après dos jórns partía vers la ciutat de Çaragoça, ón, lo 25 del metéix mes, a la esglesia de Sant-Salvador, féu lo jurament de gordar los furs y privilegis, *ab la solemnitat acostumada*, diu lo Zurita. No sabém aquesta colemnitat a quin punt arribaría, car si bé espréssa l'Annalista que hi concorregueren los prelats y barons y *altres dels Estats del Reyalme* y que féu lo jurameut en mans d'En Ferrer de Nuça justicia d'Aragó, havèm de creure que no ometría lo nomenar les córts si veritablement en presencia de aquestes haguéssen verificat l'acte, en lo qual cas hi hauría *solemnitat acostumada* que suposa; perçò que sabut és que, jatsia lo Rey prestas algun jurament a alguna corporació o autoritat particular, la veritable solemnitat éra jurar lo Rey davant les Córts y aquestes jurar al Rey, justa correspondencia que tampooh no menciona lo dit autor.

Nosaltres sospitam ja de prompte que la prudent omissió del Zurita palesava una informalitat, y que l'acte que esplica, per més solemne que fós, no passaría d'açó que en lo llenguatge comú modern ne dihèm cobrir l'espedient, çò és,

prestar un jurament davant la gent de la córt, per que poguéssen dír que lo nou rey havía jurat, emperó séns complir ab les eczigencies del Fur, del costum y fins del veritable cerimonial; y semblant sospita la havèm vista després aclarida al llegir les coronacions del Blancas, ón s'hi consigna, com a novitat, que lo Rey jurà *séns esperar córts*, que no fóu jamés jurat per lo reyalme, que-s creu que ni hi arribaren a concórrer los jurats de Çaragoça, y que no estava fét lo Fur que després van fer, qui proveheix los qui havíen de concórrer a les jures.

Semblarà, con fem aquesta observació, que-ns propassam del nostre especial obgécte; emperò convenía parar-nos en aquest primer pas del novell rey, per justificar les conseqüencies del seu caràcter en los venidors féts de la nostra patria, car valdament açò no provas l'esperit antilegal y poch respectuós d'En Joan, provaría la benvolença ab què éra acceptat y tolerat lo fantasiós senyor per los en totstémps escarafallosos y eczigents richs-homens d'Aragó, fatal precehent per Catalunya, posat que al caure la hora de voler-la enjovar En Joan, sabía que no li havíen de mancar defensors fehels de sa voluntat, y que a Aragó tindría ferm recólze con li calgués salvagordar-se contra qual-se-vol dels altres Estats qui a éll se rebetlassen.

Tan cert és que poca ni molta préssa no portava En Joan en complir com deuría ab quiscum dels Estats de la Confederació, segóns havía practicat cada un dels seus predecessors a la primería del seu regnat, que ni-s mogué d'Aragó en molts mesos; y entretant, com si ja fós allò un averany de que Barcelona anava perdent y perdría en aquell regnat son gloriós títol de córt y estada dels reys d'Aragó, romangué En Joan a Çaragoça, y d'allà estant espatxà los primers y més importants afers ab què debía inaugurar lo seu govern, entre élls lo de la nova concordia que solicitava dés de Sicilia lo malfadat príncep En Carles.

Fou la primera ansia d'En Joan posar-se bé ab lo Papa y recomanar al seu nebot Ferran, per mijà dels metéixs embaxadors que li havía tramesos, la pau ab los genovesos, car

d'axò-n depenjava en part la tranquilitat de Còrcega; al qual obgécte, les galeres que governava En Vilamarí romanguéren a la rivera de Gènova, per si calía fer contrast al duch de Lorena y als Spinoles. Entretant, esdevinguéren féts molt favorables a les mires d'En Joan; tals fóren la mort del papa Caliste, lo díe 6 d'Agost, y la de la reyna vídua Na María, qui tingué lloch al Reyal de Valencia, lo 4 de Setémbre. Y axò segóns lo Zurita, fòu altre dels motius qui induhiren al Princep a solicitar lo perdó del seu pare *«considerando que las cosas sucedian a su padre prósperamente, deliberó de buscar todas las vias y maneras, para alcanzar su gracia.»*

A partir de la darrera data citada, perçò com éra lo 24 de Octubre, de Çaragoça estant manà En Joan fer crida als barons de Catalunya per que-s trobassen a Barcelona lo 20 de de Novémbre a retre-li la feheltat per los feus, segóns costum.

Fóu, donchs, en l'espay qui córre entre lo jurament de Çaragoça y aquesta darrera data, con lo Príncep se decidi y entengué posar per obra son propòsit, y a aytal fí, en aprés que ja havia tramès per endavant En Bernat de Requesens, intim amich del pare per que informas aquests dels propòsits del seu fill, escrigué als diferents reyalmes o sia a les Diputacions y a les cabdals municipalitats, espatxant per fí una més formal embaxada, que la componien En Joan d'Aragó, arquebisbe de Çaragoça, En Pére Torrella, son majordom, y En Joan de Monreal y lo Dr. de Rutia, qui éren del Concell del Princep, per suplicar definitivament lo Rey que-l volgues rebre en sa gracia y amor, puix que li volía ésser fill obedient y tots-témps subgécte a sa voluntat.

Es cosa de veure en aquesta embaxada que lo primer y qui porta la veu principal, representant los interessos y aspiracions del desheretat primogènit d'Aragó, és precisament un germà natural d'En Carles; car lo tal arquebisbe éra fill natural del rey En Joan, havía viscut a la córt de Nàpols al recers del seu oncle En Alfons, ab lo de Viana ensémps, y també ab éll éra passat a Sicilia, ón tindría ocasió de presenciar los obsequis que féyen aquells illenchs al fill de llur an-

tiga reyna Na Blanca, no dexant axò d'ésser un argument contra lo caràcter del pare, puix que altres dels seus fills defensaven al que per éll éra persecutat y avorrit.

Concordes estan quasi tots los historiadors en que lo Príncep desijava veritablement en aquesta ocasió conciliar-se ab lo pare y merèxer sa gracia, y sóts aquest propòsit aturà en Sicilia esperant la orde que li donas aquell per la vinguda, o com si diguéssem çonfiat en l'ordenament d'una nova concordia que li tornas mal no fós sinó la perduda calma, ja que no la fruició absoluta dels seus drets. Nosaltres prócurarem justificar de bell començament la rahó que tenim per increpar en tots los seus actes lo tirà de Catalunya, lo malvat pare, emperò no perçò havèm d'admetre a ulls-cluchs la senceritat de la victima, tenint present que escrivim historia y que aquesta no hi és en mancant a la veritat. Parlam axi per tal com, ab tot y les protéstes y sotsmissions d'En Carles, no-l crehèm en aquesta ocasió tan desprès de totes les aspiracions, justes, si, que-l movien abans, y a les quals semblava dispost a renunciar al present, per efécte de desesperació y fastig; y com lo pare no dexava d'ésser fi de nas, no passant-li desapercebudes certes manifestacions del fill solicitant, d'ací que accedís als seus prechs d'una manéra ambígua, y que de la poca franquesa d'una part y altra resultaven tantost noves complicacions qui conduhissen aximeteix a nous desplahers ben mirat, fàcils de preveure. Al humiliar-se En Carles, no s'humiliava de bon cor, al perdonar-lo son pare no estava aquest convençut de que lo fill ne fós merexedor. Aquesta és la síntesi de la qual s'originen tots los mals immediats y consegüents. Reservant fonamentar la nostra asserció com sapiam la contestació de la embaxada, méntre que enllestexen aquesta, donèm compte d'açò que s'esdevé a Catalunya, posat que si comprèn en aquest entréval la indicada data, en la qual, per orde del nou rey, los barons catalans havien de trobar-se convocats a Barcelona.

Quatre mesos feya que lo nou rey d'Aragó havía jurat en

la capital del antich reyalme: lo nou comte de Barcelona, segons la lley y lo costum, éra tingut jurar en la capital del Principat, y los juraments que hi fés no havíen d'ésser sols aquells per los quals se complia una mútua condició d'observancia entre lo senyor del Principat y sos vassalls, considerant Barcelona com a capital del Comtat del seu nom, sinó algun altre d'imposat per los passats reys als seus successors, ab dret a aquella ciutat com a córt y cap de tota la Confederació, d'eczigir-ho, per interessar a tots los Estats de què aquesta se componía: tal éra lo nomenat *per les illes*, que ja coneix lo llegidor, destinat a mantenir la unió entre tóts y la inseparabilitat de les illes y los reyalmes continentals sóts un metèix domini.

De les noticies que faciliten los Dietaris, profitades ja per lo Feliu, és de deduhir que En Joan atingué en Catalunya al cerimonial que eczigía la lley y lo costum, puix consta que jurà per les illes en la plaça o plà de Sant-Francesch, després en la catedral y finalment en la sala del Palau Major, ón séns ningun dupte s'hi trobaríen aplegats los barons que ell havía convocats per lo regoneximent dels feus; als quals aludirà segurament lo referit Annalista con diu «retéren-li jurament de fehcltat los Comuns y particulars y Feudataris d'aquesta Provincia lo die 29.» Lo fét que senyala aquesta data, que suposaría certa reunió de córts o parlament, cosa que si ho fóu, com es possible, résta perçò justificat, per no havèr-hi ningun registre o procés de córts del dit any. Complint en la entrada En Joan les formalitats legals prescrites, compliría aximetéix la part de gran cerimonial que a aquélles acompanya, y axí és de pensar que, confórme ja s'és esplicat en altres cassos consemblants, romandría la nit anterior a Vall-donzélla, pendría per la Rambla fins a trobar lo portal més proper a Sant-Francesch, e introduhint-s'hi dret a la plaça d'aquest nom, allà l'esperaríen totes les autoritats, y devan aquestes y per la creu y los sants Evangelis que li presentaría lo gordià d'aquell convent, establiría lo primer pacte qui unía lo comte de

Barcelona ab sos vassalls, reforçant-lo en aprés, al interior de la ciutat, ab los restants juraments citats (1).

Havèm dit abans que no obraven ab senceritat ni lo fill ni lo pare, y ho prova açò que anam a referir: En Joan, ja per endevant, y méntre feya esperar sa resposta als embaxadors de Carles, havía tramés los seus a França per confederar-se ab lo Rey d'aquesta nació, proposant-se abdós monarques ajudar-se contra llurs fills rebetles—car a França en aquell témps passava altretant com ací:—emperò En Joan éra lo qui-n treya més profit d'aquest tractat, puix que essent lo Carles de Viana duch de Remurs y tenint per contrari lo rey francés, no podía may comptar que los habitants d'aquell duçat poguéssen favorir-lo en ses ullades sóbre lo domini de Navarra; y En Carles, per altra banda, méntre prometía sotsmissió, trametía instruccions secrétes al seu principal defensor, a En Joan de Beamont, per que tramas nova confederació ab Castélla, ab la qual fí ofería posar sóts la protecció del seu rey Pamplona y lo restant qui-s mantenía a favor séua, y que a major seguretat se casaría ab la primera Elisabet, llavors nina de vuyt anys. Si axò no-s conseguía, que oferis al pare y rey En Joan la sotsmissió promesa, y que-s posas en son podèr solament tant com visqués tot alló de Navarra, emperò ab condició de que fóssen perdonats tots los partidaris d'En Carles y-ls hi fóssen tornats los béns que-ls hi havíen segrestats; y finalment, si açò no podía conseguir-se, que-s fés ab gent y tractas confederació ab Francesch de Bretaña, tirant avant de totes les passades en alló del maridatge ab la infanta Elisabet de Castélla.

Altres féts per úna y altra part palesaven la poca senceritat de les promeses, y encare més encenien l'odi que-s duyen pare y fill; tal éra la pruhija per part del Príncep en lo

(1) Lo Dietari d'En Comes conferma la nostra congectura ab aquestes paraules: «E vora mar fins al portal de la Dreçana, pél portal de Fra-menors, entrà en Barcelona, e muntà al cadafal e setial que per la ciutat li éra aparellat en la plaza de Fra-menors, e aquí jurà los privilegis e constitucions. E vengué ren los oficis e confraries ab llurs entremesos e balls.»

çasori ab Elisabet, con éra precísament aquesta princesa la nuvia escollida d'En Joau y Na Joana per lo llur fill Ferran, y la indiscreció (per més que-s fundas en justicia) de provehir En Carles que fós donat lo bisbat de Pamplona al gréch Bessarion, con lo rey En Joan havía-l ja presentat per l'abat de Santa-Pía; y per part del Rey, lo barroher comiat que donà als embaxadors de Portogal qui li anaven a oferir la mà d'una de ses princeses per lo príncep Carles, la contrarictat manifésta al altre casament que aquest desijava, y sóbre-tòt l'afany de concedir honors y títols al benvolgut infantó Ferran, méntre que escatimaven les que de dret li pertanyíen al primogènit de la Coróna; car és de sabèr que ja en la ocasió de jurar lo rey En Joan los furs en Çaragoça, çò és, al complir lo primer acte com a rey d'Aragó, honrà lo nin Ferran donant-li lo títol de duch de Mont-blanch, de comte de Ribagorça y de senyor de la ciutat de Balaguer. Desconfiança mútua n'hi havía d'havèr, donchs, y axí, més que culpar En Joan en sa irresolució o en sa poch esplícita resposta a les súpliques del Príncep, deuríem dir que aquest se precipità en sa tornada (si no mijanças orde del pare), con ni ses promeses no éren senceres ni podía tenir gayre seguretat en les respostes d'En Joan, com anam a veure.

En acabat de complir los embaxadors lo dóble encàrrech de llur senyor, çò és, quant tocava a la sotsmissió y quant devía comunicar-se en secrét a En Joan Beamont, a la primería del mes de Janer avisaren En Carles «que lo Rey *s'aparellava* y *tractava* de redubir-lo a sa gracia,» resposta massa ambígua per inspirar confiança al fill; emperò com ensémps ab aquesta resposta hi anava lo manament del pare de que En Carles abandonas la Sicilia, ón temorejava que l'alçassen per rey, desijant, com desijava En Carles, tornar, interpretà per ventura la temor manifésta del pare, per bon desig de veure lo fill y perdonar-lo, y en consegüencia va resoldre d'anar-se-n, Ajudà en açò la arribada a Sicilia del governador d'Aragó, Joan de Moncay, qui ab grau manya hi envià En Joan, en una galéra, en primer lloch per que per vía de consell amistós, puix que ell no ho volía fer directa-

ment, instas lo Príncep a a anar-se-n, y en segon lloch per que restas de governador de la illa substituint l'anterior virrey, En Llóp Ximènez d'Urrea, qui tal vegada no li merexía ja confiança per havèr tolerat los grans obsequis que-s tributaren a En Carles. Es de compendre que lo Moncay compli com a diplomàtich a les mil meravelles, perçò com donà entenent al Príncep quant li convenía posar-se en gracia y amor del rey son pare, «que la voluntat d'aquest (segons la espressió del Zurita) éra molt dreturera y sa intenció santa en volèr-lo abraçar y rebre en sa benedicció, y de aquí-avant, no recordant-se d'axò passat, lo volía tractar com a fill primogènit y successor universal séu, fent-li gracies y mercès;» y en quant al virrey, com cosa molt natural, per honrar En Carles, que anas en sa companyía que aquest éra lo desig del Rey, y axí consegui separar d'aquell punt perillós aquells dos personatges, que convenía per en aquella hora tenir més aprop d'Aragó, que de Sicilia.

Opinió unànim és que lo Príncep cregué de bona fè y tingué per certes totes les promeses y seguretats del cavaller Moncay, qui li descóbre, aprés de resolta la anada, que semblant-li al pare molt avinent estada la illa de Mallorca per tractar d'allà estant en l'assentament de la concordia, s'hi dirigís per començà, en compte d'anar al continent, al qual obgécte s'éra ja ordenat que-s posassen a sa disposició los dos castélls apellats de Mallorca y de Bellvèr. Si per aquest darrer consell o manament tornà a vacilar lo cor del Príncep, ho ignoram: emperò bé és cert que tot fóu escriure d'aqui-avant, als deputats de Catalunya y d'Aragó y a altres personatges que intercedissen ab lo seu pare, per que pogués venir a aquests reyalmes, y los metéixs li donguéssen salconduyt; y fins deturà la galéra en què éra anat lo governador, per que se-n vingués ab aquest esprés encàrrech, jatsía tantost, per no ofendre lo pare, la agregà a les altres qui, en petita armada, devíen conduhir-lo a Mallorca, paratge que, a dir la veritat, havía triat lo Rey per tenir axí lo seu fill separat de catalans, aragonesos y navarrenchs, isolat de Castélla, y en cortès y dissimulat bandejament.

Per més que aparentà lo Príncep volèr anar a Sardenya per veure si li proporcionaven algun subsidi, axicom ho havía fét Sicilia qui-l socorregué en donatiu gracios ab vint mil florins, la veritat éra que no sabía de cert quina ruta pendre y si tirar avant o no; y com començas a córrer la brama de que crohaven per aquelles mars corsaris genovesos, comparegué la armada d'En Vilamarí, qui dés la mort d'En Alfons éra romasa a Italia a les ordens d'En Ferran, y ajustades aquestes forces ab les primeres galéres qui dé primer devíen conduhir lo Príncep, se llunyaren per fi de les costes de Sardenya, tenint açò lloch passat ja lo més de Juliol. La ruta que seguí la armada, no fóu, a tót, la que havía traçada al rey En Joan, car en comte de anar a Mallorca, féu la volta de les costes de Catalunya, venint a raure a Salou (ón s'hi trobava lo 17 d'Agost) lo port del qual conservava encare a-les-hores sa antiga importancia. Si axò fóu séns intenció, com fent escala—puix que, segons recompten, no-s deturà en aquella costa, si bé prengué port,—no hi hauría res a dir; emperò qui mir en la carta veurà que, un colp passada la punta de Palàmós, lo dirigir-se a Salou és desviar-se de les illes, y que per arribar a aquell punt cal havèr anat cortejant la major part de les costes de Catalunya; ni pot axò fonamentar-se en la idea que portava lo Príncep de fer desembarcar lo ça-enrere virrey de Sicilia, qui l'acompanyava, per que anas al encontre del Rey, ab la fí d'activar lo despatx de la concordia, com-se-vulla que éll estava tan dispost a sotsmetre-s y a obehir; car dés que la armada doblà lo Cap-de-Creus, qual-se-vol dels ports de la costa de llevant podía servir-li al metéix obgécte, séns necessitat de tocar en Barcelona, y menys de passar més enllà de Tarragona.

La ilusió qui pogué conduhir lo Príncep a semblant desobediencia, ja fós filla d'una esperança burlada, crehent-se que son pare tan prést lo cridaría, o d'un afany per sabèr quin efécte produhiría la nova de sa arribada entre los habitants d'aquella comarca, no hi hà qui ho puga assegurar, y qui sap si tal fórma de obrar més que desobediencia, fóu

repugnancia que tenía a passar a Mallorca, per açò que tots veurèm. De totes manéres és infundada la asserció del Feliu al dir que dés lo port de Salou trameté avis de sa arribada al Rey, que aquest satisféu les instancies del Príncep y que, «agrahit, passà a Mallorques per esperar la conclusió de la Concordia,» per tal que, o suposaria axò que lo Rey estava molt prop de donar la resposta, o hauríem d'admetre que la armada aturà en aquell port molt de témps, puix que de la resposta depenjà la partida, cosa que no és certa, y si que lo Rey se trobava llavors molt apartat d'aquell punt.

Dés l'Abril se-n éra anat lo Rey de Barcelona cap a Valencia, ab la idea de tenir córts als valencians, pot-ser per lo regoneximent y jura en aquell reyalme, y d'allà se-n éra passat a Castélla, ón s'hi trobava en ocasió d'arribar la armada a Salou, traslladant-se a Çaragoça a les darreríes de Octubre. L'arribar aquella al port de Salou tingué per idea, prou coneguda, la de desembarcar los embaxadors que volía envíar lo Príncep al seu pare, y per si en aquella ocasió aquest se fós trobat a Valencia, s'esplica bé que la armada se deturàs al port de major importancia qui estigués més proper a aquell reyalme, complida la qual cosa és probable que virassen les galéres y féssen la travesía ab ruta vers Mallorques. Vejam are que s'esdevingué ací y allà.

Los embaxadors que senyalà En Carles per activar la concordia ab lo seu pare éren lo referit Ximèneç d'Urrea, don Pére Adoleti, bisbe Siccarench, son confessor, En Bernat de Requesens y En Pére de Sada, son viç-canciller; y éra lo seu obgécte reiterar al pare les promeses del fill, manifestant confiança en la clemencia d'aquell, fundat en les grans seguretats que, de part del metéix, donà lo governador Moncay al Princep en Sicilia. La esposició de les ofertes d'En Carles, que engruna minuciosament lo Zurita, és igual a la que ún observa a una carta que escrigué després dés de Mallorca; y axi sería, al veure que en lo dit escrit diu En Carles al seu pare «*no se maraville V. S. si esto le torno a suplicar*,» prova certa de que la primera embaxada fóu iuutil. La veritable resposta no la sabèm, y lo Zurita, passant-la no

menys per al, solament s'aventura a dir «y si en aquest lloch nos haguéssem de profitar de congectures, no fóra pas gayre vana presumpció, per açò que n'havèm referit, entendre que li perferiren que-s tractaría çò del matrimoni de la infanta Elisabet germana del rey de Castélla,» crehent-ho aximetéix diferents historiadors: y si és axò cert, havèm de confessar que tal promesa, tot restant sens resoldre les altres proposicions, no éra sinó una enganyifa de mala lley, per entretenir en sa esperança lo Princep, per ésser la veritat que no res mès lluny del pensament d'En Joan, y més ancare de la madrastra Na Joana, que destinar la mà de la futura reyna de Castélla al per élls odiat primogènit de Navarra y Aragó.

Faça-s cadascú compte de la fretura que comportaría lo sensible cor y la poètica imaginació d'En Carles de Viana, al trobar-se isolat a la capital de Mallorca, ben diversa de les ciutats de Sicilia, qui sobrexiren tots-témps d'entussiasme a favor seua. Aferma lo Zurita, y sa autoritat en aquest punt no pot ésser may per may sospitosa, que «no fóu lo princep En Carles tan ben acollit a Mallorca com semblava a les gents que fóra de rahó y ell s'ho pensava, car devent-li ésser retuts lo castéll de la ciutat y lo de Bèllver no li retéren lo de Bellvèr, y tot-just li dexaren lo Palau reyal de la ciutat de Mallorca, y tota-hora li éra vija-res la disfavor del Rey son pare y la avorrició de la madrastra.» Esplica lo metéix autor que en tal situació no cessava lo Princep d'escriure a altres amichs séus o no amichs del Rey son pare, entre altres, al metéix Renat d'Anjou, al qual donava tractament de rey contrincant d'En Ferran de Nàpols; mas no sía perçò inculpat, no-més pensant en lo gran fastig y desesperació que comportaría vehent-se tantes voltes burlat, aquell hereu de tantes corónes, privat fins de podèr-se-n nomenar successor, arreconat a una illa, y séns los recórsos precisos tan sols per mantenir-se ab decencia, y encare çò que pijor és considerant-se odiat per lo qui éra sa propria sanch y li havía donat l'ésser!

La carta que en aquesta trista situació escrigué porta la data del 22 de Novémbre del 1459, y puix la hora que lo

Príncep espatxà en Salou los embaxadors per que parlassen al Rey en lo metéix sentit que tornà a espondre en aquella, éra lo 17 d'Agost; de ón resulta que discorreguéren tres mesos, espéra que espéra lo pobre avorrit, sèns que li vingués consol y séns veure complida ni la més mínima de ses ilusions o esperances. No sabém què volgué espressar, al transcriure aquesta lletra l'Annalista aragonès, al dir que «s'hi descobre enginy y esperit d'aquell Príncep, y la duresa y sarrut tracte y trista aspror de sa condició, més que per altra escriptura dels qui escriuen les coses d'aquests princeps, qui les referexen ab molta brevitat y confusament,» car, certes, ún no sap si critica lo caràcter del autor de la lletra, o vol aludir a En Joan quant se refereix *a aquell Princep*. Emperò prescindint d'aquesta apreciació, dirêm nosaltres que, si bé pot estar eczigent de Príncep al dreçar-se a son pare, ab tót, son respécte y cortesía atenyen lo punt més alt, n'hi ha prou d'una frasa per conéxer l'estat del seu coratge y per arrancar en favor séua benvolences del cor més empedreit, venint açò a acreditar quant ho éra lo del pare, con no conseguíen ablanar-ló les llàgrimes del seu fill. Vet-ací la frasa a la qual nos referim: «*Non tema V. S. ya de mi; ca dexadas las razones que Dios y naturaleza quieren, ya estoy tan farto de males y ausadas de mar, que me podeys bien creer!*» Per quant als oferiments y condicions proposades, veus-ací què-n manifestava, per ode séua, al seu pare lo malaventurat Carles: que li retria lo régne de Navarra, contentant-se de no residir en éll ni en Sicilia, si no éra de son grat, y que lo Rey li donas perdó general per tot-hom; que-l fés jurar per primogènit y ab libertat de fer estada llà ón li plagués. que li fós lliurat lo principat de Viana y lo ducat de Gandia; que restituissen a la princesa Na Blanca, germana séua, çò que près li havíen; que proposas una persóna que tingués a son càrrech lo régne de Navarra, ab un concell de persónes qui vetllessen per lo bé públich, confiant los castélls qui éren caps de *Merindats*, com en fiança, a aragonesos y catalans; que s'incorporas lo régne de Navarra al d'Aragó, puix éra arribat lo cas d'ésser una metéxa persóna rey d'ab-

dós reyalmes, y per fí, que fós donada orde ab eféctc per que-s conclogués ben tost lo matrimoni promès, aludint ab açò al de la infanta Elisabet, y no al de la princesa de Portogal, posat que declara havèr dit l'embaxador portoguès que no podía exir de quant lo seu pare manava.

¡Quanta senceretat no revela aquest escrit! Podía En Carles, tantes vegades escarmentat, prevenir-se escrivint als uns y als altres, prínceps o amichs, per tenir un recurs si arribas lo cas de soferir un nou y major escarment; emperò séns ningun dupte, al fóns del seu cor hi havía una engruna de confiança ab lo seu pare, com no podia menys de residir en sa pensa la idea d'ésser impossible tant d'odi entre pare y fill: y al fer tals proposicions y oferiments creya, ben segur, que tants mals no podíen ésser duradors, y que per ventura s'acostava la hora de que cessassen. Molt s'amataren a procurar-ho lo çà-enrere virrey de Sicilia y En Bernat de Requesens, los qui per més que estiguéren una bona temporada ab lo Rey per conseguir-ho, los calgué anar més d'un colp a Mallorca per resoldre dificultats: y axí havèm de fer notar, que dés la primera desembarcada dels embaxadors a Salou, entre los que hi anava l'arquebisbe de Çaragoça, fill natural d'En Joan, y qui tant s'éra interessat en la sort del germà natural, En Carles, no torna més a figurar lo dit personatge, ni sona lo seu nom en les gestions per la concordia, portant açò a pensar si rebría algun terrible manament del seu pare y rey, qui obligaría per avant aquell prelat a ésser simple espectador de les discordies y escàndels de familia.

Apunta en aquesta ocasió lo Zurita, com a prova del mútuu recel que hi havía entre lo pare y lo fill, que aquell ab molt gran cautela feya armar y posar en orde algunes galéres y vaxells per anar sóbre lo Príncep, al qual causava açò gran alteració, «y éra ocasió de fer fonament de nous fins y deliberacions, recelant que, si axi fós, que estant ell en aquella ciutat de Mallorca, sóts la protecció y fè y paraula Reyal del seu pare, tractant-se de concordia, fós enganyat, o s'intentas tal novitat, *era mester forçosament usar de les melé-*

res arts; y comença a posar en orde alguns vaxells qui estaven en aquell port, axí de vassalls del Rey, com de viscahins, *per podèr exir del perill, si-l volien apresonar.*»

Axò solament (puix no hi hà dupte que l'un agoytava l'altre en lo mou d'obrar) fóra prou per que costas l'espatxamant de la concordia o que no s'espatxas plenerament a plaher de la víctima; emperò tan resolt estava aquesta a pessar per tót, y a apaybegar l'escalf dels partidaris a Navarra, los quals per si sols no transigiren ja may ab lo rey En Joan, que al cap-devall los dos comissionats demunt referits poguéren conseguir lo llur obgécte: y fóu açò partint per darrera vegada de Mallorca lo 29 de Desémbre del 1459, (segóns lo compte actual, diferent del que segueix lo Zurita, qui comença lo nou any en lo 25 de Desèmbre), ab grans promeses del Príncep y no-mes alguna súplica molt rahonada, y traslladant-se a Navarra ab la fí de conciliar les eczigencies encontrades d'aquell y de son pare. Axí fóu que lo 26 de Janer del nou any 1460, En Joan declarà, en la ciutat de Barcelona, en presencia de diversos personatges, com éren En Arnau Roger de Pallars, patriarça d'Alexandría, bisbe d'Urgell, canciller del Rey, En Joan Pagés, viç-canciller, En Bernat Joan de Cabrera, comte de Mòdica, y En Galceran de Requesens, governador de Catalunya, les condicions de la concordia, y quatre jórns després, lo 30, féu publicació de les metéxes, otorgant la perdó que solicitaven, acte que-s verificà al palau del bisbe que éra llà ón residía, y en presencia dels embadors de Sicilia qni en aquella ocasió éren arribats per fer regoneximent y retre jurament, en nom de la illa, al Rey, combinació ben endreçada d'efécte polítich, puix equivalía tan casual assistença a enaltir la magnanimitat del ambiciós, car perdonava la hora precisament en què feya un acte de reverencia al sobirà d'Aragó lo reyalme o illa en les simpaties de la qual havía confiat fins a llavors lo rebetle Príncep.

La diferencia que hi hà entre la declaració y publicació de les condicions de la concordia, passant quatre díes del primer acte al segón, s'esplica interpretant qne no fóu una

metéxa cosa la proposada en darrer térme per lo Rey que la definitivament convinguda, y aquesta diferencia, al nostre mou de veure, s'endevina acomparant la darrera ab les pretensions o proposicions d'En Carles. Lo Rey, per exemple, convenia en perdonar lo Princep y en dexar-li facultat de residir ón volgués dels seus reyalmes, emperò ab la excepció de Navarra y de Sicilia; li tornaría de nou lo principat de Viana y li daría sostentació de sa casa, emperó séns declarar respécte del matrimoni sinó que n'entendria «en aquell lloch que fós a servey séu y en bé del Princep;» en deslliurar En Lluis de Beamont y tots los ostatges que En Carles havía donats, emperò axò no fóra sinó aprés d'un mes que hagués retut tota la part qui obehía al príncep de Navarra al mestre de Montesa en nom del Rey, restituint-se los béns segrestats dos mesos després; y en acceptar que los castélls caps de merindats s'encomanassen, confórme s'éra ofert, a aragonesos, emperò entenent-se que també n'hi havía d'havér una part per castellans o d'altres reyalmes.

Aquesta éra, en suma, la concordia; mas en tot élla no s'hi fa menció d'una de les principals pretensions d'En Carles, qual éra que si no-s posava a Navarra governador català o aragonès, al menys fós treta d'aquest càrrech, que a les-hores l'exercia per lo Rey, la infanta Lionor comtesa de Fóix. «car (hi afig l'Annalista) restant-hi élla, ans deliberava venir en qual-se-vol rompiment, que no passas per tal concordia (1).» Tant sería, emperò, lo desig de trobar consol als seus mals, que a tot s'avingué lo Príncep, y esplicar çò que féu per convèncer los de sa parcialitat en Navarra fóra treball immens, puix que ni volíen ni sabíen, ni podien transigir, y adhuch arribaven a desconfiar dels comissionats d'En Carles, qui hi anaren per inclinar-los a cedir, com axí fóu,

(1) La municipalitat de Barcelona, desijosa séns dupte de favorejar lo Princep en qui no veya sino lo primogénit y lledesme successor de la Coróna, s'acuytà, esplèndida com sémpre, a suplicar la prompta resolució de la concordia; y axi asegura lo Zurita havér trobat «en les memories de les coses del Estat del Rey, que intervinguéren en aquesta concordia los del regiment de la ciutat de Barcelona.»

essent prou d'arribar aquesta nova a ohida del trist bandejat per entrar-li la major alegría, esperant impacient la hora de abraçar lo seu pare. Axí ho creya son bondadós cor, y puix la realitat dels féts val més que no les paraules y los escrits, y sa impaciencia éra gran, y en la publicació de les condicions havía dit lo pare que tot allò «ho feya a suplicació de la reyna Na Joana sa muller, qui com a piadosa mare intercedía per ells (per lo Príncep y per la princesa Na Blanca), y a prechs del rey don Alfons de Portogal,» s'adevança a si-metéix En Carles y als devèrs que deu tenir en consideració tot fill d'un pare tirà, y séns esperar ulteriors formalitats manant posar en orde ses galéres s'embarcà a Mallorca, y fent vía cap a Barcelona, s'hi dirigí cuytosament, essent arribat a la platja de dita ciutat lo díe 22 de Març.

Amarch fóu lo desengany que soferí En Carles al tocar les platges catalanes, perçò que no éren allà los braços que ell desijava enllaçar ab los seus: va sabèr al desembarcar lo Príncep que no feya gayre se-n éra anat lo seu pare dret a Navarra. Què se-n podía pensar d'aquest allunyament soptat del pare, y del seu viatge al régne que se-n acabava de verificar la donació? Si éren intencionades la anada y separació, senyal que lo pare pogué recelar que lo fill anas al seu encontre anticipadament, y ell de la propria manéra esquivà les seues caricies, cosa prou dura per lo cor d'un fill; y si éra casual o precisa aquella desaparició (essent açò lo més probable), calía que-s temés En Carles que, no podènt sorprendre lo pare y contenir les seues ires oferint-li un viu testimoni de tendre retiment, fóra major la seua ira de lluny estant, al sabèr que son fill havia regressat séns esperar la licencia paterna definitiva, y ho havia verificat precisament a la córt y céntre de tots los Estats, a la ciutat ón, séns dupte, li portaven tanta amor com la que obertament li manifestaren los sicilians y navarrenchs.

Semblant dupte o angóxa nos esplica si-fà-no-fà la indecisió d'En Carles al desembarcar, perçò que, sens introduhir-se en la ciutat, anà albergar-se al monestir de Vall-donzélla, estramurs, allà metéix ón s'allotjaren los reys nous la vigilia

de fer llur entrada solemne com a comtes de Barcelona dins la ciutat. ¿Qui sap si en aquesta metéxa resolució, pot-ser innocent, del Príncep, veuria també lo pare un assaig de major rebelió, crehent que En Carles ja-s donava fums de monarca? Bé podria ésser; emperò prescindim nosaltres de la congectura, y anèm al fét.

Al tenir noves les autoritats qui residíen a Barcelona, Concellers y Deputació, de que arribava a les llurs platges lo príncep Carles, entusiasmats tractaren d'obsequiar-lo com se merexia, y fins disposaren solemne rebuda còm pogués fér-se al primogènit y successor de la Coróna, per més que sóts aquest caracter no fós jurat en córts. Segóns los dietaris de la Deputació, féren construir un pont enfront de la Llotja per que hi desembarcas; emperò, havènt-ho verificat prop del Canyet, acostant-se a la platja per mijà d'una *gròndola*, no tingué eféctc, y la entrada solemne a la ciutat fóu quatre dies desprès, lo 31 de Març, venint de Vall-donzélla y fent lo metéix curs que fan los reys en llur primera entrada. Descriu-se en aquells llibres la gran comitiva qui acompanyà lo Princep, axí d'autoritats, com de corporacions y gremis ab llurs jochs y entremosos (1), y lo magnífich abillaments que ell vestia, *roba de domasquí burell, ab un bonet morat al cap e ab caparó de drap scur e un magnifich collar d'or ab pédres fines e perles molt grosses*.

Fins a la plaça de San-Franceseh, ón s'hi alçà un gran catafal com en los juraments Reyals, anà En Carles *séns dosser*, emperò d'aquí-avant caminà sóts dosser o tàlem; y endemés tiraven de les sis régnes del seu cavall En Pére Matéu de Llinas, hostaler y conceller, En Galceran de Prat Narbonès, ciutadà conceller, En Miquel Dezplà, ciutadà, En P. Torrent, major d'edat, ciutadà, En Gabriel Busquet, barber conceller, y En Bertran Torró, ciutadà. Emperò malgrat totes aquexes demostracions, d'acort estan los autors en dir que romangué En Carles albergat en lo monestir d'estra-

(1) E aquí començaren a passar devant éll los manestrals de quascuns oficis, ben vestits e ben abillats, quascun ofici ab son entremés, no pas ab castélls.

murs, de manéra que hi tornaría aprés de la cerimonia o un altre die, essent açò senyal cert de sa indecisió o de la temor que li inspirava lo pas que donat havía, si bé que axò poch hi fà al cas present.

Si havèm de creure lo Feliu la anada del Rey fóu perçò com arribava lo fill «essent lo Rey partit de la ciutat cap a Navarra per la nova de la entrada del fill y sumpterosa y festiva rebuda,» cosa que no és probable, ja per no ésser En Joan home qui axí acostumas a obrar, car d'altra manéra sabía cercar esbravamen al seu despit, ja per açò que tantost veurèm, y si ordenà lo Príncep als seus fills naturals En Felip y Na Agna a Barcelona, per més obligar y assegurar lo Rey (que també nos dóna semblant nova l'Annalista catalá), no prova axò que En Joan pogués sabèr la anada del seu fill, car per més que l'esperas, creuría solament que no s'hi atreviria fins que éll li donas llicencia, essent la remesa dels fills no més que preparatiu per con n'arribaría lo cas (1). Si axí no fós, no mijançaría entre lo fill y lo pare y entre aquest y les autoritats certes comunicacions qui tant revelen la sorpresa de la arribada, per part del Rey, com la dels obsequis que fèu a En Carles la ciutat de Barcelona, comunicacions a les quals, per dissimular, dóna lo Feliu un sentit molt diferent, car d'una lletra del pare al fill no-n retrau sinó aquestes paraules: *Que se alegraba de su venida y le ofrecia su amor y su bendición*, espressió ambigua que res no significa en bóca del qui sémpre parlava d'una fórma y obrava d'una altra; y les comunicacions, qui són veritables planys a les autoritats, les fa prevencions, perçò com parlant de la partença del Rey, hi afig que «manà als catalans que curassen de no tractar lo

(1) Lo Zurita aferma que los fills fóren tramesos al pare per que vingués en alló de les vistes ab la Reyna, si bé no comprenèm com podia axò ésser a Barcelona, con lo Rey estava fora molt témps hà, y no éra tornat de Navarra: *le lleva se a don Phelipe y doña Ana sus hijos, y que su hija estuviese en poder de la Reina, y que doña Brianda de Vaca, madre de don Phelippe, se pusiesse en casa de la Princesa su hermana, que se vino en esta sazon para el Rey su padre; y asi se embiaron los hijos del principe, y doña Brianda á Barcelona, por el prior D. Juan de* Bramonte.

Príncep com al seu primogènit, sinó com a qual-se-vol altre infant.»

De Vall-donzélla estant, donchs, trameté En Carles lo seu cambrer, Guillèm Ramon de Vila-rasa, al Rey, escusant-se d'havér jaquit Mallorques, perçó com l'ayre de la illa éra contrari a sa salut, y per suplicar (prova certa de sa temor) que ans de la seua tornada, que esperava per posar-se a sa obediencia, li permetés anar anar besar la mà a la Reyna, ¡a la vil madrastra causant de tots los mals! «Per que-n restas la Magestat degudament servida y-s llevassen en l'esdevenidor los motius de desplaher.»

Lo pare, segóns aferma lo metéix autor, escusà les vistes del Princep ab la Reyna, y ordenà aquell, ab 15 d'Abril, que no isqués de Barcelona, y que en la dita ciutat l'esperas a éll y a la Reyna. Per que ún veja que no pogué èsser manat, axicom prevenint, quant toca als obsequis del Princep, y ans bé resultat de sorpresa desagradable en lo coratge del Rey, qui, cinch díes abans de la darrera data citada, lo 10, escrigué En Joan una sentida lletra, per la qual (inseguint lo Zurita qui la estracta) «manà advertir lo bisbe de Giróna son canciller, que atenent que la rahó y la decencia requeríen que, si alguna nova preeminencia o prerogativa devia ésser féta a qual-se-vol persóna, per conjuncta que fós al Rey; y a sa casa Reyal, allà devía fer-se precehint sa voluntat y no en altra manéra: y per tal cosa havia sabut que s'éra fét y atemptat en contrari, lo pregava y donava especial càrrech que, per les més cautes víes y manéres que li sabés bò, axí ho donassen a enténdre de sa part allà en Barcelona als Concellers, als seus oficials Reyals y a les altres persónes que convingués, que al princep En Carles fill séu no-s donas ni atribuis títol ni prerogativa alguna de primogenitura, ni d'ofici de Governador General, sinó solament aquella que devíen fer a qual-se-volgués infant fill séu, qui no fós primogènit, séns espréssa voluntat séua, de la qual constas per lo mon y fórma que per lo Rey fóra deliberat; puix en quant fins aquí s'éra fét, devíen tenir millor consideració, especialment havent alguns sóbre allò consultat, y

no tenint resposta de la consulta. Aximetéix ordenà que donassen a entendre ab tota cautela en qual-se-vol ciutat o vila d'aquell Principat a ón lo Príncep deliberas anar; car si hom feya lo contrari, li convindria provehir sóbre alló degudament, y còm convingues: y altretant ordenaren a En Galceran de Requesens, tinent de Governador general del Principat de Catalunya: y d'aquest tractament ne va rebre lo Princep estremada aflicció y congoxa y quasi una terrible desesperació, vehent que lo Rey lo portava tan apartat de sí, y tan incert de sa reconciliació y gracia y privant-lo de sa preeminencia.»

Méntre que esperam la solució dels duptes qui aclaparen l'infortunat Carles, y ans no parlèm de la tornada d'En Joan dirèm de passada lo motiu per lo qual anà aquest a Navarra traslladant a aytal fí, per ésser bréus, les espressives frases d'un historiador contemporani lo nom del qualací referit per primera vegada, haurèm de repetir ab plaher y sovintment en l'esdevenidor, méntre que-ns ocupèm del accidentat regnat d'En Joan II. Lo nostre amich En Lluis Cutxet, qui a son ardent esperit català hi ajusta sa clara inteligencia, y ab la seua amor hi agermana la més severa justicia, qualitats en les quals no l'han sobrepassat ningun dels historiadors qui-s son ocupats de la nostra terra fins are, en sa recomanable obra *Cataluña vindicada*, al referir lo viatge d'En Joan a Navarra, nos descóbre son obgecte en semblants termens: «Axi que estigué a Navarra, aquest home qui tant ne digué y tant féu contra lo de Viana, acusant-lo constantment de desconexedor de sa autoritat monàrquica, estant en plena pau ab son parent lo rey de Castélla, fa un tractat formal ab alguns sotsmesos del metéix, en lo qual solemnement promet valdre-ls contra llur rey e senyor. A Castélla per En Joan, éren perfétament aplicables en profit propri les doctrines més anàrquiques; als dominis de la Coróna d'Aragó, sa única voluntat devía ésser la lley suprema. Donchs bé, en lo tractat al qual fem referencia, y que fermà don Joan a Tudela, lo 4 del mes d'abril, los barons castellans qui tracten d'insurreccionar-se oferexen, entre altres coses, servir y gor-

dar les persones d'En Joan y sa muller ab los seus fills, séns que s'hi faça per res menció del princep En Carles, circumstancia que fa notar lo Zurita y que nosaltres consignam igualment, per que hom veja del tot que lo desviament d'En Joan ab En Carles éra ja positivament sistemàtich.»

Lo resultat de tan malvat procehir va comprometre novament y en major grau la actitut d'En Carles, car, axicom éra natural, al sabèr lo rey de Castélla que En Joan d'Aragó favoria los nobles qui li éren rebetles, tractà de venjar-se ab manya, y trametent una embaxada ab qual-se-vol pretést, encarregà als embaxadors que tractassen secrétament ab lo Príncep, consellant-li que no prengués per muller la infanta de Portogal, car li ofería lo Rey la mà de la infanta dona Elisabet germana seua. Si no van sabèr aquesta nova En Joan y Na Joana, almenys se-n duptaríen, y puix éra alló tancar lo camí de prosperitat que ab tal matrimoni pensaven obrir per lo llur benvolgut fill Ferran, que un hom se faça comte ab quina repugnancia tractarien los afers del de Viana, qui éren en camí de resoldres definitivament per la paraula donada.

Autors hi hà qui asseguren havèr-se comunicat lo secrét a En Joan per conduyt del seu sogre, l'almirall de Castélla, Enriquez, l'un dels més interessats en lo casament del seu nét Ferran ab Elisabet, y de més a més enemich terrible del desventurat príncep de Viana. Fóu lo qui-n portà la nova un missatger nomenat Carrillo, lo qual hi afegí que En Carles se-n aniría tost a Castélla y entraria un poch després ab un estol castellà en los dominis d'Aragó y Navarra, ab obgécte d'arrabaçar la coróna al seu pare; y ab tót que tan malvada impostura no la va creure En Joan --segóns axi ho conféssa ell-metéix dótze anys més tart, en lo 1472, al seu fill En Ferran,—hagué de fer veure lo contrari, car recompten que la Reyna esclatà en un plor, malehint lo seu fat, de veure que son marit desconfiava de la veracitat y de les intencions del seu pare, ¡tal és lo domini qne certes dones exercexen en lo cor d'homens qui son nats per no dexar-se dominar jamés per los altres!

Si d'aquesta nova, o millor d'aquesta escena patètica ja-n va nàxer la determinació de castigar lo Príncep fins a perdre-l, difícil fóra assegurar-ho; emperò los féts successius ho donaran millor a entendre que no los nostres càlculs, podént dír are com are que lo Príncep continuà fent parenceríes de sotsmissió, y adhuc d'impaciencia per veure lo seu pare y Na Joana.

De Navarra cuydà En Joan passar de primer a Çaragoça, ón hi volía ésser per la Pasca, y d'aquí fer tantost la vía de Barcelona. En Carles, qui havía solicitat les vistes ab la Reyna, arribà a tindre confiança que-s verificaríen; e impacient fins volgué devançar-se en lo camí per ón creya que vinguera: isqué, al tal obgécte, ab lo pretést d'anar a una cacéra per lo Vallès, tot esperant tenir l'avís definitiu. Bé hagué de sorpendre-s ab la carta del 15 d'Abril ón lo pare li prohibía que isqués de la ciutat; mas en Carles ja estava resolt, y agoytant lo moment en què passas la regia comitiva, als contorns d'Igolada, presentà-s de sópte, y gitant-se ab gran humilitat y reverencia als peus del seu pare y rey, li demanà perdó de les coses en què-s tenía per desservit y ofès, y altretant féu ab la Reyna, a les quals paraules y demostracions corresponguéren En Joan y Na Joana donant senyals d'afable benvolença: axí que, plegats y ab la major armonia, féren la vía de Barcelona.

L'aragonès Abarca esplica ab frases molt espressives aquest fét, dihent: «Ab tal aparent unió entraren plegats dins Barcelona, y enganyaren la senceritat y natural afició y lleyaltat d'aquells ben intencionats ciutadans, los quals creguéren massa de prèssa que entrava en la llur Ciutat la pau dels Reys celebrada ab grans alegroys y fésta.» Durant la estada d'En Carles a Barcelona, ans de la toruada del seu pare, entre altres obsequis a éll féts fóu un gran convit a la sala de Cent, confermant açò la congectura que sentarem a la fí del apèndech anterior, çò és, que les divisions dels bàndols de la Busca y de la Biga desaparexeríen ab la força del interès y amor general que inspirava lo simpàtich Príncep, y que per tant, la temptativa de crear a Barcelona una se-

ment de desunions fracassà per En Joan, podént-se-n aquest convèncer al contemplar, ab sa muller ensémps, los crits de goig y esperança que alenaven en Barcelona al entrar los reys y lo primogènit, tant los magnats y cavallers com los menestrals y endemés estaments infims afiliats no feya gayre a la banda de la Busca.

La passió del monarca polítich, no lo cor del pare, bulliría en comprimída ira, y la gelosía de la madrastra inventaría les idees més cruels, cada vegada que ressonava per l'ayre un «visca» dreçat al príncep Carles; estremat calgué que fós lo fingiment del un y de la altra, per contemporitzar, per alguns díes, ab los entussiastes catalans y ab lo metéix Princep qui s'amatava en ésser amable, mas poch hagué de durar una situació forçada, car indiquen los Dietaris de la época, que començaven a referir-se desplahers qui mijançaven entre lo pare y lo fill. Recompten que per donar aparença de reconciliació al seu manyós procehir, lo Rey tractà de bell començament de renovar lo del matrimoni d'En Carles ab la infanta de Portogal, tot adherint-s'hi lo Príncep per amor a la pau, emperó que essent en aquesta ocasió con arribaren los embaxadors del rey de Castélla per confederar-se en secrét ab En Carles, del contínuu fregadiç ab aquells nasquéren les sospites, que engrossiren encare més les acusacions calumnioses del almirall de Castélla; y fóu en aquesta ocasió con tingué lloch la escena de llàgrimes de la Reyna, y passà per lo cap d'aquesta mala fémbra la feréstа idea de perdre lo Princep. Si tal fóu lo seu propòsit, ningun camí millor que lo de la hipocresía, lo més cruel flagell que puga soferir la humanitat, tant que aquesta fins se troba víctima, per élla, de la metéxa mà qui mira devegades com a recólze: fingí, donchs, ab infernal saviesa Na Joana, la madrastra, mas lo pare, esperonat per la altivesa del seu propri caràcter y per los planys de la muller, no podént reprimir sa violencia, jatsía fingis, hagué d'ésser per poch témps, cercava un viarany més o menys legal en aparença, qui li donas motiu per podèr castigar exemplarment lo seu fill; y fóu que convocà córts, séns espressar de prompte l'obgécte, per que

tot-hom se cregués que anava solidificar la concordia y a regonèxer y jurar lo Princep com a primogènit: y com aquest, cansat d'esperar, y los altres convençuts de que no li fóra regonegut, podríen èntretant moure planys y fer demostracions poch respectuoses, n'hi hagué prou d'açò per supondre un noú crim y per obrar ab fantasía contra la mal fadada víctima, conforme hom compendrà tan prest per quant va en les assamblees qui anaven a aplegar-se. Provém quant acabam d'assentar.

Erradament cregué lo Feliu que En Joan havía cridat a córts generals de la Coróna, çò és, a catalans, aragonesos y valencians en Fraga «ab aprobació de Catalunya, car aquella vila éra de la provincia,» suposant aquesta circumstancia indispensable, méntre que és sabut com les córts generals solen aplegar-se a un punt fronterer, que a un dels tres Estats ha d'ésser per força, y axí podía ésser Fraga com Monçó, tant si aquell poble estava dins lo territori catalá com dins l'aragonès. Les córts que convocà En Joan fóren generals del antich reyalme d'Aragó, no de la Coróna, dés de Barcelona lo 20 de Juny per lo 21 de Juliol vinent; emperò séns moure-s d'aquesta ciutat, les prorogà per dues voltes séns que hi concorregués fins al darrer ajornament, que fóu lo díe 18 d'Agost.

Partí lo Rey, a aytal fí, envers Fraga, y lo Princep, ab la esperança d'una propera satisfacció—çò és, d'ésser jurat primogènit, com axí ho creyen generalment tots los naturals d'aquests reyalmes,—passà al monestir de Mónt-serrat, ab la idea ben segur d'aparellar millor l'esperit, a la qual cosa tant ajuda en aquella regió lo venerat santuari en son interior y la naturalesa part defora.

La proposició del Rey dexà espasmats los comptats concorrents que hi havía de bell principi a les dites córts, car, a escuses d'afalagar los aragonesos, dihent-los que no fretuava del llur jurament per provar llur feheltat, jatsía are los ho eczigía. acabà per demanar-los que fós de llur grat socórrer les seues necessitats. La generalitat de les córts, qui no participarien del esclusivisme d'aquells richs-homens afiliats

al partit del qui-ls havía duts a batallar a Navarra ans d'ésser rey d'Aragó, s'aferrà en suplicar lo Rey (tant que perçò va perllongar-se un xich lo jurament solicitat), que fés també jurar lo Príncep en primogènit, segóns corresponía. Com no conseguí lo Rey son cabdal obgécte, que éra traure un donatiu, ísqué ab la sortida de que éra tingut anar-se-n a Lleyda, ón tenia aximetéix convocades córts als catalans, endegà la afer en la fórma que ell solía, séns esgordar gayre lo Fur y lo costum, facultà una camissió de setanta-dues persónes, a les metéxes tot lo podèr que tenien les córts, y se-n anà dret a Lleyda.

Al sabér a Mont-serrat lo Príncep lo mal resultat de les córts d'Aragó per les seues esperances, se-n tornà contristat a Barcelona, y allà féu-se novament la ilusió de que en les córts catalanes se veuría satisfét, fins al estrém de no creure los esperimentats qui pronosticaven açò que probablement anava a esdevenir.

Estant lo Príncep a Barcelona, va rebre una carta del seu pare ón li deya que anas a trobar-lo a Lleyda, devent-hi estar lo díe 24 d'Octubre. Com no hi hà entre les coleccions de precessos de córts que conexèm, ningun exemplar de les de Fraga ni de Lleyda, no podèm consignar les dates dels llurs cabdals actes; emperò tenint en compte que les primeres se començaren aprés de mijan Agost, ans no-s realitzà tot quant havèm esplicat, podèm calcular que, almenys, fins a les darreries de Setémbre, y qui sap si prou entrat l'octubre, no-s donaría principi a les de Lleyda. Con lo pare cridava lo fill per aquella data, senyal que comptava abans espatxar les córts de Catalunya per l'estil que havía fét ab les d'Aragó, car no és de creure, tenint En Joan en cor de no fer jurar ni en les unes ni en les altres lo seu fill com a primogènit, que cridas aquest durant la celebració de les de Catalunya, tocant a les quals presenciaría En Carles la resistencia del pare als desigs dels catalans, y més prompte li s'esvaniria la ilusió o esperança que mantenía, tot romanent apartat, de conseguir a Lleyda çò que no percaçà a Fraga.

Per més que n'ignoram l'especejament, no obstant, per los

eféctes podèm creure que en les nostres córts hi hagué les metéxes súpliques y lo metéix aferrament que en les aragoneses tocant a la jura del primogènit; y com açó no éra quant satisfeya ni convenía al Rey, nasquéren-ne dilacions qui entabuxaven lo déspota, provant-se axò per los planys o instancies que li feya la comissió de les córts de Fraga, de que hi tornas confórme havía-ls promès. En llegint lo Zurita, únich autor quins pot servir de guía en aquest cas, per les noves que-n dóna, vindría certament a semblar culpable lo Príncep, car transcorreguda la data indicada en què aquest havía de trobar-se a Lleyda, segueix encare a Barcelona, ón feya assabèr, lo 9 de Novémbre, que dins espay de dos dies partiría, continuant allà encare lo 23 del dit mes, en la qual data «avisava diferents pobles de Catalunya de sa estréma necessitat y pobresa, per que-l socorreguéssen ab algun diner,» y fins al 2 de Desémbre, die en qué-s suspenguéren les córts, no-l trobam a Lleyda, séns que no sabèm si hi arribà aquell metéix die o quants n'éren transcorreguts d'ençà que hi fóu arribat.

Per aquestes noves tindríem que lo Príncep havía dexat d'obehir lo seu pare no estant a Lleyda lo díe 24 d'Octubre, y sa desobediencia s'éra féta més gréu, retrassant encare cinch setmanes a comperèxer; y com no té esplícació semblant irreverencia per part de qui tan gran volença tenía en reconciliar-se ab lo seu pare, en esguart de que havía cedit a totes les eczigencies, y li havía fét sotsmetre tot quant se sostingué fins en aquella hora a favor seua a Navarra, d'ací que cregam o que lo metéix pare perllongà la presentació del fill, fins que cuydà desembaraçar-se del destorb de les córts, o que esperimentà lo fill, de Barcelona estant, un nou y cruel desengany, la negativa paterna de que fós jurat com a primogènit, per seguir palanquejant e inactiu en Barcelona, fins que-s convencé, de la definitiva resolució d'En Joan, de suspendre les córts, y, en conseqüencia, d'esvanehir totes les galivances que poguè fer-se En Carles y ab éll tots quants anaven interessant-se en la seua sort. ¿Podrá creure-s si no, que lo pare tingués tanta paciencia de veure lo seu fill

desobedient per espay de cinch setmanes, séns espedir nous manaments de comparecencia a En Carles: ¿podrà algú creure-s que aquest, fora-seny, desobehis per fantasia, séns motiu algun, la hora que tant esperava del seu pare? ¿pogué dexar d'empendre En Carles un viatge a Lleyda, per efecte de la pobresa que suposen, méntre que per dues voltes havía emprès viatges des d'allà al Vallès y al Mont-serrat, y, sóbre-tot, con a Barcelona tenía la afecció de particulars y de corporacions, qui li facilitarien quant li fés mester?

No cal, donchs, culpar En Carles de sa dilació en comparèxer, y puix lo trobam a Lleyda lo metéix díe en que cessen les córts, havèm de convenir que la resolució del viatge hagué d'ésser per sols dos motius, ò perçò que fins a-les-hores no li digués lo pare que havía de comparèxer, o per tal com En Carles, sabènt que anaven a sospendre-s les córts, arribas a témps, ans no-s verificas aquest acte, per tenir encare valiment en les metéxes, posat cas que en lo moment de presentar-se al pare aquest atemptas fer ab éll algun nou tort. Que lo Príncep obraría al donar aquest pas ab alguna temor ho sospitam, com també que a aquesta fí entraría mig d'incógnit a Lleyda, puix que al esplicar los historiadors la primera assentada del pare y del fill, que fóu encontinent aprés de suspeses les córts, diuen, especialment lo Zurita, que lo Rey «dins ben poques hores *envià* cridar lo Príncep,» prova certa de que aquest éra arribat a Lleyda y no éra anat a veure lo seu pare, o que arribà al moment perentori de suspendres les córts, o que, si arribà abans, y açò és lo més possible, esperà lo Rey tenir aquelles licenciades, crehent-se que restava axí més lliure en ses voluntarietats, per donar lo colp de gracia, trametent a cercar séns triga lo fill que sabia que éra a Lleyda, y complint ab éll axò que dictava la gelosía d'una ipòcrita madrastra, axò que consellava la desmesurada ambició d'un avi qui volía totes les glories per los fills de sa filla, y axò que, ab general escàndel, consentía y executava lo cor d'un pare desnaturalitzat. Espliquèm aquest notable aveniment, principi de tots los desastres que fa ploure d'aqui-avant sóbre Catalunya la dinastía del elegit a Casp.

Acomparant relacions y documents fahedors havèm pogut convéncer-nos de que la díe 2 de Desémbre En Joan suspengué les córts de Catalunya, o parlant en los términs propris ab què-s designen los actes d'aquella antiga institució, les *prorogà* per una altra data, per lo mes de Janer vinent, en lo qual termini, si li hagués convingut, de segur que les haguéra prorogades novament per dos o tres colps o per quants li hagués ocorregut, percaçant dilacions que éra çò que ell sabía cercar tots-témps per portar a fi los seus diabólichs progéctes, Per ell tant li fóra la prorogació com lo licenciament, car lo cas éra valdre s d'una prerogativa que li llevas l'empatx per una temporada; y la millor prova de que éra son propòsit rompre lo llaç qui-l subgectava a Lleyda, és la carta que ab data 29 de Novémbre, escrigué a la comissió de córts de Fraga, prometent y assegurant que dins no gayre témps estaría ab élls en la dita vila: emperò com lo licenciament no pot tenir lloch fins finides de cert les córts, o sía fins aprés d'aprovades les noves constitucions y articles d'aquelles, féts en les metéxes, y com, per més que lo Rey prescindis de la legalitat y del costum, lo pahis no sabía ni volía separar-se d'aquesta y d'aquella, prou se donaríen brasa los representants de la terra no desbandar-se, per congregar-se de nou lo díe que finis lo termini de la pròroga, y més com l'interès per lo Príncep y, séns ningun dupte, la sospita de les males intencions del pare, los feya estar en vigilancia, tenint ja previngudes per un cas les lleys de la terra que poguéssen convenir-los, per fer assabèr al monarca açò que com a tal tenía obligació de complir.

En Joan poch va preveure tot axò, y féta la pròroga de les córts, crehent-se ja lliure en sa omnĭmoda voluntat, tantost com verificà aquell acte, tanta éra sa impaciencia, que tot-seguit volgué fer aplicació d'aquesta, de la manéra fantasiosa que solía: fóu a-les-hores con *envià* cercar lo Príncep, qui, séns triga presentà-s a la cambra regia. Seguirèm, per la descripció d'aquesta terrible escena, l'Annalista aragonès, dexant al llegidor que faça per si metéix les naturals deduccions a què-s présta aquella: «Y entrant en élla, li donà la

mà y la besà, axicom ho acostumaven los Reys en aquell témps: y tantost lo féu deturar com a presoner (1). En una execució tan soptada com aquesta, lo Princep se gità als peus de son pare, y, tot gemegant, afermen que li digué:— Pare, ón és la vostra fè reyal que-m donareu per que a vós vingués de Mallorques? y a ón la salva-guarda reyal, que-s gaudexen per dret de la patria tot quants vénen a córts? a ón la reyal clemencia qui declara ésser cosa injusta, que ún ne sía maltractat y perseguit lo metéix dic que és admès a la pau y benedicció del Rey? A Déu jo clam per testimoni, que no és passat per la meua pensa ni emprès cosa contra la vostra reyal persona. No vullau de vostra carn pendre venja, ni ensangrentar les mans ab la meua sanch.—Assegura un autor d'aquell témps, que hi afegí moltes altres rahons, a persuadir lo seu pare que estalvias tan gran infamia per tothom: emperò lo Rey lo posà en mans d'aquells que deliberat havía, que-l tinguéssen en bona guarda.»

Seca és la descripció, emperò eloqüent per lo qui cerca la veritat: en les paraules d'En Carles no hi hà una sola disculpa de la tardança en comparèxer, ni lo perdó per havér desobehit en trigant, ans s'hi recorda únicament la fè y paraula reyal y-s plany d'ésser *maltractat y perseguit lo metéix dic que és admès a pau y benedicció*, provant axò que lo motiu de la presó soptada no fóu per havér dexat de comparèxer lo dic 24 d'Octubre, sinó per altres que aquí no s'espréssen, ocasionant l'acte un veritable esglay a la víctima, qui confià en la *salvaguarda reyal*, Es també d'observar que l'acte de la presó és anterior a les paraules d'En Carles, axi que no fa a considerar aquellu com a resultat de quant aquest digués, y en tant éra resolució presa, que fins lo Rey *posa lo presoner*

(1) D'aquesta manéra esplica lo Dietari de la Deputació lo fét de la presó d'En Carles: «Dimars, a 11 de Desémbre del any M.cccc.LX. Aquest dic III hores passades aprés del seny de la Ave-Maria, lo senyor Rey essent en la ciutat de Leyda, a ón celebraven córts als Catalans, apresonà son fill, lo princep de Navarra, e don Johan de Beamunt, prior de Navarra, y Gome de Frias, de casa del dit princep, per la qual presó tota aquella nit e lo endemà, axí per los convocats de la córt, com encara per tots los pobles de Leyda, tant homens, com dones e infants, se moch gran dol, e grans plors e gemechs per tota aquella ciutat.»

en mans d'aquells que deliberat havia, que-l tinguéssen en bona guarda.

Apart d'aquestes observacions, que ún no tinga en oblit respécte del Príncep, que aquest alega lo dret patri *del qual gaudexen tots quants vénen a córts*, rahó que acredita lo coneximent, posschit o comunicat perentoriament, de les lleys qui li podíen servir de garantía, y per tal lo propòsit d'anar En Carles a Lleyda, no simplement per residir-hi lo Rey tot sol, mas les córts qui l'ampararíen en qual-se-vol contra-fur, esperança qui séns dupte apressaría lo seu viatge al tenir hom noticia de que aquelles anavan a ésser prorrogades; y com venía lo Príncep de Barcelona, revela açò que en la dita ciutat no hi mancava qui bé l'aconsellas, y que l'esperit públich estava ja de molt de témps previngut contra lo pare cruel y la traydora madrastra (1).

De la cambra regia fóu lo Príncep conduhit al castéll de Aytóna, desde ón escrivía cinch dies després als deputats d'Aragó que li trametéssen un comissionat de cada braç per tractar ab élls, car sa *desventurada persóna* sabía que l'endemà havíen-lo d'amenar a un altre castéll.

Tan bell punt com corregué la nova del acte despòtich e inhumà verificat per lo Rey e pare, més que ira despertà-s temor y esglay, car per les veus qui corríen de que lo Príncep volía matar lo seu pare, arribaren alguns a sospitar si de fét hi hauría una conspiració oculta, en lo càstich de la qual podíen facilment ésser embolicades aquelles persónes qui sentíen gran afecció per En Carles, y públicament s'éren demostrades en favor d'éll: emperò de colp y volta va esvaneir-se la temor, al veure la actitut de les persónes més assenyades, qui no regonexent les calumnies y ponderacions, consideraven de trascendental perjuhí la indiferencia en cas tan greujós. Axi soptat hagué d'ésser lo cambi, que fins per

(1) Un dietari de la Deputació, en la nota del 25 de Janer del 1460, al esplicar la trasllació a Poblet dels cóssos del rey En Martí y de la reyna Na Violant, los quals havíen estat per molt de témps oblidats a la catedral de Barcelona, acaba ab aquestes significatives paraules: *Bona glorìa ajen lurs ànimes, e mala les ànimes dels mals Reys e de les males Reynes. Jo sé per qui-u dich.*

la metéxa rahó que anam a alegar, dins espay de sis hores, los representants del Principat anaven ja a implorar la clemencia d'En Joan, valènt-se d'una antiga constitució de Catalunya per la qual vé declarat que, per sis hores aprés de concloses les córts, estan encare aquestes en tota llur força y vigor. No havía discorregut donchs, tan bréu espay, ajustaren-se de nou los representants dels tres Braços y per no perdre témps nomenaren embaxadors qui anassen séns deturar-se al Rey a demanar-li la libertat del Príncep y reparació de la provincia; y méntre aquests obraven, donant com a eczistents les córts, escriguéren a la Deputació çò que s'esdevenía, prevenint-li que nomenas comissionats, los quals deguéssen procurar de totes les passades la deslliurança del Princep, y aplicar, si convingués, per axò los rèdits del General o Deputació de Catalunya.

Lo qui estiga preocupat en les *grandeses* del rey En Joan que pos esment en los noms de les persónes qui inicien aquest moviment de Catalunya, del qual resulta tantost lo primer timbre de *rebelles catalans* ab què-ns motejaren certs *fahedors d'historics*, no nats en lo nostre sol, los quals ni idea arribaren a tenír jamés de justicia, d'amor patria (que ells confónen tots-témps ab lo servilisme cortesà) y de dignitat personal. Los embaxadors tràmesos dés de Lleyda fóren lo bisbe de Vich, En Francesch de Pinós y En Antoni Riquer, y la nova embaxada, la comissió dels vint-y-set, qae-s nomenaren per lo parlament allà aplegat, fóren l'arquebisbe de Tarragona, lo bisbe de Barcelona, En Joan Fernando prior de Tortosa, lo doctor Joan Pintor canonge de Barcelona, En Bernat Fivaller, En Pere Joan de Sant-Climent, En Francesch Samsó, lo comte de Prades, En Martí Guerau de Cruilles, En Antoni Guillèm de Montanyans, En Francesch de Sant-menat y En Pere Torrents conceller en cap, aquests vérament ab lo càrrech d'embaxadors, y ab lo de consellers, o la comissió dels vint-y-set, resultaren nomenats l'abat de Sant-Benet de Bages, lo prior de Catalunya, En Bartoméu Regas, l'ardíaca de la Mar (Santa-Maria), En Francesch Colom, mícer Joan Ça-plana, mícer Agustí de la Illa, En An-

dreu Sors, canonges de Barcelona, fra Pére Joan Ça-plana comanador de la Guardia, lo comte de Mòdica, En Dalmau de Queralt, En Arnau de Vila-de-many y de Blanes, En Joan Ça-bastida, En March Llor, En Galceran Burgués de Vila-de-cans, En Bernat de Guimerà, En Artau de Claramunt, En Pére Splugues, En Lluis Xalantí, En Francesch del Bosch de Lleyda, En Pére Dusay, En Jaume Rós, En Miquel Des plà, En Francesch Llobet, En Guillèm Colom, En Pére Torrent y En Antoni Pujades, lo jóve (1).

Lo Rey estigué a Lleyda fins al die 9, y axò fóu no per voluntat, mas per les dificultats qui sorgiren sóbre lo punt ón havía d'allogar-se definitivament lo presoner, y a conseqüencia d'algunes complicacions de furs qui sobrevinguéren entre los comissionats d'Aragó y los de Catalunya, que esplicarèm, mas de bell començament fóu amenat lo Príncep a la fortalesa d'Aytona.

Los tres embaxadors de les córts de Lleyda donaren lo primer pas, anant a trobar lo Rey, almenys per alegar la prerogativa de la antiga constitució de les sis hores, y rebujades les llurs proposicions per En Joan, fóu a-les-hores con basquejaren d'anar d'acort ab los aragonesos. Atenent l'interès del afer y la préssa que duyen, havèm de calcular que seríen moltes les instancies, inutils, dels embaxadors, car méntre Barcelona va rebre ja la nova de la catàstrofa lo díe 4, fins al 5 no-s veu los embaxadors traslladats a Fraga per tractar ab los aragonesos. Sentiren aquests, al igual dels catalans, la ira que ocasionava la inhumanitat d'un pare, y nomenaren també quatre embaxadors (per havèr-hi en aquella Deputació quatre Braços), qui fóren lo bisbe de Taraçona, lo vescomte de Biota, Joan Fernandez d'Heredia y Ximèn Gordo, los quals, ajustats ab los nostres, tornaren a suplicar lo Rey, l'apassionat cor del qual diuen, que no-l poguéren obligar ni tórcer.

(1) Són copiats aquests noms del *Procés* que manaren instruir los Deputats per la deslliurança del Princep, conegut al Arxiu de la Deputació, sóts lo titol esterior *Turbationum Cathaloniae*, ja publicat en la *Colección de documentos inéditos*, dès lo volum XIV de la metéxa.

Llarch fóra, si deguéssem donar per pésses menudes les embaxades y comissions trameses instantment al Rey, sémpre ab les llàgrimes als ulls, sémpre respectuoses y usant lo tò de la amistat, y per lo cap més alt ostentant la previsió del fehel conceller y del lleyal patrici; emperò n'hi hà prou ab indicar llur nómbre y llur calitat per fer-se càrrech del esperit de la terra y dal coratge del monarca, Ans no arribassen los tres embaxadors de les córts de Catalunya a les de Aragó, aquestes havíen ja nomenats los llurs ab igual intent: traslladant-se a Lleyda los tres d'Aragó, suposam que van espondre lo motiu de llur viatge, y no-més consta havér-los respost lo Rey que pensava partir de Lleyda y dur-se-n lo Príncep a Aytóna, y que ells se-n tornassen a Fraga, com axí ho féren l'endemà que èra lo 6 de Desémbre. Los setanta-dòs de la comissió aragonesa, moguts per lletres del metéix Príncep, y ab la idea, séns dupte de salvar-lo de les ires del pare, suplicaren aquest que posas En Carles en podèr del Reyalme, y aquí ocorre la complicació foral que havém indicada, car precisament los de Catalunya, tement-se que lo Príncep no fós amenat a algun mal paratge—perçò com teníen en la memoria lo mal exemple del pobre comte d'Urgell,—aspiraven precisament a tot lo metéix que los aragonesos, volènt que no fós tocat lo presoner de Catalunya, y amparant-se en una constitució per la qual se declarava que lo criminal prés no podía ésser traslladat del punt ón cometé lo crim, y òn éra tingut ésser jutjat: als setanta-dós no-ls volgué complaure En Joan sinó sots certa condició tiránica, a sabér; que-ls dexaría lo presoner, ab tal que aquest renuncias a tot benifét de signatura de dret de manif stació y de qual-se-vulla libertat o fur del Reyalme, del qual pogués profitar-se; altrement, duría lo Rey lo seu fill llà ón li plagués. Avisats los setanta-dós per los comissionats qui éren anats a veure lo Príncep a la presó d'Aytoaa, de que aquest se conformava ab la eezigencia del pare, y que per contemplació a la Reyna havía prorogat lo Rey la deliberació de amenar En Carles a un altre castéll, posaren-se aquells novament en contacte ab los embaxadors del Principat, y ple-

gats tornaren a instar, conseguint no-més la promesa de que no fóra En Carles per en aquella hora tocat d'Aytóna, y en cas de passar a Fraga, ni éll ni sos companys de presó poguéssen ésser manifestats fins al mes de Març vinent: y açò tingué lloch lo metéix díe que lo Rey se traslladà a la dita vila, o sía lo 9 de Desémbre, y en aprés fóu de fét traslladat a la metéxa lo presoner, ab lo prior de Navarra ensémps.

Poch éra açò per los qui desijaven que fós tornada al Príncep sa total deslliurança, y vehent-se que En Joan prorogava les córts de Fraga, y se-n duya lo presoner a Ascó, ab noves temors y nova alè s'aplegaren, lo die 13 de Desémbre los setanta-dós ab altres comissions arribades de Lleyda composta d'En Lluis de Monsuar y d'En Lluis Cirena, doctor en lleys, los pahers de la ciutat, dos cavallers, qui éren En Miquel de Boxadors y En Andréu d'Espès, dos ciutadans, a sabèr, En Joan de Cardóna y En Joan d'Alfajarin, y altres dos doctors, mícer Maull y mícer Sànxeç, los qui algú suposa que manifestaren la necessitat de suplicar lo Rey que usas de clemencia ab lo seu fill, que no l'amenas a Miravet, tal com deyen, ans bé ni a Fraga devía limitar-se la concessió, sinó que devía amenar-lo ab sí ón-se-vulla que anas, y en lo cas d'exir del reyalme devià dexar-lo a Çaragoça o llà ón la Reyna estigués, accedint-hi lo Rey, segóns lo Zurita, jatsia ab noves condicions a sabèr, que l'ajornament fins al Març, per no ésser manifèstat, s'estengués fins al Maig, que pogués lo pare amenar lo fill ón volgués, tant a Catalunya com a Valencia, o dexar-lo, si li plagués, ab la Reyna; y axí finalment, ho acordaren, aprés d'havèrlo traslladat a Ascó, ón se trobava lo Rey lo 15 de Desémbre, havènt passat aquell metéix aprés-mig-díe a Mayals, y d'aquest punt l'endemà a Fraga, en la qual vila féu-se l'acort aute de córt, jurant lo Rey complir-lo, en mans del arquebisbe de Çaragoça, fill séu.

Bé és de conèxer per lo resultat d'aquestes comissions y per la diversitat de coses qui s'esdevingueren, la astucia que tingué lo Rey en embullar los afers y en desviar los suplicants, dés lo començament, del principal obgécte que-s pro-

posaren, que havíen d'ésser la libertat del Príncep y no-res més, y per poch que un hom hi rumiu bé conexerà la dóble intenció que portava, consistent en aparentar l'interès que per lo Príncep prenía la Reyna, con no havía d'ésser de fét sinó lo seu vigilant, y després en creure diversitat d'opinions entre Catalunya y Aragó de primer, y segónament entre los metéixs representant de Catalunya, pesat que çò que demanaren los de Lleyda no podia ésser la opinió general del Principat, y finalment entre los aragonesos, com s'esdevingué tantost, confórme veurèm.

La comissio dels vint-y-set que envià la Deputació de Catalunya, constituida en parlament, al cap de la qual figuraven l'arquebisbe de Tarragona y lo conceller en cap de Barcelona, no sabèm si abans o després que hagué parlat al Rey, puix éra ja lo 27 de Desémbre, anà a Çaragoça, ab cor d'obrar plegats ab los jurats d'aquesta ciutat y les setantadues persónes qui representaven les córts aragoneses; y a aytal fi tinguéren una reunió a les cases del Pont, no mancant-hi advocats qui embolicassen ab llur parlería—lo propri que observam en témps d'En Pére *lo Cerimoniós*, con aquest rey posava sos afers al abrich de la legalitat, per que, a força d'argucies se resolguéssen com millor li convenía, o que almenys se complicassen o entascassen en llur anament:—En Pére de la Cavallería, qui, segóns lo Zurita, «éra famós lletrat y principal ciutadà, fón de parer que, considerant que éra servey de Déu y del Rey, y benifét del Reyalme y del Príncep, y requeya a honor de la ciutat concórrer ab los embaxadors a aquesta suplicació, y s'imputaría a carrech de la ciutat no suplicar al Rey, que usas de clemencia y misericordia ab lo Príncep fill séu, calía assistir los embaxadors.» Emperò veus-ací que un altre lletrat (al qual l'Annalista no califica ni de *famós* ni de *principal* com lo primer) nos surt ab lo parèr de que «ni la ciutat ni los jurats no-s devien ajustar ab los embaxadors fins que estiguéssen juncts ab lo reyalme;» y com la legalitat axí ho previndría, lo resultat fóu restar tóts confórmes, y seguiren lo darrer parèr *com a més fonamentat en rahó*, de manéra a traure-n la natural con-

seqüencia, per més que no la-n trega lo qui ho deuría, havèm de creure que los representants de Catalunya se veuríen burlats, séns esperança de podèr ajustar los llurs esforços ab los d'Aragó, y los molts partidaris que en aquest reyalme hi havía de deslliurar al Príncep costas què costas, los calgué romandre muts e impassibles per veure que la lley éra en aquest cas destorb per la justicia. ¡De tal forma sabía manejar-se l'astut polítich qui ocupava lo setial dels Jaumes y dels Péres, rompent aquella fraternitat admirable qui tants beniféts havía procurats al metéix tronus, emperò que a-les-hores haguéra éstat lo principal entrebanch per lo qui-l deshonrava tot ocupant-lo.

Havèm dit que la nostra comissió magna anà a Çaragoça abans o aprés de parlar al Rey, emperò com-se-vulla que sía consta que-s presentà respectuosa al monarca, y prenent la paraula lo venerable arquebisbe, endreçà a En Joan semblants paraules, que molts han copiades o reproduhides: «Serenissim senyor, si les lleys y justicia obliguen a procehir contra lo Príncep, y més contra sa persona, vostra magestat l'engendrà y amà com a pare, y axí apar excusat suplicar-li per sa salut y libertat: emperò som tinguts per la rahó, misericordia, pietat y la nostra natural obligació qui-ns porta, assegurats de que la rahó y la voluntat seràn los més fórts arguments per convèncer lo reyal cor de vostra Magestat. Qui ha de jutjar que al pare obliguen préchs d'altri a curar de la vida del fill, éssent aquesta de sa major estima? y judicant-ho axí, plens de dolor desijam enténdre quina és estada la causa de tractar al seu propri fill la vostra Magestat ab tal rigor? No sols los seus pobles, senyor, mas encare los forasters, qui conexen la seua pietat, esruxits se meravellen de que vulla la vostra Magestat castigar lo fill, méntre que piadós perdóna los estrangers, encare que ofés. Jutjant aquesta molt contraria a sa reyal dreturança, y adhuc a la metéxa naturalesa, no trobant la propria causa de tanta adversitat y desventura, majorment divulgant-se per tot-hom que lo Príncep pateix séns culpa, y sabènt que perdonat havía lo passat, y no çò qui-l mou al present, que tan bell trastórn a de cau-

sar als Reyalmes, que los vostres antecessors han-vos dexats en tanta pau, suplicam que atenga, senyor, a la vostra magestat y a élls.»

La excessiva prudencia de certs historiadors s'és limitada a dir que lo Rey va respondre que «no devía esperar (éll) de qui tantes voltes perdonat, altres tantes l'havía ofès.» y que, malgrat d'insistir y tornar, ab llàgrimes, a gitar-se als peus del Rey, no tinguéren altre remey sino apartar-se granment desconsolats. Mas d'esperar éra tal crueltat, con lo senyor Rey havía manifestat enujar-se ab les comissions y embaxades, y escusat ab la voluntat de pare, volía que la voluntat de rey fós omnímoda y jamés subgécta a lley ni fur algun: axí, los tres embaxadors, de Fraga estant, lo 12 de Desémbre, feyen sabidora la Deputació de Catalunya de la gran *congóxa e enuig* que havia lo Rey sentits perçò com li feyen embaxades, atrevint-se a dir que «allò éra menyspressar los béns del general,» y que «més éren commocions, que no embaxades, y ningú no li podia llevar la libertat de castigar los seus fills y los de casa séua; de manéra que los que ací creuen fer bé fan dóble mal, perçò com no hi hà constitució ni usatge que per éll puga ésser obstacle.»

Al espressar-se ab tanta iniquitat, abrogant-se En Joan facultats que no tenía, segóns les institucions llavors eczistents, no poguéren estar-se de replicar los nostres embaxadors, recordant que quant feyen éra la pràctica y costum de sémpre; emperò les rèpliques serviren per inflamar més lo tirà, tant que donaren per resultat mermar encare mès la poca libertat que tenía lo Príncep en térmens que, l'endemà, éra menor la esperança que concebéren, que la que tenien lo die abans: *Tant ne replicàm, que may no la poguém* (sa senyoría) *reposar ans de sobres congóxa, le ara menys libertat lo senyor Princep, altra que no éra dabans: de qué hir haviem sperança alguna, segons vos scrivim, e huy la havém del tót perduda.*

Una de les contestacions que donaren los Deputats a les lletres ón los embaxadors los hi feyen assabèr lo llenguatge usat per lo Rey, prova la gran dignitat dels nostres avantpassats y llur esperit legal en tots los actes que verificaven:

ab *no poca contristació e dolor* sap la Deputació les inculpacions que lo Rey li fa, al tractar-la de malbaratadora de cabals y avalotadora, y *com aytals coses no deuen passar sens deguda satisfacció e resposta*, indica als embaxadors çò que deuen al Rey fer assabèr, *ab pertinent humilitat e reverencia*, escrivint a tal obgécte, frases y paragrafs tan notables com los qui seguexen: «D'açò la casa de la Deputació està en possessió continua y notoria. Y ja fós tocant a messions o respécte de qual-se-vol altres actes verificats a la casa de la Deputació, la Magestat del senyor Rey, parlant confiats en sa clemencia, no deu entremetre-s, car son les corts per sí les que-n donen facultat, y los Deputats y élles poden despendre, com és convinent, séns participació del referit senyor, y dels actes y coses atanyents a la casa de la Deputació, sols les córts ne poden fer enquésta, dispondre y ordenar séns participació intervenció alguna del senyor Rey... Y serà suplicada sa Magestat que no vulla usar o aplicar tals paraules com les que usa al dir que axò és forjar ací commocions, car ben vista té sa Serenitat que la innata feheltat dels catalans no consent *tal fórma de parlar*... Y aquexa preeminencia y autoritat la observen ab tanta delicadesa los catalans, que ni consénten tan solament que sía disputada, y no séns causa; car lo mereximent d'aquest general és tan gran, que molta major autoritat y preeminencia podría usar lícitament y vindicar-les si ho volgués, puix que ell metéix és lo qui ha enaltit ampliat y omplert de magnificencia la Coróna d'Aragó, posant-la en l'estat ón se troba. Y si ha sofert la dita Coróna alguna adversitat, aquest General la ha preserverada de grans perills e inconvenients, com és notori per innumerables actes de tots coneguts. Es aquest General la ánima del Principat de Catalunya, y per tant los poblats en lo metéix ténen per costum defendre-l com la llur vida propria... Y perçò vosaltres, *séns trepidació alguna*, ans bé ab molta constancia y fermesa, axicom virtuosament havéu costumat, suplicaréu, solicitaréu y persuadiréu, ab oportunitat y encare ab importunitat, la Magestat del senyor Rey, que li placía deslliurar la persóna del senyor Príncep, significant a sa Ma-

gestat la gran dolor y congóxa que sentim de veure que per causa nostra hagen posat en major estretor l'ilustríssim Princep, inferint-li noves aflicciones.»

Açò contestava la Deputació ab data 14 de Desémbre. Ab la metéxa data y altres de posteriors anaren rebent-se comunicacions ón s'hi refería la traslladó dell Princep de Miravet, «assegurant los qui allà-s trobaven que, al traure-l de Aytóna, demanà per tres vegades consecutives que l'amenassen a Barcelona, y al sentir-lo tot-hom plorava;» y en que-s donaven diverses noves, com éra la anada de la Reyna a Fraga, la pròroga de les córts d'Aragó, les pretensions del Rey sóbre les renuncies que devía fer lo seu fill, y les condicions a les quals aquest éra tingut subgectar-se, lo propòsit del Rey d'anar, ab tota la familia Reyal, a Çaragoça, a passar les féstes, y finalment la prohibició del Rey als pahers de Lleyda de que féssen més processons y oracions públiques, aprés d'havèr-ne fétes ja dues, per la pena que passava lo senyor Princep.

Méntre aquests féts s'esdevenien, no ja los tres embaxadors, mas los quinze del Principat conseguiren audiencia del Rey a Fraga, a la qual hi fóren dos fills del monarca, a sabèr, l'arquebisbe de Çaragoça y lo mestre de Calatrava, y molts altres personatges; emperò no-res hagué de resoldre-s per havèr indicat lo Rey que més s'estimava tractar-ho a Çaragoça, y que allà féssen cap los solicitants. Per més que apar inutil aquesta vista, és notable per tal com s'amostrà la Reyna, entant que lo marit conservava sa habitual severitat, del tót amable ab los embaxadors, als quals fins arribava a consellar que insistissen en les llurs súpliques, y per deure-s a sa intervenció que los nostres comissionats poguéssen visitar lo Princep, que, segóns la carta endreçada a la nostra deputació, «habitava en lo dit castéll, a uua cambra *tocant* a la de la senyora Reyna;» y allà de fét lo vehéren, emperò en presencia de mossèn Rebolledo, mossèn Vilapando, mossèn Llóp d'Angulo y *altres castellans* qui s'estaven dins la cambra de manéra que los visitants sols poguéren espressar-se ab bréus y generals frases, *ab paraules curtes e generals*.

Semblant comportament no passava desapercebut a la bona comprensió dels catalans en general, car tots-témps trascendexen los escàndels oficials per ocults que hom los vulla gordar; y axi, pochs díes després, feya ja saber la Deputació als embaxadors lo mal jahent que anava prenent en lo Principat l'afer del empressonat Príncep: «Podém-vos assegurar (los deyen) que estan los pobles axí avalotats per les veus qui córren, que, si no fós la nostra representació, no-s fóra ja esquivats certs inconvenients gréus qui s'esdevénen. Y constantment aqueix crit y remor popular va prenent calor y crexent en lloch de la fredor y diminució que, segóns aparès, hauría de produhir la dilació. Y no és poch lo perill que correm nosaltres los qui estamací congregats, puix que per molts nos és estat dit, particularment, que serà precis fer-nos donar compte de la persóna del Príncep, y si no hi fém prou, ja tenim la penitencia al demunt. Y com que, prescindint de la opinió popular, no-ls dexam satisféts, diu-en-nos que no fem lo degut, que abaxam lo cap fins a les cames y altres coses gréument notables: y axò és fét y dit pùblicament y clara, y no seria ningù qui en secret los ne gosas rependres, etc.»

Al fer assabèr la nova situació que anava laborant-se, hi vé indicat lo nou progécte d'embiar la ciutat una altra embaxada en la qual hi figurassen los estaments de que llavors se compon lo Concell de Cént, y temerosa la Deputació de qui li puga avenir al Princep un fraca-s estant-se a Aragó, se perfereix a ésser carcerera del presoner. Traspunten en aquesta ocasió, y açò esplica allò de les veus que los Deputats indiquen, manifestacions per escrit de diferents pobles, entre altres Puig-cerdà y Vich, instant per que procuren inclinar lo cor del Rey a favor del seu fill.

Fóu de terrible efècte, segóns apar de la exida de Lleyda del Príncep ab lo seu pare, y per tant instà la Deputació los seus comissionats que seguissen lo Rey a Çaragoça, y allà o a ón anas que procurassen veure-l novament, y no cessar en les llurs súpliques.

Lo dimars ans de Nadal, a hora baxa entraren a Çarago-

ça lo Rey e la Reyna, y més tart, ja negra nit, entrà lo Príncep, acompayant-lo de sexanta a setanta genets (1), havènt-se abans donat orde al poble, que sortía vers lo pont y per los carrers per veure-l, que se-n tornas, recollint-se cadascú a casa séua. Méntre açò esdevenía los nostres comissionats, qui anaven en seguici del Rey, feyen nit a Alfajarí, y l'endemà, que éra la véspra de Nadal, entraren a Çaragoça, séns que isqués a rebre-ls y acompanyar-los, confórme abans éra costum en casos anàlechs, ninguna persóna de la córt o d'altra mena, y caminant sèns deturar-se envers la Alfaxería, trobaren lo senyor Rey en ocasió que exía de missa.

L'ergull feya perdre a En Joan fins la cortesía, y qual-sevol qui par esment en lo comport que observa ab los comissionats catalans, se convencerà del ergull immens d'aquell tirà, qui no volènt sabèr les habituts y costums de la terra de què s'intitulava rey, oblidant les prerogatives de les institucions que ell devía reverir y los drets que les metéxes donaven als còssos civils y polítichs qui les mantenien, y per consegüent la autoritat dels seus representants qui prenent lo dret de súplica per rebelió y no concebent la súplica sinó sóts la fórma cortesana, vil y baxa—que confonen lo vassall o sotsmès ab l'esclau, y no sabènt consentir ninguna sort de llibertat, no ja per concellar, sinó ni encare per pregar tot plorant, si aquesta llibertat s'oposava a sa voluntat omnímoda y fantasiosa,—tractava ab tan poch mirament los veritables representants de la terra, aquells metéixs, en gran partida, qui havíen aceptat legalment la dinastia creada a Casp, com de segur no se atreviría a fer-ho ab los seus propris vassalls feudals lo baró més rústech y feréstech de aquests reyalmes. Les dilacions, espéres, cambis d'ordens, frases inconvenients y adhuc descorteses fóren los camins usats per lo Rey per enfastigar dés d'aquell moment los respectables y respectuosos varons que trometía Catalunya. Al

(1) La paraula *genets*, en aquell segle, no té la accepció estesa que vuy li donam, puix, al nostre entèndre, significa solament cavalls a la geneta o lleugers.

demanar llavors audiencia a En Joan per que-ls responguès sóbre açò que ja li havíen suplicat en Fraga, ab tot y no ésser lo jórn de sa arribada, contestà que ni témps havía tingut per llevar-se los esperons, y per tant no havia pogut deliberar, emperò que ho espatxaría ans de poch; al demanarli en altra ocasió que-ls permetés parlar a la Reyna y al Princep, consentí lo primer, y quant al segón digué que ninguna necessitat n'hi havía, car ells se figuraven que feyen plaher al Princep, y ans bé-l congoxaven; ho conseguiren a la fi, per intercessió de la metéxa Reyna, emperò sols con la cambra ón éra En Carles estigués aparellada com ell volgué; la diada de Nadal, estimaren prudent, en atenció a la fésta, no tabuxar lo Rey, puix ningun interès no prenía en los afanys dels suplicants; lo díe de sant Steve, estant ja los nostres à la Alfaxería, los espatxà lo Rey dihent que estava celebrant Concell y que no podía respondre fins a l'endemà; ja aplegats lo díe senyalat, y con s'aparellaven a anar-hi, van rebre avis no hi anassen fins al díe vinent, y per fí concedida en aquest die, quu éra un dilluns matí, la audiencia, va aquesta verificar-se, assegut lo monarca en cadira y los restants en banchs tot entórn, en la qual disposició féu En Joan un rahonament qui durà més de tres hores, endrecat a dos diferents obgéctes, a esposar los innumerables crims de què ell acusava lo Príncep—los metéixs de què l'acusareu en lo procés que lo pare féu-li formar, y dels qual la major part, los més gréus, fóu tingut confessar ab lo témps lo metéix pare que no éren certs,--y a manifestar los grans motius de plany que tenía contra lo Principat per allò que estava practicant, dihent en suma que l'estaven enujant ab tan gran embaxada y tan espeses súpliques, que açò y lo mou còm s'éra aquella elegida commovía los pobles, que tot allò éra fét per obra e inducció de certes persónes, y que-n fóra la conseqüencia, vehent dividits los reyalmes moure-li guerra los reys de França y de Castélla, que no éra sinó lo Principat lo qui axí ab éll se conduhía, y no Aragó ni Valencia, fentli creure axò, puix que no-s movíen tots los reyalmes, que uo podía ésser obra de Déu, en acabat de tot lo qual, fer-

mant sa resolució, acabà assentant y declarant que per res absolutament no lliuraría lo Príncep, que no l'enujassen més suplicant-lo, car pendría-ho ab major enuig, y que bé podíen anar-se-n, com axí ho féren, donant-los En Joan comiat ab una cortesía.

Puix no hi havía camí de convèncer lo Rey, tractaren los nostres embaxadors de commoure lo cor del pare; féren-li present lo desmillorat y magre que-s trobava lo Príncep d'ençà que estava près y la tristor qui-l dominava, y reiterant ab tal pretést la súplica de que-l fés a mans del Principat qui li servíria de carcerer, de manéra que-s perferíen a gordar lo près, contestà en tò aspre y resolut que no ho faría, preferint set vegades la mort ans que donar motiu a creure que lo seu fill no estava segur en son podèr, y posat que-l tornas a Catalunya, no-l trauría perçó de sa potestat. Ans d'aquesta audiencia, lo manyós polítich havía cridat a una part dos invíduus de la embaxada, lo bisbe de Barcelona y lo mestre Ferrando, per preguntar los què-s faríen si ell se negava a la llur súplica, y aquests lleyals catalans, fehels al companyerisme que llavors més que may devíen mantenir en tota sa vigor, diguéren al ensibornador, entre diplomàtichs y altius, que no esperaven del Rey negativa alguna, y que ells no-mès podíen obrar y regir-se per açó que deliberassen llurs principals.

Informada la Deputació de Catalunya d'açò que s'esdevenia, havía espedit entretant una circular als estaments per que tots llurs individuus se trobassen a Barcelona lo díe 22 de Janer, y los quinze embaxadors qui estaven a Çaragoça, continuaren en llurs propòsits, encoratjats per lo còs qui-ls trametía, endreçant-se a la Reyna, qui feya de mijancera en aquest afer, y aquesta senyora (*qui és molt sabuda e de gran inteligencia*, segóns diuen los embaxadors en carta del primer de Janer del 1461) tractà de contemporitzar, oferint-se a suplicar que fós tornat a Catalunya lo Príncep, emperò devent manar la Deputació als pobles que-s sossegassen, condició impossible de complir, segóns manifestaren los metéixs qui la escoltaven, puix que la commoció fóra major en los

pobles dés lo moment que sabéssen lo retórn de la embaxada séns havèr obtingut gracia alguna del Rey.

La ira, dés d'aquest moment, alterna ab la temor, per part de la familia Reyal, sabidora de quant s'esdevenía, car Barcelona anava aparellant-se, y si los representants de la terra se congregaven legalment, lo poble convoca-s sí-metéix avisant per vía de pasquins dihent públicament que lo Rey tenia près lo Príncep per matar-lo y llevar-li la successió. Y no anava errat lo poble, a judicar per lo llenguatge que usava lo pare al parlar del seu fill, perçò que cridats los embaxadors per lo Rey en presencia del seu Concell, los digué ab cara y gests feréstechs, que no comportaría més que-l suplicassen, que semblants importunitats l'obligarien a fer coses contra sa voluntat, car lo provocarien a ira, y la *ira*, afegí, *éra missatgera de mort*, que d'aqui-avant no podría anar sinó per los estróms, y que si tornaven a sa presencia los embaxadors per parlar-li de semblant afer, li caldría procehir contra lo Principat y castigar-lo a éll y als seus tramesos; car la lley d'Espanya qui regía a Castélla declarava que lo qui suplicas lo rey per tercera vegada cahia en pena de *ménys valér* que és quasi infeheltat: y finalment, que si altre remey no hi havía, *que-s veuria obligat a executar la persóna del Princep, qui éra la causa de quant passava.*

Axí com en la altra assentada esposà En Joan ses rahons verbalment, en aquesta presentà per escrit les seues acusacions contra lo fill, fent-les llegir al seu protonotari; y açò éra a conseqüencia d'un registre que havíen fet practicar en los papers del Príncep, entre los quals havíen-li trobat lletres sobre lo progectat matrimoni ab Elisabet de Castélla, y una apuntació que li havía traméssa un jurista de Çaragoça, en la qual, valènt-se de furs y pràctiques, venía a provar que al reyalme d'Aragó los primogènits dels reys, complits los catorze anys poden y deuen nomenar-se primogènits y exercir l'ofici de Governador general.

Escàndel mayúscol fóu lo que s'originà de tantes infamies, car avisats los nostres embaxadors de les disposicions del Principat, y resolts a no desistir en les llurs pretencions

per més que en perill se vegessen, y a seguir lo Rey ón se vulla que anas (car deyen que anava a partir ab lo Príncep per traslladar-lo a la fortalesa de Morella), poch los se-n donà veure lo tirà *encés en ira*, y ohir de sa bóca desacerts que no proferiría de no emboyrar-li la passió los ulls del seny y de la consciencia, y rebujaren ab noble altivesa, jatsia contristats tanta feresa. Tal havía d'ésser la ceguéra del monarca con indiscret, a cohonestar son despòtich e inhumà procehir, com a rey y com a pare, respécte del fill, arribà a recordar als embaxadors catalans que «lo rey En Pére, solament per sospita que tingué de certs actes que son germà feya, féu-lo ociure, y lo rey de Mallorques, sols per sospita que contra éll se tingué, fóu destruit y prés, axí, que ningú no devía meravellar-se de çò que éll feya contra lo Príncep, car si ja, per simple presumpció, havíen axí procehit aquells reys, ab major motiu podía ell fer-ho per les causes que alegava.»

La contestació dels nostres fóu que ab tót que los reys passats, *de gloriosa memoria*, s'éra prohibit als catalans lo dret de súplica, y l'atemptar-ho a-les-hores éra posar-los en desesperació, que no estaven les llurs orelles fétes a semblants paraules, que res no podíen ohir qui feris llur innata e incorrupta feheltat, y que de no ésser la persona del Rey qui proferia tals paraules, tingués per entés que no passaría séns la deguda resposta.

Lo silenci en caràcters varonívols sol ésser preludi devegades d'accions heroyques, y observant lo Rey la opressió de cor y la tristor d'aquells respectables varons, entre los quals sobrexía lo venerable arquebisbe de Tarragona, los quals se retreyen de la cambra sobirana ab los ulls baixs, caminant a pas amesurat y maquinalment com absorts per una idea qui-ls dominava de tót-en-tót, gayre-bé arribà a sentir temor o penediment de çò que dit havía, o pot-ser la-y féren agafar alguns dels qui allà éren presents, moguts de bon desig per esquivar cruels desastres.

Tornats a la llur posada los embaxadors de la Deputació, veritables representants de Catalunya, cridaren a Concell

los missatgers qui hi havíen enviats les ciutats de Barcelona Lleyda, Perpinyà y Tortosa, y llevat dels de la primera ciutat, qui volíen per sí veure lo Rey, ponderat en tò misteriós y séns revelar lo propòsit que duyen —lo qual asseguraven que sería universal benifèt, venint açò a esplicar envidés la simpatía que hi havía entre lo Rey y los homens de la *Busca* —los restants se conformaren ab la opinió dels embaxadors, qui insistíen en que-s devía solicitar una altra audiencia al Rey, per respondre a les ofenses que en la anterior havía féfetes al Principat.

Al arribar a aquest punt, se figurarà qual-se-vol que los nostres representants anaven a trobar-se en lo cas d'En Joan Fivaller con passejà los ulls per la estancia ón lo féu esperar lo rey Ferran, cercant lo dogal qui havía de donar fí a sa eczistencia: no hi haurà llegidor qui no espér en aquest punt una escena desastrosa qui calgués ésser precisament lo rompiment de guerra entre lo Principat y lo rey En Joan. Emperò tot al contrari; ja fós que hi intervingués la Reyna, ja que lo Rey (y açò és lo més probable) tractas d'usar un nou sistéma per burlar los catalans, lo cas és que un altre díe, séns que hom sapia de qui sortí la iniciativa, tornà En Joan a rebre en audiencia los catalans, no obstant de manifestar aquests que éra *per satisfer als dos cops qui toquen a la pupila del ull dels Cathalans,* a sabèr, la prohibició del dret de súplica y lo càrrech de infeheltat, amparat en la lley d'Espanya; y si bé *ab aquell gest de homenta que los Cathalans acostumen parlar per la honor del Principat* per part dels suplicants, virtut que no serviría per En Joan, acostumat a fer tots-témps sa voluntat, los escoltà ab gran atenció lo qui feya poch los avisava que la íra éra missatgera de mort, y donant-los satisfaccions no esperades, y amostrant-se ab élls malvadament cortès y amable, los posà en lo cas de tenir d'aparentar satisfacció y confiança encare que part dedins no esperimentassen ni la una cosa ni la àltra.

Fóren dós los qui portaren la paraula en aquesta assentada, lo comte de Prades, y després, com a orador més consumat, lo mestre Ferrando: digué lo primer, tocant a la me-

naça féta ab la lley d'Espanya «que los catalans ja ténen llurs lleys y práctiques de Castélla, França y Anglaterra, y que, salvant la persóna del Rey, si algú del seu Concell o altra qual-se-volgués persónes cuydas posar alguna taca de infeheltat al Principat o als qui-l representaven, devíen sabèr que havíen tóts deliberat pendre si convingués en sa defensa les persónes, vides y bèns; y que, óltra açò, lo Principat provehiría de manéra que sa honor restas salva.» Y lo segón, usant molt apropriat llenguatge, y retrahent autoritats de la Sagrada Escriptura y altres tésts, ab alguna vivor y gran admiració, gità en cara al Rey les frases que sa bóca havía gosat etgegar y los gésts ab qué les havía acompanyades con digué que la ira éra missatgera de mort, y alhora havia senyalat les persónes dels embaxadors.

Tot s'ho escoltà lo Rey ab paciencia y fins amostrant benvolença, y a cada acusasió que li feyen. donava tal tom a quant abans gavía proferit y executat, amparant-se sémpre en sa bona intenció y dreturer procehir, que no semblava sinó que fós un altre rey, com arribava a manifestar que ja may nò havía desconfiat Catalunya, y esperava que fóra tots-témps lo mès ferm recólze d'ell y de sa coróna. L'efécte fóu tal com se proposava lo Rey, çò és, contenir los agreujats catalans en llurs rèpliques, per no donar lloch a major escàndel, y entretant gonyar témps, per fer de les séues, com vulgarment solen dir, méntre los embaxadors duptosos consultaven; y revela ben clarament la situació dels nostres representants una frase usada per ells metéixs en la carta, ab la qual dónen compte de quant s'esdevingué als seus principals a la Deputació de Catalunya, lo sentit de la qual és que palanquejant entre la suavitat y la agror del Rey, no poden tirar càlculs los embaxadors sóbre quant haja de succehir, *certificant vos que are ohien are agre, are dolç per moltes vies, e bonament en res no-us podém fermar per fer pronòstich.*

Poch havíen d'estar duptosos los embaxadors, atenent-se a allò que la Deputació los ordenas. No havia aquesta desistit de convocar los estaments, rebent de tot-arreu contestacions satisfactories: noresmenys, havía consultat a dife-

rents jurisconsults lo cas d'estracció del primogènit de Catalunya, y aquests en llur dictamen, aprés de provar que lo Rey no tenía dret per fer-ho, havíen facilitat la nota de constitucions, usatges y capítols de córt trencats ab tal motiu per En Joan; y en conseqüencia, recomanant al metéix témps la major prudencia, havíen donat instruccions definitives als embaxadors, que consiststien en manar-los que no cessassen de reclamar la esmena al dit trencament, çò és, que fós tornat lo près al punt ón fóu empresonat, a Catalunya, y recordassen al monarca lo devèr que tenía de concórrer a les córts de Lleyda, puix que finía l'ajornament de la pròroga.

Vacilaba En Joan, conexent bé que Catalunya éra capaç de fer açò que ell no imaginava, sóbre-tót sabènt que lo Rey de Castélla enviava les seues trópes per esvahir la frontéra d'Aragó, y debades esperava lo resultat de les divisions per ell invitades ab los bàndols de la Biga y de la Busca, car com deya molt bé l'abat de Mont-serrat, en nom dels Deputats escrivint als embaxadors ab data 7 de Janer, «en aquesta materia és tanta la unió dels catalans, que no hi cap discrepancie alguna entre majors, mijans y populars.» Per una part séguía lo Rey donant audiencien als embaxadors, y per més que dexava anar frases com les següents: «que ans de recular un sol pas, pus tost aniría deu passes en avant,» y «que de les coses a venir no-n responía, per tal com éren en la mà de Déu,» escoltava sofert los *replicats*, *triplicats* y *quadruplicats* (paraules testuals) dels embaxadors, y no defugía de fer cap a Lleyda, ni gosava a negar-los-hi que féssen visites al Príncep, y tót per esperar l'efécte que pogués produhir a Barcelona un cert comissionat, la missió oculta del qual fóra difícil d'endevinar (1), ab l'encàrrech, manifést, de parlar als estaments aplegats.

(1) En tant és fundada la nostra sospita, com que escrivint dés de Lleyda als Deputats, ab data 15 de Janer, lo canonge de Vich Joan Comes y Pére de Sant Climent, los donaven la següent importantíssima nova: «Se diu que lo Senyor Rey escriu diverses llétres, a nombre ccc, e més tramet mossén Guillém Ramon Darill e mossén Lluis de Vich, *per dividir les voluntats de les gents e metre en turbació les Universitats axi seculars com eclesiastiques per los capitols.*

Era lo dit comissionat un tal Lluis de Vich, mestre racional de la córt a Valencia, y conseller Reyal, lo qui, aprés de fer sa credencial a mans dels Deputats, tingué lo desvergonyiment de pronunciar un discurs tenint per obgécte justificar lo seu senyor de les injusticies comeses ab lo seu fill, fent, a semblant fí, una veritable acusació fiscal contra lo Príncep, al qual donava per sospitós de parricida; séns més noves que «unes cartes que sa Senyoría (lo Rey) havía rebudes de la córt de Castélla, per les quals avisaven-lo que un baró, vassall séu, jatsía no li deyen de quina nació éra, tractava sa mort.» Al metéix témps, l'indiscret diplomàtich feya retréts a Catalunya de que si bé los Deputats no pecaven de intenció, pecaven de fét, car aplegant tan gran Concell y trametent tan numeroses embaxades, donaven peu a que lo rey de Castélla, crehent lo pahis dividit, fés açò que feya acometent Aragó y Navarra; y ab tan fútils rahons féu-se la ilusió aquell nunci de la tiranía, de que arribaria a amansir fàcilment les diamantines voluntats dels nostres avant-passats, als quals, en suma, demanà de part del Rey que desistissen de celebrar sessions y concells com tots-jórns se teníen, y ordenassen regressar d'Aragó la embaxada que hi havíen tramesa.

Tingué lloch aquesta rebuda a la sessió del díe 12 de Janer, y com pretengués lo comissionat parlar solament ab los Deputats y séns assistencia del Concell del vint-y-sent, diguéren-li que no li responían en aquella hora; y consultat tantost y estimant avantatjós donar-li resposta, cridaren-lo dos díes després, lo 14 de Janer, y, en bréu emperò enèrgich discurs, l'abat de Mont-serrat li donà a entendre que lo Principat no desistiría per res del món fins a conseguir la deslliurança del Príncep, que seguiría sostenint les seues libertats y privilegis, perçò com portava lo rompiment y violació grans perjuhis a la cosa pública, y èsser en gréu desservey del Rey, lo qual estava sinéstrament informat y no ben consellat sóbre aquesta materia; y «que lo Principat, qui és lo principal conseller del Rey e lo qui millor hi veu, ab feheltat innata, çò que atany a la honor y servey de sa

coróna y a la utilitat, conservació y repos de la cosa pública, li consella, insta y prosseguirà instant la restitució del senyor Príncep de Catalunya, de ón ne fóu trét, y en acabat d'havèr-lo deslliurat, y de conseguir aquest propòsit, no desistirà per açò y jamés, ans continuarà tots-témps y procurarà y curarà de que síen observades les libertats de la patria.»

Aquesta gran resolució roman confermada per la carta que escriguéren los Deputats als embaxadors, ab data 16 de Janer, recomanant-los-hi de nou la mejor perseverancia en l'encarrech que duyen y avisant-los de la vigilancia que devíen exercir, com és de veure per los següents paragrafs: «Al veure tanta unitat y virtut en tot aquest Principat, fa creure fermament ésser-ne causa Déu tot-poderós, qui axí, en un moment, ha enllumenat y ha inflamat, reduhint-los a unitat de voluntats y concordia, los coratges dels habitants d'aquest Principat qui parlen tots per una metéxa bóca Y no pot menys de produhir gran meravella veure tantes gents axí per rahó de llochs com de voluntats, y açò que més és, moltes d'aquestes contraries entre sí, dividides y apassionades, restar tot d'una arrenglades per mor d'aquest afer y dexades les pasions, augmentant de manéra la concordia dés de llur començament fins are, que, en aquesta matéria, no hi há ací sinó un sol parér, y és que sía menat l'afer fins a les acaballes séns prometre jamés que calga cessar y desistir. Aquesta és la comune deliberació dés del un cap al altre de Catalunya. Y per més que l' *enemich de concordia, ab sa costumada vegilancia, no haja cessat de sembrar zizania; emperó li s'es frustada la seua obra*, y per enllumenament del Sant Esperit, preval la idea de virtuosa concordia y unitat, y obté lo seu efécte...

»Los reys y senyors deuen tenir la paraula molt ferma y y esplícita, no variejant, séns intrincació e inteligible, de fórma que jamés de sa paraula no-n nasca disputa alguna...

»Semblant consell (lo de deslliurar lo Príncep) deuría havèr abraçat y seguit, per lo seu propri servey, la Magestat Reyal, car sémpre lo Principat ha tingut lo costum de con-

sellar y defendre bé la honor del seu Rey e Senyor, y d'arrabaçar los qui inica y perversament l'ofenen ab mals infórmes, consells o de fét. Y puix clarament lo Principat veu estar lo dit senyor molt ofès per sinistres y apacsionats infórmes, a la cosa pública, qui és lo còs del dit cap, serà obstacle perdre lo gréuge ab lo sentiment que-s mereix...

»Y per tals com sentim que la Magestat del senyor Rey és estat informada de que la nostra unitat no eczisteix y de que és materia que ún pot esvaneir per mijà de divisió y rompiment, çò que és impossible, cosa digna fóra que sa Serenitat castigas los qui tals infórmes li han donats y en esperances tan vanes, *frustratories*, l'han mès; car ha de sabér que les universitats han ofert, per la prosecució d'aquest afer, encare vendre llurs propris fills, si fós mester, *vendre los infants si mester serà*, y molt majors són encare les ofertes fétes per los particulars...

»Donchs recordéu al reverent bisbe de Girona, canciller, y al viç-canciller lo jurament per ells fét d'observar les lleys de la terra, per que estiguen aparellats a consellar y a obrar bé, y tant ells com los demés Catalans del Concell, en especial, disponguen-se a esperar d'aquest Principat, segóns serà lo llur comportament, la esmena merescuda...»

Era semblant llenguatge lo desafiament manifést del Principat al tirà. Les ponderacions d'aquest sobre la invasió de Castélla fóren conegudes y prenguéren-se com a astuts viaranys per contenir Catalunya en sa resolució y per inclinar los restants Estats en contra d'aquesta, suposant-la pertorbadora: per altra part, com may no manquen traydors, la més perjudicial casta de tots los malvats, esbrinaren que de les comunicacions entre los Deputats y los embaxadors, n'havien facilitat tractats al Rey, y per ells y per la franca manifestació dels darrers, inseguint les instruccions dels llurs principals, bé és d'assegurar que En Joan II conexia per peces menudes açò que disposava lo Principat; y aquest, resolut, séns mirar si Valencia trigava a manifestar-se, si Aragó oficialment tolerava, y si hi havía traydors entórn del monarca, sabènt que la opinió pública, la general y verita-

ble en aquells Estats germans, estava a favor de sa actitut, alçà lo xardorós crit de guerra als mals consellers per no dir al àvol Rey, y esperà serena la resposta del provocador. Entretant la Deputació, ensémps ab lo Concell dels vint-y-set, nomena una numerosa comissió, per que esbrinas y executas açò que en aquells díes convenía fer; hi figuraven lo patriarca de Alexandría y bisbe d'Urgel ab altres dos bisbes, sis abats, un comte, dos vescomtes y diferents nobles de la més alta sanch, com axí ho demostren los cognoms de Pallars, Illa, Roca-bertí, Queralt, Cervelló, Alemany, Margarit, Foxà, Sent-menat, Bell-lloch y Peguéra, y endemés los sindichs de les quinze poblacions més principals. ¡Aquests éren los rebetles de Catalunya, quiscun dels quals valía en fermesa més que tots los cortesans plegats d'En Joan y que los venals servidors de la hipòcrita madrastra y del inhumà pare! Podía resoldre çò que-s volgués En Joan, emperò havia de tenir entès que, romanent a Çaragoça, rebría cada día noves instancies, no ja solament dels quinze embaxadors sinó d'una altra major embaxada que li enviaren composta de coranta-cinch persónes, quinze de cascun estament; y si exía de la dita ciutat, seguiríen-lo ón-se-vulla que anàs, y no li dexaríen tréva ni repós, reclamant totahora çò que la lley, la justicia y la compassió reclamaven.

Com a necessitat hi accediría En Joan de prompte, emperò son ergull lluytava ab la interpretació que donaríen al acte, posat que si amenava lo Princep a Lleyda, ón devía anar lo Rey per prorrogar les córts, éra açó, envidés otorgar que havía trencat les constitucions y usatges; la pôr començà a entrar en lo seu cor, arribant a concebre la fólla idea de congregar allà gents, a manéra de parlament, per lo díe 3 de Febrer, arbitri inutil con hi havía córts prorogades en aquell punt, mentre que s'aplegaven los estaments a Barcelona, per transformar-se en córts si aquelles fóssen llicenciades, con no li restaría al Rey gent del Principal qui hi concorregués, y la hora que, d'ésser lo dit parlament compost de gent qni no fós catalana, en compte d'ésser allò, no fóra sinó un complot de persones replegadices, ab lo qual

cometrien un nou trencament de libertats de Catalunya; y per fí, no podênt ja perllongar per més témps En Joan sa incertitut, se resolgué a anar-se-n a Lleyda, verificant-ho lo díe 20 de Janer de matí, amenant en sa companyia la Reyna y lo Príncep, lo qual devía romandre, com de fét romangué a Fraga.

Accediren a açò los embaxadors per esperit de conciliació, fent compte que no estava lluny l'obgécte de llurs afanys, y que podrien visitar-lo ab frequencia; y tan bon coratge vehéren en En Joan, per la condesceudencia que manifestava, que van creure bonament havèr prompta y bona fi lo compromés afer que debatíen, essent tal la confiança llur, que dés d'aquest instant en llur correspondença ab los Deputats no cessen de donar gracies a Déu, de declarar que l'afer va entrant en camí més dólç o suau, y que tal camí ells se proposen seguir; de manéra que en lo conjunct de les cartes mijanceres entre uns y altres, aquells qui estant mal previnguts contra los rebet-les catalans—car malaventuradament no conexen los nostres fèts sinó per açò que-n referiren envejosos enemichs,—podran veure lo més honrós testimoni, no solament de la rahó y de la justicia dels nostres avis, sinó del gran avenç de les costums que ells seguien, ja en aquells segles, costums fills de la ilustració, de les institucions, de la dignitat personal y d'altres causes y qualitats per les quals un hom pot dir que éra Catalunya una de les nacions més avançades en la carrera de la civilització, perçò com, jamés esclava ni cortesana, amiga de la pau, de la lley y de la prosperitat general, sabía cercar y aplicar tots los recórsos racionals que fan mester, per que-s mantingués lo veritable y més sà equilibri entre los podèrs públichs, y sabía lluytar, desangrar-se y morir si convenía, con se trencava aquell virtuós propòsit; o con burlada en sa confiança, en sa bona fè y en sa prudencia y esperit de pau, se sentía menaçada ab ira o ab hipocresía, per son indomable tirà. Hi havía motiu per tenir aquesta esperança, axí per part dels embaxadors com de la Deputació, con aquesta rebé una carta del metéix Rey, datada a Çaragoça lo 19 de Janer, un sol

díe abans de la seua exida envèrs Lleyda, en la qual, en mig de perifullades cortesíes y falagueres frases ab què celebrava la lleyaltat dels catalans y ls donava satisfacció y rahó per tots los gréuges fins allà esposats, responía-ls sóbre lo principal obgécte de la questió que-s debatía, usant aquest fals llenguatge: «En cas, emperò, que aací pretengués havèr-se fét quelcom en coutrari, çò que no és estat al nostre mou de veure, sóbre la detenció del Príncep, y d'ésser alguns actes, qui després se són seguits, contra les constitucions, privilegis y libertats del Principat, ab bon consell y madura deliberació, Nos ho ordenarèm tornar al seu degut estat; y axí ho havém ofert tots-témps a les quinze persónes que-ns havèu trameses y als missatgers de Barcelona y totes quantes persónes qui tocant a axò han-nos suplicat; y Déu no vulla que ab lleys d' Espanyn ni ab altres lleys nos calgués jutjar ni ordenar la justicia en aqueix nostre Principat, sinó ab les constitucions de Catalunya, usatges de Barcelona y privilegis y libertats del referit Principat, a açò ho havém contestat ab molta mesura y mansuetut, y no ab ayre fér e irós, com tampoch, per rahó d'aquesta imporrancia pot dir-se que hajam usat menaces contra lo metéix Principat. Havèm volgut significar-vos aquestes coses, per queus informèu de la bona intenció que havèm tingut al proposar-vos partir d'aci y estar personalment, mijançant Déu, a Lleyda lo 3 del prop-vinent mes de Febrer etc.»

Lo qui llegírà tals paraules, y sapia çò que llur autor maquinava tot escrivint-les, no sabrà compendre com pot residir tanta falsedat y malvestat en cor humà: ab data 21 de Janer, l'endemà d'havèr escrit la anterior lletra, En Joan, estant a Fraga, donava una credencial a dos dels seus àulichs, qui éren lo mestre de Montesa y En Llóp Ximèneç d'Urrea —aquell çà-enrere virrey de Sicilia, qui fóu trét d'aquest càrrech per sospitós d'amistat ab En Carles, que acompanyà aquest al tornar de la illa, y are s'ére transformat en fehel servidor del pare qui-l oprimia,—conferint-los talment l'ogosarat encàrrech d'anar a Barcelona, presentar-se a la Deputació y al Concell dels estaments qui ab élla obrava,

per que féssen retraure les embaxades y cessar en llurs pretensions, de què se-n donà compté en la sessió del 7 de Febrer. Encare més als tres díes de trobar-se la córt a Lleyda, rebéren los embaxadors una carta del Príncep, solicitant que anassen a visitar-lo; y complint los nostres representants ab gran contentament, y més al veure que no hi havía l'aparat de vigilancia y prevenció d'altres vegades, van rebre ben tost la major sorpresa que imaginar-se puga. Efectivament, per que entrassen los visitants dins la cambra del castéll ón éra En Carles, féu-se abans desembaraçar la estancia, restant lo Príncep tot sol, y con esperaven les majors mostres de gratitut per part d'aquell per la deslliurança del qual Catalunya se sacrificava, no ohiren de sa bóca sinó llahor de la Reyna, dihent que li havía fèt veritables *obres de bona mare*, que per certes converses que ab aquesta senyora y altres persónes havía tingudes, conexía quant irritat no estava son pare de la representació e instancies de Catalunya, y com que lo negoci de sa libertat se conduhiría millor si no-l tabuxaven, desijant éll, per altra part, estar a total obediencia del dit son senyor pare y ésser restituit a la gracia y benedicció paternal, por intermediació de la senyora Reyna, suplicava que volguéssen los catalans mesurar les dites instancies, equivalent açò a dir que dexassen d'interessar-se per éll.

Tan gran candidesa no és de meravellar en qui, feya poch, consentí en renunciar als avantatges que li donava lo fur d'Aragó, y s'esplica al veure que ignorava lo Príncep, com lo-y donaren a conéxer, los motius que tenía Catalunya de condoldre-s; car si la compassió a favor d'un fill avorrit commovía los cors dels catalans, la infracció de les libertats de la terra que comprenía lo mou com s'éra féta la presó que del que devía ésser considerat com a primogènit y successor a la coróna, los posava en lo cas de no desistir de llurs pretensions, per no assentar un mal exemple en l'esdevenidor, que-n podíen ésser los efectes molt perjudicials adhuc per la metéxa dinastía regnant.

La falsedat, la intriga y la menaça, que de tot hi pogué

havèr, éren les armes de què-s valía lo manyós tirà, méntre contenía los embaxadors ab falsos afalachs, per que lo metéix favorejat menyspressas lo entusiasme dels seus favorejadors, y per trobar dos servidors qui tinguéssen la gosadía de presentar-se a Barcelona, la hora que l'esperit públich se mostrava més ardent. Ben maniféste éra lo seu plan: com havía convocat per un especial y antilegal parlament a Lléyda, fent veure éll que complia concorrent-hi per continuar les córts, haguéren prescindit en aquestes de tractar l'espinós assumpte de la deslliurança del Príncep y de la infracció de constitucions, si la Deputació hagués accedit a traure les embaxades, y al metéix témps lo Príncep, per l'interès del qual aquestes se movien, hagués declarat que més s'estimava estar près en podèr del pare, que lliure per los esforços del pahis; y en cas de no tenir eféete semblant temptativa, per oposar-s'hi la Deputació ab son Concell y les córts prorogades de Lleyda, podèr dir ab les trescentes persònes que havía convocades a parlament, que aquest constituya la veritable representació nacional, y prescindint d'aquelles autoritats, les més legítimes y venerables de la nostra patria, atropellar ab unes altres de ficticies qui les reemplaçassen tot quant li vingué a mà, ab tal de satisfer sa despòtica voluntat.

Més d'una vegada, acomparant témps, los assenyats catalans d'aquella època, y escandelitzant-se clavant un procehir tan maquiavèlich, regonexerien ab dolor la escola de injusticies qui s'establí a Casp ab la introducció d'una dinastia estrangera, y-s convencerien de la impossibilitat que hi hà de crear reys per una nació, en no éssent naturals de la metéxa, ni conexen ses costnms ni li poden dur amor. Emperó lo tirà véu-se burlat en sa astucia, car vigilant y saviament desconfiada la Deputació de Catalunya, malgrat les confiances que arribaren a concebre los embaxadors al bell començament, no cessà de prevenir-se en tots sentits, frustrant axi a Barcelona com a Lleyda los progéctes del Rey: aprés de augmentar lo nombre d'embaxadors fins a sexanta, los donà les més escahents instruccions per lo cas que lo Rey complis

la seua paraula, y d'altres més esteses, rublertes de reflecsions (1), lleys y exemples que poguéssen aduhir al cas, com axí ja-s prevé en les primeres, que la demostració féta per lo Rey fós cosa ficta y no més que continuació d'altres coses que-s procuraren a Catalunya, *si en la dita demostració fós la cosa simulada e continuativa de les altres coses en Catalunya procurades, ló que molt prést serà conegut per los embaxadors:* afogà, ab lo pès de la opinió pública, qui la favorejàva, y que fomentava aximetéix lo Concell de Cent, certa manifestació d'uns quants qui-s creguéren representar la ciutat de Barcelona—segóns fa a deduhir d'una lletra llegida a la sessió del 5 de Febrer;—no dexà de recomanar la major vigilancia a determinats indivíduus de la embaxada, a En Francesch Dez-plà y a En Joan Agulló, per que donassen contínua y minuciosa nova d'açò que s'esdevenía a la casa del Rey, y de les persónes qui-l visitaven; y prengué, per fí; quantes providencies féren mester per obrar confórme obras lo monarca, y per posar tots-témps lo Principat al abrich de tot engany, ridiculesa y perill.

Veus-ací lo resultat de tan difersos procehiments: arribat lo díe 3 de Febrer, véu En Joan que ningun dels seus convocats no éra concorregut al parlament, que tenía les córts obertes y esposat a que s'hi tractas ab viva tenacitat de la questió de Catalunya, que son fill éra estat informat per los embaxadors de drets que abans ignorava, que la embaxada se presentava a éll més numerosa y solicitava ab major insistencia, donant constantment a En Carles, al nomenar-lo, lo títol de primogènit—com axí ho havíen previngut en les dues instruccions los Deputats,—y finalment, que lluny d'assolir lo llur obgécte los dos comissionats que havía tramesos a Barcelona, havíen ans bé donat peu a que la Deputació y

(1) Entre les reflecsions pot citar-se-n una, per la qual dexa-s veure un fét fins are ignorat, y és que tingués present En Joan la decisió de Catalunya a favor d'éll la hora que, al morir En Alfons, hagué volença y proposà-s al Principat que un nét d'aquest rey lo succehís al setial d'Aragó: intriga qui pot-ser tenía per autor l'inconseqüent papa Calíste, tan poch favorejador del rey Ferran de Nàpols.

Concell descobrissen ab tota claredat la mala fé y les sinistres intencions del Rey, al qual donaven tal resposta que equivalía a un veritable rompiment, a un crit de guerra contra lo tirà, mal caváller e inhumà pare.

La primera vegada que la Deputació escoltà los comissionats, resolgué contestar-los encontinent, puix éra la matería de què-s tractava *tan trista y delicada, que no calía perdre témps en ulterior deliberació;* y aprés de madur consell, los hi llegí, com a resposta, les instruccions donades als embaxadors, que consideraven ésser *la final e incommutable intenció del Principat de Catalunya*, prenent tot-seguit la present resolució, qui no dexaría d'arribar aximetéix, per una altra vía, a ohida del Rey: «...que la persóna del dit ilustríssim senyor Primogènit, la qual (en desservey de la referida Magestat, indgudament informada y ab infracció y derogació de les es pressades libertats, en gran perjuhí del Principat) és estat detinguda sía treta y deslliurada de la presó ón se troba, y tornada a mans y podèr del metéix Principat, fent a aytal fi qual-se-vol esforç, y usant de tota la rigor que sia necessaria enarborant y portant la bandéra Reyal y la del General allà ón se trobarà lo senyor Primogènit, acompanyades de gent de cavall y de peu, pagada y facilitada proporcionalment per tot lo Principat, fins a tant que sía recobrat lo dit senyor Primogènit. Y si per ventura en sa persóna esdevingués algun cas advers e indegut, sien dignament castigats los qui hi intervinguéssen y ho consentissen, y entro sa posteritat romanga condemnat a la pèrdua de tota honor (1) y havèr. *Item*, per sostenir la mar y les illes, y encare lo régne de Valencia, y per encoratjar tot-hom s'és cregut necessari tantost varar y donar orde que sien armades les galéres que convinga que estiguen llestes per ésser trameses a les referides illes y conservar degudament la costa, posant a semblant fi y tot-seguit carenes per vint-y-quatre galéres, y procehint-se a obrar tot quant fés mester.»

Aytal resolució fóu executada ab la activitat que caracte-

(1) Ja havèm manifestat en altres ocasions çò que, a Catalunya, significava la paraula *honor*, o ans bé *honors*, en plural, per indicar certa mena de béns.

ritza los homens de la nostra naça, nomenant al efécte una comissió de persónes enteses y de regonegut zél: lo metéix díe fóren enarborades demunt la porta de casa la Deputació la bandera Reyal y de Sant-Jordi (1), y ab gran solemnitat los Deputats ab nombrós acompanyament anaren a posar les carenes de les vint-y-quatre galéres; escriguéren a totes les municipalitats y a molts particulars per que bestraguéssen llur contingent de guerra; posaren *taula d'acordar*, o d'assoldejament, per formar cóssos de peons de diferents sorts, ballesters, empavesats y endemés als quals senyalaren tantost lo nombre suficient de caps y conestables; fóu publicada, ja lo díe 9, una crida per lo Regent la veguería, senyalant los sous que-s donaríen, ab dos mesos a la bestréta, a cada peó o a cada hom d'armes, compresos en cascun d'aquests son corresponent pillart o patge; féren la requisa, indispensable, per aplegar tots los rocins y cavalls aptes per la campanya, y ensémps ab l'ordenat compliment de tant diverses disposicions, l'endreçament de les quals és de meravellar al estudiar los registres ón estan consignades: per que un hom veja lo seny y prudencia ab què obrava la Deputació, no obstant d'ésser la primera en promoure l'entussiasme, abastarà dir que ab la major severitat feya arrencar los pasquins qui aparexíen en alguns llochs públichs contra la persóna del Rey.

No hi havía ja camí, en tal punt, de tornar enrere, y lo qui calcularà l'efécte que havia de produhir a Lleyda, y sóbre-tót en lo cor d'En Joan, la nova de çò que s'esdevenía a Barcelona, sentirà natural interès en veure la desexida de tan terrible situació, per veure com se conduu lo burlat tirà, environat de tants compromisos, a un punt ón fóra possible

(1) Lo Dietari de la Deputació diu: «Trasquéren la bandéra del General e la Reyal fins al portal de sent Anthoni, cridant *Via-fora, sometent*. E era-y lo veguer ab sobre-vesta Reyal. Portá lo standart de Sent-Jordi N'Arnau de Foxá, e lo Reyal En Bernat de Marimon, ciutadà de Barchinona.» Portava, donchs, lo estandart de Sant-Jordi En Arnau de Foxá, nom y cognom que no entenguè lo corrector dels Annales del Zurita ón diu literalment aquestes paraules: «yendo el veguer con su sobreveste real, y llevaba el estandarte de San Jorge *armade fojá* y el Real llevava Bernaldo de Marimon.»

que-l sobreprenguéssen les primeres forces qui hi arribassen y del qual, que estava previngut, tant a aquestes com als embaxadors, no-l dexarien moure fins a restar resolta la gran questió que-s debatía. La Historia nos presenta exemples de que los homens veritablement grans ho són més en lo perill y en la mort, per la sublimitat que fica en lo llur esperit la idea de la justicia y del bé, la puresa de sa consciencia, qui no-s pertorba per més que sia lo mon sencer lo qui la contradiga, emperò los homens ruhins d'esperit, per més que l'ergull y la vanitat, amanyagats per la sort, los haja acimats al trònus més enlluhernador, no s'hi miren, al traspuntar lo primer perill, no per la llur vida, mas per llur ergull, en fer lo degradat paper de desertor o d'esclau fugitiu, anch que, per podèr escondir llur vergónya, hagen de valdres-s d'infims servidors o recórrer al camí de saltar per una finéstra.

Tal se conduhí lo *gran* don Joan II d'Aragó, no podènt resístir a la rojor ón haguéra-s vist al encontrar-se cara a cara ab los representants de Catalunya, qui abroquerats en la lley y en la rahó, y sabènt oposar la força a la força, anaven a recordar al sobirà d'aquesta monarquía *paccionada* que *rex non erit qui recte non regerit*, que de potencia a potencia anaven a parlar-li en aquest cas, y que debades hom pretén esporuguir un poble lliure y valerós ab la estúpida sentencia de que és la ira missatgera de mort. Tan bons espíes tindría En Joan a Barcelona, o ab tal puntualitat y préssa li faríen assabèr l'esperit qui dominava en aquesta ciutat los dos comissionats que hi enviara, que lo metéix día en que los Deputats donaren a aquests audiencia, En Joan, no podènt ja esperar més y prevehent lo resultat inescusable de sa imprudencia traçà la manéra de burlar, ab la fuyta los qui jamés no creguéren tanta indignitat de sa altivesa: ben segur que, seguint lo sistéma usat per sa muller, lluny de manifestar pertorbació o desplaher, fingiría bon-ayre y complascença, y axí-s mantingué fins que los fehels servidors hi proporcionaren lo mou de desaparèxer com per encantament. Al palau del senyor bisbe, que éra ón estava albergat lo Rey, a la hora costumada del sopar, féu aquest aparellar les taules, tal com si

degués asseure-s a menjar ab la seua córt, y les viandes y menjars estaven a punt, de manéra que per axò no pogués sospitar-se que mancassen los comensals; y los qui açò vigilaríen per servir los embaxadors, no deuríen res avisar, puix tots los senyals éren de que lo Rey y sa córt continuaven a Lleyda.

Com per les instruccions y avisos que instantment rebríen los embaxadors, sabríen que d'un moment al altre tindríen una comunicació gréu e important, congregaren-se per endavant a la Seu, per podèr deliberar y executar al metéix instant de rebre lo manament; arribà per fí, y essent ja hora tarda, y no parexent-los segur lo lloch (sabut ès que la antiga catedral de Lleyda està dalt, en lo mont), baxaren a la ciutat, traslladant-se a la església de Sant-Joan, y posats de acort ab los pahers, per que tot quant manava la Deputació fós fét ab lo major orde, ab lo degut continent passaren tantost a veure lo monarca (1), Arribaren de fét al palau, y fent-se avant tres de la comitiva, qui éren lo mestre Ferrando; lo procurador del Patriarca y lo capitular de Tarragona, preguntaren per lo Rey a un cambrer, qui-ls digué que lo dit senyor n'éra *empatxat* (la traducció literal d'aquest participi equival a *empedit* o *ucupat)*, veritat és que observaren les taules ja parades y lo tinell o menjador disposat de manèra com si estigués a punt lo sopar, *lo tinell ab continença de voler sopar*. Emperò cansats d'esperar, haguéren d'indisposar-se a la fí ab lo cambrer, al qual intimaven que-ls obris la porta, y a-les-hores aquest los digué clarament que lo Rey éra fóra

(1) Per totes les referencies fins ací fétes, no pot duptar lo llegidor de que éren a Lleyda los nostres embaxadors, y per tant, no sabém compendre la error del Quintana, con en sos *Españsles Célebres*, digué, parlant d'aquest fét, «que lo Rey no volgué esperar los embaxadors, que tement lo ullr acompanyament, isqué devers Fraga, fugint a peu de nits y menys de sopar.» Ans que nosaltres, féu la metéxa observació l'autor de *Cataluña Vindicada*, y no podènt duptar-se de que la nota del Dietari aduhida per lo Quintana és la metéxa qûe copiarém tantost, bé podèm assegurar que no s'hi troba açò que aquest escriu, com no sia que, donànt a la metéxa una ampla interpretació, cregués lo Quintana que la causa de la pór éra la gent qui allà-s dirigía, al cap de la qual figurassen uns nous tramesos. La veritat pura és que En Joan fugí de pór.

del palau: vist açò, començaren a resseguir les estancies, y al tonar-se-n perçò que efectivament no hi éra lo Rey, s'adonaren de que lo palau estava abandonat y que la gent de la ciutat entrava lliurement per ses portes y-l recorría, axí que-ls calgué tornar enrera per dexar tot quant allà en segu, retat y bon orde, passant tot-seguit a aplegar-se ab los demés companys qui esperaven per dur a compliment, tal com los hi èra previngut, açò que llurs principals los hi ordenaven.

Aquesta relació és reproduhida d'una carta que trametíen los embaxadors als Deputats ab data 8 de Febrer, axí que, o havía de referir-se a la nit anterior o del 7, axicom abans indicarem, o éra escrita a darrera hora del díe 8 referint-se a aquesta metéxa nit. Lo Dietari de la Deputació coloca ló fét al darrer díe que citam, afegint que éra diumenge, y per ésser sa relació confirmatoria de la anterior y ab altres interessants peces menudes, anam a reproduhir-la: «Aquent metéix díe, diumenge, a 8 de Febrer, lo senyor Rey, *gran hora de nit*, estant ja les taules parades e les viandes per lo sopar aparellades, segrétament, per una porta falsa que-y hà davant lo monestir de frares Prehicadors de Lleyda, s'absentà de la dita ciutat: e fóu açò d'una manéra molt segreta, axí que, havènt pujat los missatgers al palau del Bisbe, ón s'hi albergava lo dit Senyor, pensant trobar-lo-y, trobaren sols les taules parades, sèns pus. E l'endemà matí, s'informaren que lo dit Senyor, éra discorrehut tota la nit, a éra arribat, a peu, a Fraga.»

Fehels al nostre sistéma de refermar les relacions dels féts en les veritables bases històriques, en los documents eczistents, no podèm menys de planyer ací la confusió y culpables omissions que s'observen en los dos capitols que esmerça l'Annalista aragonès al parlar de la fuyta del Rey y del movimeut iniciat a la ciutat de Barcelona, puix que s'hi agombolen, com a coincidents, féts esdevinguts en molts diversos y separats cassos y témps, tals com la audíencia donada als embaxadors, en què contestà lo Rey al arquebisbe de Tarragona, molt anterior segóns havèm vist: la anada dels dos comissionats a Barcelo-

na que suposa realitzada aprés que la ciutat estava ja posada en armes, y ab la idea, segóns éll, «per posar algun repos en tan gran moviment,» méntre que fóren élls los qui-l provocaren, y sa aparent missió éra sols requerir de part d'En Joan que-s retraguéssen les embaxades; la colocació de aquest fét de manéra que apar anterior a la altra audiencia en què lo Rey menaçà ab la frasa de que la ira éra missatgera de mort; la irregularitat de suposar amenat lo Príncep a Miravet per lo seu pare, ans que a Morella, com si Miravet fós més enllà de Fraga, trasllació que induptablement se confón ab la de la primera vegada d'estar En Carles près a Catalunya, per fí, altres faltes d'orde y de investigació, de què generalment no-n sol patir tan respectable autor. La consideració que constantment mereix de nosaltres convencerà lo llegidor de que no son injustes ni apassionades les nostres observacions, y les fém planyant-nos solament, per creure que en aquest punt no donant lo Zurita ab los veritables documents, pot-ser se refià de sobres d'aquells manuscrits que ell ne vol dir sovintment *antigves memories*, en los quals óltra no havèr-hi ninguna autenticitat, hi manca devegades lo bon criteri y per ventura també la bona fè: y axí ho concebèm, no podènt atribuir al Annalista interès contrari a Catanluya y al Príncep, en lo qual cas serien envidés esplicables les seues faltes; y precisament se mostra ben divers en aquest punt, dihent d'En Carles y del moviment de Catalunya en favor séua paraules del següent estil; «... Començaren generalment a tenir gran pietat y llàstima de veure un Princep en tal edat, con esperaven que lo Rey l'havia reduhit en sa gracia, y-s donava fí a tantes guerres y mals, que estigués près, y deturat ab guardes com a malfactor y parricida, y ja desconfiat no solament a la successió dels Reyalmes, mas en la vida, puix éra cosa certa que no l'havíen près sinó per son aperduament. Estimaven-lo Príncep de molta bondat y y virtut: y éra en gran manéra volgut dels Prínceps y Pobles per ses excelents parts, y lo més cert en odi del Rey son pare.» Auèm are seguint los féts per l'orde y ab les noves que resulten de la documentació.

A consequencia de la fuyta del Rey y de la deliberació presa per los Deputats y Concell de Catalunya, resulten dos moviments simultanis en dos céntres a Lleyda y a Barcelona De pensar és la sorpresa que esperimentarien a aquella ciutat, al sabèr que lo Rey éra desaparegut, y lo calcul natural fóu que hauria anat cap a Fraga, per dur-se-n lo Princep, com axí vingué a confermar-se. Ignoram a qui pogué inculpar-se l'abandonament del palau y si sóbre açò féren-se inculpacions emperò atès l'esperit de justicia qui dominava los nostres embaxadors, crehèm que a ningú no atropellarien, y la millor prova és que los concellers Reyals qui allà romanguéren ab la cuytada fuga del Rey, poguéren exir més tart y lliurement séns que ningú no-ls enuja-s, com no fós ab ullades de menyspreu, per atribuir-se a élls tots los mals que s'esperimentaven.

Lo primer pas que donaren los representants del govern de Catalunya, fóu enviar sens perdre témps esploradors per si descobrien lo Rey o quin éra lo camí que emprès havía; y, dongués o no resultat aquest pas, lo matí vinent, séns més trigar, isquéren de Lleyda dirigits per los embaxadors mil homens per lo camí de Fraga, los quals aturaren a Alcarraç, esperant majors forces. Si sols pertanyia a Lleyda aquest primer estol, bé pot dir-se que la població en pès empunyà les armes, o que-s donaren gran brasa los quí allà governaven con aplegaren tanta de gent en poques hores, axicom calculam que los reforços esperats a Alcarraç serien la ost de Cervera, per ésser la primera que consta que-s mogué endret allà. La necessitat de deturar-se per aquesta causa, y tal vegada fins que arribas lo còs del exércit de Barcelona, —car és de sabèr que no éra Fraga un punt que fés de tan bon acometre, essent com éra fortificat y ab un gran castéll, —o alguna altra rahó de incertitut y prudencia, que fòra difícil endevinar, donarien témps a En Joan per dur a cap son propósit, puix, segons lo Zurita, encare pogué prorogar per Çaragoça les córts aragoneses que éren allà prorogades per lo 10 de Febrer, jatsía que, si be recordam, les dites córts més que prorogades, éren transformades, si axí pot dir-se,

deferint sa autoritat y podèr a una comissió. Emperò n'hi hagués què n'hi hagués, lo positiu és que allà estigué lo Rey, y que-n desaparegué tantost, ensémps ab la Reyna sa muller, l'ilustre presoner y la demés comitiva.

L'intent d'En Joan diuen que éra dur En Carles a Morélla, y axí ho compli, essent de creure que en determinat punt se separaria lo Rey de sa familia y partiria ab lo presoner vers lo pun, designat, com efectivament vénen a declarar-ho lo procuradors de Tortosa, *informats certament per hom qui-u ha vist, que lo senyor Rey ahir que éra dimars, fonch a Casp ab lo senyor Primogènit*, ab carta del 11 de Febrer; de ón ne resulta que de Casp prenguéren pare y fill la via d'Alcanyiç, devent-s'hi aturar fins al divendres vinent, y després no aturar fins a Morélla, afegint lo metéix escrit que la Reyna va dret a Çaragoça, acompanyada del Infant.

Aquestes darreres paraules són les qui féren dir a algun historiador que éra lo Princep lo qui anava ab la Reyna, nova qui més s'enfosqueix llegint als capitols del Zurita al quals demunt nos referirem, que aprés d'havèr parlat los embaxadors de Catalunya ab la Reyna (fét qui és molt posterior com veurèm), aquesta senyora «se-n vingué a Çaragoça, ón essent-hi arribat lo Rey, ordenà posar lo Princep al palau Reyal de la Aljafería.» confusió semblant a allò d'amenar lo prés a Miravet, y que, séns ningun dupte, provè de aplicar los féts de la primera vegada que entrà En Carles a Aragó prés, ab los de la ocasió actual. Estan d'acort historiadors y documents en què la Reyna deturà-s a Bujaraloç, essent natural que ab la mare romangués lo fill, l'infant al qual aludexen, que no és altre que lo minyó En Ferran, méntre lo fillastre, En Carles, éra conduhit a una presó llunyana, a Morélla; y semblant detenció de Na Joana seria, com ès fàcil de compendre, per estar propera als insurrectes, y tenir axí d'élls promptes noves que podria trametre al marit o al que més li convingués, y encare per veure si a élla, qui ab tanta perfecció sabia fer lo paper d'intermediaria compassiva, s'endreçaren los embaxadors o missatgers que per ventura resolgués enviar Catalunya, ans de penetrar les seues

trópes dins lo territori aragonès. Tantost veurèm quines fóren les mires de Na Joana, los camins de què aquesta y son marit se valguéren méntre que-s subgectava de nou lo Príncep a una fortalesa llunyana, y sóbre-tót lo maquiavèlich plan usat per l'un y la altra y aprovat per los llurs servils y traydors consellers, un colp haurèm donat compte, confórme prometérem, del moviment esperimentat a Barcelona.

Aprés de la deliberació que ja havèm esplicat, y enllestides ab admirable promptitut, per part dels Deputats, totes les disposicious axí de guerra, com de govern — car, en les instruccions donades al cap de totes les forces, s'hi recomana mólt la disciplina y del mou còm aquestes han de conduhir-se per que a ningú no enugen, —nomenaren capità genaral de tot l'exèrcit qui havía d'anar envers Lleyda l'egregi comte de Mòdica, y capità de la gent de peu lo vescomte de Roca-bertí, donant a abdós un concell particular, compost lo primer de set y lo segón de nou indivíduus de tots estaments, sens lo dictamen y aprovació dels quals no devíen res executar los referits cobdills de manéra que són abdós nobles los veritables caps del exèrcit de Catalunya, y no lo comte de Pallars y l'aragonès Joan d'Ixart, com suposa lo Zurita, per més que aquests senyors y molts d'altres, axí catalans com aragonesos. figuren després y s'agreguen al conjunct de forces dispostes primitiva y esclusivament per lo Principat. Çò que més que tót convenía en aquella ocasió éra aplegar forces y partir; mas per que ún veja en quina manéra sabía prevenir-se la Deputació al empendre un moviment qui podía raure en guerra formal, n'hi hà prou ab indicar un acort, en virtut del qual se comissionava a un tal Joan Ferter per que curas de trametre a Lleyda, séns triga, los següents obgéctos, qui consten a una apuntació o *memorial* dels Deputats: «500 llances llargues; 50 caxes de passadors; 200 pavesos; 500 llances *amenesques;* 200 cuyraces; 200 cervelleres; 100 spingardes; 10 serpentines grans, les millors y més grans qui sien en la ciutat, ab llurs artificis; la polvora necessaria y pedrers;» de tot lo qual avisen los Depu-

tats als embaxadors, o sia de la anada del Ferrer ab los obgéctes, ab carta del 10.

No sabèm de cert lo nómbre de soldats qui formava lo exèrcit de Barcelona, emperò, crehent que anava engrossintse al pas que tirava envers Cervera, podèm assegurar que al arribar a la frontera de Catalunya constava de cinch mil homens, entre los quals s'hi compendrien pot-ser los qui esperaven en Alcarraç, dels quals tenien lo comenament com a capitans, segóns lo Zurita, En Guerau de Cervelló, En Francesch de Pinós, En N. Dez-plà y En Joan Agulló, persònes molt conegudes, y especialment los dos darrers, assenyalats ab la més intima confiança per la Deputació, confórme ja indicarem. Avisen ja la llur partida los Deputats als embaxadors ab data del 8 de Febrer, especificant en la lletra que li va molta gent de cavall y de peu, formant la avant-guarda lo veguer ab lo sometent, ab la seguretat de que tindran préstament més gent de la que-ls farà mester

Cal fer avinent, no obstant, que fins a la sessió del die 10, ón s'hi llegiren les instruccions donades al comte de Mòdica, essent-ne lo darrer capitol que lo crit de guerra del exèrcit sia *¡Visca lo Rey e lo Primogènit!* no féu aquell personatge son jurament com a capità general, induhint-nos açò a creure, si arrencaría aquest més tart ab lo còs principal, interim lo veguer aniría recollint, al passar, los respectius contingents d'homens que trametía quiscun poble; y axí vé confermat a una altra carta del 10, endreçada als cònsols de Perpinyà, ón los fan assabèr que en aquesta data són exides les bandéres de Barcelona. Malgrat açó dos dies més tart, lo 12, seguía encare l'assoldejament, com és de veure per una crida del sub-veguer Miquel Vilagaya, donzéll, en la que s'ordenava que tots los allistats, séns esperar los llurs capitans particulars, anassen al encontre del capità general; y axí ho verificaren, exint-ne en gran nómbre de cavall y de peu; *any són exits gran multitut de gent e bella de cavall e de peu.*

Axicom obraren ab gran prudencia los Deputats prevenint que no fós romput cert pont, y als de Alcarraç que no passassen d'allà séns tenir major reforç, al passar lo de Mò-

dica de Cervera a Lleyda, manaren-li que continuas lo seu camí envers Fraga, y que s'apoderas de la població y castéll per víes pacifiques, si fós possible, y si no a la força, si bé declarant previament als habitants, que aquella ocupació éra en benifét de tota la Coróna en general, car freturaven de aquell punt per facilitar lo pas a quants anaven al encontre del Primogènit injustament detingut. Tot estava previngut per lo darrer cas, emperò no hi hagué necessitat de combat, y ans de mig-díe del 25 de Febrer l'exèrcit català trobava-s dins Fraga, havènt-se retut lo castéll, poch aprés del sol post, Martí de Lanuza, fill del personatge d'aquest nom qui eczigía a-les-hores lo càrrech de Justicia major d'Aragó.

Hi hagué algunes detencions en aquella avançada o anament del nostre exèrcit, que no-ns sabèm esplicar, resultat ben segur de les negociacions que s'entaularen entre la Reyna y los embaxadors, puix, seguint l'orde de les cartes qui figuren en los volums de *Turbaciones*, és de veure que lo comte de Módica se trobava a Cervera lo díe 17 de Febrer, a Lleyda lo 20, y lo 25 a Fraga, de manéra que trigà quinze díes lo nostre exèrcit per anar a aquest punt dés de Barcelona. Les comunicacions que porte aquesta darrera dáta dó'nen engrunat lo mou com fóu ocupadá la vila, los jurats de la qual protestaren del acte, per si pogués ésser allò en perjuhi de les libertats y furs d'Aragó, puix que axí-s facilitava la entrada del estol català en terra aragonesa, y consistí primer fént-se avant En Joan d'Ixart ab quinze o divuyt rocins y quatre-cents homens de peu, qui havien d'anar recollint de passada, procehents d'Alcarraç, Aytona, Serós y Soses, ocupant lo monestir de Sant-Agustí, e intimant després la sotsmissió de la força, interim arribava lo còs del exèrcit, qui-s presentà davant les portes en la matinada del 25: axí aparellat estaría tót per lo cap de la avant-guarda, que al comparèxer lo veguer davant aquelles, isquéren los jurats fent a mans lo protést; y acceptat, penetrà a-les-hores aquell oficial Reyal ab la seua gent al crit de ¡Via-fós! (1), y aprés d'ha-

(1) *Viá-fós*, contracció de *Viá-forá*, lo propri crit del sometent, y que no és de meravellar que-l donassen en aquella ocasió, per constituir la avant-guarda lo somatent ab lo veguer.

vèr passejat y recorregut la població, aná entrant tot l'exèrcit quieta y pacificament séns ocasionar lo més petit escàndel confórme axí ho fa assabèr lo meteix capità general als Deputats, havènt-se féta per fí la sotsmissió de la fortalesa més tart y de la manéra que ja esplicarem. En Joan d'Ixart, al esplicar aquest retiment als Deputats, los notifica que aximetéix, per venir de passada, s'ha apoderat del castéll de Penalda, la població del qual s'alçà en favor d'éll adherint-se al moviment del Principat: emperò dexèm per are l'exèrcit català a Fraga per veure çò que imaginà En Joan al fugir de Lleyda, y en quina manéra éll, los seues concellers y la falsa e hipòcrita reyna Na Joana van girar los llurs diabòlichs progéctes, puix no éren estat de ningun eféete ni les ires del bell començament ni la aparent condescendencia posterior per contenir o burlar Catalunya en sos inquebrantables propòsits.

Ja havèm provat com En Joan s'éra valgut del sistéma de ocasionar gelosíes y malvolences entre los Estats de la antiga Confederació, per ésser aquest lo camí de isolar l'Estat qui contrastas a ses tiràniques fantasies, y de introduhir en quiscun una sement de desunió, sóts diferents pretests, per que axí ningun Estat no pogués alçar-se compacte contra éll, sistéma que procurava dur a cap, valènt-se dels oficials Reyals depenjant lo llur nomenament no-més que del podèr sobirà. Fentací novament memoria dels fets de la Busça y la Biga, ocorrerà naturalment lo nom del ilegal governador de Catalunya, En Requesens, afalagador de la infima plebeeia de Barcelona en altre témps; mas com en lo patriòtich alçament de la terra se focen ajustades totes les voluntats, oblidant-se de tót-en-tót les dissidencies qui tants d'escàndels produhiren en los darrers anys d'En Alfons, és de veure lo paper ridicol que tras la resolució definitiva dels Deputats, faría lo Governador de Catalunya en la Capital, devent per una part creure les ordinacions segrètes del Rey, y per altra aparentar, com a catalá, que participava dels desigs manifestats per los catalans a favor del infortunat príncep de Viana. Com-se-vulla que la Deputació obrà ab tan estremat

tacte que, lluny de mostrar-se rebetle, al seu natural senyor, manifestà que éra en bé d'aquest y de sa coróna quant feya, perçò que donà com a senya al exèrcit lo crit de *Visca lo Rey e lo Primogènit*, y anar de costat lo capità general y lo veguer de la comarca, qui éra un dels apellats oficials Reyals, no podía res fer lo cortesà Governador contra les autoritats: mas, com en coments de tanta efervescensia éra dificil esquivar la espansió de la gent vulgar qui, com sémpre, creu, pondéra, moménta y censura, etgegant séns embuts imprecacions contra los que élla mira culpables dels comuns desastres, fóu bé prou indiscret lo Requesens per creure-s tapar la bóca als qui en rotlles de carrer desvirtuaven lo Rey En Joan y atribuíen a sa muller y consellers la causa de tót quant s'esdevenía (1).

D'alguns empresonaments que féu lo Governador ab tal motiu se-n alçà una viva cridoria qui omplenà de temor aquest fehel servidor de la tiranía; y ressemblant al metéix senyor per qui-s desfeya, lo qui abans anava a tot-arreu acompanyat dels menestrals de la Busca, burlant ab esparpall la autoritat de la Deputació y del antich Concell, deliberà escapar-se vergonyosament de Barcelona, fent via, per escondir-se, vers les seves possessions y casa de Molins-de-Rey, essent estat requerit, de part de la Deputació, emperò no près encare, lo dic 10 a Vila-franca, per que-s presentas davant aquella autoritat, per més que alguns díes després, senyalaren-li una estensió de territori, de Molins-de-Rey a Altafulla, que no-n pogués passar la demarcació: de ón aquell pedant oficial públich féu una representació als metéixs que l'ecsiliaven, que venía a ésser la mescla més ridícola d'ergull

(1) L'autor de *Catalunya Vindicada* aplegà en una singular nota les espressions més importants que hom llig en les contestacións donades per la Diputació y lo Concell de Cent, sóbre les *arcaldades* del Governador contra los qui murmuraven, frases qui per si soles revelen lo grau de libertat ón éra arribat lo nostre pahìs en aquella centuria. Les paraules de la Deputació éren: «*que per sémpre los cathalans havíen hauda la lengua en franch alou de parlar de lurs Reys e Senyors, e avíen acostumat mal dir de aquells, e no volér suportar ohirne dir mal a altres strangers;*» y les del Concell: «*que nunque és stat vist a cástich de tals parlars sie stat procehit.*»

y baxesa, car mentre en llenguatge ambiguu manifestava estar sémpre per açò que los catalans feyen, tenint bon compte de no censurar les tiranies del Rey, protestava d'ésser encare Governador y d'empunyar lo bastó d'autoritat, y al metéix témps se planyía de que no pagués lo sou, car en tal estat li calía recorrer al seu propri bolsich, cosa que li éra molt perjudicial; y finalment, lo día 11 de Març, lo batlle de Barcelona, requerit per la Deputació, anà a apresonar-lo, y axi ho féu a nou hores de la nit, sorprenent al Requesens, en lo jardi de la referida casa de ca proprietat, sóta un taronger, dés de ón fóu conduhit a Barcelona, al entrar dins la qual tinguéren de llevar-li de la mà lo bastó d'autoritat, que empunyava encare, y fóu disposat que li formassen causa per enemich de la coróna Reyal, mal conceller de la metéxa en quant tocava al afer del Princep, y enemich de la terra o de la cosa pública, inculpacions que li féren ja al primer requeriment, com a resultat de les deliberacions preses per los los Deputats al alçar la veu contra los mals concellers del Rey (1).

Si instruments tan poderosos com éra En Requesens li mancassen a En Joan per subvertir en profit séu l'ordre públich, en la ciutat rebetle, no li calia desconfiar perçò, fundat en lo sistéma de corrupció qui tan bons resultats li havia procurats altres vegades; mas, com veya estabellar-se espessament les seues ilusions contra la vigilancia y sabèr de la Deputació catalana, ja dés lo primer moment de sa fuyta, y ben segur d'abans, va traçar-se un nou y més complert sistéma, qual fóu, séns prescindir de la corrupció y la intriga, aparentar una actitut equivoca y desorganitzadora. qual éra la de mostrar-se tan aviat furibunde com condescendent o millor, com diríem en térmens més vulgars, afluxant o tirant segóns còm se presentassen les negociacions. Vejam la pràctica de tan monstruós conjunct.

(1) Esplica algun Dietari que, al entrar prés a Barcelona lo Governador Requesens, anà seguint-lo dés del portal fins a la presó multitut de gent del poble, repetint en altes veus, y en só de burla: «*La rata a agafat al gat, la rata a agafat al gat.*

Als primers moments de la anada d'En Joan vers Morélla, en algun punt fóren fétes crides ón s'hi deya que «los catalans anaren a ésser escorterats,» al arribar a aquella fortalesa donà orde per fornir-la, cridant forces de punts vehins, com donant a enténdre que-s prevenía çò qui éra prou a comportar encare que fós un llarch sétge, y altretant disposà respécte d'altres castélls, fent traslladar del de Morélla al de Xàtiva En Joan de Beamont, que estava prês en lo primer: corregué aximetéix per Fraga la veu com esporuguir, que hi aniria una ost de maures a sou (*stipendiats*) de la Reyna, y no hi mancà qui donas a enténdra que tot Aragó s'alçaría contra Catalunya, vehent que-s ficava en lo seu territori, y aquesta éra certament la ilusió y esperança d'En Joan, segóns veurèm. Emperò entant que-s posaven per obra tan infantívols invents, menyspresables per tot poble qui s'estim de varonivol, ab més dissimulada manya imaginaven-se novitats inesperades, com éra la de presentar-se la infanta Na Beatriu, la vídua de don Enrich, d'obscura importancia fins al present, advocant en favor del Príncep, emperò ab la idea de convèncer los embaxadors, de que lo millor intermediari en favor d'En Carles, puix que-l volia com a un fill, éra la Reyna, y que hi anassen; y la metéxa Na Joana se perfería a escoltar les embaxades, tant que esperant, séns dupte ab semblant fi, a Bujaraloç, anaren-hi los primers embaxadors qui havíen d'arranjar, lo nou tracte: lo Rey cridava, alhora, no aquests, mas lo personatge més sobrexint de la embaxada, l'arquebisbe de Tarragona, per consultar ab éll, séns espressar sóbre quin subject; y lo comte de Mòdica rebía una amable lletra del castellà Rebolledo, del cà de presa qui goytava constantment dins la cambra del del ilustre presoner, lo més odiat personatge d'aquells témps y que éra senyalat com un dels principals entre los mals concellers del Rey, contra los quals s'alçava Catalunya; lletra que tingué la discreció la capità general del Principat de trametra-la als Deputats «per que jamés no fós dit que estava en comunicació ab los enemichs de la terra.»

Semblants temptatives y la aparició d'alguns subgéctes

en diferents poblacions, ón ab fingit zel critiquejaven la faysó d'obrar de tal o qual autoritat, ponderant alhora los propòsits del Rey y la actitut que pendría Aragó contra Catalunya, féren ocrir los ulls als nostres llohables Deputats y Concell, de la perspicacia dels quals molt ne podríem dir en aquesta ocasió, y posant-se en guardia y menyspresant tota sort de baladronades y ponderacions, si bé convingué per rahó d'estalvi traure la embaxada de Lleyda—car certament no havía de donar gran fruyt la seua estada en la dita ciutat, ab lo nou tóm que havíen près los afers d'ençà de la fuyta del Rey, y noresmenys per tal que a-les-hores ja hi anava una embaxada de cinch mil, com axí s'espressa la Deputació en una de ses lletres (1)—ab tot; creguéren del cas que anassen nous embaxadors o comissionats, en reduit nombre, a veure la Reyna, qui-ls solicitava, o llà ón convingués, empero sémpre establint, ja en l'encàrrech que aquests confiava, ja en ses ordinacions al de Mòdiea, ja, per fi, en tot quant pogués ésser espresió de ses idees, y dés d'ara ab més volença que may, lo següent ferm y esclusiu propòsit, lliure de tota ambigüitat y que pot reduhir-se a aquestes soles paraules: Catalunya insisteix en reclamar la deslliurança del Príncep y no amollarà fins a conseguir-la. Axí ho revelen y consignen totes les comunicacions dels Deputats, prevenint que no-més que sóts aquest esguart entren en tractes, y recomanant la poca confiança que fa a tenir en mijancers, o millor, advertint la desconfiança ab què aquests han d'ésser mirats.

Lo comissionat qui anà de part de la Reyna a Lleyda per solicitar que passassan a veure-la comissionats o missatgers, no fóu altre que lo conseller reyal Joan Fernàndeç de Heredia, lo metéix al qual, segóns lo Zurita: havía encomanat lo Rey la guarda de la persóna del Príncep a Morélla—cosa que ben segur no fóra sabut encare en aquella ocasió,

(1) Aquesta dita de la embaxada dels cinch mil, com un altre historiador ja ho observà, quasi és la única que ún pot citar ón la Deputació se separa de sa habitual grabitat, y en aquella ocasió no éra tan inoportuna: que digam, la frase egalyosa y festiva.

essent axò una altra de les hipocresíes d'En Joan, que pot agregar-se a les mencionades,—y en les instruccions que portà la Reyna, pot llegir-se com l'obgécte d'aquesta senyora, d'acort ab lo seu marit y *movida de buen çelo e intencion*, es «desviar infinides error e inconvenients,» suplicar «a la Serenitat del dit Senyor que sía servit aténdre y donar repos a totes les coses y conduhir los seus vassalls, per que estiguen tóta obediencia disposició y ordinació de sa Magestat, axicom sémpre hi són estats, y *y aun en la actualidad cree que estan,*» afegint que, als seus préchs, ha consentit En Joan, que lo seu fill sía gordat dins Aragó y-s gordarà a Alcanyiç, y tot açò ho deya la astuta garneua, ab data del 10 de Febrer, precisament con lo marit ja galopava dret a Morélla duhent-se-n lo presoner, y lo metéix díe en que Barcelona trametía son estol, al encalç de la víctima y del opressor.

No séns consultar los seus principals, accedien los embaxadors escollint d'entre élls com a missatgers l'abat de Poblet y mestre Ferrando, prior de Tortosa. Donant aquests per tota resposta a les enganyoses frases de Na Joana lo propòsit demunt indicat, o sía que tots los tractes no havíen de tenir altra fi que la libertat del Príncep y son lliurament a Catalunya, per gordar-lo allà deslliure de tota opressió y tiranía, vehent la realitat del perill, no tingué altre remey la savia mijancera que anar-se-n a córre-cuyta, cap a Çaragoça, per veure com prenien allà la actitut de Barcelona y de tot lo Principat. La tan bescantada esperança de que Aragò se alças contra Catalunya havía fracassat del tót, perçò com, segóns lo metéix Zurita, «a Çaragoça hi hagué un gran moviment y commoció del poble, demanant la deslliurança del Príncep, y començaren los aragonesos y valencians, a exemple dels catalans, per diferents parts a aplegar gents, y arribà la furor d'aquestes alteracions a posar en la metéxa torbació les illes de Mallorques, Sardenya y Sicilia: y los lussetants començaren a fer la guerra en Navarra, y generalment posaren-se en tot Espanya en orde moltes companyíes de gent d'armes, per favorir la una y la altra part.»

Encare més; En Joan hagué de rebre en aquells díes de

sa estada a Morélla, cartes del papa Pius II (que en la sessió del 25 se-n donà ja compte, per havèr tramès lo pontífech copia de les metéxes al bisbe de Barcelona), en les quals lo cap visible de la Esglesia Católica censurava lo comportament del mal pare ab son fill *primogénit* y li demanava que-l posas en libertat, de manéra que la follia de Catalunya, a la qual no varen sabèr adherir-se traydors cortesans, ni van sabèr després estudiar com devien historiadors covarts, venals o esclusivistes (1), aquella follía que ab entussiasme aplaudía lo veritable poble aragonès, malgrat dels Heredia, Lanuza, Noguéres y Rebolledo, éra en aquella metéxa ocasió la veu del Vicari de Jesucrist en la terra; y puix éra açò un colp inesperat per lo tirà, de pensar és que titubejaría en la obra que estava executant, y mogut del metéix desig qui obligá a la Reyna a jaquir Bujaraloç, se-n anà éll també y cuytacorrents a Çaragoça, sens pendre tans sols comiat del seu fill, per veure, séns dupte, quin nou tóm podría donar a sa política.

Apart d'aquest motiu, qui féu resoldre En Joan a dexar la féra engaviada (2) y a traslladar-se a la capital del antich

(1) Als historiadors esclusivistes, entre los quals s'hi poden compendre los antichs y los moderns generals d'Espanya o particulars d'alguna antiga nacionalitat espanyola, qui séns consideració tractaren de rebetles als catalans, convé recomanar-los la carta que escrigué lo Rey Enrich de Castélla, de Córdoba estant, lo 20 de Janer, als Deputats de Catalunya, en la qual dolént se de la infamia que cometia lo rey En Joan ab son fill Carles, de què n'està éll fort meravellat, celebra çò que estan aparellant los catalans en favor de la victima, dihent-los que obren «*como buenos e leales e aquello que la razón nos obliga, y corresponde bien a lo que vuestros antepasados siempre hizieron.*» Ab aquesta nova y la llohança que, mès tart, féu Cervantes, de Barcelona, ne tenim de sobres per tapar la boca als nostres calumniadors.

(2) Apar per diferents lletres que, al entrar lo presoner a Morélla se sentí prés d'una forta diarrea. L'autor de *Catalunya vindicada*, qui ha aplegat totes les referencies sóbre aquest incident, cita com a darrera, la que fan en una de les llurs cartes los dos comissionats del Rey, qui anaren a Barcelona, dihent de Morélla estant. «*Y como podria decirse alguna cosa siniestra del pequeño cólico que tuvo el Príncipe el dia que llegó aqui, os avisamos que está ya curado.*» Semblants paraules indiquen almenys la temor que tenia lo poble de que lo Princep pogués ésser emmetzinat, o la dels qui-s feyen ab l'empressonat, de que-ls ne carregassen la culpa, mal preludi de les possibilitats que al cap-de-vall han de realitzar-se.

reyalme, hi havia la rahó d'havèr rebut feya poch (y anch açò ho consigna lo Zurita) una súplica de la Reyna sa muller y dels Deputats y magnats del reyalme d'Aragó, qui-s trobaven a Çaragoça, y dels jurats y universitat de la dita ciutat, la qual fins arribà a enviar-li embaxadors, per que-s traslladas tantost a la metéxa, súplica qui no dexaria d'espressar lo motiu, a jutjar per los efectes immediats, que fóu que-s posas lo Príncep en libertat; y axí, hom véu partir séns triga la Reyna vers Morella, al obgécte de deslliurar En Carles y dur-lo a Catalunya.

Notable és y molt estrany, obrint aquest camí a moltes cogitacions que podríem fer, y de les quals prescindim per are, que aquesta resolució sia justament presa en lo metéix díe 25 de Febrer, en què entraren a Fraga les forces de Catalunya manades per lo de Mòdica, y que coincidesca la triga del Rey en desaprovar los seus propris actes ab la tardanería en apoderar-se d'aquella vila lo cap del exèrcit català.

Lo díe 21 de Febrer, éra exit lo Rey de Morélla dret a Çaragoça, acompanyat dels embaxadors del municipi çaragoçà, dexant en companyía d'En Carles lo mestre de Montesa y lo çà-enrere vírrey de Sicilia (los comissionats qui anaren a Barcelona), los quals partiren l'endema, pot-ser per efécte d'alguna ordinació soptada, en la metéxa direcció, de manéra que lo díe 25 se trobaven ja los servidors y llur senyor tóts en la capital del antich reyalme.

Interesser sería lo sabèr les conferencies que en aquells díes celebraríen a la cambra regia, la vacilació ab què obraría l'irós monarca, vehent que tot lo poble aragonès unía sa veu a la de Catalunya, y que-s declaraven palesament a favor d'En Carles potentats de tanta valua com éren don Joan senyor d'Ixar, don Ximèn d'Urrea vescomte de Biota, don Felip de Castro y don Ferran de Bolea y Galloz: no mancaría sinó per inclinar-se a tal o qual sistéma (que a sistémes, més que no a resolucións s'inclinava En Joan, cercant sémpre la metéxa fí) la vinguda d'una nova estupenda, o la confermació d'una temor fonamentada, y ja fós açò darrer ab la nova

que tindría de que les trópes catalanes s'acostaven a Fraga, o que, com calcula molt bé En Cutxet, fós sabuda a Çaragoça la entrada d'aquelles en la dita vila, per via de fogueres o alimaries, és lo car que aquella metéxa nit partí de la córt la célebre reyna Na Joana, la qual escrigué en la metéxa data Deputats de Catalunya fent-los assaber que va a sortir dret a Morélla ab l'obgécte de posar en libertat lo Príncep, y manifestant que lo Rey a condescendit als seus préchs, en guisa que vé a declarar-se com al àngel protector del perseguit y donant entenent que per sa sola intervenció assolien los catalans açò que tan xardorosament havíen desijat.

Al veure aquest inesperat deseximent, que no-l pogué proporcionar lo tirà sinó obligat per la lley de necessitat, lo llegidor sensible y honrat qui no pot tenir idea de la perversitat o què pot atènyer un cor endurit, pot-ser arribarà a a figurar-se bonament que, de fét, éra Na Joana una senyora desinteressada, compassiva, amiga de pau y conciliació y veritable protectora del postergat primogènit, y també que lo rey En Joan, essent tocat de les llàgrimes de sa muller y humil fins al estrém de donar per desfét çò que en pochs díes féu, d'ençà de la seua exida de Fraga, no desijant guerres ab los seus Estats ni lo damnatge dels seus sotsmesos, accedía, per fí, als préchs d'aquests, per donar acabament d'un colp a tants desastres. Donchs estiga atent lo llegidor una estona, y veurà com la condescendencia y magnimitat d'En Joan no és sinó una part o faç de les que cumponien lo constant sistéma d'ambigüitats del rey d'Aragó, manejat o favorejat ab no menys falsía y astucia per la hipócrita madrastra.

Partida Na Joana de Çaragoça la nit del 25, per realitzar un acte que simbolitzava la condescencia del Rey envers los catalans, aquest, lo díe següent 26 cridava a les armes los naturals del reyalme d'Aragó per anar contra l'exèrcit de Fraga, dihent en sa circular dreçada a En Arnau Roger de Erill, «que l'estol havía esvahit, ab tot y ésser exida la Reyna per libertar lo Príncep,» méntre que lo darrer éra efécte del primer, y com si hagués mijançat aquest tracte y ha-

guéssen pogut fer sabèr l'acte de la sortida de la Reyna als de Fraga—sortida que fóu de nits y posterior, entant que la entrada a Fraga fóu anterior y de die,—cosa materialment impossible, y en conseqüencia, emperò conseqüencia de lògica miquiavèlica, lo malvat Rey consigna que lo propòsit pel exèrcit català és internar-se en Aragó *«con ánimo*, diu, *de invadir e facer todos los daños que porrà en aquell de do se inferece, quel propósito daquellas gentes no era para la delliuransa del Principe, mas por otros males e siniestros conceptos;»* acabant lo qui deguéra ésser imatge de la justicia en la terra y pare dels seus pobles, ab aquesta menaça: *«E castiguemos aquellos que con tanta audacia, sin alguna causa legitima, tales y tan grandes novidades e scándalo; han commovido en estos nuestros Reynos.»*

Tal deya dels Catalans lo qui al metéix témps consentia que sa muller los complagués, lliurant-los lo Princep, que éra l'obgécte del alçament; de manéra que d'aquestes paraules devèm irremisiblement deduhir-ne dues coses, o que lo Rey mentia descaradament aposta y séns que res li fés de passar nisci e mentider, o, mal pare, lliurava lo fill a aquells qui segóns éll, no s'alçaven per sa *deslliurança*, y contra los quals cridava tots los reyalmes per combatre-ls d'aquí-avant.

Les baladronades d'En Joan fóren, no obstant, de ningun efécte, car no preveya que ab astucia sol ociure-s la astucia, y no trigant en sabèr que tot Navarra estava avalotada, renovellant sos antichs planys que afogats havia lo Rey ab enganys, y descobrint que lo rey de Castella feya preparatius per acometre, dihent-se certes que adquiriría Tudela per tractes, bona ansia li calgué donar-se en callar respécte de Catalunya y en no avalotar Aragó, lo veritable poble del qual poch l'haguéra seguit, y conexent que çò que més l'apressurava éra anar a defensar-se a Navarra: «com la disposició del témps no comportava que hi hagués res més a fer (diu lo Zurita), *calgué dissimular*, y passar per açò que la Reyna havía ofert.»

Frustrat y compromès restava, donchs, lo tirà en los seus plans tocant a Catalunya: dexèm-lo, per tant, méntre ell

procura endegar lo de Navarra, confiant a sa muller y als seus àulichs y servidors lo compondre-s ab lo Principat, que en conseguint lo primer, con lo seu esperit venjatiu no trop camí per desbaratar çò que entretan y per necessitat ha dexat fer, ja tornarà ab un nou y diabólich pensament per destruir la unió del Principat, puix que ni per la lley de la força no podría conseguir-ho. La idea brollada en altre temps y després abandonada, de sublevar los vassalls de remensa contra llurs senyors reaparexerà de sópte, y ab aquesta sement de desunió, fomentat per certs familiars del Rey, farà al nostre sol lo tirà d'Aragó alló que no conseguiría ja may ab las forces ajustades dels demés Estats. Ja veurèm com gradualment va formant-se aquest corch rosegador de Catalunya, y prescindint per are de les angóxes qui devóren l'ergullós fora de la nostra terra, cenyim-nos als féts d'aquesta, relacionats ab lo pas donat per la reyna Joana, al traslladar-se de Çaragoça a Morélla, per sublevar aquell «al qual tant amava com si l'hagués portat en les entranyes,» segóns tingué la gosadía de consignar en una de ses falsaries cartes.

Lo primer de Març, ans de tres hores passat mig-díe, entrava Na Joana al castèll, y, palesan les més vives demostracions de benvolença, posava en libertat lo seu fillastre Carles de Viana, qui ab gran alegría féu assabèr encontinent tan inesperada y consoladora novitat a la Deputació de Catalunya, afegint que tantost anava a empendre son camí ab sa deslliuradora ensémps. Los habitants de Morélla celebraren lo venturós fét, pujant en processó al castéll per donar al Príncep la enhorabona, y és de pensar lo goig ab qui-n rebrien la nova a Barcelona, si bé es precis confessar no venir de grat a ja generalitat del poble la anada de la Reyna, per desconfiar-se de la senceritat, no anant certament en açò errat lo vulgar de la gent, qui ab sa malicia sol fer justs averanys.

Lo 4 de Març, a set hores de cap-al-tart, calcigava ja En Carles lo sol català, entrant en una de ses principals ciutats, a Tortosa, acompanyat de sa madrastra y d'altres tres per-

sonatges qui ab élla éren tornats o anats de Çaragoça a Morélla: tals éren l'arquebisbe de Çaragoça, germà natural y son antich amich de Nàpols, lo mestre de Montesa y l'ex-virrey de Sicilia, los dos cèlebres comissionats que ja coneix lo llegidor; de manéra que-ns vé a la pensa veure en aquesta escena la temerosa coloma portant entórn séu una guineu, un innocent bè y un parell d'esparvers. Les demostracions d'amor y respécte que Tortosa féu al rebre En Carles fóren immenses, y éren sols lo preludi de les ovacions que anava a rebre en tots los pobles del trànsit la simpàtica víctima.

Tant com anava acostant-se lo Príncep a Barcelona, crexía l'entussiasme dels seus habitants y lo desig de veure lo obgécte dels seus basquejaments, e interpretant bonament aquesta disposició les dues principals corporacions qui residíen a la ciutat, tractava d'aparellar la rebuda que lo Príncep merexía, y convidaren a aytal fi los caps dels oficis o gremis, emperò si aquests y tots los barcelonins, séns escepció d'estaments, estaven disposts a rebre dignament lo Príncep, no volien que del llur obsequi deguès participar la sospitosa madrastra, ans la repelien, en térmens de fer creure la possibilitat de qual-se-vol escàndel, si gosava Na Joana entrar en la conmoguda capital. Y no hi hauría rahó per rebujar la sospita qui-s manifestava, puix la corroborava, poch o molt, lo metéix Príncep en una carta que escrigué, ab data del 5, dés de Tortosa, als Concellers, perçò com assegurava que jatsía anava en sa companyía la senyora Reyna, no donaría ohida a ningú tocant als seus afers, y a élla solament escoltaría, prenent llur bón consell y atenent-se a llurs deliberacions, y no altrement; *car tot lo als nos porria ésser error*. No hi hagué, donchs, altre remey sinó veure d'esquivar lo perill, y al tenir-se noves de que ja s'acostava lo Príncep a Vila-franca, partiren missatgers de la ciutat per concellar la Reyna que tingués la prudeneia de no passar avant y dexas anar lo Príncep acompanyat de les moltes persónes qui de tot-arreu exíen a rebre-l.

Segóns apar, semblant determinació s'éra presa també tan bell punt com arribà la nova de la libertat y vinguda de

En Carles, que fóu lo 27 de Febrer, car la ciutat elegi com a embaxadors seus En Bernat Ça-pila, En Pére Joan de Sant-Climent, En Pére Córts y En N. Millars, y en representació dels Deputats y Concell hi anaren En Nicolau Pujades, ardíaca de Santa-María, En Arnau de Vilademany y En Francesch Des-bosch o del Bosch, ab orde d'arribar fins a Tortosa a donar la enhorabona al Príncep y acompanyar-lo y servir-lo fins a Barcelona; y fóren aquests los qui per endavant manifestaren aquesta resolució de la ciutat, y la reiteraren a Vila-franca, ja fós per tal que considerassen aquell punt com lo darrer fins a ón podien tolerar la companyía de Na Joana, ja perçò com de fét arribassen missatgers de la ciutat renovant l'encàrrech.

Lo qui-s posas al lloch de Na Joana, y guiant-se per sa propria dignitat, séns tenir la ambició y la rencor que escondía la muller del rey En Joan II, pensarà que ningú no comportaria un desayre tan vergonyós, y que en tal situació no hi hauria qui no pagà-s menys preu ab menys-preu, jurant no posar més los peus en la irreverent ciutat de Barcelona: donchs, tot lo contrari, car, malgrat la díssimulada ranuncia y la ambició que sentía Na Joana, ab tot y adherir-se per força a les eczigencies dels embaxadors, s'aferrà en manifestar la utilitat que resultaria d'acompanyar élla lo fillastre; y encare, aprés d'havèr-se tingut de conformar y d'estar ju En Carles a Barcelona, lo 9 de Març, arribà, indiscréta, a trametre dos comissionats, qui éren En Martí Guerau de Cruilles y lo cèlebre Lluis de Vich (la gosadia del qual ja conexíen los barcelonins, d'ençà d'una altra comissió que exercí), per demanar y suplicar que fós allà rebuda Na Joana, puix que la dita senyora éra la qui més havía treballat per la deslliurança del Príncep, als quals fóu donada la resposta que-s merexien.

Continuant dés de Vilafranca la comitiva d'En Carles, séns la Reyna, s'augmentà aquella en lo trànsit de tal manéra, que al acostar-se a Barcelona, bé la componíen lo millor de tots los estaments del Principat, inclusos los pobles qui enviaven també llurs síndichs, havènt hagut son compliment

la entrada tres hores aprés mig-díe del 12. Com tot quant s'és dit sobre la ovasió que féu la capital del Principat al seu benvolgut Carles, aprés de les acomparances que havèm fétes, proceheix d'un metéix punt, del Dietari de la Deputació qui ho especifica, més que aplegar noves parcials y espargides en diferents obres preferim oferir lo conjunct que presenta aquell curial llibre, la relació del qual és del tenor següent:

En aquest díe, dijous 12 de Març, quatre hores aprés migdie, entrà a Barcelona l'ilustre senyor En Carles, primogènit d'Aragó e de Sicilia, lo qual acababa de sortir de la presó del castéll de Morélla, ón lo senyor Rey, pare séu, havía-l tengut près. Féren-li molt gran fésta, perçò com dés lo pont de Sant-Boy fins a Barcelona, a una altra banda del camí, e a doble filera en abdós costats, stava plé de ballesters e de gent armada, los uns ab ballestes, los altres ab llances e pavesos, e altres ab diverses armes defensives o ofensives, ab llurs standarts, trompetes e tamborils. Oltra açò, en tots los pobles o llochs per ón passava, exíen-li al encontre los minyons ab canyes en les mans e ab penons, d'altres ab ballestes fétes de branques de magraner e l'arbre de canya, espases e broquers de fust, e altres trateniments propris de la infantesa, amostrant gran alegría per la deslliurança e arribada del Príncep, e saludant-lo ab lo crit de *Karles primogénit d'Aragó e de Sicilia. Déus le mantenga.*

«E isquéren a rebre-l los Deputa-s e los Concellers de Barcelona, no aplegats, mas en dues cavalcades distinctes, acompanyats de gent molt notable, anant ab los primers l'arquebisbe de Tarragona, los bisbes de Barcelona e de Vich, molt abats, priors, canonges e altres diferents eclesiàstichs, lo comte de Prades, lo vescomte d'Illa, e molts nobles, cavallers e gentils-homens e honorables ciutadans, artistes e menestrals en molt gran nómbre. E noresmenys de tota aquexa gent armada, qui (segóns s'és dit) ocupava tot lo camí dés de Sant-Boy a Barcelona, de la entrada del portal de Sant Antoni fins al de la Boqueria, hi havía més de dos mil homens armats qui-l rebéren ab grans honors.

«En arribant davant la porta del Hospital de Santa Creu, traguéren-lo cap, en un catafal qui éra allà bastit, tots los orats e innocents, ab les cares pintades de vermellò e d'altres colors, armats ab llances e cervelleres, o ab mitres de paper en lo cap tal com si fóssen bisbes. Al arribar lo senyor primogènit al portal de la Boquería, seguí Rambla avall, fins al portal de Fra-menors, per ón entrà; e tota la Rambla stava plena, formant dóble filéra al un e al altre costat de gent molt ben armada e ordenada, ab sengles estandarts, comptant-se que-y havía passat de quatre mil homens armats, menestrals de diverses confraríès, Prosseguí lo dit senyor per lo carrer Ample fins al Bórn, per lo carrer de Mont-cada, Boria, plaça del Blat, de les Cols e de Sant-Jaume, per davant la deputació e per la plaça Nova, anant a albergar-se en casa mossèn Francesch Des-plà, en la plaça de la Coco-rella. Essent de nit, féren-se grans alimaries en tota la ciutat. Placia a Déu que en bon punt sia entrat, e sia açò a honor e gloria de Déu e profit de tots los pobles, axí de Barcelona com de tot lo Principat de Catalunya. *Amen.*»

Com diu molt bé l'estimable autor de *Cataluña Vindicada* «jamès no és entrat dins lo circuit de la famosa ciutat personatge mès universalment benehit y aclamat, ni jamès no s'és vist mes unanimitat de part d'un poble magnànim per vitorejar un princep virtuós e ilustrat ensémps.»

Ab la entrada del Princep y malgrat lo goig comù qui ajustava tots los cors, no-s féren la ilusió los Deputats de que fós finida la llur tasca; ans al contrari, coneguéren que llavors mès que may feya mester sa vigilancia, car contrarrestava llur procehir franch y lleyal la falsía més inica per part dels enemichs d'En Carles: axí que, tras lo ferm propòsit de no abandonar la afer per la qual cosa, dés lo primer die del alçament s'éren establerts a casa la Deputació, tant que hi menjaven y dormíen, —sols ab motiu de la plausible novitat dexaren aquest costum que contrét havien, separant-se de la casa la vétlla de la entrada del Primogènit; emperò dos jórns després, lo 13, tornaren al llur patriòtich tanca-

ment méntre que lo poble donava-s encare a les diversions y deports inventats instantment en obsequi del qui fóu tan desijat. Ab gran oportunitat esclama, al donar-ne la nova, lo autor darrerament citat: «Ja may no poguéren senadors o tribunus de Roma practicar millor los llurs devèrs.»

Acomparant l'obsequiat Príncep lo gran cúmul de penes que comportades havia durant sa vida, penes ocasionades la major part per lo metèix qui l'havía engendrat, ab les senceres y espontanies manifestacions de respécte, amor y entussiasme de tots los estaments, séns distinció, envers éll, no podía menys de sentir molt viva gratitut, y fins nos atreviríem a dir alè de sobres per creure-s ab més autoritat que éll no-s pensava y per aventurar-re a proposicions en què, per prudencia, no devía havèr-se ficat. Per mostrar aquell just sentiment de tot pit noble, resolgué tornar séns triga la visita a les principals corporacions, a la Deputació y al Concell de Cent, a aquella l'endemà de sa arribada, lo 13, y l'endemà passat a la Municipalitat, havènt-li manifestat en la primera l'abat de Montserrat, en nom de tot lo Principat que tots-témps los catalans estaven promptes a servir-lo de la propria fórma y ab igual volença, y responent En Carles, per una igual manifestació en lo Concell, que d'aquí-avant miraría com a filla séua y que los catalans seríen per éll los seus pares y germans.

Les proposicions a què aludim féu-les En Carles a una altra visita, lo díe 15, a la Deputació, puix no-s limitava a demanar que trevallassen per la conservació de la libertat adquirida y per establir definitivament una composta entre éll y son pare, sinó que renovava una part de les pretensions justes, emperò inoportunes, a-les-hores, que havía tingudes en altre témps, y a reclamar, axicom de potencia a potencia, concessions de part del agreujat pare, les quals induptablement havíen d'augmentar més la seua ira y quiméra. No seríem fehels al propòsit que duhèm dés de la primera plana del nostre trevall, si participant del nostre escriptori estant del escalf que per veritable amor patriotica encegà los nostres avant-passats al veure en lo Princep la personificació de

llurs libertats, creguéssen a En Carles revestit de qualitats qui sino a àngels, corresponen: sa sensibilitat estrema, qui-l féu caure certament en algunes febleses mundanals, pogué aximetéix contribuir a revifar sa imaginació, al contemplar-se environat de tanta pompa y obsequi. Lo qui tenía cor de poeta y no dexava de sentir en ses venes la sanch dels de sa rabaça, oblidant totes les penalitats sofertes d'ença que tornà de Sicilia, lo caràcter del seu pare, la astucia de la madrastra, y adhuch sa propria llengeresa la hora que féu transigir tots los seus partidaris, con renuncià al fur d'Aragó dexant-se dur presoner séns garantía, y con sorprengué Catalunya en lo més viu de sa xardorosa volença, consellant als embaxadors, dés de Fraga, que desistissen de sa empresa y cessas lo Principat en ses pretencions, ben segur que s'afigurà ja ésser més poderós que los seus perseguidors y com si irradias en lo seu front la coróna dels Jaumes y dels Péres.

Continuació del anterior

Indiscreció d'En Carles. Ordinació de recollir-se l'exèrcit. Remenses: progécte de concordia per la Deputació, y astucia de la Reyna en espletar los rústechs. Va la Reyna mudant de llochs, y s'encalla la concordia. Noves indiscrecions del Princep. Concordia de Vila-franca: és celebrada ab féstss a Barcelona y a Çaragoça. Ensibornament y corrupció: noves desafeccions al Princep. Oposició del Rey al casament d'En Carles ab Elisabet de Castélla. Es jurat lo Princep com a primogènit y lloch-tinent a Catalunya: desesperació de la madrastra. La mort d'En Carles: estudi històrich sóbre son emmetzinament. Lamentable inconseqüencia del historiador Zurita. Funerals y capélla-ardent del Princep, manifestacions hipòcrites de la Reyna davant lo féretre, traslladació del cadavre a Poblet, testament y déxes curioses. Inventari dels béns, llibreria y emblemes d'En Carles.

LES persónes de caràcter benvolènt, per llur metéix bonayre, sólen ésser fàcils y sobrerament confiades, y si al caràcter s'hi afig sobres de imaginació, és molt possible que obren molts colps séns agermanar la rahó ab la memoria, lo conjunct de les quals podria estalviar-los, per cert, molts compromisos. Ja en los encontórns de Barcelona, féu En Carles un acte que més apar d'un rey entrant que no d'un presoner qui tórna: armá cavallers uns quants dels qui sortiren a rebre-l, y després, en la assentada ab la Deputació, a la qual aludirem, proposà que noresmenys de provehir tocant a la conservació de sa libertat, provehissen respécte a la d'En Joan de Beamont, del recobre de les terres del Principat de Viana y del ducat de Gandía, que procehissen contra lo comte de Fóix y los Gascons qui oprimíen la Navarra, y cometent la indiscreció, per fí, de manifestar la necessitat que hi havía de que entras la Reyna a Barcelona per tractar de la concordia, y de llegir una carta del conestable de Na-

varra ón li feya assabèr que les gents de Castélla estaven ja fora d'Aragó, prova innegable de les relacions que lo Príncep mantenía ab los qui portaven aquell afer entre Navarra y Castélla.

La nostra observació no és infundada, car ¿què havíen de pensar les persónes de seny y qui més s'éren desfétes en benefici del encarcerat de Morélla, al veure que als pochs dies d'havèr recobrat sa libertat, en compte d'aplicar-se esclusivament a la confermació y garantía de la metéxa per part del pare y a conseguir una unió duradora ab la familia Reyal, eczigeix endemés altres concessions del Rey, precisament les que més li podien repugnar, de les quals concessions éra imprudencia tractar tan prematurament, y açò que és més, fent servir com de procurador, per obtenir-les, lo metéix principat al qual tant devía, y que no vacilava en contrariar-li l'esperit, com lo contrariava proposant que entras la Reyna a Barcelona, méntre que ni los Deputats, ni los Concellers, ni lo poble no la volíen?¿Ab quina rahó o dret podía Catalunya eczigir o reclamar al agreujat Rey que donas libertat a persónes que éll havia fétes empresonar, y retornas béns que ell havia segrestats o entretinguts, si ni aquests ni aquelles no éren del territori comprès en la jurisdicció que exercíen los Deputats? Per ventura tals indiscrecions són la font de certes dissidencies que tantost observarèm, pot-ser los metéixs qui induhiren lo Príncep a ocupar-se d'aquesta manéra vehèren, ab lo resultat que naturalment tindria un nou camí de divisió en lo Principat y de major malvolença entre lo pare y lo fill; emperò n'hi hagués què n'hi hagués, no podènt donar compte de les conferencies íntimes y particulars que tindría En Carles a Barcelona d'ençà que hi feya estada, devèm limitar-nos no-més a dir que ses ecz gencies poden donar-se com a acceptades per la Deputació, en lo simple fét d'haver aquesta contribuit a endegar les bases de la concornia y a ésser intervinguda per dur-la a compliment. Ja-n parlarèm axicom del seu resultat con ne serà ocasió: entretant anèm seguint los féts.

Ab tot y no veure-s tota-via ben clara la solució del gran

afer que Catalunya s'éra emprès repetint-se instant-ment les visites del Princep a la Deputació per donar préssa al espatxament de ses pretensions, y anant y venint comissions de aquesta a la Reyna y de la Reyna a aquesta, convençut, séns dupte, lo Principat de que éren vanes les menaces fétes per En Joan en sa lletra al d'Erill, acordà, sòbre lo 28 de Març, ordenar al exèrcit comanat per lo de Mòdica, que anas retrahent-se de Fraga envers Lleyda.

No sabèm si censurar o aprovar semblant disposició, llohable sóts lo punt de vista econòmich y la hora que estaven en víes d'una concordia; emperò, atenent que lo Rey procehia sémpre ab engany, y que la falsia éra lo móvil de quants tenien interès en fer perdre En Carles, havèm de regonéxer que dés lo moment de disoldre-s l'exèrcit català congregat al escalf del més xardorós entussiasme, la causa del Rey s'adobaría bon xich, y per poch que-s dividissen les opinions al Principat, tindría aquella més ample camp per desenrotllar-se a sa fantasía, Axò és, per dissort, lo que-s va esperimentant ben prompte, y tan bell punt com la Reyna va a Çaragoça a consultar ab lo seu marit sóbre les pretencions del Principat, qui éren les del Príncep, essent notable lo parangó que ofereix lo mou de obrar dels nostres Deputats ab lo del Rey e tota sa consorcia, axicom anam a veure.

Lo die 7 d'Abril va rebre En Carles de Viana una carta del rey Enrich de Castélla ón li feya assabèr la oferta que li havía féta lo rey En Joan d'una aliança ofensiva y defensiva, emperò que ell no havía acceptada; ans al contrari consellava al Príncep que no dexas los seus propòsits de recobrar lo seu reyalme de Navarra: y posava a sa disposició un aucsili de cinch o sis mil cavalls. Anà En Carles a ensenyar aquesta lletra als Deputats, y malgrat la galivança que del seu contingut pogués fer-se l'entussiasmat primogènit de Aragó, consellaren-li aquells ab gran seny que, séns menyspresar la oferta, no-s refias massa en los valiments d'un sebirà foraster, puix més que no aquests adjutoris li valía la amor dels dominis que ell havía d'heretar en l'esdevenidor.

Tan sols aquest noble consell, tras lo menys-preu fét per lo rey de Castélla el pare del de Viana, bastava per lo promovedor de tots los rebomboris en aquell reyalme, y qui havia cuydat renovellar feya poch contra lo metéix rey al qual ales-hores s'oferia, se convencés de la lleyaltat y seny dels catalans; emperò lluny d'açò, com éra lo més convinent embullar lo pahis per que desaparegués la unió qui-l feya fort, méntre la Deputació obrava ab tal lleyaltat y agenciaven la concordia, posà en pràctica lo venjatiu Rey lo diabòlich plan ja anteriorment indicat, de què n'havia de resultar per força la perdició del Príncep y la de Catalunya: tragué novament lo cap la famosa questió dels remenses, que anam a referir.

Los mals usos, axí ponderats per alguns qui no s'han donat la pena d'estudiar-los, y que nosaltres esplicarèm al tractar de llur estinció en lo següent regnat, ja pajats al plegat, ja parcialment, car d'abdues manères se n'hi troben, los havíen soportats los vassalls séns plànyer per espay de moltes centuries; y ab tot que hi pogué havèr abusió de part dels senyors en la faysó d'eczigir-los, alguns n'hi havía, com per exemple la *cugucia* y la *exorquia*, que n'éra lo compliment purament eventual, y rústech hi hauría al qual axicom a tota sa familia, en diverses generacions, no se li hauría presentat jamés ocasió de pagar-los: emperò començant a volar la idea de que calía malehir-los, fent-se de moda la nova veu y assegurant los qui la propagaven que lo Rey fora fovorable a la extinció, s'alçà tal cridoria, que passà a ésser l'assumpto incentiu de la conversa íntima y freqüent entre los rústechs qui pertanyíen al dit estament. Com aytals obligacions, certament més obligacions que prestacions, éren en virtut de pacte, car més d'un document podríen retraure ón s'hi pacta la eventual prestació, igualment que les restants prestacions feudals, y lo regoneximent de la jurisdicció y del nuu y mixte imperi y de la facultat d'erigir fórques y tallar punys, nassos, braços, arrencar ulls y altres barbaritats propries de aquelles centuries, contra les quals no li entrà en cor a ningú oposar-s'hi, naturalment los senyors feudals se planyíen,

y ab rahó, atesa la època, de que cuydaven perjudicat-los axí en llurs drets com en lo respécte que merexíen, séns lo qual fóra debades tota jurisdicció sobre los vassalls: y nosaltres podèm assegurar havèr vist alguns escrits per los quals lo democràtich Concell de Cent amonésta los pagesos (contra los qual isqué més tart un somatent) per que cumplen ab llurs senyors, en aquesta part, açò que per continuat costum són tinguts de complir.

Lo pensament de substituir les obligacions dels remenses per una prestació pecuniaria, ab facultat de lluhir-la o redimir-la per una insignificant quantitat, pensament que ocasionà la cèlebre sentencia arbitral de Guadalupe—per arribar a la qual necessitaren clamar los tabolls rústechs durant dos regnats seguits ab tót y havèr servit de instrument a les mires ambicioses d'En Joan contra Catalunya,—no éra nou con En Ferran lo *Catòlich* donà aquest pas de moral respectiva, puíx lo traspuntament del perill que-s descobrí a Catalunya, tocant a remenses, en la ocasió de donar-se la llibertat al fillastre de Na Joana Enriquez, naturalment la Deputació, qui tots-témps vetllava per los interessos de tots los seus representats, tractà d'esbrinar, axí per part de vassalls com de senyors, la rahó del despagament y de la injusticia que suposaven, y trobant prompte y avinent remey arribà a traçar lo plan d'una concordia per la qual donassen fí a tota querella y abus; e informant-se de la composta úns y altres començaren a dexar-se caure mólts a acceptar-la, manifestant bonament a la Deputació que s'hi adheríen contents.

Aquests colps legals, no éren los mès propris per aplanar los tirànichs instints d'En Joan II; lo judiciós pensament de la Deputació catalana éra un obstacle fatal als plans desballestadors d'aquell qui volía sobreposar a tót sa voluntat, séns parar compte en los mijans. Començant, donchs, a fer propaganda secréta, no li mancaren a En Joan y a Na Joana servidors venals qui procurassen destorbar la concordia progectada per la Deputació, y trobant-se aquesta burlada en son bon desig, passant de la sospita a la vigilancia, tingué la sort de sorpendre una correspondencia per la qual venía a

descobrir-se tot lo manejament d'aquella nova rebelió plebeyana que fomentaven les metéxes téstes coronades ab ajuda dels seus cortesans y d'oficials mercenarís. Que s'escruxesca are lo llegidor al sabèr açò que revelen aquelles cartes sorpreses, que la Deputació agregà a les actes de sessions, y que pot avinentment llegir lo curiós en la *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*: méntre lo Rey aparentava condescendencia, méntre los propagadors qui per Barcelona traspuntaven, sóts capa de missatgers o pacífics intermediaris, consellaven la pau y la transacció per bé de tóts, méntre la Reyna, més amable y examorosa que may, séns donar-se tan solament com a agreujada per los desayres rebuts, escrivía que estava contenta de passar a Piera o Vila-franca, puix no podía entrar dins Barcelona, per tractar ab los embaxadors y que «tocant als càrrechs que li feyen sóbre los pagesos de remensa, bé sabía Déu, en veritat, que ninguna part no hi tenia;» méntre, si, los representants de la voluntat sobirana aparentaven bona fè y esperit de conciliació, al Empordà y més principalment als comtats de Rosselló y Cerdanya, s'hi cometíen avalots per los remenses, la municipalitat de Giróna dividíe-s en dues opinions per la metéxa causa, l'almirall Vila-marí ab ses galéres tocants de les costes d'aquells comtats estava en contínues relacions ab certs representants dels descontents, essent inutil quant cuydaren fer per realitzar la concordia los tramesos de la Deputació, En Francesch Llobet y En Guerau Gordiola, als quals s'éren donades amples y ben rumiades instruccions; y aquest nou càos lo creaven y fomentaven certs homens vulgars que la consorcia Reyal havíe tingut la habilitát de fer elegir en síndichs dels metéixs reménses, y que per llur gosadía havíen conseguit que fóssen considerats com los principals òrguens d'aquell envejat estament, en especial Jaume Serrolí, qui de bell començament havía tractát a Barcelona ab la Deputació, suscitant de contínuu questions y dificultats, y apartat després de la capital, a la qual no volía anar car *de ningú no-s fiava*, recorría les comarques demunt nomenades, y allà promovent congregacions

de rústechs inflamava los seus sequaces en contra de tota transacció y gonyanva-s los pacífichs o indeferents per vía de perorates o confabulacions.

D'En Serroli éra la correspondencia que la Deputació havía sorpresa d'un ínfim pagès de remensa, descarat demagoch posat al servey de la tiranía contra sa propria patria, Catalunya, lo qual se cartejava de la manéra més familiar ab los hipòcrites consellers Nogueres y Rebolledos, profitats dexebles de Joana, y ab lo metèix rey En Joan, als quals es, plicava respectivament l'estat dels coratges que ell s'éra gonyats y seduhits a favor del Rey en les referides comarques, lo mólt que avançat havia per desbaratar los plans de la Deputació y Concell de vint-y-set, y los molts avantatges que feyen a esperar-ne, los quals no s'atrevía a consignar en les cartes ni fiar a la plóma, per estimar-se més fer-les assabèr de viva veu en les visites que a quiscun d'élls faría dintre poch y sobte-tót al senyor Rey, ab lo qual déxa-s entreveure del contingut que éren freqüents les assentades. Duyen aquestes cartes sorpreses la data del Maig en diferents dies, y senyalam aquesta circumstancía per que ún veja la coinci- d'aquests féts ab la negociació interminable de la concordia entre En Carles y son pare, y encare més ab un fét especial promogut per la Reyna, en la significació del qual no pararen prou esment los historiadors qui se-n ocuparen.

En tornant la Reyna de Çaragoça, y per cert ab respostes no gayre satisfactories per la Deputació: qui després les rebujà, anà raure a Igualada, dés de ón manifestà més pruhija que may en entrar a la capital; emperò havènt-li notificat que no passas de Martorell o que, si ho prefería, passas a Igualada, Vila-franca o Piera, traslladà-s lo díe 24 a Martorell, y pretestant que hi tenía mala posada, y que-s sentía molt adolorida de reuma qui no la dexava dormir, escrigué als Deputats que accedissen a la preferencia que ella donava, com a punt de les vistes ab los embaxadors, a la població de Caldes de Mont-buy, per pendre-hi los banys qui convenien a sa salut, y accedint-hi, com éra natural la Deputació, dreçà-s a aquell punt la Reyna lo díe 25 de Maig. Are

bé: Piera, Vila-franca y Martorell, per lo territori ón se troben, no serien pobles qui tinguéssen pagesos de remensa, y ni en la metéxa Igualada hi hauría població gran, méntre que Caldes, per sa localitat y per l'estament y nómbre dels seus vehins, no tan important com en aquelles, molt probablement comptaria entre los seus habitants alguns dels mencionats rústechs. Noresmenys, les ciutats de Manresa y de Vich consultaren en aquella ocasió als Deputats per si hi anas la Reyna, segóns n'éra pública veu, y precisament les cartes del Serrolí ténen la data d'Horta, lo 13 de Maig, y de Vich en los metéixs díes o posteriors a aquell ón la Reyna traslladà-s a Caldes, qui és punt entremijà d'aquestes dues poblacions y camí dret per anar de la primera a la segóna: de manéra que los banys indispensables a la salut de la Reyna més que l'aygua, serien pot-ser d'esperança, aplicats, en una intima assentada, per l'entremaliat síndich dels remenses, qui discorría a-les-hores per aquells encnotórns, puix que d'afexugar-la tant les dolors reumàtiques, no basquejaría, al dirigir-se als banys, d'aturar-se a Tarraça, la població de la qual al veure-la venir tancà les portes, y batent les campanes ab repicat somatent, en senyal de que rebujava la mala hostessa, la obliga a passar de llarch y més que de préssa; y finalment, si tan indispensables éren les aygues termals a la adolorida protectora dels remenses, estrany és qne ab quatre dies tingués prou medicina als seus mals, posat que lo 30, séns avisar ningú y de colp y volta desaparegué, o millor, trobaren-la a mancar los embaxadors qui hi éren anats per tractar de la concordia. De manéra que, conseguint les ordens donades per la Deputació de seguir la Reyna ón-se-vulla que anas, esbrinat lo camí que pendría, se-n anaren a Vila-franca, ón de fét se trobava ja Na Joana lo díe primer de Juny, y no trigaren a trobar-s'hi també los representants dels Deputats.

Les noves conferencies que-s tinguéren o Vila-franca entre los embaxadors y la Reyna no produhiren una solució definitiva tocant a la admissió dels capítols de la concordia, y, si havèm d'ésser franchs, tóts éren culpables del retras;

car no éra la negació del Rey açò qui ho ocasionas, ans va admetre En Joan fins allò qui més podía afectar la séua dignitat, com éra abstenir-se d'entrar en lo Principat, y açò qui podia agreujar los demés Estats, com lo pretensió de que los Consells del Príncep y del Infant se componguéssen no-més de catalans (cosa que ja sabria ell modificar con li vingués a mà), sinó la coincidencia de dos actes en aquesta ocasió, quals fóren, la préssa que duya En Carles en realitzar ab prestésa son matrimoni ab la infanta Elisabet de Castélla, a la qual passaren a visitar a Arévalo ón residía, ab l'obgécte de ordenar en capitols matrimonials, los comissionats de Catalunya En Martí Guerau de Cruilles y lo doctor N. de Rucia, acompanyats del bisbe d'Astorga y d'En Joan de Cardona, pas imprudent en aquella ocasiò y que havía de desesperar a més no podèr la mare de Ferran, per qui reservava Na Joana la mà d'aquella princesa, y desprès lo consentiment del Príncep y la tolerancia o indiferencia, en aquesta part, del Principat en dexar que Castélla acometes per Navarra; de manéra que abdós actes als ulls del Rey y de la mare de Ferran constituyen un nou y lo més imperdonable pecat que cometéra lo de Viana, car ès la veritat que contant que tractaven d'endegar una concordia entre pare y fill, lo fill consentía que un rey enemich del pare esvahis los seus dominis, y a major ultratge, fins prenía com a muller la filla del metéix enemich y esvahidor, prenda reservada per lo metéix pare per fer la ventura del fill de sa segóna muller, la intrigant Na Joana Enriquez.

Confessèm, donchs, francament que no obrava lo princep de Viana ab tot lo seny que-s requería, y encare tornarèm a dir açò que abans diguérem del seu caràcter, lleuger e impressionable, séns aténdre al juhí—com donà bones proves davant la metéxa Deputació catalana, qui tant s'éra sacrificada per éll, demanant a tort y a dret quantitats que no li corresponíen, y cometent la ridicola pretenció d'eczigir que formassen part del sen Concell, com a lloch-tinent de Catalunya, navarrenchs y altres forasters:—axí que, algunes de les rahons alegades per la Reyna haguéren de impressio-

nar bon xich los embaxadors; emperò, tras consultes y més consultes, al cap-devall, ab lléus modificacions, fóu conclosa la concordia, la qual fóu fermada a Vila-franca en podèr d'En Pére d'Oliet, lo die 21 de Juny del 1461, per los representants del Rey, com a testimonis facùltats amplementment per aquest y per la Reyna, qui éren lo maestre de Montesa, l'ex-virrey de Sicilia, lo comte d'Oliva, En Joan Fernàndeç d'Heredia, En Guillèm Ramon d'Erill, majordom, y En Bernat Calba, conseller de la Reyna, de la respectiva importancia dels quals ja està informat lo llegidor.

Donant la suma d'aquesta concordia—que lo curial podrá llegir per peces menudes en les *Cròniques de Hespanya* d'En Carbonell,—podèm dir que En Joan aprovà tots los actes de Catalunya per la libertat del Príncep, prometé deslliurar lo de Beamont dins espay de quinze dies, remoure lo canciller y demés oficials, bandejar lo governador Requesens, nomenar esclusivament catalans per la administració de Justicia en lo Principat, que fós jurat com a primogènit En Carles en tots los reyalmes y terres, donar-li la lloch-tinença de Catalunya, jatsía séns facultat per aplegar córts, abstindre-s éll d'entrar al Principat y consentir que los consellers del Princep fóssen catalans axicom tots los oficials de la casa del Infant, convenint noresmenys en que aprés d'En Carles, en cas que moris séns fills lledesmes, succehis en tòt l'infant En Ferran, accepant per en aquest lo donatiu de doscentes mil liures que li feya lo Principat, y aprovant la consignació annual de de sis mil florins a favor del Príncep abdicant la potestat de conèxer de certes causes, y declinant als Deputats dels restans reyalmes de la coróna la facultat de resoldre sóbres les persónes a les quals devíen confiar-se les forteleses de Navarra (1), etc.

Ningú no duptarà de que tot quant feya la Reyna éra aprovat per lo seu marit, y que anaven abdós d'acort, per

(1) Algun historiador ha cregut que aquesta intervenció dels demés reyalmes, sóbre la tinença dels castélls de Navarra, éra per dirimir la questió entre lo pare y lo fill o lo Principat y lo Rey, emperó no cal sinó llegir lo capitol per veure de que no és axi.

més que les aparences fóssen diverses, de manéra qué, anch que mancas la formalitat d'ésser confermada la concordia per lo Rey, posat que aquest prometia fer-ho a les primeres córts que-s congregassen, podía donar-se, interinament, sinó en absolut, com a vàlida, ja per dur la signatura de la Reyna, posada lo metéix díe 21 (1), ja per ésser passats a Barcelona, lo 23, comissionats per la dita senyora per recollir les signatures dels Deputats y Concellers, lo maestre de Montesa, Joan Fernandez d'Heredia y lo protonotari Oliet, en los quals, massa patent s'és fét, que tenía depositada En Joan la major confiança.

Pochs jórns després, lo 6 de Juny, li entrà en cor a Na Joana escriure a la Deputació que, oltra les fermes demunt dites, *se fés sots-signar per altres ciutats y universitats del Principat*, pensament diabòlich, atés l'estat dels remenses en alguns punts, de què no dexaría d'estar informada la falsa plenipotenciaria, car apart dels obstacles que açò podía alçar, quant menys fóra un pretést magnífich per dilatar la validesa: emperò com tals representants parcials no éren los qui havíen corregut ab aquell afer, y éra bé prou universal la representació de les dues corporacions fermants, no féren cabal d'aquella eczigencia-ròcech, y donaren y poguéren donar certament com a veritable, conclosa y estable la concordia de Vila-franca, celebrant-se sa consecució a Barcelona ab públiques féstes, com axí les féu coldre lo Rey a Çaragoça ab igual motiu, prova infalible de que ab allò va creure-s fer contents los aragonesos, y encare més, de que los aragonesos aprovaven la conducta dels Catalans.

Tots los mals podíen, donchs, donar-se per acabats, si tan sols haguéssen compliment dues condicions, a sabèr, que lo Príncep, desijant complaure lo seu parc, fés lo possible per que cessas la guerra de Castélla, y després, que lo parc y

(1) Veusací la formula espressada per lo protonotari al peu de la la concordia, sóls la qual signa Na Joana: «La illustrissima senyora Reyna, en nom de la magestat del senyor Rey, vol e consent que la ferma per la sua excellencia, en nom de la dita magestat, féta de la present capitulació en la manéra que dessus és contengut sia vàlida e ab tota eficasia de dret e de fét.»

tota la consorcia obrassen de bona fé, séns frau y sens engany, çò que, verament, no éra d'esperar dels qui no respiraren sinó ambició tant com visquéren, y prenguéren per habitut la falsedat y la astucia. Si axí no fós, compendrà lo més curt que ni lo Rey ni sa muller no podien fermar aquella concordia séns reservar-se lo propòsit de destruir-la; y axi ho emprenguéren, com anam a veure, ab tót y havèr elegit lo Principat una embaxada, lo díe 3 de Juliol, que-n formava part l'arquebisbe de Tarragona, per anar a veure lo monarca de Castélla e induhir-lo a que isqués de Navarra y cessas en ses hostilitats.

Aquest pas dels prevists catalans llevava tot pretést de plany als enemichs del Princep, y com aquest, consentint l'acte, no perçò devia renunciar al matrimoni progectat, axi En Carles com tots los catalans, podíen donar-se la en-horabona de veure-s colocats en situació molt avantatjosa. Mas regonexent axò metéix lo Rey y la Reyna, havíen de desesperar-se, anant-los crexent la ira, y puix corría lo perill de que fós arrabaçada per lo Príncep la nuvia destinada a En Ferran y de que, solidificant se la pau, fós ja En Carles considerat per les demés nacions com a veritable Rey, y-s gonyas la amor de tots los sotsmesos de la Coróna ab preferencia al seu pare, no hi havía altre remey sinó arrancar de soca-arrel l'insuperable obstacle a la realització de les ilusions y cabories de la ambiciosa madrastra, aplicar de prompte lo gran sistéma per lo qual féren-se poderosos grans tirans, la corrupció y l'ensibornament, per dexar de bell-nou isolada la víctima, y si aquest sistema no fós prou, fer desaparèxer de un colp lo ja may escarmentat Príncep. Tot açò vindrà per sos passos comptats y ho esperimentarèm ben tost.

Lo díe 24 de Juny (segons copiam del Dietari de la Deputació) anà de matí En Carles a la Seu, y davant l'altar major jurà com a lloch-tinent general del Rey a Catalunya gordar constitucions, capítols de córts, libertats y endemés acostumat, fent tantost, en commemoració del metéix acte, cavallers En Bernat Ça-pila, En Bernat Fivaller y lo fill de aquest del metéix nom y En Miquel de Vila-gaya subveguer

Diu lo Feliu que, aprés d'aquest jurament, se retraguéren l'arquebisbe de Tarragona a sa esglesia, lo comte de Mòdica a Blanes y lo de Prades als seus Estats; y semblant nova no sabèm si la dóna l'Annalista volènt suposar que enujats aquests varons se retrahien de les coses públiques, ben segur per veure la impaciencia del Príncep en jurar com a primogènit séns havèr lo pare confermat la concordia: emperò no n'hi hà motiu dés lo moment que aquesta, sóts-signada per la Reyna, se donava com a vàlida, y qui sap en quin témps volgués aplegar córts En Joan per fer la formal confermació, noresmenys de que, segons confèssa lo propri Annalista, la qui estava irritada per aquest acte éra la Reyna, qui digué que-s retrauria a Tarragona si-s verificava aquest acte, y no lo Rey, ans diu que «no declarant-se lo Rey ofès d'havèr acuytat lo Princep y Principat lo jurament y admissió de la Lloch-tinença, per complir ab allò acordat elegí lo Principat embaxadors per suplicar lo Rey que ratificas la concordia y per anar-se-n al rey de Castélla a requerir-lo que dexas la guerra de Navarra, tornant-se ajustar los coratges de tot Catalunya.» Pogué anar, donchs, l'arquebisbe a sa diòcesi per açò que li convingués, no retraure-s, puix quel vehèm formant part y adhuc presideix la comissió tramesa a Castélla, podent dir-ne altretant de les altres dues persónes nomenades, qui exirien de Barcelona per ventura a estiuejar y no per retraure-s; y encare posat que ans que altres tinguessen en cor de fer-ho, qui sap si éra per estalviar compromisos o escandelitzats de les seduccions que ja d'una manéra crexent, se practicaven. A continuació de la nova, proporciona l'Annalista català la rahó de la congectura que fèm, afegint: «Sentiren-ho ofesos en Joan de Sent-menat, En Miquel de Gualbes y En N. de Palou, y començaren a tractar ab la Reyna que arribas lo Rey ab la armada a la platja de Barcelona, assegurant-li aquests y altres que més de sis mil dins de Barcelona lo seguirien; y per fi, la poca espera anava descomponent la concordia que ab tant de treball s'éra ajustada.»

Noresmenys, lo citat autor y diferents altres, corroborant

llur asserció alguns documents, asseguren que lo Rey «entretant aplicava mijans y ofertes per atraure al seu partit alguns y allunyar del sentir *general* d'altres; y no podènt obligar lo comte de Mòdica, En Joan de Cabrera, volgué provar-lo ab interès, no mancant a Sicilia qui dones entenent als vassalls del Comte que lo Rey incorporaría aquells Estats a sa Coróna, cosa que no fóu dita a sórts, perçò com tantost enviaren a suplicar la incorporació, emperò lo Rey los tingué a rahons y perllongà la execució, a la qual no donava audiencia sinó per fer recelós lo Comte y que obras més advertit.»

Procehiments tan malvats ténen llur connecsió ab un inesperat acte verificat per lo Príncep, lo díe 21 de Juliol, y consignat aximetéix als Dietaris: tal fóu la nota o llista, passada per lo Primogènit als Deputats, de les persónes que ell calificava tenir per enemigues, en nombre d'unes trenta si fà no fà—car entre les apuntades se-n senyalen dues ab tot lo llur llinatge,—assenyalades en sa major part, y entre élles los bisbes d'Elna y de Girona, dos canonges de Lleyda y un d'Urgell, y altres qui porten los ilustres cognoms de Montcada, Cardóna, Cervelló, Bellera y altres no menys ilustres. No concedim gran importancia a aquest pas donat per lo Princep, ans lo consideram com a una altra, de tantes lleugereses e impremeditacions que solía cometre, y a aquest fét aludirem demunt al parlar de la elecció de Deputats, car ab la llista hi anava la recomanació de que ninguna de les persones que comprenia fós elegida Deputat lo següent any y, no obstant, van resultar-ne ésser-ho tres de les principals qui allà éren apuntades, y davant tal resultat no cal sinó fer lo següent dilema: o lo Príncep obrà a les palpentes y designà pes sospitosos aquells que no devía, o la Deputació en sa generositat éra traydora al Príncep con no feya cabal de ses advertencies y nomenava persónes que a éll li repugnaven. Emperó nosaltres nos inclinam més al primer, crehent que l'esperit de legalitat dels nostres avant-passats obrà per si, prescindint de la fantasiosa insinuació del Lloch-tinent. No obstant, prova sémpre aquest acte que la homogenitat

anterior no hi éra, y que-s començaven ja a designar persones si no com a enemigues, com a menys entussiastes per lo qui poch abans éra obgécte de totes les atencions y veritable personificació del Principat.

Tal divisió d'opinions, que devèm suposar, no éra ab tót tan trascendental que pogués decidir lo Rey a donar un colp d'Estat, car lo poble, en general, mantenia-s indemne y ab la metéxa ardor, oposant-se tota-hora a que la Reyna entras en la capital, per conéxer séns dupte que allà ab major avinentesa la serena coronada corrompre pogués. Per que la corrupció anas de costat ab altres camins de divissió, gran sistéma per subjugar ab facilitat, arriscà una altra temptativa En Joan, qui féu prompte son efécte: continuant sa aparent condescendencia, o millor méntre aparentava tranquila indiferencia per tot quant estava passant, si bé cercant sémpre nous pretésts, per anar perllongant séns confermar la concordia—car, axicom lo Zurita conféssa, éra ben clar que ab tot que lo Rey anava fent lo desentés y entretenint y justificant les demandes del Principat y ses respostes, *no éra sa intenció de passar may per may per elles*,—com a part del compliment condicional de la metéxa concordia, o tal vegada prescindint-ne, alegant sols lo mirament d'Estat, afermà sa pretensió en un sol obgécte, en lo casori d'En Carles ab la infanta Elisabet de Castella; y al rebre los embaxadors a Calatayú, aprés de ratificar-los la concordia, qui éra una sola part de la llur missió, car la altra éra passar a Castélla, los manifestà que devien ésser esmenades les llurs instruccions tocant al punt del casament, axi que, que no anassen pas a aquell reyalme fins a sabèr çò que contestassen los Deputats y Concell, al qual obgécte havia tramès a Barcelona son protonotari En Antoni Noguéra, tot declarant, al suscitar aquest inesperat entrebanch, «que no éra just que los catalans, fehels vassalls séus féssen ofertes al seu enemich, y que fóra cosa molt carregosa al Príncep y als catalans, tan fehels súbdits y naturals fills, que tractassen casament ab Castélla, trobant-se tan encesa la guerra.»

Ninguna rahó no assistía a En Joan per imaginar tal supòsit con precisament l'obgecte de la embaxada éra fer cessar la guerra, y puix conseguida la pau, com se conseguiría resultaría ésser la muller destinada al primogènit d'Aragó, filla y germana de reys amichs, tot lo més que pogués pretèndre fora que no-s tractas lo casori si no conseguíen la pau emperò com aquest afer lo veya En Joan realitzable, y d'éll penjava l'esboyrament de grans esperances e ilusions per part de la mare d'En Ferran, lo cas éra cercar fós com fós la traça per destorbar-lo. A semblant fí, envià tot alhora lo Rey un embaxador al seu fill Carles, que no sabèm si sería lo metéix Noguera tramès a la Deputació o un altre, y lo resultat. fóu per ventura com era d'esperar y esperar per tenir un nou pretést de dilació, perçò com s'avalota de mala manéra lo Príncep, rompent ab lo tramès, que acomiadà punt en blanch (1). Candorós l'annalista Feliu, esplica aquest fét ab semblants paraules: «Bé fóren romasos los coratges dels catalans convençuts, y haguéren mudat la instrucció, com demanava lo Rey, si lo Príncep no hagués destorbat los bons oficis del embaxador, descom p onent-se y foragitant-lo de

(1) Veus-aci les paraules que posa lo Zurita per esplicar lo comiat que donà lo de Viana al embaxador del seu pare: «Aprés havér donat lo protonotari al Princep les saluts ordinaries, ans de passar a esplicar sa embaxada, ab gran sentimenr y enuig lo Princep li digué axi:—Nogueras, jo só molt meravellat de dues coses: la una del Rey mi senyor avèr-vos tramès aci, puix que sémpre deuen-se enviar persónes grates a aquell a qui van: la altra d'havér vos gosat empendre venir davant los meus ulls, considerant que, stant jo prés a Çaragoça, tingueren tanta gôsadía de venir ab tinta y paper a eczaminar-me, y encare trevallant y entenent per vostre podér que jo deposas sòbre les grans malvestats y trahicions que llavors fóren-me allevades. Vull que sapiau, que jamès d'aquelles no-m recorda, que l'ànima no s'alter a tal estrém, que gayre-bé vinch a exir de tést. Tingau per cert que, si no fós per cervar reverencia al Rey mi senyor, de part de qui veniu, y per alguns altres respèctes, jo-us prégue y comane que encontinenvos n'anéu del meu davant, car los meus ulls s'altéren en ma presencia la persóna qui ve sabèr allevarme tals malifétes, y anch faréu bé que en aquest punt partiscau d'aquesta Ciutat, séns mès aturar-hi.—Volènt respondre lo Nogueras a semblants paraules, per satisfer lo Princep, li diguè:—No cureu de replicar-me, car seria bufar mès lo carbó.—y tantost partí de Barcelona, y se-n vinguè al Espitalet: emperò l'endemà, a suplicació dels Deputats y Concellers de la Ciutat, consentí lo Princep que tornas, y esplicà ses embaxades sens que li donassen lloch de tornar davant lo Princep.

sa presencia y de la ciutat, ab no poch desgrat de tot-hom moguts del que lo Rey havía de sentir, essent dany comú tornar a la divisió y malmetre-s tantes de messions y suhades.»

Candorós li dihèm al Annalista, y encare és poch, car desconexent la època de què tracta, dóna per molt vincladiços los coratges dels nostres embaxadors y manejables llur inteligencies, pinta lo Rey com a sencer, desijós del bé comú, participants tots los catalans dels sentiments d'aquell, o millor regulant los sentiments propris per los del cara-girat monarca, y l'escorregut y constret Princep com a única causa del malmetiment de tantes de messions y suhades y de tornar a la divissió, que éra certament la ruina de la patria; y açò ho diu séns suspesar tant sols la rahó de tan inesperada novitat, séns veure la astucia del monarca en esperar lo moment precis de confermar la desijada concordia; de manéra que efectuava En Joan un veritable contracte de *do ut des*, séns tenir en compte los deféctes y aspiracions que ell metéix regoneix en la mare d'En Ferran, la qual tota la terra rebujava, y séns veure que en la concordia entre lo pare y lo fill, en la pau ab Castélla, y, per coronament de la esperança, en lo casament d'En Carles ab Na Elisabet, veya Catalunya lo cimal de la felicitat no sols per a sí sinó encare per tots los reyalmes de la Coróna d'Aragó.

Açò que-s succehí aprés d'aquesta provocació no ho sabèm, emperò ab tot y creure que la corrupció crexia, que tant lo Rey com la Reyna procuraven atraure al seu partit diferents personatges, méntre los remenses part d'allà Gi-róna se bellugaven més y més, bon troç se-n hi falta per dir com lo Feliu, que per aytal fét hom tornas a la divisió, ans volèm creure, vehent-se clarament lo propòsit del Rey de no dexar casar lo Príncep y la deturada dels embaxadors a Calatayú, la opinió pública se fortificaría més a favor del primogènit, y que aquells tirarien avant en la llur propòsit respécte de Castélla, posat que lo díe 6 d'Agost tròbam conclosa la pau ab aquest reyalme. Aquest resultat n'havía de tenir indispensablement un altre de secundari, al qual ja no po-

guèssen contrastar, almenys per bona vía. En Joan y Na Joana, y més no desistint del seu propòsit lo rey de Castélla, a sabèr, del casament d'En Carles ab Na Elisabet, y puix éra horrorós als ulls de la ambiciosa madrastra, que·s faça hom compte de quant no imaginaría sa diabòlica pensa, per vèncer l'entrebanch, posat que lo seu partit no éra prou numerós per ocasionar la divisió que desijava a Catalunya, ni abastaven los crits dels remenses de Giróna a empatxar que lo lloch-tinent del Principat, lo jurat primogènit e immediat successor de la Coróna tingués ans de poch muller, de la qual podia molt bé procrear un fill qui destruís tota la espectativa d'èsser ab lo témps lo minyó Ferran rey de Aragó y per ventura de Castélla.

Cal ací afegir dos fèts qui s'esdevinguéren en los metéixs díes que açò·s verificava: lo díe 22 de Juliol, aprés de guerres paregudes a les nostres, qui tinguéren lloch a França entre lo rey Carles y son fill lo daufí Lluis (1) (en aprés Lluis XI), acabava de succehir aquest al trònus de França por mort del pare, y com éra patent que abdós primogénits, lo d'Aragó y lo de Franca, havien-se jurat que lo primer dels dos qui empunyas lo sceptre ajudaría l'altre a cobrar-lo, van creure arribat lo moment d'aquesta ajuda a favor del de Viana, y, encara més, d'ésser inutil lo tractat que fét havía lo rey En Joan ab lo rey Carles, en aquest sentit oposat, o sía per ajudar-se mútuament contra llurs respectius fills; y al metéix témps (essent aquest l'altre fét al qual aludirem) lo príncep de Viana endreçava sentits planys a les autoritats del Principat, manifestant que son pare tenía préssa a un castéll sa infortunada germana Na Blanca, afegint-hi que fins li havía llevat les seus joyes, asserció que ab lo més impódich desvergonyiment negà En Joan, dihent que·s proposava castigar als qui tals falsedats espendien, posat que la Historia s'és empresa d'aclarir, dexant com a home menti-

(1) Coincidencia admirable és aquesta ocasió en què estava de moda la guerra entre los reys y llurs primogénits, la semblança en los noms dels títols de aquests dos amichs, puix lo daufí de França s'intitulava de Viena y lo princep Carles, de Viana.

dor y mal pare al qui ho fòu aximetéix malvat per lo desastruch Carles (1). Ab la darrera asserció del pare féta, per lo Príncep, n'hi anava encare una altra contra los acostats del Rey, y en especial contra lo governador d'Aragó per los danys que estava fent, mancant a la cosa parlada, al d'Ixar, sols perçó com éra partidari del Primogènit y éra estat de bell principi a costat de la Deputació de Catalunya en tots los seus actes.

Si a tot axò s'hi afig que lo 30 de Juliol, ab la pompa y formalitat de costum, regonegué y jurà Catalunya lo príncep Carles per primogènit y successor a la Coróna, acte qui havia de curullar de desesperació la madrastra, ja no-ns meravellarèm de çò que s'esdevingué dins molt poch témps, y la hora més impensada. En tal situació se frustraven les ilusions concebudes en favor del minyó Ferran y les esperançes que poguèssen tenir en la ajuda del rey de França, les córts estrangeres anaven a reverenciar l'immediat successor de la Coróna d'Aragó, qui tot vivint a Barcelona semblava retre de nou la esplendor a la córt dels antichs Comtes-Reys, abandonats la una y l'altra per lo fill d'En Ferran d'Antequera, als ulls de tot lo món anava a fer-se palesa la infamia d'un mal pare, la hipocresía d'una ambiciosa madrastra, lo servilisme cortesà dispost a totes les baxeses, la corrupció enlayrada a sistéma, la legalitat burlada, les libertats escarnides, la rebelió demagògica fomentada per lo metéix trò-

(1) Lo respectable Florez en ses *Reinas Católicas,* referint-se al Moret, historiador de Navarra, y al Annalista aragonés Zurita, parla en aquest sentit: «Lo metéix En Joan lliura la innocent filla en víctima de la ambició de sa germana Na Lionor: y aquesta, per no perdre açò que cuydava usurpar, la sacrificà al castéll d'Ortes en Bearn, ón la tingué en miserable presó més de dos anys. Durant aquesta mort civil fins que arribà la natural lo 2 de Desémbre del 1464, en lo qual ne publicaren la mort, séns ocultar-se la manéra d'ésser estat ab verí donat per mijà d'una dama de la comtesa de Fóix, qui la assistía. Encare hi hà qui discórra que los darrers suspirs d'aquesta desastrada Princesa fóren ecos al cel per les malaventurades fins dels comtes de Fóix y dels seus descendents, com també que acabas lo reyalme de Navarra en aquella familia. Çò que n'hi hà de cert és, que tantost passa aquell setial al sceptre de Castélla, al qual la princesa Na Blanca havia cedit lo seu dret, axicom Moret aferma. Soterraren-la a la catedral de Lescar, dés de ón pot publicar a tot lo món perdurables desenganys.»

nus; y a la llum d'aquesta claror havien de fugir, séns més remey, del sol navarrench que tiranitzaven, lo querellador comte de Fóix y los seus gascons, instruments indispensables per atènyer ses ambicions Na Joana, y, per arrodonir la tanda de contra-témps, méntre tot açò-s verificava o anava a verificar-se, éra Na Joana foragitada de Catalunya y lo rey En Joan acceptava lo pacte, en la concordía, de no entrar al Principat, ab tót y ésser éll rey d'Aragó y únich y llegítim comte de Barcelona. ¡Oh! No éra açò comportador per més témps; com a gran mal, calia inventar un gran remey; y puix de tants y tan contraris eféctes n'éra una sola la causa, lo príncep de Viana, llevada la causa, fent desaparèxer lo Príncep, lo mal meravellosament se goriría y fóra poderós lo remey.

L'infortunat Carles morí a la flor de sa vida, car tot just comptava coranta anys, y-s mori la hora que més convenía als enemichs que moris. Lo públich tan prést recelà, axicom la opinió històrica després y la rahó natural tots-témps consignaren, que no mòri lo Príncep de mort natural, mas que fóu mort ab un verí que li proporcionaren, y com no podèm creure, ni és regular creure-ho, que fóssen los seus amichs, o aquells qui bé li volíen, los qui l'emmatzinaren, ¿qui fóu lo qui va concebre la infernal idea de cometre tan malvat crim, quí lo qui pogué ordenar y cercar un executor fehel per donar-hi compliment? Repugna als naturals instincts atribuir tan refinats sentiments de malesa a un pare, poch fa a concebre tal resolució en un simple particular, no portant dins lo seu cor una venjança personal, y lo pobre Príncep, tots-témps empresonat y perseguit, amable y suau en lo seu tracte, benvolènt e ilustrat y com pochs n'hi hagués, séns caracter de tirà y gayre bè séns témps per exercir la tiranía, no podía tenir un enemich tan aferruçat y céch que li sabés grat o fós interesser llevar-li la vida ¿serà, donchs, tan impropri y tan fora de rahó culpar d'aquest terrible acte la hipòcrita y ambiciosa madrastra?... No serèm nosaltres, emperò, los qui assegurèm una veritat axi infamant, y fóra mancar al devèr de crítich fer-ho séns amostrar justificatius induptables: mas

la rahonada congectura, méntre que no hi haurà prova en contra, té son valor con, en defalt d'aquells, són les presuwpcions abundoses; y puix no-ns fallen noves per refermar-les, en aquelles y en lo comportament successiu de Na Joana ab lo Principat, fundarèm la nostra congectura, de la qual ne resultarà, almenys, que lo Príncep morí de verí, y éra lo qui-l propinà familiar de la casa dels Reys. Ajustèm, ab tal mira, a les nostres observacions les que ja féu molt oportunament l'estudiós autor de *Cataluña vindicada*, y dexèm lliures los nostres llegidors per que traguen la conseqüencia que-ls semblarà més rahonada.

Ja diguérem, al parlar del empresonament d'En Carles a Morélla, que li éra sobrevinguda a aquest una diarrea instantania, que donà lloch a sinéstres veus d'emmetzinament, les quals procuraren esvanir los seus gordadors escrivint a la Deputació que lo Príncep estava gorit. Ignoram si aytal accident fóu casual, o si fóu resultat d'una primera y mínima dosi d'algun verí qui no degués produhir efécte fins mès tart emperò consta (y açò és induptable per ésser apuntació dels Dietaris, corresponent al die 18 de Desémbre del 1461, dos mesos y 25 díes aprés d'ésser mort En Carles), que lo reboster del Príncep y, qui éra estat ab éll a Morélla, morí també en la referida data tan acostada a la mort del seu senyor, y, féta la autopsia, declararen ésser mort de la metéxa malaltía que aquest (1). Tan bell punt com tingué lloch la jura, o sía aprés del 30 de Juliol, começa a mostrar-se lo Princep un xich melancòlich y aclaparat, y aquest aspécte que la seua cara presentava durà fins al darrer moment de sa vida: la

(1) La nota a la qual aludim se troba esborrada y raspada al Dietari, esforç que naturalment faria algun temorós o escarmentat dependent de la Deputació, més avant, con los féts consumats obligarien los catalans a pensar altrement respécte de les questions en que al cap-devàll fóren vençuts; emperò no ho privat açò que la nostra pràctica paleogràfica haja conseguit descobrir quelcom d'alló que creguérem desaparegut per un may mes de la memoria dels homens. Veusací que-n resulta del nostre descobriment: «Aquest die, a III hores demati, passà desta vida Nanthoni Janes..., Primogènit d'Aragó, de sancta recordació, ab lo... se diu que li féu lo tast de certes... es que li fóren dades... éll, prés en lo castéll de Morélla: e mori de semblant mal que lo dit sanct mori. Loat sia Déu de tót.»

Medicina sabrà si açò és sintoma dels emmetzinats, o del qui-s sént un mal major y més positiu d'açò que los métges jutgen méntre que ignoren la veritable causa.

Los dietaris indiquen que En Carles morí dé *pleuselis*, y cert llibre d'apuntacions curioses, intitulat *Llibre d'algunes coses assenyalades*, que-s conserva al Arxiu Municipal de Barcelona, refereix que lo die 22 de Setémbre del 1461, *e altres dies precehents*, estigué al llit l'ilustre Príncep, detingut per una gréu malaltía, de la qual morí, en la cambra sobirana del Palau Reyal, afegint gue l'endemà de la espressada data, o sia lo 23, fésta de Santa-Tecla, entre dótze y una hora del matí, conexent lo malalt que s'acostava a les seues darreríes y com si tingues pressentiment de la seua mort y prohisma fí, digué aquestes paraules: *Mi proceso se va a publicar!* y demanà instantaniament y per tres vegades consecutives lo sagrament de la Eucaristia, per més que los metges no estaven en lo concepte de que tingués tan propera la darrera hora: y y puix lo-y administrà un prebere de la Seu, va rebre-l ab molt gran devoció y contrició, y aprés havèr ordenat que li llevassen los anell dels dits, car, deya, no volía anarse-n ab vanitats mundanals, demanà perdó a alguns dels Concellers, Deputats y familiars seus, qui allà éren presents, en la qual ocasió esclataren tots en grans plors, crits y planys, que éra la cosa més trista y mès congoxosa; y poch aprés, en acabat que va rebre la Estréma-unció, perdé la paraula lo dit senyor Primogènit, vers tres hores del matí, y va retre a Nostre Senyor Déu la seua ànima.

Segóns aquesta relació, los métges coneguéren menys que no lo malat lo perill ón aquest se trobava, y morí aprés d'havèr fét llit pochs dies, emperò d'una gréu malaltia; en après d'açò, deliberaren que lo còs del primogènit fós embalsamat, y per tant «l'obriren y traguéren-li çò que és costum de traure-n y l'embalsamaren.» Si al verificar-se aquest acte féu-se veritable autopsia no consta, emperò quelcom conexerien los qui poch abans no coneguéren lo perill de mort con d'aqui-avant s'escampà la opinió de que havia estat emmetzinat, y un cronista eclesiàstich respectable, Aleson, as-

senta terminantment que la Reyna se serví d'un metge foraster per emmetzinar lo prìncep Carles, afegint que Déu la-n castigà ab una terrible malaltía. «De manéra (diuací ab molta oportunitat l'historiador Cutxet) que no tan sols se creya en lo crim comès contra En Carles, sinó que fins se designaven formalment preparadors del metéix.»

¿Quí sería aqueix métge que Aleson no nomena? Tant com costaría borrar la grata memoria del Príncep, duraría la del crim que ab éll cometéren, y tot just passat un any, en una carta que escrivía l'ilustre comte de Pallars, capità general del exèrcit del Principat, ab data de Giróna lo 15 de Juny del 1462, als Deputats (y que trobarà lo curiós al 7.è volum manuscrit de les *Turbaciones*, foli 192 revers), fa assabèr la gesta nova d'haver-se apresonat lo metziner del Príncep, espressant-se ab semblants paraules. «Molt singular plaher jo esperimente ab la presa del mestre Vesach, de que sus-are m'han avisat. Certament convé que soferra la pena que mereix, y jo espere, y deu fer-se, que-l contrenyeran, de ón seran moltes les coses damnatíssimes que sabrèu, y molt particularment lo fét de les metzines donades al sant Primogènit, que-n fóu éll lo principal confeccionador. Placia-us portar en aquest afer la diligencia possible, car aquest *scelerat d'home* és intervingut en moltes coses, y està informat de tots los actes esdevinguts fins a la hora present.» No obstant, la nova que tanta satisfacció causava al lleyal comte no s'efectuà, per tal com al foli 197 del meteix volum que citat havèm, referint-se la Deputació al metéix Vezach, diu que aquest havía conseguit escapar-se per la vall d'Andorra, constant al eféctc que s'éren valgut de tots los camins per pendre aytal canalla, qui sabé escapar-se con éra prop d'ésser hagut.

Sóbre aquestes dues referencies, de què ja s'ocupà l'autor de *Cataluña Vindicada*, pot un hom fer la reflecsió que ell metéix fa en la seua obra, ab aquestas paraules que repetim y adoptam: «Vezach podría molt ben ésser cognom gascó, y en aquest cas s'esplicaría perféctament que l'acusat hagués fugit per Andorra o per Cerdanya, vers Gasconya,

çò és, envers los dominis del comte de Fóix, lo major enemich del Príncep aprés del seu pare.»

Tras lo conjunt de les noves que acabam d'ordenar, no mancaría sinó fer una enquésta, a sabèr, qui sia aquest mestre Vezach inculpat de metziner, veure si pogué ésser lo metéix métge al qual se refereix Aleson, y sóbre-tót quina mena de relació o intimitat pogué tenir ab En Joan a Na Joana, per que la sospita que d'ell ne tenim puga admetre-s almenys com a possibilitat? Aquesta requista havèm tingut la sort de fer-la nosaltres, y per la nova que anam a oferir crehèm que no restarà ja ninguna sort de dupte: ja en 1457, con no éra En Joan sinó lloch-tinent del seu germà lo rey En Alfons, vehent les abusions que-s feyen en la medicina, cirugía y farmacia per alguns ineptes y qui no estaven competentment autoritzats, facultà una persona per qué, recorrent tots los districtes qui estaven sóts la seua autorítat com a lloch-tinent a Aragó o com a rey de Navarra, eczaminas quiscun dels qui exercíen les dites facultats, y-ls privas o autoritzas segons fós la aptitut de cadascù, y com tan delicat encàrrech no-s pogués fer sinó a una persona qui meresqués la major confiança de la familia d'En Joan, nomenà per lo metéix lo mestre «plè de sciencia y provada esperiencia, prohomenía y legalitat de coratge» Joan de Vezach, mestre en arts y medicina, al qual nomena En *Joan lo nostre estimat protometge*, afegint, com per fonamentar la rahó de conèxer aquelles qualitats que li atribueix, y que per recomanació de la Reyal familia l'havia elegit, poch témps abans, protométge de la metéxa y de sa persóna, *quem dudum nostre persone familie qui nostre merito prothomedium duximus eligendum.* (1) Tenim, donchs, que lo Vezach éra métge, que tenía gran coneximent en la medicina y la farmacia, de manéra que conexería les virtuts de tots los verins y llur composició, que éra, ja de témps lo proto-metge estimat de la familia Reyal, y que més que per voluntat pròpria, per recomanació de la metéxa familia, *nostre familie merito*, la representa-

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, registre 3318, foli 111.

ció de la qual, en tal cas, essent lo Rey lo qui parla, cal circumscriure-la a la muller, a la Reyna, a Na Joana, l'elig lo Rey per que sía son principal métge, lo de més íntima confiança. Enlayrant are la congectura, be podèm dir que, admés lo del verí, admés lo metziner, no manca sinó admetre l'inventor de la idea, al qual, per sa autoritat y podèr. fès executar la malesa, fent servir d'instrument de sa venjança l'inteligent métge, tranformant com si diguessem, lo familiar en butxí; y com resulta ésser Na Joana madrastra del Príncep, la representant de la familia del monarca, y a sa favor éra deguda la confiança y distinció percaçada per lo Vezach, res de particular no tindrà que atribuygam a la senyora y mestressa d'aquet malvat, a Na Joana, lo formidable y malehit propòsit de fer emmetzinar lo malestruch y noble príncep de Viana.

Féta aquesta aclaració o enquesta, referent al metzinador, no-ns cal sinó recomanar als nostres llegidors que posen esment als primers féts qui s'esdevenen a la nostra terra poch aprés de la mort d'En Carles, y combinant-los ab les noves retrétes, rumien dessapasionadament y sentencien de part de qui està la justicia, si dels qui com nosaltres, a la llum dels documents històrichs, han fét congectures més que probables, quasi certes, o d'aquells qui, per respectes o temors, ocultaren a la posteritat les veritats qui constituexen l'assumpte del qual nos venim ocupant, o bé-l pintaren ab falses colors e impropries, posat que ab elles donaven enganyosa lluhor als culpables y-s denigrava los més entussiastes per la vida y la honra del Princep.

Parlam en aquest sentit perçò com, ab dolor ho dihèm, a la obra mestra d'un autor qui constantment reverim, y al qual, fora d'aquest cas. prenèm freqüentment per norma y guía, hi havèm observat les omissions de què-ns planyèm y çò que més repugna encare, les innjustes inculpacions que acabam de indicar. Si als reyals intrigants los reexi de corrompre algunes de les persones qui en altre témps éren estat partidaris d'En Carles de Viana, y fins pot-ser alguna de les qui exercien càrrechs públichs, de procehencia reyal o popu-

lar, certes fora açó prou a portar la melancolía en lo cor del sensible Príncep; emperò ni aquesta singular excepció, que altre nom no mereix, del esperit públich, ni la propensió melancòlica que tingués l'infortunat fill als ulls del qual, durant tota vida, s'éren amuntegades les tempestats per la mà del seu propri pare, la hora en que lo cel més seré se li presentava, no autoritzen ningun historiador per dexar d'acompa-rar aquestes lléus noves ab les numeroses qui brollen de les fonts històriques eczistents, y menys per prescindir de la opinió y manifestació pública, general del pahis, acreditades una y altra a favor de la ilustre víctima ans y aprés de la seua mort. En los set volums que comprenen la immensitat de documents relatius a les *Turbaciones*, ni un d'aquest pot citar-se ón hi haja la més lléu espressió de malvolença entre lo Princep y les corporacions, veritables representants del pahis, qui dés lo començament van defensant-lo, ans devessa en tots los escrits l'entussiasme y lo respécte per la persóna qui éra estat, precisament, obgécte constant de la actitut que venía sostenint Catalunya: los dietaris de la Deputació, mirall de l'esperit d'aquest respectable Dòs, consignen los féts en què intervingué lo Príncep, essent aquestes apuntacions ben segur les qui més han servit per traçar la seua biografía y en totes élles sobreïx tots-témps aquest metéix entussiasme y respécte, tant al descriure la primera entrada d'En Carles a Barcelona, com al recobrar-lo de presoner, al tractár de sa jura com a primogènit, o al indicar los féts més secundaris tost aprés la seua mort, puix allà s'hi refereix lo deliri de tots los estaments per lo virtuós primogènit, lo plor, crits y desesperació dels metéixs al veure-l mort, y adhuc, fent-se l'annotador ressó de la superstició popular qui veu ab los ulls de la imaginació çò que lo cor desija, adhuc ¡si! los infinits miracles que obrava dés del llit funerari y de còs present a la catedral lo sant primogènit, *Sanct Karles primogénit d'Aragó e de Sicilia*, que tant lo nomenaren dés d'a-les-hores tots los catalans, y ab aquest sóbre-nom l'apella d'aqui-avant la Deputació, y per sant tractaren de canonitzar-lo a Roma (no ho haguéssen empatxat los qui en la santificació

del màrtir teméren dexar justificada la culpabilitat dels seus butscins), y per sant, finalment, com l'apòstol de Clavijo o lo Sant-Jordi de les nostres batalles, cregué la imaginació dels nostres soldats veure-l aparèxer en los ayres, no gayre témps després, encoratjant les osts catalanes contra los sequaces dels metéixs tirans qui li tolguéren la vida per venjar-se axi més fàcilment de Catalunya.

Si tal éra l'esperit de la Deputació ¿què dirèm dels Concellers, als quals, en la jura, no permeté lo primogènit que s'agenollassen per besar-li la mà, ans los estrenyía la llur tractant-los ab la major familiaritat, d'aquells qui s'encegaven d'entusiasme cada vegada que-ls calía manifestar-li llur afecció (1), qui l'assistiren y vetllaren en los seus darrers díes tocant del llit de mort, y en los quals ell tenía la més gran confiança, *in quibus magnanimo et maxima fiducia nobls est (2)!*

Les funeralies que-s féren a Barcelona per lo Princep, y les demostracions de dolor de què participaren tóts los estaments, dés los més enlayrats als més ínfims, confórme esplicarèm tantost, acrediten ben clarament que no podien los catalans esborrar de la memoria lo qui fóu obgécte de la llur afecció, y no és tant freqüent veure tot un poble plorar per la pèrdua d'un infortunat, del qual no tingué témps per rebre-n favors, ans bé los hi havía ell otorgades en les seues angóxes. Axò solament revela més que no-n podría desijar un historiador per jutjar un personatge y los qui li féren bé o mal y si agregam a aquesta consideració les noves damunt alegades, no concebèm com lo Zurita, qui és l'autor al qual

(1) Lo llibre de *Coses assenyalades* diu: «Per los honorables concellers e concell ordinari de XXXII fóren electes IIII persónes, çò és úna de quiscun stament del dit concell, a les quals fóu donat special càrrech que anassen al dit palau ón lo Primogénit jahia detingut de la dita malaltia, e véssen e aguéssen cura de tenir aquell aprop en tot lo menester de la sua malaltia, axi en vetlar aquell com en tenir aprop los métges qui del Primogénit tenien cura.» En la sessió del die 21; de la Deputació consta aximetéix que aquest cós nomenà dues comissions de nou individuus quiscuna per que curassen del ilustremalalt.

(2) Lligen-se aquestes paraules tan honroses per los Concellers en lo preàmbul del testament del metéix Princep.

nos referim, pogué tindre resolució per espressar-se en aquest afer, dexant anar frases com les qui seguexen: «Estant les coses a Catalunya en tanta confusió y mudança del govern, que tenien lo regiment d'aquell Principat sexanta persónes qui estaven deputades per acórrer a tot çò del estat y de la guerra, y cent per la Ciutat, qui solien concórrer en llurs deliberacions y consells: aquests s'atribuien l'absolut podèr en les coses de la pau, y de la guerra, y les reduhien a llurs *conténdes y bàndols, y als qui no tenien què perdre, qual-se-vol rompiment y desorde los plahia, ab tal que lo Princep prenguès les armes contra lo Rey son pare*... No tenint lo Princep forces per posar sa persóna en la empresa, y entenent la concordia que s'éra assentada entre los Reys d'Aragó y Castélla, y que de França tenia molt incert lo socórs, *y que ell no podia dexar de concórrer a les deliberacions y consells de tants*, per mantenir aquell Principat en sa obediencia, *de pura desesperació y angoxa d'esperit y de torbació del coratge*, s'emmalaltí de manéra que li sobrevingué una fébra, ab dolor de costat, de ón se tingué per molt perillós; y jatsía per donar favor a les coses de Navarra, escrigué al rey don Enrich a 20 del mes de Setémbre, que estava fora de perill y refét, la dolencia anà de manéra, que morí als 23 díes del metéix mes, en la diada de Santa Tecla, en edat de coranta anys y tres mesos y vint- y sis díes.»

Axí esplica lo docte Annalista aragonés la causa de la mort del Princep, aprés d'havèr ja consignat incidentalment en altra ocasió que los Catalans «lo tenien més subgécte que que no-l pensà tenir lo Rey son pare;» axí con fón les dues més venerables y fins a-les-hores no profanades ni malejades institucions de la nostra terra, la Dèputació y lo Concell de Cent, imaginant-se aquexes cent persónes deputades de la ciutat, qui jamés no eczistiren sóts aquest caràcter, ni-s mesclaren ab los Deputats, les sessions y actes dels quals se conserven, gracies a Déu, per convèncer lo qui duptas, constant-hi havèr lo Princep près part a aquelles alguna vegada, no forçat, mas con li plaguí o li convingué;

axi confón l'ordenat anament d'aquestes corporacions ab la situació violent d'una época molt posterior a la mort del Príncep; axí presénta contorbat lo cor de la ilustre víctima per les *conténdes* y *bandols* que l'obliguen a presenciar lo qui *no tenien res per perdre*, qui fruien en lo rompiment y desorde y qui consellaven al fill que prengués les armes contra lo pare, séns recordar-se que són precisament embaxadors de la Deputació los qui més s'aferren en la concordia entre lo Rey e lo Primogènit, y los qui conseguexen la pau ab Castélla; axí, per fi, cerca la causa de la mort d'En Carles en la follia dels Catalans, en los qui éren, a son vija-res, més opressors del Príncep, que no son pare, lo qui no volgué fer cabal de les noves per nosaltres retrétes, y que no hagué ren de passar desapercebudes davant los seus ulls en ses escrupuloses investigacions, que va sabèr passar per alt tota remor y congectura, ab tot y escapar-se-li poch més avall, y confessar que a En Carles «totes les coses li esdevinguéren ab gran adversitat; y *va rebre grans ferides del Rey son pare, que li fòu un terrible adversari.*» No cal ací aplicar allò de *aliquando bonus*, ni suposar ignorancia en lo qui, per cert, no-n tenía, tant que infinides vegades gaudim admirant lo seu sabèr y talent, ni menys atribuir mala intenció al qui tan clarament se contradiu: la causa de tan incomprensible estranyesa en lo mou d'espressar-se del annalista aragonès, no es dificil trobar-la, y més que inculpació de la nostra part, sols mereix una lamentació, axicom nos lamentam sémpre que un gran home, per respéctes, temors o consideracions a individuos llinatges o époques són tinguts reprimir llur voluntad o llur convicció. Lo Zurita, imparcial y tan enérgich al ocupar-se de totes les tiranies antigues ¿cóm podía espressar-se d'altra manéra al parlar de la tiranía actual, de la tiranía d'En Joan II d'Aragó y de sa muller Na Joana, pares d'En Ferran *lo Catòlich*, essent com éra continuu de la Reyal Casa de Carles V, encare més, essent fill del Dr. Alfaro, métge de Cambra d'aquell rey? ¿cóm podía ocupar-se de les maleses que ordenaren executar per lo métge d'En Joan, lo qui éra fill del métge del rey Ferran?

Tirèm avant. Los dietaris als quals fèm continua referencia nos faciliten importants menudencies referent a la mort y funeralies del Príncep: aprés d'embalsamat, vestiren-li una camisa molt fina, una jupa de domas carmesí, un berret violat; çabates negres, una roba de vellut negre folrada de raç carmesí, rocegant, y colocat sóbre lo metéix llit ón havía espirat—ab abundor de llums entórn, y voltat de frares de la Mercè qui continuament de díe y de nits resaven per lo difunt,—hi romangué fins al die 24, en lo qual los marmessors testamentaris, qui éren En Joan de Beamunt, En Joan d'Ixar camarlench, En Joan de Cardona, majordom, y lo mestre Queralt, del orde de Prehicadors, confessor del Príncep, de acort ab los cinch concellers, féren-lo baxar a la sala Reyal del Palau, ón fóu allogat, en lo centre, damunt un altre qui tenía un molt bell y rich cobre-llit de raç carmesí, sembrat de corónes de fil d'or y de seda, séns altres treballs qui l'ornamentaven, y endemés, a la capsalera, tres coxins de tissú, y dos altres d'iguals als peus. Eren de veure també junct al llit tapiços molt bells y bariats, y estaba aquell cobricelats sots un enlayrat papelló de quatse costats, de raç blanch, ab diferents labors d'or y seda, de gran preu y bellesa, advertint-se que tots aquests obgéctes éren de proprietat d'En Carles.

Les partes de la sala fóren paramentades per lo metéix estil, perçò com les cobrien diferents draps de raç o seda, molt bells y nous, y també ab labors, entre los quals sobrexien aquells ón éren representats lós cinch actes històrichs que Hèrcules portà a fi. Per traslladar lo còs a la sala, ón s'hi éren alçats cinchs altres—en los quals se celebraren tantost misses, acompanyades devegades de can, y orgue,—lo reverent bisbe de Vich, qui éra estat amich d'En Carles; donà la absolució al cadavre en presencia del bisbe d'Osca, del comte de Pallars, dels Deputats de Catalunya y de molts altres comtes, barons y familles assenyalades qui éren concorregudes, y de tota la clerecía de la Seu, qui hi anà en processó, prenent les andes los marmessors y altres nobles, los quals, en senyal de dol, vestien màrregues, y portant

aquelles a la sala, en lo qual lloch, qui éra plè de gènt del poble tantost com fóu tolt lo llençol qui cobria lo llit funerari, y-s descobrí lo rostre del difunt, va esclatar la concorrença en crits, geméchs y planys, essent *cosa de gran pietat e trencament de cor*. Anaven alternant les autoritats religioses, axí d'homens com de dones, per visitar lo cadavre, davant lo qual totes feyen llurs oracions y pregaries de costum, durant axò fins al dic 27. Entant que axí romonía, dos uxiers qui éren estat al servey d'En Carles, ventaren contínuament lo cadavre ab ventalls de plomes tal com si estigués en vida lo llur senyor; y en la referida data, fóu colocat en una dóble caxa de fusta, la una interior en la que posaren *diverses polvores*, y una altra esterior, qui éra coberta de vellut carmesí, fort bell, de tot lo qual se-n alçà tot-seguit acta autèntica. En arribant lo cas de despullar lo senyor Primogènit per tancar-lo en la dóble caxa, fóu tant gran l'afany de la gent per obtenir reliquies d'aquell que veneraven com a sant, que arribà a desaparèxer, fét a bocions, tot l'abillament, y encare les çabates, cedint a En Joan de Beamunt la roba de seda que vestía lo difunt, puix la havía demanada per remetre-la a Pamplona, en memoria de tant benvolgut senyor. Axò que ab l'abillament féren, s'esdevingué aximetéix ab lo cobertor de vellut de la caxa y ab tót quant se fregava ab aquella, en térmens que per contenir la gran gentada que atreya allà la fama dels miracles que obrava lo sant Primogènit., calgué als Concellers que ordenassen fer una tanca ab dues portes, per que-s gordas major orde, essent colocada a la part de la capçalera la creu major de la Seu, y als angles quatre bandéres qui éren les de les armes Reyals d'Aragó, la de Sicilia, la de Navarra y França, y un gallardet ab la divisa del Primogènit (1).

Per les funeralies, lo Concell de Cent votà cent-cinquanta blandons; qui devien cremar sóbre lo túmbol; manà fer gramalles de tela basta o de márrega per tots los sens dependents; cobrir la caxa ab un magnífich pà d'or, imperial, ha-

(1) Ignoram si deuen entendre-s per divisa les armes d'En Carles ,algun dels simbols o mots de que tantost parlarem.

vènt-n'hi en mig un altre de mòlt bell, carmesí, de brocat d'or, demunt lo qual fóu colocada la espasa que En Carles se feya dur davant, essent desprès póm y espasa donats en present a la sagristía de la Seu; convidà totes les persónes més notables y les comunitats; n'escollí vint-y-vuyt de les metéxes, la meytat cavallers y la meytat ciutadans, per dur lo còs (1) darrere lo qual hi anaven primer las malalts qui éren gorits per miracle, los familiars y domèstichs de la casa del Princep, desprès, per llur orde, los Concellers y los Deputats, ab llurs macers, portants les maces altres, los bisbes, abats, priors, lo general de la Mercè, comtes, vescomtse, barons, cavallers y ciutadans en nómbre de 480, entre los quals hi anava un fill natural del Príncep, d'uns cinch anys, acompanyat dels senyors Beamunt, Ixar, Cardóna y Cortès, venint darrere tota la comitiva les dones en nómbre de sis-mil (2).

Anaren a la plaça del palau per anar davant la comitiva diversos macips encarregats de transportar certes blandoneres de cinquanta ciris cascuna, essent los blandons 110 en nómbre, pagats per quatre magnats, Des-plà, Fivaller, Çapila e Ixart, per l'abat de Mont-serrat, per los bisbes de Vich, Osca y Barcelona, y per les municipalitats d'aquesta ciutat y de Lleyda; y posat darrere la comitiva lo bisbe de Vich, qui éra l'encarregat de celebar les exequies, aprés de de cantat un ofici al un dels altars de la sala del palau, isqué aquella, en processó, seguint dés de la plaça del Rey per la Boria, capélla de Marcús, carrer de Mont-cada y Bórn, descansant lo còs dins la esglesia de Santa-María, ón tornaren a fer-li solemne absolució, y desprès per los Cambis, carrer Ample, Regomir, per davant la Deputació y lo palau del Bisbe, fins a la Catedral, ón hi entraren per lo portal del cimbori, y en arribant lo fèretre davant l'altar major, ón hi

(1) Lo dietari Municipal hi afig que, entre los qui portaven a coll la caxa mortuoria, ha havía també tres Concellers, tots vestiits ab gramalles y beques negres.

(2) Alguns dietaris diuen que lo concurs, en general, arribava a 15.000 persónes.

hà la escalinata de la capélla de Sunta-Eularia, fóu allà colocat, sóts la capélla ardent, qui tenía los escuts del Primogènit, ab los quals se mesclaren, lo dimars següent díe 6 d'Octubre, los de la ciutat, car en aquest díe fóu con se celebraren les veritables exequies.

Havien tramès los concellers per la capélla ardent 230 blandons de vuyt unces, negres, y vuyt ciris de tres lliures, y al fer-se la distribució de les candeles per oferir, fóren donats a cada bisbe un ciri blanch de sis unces ab mig flori d'or, a la germana del comte d'Armanyac (1), a la contesa de Luna y a Na Catarina, esposa d'En Joan d'Ixar, també un ciri ab mig flori d'or, al comte de Pallars, als Concellers, Deputats, barons, nobles, ciutadans, mercaders y a quatre canonges ciris blanchs ab mig crohat a quiscun, y finalment a totes les demés persónes qui volguéren oferir, homens y dones una candela groga ab un dineret. En venint los Concellers, qui éren los qui mancaven celebrar aquestes exequies o aniversari, fóren acompanyats de tots los caps o presidents de les comfraríes, precehint la comitiva los macers y porters dels Concellers y dels Deputats, alternats, per que és de presumir que aximetéix ne formaríen part de la Deputació.

(1) Personatge nòvelesch és la senyora aci nomenada, y solament per curialitat apuntarém algunes noves que oferexen los dietaris. Esplicà ja lo Zurita que éra Na Elisabet d'Armanyac cosina d'En Carles, per èsser les mares germanes, qui cometé incest ab lo seu germà, lo comte d'Armanyac, y que perçó fóren abdós foragitats de França, éssent entrada la dita senyora de monja a Mont-Sion.

Lo dietari de la Deputació refereix que lo díe 17 d'Octubre del 1460, isqué En Carles a rebre Na Elisabet, y aprés d'havèr cavalgat abdós per la ciutat, descavalcà aquella al convent de Mont-Sion, restant allà per tal com cuydava fer-se monja, cosa que no complí per havèr després mudat de propósit. L'any vinent a 18 de Maig, arribà a Barcelona lo comte d'Armanyac, y lo Princep, ab totes les autoritats, féu-li gran rebuda; emperò al sabér-ho la germana se-n isqué del monestir y de la ciutat, per mor d'ésser-li donat en penitencia que no podia romandre en ninguna població ón estigués lo seu germà. Desaparegut aques obstacle, tornaría Elisabet a la ciutat, no al convent, puix la vehem lliure y concorrent al funeral del seu ilustre cosí.

Lo dietari Municipal d'En Comes, al referir la entrada del comte encapçala senzillament lo capitol ab aquestes paraules: «*Com entrá en Barcelona lo comte d'Armanyac, lo quál diuen, que ha emprenyat una germana.*»

Damunt lo túmbol posaren lo drap imperial, ab la espasa del Primogènit, cantaren un solemne ofici, y lo confessor del Princep, lo mestre Queralt, pronuncià la oració fúnebre, ón esplicà molt per menut la virtuosa vida y gloriosa fí d'En Carles, essent tanta la gentada qui acudí a ohir aquest sermó, que no hi hauria memoria de que ja may se fós vist aplegada tanta de gent dins la Seu.

Passades les exequies, restà a la catedral lo còs del Princep, y encare l'aparat de la capélla se conservà per algun témps en lo metéix local ón s'éra alçat, y estoxant la caxa, tant que al entrar a Barcelona la reyna Joana ab son fill Ferran, lo díe 21 de Novémbre, trobà-s la dita senyora al penetrar en la referida esglesia, ab aquells obgéctes, qui tants records podíen despertar-li, y ab un rampell molt propri del seu caràcter dexà sóbre-presa la comitiva qui la voltava, car, tantost com hagué estada al altar major «devallà, acompanyada del dit senyor Infant (diu lo dietari de la Deputació) a la capélla de Santa-Eularia, llà ón abdós oraren, y deturant-se, al tornar, en la grahonada, sobre la qual se conservava encare la capélla ardent qui havía servit de sepultura o cós present al beneyt Sant Carles,—lo sant cós del qual llà éra dins una tómba de fust coberta de drap d'or,—s'hi acostà la dita senyora, y aprés de fer ab lo dit pòlzer una creu demunnt, besà la tómba, essent d'advertir que l'Infant no la besà ni cuydà fer ninguna altra cerimonia;» rauxa sublim de hipocresía, que lo Quintana comenta ab feliç agudesa, planyent-se de que llavors lo qui tants miracles feya no-n hagués fét algun qui dexas esglayats tot foragitant d'aquell lloch la traydora madrastra y son venturós fill.

Les commocions polítiques qui començaren a abocars-se poch després y qui duraren per espay d'alguns anys, contribuiríen a que lo sarcòfech d'En Carles de Viana, tingués una pareguda sort a la del pobre rey En Martí, qui tan llonch témps restà arreconat a la catedral; emperò a la fi fóu traslladat a Poblet, segóns refereix lo Finestres, al parlar del panteó de la casa de Cardóna, qui servia de pedestal als antichs sepulcres reyals: «En lo metéix panteó de la part del

Evangeli jau dins d'una arca, coberta de vellut negre, lo famós En Carles, Príncep de Viana... Estigué son còs al presbiteri de la Cathedral de Barcelona fins al any 1472, que, de orde del Rey son pare, lo dugué a Poblet l'abat En Miquel Delgado, y consérva vuy en die una admirable entegritat: y y vehent un legat apostòlich lo dò de curació, que Déu li està continuant, donà licencia, l'any 1512, per separar del còs un braç. que ab veneració és estojat a la Sagristía del Monestir, y un dit que-n guarden a la esglesia del Priorat de Sant-Vicenç de Valencia; y al contacte d'aquestes reliquies, esperimenten sovintment los malalts, qui devots l'invòquen, meravelloses gorisons.» Ni caldrà dir que tan venerables despulles, esmicolades com les estàtues y altres ogéctes de art dels admirables panteons dels nostres antichs reys, eczistexen sols al present mesclats ab l'abundantíssim *polve d'ersi* qui cobre lo profanat y abandonat sol del monestir de Poblet.

Lo meteix díe de sa mort, féu lo Princep testament en podèr del seu proto-notari Roderich Vidal, per la qual dexà tres-cents sexanta-sis mil florins procehents de drets de sa mare Na Blanca (rebatuda la quantitat que dexà aquesta senyora a En Joan), als seus fills naturals Felip comte de Benfort, Joan Alfons y Na Agna (1), mil florins al seu pare lo rey En Joan, diverses quantitats a diferents monestirs de

(1) La mare d'En Felip éra Na Brianda de Vaca. la d'En Joan Alfons una siciliana lo nom de la qual s'ignora, y la de Na Agna fóu María Armendariz. Lo primer d'aquests dos fills arribà a ésser arquebisbe de Palerm, y. pot-ser abans, mestre de Montesa, y lo segón abat de Sant-Joan de la Penya y després bisbe de Osca. Na Agna maridà-s ab En Lluis de la Cerda, comte de Medinaceli. Lo Zurita diu «que vehent-se los privats d'aquest Princeps desamparats de sa favor...» y que estava *séns esperances de vida*, procuraren de noure la veritable linia de la successió, y que lo Princep prengués Na Brianda de Vaca per muller, qui estava en podèr de don Uch de Cardóna, senyor de Bell-puig; perçò com legitimas En Felip fill séu, qui-s deya comte de Beaufourt, y lo Princep no hi volgué consendir.» Tart esperaren los catalans per fer tantes coses, con, a volér noure lo llinatge, no-ls calia sinó proclamar per successor En Felip, com axí ho fóu lo fill bórt d'En Alfons a Nàpols; emperò açò no són sinó calumnies semblants a les que inventaren en altres situacions paregudes ón los nostres enemichs divulgaren que Catalunya anava a donar-se al maure o al turch, y que lo juhiciós Annalista no devia repetir séns justificar lo fonament.

Catalunya y Navarra, entre aquells al de Mont-serrat, essent lo més notable que la major part d'aquestes dexes espressava que havíen de servir per obres públiques, disposà que fós venuda sa famosa llibrería y demés béns mobles per paga d'altres déxes y deutes, y finalment, instituí com a hereua universal séua al reyalme de Navarra la seua germanà Na Blanca y als seus descendents, fonamentat en lo testament del rey Carles, son avi; y nomenà com a marmessors los ja anteriorment nomenats y los Concellers de Barcelona, essent testimonis del acte En Huch Roger comte de Pallars, mestre Sanxo Naves proto-métge d'En Carles, y un altre métge nomenat mestre Ferran, com aytambé ho fóren altres indivíduus de la servitut, de la ferma del notari.

Una de les disposicions que citam és la venda dels béns mobles, en los quals va enclosa la llibreria del Príncep, y com per lo cantingut d'aquesta y encare per los obgéctes en què aquells consistexen, pot confermar-se l'opinió que-s tenía tocant al caràcter y sabòr d'En Carles de Viana, a un segle ón tot just traspuntava lo renaximent de les arts y lo major espendiment de les sciencies, que-ns perdó lo llegídor si-ns tratenim en una circumstancia que apar secundaria en aquesta Historia, emperò que certament no ho és, méntre que tals noves nos servexen més y més a justificar les qualitats d'un personatge admirat y plorat de tot-hom, y del qual fóu lo més enjusiastata defensor lo principat de Catalunya.

Donant los marmessors compliment a la disposició testamentaria, començaren a pendre inventari (1), lo metéix díe de la mort del Príncep, de tots los referits béns mobles, advertint-se en la portada havèr prés per norma un fét pochs díes abans per lo metéix possehidor, ab intervenció del notari qui féu tantost son testament—nova molt interessant per la qual se demostra com veya certa y propera la seua fi l'infortunat Carles, con s'entretenia en pendre inventari dels seus béns, y en ocasió que no estaría encare impossibilitat

(1) Pot qual-se-vol llegir aquest famós inventari, com aximetéix lo testament del Príncep, al qual tantost nos referim, en lo volum XXVI de la *Colección de documentos inéditos*, del Arxiu de la Coróna d'Aragó.

de pendre-l, ni aclaparat en lo seu llit de mort;—y d'aquell ne resultà trobar-se aplegats en les estancies qui havíen servit d'habitació al estudiós Princep, tots los obgéctes constituints en aquella època una veritable novitat, especialitat o avenç. testimonis del bon gust y esquisida elecció dal possehidor

Los títols dels agregats en què està dividit l'inventari són prou a donar per confermada la nostra asserció, al qual obgécte los reproduhim: joyells, llibrería, medalles, armes, capélla, cavalleriça, adzembles, roba de llit, ornaments de capélla, cuyna tapicería, tapits y alcatifes, panetería, botellaría, obgéctes recobrats, obgéctes d'argent empenyorats, falcons y escriptures, aplech tnteressant que sí en sa generalitat pogués possehir-lo aximetéix qual-se-vol altre príncep de segles anteriors, no axí tocant a determinades parts ni en lo mèrit especial de quiscun obgécte, car ben segur que, llevat del seu difunt oncle En Alfons, pochs n'hi hauría qui possehissen, com En Carles de Viana, numeroses coleccions de medalles y monedes antigues, qui reunissen tapiços ón éren representats los més famosos féts o faules de la Edat pagana y de la Edat mijana, y que poguéssen presentar una llibrería ón hi figuraven en molt gran nómbre y escollit los clàssichs de la antiguitat scientífichs, historials o poètichs, Demóstenes, Tuli, Sèneca, Cèsar; Lampridi, Tito Livi. Plini, Tàcit, Curci, Aristòtil, Quintilià, Plutarcus, Valeri Mácsim y Laerci, Eusebi y Boeci, los llibres de plasent literatura dels mijans segles, com lo Dant y lo Petrarca, obres de filosofía e historia de diferents èpoques y escrits de moral y de religió, inclusa la Biblia complerta y en diferents idiomes y tots los volums de sant Tomas, y finalment exemplars o copies axí de les composicions ab que-s distingíen enginys contemporanis, com de treballs sóbre diverses materies, l'estudi de les quals començava llavors a conresar-se, tals com, per exemple, sóbre pedres precioses.

Nos som deturat particularment en la llibrería d'En Carles, car per ventura tinga son contingut alguna relació ab açò que lo Zurita refereix, lo qual, en son viatge a Sicilia,

visità lo monestir benedictí de Sant-Plàcit, qui estan prop de Tavernina, tocant del Far, per veure la biblioteca que dexà Galifort d'Ursa al convent, en lo qual, per *gran depori*, «sabia reçollir-se En Carles lo témps que estigué a Messina; lla ón durava la memoria del Princep, al cap de cent anys, menys alguns pochs díes, que-s donà la batalla d'Ayvar, y a noranta aprés de sa mort: con la fama d'açò, y d'aquella llibreria, en la peregrinació de Sicilia me portà al monestir de Sant-Plàcit. Y allà entenguí que lo Príncep procurà li fós donada licencia per lo papa Pius, de portar aquella llibreria a Espanya, dexant altres Sants autors al lloch d'aquells de sciencies humanes.» Pensament tant venturós prova sa afició a les lletres, afició que, en aquella centuria, fa prou bé a tradulhir a coneximent, confermant açò quant ne diu lo metéix Annalista de que «éra aquest princep donat en gran manéra al estudi de la saviesa... y en açò s'ocupava molt més que no en las armes, ni en l'exercici de la guerra. Y éra molt aficionat a la poesía, y féu molta honor a tots los homens de lletres: donchs tingué molt particular comunicació per cartes, ab los més doctes y senyalats varons d'Italia.»

Lo metéix autor cita, entre los d'Espanya, com *lo més estimat y preferit en sa amistat y privadesa*, Ausias March, cosa que admetèm com a molt possible, per més que no hajam vist sonar lo nom d'aquest sublim enginy en ningun dels féts d'En Carles, ni hajam descobert ninguna referencia del Príncep al autor valencià de *nació catalana* (com diu la portada d'una de les primeres edicions de ses famoses obres), ni-s faça menció ni endreça una sola vegada a Ausias en los seus cants al simpàtich perseguit; circumstancies que de poder-se comprovar, no-s farien més força en corraboració de la possibilitat demunt dita que les repeticions dels autors, los quals se van copiant los uns dels altres dés lo primer qui-n acertà la certitut.

Conegut lo mou de pensar y de sentir del Príncep, bé podèm colocar-lo entre los savis o los enginys del seu témps y séns vacilar o consignam axi dés lo moment que los diversos autors qui se-n son ocupats lo senyalen com a autor de

estimables, a sabèr d'una traducció en romanç de la *Etica de Aristòtil*, ja traduhida en llati, d'una *Historia* o *Crónica del reyno de Navarra y de sus reyes*, d'una *Epistola a todos los valientes letrados de la Spanga*—publicada per lo seu fehel amich y servidor Ferran de Bolea y Galloç (1)—que és com si diguéssem lo prospécte o progécte d'un gran treball moral, económich y politich, a ón, de no sorpendre la mort al autor relluhiría séns dupte, lo seu estès coneximent en tals materies, ja que la simple lletra que conexèm sobreix d'admirable erudicció, y finalment, de diverses poesies de les quals no se-n consérva sinó la noticia.

Com a complement, quant a la part fisiològica, de la figura que traçam, dirèm ab lo Cronista castellà contemporani, Gonçalo de Santa-Maria, que éra lo Princep d'estatura poch més que mijana, ab lo posat magre y melancólich; afegint lo dit autor, que sa mare li havía ensenyat dés de nin a ésser liberal y caritatiu, fent-li repartir per éll-metéix diariament socórs als desvalguts, y que óltra sa natural aptitut per les arts, la tenia mol especial per la pintura.

En lo códech de la Biblioteca Nacional qui comprèn les cartes d'En Ferran de Bolea y del Princep, a les quals demunt nos referirem, s'hi troba a la portada una efigie, que havem de creure sia la d'En Çarles, ab lo capradiant, prova certa de que no sols a Castélla lo tenien per sant. Té als peus un llebrer, y l'envolten variats ornaments, com son l'escut de ses armes, uns arbriçons, ūna fruyta qui apar d'abdós, tenint una cinta ab aquestes paraules franceses *bonne foy*, dos llaços molt particulars format quiscun ab tros semi-cercles entre les lletres *A* e *V*, y finalment diferents jochs de cintes en les quals s'hi repetexen aquests lemes: *Qui se humiliat exaltabitur*, y *Pacientia opus perfecta habet*, sentencies que sols poded referir-se a la recompensa eterna, puix en aquest miserable mon per no res hagué de servir li a la ilustre víctima ni la paciencia ni la humilitat, sinó per trobar la mort y axi obrir camí per

(1) Vejau lo volum XXVI de la *Colección de documentos inéditos* del Arxiu de la Coróna d'Aragó.

muntar més fàcilment al trònus lo seu germà En Ferran, com tantost veurèm.

Diferim la continuació de la part eclesiàstica qui correspondría al final d'áquest capitol, en atenció al curtíssim període que comprén, fins a la fí del immediat.

CAPITOL LIV

Dés del any 1461 al 1466

Periode de calma. Correspondencia conciliatoria entre lo Rey y la Deputació. Ambició de la Reyna: l'infant Ferran es jurat primogènit d'una manera ilegal, a Calatayú. Lo Rey fa de tutor del seu fill, y la Reyna dóna-s nom de tudriu per introduhir-se ab son pubill dins Barcelona. Entrada del infant lloch-tinent y de sa mare: Jurament d'aquesta en nom d'aquell. Ensibornament de la Reyna en la elecció de Concellers. Embaxades de França y de Castélla a la Deputació: maquiavelisme de Lluis XI y d'En Joan y Na Joana d'Aragó. Procura aquesta espletar la plebecia contra la Deputació. Los remenses atiats per la Reyna. Presons iniques. Fracas dels remenses a Barcelona: s'avaloten al Empordà y fa veure la Reyna que va a apaybegar-los. A Girona hi obra la Reyna al revers de quant promès havia: los rememenses la amparen y la Deputació resol combatre tals enemichs. Néga la Reyna lo podèr a la Deputació per armar exércit, presó de sospitosos, y declaració de guerra. Terribles càstichs, formació d'exèrcit y nomenament de capità general al comte de Pallars. Vern-tallat, cap dels remenses. Anament del exèrcit y setge de Gironà. L'almirall Vilamarí. Grans recorsos de Giróna per la defensa, y carestia dels assetjants. Acomeses. La fatalitat presa per follia. Los catalans calumniats séns rahó. Lo Rey se-n entra a Catalunya mancant a quant havia pactat. Lo Rey y la Reyna són declarats, per la Deputació, enemichs del Principat. Càlcul encertat del Rey: exèrcit tramés contra éll. Los francesos ajuden la Reyna contra Catalunya Escaramuces prop de Llèyda. Lo de Pallars jaqueix Giróna. Batalla ón triumfa lo Rey. Sotsmissió de Tàrrega.

Sol dir-se que a les grans tempestats les preceheix un període de bonança. Ja, durant lo capítol anterior, havèm indicat lo malestar que li tocaria a Catalunya aprés de mort lo Príncep de Viana, y puix ab la desaparició del obgécte qui desunía al Principat del Rey, apar que havien de cessar los antichs mals y llurs causes, és de suposar almenys la aparició de causes noves de pertorbació, dés lo moment que

cessant aquelles, resten no obstant eféctes iguals o consemblants. No van preveure-s aquests al creure-s que corria perill la vida del Primogènit, ans, de bona fè, los veritables patricis, los qui desijaven la pau y tranquilitat de Catalunya y de tots los Estats de la Coróna, axicom la unió de la terra ab lo Rey, manifestaren lo mès sà propòsit de coadjuvar a la consecució d'un benestar general, fent-se ressó dels bons catalans lo rey En Joan, qui vehent desaparèxer lo seu fill, hagué de recordar-se d'açò que per éll havíen fét los naturals de Catalunya. Ací comença lo periode de bonança al qual aludim.

Ja dés los primers moments en què oferí alguna sospita la malaltía del Príncep, la Deputació, per mijá dels seus embaxadors y escrivint contínues cartes a En Joan, tingué la atenció d'informar lo pare del estat del ilustre malalt, prenent semblant acort a la sessió del 21 de Setémbre, y si les cartes dels Deputats són a mès no podèr respectuoses parlant del cor al pare, les d'aquest semblen ésser d'un rey qui-s glorieja d'ésser pare dels seus vassalls, amostrant la més íntima gratitut, y donant esperances d'ésser d'aquí-avant vers élls lo senyor més dreturer, considerat y magnànim, tant que no cessava de consignar perpetual oblit de tot lo passat. Porta una d'aytals cartes la data de Calatayú; lo 25 de Setémbre.

D'aquella metéxa carta se-n desprèn que lo Rey fóu suplicat per los embaxadors de la Deputació que volgués bé remetre a Catalunya l'infant Ferran, y ho conferma una contestació donada per aquests als Deputats, dés de Calatayú ab data 25 de Desémbre, ón s'hi parla també d'aquesta súplica y de la resposta donada a la metéxa per lo Rey, la qual veramen está confórme ab quant n'espréssa aquest en lo seu escrit. Hom veu, per tant, que tot just se morí En Carles, ja solicità Catalunya que li fós tramès En Ferran; y prescindint de si açò fóu mogut per los individuus del partit Reyalista qui prevalguéssen a la Deputació, o si aquesta obrava axi, y és lo més probable, per esperit legal,—puix en la concordia éra previngut, envidés, que en mancant lo primogénit entras

en los metéixs drets y consideracions lo segongènit,—lo resultat és que Catalunya justificà alhora son desig de complir la concordia en aquesta part, y de conseguir la pau y la unió entre los elements discordes ans de defallir lo Príncep; y con açó no fós prou a provar-ho, se-n veuría la prova en altres cartes que endreçaren los Deputats, en aquells metéixs díes, a les persónes de les quals podía témbre-s alguna pertorbació, com per exemple, la escrita a En Felip de Castro per que-s dexas de tota mena d'hostilitats contra En Rebolledo, qui segóns una altra carta dels Deputats als embaxadors, devia venir de les parts de Navarra ab gent d'armes per acometre aquell, qui estava a sou de Catalunya. No mereix aquesta, donchs, inculpació alguna per les pertorbacions qui més avant traspunten, ans deu convenir-se que contribuí a la bonança de que parlam, entenent aquesta paraula com a sinònima de tranquilitat, y conseqüencia del esperit conciliador y transigent dels nostres Deputats. ¿Quin podrà ésser de conseguent, lo gèrmen dels nous escàndels, puix que lo veritable govern de Catalunya, qui s'indisposà ab lo Rey ab la defensa del Princep de Viana, y lo contristat pare d'aquest, dés de la desaparició del fill, s'envíen mútuament frases benvolents, protéstes d'amor, respécte y consideració, y no suspiren sinó per lo benestar futur del pahis en general? Anèm a veure-ho.

Los catalans, qui desijaven vérament la pau, podíen mostrar-se conciliadors y transigents, y lo Rey, o millor lo pare del Príncep, méntre duras en son cor la dolor (si és que n'arribà a sentir) per la mort del fill, podíen esforçar-se en tornar als reyalmes la pau desijada: emperò no abastaven ni lo desig dels primers ni la dolor que devèm soposar del segón, méntre que de per mig hi havía un altre personatge, lo més poderós de tóts, qui esperava lo jórn de podèr-se venjar de aquells y manejava la voluntat del Rey a sa fantasía, personatge qui, ab ses manyes, procurava afalagar y atraure diversos individuus del govern català, y havía fomentat en un estament popular, entre los pagesos de remensa, l'esperit de rebeldía, ab una idea qui pot-ser havía près més poporcions,

en sos resultats, que no aquells que-ns proposassen de bell començament los inventors, com sol esdevenir sovintment ab certes idees populars con aquestes no son justes, y no consequexen una aplicació immediata y de prompte compliment Bé-s dóna a compéndre que parlam de la reyna Joana: la nova de la mort d'En Carles de Viana, del qui èra un bon destorb a la prosperitat del nin Ferran, ompliria de goig lo cor d'aquesta gran mare del seu fill, y ovirant los seus ambiciosos ulls lo magnífich oritzon qui devant élls se desplegava de tal fórma s'entussiasmaría la filla del almirall de Castélla, entrevehent los diversos camins qui s'obrien per que l'amanyagat fill arribàs a diversos trònus, que impacient y ergullosa volgué abocar-s'hi, menyspresant l'eféctc que pogués fer los recorts de passades injusticies, y la autoritat del govern català qui treballas per afogar la indicada sement de rebelió, revifada y fomentada per la muller d'En Ferran.

Emperò no culpèm solament la Reyna séns inculpar lo Rey; posat que la dolor enforteix lo seny, admetent de prompte que lo pare d'En Carles de Viana se complagués en la bona disposició de Catalunya, apar que havía d'ésser En Joan menys oblidadiç de sa passada conducta, més prudent en los actes immediats a la mort del seu primogènit, y menys impacient per lo complimeut d'aquests, con llur metéxa tealització éra lo testimoni més solemne de les injusticies que comeses havía ab lo primer fill que Déu li havía donat per succehir-lo en lo setial de Navarra y Aragó; emperò tan empedernit estaría lo cor d'En Joan, tan vincladiça fóra sa voluntat davant la voluntat de sa seductora muller, que, transformant-se en instrument d'aquesta, en res no estimà l'eféctc dels recorts y de les comparances que-s féssen, ni l'atemoritzà mancar a la prudencia com a rey y com a pare, essent en açò, per consegüent axí culpable la mare ambiciosa, com la pare injust.

Tan bell punt com arribaría a Calatayú la nova de la mort d'En Carles—y axò és de compendre posant esment a les dates y calculant les distancies,—prenent com a córts aragoneses En Joan la comissió dels setanta-dós que havia

nomenats a Fraga, proposà que lo nin Ferran, qui tot-just comptava deu anys, fós jurat primogènit d'Aragó y successor a sa coróna, tenint açò lloch a la esglesia de Sant-Pére dels Franchs, lo díe 7 d'Octubre, ¡catorze díes aprés de la mort d'En Carles. méntre que aquest éra atès vora la edat de coranta anys séns conseguir-ho! Acceptada la proposició, feu-se lo jurament lo díe 11, y a tal estrém arribà la impaciencia o imprudencia dels pares al sublimar lo segongènta la dignitat que tan cruelment al primogènit escatimaren, tal la indiferencia per tot quant la lley y lo costum reclamaven, fins gosaren (y en açò parlarèm per bóca del metéix Zurita qui no-ns permetrà ponderar) suplicar «que per ló servey llur, y per lo benifét del reyalme, los plagués consentir y donar lloch que per aquella vegada, essent menor de quinze anys, pogués exercitar la jurisdicció civil y criminal, de la metéxa manéra que si fós de catorze anys complets y menor de vint-y-cinch:» escandelosa pretensió qui dexà indignats a quants la escoltaren, y lo resultat de la qual esplica lo metéix Annalista ab semblants térmens: «tantost entengué (lo Rey) que los més cabdals havíen de fer major contradicció; y que estaven molt durs y entoçudits en no volèr-lo complaure: y axí ab la millor dissimulació que pogué, dexà de tractar-ne, axicom ho havía deliberat.»

Convenía assentar aquest antecedent qui correspon a Aragó, ans de parlar del regoneximent del nou primogènit a Catalunya. Segóns la concordia de Vila-franca. y ja que per part de la Deputació de Catalunya s'éra solícitat que fós l'infant Ferran tramès a Barcelona, regular semblaría que aprés d'ésser jurat en l'antich reyalme ho fós séns tardança, al Principat: mas, penjant estava encare la confermació de la metéxa concordia, que solicitaven los embaxadors alhora que esperaven la vinguda del nou primogènit a Barcelona; y com en aquella no-s donava per clar en quin témps podría tornar lo Rey a Catalunya, naturalment calía inventar un camí per que, séns fretura del pare, pogués lo fill anar a la capital del Principat. ¿Dexaría, per ventura, que vingués tot sol lo minyó de deu anys? Si sol se-n vingués, mal podría

governar ni governar-se; si los seus àulichs de la casa Reyal, poca confiança inspiraríen als antichs defensors d'En Carles; y si-s triaven per aquest càrrech catalans, poch profit percaçaría la mare de la anada del seu fill, ja per creure-s aquesta que-l conduhirien per mal camí, ja per veure-s élla (y açò és lo principal y veritable) privada de conspirar èn la metéxa capital del Principat, per los seus propósits. Accedint a la anada d'En Ferran a Barcelona, la única companya, donchs, qué aquest devía portar havía d'ésser la mare; y per açò a conseguir, o donar-li un caracter de legalitat, en les metéxes córts de Calatayú (o comissió de les metéxes en tal nom), lo pare, a escuses de jurar los furs en nom del fill menor d'edat, digué que ho faria «com a tudor y curador del seu fill, y pare y lledesme administrador séu,» invenció ridícola y anti-legal, per no ésser ja may lo pare tudor del seu fill, més ridícola con no s'usa aci la paraula tudor com a sinònima de gordador, sinó per donar peu e una altra novitat que ninguna legislació no admet, a sabèr, que per ésser lo pare tudor vinga a ésser la mare y esposa respectiva tudora del seu fill. N'hi haja què n'hi hagnés d'aquesta enganyifa que no arribaría a imaginar jamay lo més esparpallat juristol, la veritat és qae Na Joana presentà-s dés d'aquella hora com a *tudriu* del impubre Ferran, y ab aquell títol signà de aquí-avant tots los documents que li calguè espedir, alguns dels quals se conserven autògrafs en los nostres Arxius.

No mancaría qui en açò volgués veure lo pretést de la mare per introduhir-se en Barcelona, y qui-s meravellas de la adopció del càrrech inventat séns dupte per la metéxa qui l'exercia, de manéra que per resoldre açò darrer manà la Deputació tindre una junta de juristes esperts, entre los quals hi figurava l'abat de Mont-serrat, qui havía figurat com a deputat en lo trienni anterior. Ignoram, y fóra interesser sabèr-ho, quines rahons se retraurien en pro y en contra del càrrech que fins a-les-hores no havia ninguna legislació consignat; emperò és de creure, y no pot anar altrement, que acceptarien la paraula en lo significat de gordiana natural del fill, en lo qual cas tant valía usar lo nom de mare qui

governa per lo seu fill impubre; y puix en lo govern consistía tota la volença, confiats aquells bons patricis en que éren passades totes les causes d'usurpació y d'odi per part de la antiga madrastra, y considerant que essent inapte lo fill per sa edat, no podía negar-se lo regiment al pare o la mare en lo nom séu, tinguéren d'accedir bonament, per tal com negar aquest regiment a la mare sería naximent de noves lluytes y pertorbacions; y axí, per veritable esperit de pau y prescindint del significat rigorós del nom acceptaren la tudora o *tudriu* declarant-ho formalment lo díe 15 de Novémbre, y per inspirar major seguretat a les metéxes persónes de què-s tractava adhuc féren confermar la declaració per lo Concell de Cent lo díe 17.

A donar a entendre quine éra la impaciencia de Joana, n'hi há prou ab sabèr que ans nons debatéssen aquests duptes, ja trucava, si axí pot dirse a las portas de la ciutat (1), car essent tornats a aquesta los embaxadors lo día 13 per lo matí, arribà en lo meteix díe, vers la nit, ja a hora tardo. la maquiavèlica tudora ab lo minyó Ferran a Vall-donzélla, séns entrar dedins los murs fins alguns díes després, y romanent en aquell antich monastir méntre debatien, declaraven y confermaven le tudoría. L'endemà, de matí, doná-s brasa la Diputació a visitar los regis hostes, y altretans ne féren separadament los Concellers, havènt-n'hi prou ab açò per conèxer la actitut pacífica d'aquests respectables cosos, podènt per tant deduhir-se que, com no s'alças alguna tempestat inesperada, cosa que prou ansia tindría per esquivar-ho ab son refinat fingimen Na Joana, veuría dins les seues muralles ans de poch la ciutat de Barcelona aquella que tantes vegades havía rebujada.

En efécte, lo díe 21, la no fá gayre xiulada a Tarraça y després fugitiva de Caldes y deturada a Vila-franca, feya sa solemna entrada a la ciutat de Barcelona, essent considerat aquest acte com l'iris de pau en l'esdevenidor. No serà de

(1) Ja ab data 6 de Novémbre de Fraga estant escrigué als Deputats, notificant-los que aquell díe entraría a Lleyde, y lo 8, dés d'aquesta ciutat, que nava a seguir lo camí dret a Barcelona.

sobres que donèm aci per pèces menudes les circunstancias d'aquest acte inseguin les apuntacions dels Dietaris. Mare y fill entraren en la ciutat per lo portal de la Dreçana, y passant, per darrere l'edifici nomenat ténda del General o Diputació, féren la vía de Fra-menors, anant davant tot-hom a cavall lo comte de Beaufost (tinga-s present que éra un nin de cinch anys), fill del ilustre Carles de Viana, vestin una cota de vellut negre; seguía a aquest En Joan, fill del comte de Prades, qui portava davant la espasa del senyor primogènit, y darrera aquest anava lo dit senyor primogènit vestint un abillament de vellut negre, ab un collar d'or en lo cual hi havía molts diamants y altres pédres fines, y tocant del metéix, emperò detras, anava la senyora Reina, qui vestía una clotxa llarga de vellut blau y gonélla de vellut carmesí.

En arribant a la plaça de Fra-menors, mare y fill pujaren al catafal que s'hi éra alçat ab los paraments de costum, y entretant passaren per devant les confraries dels menestrals ab llurs respectius estandarts, emperò séns entremesos ni castéll algun, llevat d'un mal castellot que ordenaren los borsers (1). Muntaren després a cavall, tant lo Primogènit com la Reyna y altres de la comitiva, anant aquell sota un dosser de drap d'or, segóns éra costum, y aguantaven los cordons del frè diversos ciutadans, mercaders, artistes y menestrals; y darrere, en fora del dosser, anava la senyora Reyna ab ses donzélles. Seguint semblant orde, anà la comitiva per lo carrer Ample, Cambis, Bórn, Mont-cada, capélla de Marcus, Boria, Plaça del Blat, Plaça de les Cols, envers Sant-Jaume, passant per la Deputació y entrant a la Seu per la porta principal. Succehí a la Catedral çò que ja havèm esplicat al parlar de la tómba del princep de Viana, y exint de allà fent-los llum moltes atxes, se traslladaren al palau Reyal major, ón s'albergaren.

No va perdre témps la activa tudora: l'endemà de sa entrada, 22 de Novémbre; anà ja a la casa de la Deputació, ón

(1) No és de meravellar que constituissen ofici especial los borsers, en parant esment al abillament de la época, que-n formava part la bóssa penjant del cinyell, qui feya de bolsich o butxaca moderna.

en nom del seu fill, jurà gordar y observar la concordia de Vila-franca, y lo 23, sóts igual caràcter, jurà en la catedral gordar y observar privilegis, constitucions y altres libertats de la terra.

Fins ací tot anava en bona armonía, per més que ja començ a traspuntar algun lléu senyal de tempestat, del qual tantost parlarèm. Na Joana, la muller del Rey qui no podía entrar a Catalunya, segóns la concordia jurada, fins que la Deputació solicitas lo seu retorn, la senyalada com a principal culpable en los despropòsits del Rey, havia trobat camí legal per entrar a Barcelona; y puix lo seu fill, impubre, éra lloch-tinent de Catalunya, de fét y pràcticament, la tudora del governador nin anava a erigir-se en lloch-tinent del seu marit, regint la terra de la manéra que més en profit séu pogués resultar. Dues autoritats anaven a encontrar-se, dés lo metéix moment, en la capital de Catalunya, la natural del pahis, resultat de ses institucions, y la procehint del podèr Reyal, no agermanades, com en altre témps, per lo bé comú mas receloses de mútua usurpació, o millor, disposta la de la Reyna a enjovar les altres sóts lo seu fantasiós jóu. Comencem a descobrir los síntomes demunt indicats per veure tot seguit com va emboyrant-se lo cel y esclata per fí la tempestat.

Vers aquest metéix témps, fereix los ulls en los Díetaris lo dibuix d'una casa o porta que-s crema, y en la nota adjuncta s'hi llig que lo poble calà foch a la casa d'En Bernat de Gualbes, qui éra al carrer Ample, y en los dies immediats o posteriors consten los empresonaments y castichs dels presumptes criminals. Insignificant apar aquesta apuntació, emperò s'hi déxa veure ab lo fét l'esperit de la plebecía de Barcelona, no seduhída encare per altres atemptats en sentit oposat, con més avant trobam que la víctima d'aquell ultratge resulta després ésser un dels personatges qui ténen més intimitat ab la reyna Joana, y arriba e exercir ben prompte un càrrech públich de nomenament Reyal, axicom veurèm.

Tras aquest lléu síntoma, ne surt un altre de no menys

lléu, emperò de trascendental significat. Méntre feyen estada a Vall-donzélla la mare y lo fill, séns havèr prestat los juraments indispensables per exercir autoritat, permeten que llurs agotzirs, o certs homens amostrants aquest caràcter, se-n éntren per la ciutat, empunyant, ab afectada vanitat, lo bastó de regiment, cosa que obliga les autoritats de Barcecelona a recollir aquesta insignia o distinctiu dels agosarats, y a tancar lós portals de la Rambla, més propers a Vall-donzélla, fins a havèr-se verificat o ans bé resolt la solemne entrada del lloch-tinent y de la tudriu.

Lo díe 23 de Novémbre havèm dit que la Reyna jurà en la catedral, gordar les constitucions y libertats de la terra, y no éren encare set díes discorreguts con ja atemptava una infracció tremenda, que no éra altra sinó destruir un costum y lley, esborrar la libertat indispensable a la institució municipal, y repetir çò que no-més s'éra atemptat, ab escandel de la terra, en dues èpoques de tiranía, en los darrers moments d'En Pére *del Punyalet*, y con lo rey En Joan, ans de succéhir al trònus d'Aragó, encoratjava la gent de la Busca, per vía del governador Requesens. Ja conexerà lo llegidor que aludim a la elecció de Concellers, que anam a tractar de un ensibornament per que los administradors de la ciutat, que sempre y libérrimament èren estat elegits de témps antich lo díe de Sant-Andréu, sols per los metéixs prohomens del Concell, fóssen a faysó d'aquella qui tenía en cor de mudar la fisonomía de Barcelona y de tot Catalunya.

Cedim, per esplicar aquest atemptat, la paraula al Zurita, que no podrà ésser sospitós, al veure-s en la precisió de consignar semblants veritats, ab tót y les indiscrecions per éll comeses en parlant de la mort del Príncep: «Era la Reyna d'una singular valor y axí varonívol, que bé podía regir aquells Estats y altres de majors, si per una dona calía regir-los; y començà a enténdre en les coses de sa governació, aprés que lo Príncep fóu jurat *ab novell orde, y molt diferent del passat*, confermant la concordia de Vila-franca, *y procurà d'anar-se guanyant los corts y voluntats de molts y de la gent popular per la elecció, que havía de fer-se en la fésta de Sant-Andréu,*

dels que-n deyen Concellers, qui ténen lo regiment d'aquesta ciutat y del Concell.»

Paraules són aquestes del Annalista, qui, pes donar-los-hi major força, refereix les que escrigué fra Joan de Gualbes qui intervingué en los afers d'aquell tèmps com tractaven de la formula del jurament que lo nou lloch-tinent éra tingut retre, y són «que la Reyna havía perferit, del monestir de Vall-donzélla estant, que no s'entremetría en les coses de govern y estat de la ciutat, y que *procurava ab afalachs, y donatius y promeses, y alguns colps ab menaces, de reduhir a son volér aquells qui podien ésser Concellers*, per que les coses tornassen al llur primer y degut estat, y lo Rey tingués lo govern d'aquell Principat y li suplicassen que hi entras.

¿Què més deu esbrinar lo qui cercarà la causa y gèrmens dels nous desastres en què ha de veure-s embolcallada Catalunya? En compte de cercar afeccions per lo seu fill la mare del barba-mech successor del princep de Viana, en compte de gonyar-se la nova lloch-tinent les simpatíes de les autoritats y demés persónes de valua, en compte de procurar la muller del Rey la reconciliació d'aquest ab los seus vassalls, la ambiciosa d'esclusiu comanament, la despòtica per instint y temperament, oblidant juraments y la fembril honestat, respirant venjança y escarment, transformant-se la hidra *de singular valor y tan varonivol* en guineu con li convenía, per atraure al seu costat los incautes y fàcils d'enganyar, ab tal de crear un nucli de força brutal entre l'estament més infim dol poble, per sobreposar-se, ab la seua ajuda, a tots los podèrs públichs, institucions y persónes qui representaven la magestat y la honra d'aquest antich noble Principat. Havèm de confessar, per dissort, que la astuta seductora e intrigant atenyería en part lo seu obgècte, puix en los immediats rompiments havèm de veure castigats per la autoritat lledesma de Catalunya, com a traydors, alguns indivíduus enlayrat, al càrrech de Concellers la diada de Sant-Andréu.

Tan bell punt com a Na Joana li semblà «que les coses anaven encaminant-se axicom convenía, y que-s reduhirien fàcilment a regonèxer los desordens que comesos ha-

viena» (són paraules del Zurita), avançà un pas més en les pretensions que fins a-les-hores gordaría ocultes, visità espressament la Deputació y los Concellers, manifestant-los-hi la necessitat que hi havía de que cridassen lo Rey a Barcelona, puix que, segóns lo conveni de Vila-franca, no podía regressar En Joan si no-l suplicaven aquettes corporacions. Si havèm de creure l'Annalista, accediren los Deputats a la proposició, ab tal que lo Rey complis çò que estava acordat en la concordia; emperò los Cencellers oposaren més resistencia, deliberant que no-s tractas de la anada del Rey, fins que-s fós complert quant assentaren, de ón (hi afig) «se segui un molt gran despropòsit y lo pijor cas, que podíen cometre, y fóu, que no donaren lloch a la anada del Rey ni van permetre que fós rebut al Principat.»

En lloch no havèm vist consignat aquest *pijor cas*, mas solament que, desconfiant probablent una y altra corporació de les paraules e intencions de la hipòcrita, volíen l'estricte compliment de la concordia, los capítols de la qual evocava Na Joana en tot allò que li podie convenir y rebujava sémpre que no la favoríen: y suposat l'ensibornament dels Concellers, tantost justificat, nos admira que hom atribuesca a aquesta corporació, més popular, y tenint al seu cap homens qui servexen Na Joana, majors propòsits de rebujar la tornada del Rey, que de part de la Deputació.

Durant aquestes continues y freqüents visites de la tudriu s'esdevingué una coincidencia política molt notable: aludim a la embaxada tramesa a la Deputació per lo rey de França. Recordant Lluis XI sa amistat ab En Carles de Viana, y merexent-li simpatíes axò que per aquest havía fét Catalunya, envia com a embaxador En Enrich de Marle, per lamentar-se de *la longue detention* que a sa estimada cosina Na Blanca germana d'En Carles, que ell regonexía com a llegítima hereua de Navarra,—feya soferir son inhumà pare, y per assegurar als Deputats lo desig que tenía de que arribas una ocasió en què pogués acreditar la seua afecció als catalans, y sa disposició a socórrer la víctima. La rebuda de aquesta embaxada fóu lo 10 de Desémbre; emperò és d'ad-

vertir que, ans d'arribar la Reyna a Barcelona, éra vinguda també una altra embaxada de França, representada per lo cavaller Aymar de Puizen, apellat Capdaurat, y per lo segretari Joan Reillach, los quals, encare que aparentment venien sols a manifestar les simpaties del llur senyor als defensors de llur antich y difunt amich, sortiren, no obstant, ab la idea d'una pretensió ambiciosa, que revelaren oponent los drets que la casa de França tenía al setial de Navarra. Al sabèr-ho En Joan, procurà enténdre-s ab Lluis XI, emperò al arribar la nova embaxada a Barcelona en tenint-ne noticia Na Joana, se presentà a la Deputació, y negant les inteligencies que hi havía hagudes entre son marit y lo rey de França, tot planyent-se no-més de que aquest advocas llavors per la germana del Príncep de Viana, féu lo més atrevit rahonament, menyspresant En Lluis com si parlas d'un qual-se-vol; y prengué d'aqui pretest per que Catalunya cridas d'una vegada lo seu Rey, ab la qual cosa, deya, «se refrenaría la malicia y gosadía del citat rey de França y de qual-se-vol altre de foraster qui volgués alçar-se contra lo d'Aragó y contra sa honor, resultantne lo major benifét, qual és la pau y tranquilitat del Principat.»

Ab la primera embaxada de França coincidí també la vinguda d'una altra de don Enrich de Castélla, qui, com ja sabèm, acometía témps ha la Navarra y tenía pretensions, si no a sa coróna, a certs territoris de la metéxa, adquirits per guerra. Mencionam totes aquestes embaxades, per justificar Catalunya de les inculpacions que li han fétes, y per que ún veja lo comportament de la Reyna y la mala fé del rey En Joan, o millor, la mala fè dels homens que dirigien en aquell segle les destinacions de diverses nacions, méntre lo govern de Catalunya, lo qui (segóns lo Zurita) alguns tractaven de «reduhir-la per son camí, pas a pas, en fórma de Senyoría; seguint l'orde dels Comuns y senyoríes de Italia,» donava lo major exemple de conciliació, de respecte y de juhiciosa previsió, obrant pot-ser ab sobres de bona fè.

Es, donchs, de sabèr que, entant que lo de Castélla feya parlar als Deputats de Catalunya, En Joan tenia a aquell re-

yalme una embaxada, en la qual figurava lo Justicia d'Aragó per tractar aliança y estreta lliga ab don Enrich, no amollant en açò fins a conseguir la ambiciosa pretensió que ell y sa muller, ja de lluny, s'éren proposada; que l'ambiciós hipòcrit Lluis XI—aquell qui demanava a Sant Francesch de Paula camins per allargar la vida, ab la fí de podèr fer major nombre de maleses quant més témps estigués al mon,—après de manifestar son drét a Navarra, en la primera embaxada que envià, y qui advocava are per los drets de la infanta Na Blanca, poques setmanes després se convenía ab En Joan, y advocava en favor del comte de Fóix, del assessí de Blanca, oferint a En Joan son valiment y ses forces, y proposant-li a aytal fí que la princesa renuncias lo dret que tenía o que-s fés monja, venint a ésser d'aqui-avant abdós tirans, lo d'Aragó y lo de França, amichs íntims, tant que lo primer, com veurèm, no duptà en donar compliment a açò que no havia gosat fer ningun dels passats reys—ben conexedores de la ambició de la casa de França, d'ençà de Carles-Magne—s'atreví a empenyorar al segón los famosos comtats de Rosselló y Cerdanya, porta y seguretat de Catalunya contra les invasions extrangeres.

Axi obraven aquellls diabòlichs sers coronats, qui-s deyen ungits de Déu, en aquella depravada centuria: axí fingía en presencia dels assenyats Deputats catalans, la cara-girada tudriu, cercant un pretést per que fós cridat lo seu marit, méntre aquest movía en secrét los ressorts diplomàtichs, atrahent a sa amistat los metéixs qui semblaven amichs dels catalans y enemichs de la dinastía; axi prehicava la unió entre lo Rey y lo poble la qui corrompía lo metéix poble y sos administradors, y fomentava a les montanyes de Catalunya l'alçament dels remenses, sols per que lo govern català romangués sénse força alguna.

¿Volèu are sabèr com se portava aquest, per que la nostra asserció romanga justificada, malgrat tot quant n'han dit les histories impreses? Que vaja hom a la font perenne de la nostra veritable historia, no calent sinó fullejar los volums qui comprenen los documents relatius a la temporada que

historiam, y veurà que, ni en les primeres ni en les segones embaxades, axi de França com de Castélla, no féren cabal los nostres Deputats de les pretensions y ambicions dels monarques amichs de llur desaparegut ídol, dihent a Lluis que tot quant havien fét los catalans en favor d'En Carles éra estat per amor a la justicia, no per desviar-se ja may de la feheltat y obediencia deguda al Rey, y que la questió dels drets que pretenía la casa de França a Navarra no atanyía a élls tractar-la ni devien entremetres may per may en tal afer contestant a don Enrich que li agrahien les seues ofertes y ab élles lo sentiment que tóts-témps havía manifestat a favor del sant Primogènit, referint-ne los miracles, y al un y a altre rey assegurant-los'hi que, en aquella ocasió més que may, confien en lo benestar de la terra, per no podér-se esperar menys de la benevolença, esperit de justicia y altres diferents qualitats que va manifestant lo Rey al qual restaran sempre adictes y lleyals, y aquestes paraules, per que hom veja que los nostres avant-passats no usaren ja may dóble joch ni sabéren ésser hipócrits, s'afanyaren a traslladarles los Deputats al metéix Rey, prova certa de que creyen senceramént en les seues promeses y sentien justa esperança de que tot-hom contribuiria a la felicitat de la patria.

No-s deturá ací los bons desigs dels catalans: discussió hi pogué havèr més o menys entretinguda tocant a la oportunitat de que vingués lo Rey a Catalunya—y no n'és de meravellar la discussió, car semblant práctica éra essencial de les antigues institucions,—emperò a la fí convinguéren los Deputats en cridar lo monarca, essent açò vérament accedir a les proposicions de la Reyna, axicom encare procuraren complaure aquesta senyora resolent confórme al ún dels articles de la concordia de Vila-franca, l'ordenament de la casa y servey del Senyor Primogènit lloch-tinent, nomenantse al efecte los oficials y altres encarregats de la administració y govern corresponets al alt càrrech que exercía En Ferran, los noms dels cuals podrá llegir lo curiós en les actes de la Deputació conservades en los nostres arxius.

Tras aquestes manifestacions y justificacions, que qual-

se-vol avinentment pot comprovar, tras la apença d'aquesta nova situació que apar ésser bonançosa per Catalunya ¿hi haurà per ventura, qui li vinga al pensament qne la tempestat s'atansa, y que contribuesca a desencadenar-la aquella metéxa mà qui s'estén ab ayre de conciliació, y que amanyaga suaument les d'aquells qui dexaren les armes, ab la esperança de tenir un pare en aquell que abans miraren com a enemich? Increible apar que axi sía; emperò per dissort no se-n pot duptar, y puix la esperiencia històrica y la inducció lògica nos amostra que les confessions dels enemichs fan tanta prova com les inculpacions justificades, per més que-ns sobren documents per traçar les darreres, valgam-nos en aquest cas de les paraules aplicades per lo metéix qui tant sovintment culpa los catalans y defensa o oculta los actes d'En Joan II, y de sa muller en quant se refereix a Catalunya, prenèm ací de nou la veu del annalista aragonès, per més que son rahonament estiga en contradicció ab les inculpacions fetes no fa gayre, per éll-metéix a aquexa *gent popular* qui sols cuydava erigir-se en senyoría o Comú com les Senyoríes de Italia. Llija lo curiós y s'escruxesca al sabèr çò que entrà en cor a la reyna Joana, méntre Catalunya feya tots los esforços per reconciliar-se ab lo Rey y per aconseguir la pau tan desijada: «Axi començaren les coses a encaminar-se cap a tot desorde y rompiment: y publicaren que la Reyna havía determinat de manar apresonar en un sol díe tots los qui éren principals autors d'aquelles torbacions y moviments, y que fóssen amenats a la sala del Palau, en lo qual estiguéssen lo Viç-canciller en son tribunal y fós donada contra élls sentencia de mort, y que perçò lo díe de Sant-Matías certes persónes alçassen lo poble, cridant visca lo Rey y muyren los traydors qui dien que lo Rey no vinga; car essent commoguda la gent popular, facilment donarien castich als principals delinqüents: y que perçò havíen donat llur parér y favor alguns ciutadans qui desijaven lo servey del Rey; y volènt los de la Ciutat procehir contra élls, ab la alteració del poble, la Reyna donà-ls sa salva-guarda.»

Dóna aquesta nova lo Zurita fent compendre que los pro-

movedors del *rompiment* de Barcelona éren los enemichs del Rey, als quals convenía oposar altres promovedors qui *alçassen lo poble* y com si fós invenció d'aquells çò que refería de la Reyna, segóns apar espressar-ho al dir *publicaren;* mas a continuació, y al metéix capítol, ab asserció propria, recompta que «a-les-hores per orde del Rey, qui éra a Tudela, *començà la Reyna a donar favor als vassalls dels senyors eclesiàstichs y seglars, que-n deyen de Remença*, qui pagaven les róndes dels delmes y primicies y censos y altres tributs, qui s'éren alçats en armes contra llurs senyor, essent lo llur cabdill un molt valen home nomenat Vern-tallat, y altres qui refusaven de contribuir en certs tributs y en los mals usos que ells deyen, y *tinguéren acort que, sóts color d'aquest moviment, fós cridat lo Rey.*» Y després, parlant d'uns embaxadors tramesos per la Reyna al Rey, hi afig: «Y com ells partiren, restaren les coses de manéra, que *lo Rey pensà que s'encaminarien de bó en millor, car dels Concellers de Barcelona, los quatre mostraven molta afició a la honra y servey del Rey*, y aximetéix per havèr-se mudat lo Concell de les XXXII persónes de la Ciutat, y *los Deputats y Concell del Principat cercaven orde per lliurar les dues centes mil lliures* que, en virtut de la Capitulàció de Vilafraca, éren consignadas al príncep don Ferran per desempenyorar lo patrimoni y sosteniment del seu estat.»

Are bé: si éren los Deputats, confórme havèm justificat, amants de pau y conciliació, si fóren élls los qui consentiren en que-s cridas lo Rey, en lo nomenament d'oficials y demés encarregats del lloch-tinent, y en ocupar-se de la petició de la Reyna sóbre la paga de duas-centes mil lliures, no pot ningú carregar-los la culpa dels desordens promoguts per los enemichs del Rey, y per tant, lliure d'inculpació lo Concell més General qui representava tot lo Principat, sols a la corporació qui més especialment curava de la administració y govern de Barcelona, y de caràcter més popular, deuria atribuir-se la culpa; suposant cert lo fét: lo Concell de Cent n'hauría d'èsser naturalment, lo promovedor en aquest cas, puix la gent qui-l formava podía èsser la qui més pro-

pensió amostras a erigir-se en aquest govern del Comú o Senyoría de qué-ns parla lo Zurita. Emperò, posat que lo metéix autor nos assegura que «dels Concellers de Barcelona los quatre amostraven molta afició a la honra y servey del Rey»—resultats de la entremesa de la Reyna lo díe de Sant-Andreu, la hora de la elecció;—què s'éra conseguit mudar lo concell dels XXXII—de manéra que los novament elegits se conformarien ab los quatre concellers y complirien la política del qui tingué la manya de fer-los elegir; que tinguéren prr obgécte que, sóts color d'aquest moviment, fós cridat lo Rey, és a dir, que cercaven un pretést per aquesta fí, séns necessitat de que hi hagués qui públicament lo rebujas; havèm de convenir que sols pogué a Barcelona promoure escàndels una part de la ínfima plebecia, qui no podia ésser dirigida per ninguna corporació ni autoritat: y puix éra sola aquesta plebecia la qui cridà y escandelitzà tantost a favor del Rey y de la Reyna, senyal de que per *promovedors del rompiment* no deuen entendre-s sinó alguns individuus particulars qui per la independencia llur, per llur excessiva previsió ben segur- o per lo llur intim convenciment y coneximent de çò que en secrét tractaven ab llur vol, sémpre lliure, al cridament del Rey o a d'altres de les rauxes que atemptava Na Joana, y senyal també de que aquexes lléus dissidencies, qui éren molt legals en lo si de les corporacions, pogueren ésser per lo cap més alt les úniques causes que-s prenguéren per escandalitzar, combatent-les los únichs qui cercaven un *pretést*, no un motiu rahonat, per demanar que tornas lo Rey.

En suma: no éra Barcelona la qui promovía lo rompiment, sinó los servidors, gent ínfima y venal, de la ambiciosa tudriu qui volía sotsmetre-ho tót al seu govern, los quals, enemichs de tota autoritat y vils instruments de la tiranía, no vacilaven en fer causa comuna ab los grossolans pagesos de remença, ja encoratjats per En Joan ans d'ésser rey, novament moguts per éll y per Na Joana al tornar de Sicilia lo princep de Viana, y protegits are, finalment, per la propria Reyna, per tenir una ajuda y socórs contra la generali-

tat assenyada de Catalunya; y la prova de que los crits dels reyalistes demagochs de Barcelona no éren efécte del rompiment, sinó causa, que al arribar aquest cas, los seduhits per lo traydor y agent Serrolí compten ja ab un cabdill sobirà, ab Vern-tallat, lo qual ell-metéix, alçant lo penó del Rey, sabrà lluytar si convé contra les legítimes osts de la terra, y posar-se cara a cara del ilustre cabdill que la Deputació elija per l'exèrcit catala. Anèm seguint los passos de aquest moviment, estudièm lo comportament de la Reyna, per convèncer los nostres llegidors de quant afermam.

Pochs díes aprés del ensibornament comés a la elecció dels Concellers, empunya lo bastó de veguer ¡qui ho imaginaría! En Galceran de Gualbes, aquell metéix personatge la casa del qual, sehent al carrer Ample, havia incendiada lo poble, o si-s vol la populatxería, de Barcelona. Si éra lo Gualbes un d'aqueixs promovedors, més o menys secrétament, adictes a la política de la senyora tudriu, un d'aqueixs dissidents qui sabía tenir abnegació per separar-se del comú sentir de tanta de gent assenyada com figurava al govern del Principat, ab rahó pot dir-se que tingué lo poble bon nas, conexent per endevant los encoberts enemichs de la patria: mas si lo nou veguer acceptava lo càrrech d'oficial reyal, per fer veure als incendiaris de sa casa, que merexía la confiança de la Coróna, precis és confessar que va sabèr triar y proposar Na Joana un subgécte qui, séns ningun dupte, sería fehel executor dels seus manaments, y també que éra una molt gran imprudencia, o un solemne *tràgala*, com dirìem en llenguatge modern, l'acimbellament d'una persóna odiada a veguer, acte qui mereix colocar-se entre los forjats per los *promovedors del rompiment* y qui no dexarà de produhir ben prést los seus resultats.

Tantost com comencen a parlar de la vinguda del Rey, se verifiquen certament a Barcelona presons d'alguns ciutadans, entre los quals ocupa ab preferencia la atenció dels Deputats, lo cavaller En Joan de Copons, que-l guarda près la Reyna ab infracció manifésta de les lleys de la terra, séns volèr-lo libertar malgrat l'afany y les súpliques d'aquells y malgrat la fiança que ofería per estar malalt.

Aytal comportament de la Reyna, ja començat lo nou any 1462, féu posar en guarda adhuc les persónes més adictes a la dinastía y desijoses de pau, y lo recel y la desconfiança hagué d'anar en augment al veure la actitut que preníen certs representants de pobles qui havíen fét cap a Barcelona, per tractar ab la Deputació sóbre la composta ab los remenses. Ja dés de témps, manifestarem los esforços que aquest respectable cós va fer per dexar d'acort aquells especials vassalls ab llurs senyors, y renovada are la questió, caygueren los Deputats en l'engany de tractar ab los dits representants; y dihém engany, car la vinguda d'aquests lluny d'ésser ab esperit de consiliar, éra no més promoguda per la Reyna, ab la fi de tenir a Barcelona un nucli de gent popular qui obras a sa fantasía en venint-ne lo cas, segóns axí ho vé a confessar lo Zurita, al dir: «y tota la esperança del Rey éra, que los del Sindicat tinguéssen tals forces en lo poble, que *s'apoderassen de la Ciutat, ab veu y títol de la anada del Rey a Catalunya;* y perçò fóu donat orde a la Reyna que, si tinguéssen tan violents y certes congectures, que lo Sindicat trobas disposició de prevaldre contra los altres, ne tingués ardit lo Rey, per que cuytosament posas en orde sa partida.»

¿Què més devem justificar per posar en bon lloch la dignitat catalana? Sien fullejades plana per plana les sessíons de la Deputació y llegits tots los documents que s'hi produhexen, y convençut restarà de la veritat que proclamam lo qui llegirá, al veure en primer lloch la bona fè d'aquell cós per dur a bona fí la composta dels remences y los obstacles qui davant li vénen per suggestió de la metéxa Reyna, y després de justa rahó d'alarma que van esperimentant tots los legals representants del govern, al pas que-s reben noves y més noves de çò que s'esdevé ab lo bisbat de Giróna y sóbre-tót al Empordà, circumscripció la més poblada de pagesos de remença: car és de sabèr que són contínues les cartes, ja de capítols y universitats, ja dels indivíduus dels dos estaments militar y eclesiàstich, esplicant l'estat d'alarma y commoció d'alguns pobles, sóbre-tót de la principal ciutat,

les menaces de barreig y mort que-ls hi fan, la actitut furiosa dels pagesos, qui estan ja repartits en diferents estols ab llurs respectíus capitants, sóts lo comanament superior del Vern-tallat, los quals (com lo Zurita aximetéix ho confessa) ja no-s limiten a reclamar la estinció dels nomenats sis malsusos—que no conseguiren fins que, al següent regnat, li plagué a En Ferran *lo Catòlich* otorgar-la.—sinó que-s negaven a satisfer los censos, tasques y tota sort de prestació y tribut feudal y fins los delmes eclesiastichs, essent lo crit que donaven al imposar-se tan desaforadament ¡Visca lo Rey!

Entre altres de les cartes a les quals aludim, y qui confermen aquesta darrera versió, se n'hi troba úna que llegí lo bisbe de Vich, endreçada al metéix per En Andréu Sevila y En Miquel Server, ón li diuen que hi havía temors de que per la Setmana Santa y féstes de Pasca hi hauría a la ciutat una invasió de pagesos, que allà estava En Serrolí (1) atiant-los, aplegant los síndechs dels remences d'aquells encontórns, y fent-los assabèr ab gran eficacia que sols podièn trobar remey los llurs afers ab la vinguda del Rey. No té data la dita carta, emperò ha d'ésser de mijan Abril, per ésser estat llegida en una de les sessions corresponents a aquest témps, y noresmenys, per ésser vinguda ab una altra del capítol de la metéixa ciutat endreçada als Deputats, datada lo díe 21, en la qual s'hi espon, ab les més negres colors, la situació perillosa de la ciutat. Donchs havèm triat aquestes dues cartes, no per més interessants, mas per donar compte dels féts ja a una época avançada y con·feya mes de

(1) Ab la aparició del Serrolí coincideix la d'altres personatges de mala ley que vehèrem traspuntar abans, la hora de les persecucions contra lo Princep y les commocions de Barcelona en témps de la Busca y de la Biga, entre altres mossén Lluis de Vich. Aximetéix lo fisich Vezach, emmetzinador d'En Carles, qui s'éra abans salvat fugint per Andorra, és de veure que éra tornat a Catalunya, pot-ser a Barcelona, y ab tot l'ayre de seguir practicant maleses, sóts la protecció de la Reyna; car al tractar-se a la Deputació l'afer del presoner Copons, al donar son vot mossén Vila-de-many, aprés de manifester que diguen a la Reyna que no faça res indegut contra les libertats de la terra, acaba ab aquestes paraules: «E al metéix témps sia féta enquésta contra mestre Vezach e algunes persónes qui fan malvades delacions e acusacions contra altres, per que de la llur malicia sien aquelles degudamet castigades.»

dos mesos que-s debatía la questió, durant lo qual entreval se-n reben altres de Girόna, ón públicament se senyalan les cases que han d'ésser saquejades, de Besalú, de Llagostera, de Çoplliure y de moltes altres universitats qui-s veuen menaçades, y en los encontórns de les quals los remences, en sò de guerra, ab llurs atabals y bandera desplegada, assalten ja castells y notifiquen als llurs senyors que per avant sols los pagaran a llançades.

Efectivament, la actitut dels remences se manifésta y descóbre al metéix témps que los llurs tramesos per tractar ab la Deputació s'amostren hostils dins la capital, car és en aquesta ocasió con, ab esglay dels barcelonins, comença a ovirar-se entre alguna gent del poble certa disposició a favor de la Reyna o del Rey, la qual se fa més manifésta encare tan prompte com la Deputació posa-s sóbre si regoneix los enganys qui l'envolten, jatsia no tots. Dihèm que no-ls conexia tóts, perçò com lo principal engany, lo fals procehir de la Reyna, no fóu rebujat ab la energía que feya mester dés lo començament, com los hi calgué fer-ho tantost, y al tractar de resoldre-s la Deputació contra los sediciosos remences, arribà a confiar a la Reyna, a la metéxa qui-ls alçava, la cura d'aquietar-los o castigar-los.

La discussió que-s tingué ab tal motiu fóu, per los seus resultats, la llum qui enllumenà los qui fins a-les-hores no havien sabut veure la mà qui produhia la fosquetat y la confusió. Era opinió general que fós suplicada la senyora Reyna per l'obgécte indicat, y com calguès fér-li una altra súplica sóbre l'afer del empresonat Copons, al espressar lo seu vot sóbre ún y altre assumpte lo venerable abat de Poblet, hi afegí aquestes notables paraules: «e que li placia castigar los oficials e ministres qui hauran fet quelcom indegut, e encare més castigar los qui hauran parlat denigrant certes persónes e denigrant lo principat de Catalunya.» Ja sabría lo bò del abat a qui anaven endreçades aquexes alusions, y de tal manéra les compendríen los seus companyons que llur vot fóu lo predominant y-s prengué com a deliberació, devent ací fer present que entre los votants hi havía homens tan respecta-

bles com lo Patriarca, lo bisbe de Vich, los abats de Sant-Benet de Bages y d'Amer, l'ardiaca Ça-riera y ló de la Mar, lo comte de Prades, lo de Pallars, lo Comanador de la Guardia y moltes altres celebritats catalanes corresponents als tres braços de la Deputació. ¡Benahuirada Catalunya, que en tes commocions, tan desfigurades en la Historia per autors poruchs o venals, podíes presentar semblants rebetles, en contraposició als traydors y menyspresables Vern-tallat y Serrolí, l'emmetzinador Vezach y lo servil cortesà Rebolledo, defensors de la causa del tirà qui cuydava pressurar lo pahis més lliure del món!

Deliberat que la Reyna havía d'ésser la encarregada de apaybegar los bullanguers del Empordà, esclatà certament la tempestat: uns dos mil homens de la repussalla del poble, y qui, séns ningun dupte, serien los del Sindicat qui éren anats a la capital ab lo pretést de tractar la composta dels llurs representants, dels remences, féren cap davant lo palau de la Reyna, cridant que aquesta senyora no devía anar-se-n, y que-s perferíen per morir, si convingués, en servey séu.

Lo Zurita, qui facilita aquesta nova, diu que de bell començament éren los promovedors d'aquell bullici en l'indicat nómbre, y que éren vérament del Sindicar «ab altres de la ciutat» y que fóren «despres més de mil:» de manera que rebaxant al primer nómbre, que és lo qui començà la funció, la part d'arreplegadiços y tafaners y los molts qui seríen vinguts acompanyant los síndichs, resulta ésser molt reduhida la part corresponent als barcelonins, y ésser esclusivament los culpables del rompiment los qui-l probocaren, no aquells qui-l contrastaren, N'hi hagué prou, no obstant, de aquesta manifestació per destriar los camps, per que hom conegués, per sa acquiescencia, quins éren los qui la toleraven o fomentaven, en suma, per posar-se en guarda los bons, patricis, procurant castigar los qui infonguéssen sospites o féssen actes declarats d'oposició al veritable govern de la terra. Com aquest, en ses diferents corporacions, rebujà y desaprovà l'atemptat de la desgovernada plebecía, o en al-

tres térmens, com la Reyna véu que no havía tingut l'eféctc que ella esperava a la capital la estiragaçada e improvisada y no esperada ostentació del poble baix, qui descobrí sentiments ultra-realistes fins en aquella hora esmortits, apelant al seu enging s'aduhí a quant resolgué la Deputació, se-n anà tot prometent castigar los revolucionaris, emperò fent sèmpre la salvetat de que dexassen esclusivament a sa mà aytal cura y no la interrompèssen en la seua bona obra—a la qual bé sabría ella donar lo tóm que li convingués, en arribant-ne la ocasió.—Lo dietari de la Deputació apunta, al díe 11 de Març, la exida de la senyora Reyna vers l'Empordà ab l'obgécte d'apaybegar los remences, *segóns deven* (1).

Dés d'aquesta data a la de les cartes de Vich, demunt mencionades, transcórre passat d'nn mes, durant lo qual son contínues les comunicacions entre la Reyna y la Deputació, revelant son contingut la veritable causa del malestar que s'esperimenta y del trabocament que s'aparella, puix que s'esdevé tot lo contrari de quant hi havía dret a esperar. Convé advertir que, ja de bell començament, perfidiejà la Reyna per que la acompanyassen uns comissionats de la Deputació, per podèr-los-hi axi carregar la culpa de çò que-n pogués resultar, cosa que li negaren per tal com la dita senyora tirava sempre a obrar ab atribucions semi-sobiranes; y ab aquest jahent Na Joana va compondre-s a Girona un cert concell, y ab éll governava séns fer cabal adhuc dels metéixs emboyrats oficials Reyals, tals com per exemple lo veguer, la autoritat del qual arribà a ésser inutil.

No consta, perçó com fóra difícil fer-ho constar, quin caràcter tindrien les manifaceríes de la tudora sobirana, ni qui-

(1) La apuntació qui dóna compte d'aquest fét, soferi, aprés d'alguns anys y con éren variades les circumstancies politiques, la metéxa esmena que ja observarem en la que tracta del emmetzinament del princep de Viana: fóu esborrada, substituhint a les paraules desaparegudes la espressió, més prudent, emperò no menys significativa, que donam subratllada: *segóns deyen*. No restá tan esborrada: ab tot, la linia substituida, que no hajam pogut llegir ben clarament aquestes paraules: *e aprés que fonch allá féu tot lo contrari*, çò és, que ací prometé la Reyna una cosa, y al estar al Empordá féu tot lo contrari.

na mena d'assentades celebrà, ni quals fóren los camins de que-s valdría per complir lo seu encàrrech; emperò bé roman evident sa feréstà falsedat al acomparar les fermances que donava en los seus escrits, de que los remences transigíen, de que ohien la seua veu, de prompte desaparexeríen los trastorns y los perills, ab les cartes demunt mencionades que rebía la Deputació en aquell entremig y cada díe, axí de corporacions y capítols, com de particulars dignes y de tota confiança, ón s'hi esponia l'augment sémpre crexent dels remences, llur desvergonyiment, llurs malvestats, fins que, per fi, arribà a fer-se patent, séns ninguna sort de dupte, que la Reyna patrocinava aquella, y que élla, o lo seu marit, que éra sabut que estava aparellant-se per la lluyta, desijós de subgectar lo Principat, cuydava, ab lo valiment d'aquella força bruta, fer ab aquest pahis essencialment legal çó que no podrien conseguir atemperant-se a la lley, cosa per cert repugnant als seus despòtichs intents.

En tal situació, lo govern de Cataluya va dexondir-se, cessà lo període de bonança, y regonexent la necessitat de tallar de soca-arrel lo mal menaçador, resolgné la Deputació armar estol per combatre los rebetles qui, sóts un fútil pretést, destruyen la terra y servíen d'escambell per que s'acimbellas la tirania sóbre les libertats públiques, sóbre les miserables institucions de la patria, y a partir d'aquesta declaració pot dir-se que s'esquexà lo vel qui cobria la malvestat, se partiren los camps, y en suma, s'encomençà la guerra entre la gent legal y lo partit cortesà. Per mès que descobris tanta infamia la Deputació, usà d'excessiva prudencia, car comunicà son acort a la mare del lloch-tienent de Catalunya, alegant sémpre, ab lo major respécte, que resolía l'armament per considerar-lo indispensable per la pública tranquilitat, y protestant que quant anava a empendre éra a major benifét del Rey, del infant primogènit y lloch-tinent, y de la lley y justicia escarnides.

Nó cal ací referir de qnina manéra va rebre semblant acort aquella dona desijosa d'exercir lo podèr ab lo més ample despotisme, frenética per enjovar a sa fantasía tota auto-

ritat qui vingués de institucions independents, y plena de impaciencia per satisfer sa voluntat, séns la qual no sabía ella concebre çò que tots quants devíen estar-li subgéctes ne deyen benestar públich. Contestà primer com a admirada y lamentosa, dihent que la dexassen a élla obrar y que esponía de la composta immediata ab los remences, séns que fós mester combatre-ls ab les armes: replicà després, al manifestar-li la Deputació los motius que tenía per obrar axí, censurant lo procehir d'aquella, creure-s que ningú sinó lo Rey (1) no podía armar exèrcit. Tras la censura y la infundada pretensió vingué lo manament, y tras lo manament, la prohibició absoluta, la comminació, la menaça, la negació esplícita del podèr dels Deputats (2).

Oportunament obsérva l'historiador Cutxet que, al arribar a tal punt, hi havía dos céntres de govern a Catalunya, lo del govern legal a Barcelona, y lo de la tiranía a Giróna. Una clamor general, la unanimitat de la opiniò pública s'alçà a Barcelona contra los qui axí desconexíen la autoritat secular del seu govern, y escupíen demunt les seues libertats: la canalla remença, qui éra anada avalotar davant les portes del palau, fóra ja, desapareguda de la ciutat, anant a engrossir las files del Vern-tallat y lo Serrolí, y parlant ab tota libertat los barcelonins, axí persónes de govern com particulars, sóbre los eféctes que hom estava esperimentant y lo descobriment patent de les causes qui-ls produhíen, prompte, ben prompte, o per la manéra d'espressar-se en les corporacions oficials o per les simples converses que-s promouríen entre úns y altres hagué de començar a recelar-se de

(1) Deya la Reyna a la Deputació en carta del 22 de Març: *La qual provisió pertány al Senyor Rey e no a altre, e axi al parer nostre, quant per los féts dels pogesos de remença, lo traure de les bandéres no-s devia fer; la intenció pot ésser la que vosaltres diets, e axí ho crehém perque son Cathàlans; però no-ns par se deguéssen per vosaltres fer tals provehiments.*

(2) A la sessió del 11 de Març se presentaren dótze embaxadors que la Deputació havia tramesos a la Reyna per fer-li assabèr l'armament, y manifestaren havèr respost la dita senyora, tota irosa, dihent que-s meravellava de semblant deliberació, no podènt creure que jamés la haguéssen presa, y que *ja tenia ella los seus mijans y pràctiques de provehir-hi d'una manéra convinent.*

determinades persónes qui, si no féren comuna ab los baladrers de carrer, prometèren, no obstant, á la senyora qui-ls donava ales, a la Reyna, que estaríen de part séua y coadjuvaríen al propòsit de que lo Rey tornas a Catalunya.

Aquest plan éra induptable, per tal com sabíen que En Joan esperava la primera ocasió per acometre, çò és, per entrar al principat per voluntat seua, malgrat la concordia, y encare més, començava a correr la nova, bentóst confermada, de que aliat intimament lo pare del de Viana ab l'antich amich d'aquest, ab l'hipòcrit rey de França Lluis XI, anava a fermar ab éll un convéni per lo qual se perfería lo francès a enviar a En Joan contra los catalans sis-centes llances (1) y dos mil archers, que havíen d'esser satisfets fins a la suma de quatre-cents mil escuts, donant com a penyora o fiances d'aquesta quantitat los comptats de Rosselló y Cerdanya, dels quals pendría, per de prompte, lo dit Rey los castélls y forces que be li paregués, segons axi ho declara la Deputació en les instruccions que donà, lo díe 25 de Maig, al seu comissionat Matéu Dez-soler, qui anava a Perpinyà per aquest afer y diferents altres.

Ningú qui fós català de cor no podía separar-se del acort que la Deputació prenía, a sabèr, que tirassen avant en çò del armament, que fós nomenat general del exèrcit y que se-n anas, encontinent, a combatre los rebetles, per més que la tudora del nin lloch-tinent s'hi oposas, y puix quant més sobrexints haguéren de posar-se los pochs qui se-n separaven per cortesanía, feblesa o altres compromisos anteriors que ignoram, de aqui que, sentant com a basa d'aquesta metéxa unió indispensable la seguretat en los actes, que no podía eczistir séns la lleyaltat de totes quantes persónes intervenïen en aquells, se designassen les que no merexien sencera confiança, com, per altra part y alhora, féu-se enquésta dels qui veritablement éren regoneguts com a traydors a la terra per fer-ne lo degut escarment castigant-los ab tota severitat.

(1) Cada llança de França equivalía a 6 o 7 homens de cavall, de manéra que per aquesta régla pot traure-se-n la proporció.

Ja a la sessió del 8 de Març, al discutir-se sóbre la admissió o no admissió dels oficials de la casa del Lloch-tinent, que n'havía enviat la nómina la dita senyora a la Deputació per que fós aprovada, a la llista dels *odiosos y sospitosos* en los oficis per què-ls designaven, fóren enclosos l'arquebisbe de Tarragona com a canciller—cal tenir present que éra aquest prelat germà d'aquell ex-virrey de Sicilia qui vingué ab lo príncep de Viana y després se transformà en un dels àulichs més servidors d'En Joan,—En Felip Albert com a governador, En Jaume Taranan com a regint la cancillería, En Antoni Riquer com a advocat fiscal de la córt o tribunal del veguer y miser Ramon Soler com a jutge del meteix tribunal. Lo resultat de les enquestes portà les autoritats de Barcelona a empresonar alguns indivíduus culpats de conspiradors, mas com la presó pública depenjas poch o molt del veguer, lo qui exercia llavors aquest cárrech, apellat Vila-de-cans (1) séns consideració als Deputats y al Concell de Cent, manà obrir la porta als empressonats, qui se-n anaren llà ón millor los plagué.

Tal desobediencia d'un oficial Reyal sublevà lo caràcter dels bons patricis, y al sabèr la actitut que prenía la Deputació, lo díe 24 d'Abril, desaparegué també de la ciutat loveguer, o ans bé s'ocultà, de ón fóu ordenat, a proposta del bisbe de Vich (home de coratge ferm en lo qual se personificava, durant les vinents torbacions, lo verdader esperit català), que manen al batlle que prenga lo veguer ón-se-vulla que-l troben, com de fet ho conseguí aquella autoritat capturant, lo díe 25, lo Vila-de-cans, al carrer Ample, conseguit lo qual torná proposar lo sever prelat que, per havèr obrat lo veguer contra la República y mancant al conveni de Vila-franca, fós derrocada sa casa, a consentir-ho lo Concell de Cent, y fóssen los séus bens confiscats. Resolía-s la Deputació a aplicar la grèu pena que la lley consuetudi-

(1) Es de veure ab açò que hauría cessat lo Gualbes, emperò que al substituir-lo la Reyna havia tingut bon compte d'escollir un servidor oficiós y adicte a les seues mires.

naria marcava contra los culpables de tants sobirans crims, per vindicar-se del ultratge que lo podèr tirànich li infería, y com refent-se de sa excesiva tolerancia ab los traydors, manava, per vía de públicà crida, al qui descobris lo cau dels presos libertats per lo veguér, qui fóren en poch témps, novament capturats.

Si tals acorts destriaven encare més los dos camps, a quiscun dels quals calia que anas séns triga lo qui sentis esperit català o lo qui avant-posas a tots los nobles sentiments le servey del Rey; la conducta de la altiva tudora acabà de marcar la divisió, justificant el metéix temps la rahó que tinguéren les nostres autoritats per obrar com obraren: a la sessió del 28 d'Abril, llegiren a la Deputació una lletra de Na Joana per la qual manava que fós posat en libertat lo veguer, y confessava per disculpar-lo, que éra élla la qui li havia manat libertar los presos. ¿Què més calía ésperar? Los conspiradors contra la patria éren públicament favorejats per la muller del Rey, en deshouor de la moral pùblica y de les legítimes autoritats catalanrs; y puix resultava axí ésser la Reyna tan culpable com los metéixs criminals de lesa nacío, fóra un rebaxament per aquesta seguir ja ab més consideracions y miraments: Catalunya catalana valia més que no una reyna d'Aragó forastera, enemiga del esperit aragonès y català, la metzinera del princep de Viana destacava en aquells moments als ulls dels bons catalans ab totes les males qualitats ptopries del seu caràcter, falsa, hipòcrita, traydora, ambiciosa, altiva e insensible. En aquest dilema, entre Catalunya y la Reyna, primer éra Catalunya, y si arribas lo cas de favorir lo Rey les fantasíes de sa muller, a-les-hores ¡ay! a-les-hores... arribarà, si convé, lo primer cas que ofereix la nostra historia, de rebujar la terra lo tirà, y de donar-se al rey que més bò li sabés. Si hi havía fermesa per abdues les parts, no restava altre arbitri que la guerra, y puix la fermesa eczisteix, guerra hi ha d'havèr, y prompte, emperò guerra contra tota mena d'enemichs, al camp contra los acabdillats per lo Vern-tallat y los àulichs de Na Joana,

y abans a la ciutat, contra tots los traydors qui-s síen donats a ésser vils instruments de la tiranía.

Veus-ací los diferents actes qui brollaren d'aquesta heroyca resolució. Lo díe 30 d'Abril, tot un conceller de Barcelona, lo conceller segon, apellat Francesch Pallarés, y En Pére de Torrent, menor, qui éra indivíduu del Concell, ab altres coparticipants, fóren presos, y lo primer ho fóu a la casa de la Ciutat, y allà metéix, al acte: despullat de ses insignies: va tantost instruir-se contra élls lo degut y formal procés, y finalment, lo 19 de Maig, aplicaren-los-hi la sentencia que revela la següent nota que traslladam dels dietaris de la muicipalitat: «Lo dit díe, los referits mossèn Francesch Pallarès, qui éra conceller d'aquesta ciutat en lo present any, e encare més, mossèn Pére Dez-Torrent, menor, fóren afogats (1) en la presó comunal de la metéxa, a conseqüencia d'havèr constat, com consta plena y verídicament, per llurs propries confessions, no violents e si lliures, ésser élls e altres traydors, concitadors e execudors *(conselladors e fahedors)* ab intenció e propòsit deliberats, al obgécte de que la magestat del senyor Rey entras en aquest Principat per força, e que la Reyna, en determinat díe, càvalcas ab gent armada, e apresonas quants éra brama que contrastaven a sa voluntat: e que lo viç-canciller estigués a la Audiencia, acompanyat de gent armada, per que li fóssen remesos los presoners tal com n'anaven fent, per sentenciar-los a mort, senyalant-se a semblant fi moltes persónes, les principals de la Deputació, del Concell e de la ciutat, o que la senyora Reyna manas introduir secrétament molta gent armada a casa la Deputació, e con lo Concell estigués aplegat, obras a-leshores confórme al volèr de la dita Senyora (2).»

(1 Prescindint de sa major o menor barbaria; éra pràctica constant a Catalunya, a certa sort de criminals, notables per llur naxença o posició social, matar-los dins la presó per estalviar-los l'afront, o la pena moral, en lo trànsit dés de la presó al patibol.

(1) En una circular que passaren: units la Denutació y lo Concell a les municipalitats, aprés d'esplicar-se los motius d'abdues corporacions per obrar com obraren, s'afigen aquestes notables paraules: «No solament se tirava a mort de les dites persónes: mas a *deslibertar* perpétuament aquesta terra, la qual, per sa

Era açò efectivament lo contingut de la sentencia que dictà, lo díe 18 de Maig, un tribunal compost del deputat militar, lo Reyal, un ohidor de comptes y diferents individuus (ningun eclesiàstich, per ésser ja costum a la Deputació no mesclar-se la Braç de la esglesia en assumptes de penes aflictives y de mort), aprés de la llegida del procés, que durá deu hores bones: y desprès, lo díe 19, ocupant-se lo metéix tribunal dels processos dels coparticipants, comdemnà a igual pena que En Torrent y Pallarès, los honorables En Bertran Torró, En Joan de Mija-vila, ciutadans; En Pére Perdigó, çabater, a ésser penjat, y En Arnau Starit, En Pére Comes y En Antoni Abelló a ésser bandejats a la illa de Sardenya, ón éren tinguts romandre-y trenta anys, y en cas de contravenció, a pena de mort y confiscació.

Aquesta éra la guerra contra los traydors de la capital, y puix restava ab tal escarment venjada y purificada aquesta, convenía sols començar la guerra al camp, e encare més quant la Reyna, per vía de públiques crides, y recordant la obligació feudal, feya venir al seu entórn los nobles y cavallers de la terra per lo díe 25 de Maig. Aquest metéix díe, donchs, donà-s prèssa a una comissió de nou persónes, nomenades de les bandéres, per espatxar l'armament, y pochs díes desprès, féuse una pública crida, a tots los llochs de costum, per lo qual feyen assabèr que lo molt egregi y estrènuu baró En Uch Roger, comte de Pallars, capità general del exèrcit del Principat de Catalunya, notificava a tots los allistats per servir a cavall al metéix, que-s presentassen lo díe 27 del propri mes, a cavall, armats y disposts a partir, davant l'estatge del dit senyor comte, qui éra a la plaça del Ví. Ab data d'aquest metéix díe, féu la Deputació a mans del Comte les instruccions, lo contingut de les quals revela lo major seny y prudencia, tirant sempre a conciliar y ajustar, esent l'un dels articles, que vaja endret l'Empordà, de-

sterilitat e magresa, sèns libertats habitada star no pot.-. Regraciém, a donchs, nostre Senyor Déu, qui tals enormes pensaments e tractes ha permesos divulgar. Regraciém com la cosa pública no ha permés periclitar. Regraciém com aquest Principat no ha permés *deslibertar!*»

xant establiment a Hostalrich, y procur encontrar-se ab Verntallat, al qual podrà acometre, si li apar bé, per ésser aquest cabdill lo qui ha posat lo Principat ab major torbació; y aquestes instruccions va rebre-les ab tota formalitat lo Comte de mans del deputat Bernat Ça-portella, agenollat davant l'altar de Sant-Jordi, y posades les mans sóbre lo missal, jurant a Déu y per los quatre Evangelis que les faría complir.

Alguna dificultat per ventura perllongaria lo díe de la anada, puix se repetí la crida senyalant la anada per lo díe 29, y efectivament en aquest díe segóns marca lo dietari de la Deputació, a hora baxa, partí de Barcelona lo capità general ab tot l'exèrcit, calculant nosaltres que, ab tót y havèrse retrassat la anada dos díes, calgué que aquesta fós accelerada, segóns que ho demostren les noves remeses de tropes que fa tantost la Deputaciò, y encare més les reclamacions del de Pallars, per que li trameten certes coses indispensables de que no-l havíen provehit (1).

La abundant correspondencia entre aquest personatge y la Deputació (compresa en lo volum II y VII de les *Turbaciones*), y la general entre les autoritats del Prihcipat durant lo período qui comença ab la anada del estol català, y que havèm estudiat molt per menut, proporciona totes les noves y engrunes necessaries per conèxer de quina manéra verificá-s lo moviment militar que havía de dirigir lo jóve, emperò molt juhicios comte de Pallars. Lo famós Vern-tallat, covart y en espectativa de ço que resolgués Barcelona, sí bé entrava dins Giróna a rebre ordens de Na Joana, no li feya goig

(1) Dés d'Hostalrich demanava lo Comte a la Deputaciò que li enviassen una sòbre-vésta per En Uch de Copons qui éra lo qui portava la bandera de Sant-Jordi, y los paraments propris per lo seu cavall, y encare més sóbre-véstes per los trompeters: y després de Giróna estant demanà cirurgià, manescal y diferents municions, qui-s féren més necessaries a mida que n'anaven despenent, y que la defensa dels partidaris de la Reyna ben provehits, féu indispensable la remesa d'artilleríes qui poguéssen competir ab les d'aquells, segóns veurèm. Lo notable és que, dés les primeres cartes, no cessa de demanar lo Comte que li trameten lo butxi, provant açò la consideració que tenien als ciutadans armats, qui sols son tinguts ociure en noble guerra, y per rahó de defensa.

romandre dins los murs, y havía escollit com a tenda de campanya de sa persóna una posada, dita l'Hostal-Nou, sehent a mija lléuga d'Hostalrich, vagarejant, per dexar en major incertitut los qui poguéssen perseguir-lo, per les masíes vehines; y tal éra sa desconfiança que, de nits, s'apartava ab deu o dótze dels seus y s'internava bosch endins, per que no sabéssen ón dormía. Sa intenció éra, dés d'aquell punt, fer una irrupció contra Hostalrich, y fins arribà a acostar-s'hi a uns dos tréts de ballesta; emperò restà burlat per trobar-se al bò y millor ab les portes tancades, que un zelós capellà de la parroquia de Palol Donyar, nomenat Bernat Marcó, obri en la ocasió oportuna al honorable Pére de Bell-lloch, lloch-tinent del Comte, y que és de presumir que manaría la avant-guarda, de manéra qne, ab admiració, hagué de contemplar lo remença com los lleyals s'apoderaren instantment de la la vila y del castéll (1).

Assegurat aquest punt, hi dexà lo Comte competent gornició, a les ordens d'En Galceran Marquet, y encare los habitants oferiren armar-se; per què fóren demanades a la Deputació trenta cuyraces y altres arnesos, y essent exit, lo díe 6 de Juny, de matí, deturà-s al Hostal-Nou, çó és en lo metéix cau del Vern-tallat, ón li reexí pendre alguns culpables, qui fóren executats allà metéix; y aquell metéix jórn, albergant-se lo comte de Mas-Rafart, y emprenent la anada lo mig-díe vinent, aprés d'havèr repartit la gent en diverses partides, convergint tótes en igual direcció. Arribá l'estol ab gran orde enfront de Giròna, y com ne trobassen tots los portals tancats y los murs plens de gent armada no sols ab ayre de defensar-se sinó de ofendre los qui arribaven, fóu allogat per de prompte a un barri estra-murs ón hi havía un colegi, un hospital y algunes cases. Curá lo Comte personalment d'anar repartint en aquestes la gent que portava, méntre una partida de tres-cents peons y tota la caballería anava recorrent l'arrabal, per anar aconduhint los diferens agregats qui anaven arribant de distincts indrets.

(1) En una de ses cartes fa assaber lo Comte que lo Vern-tallat havía prés lo camí de Bas, y calgué-li passar lo riu Ter ab ayga fins a les barbes, essent de meravellar com no s'afogà.

Entretant que açò-s verificava, provaren los de dins de fer una sortida; mas alçant los nostres lo crit de ¡alarma! ¡alarma! de tal escalf vehéren-se posseits, que embestiren furiosos, costant-li gran treball al Comte contenir-los—*pus furiosos que si fóssen diables, dihent que ells havien entrar dedins o morir*, diu lo metéix Comte en una de ses lletres.- ·Refrenada semblant furia perlo Comte, qui obligà a cadascú tornar-se-n al seu alberch, los de dins van prorompre en espantosa cridoria, per traure lo cap en aquella ocasió un tal Sampsó, lo qual, en opinió d'alguns, se feya *lo màrtir d'aquell afer* (1), y a les-hores començaren los assetjats a endreçar ultrages y tota sort de paraules injurioses als nostres, dihent-los, a tall de burla: *¡Avant! avant, canalla, canalla, xuxumeus e mal-rosats de Barcelona!* Llavors despararen sis tréts de bombarda, y ruxaren lo camp de safetas o vires y al veure tanta gosadía e insult los nostres, no podíen ja contenir-los ni adhuc a colps, manifestaren a una veu, y més ab féts, que no volíen perdre lo témps: y lo general, no tenint ja a la seua mà còm fer-los esperar, haguè d'accedir, exigint tan solament que acometéssen ab orde.

Formaren tan prést una bona empavessada, allogaren detras, ben coberta, la ballestería, y ab aquesta, o a tocar la metéxa, los espingarders, y avançant en aquesta actitút, totjust començaren a desparar, en contínues descargues, con restaren desembaraçades les defenses del mur, y fétes malver les arqueres, morint-ne alguns dels qui les defensaven: abóquen-se llavors los nostres al portal, provists de tot lo necessari, com éren bigues movedices, a tall d'antigues catapultes, sóbre-tótbons feixs de llenya, hi calen foch, y és tan viu, que llarch témps després roman torrat; als colps y ab la força del incendi cedexen les portes, y abocant-se lo gros del exèrcit, axicom a esbarrancat torrent, als pochs moments se veuen ja voleyar part dedins la ciutat los estandarts catalans.

No cal dir quin crit de ¡Victoria! ferí l'ayre, y aterrats los qui tan baladrejaven dés de les muralles, van desaparèxer,

(1) A la entrada de les trópes, morí lo baladrer Sampsó, essent veritablement màrtir del afer, puix li entrà un passador per l'un ull y li isqué per lo clatell, dexant-lo cadavre en poques hores.

comptant que-s replegarien en lo reduyt més fortificat ón romanía la córt de Na Joana, acte que consigna en sa comunicació lo juhiciós Comte, dihent que si ells haguéssen volgut podíen havèr-se resistit millor y fer a les nostres trópes més difícil l'avenç. Séns deturar-se, passaren aquestes a açò que, ja en aquell témps, ne deyen la ciutat vélla, axordant ab los crits de Sant Jordi y Sant-Carles, y no fóssen estat los grans esforços del Comte, bé hauríen acomès aximetéix ab gran furia contra la fortalesa antiga, *la força vella*, que éra la qui constituya l'artillat reduyt al qual aludim; empró donant la esperança que s'empendría la acomesa l'endemà, puix queya un desfét de pluja, y que convenía a-les-hores descansar, obehí tot-hom a la veu del general y lo de Pallars pogué consultar entretant la Deputació sóbre què-s devía fer, vista la situació en què s'éra colocat y la que gordaven los enemichs. De primer, emperò, va permetre desfogar-los ab los qui-s defensaven al Mercadal, y que no volguéren retre-s; axí que, incendiaren també les portes qui-ls resgordaven, y férense, per tant, de tót senyors, cessant llavors la furia, ab la qual, creu lo Comte que podrien anar si convenía, fins a Paris, e crech que ab aquesta furia se poría fins a Paris.

En aquesta embestida no tinguéren los nostres sinó un mort y vuyt o deu ferits. Lo Comte s'aplicà, sens tardança, a reorganitzar la ciutat; emperò no li dexaren lo repost convinent los qui-s gordaven dins la *força vélla* los quals inventaren, en perjuhi de la ciutat, lo plan mès diabólich que hom puga imaginar per isolar aquell qui-ls acometíen, car de Sant-Feliu estant inunciaren tot lo carrer de les Ballesteríes, y començaren a bombardejar en tots indrets y a gitar grans pédres ab ballestes de tórn, de ón tot lo poble, qui-s mantenía fehel, comprengué davant la casa del Comte, per sabèr quina resolució anava a pendre en tal estretor.

Los personages qrincipals qui éran dins la fortalesa ab la Reyna, segóns apuntació del metéix Comte, éren En Martí Guerau de Cruilles, En Xatmar, En Bastida, En Oliver parc

1) No deu comfondres-s aquest individuu ab lo vesconte de Roca-berti, qui b lo barò de Cruilles ensémps y altres personatges, van prometre al de Pallars que acorrerien en sa ajuda.

y fill, En Joan de Pau, En Bernat Margarit de Castell-d'Empordà, En Martí Joan de Roca-bertí, En Narcis de Sant-Dionis, En Pére de Roca-bertí (1), En Père d'Artafà de Perpinyà, En Francesech de Perepertusa, En Bernat Margarit, En Jofre Torrent, En Francesch Terrades y En Pere Terrades fill séu, En Joan Pagés, lo Mestre de Montesa, lo bisbe de Giróna, l'ardiaca de la Mar, l'advocat Soler y alguns altres; y s'esperava, noresmenys, que hi acorreríen, acompanyats d'alguna força armada, lo vescomte d'Illa, En Felip Albert, En Berenguer d'Olius, lo vescomte d'Evol y son fill, y fra Roger Alemany. Encare que per aquests noms, qui per cert no representen en general lo més triat dels nostres braços y estaments, un hom pot deduhir que la Reyna havía sabut manejar-se bé per formar en valiment séu un partit numerós català, en cambi les numeroses demostracions d'afecció que rebé en aquells díes lo de Pallars de totes les universitats d'aquelles comarques, proven que la terra estava ab la Deputació y no ab los tirans.

Çò que donava un xich de mal-témps a aquesta y més especialment al cap militar, éra la actitut incerta d'En Vilamarí, qui ab ses galéres estava allogat a Roses, y ab tót que esperaven d'éll que obraria ab esperit català, emperò no dexava de recollir en sos vaxells los fugitius, partidaris de la Reyna, y si-s decidía a favor d'aquesta, podía ocasionar molts de perjudicis, valdament no fós sinò per facilitar provisions als qui s'alçaven ab los remences o reyalistes. Era fonamentada aquesta temor, en vista d'una correspondencia que lo Comte sorprengué y que va trametre a la Deputació, formant-ne part diverses cartes de la Reyna, del vescomte d'Evol y d'En Tomas Pujades, dreçades al referit almirall (1). Emperò més que aquesta temença, çò que deturava al comte y lo seu estol éra la bona defensa que muntada havíen a la muralla vella los reyalistes y la desproporcionada provisió d'artilleríes y municions que aqell portava, car hi havía en la dita muralla vint-y-quatre bombardes de les apellades de

(1) A parér del Comte, sabént que fra Alemany ab sa galéra rodava per los encontorns del port de Barcelona, lo plan que devía portar a cap En Vilamari éra incendiar les galéres que la Deputació manava construir en les Dreçanes.

molinet, que éren estat de les naus del Rey; con los nostres tenien sols algunes cerbatanes, consistint lo llur principal recórs en la ballestería: axi que, constantment estava demanant lo Comte igual nombre de bombardes, ballestes també de martinet, vires o sagetes, escales y tot alló necessari a assaltar.

Bé s'esforçava la Deputació en complaure lo seu general, remetent-li continuament los obgéctes que podía, com també allistant nova gent per augmentar l'estol: emperò confòrme veurèm tantost, tals aveniments s'entravessaren, que no hi hagué camí d'apromptar, ab la celeritat indispensable, çò que necessitaven los nostres a Giróna, per que-s pogués dir que son triumfe éra estat complert. Li calgué, donchs, al Comte obrar ab gran seny, méntre açò-s complía, per contenir o distraure la seua gent, y entretant los enemichs féren lo llur fét, car etgegant séns compassió, lo díe 8 de Juny havíen ja incendiat passat de vuytanta cases de la ciutat, de manéra que no podía descansar lo de Pallars, fent cap personalment, de díe y de nits, a tots los punts per esquivar tota sort de desastres, séns llevar-se l'arnès de la esquena, *tota la nit* (diu en una de ses cartes) *só anat per la ciutat ab l'ranés en la squena, duptant-me d'algun mal tracte.*

Calgué-li al Comte despendre-s d'una part de sa gent, per havèr sabut que un personatge dels qui éren entrats ab lo Rey y que-s trobava a Tàrrega, tenía en cor de passar ab forces a Giróna, e introduhir-se dins la *força vélla*, aprés de combinar un moviment ab lo Vern-tallat, qui-s trobava al camí de Banyoles y Riudellots, contra los quals isquéren de fét en dur distinctes partides lo baró de Cruilles y En Joan Ça-riera ab gent de cavall y de peu. No obstant d'aquesta disminució de forces, lo Comte notificava, lo díe 11 de Juny, que tenía circumvalada ab molta gent la fortalesa vélla, de manéra que *no pot exir ni entrar un gat que no sia vist*, y en conseqüencia, veyent-se privats los de dins de carn, fruytes y altres coses.

Axicom anaven rebent les peces d'artillería que pogué enviar la Deputació, ne traslladaren també al campament

del de Pallars d'altres qui éren estat de la marina, y arribaren uns mariners de Sant-Feliu, qui hav íende fer, com a pràctichs l'ofici d'artillers; entretant manà lo Comte fer algunes execucions, com fúren entre altres la del canalla Serrcli, qui trobà en la forca la paga de ses prèdiques, un tal Canet, de igual niçaga, y lo porta-estandat del Ven-tallat, contribuint a açò que decayguéssen un xich los coratges dels assetjats, algun dels quals, En Antoni Guillèm de Montanyans, començà ja a cercar camins per encalçar salconduyt del Comte, en cas de podèr-se estòrcer. Lo plan d'aquest en un principi éra empendre la acomesa per sis punts diferents, emperò no ho fóu sinó per quatre, verificant-se lo die 17 de Juny, diada del Còrpus; y éren los dits quatre punts los Prehicadors, la tórra Gironella, Sant Cristòfol y Sant-Feliu, manant respectivament en quiscun d'aquests lo comte de Pallars, mossèn Sort, mossèn Guerau de Cervelló y lo baró de Cruilles. Los tan celebrats mariners de Sant-Feliu, al arribar lo cas se comportaren com uns solemnes covarts, séns coratge per fer la escalada, ans féren inutils los preparatius que disposts havien, y no gosaren acostar-se al mur, *fugint com a juheus*, vehent lo qual los del estol no-s resolguéren a substituir-los en l'especial encàrrech que tenien, podènt molt ben dir que a aquells éra degut que tant important jornada no tingués aquell die la fi que n'esperaven.

Semblant fét imprevist acredita que la defensa dels de dins, que segons deyen éra dirigida per lo Mestre de Montesa y En Marti Guerau de Cruilles, sería viva y encertada; emperó no dexaren d'acreditar també gran valor nostres lleyals, a judicar per los resultats, car acometeren de ferm, malgrat los molts tréts que de dins etgegaven y del crit continuu de traydors ab què-ls maltractaven, escrivint noresmenys aquesta paraula en paperets solts que apegaven a les plomes de les sagetes o passadors (1). Dihèm que judi-

(1) Fan tirar passadors, e en les empenyes d'aquells, qui son de paper, se troben scrites semblants paraules. Traydors, que per sis florins havéu renegat vostron Rey, e moltes altres injurioses paraules que sempre dien e criden.»

Carta del de Pallars, del 15 de Juny, llegida a la sessió del 16.

cam per los resultats, car d'aquesta temptativa d'assalt moriren dels de la fortalesa cinch o sis caps o cabdills, entre élls un dels d'Erill, lo fill del comte de Sant-Luri y un tal Garriga de la familia d'Alemany, ab trenta o coranta ferits dels altres, méntre que entre los nostres s'hi comptà del estament de gentil-homens un sol mort qui éra lo mestre-sala del senyor Compte, nomenat Robert, y quatre o sis ferits. Per aquesta proporció fa adeduhir lo comportament d'un y altres; emperò bé és de compendre que los assetjants, en general, tinguéssen major nómbre de baxes, que consistiren en sis o set morts y un centenar de ferits, alguns dels quals ho éren de pédres.

Fóu véramment un contra-témps per los nostres no podèr conseguir, passat tant bell espay, çò que-s proposaven, per més que lo Comte no s'esmayà per axò, ans comuicà l'endemà a la Deputació la gran confiança que tenía de subgectar aquella fortalesa en pochs díes, sóbre-tót per certes coses, séns dir quines, que acabava de descobrir. No éra una ilusió que-s feya lo Comte, ni pot un culpar-lo de lleuger per havèr tingut tal confiança, perçò com d'ésser socorregut de bell començament, com devía esser-ho, d'obrar en altres estréms del Principat ab la dretura y constancia de que donà proves, de no caldre-li aténdre ab ses forces a altres punts séns desamparar perçò lo setge, no-s veuría compromés y assoliat en lo moment perentori de obrar ab eficacia, y lo més imparcial regonexerà la justicia de la defensa que fem d'aquell cabdill, com haurà noticia de les complicacions que brollaren, y que devèm ja esplicar, segóns prometéren.

Cosa molt avinent, tal com fa lo Zurita, és donar rahó y atribuir la justicia en un plét a una part, aprés d'èsser aqueste vencedora per la força de les armes y d' eregir-se en poderosa y arbitraria, en térmens de considerar com a traydor y deslleyal l' atrevit qui gosas censurar lo més mínim dels seus actes. En tots los grans féts de les nacións, qui han conduhit a cambis de dinasties, a l' apèrduament ò a la adquisició de grans territoris, a refórmes y cambis en sentit polítich ó en sentit religiós, los començaments han pa-

regut moltes vegades una follía, un veritable desvari, potser no tan ben ordenats y de fonaments menys justificats que-ls que pogué Catalunya ostentar al defensar lo Primogènit d'Aragò, víctima d'una malvada madrastra, font induptable de les torbacions qui tantost van seguint: emperò segóns són los jahents que van prenent aquells primers féts, sobre-tót si atenyen una solució favorable, la follía va transformant-se en prohomenía, lo desvari sols s'aplica al qui pert la causa, y la posteritat y la historia (s'entén lo convencional) llohen lo fóll vencedor, y admeten com a justificats los motius que tingué per ses follíes, motius qui s'enlayraren comunment a les més justes rahons, segóns és estada la força material qui ha ajudat a enlayrar-les, la estela o etzar qui les ha favorejades, o la mala fé y la astucia ab què ha sabut obrar lo qui s'és proposat un triumfe, un guany o una venjança, a costa de lo més sagrat qui hi hà en la terra. ¿No acceptaren com a bona en Castélla la dinastía del bastart Trastamara, qui, com a fóll, ajudat d'aragonesos y forasters, esvahí lo reyalme y setial del monstre castellà? ¿No havèm tots l'ohat la usurpació de Italia féta per En Alfons, la sola idea del qual semblaria a tot-hom de bell principi una veritable follía? ¿Y Portogal no celebra ab alegroys l'adveniment dels Bragances al llur trònus, al cometre la follía (que tal havía de semblar als espanyols) de separar-se d'Espanya y erigir-se en reyalme independent? Tal com tinguéren principi aquests féts, se començà a la patria catalana la empressa d'alçar-se contra un mal pare y mal rey; y axicom a Aragó y a Valencia los va fallar l'alçament dels unionistes en témps d'En Pére *lo Cerimoniós*, li tocà are la tanda a Catalunya d'estabellar-se contra la perfidia refinada d'esperts diplomàtichs qui jogaren ab sa bona fé, y fèren ús, a justificar llur contra-fur, del remey més poderós per conseguir lo triumfe en la causa que debatíen, la força. La dolentería, donchs, fóu l'únich jutge qui sentencià lo litigi promogut o començat per Catalunya; per tant, ni a aquesta ni al seu primer general, lo comte de Pallars, no cal donar la culpa dels seus féts, que heroychs se diríen si hagués tríumfat, y si tan solament a sa excessiva

confiansa en qui jamés no deuria mentir ni enganyar, per no havèr previst que, sóts la organització feudal, los reys qui són tirans y batalladors fàcilment s'atrauen la aristocracia, temerosa de perdre sos feus y honors, y que dividides axi les forces la unió de les quals constituya abans la basa de ses institucions, no roman en últim estrém sinó un dels elements lo poble, qui avinent-ment s'indisciplina, se precipita y acaba, retus de fadiga, per caure desalenat als peus del poderós tirà. Açò puntualment és quant li esdevingué á Catalunya, tantost com alçà les seues bandéres per anar a combatre, com podía fer-ho legalment, no lo Rey ni sa familia, sinó los mercenaris esclaus de remença qui menaçaven la pública tranquilitat, servint d'instrument à la tiranía, y anam a provar-ho ab la força indelible dels documents qui eczistexen.

Ja havèm vist que-s promoguè una lluyta de podèrs entre la Reyna y la Deputació. Posat que aquella no tingués ninguna relació anticipada ab los remences, y que vérament volgués lo bé del pahis y la unió d'aquest ab lo Rey; puix los representants del Principat, los Deputats, havien accedit a cridar lo monarca, y havíen acceptat la tudora, y, havènt jurat primogènit En Ferran, havien votat dues-centes mil lliures per sosteniment de la casa del nou lloch-tinent y alleujament del Reyal patrimoni: ¿que dihèm, la senyora qui governava en la nostra terra en nom del seu fill, no procurà fer-se agradosa al metéix, consiliant voluntats, en compte d'alçar malvolences, y respectant com deuría la legalitat y la costum, lo respécte del qual éra estat sémpre habitual en lo nostre sol? No cal pas negar, puix los testimonis hi són, que fóu la Deputació la qui proposà e insta per la metéxa Reyna fós la encarregada d'apaybegar los remences, ab los quals procurà aquella un tracte que sols ne destorbà lo compliment lo Sindicat y la xusma popular a Barcelona, y fora de Barcelona los Serroli, Vern-tallat y altre gent menuda que ab tanta familiaritat tracten tantost en ses cartes lo Rey y la Reyna. Naix d'aquesta asserció un dilema qui per tots

costats fereix Na Joana; car, si tenía ella ascendent en los remences, bastava la seua veu, volènt lo bé de la terra, per disol dre-ls y si res no hi tenía que veure ab la injusta sublevació dels pagesos ¿per què no dexava que lo govern de la terra, per les víes militars que tenía dret a usar, acabas ab élls los mes aviat possible, en compte d'oposar-se a aquesta revolució y de fer causa comuna ab los metéixs sublevats? Si lo exèrcit del comte de Pallars hagués limitar-se, com axí-s proposà de bell començament, a arraboçar la mala sement de rebelió qui traspuntava en alguns indrets de Catalunya vélla, en pochs díes haguéren conseguit lo triumfe y lo pahis sencer hi hauría ajudat, y posant-hi de sa part la Governadora, aquesta y l-exèrcit se-n tornaríen tantost ajustats a Barcelona, aconseguint certament ab açò lo benestar de la patria: emperò com lo de Pallars no podía calcular que lo primer remença y més aferruçat de tóts havía d'ésser la madrastra d'En Carles de Viana, menys podía preveure trobar-se ab una fortalesa eriçada de canons sostrets a la armada, ab la menaça de forces franceses esvahint lo Rosselló, y ab la invasió, per la part de Lleyda, endreçada y capitanejada per lo metéix monarca qui havía jurat per Déu y per los Sants Evangelis no mancar a la concordia de Vila-franca, no atemptar als privilegis y libertats de Catalunya y no valdre-s jamés de gent estranya en contra dels seus vassalls, ni menys empenyorar, per conseguir-ho, ningun territori dels seus dominis.

No és, donchs, de meravellar que lo Comte no tiras avant en sa empresa, ans mereix llohances lo seu bon seny per havèr salvat l'estol, la hora que, acostat al triumfe que esperava, per amontegar-se les complicacions que indicarem, alçà lo camp y-s recollí a Hostal-rich, tot esperant ordens de la Deputació, y esquivant un desastre del qual bé fóra víctima, si, entant que s'aparellava per l'assal de la *força vélla* de Girona; no essent prou lo rebre enfront les descàrregues de aquesta, hagués tingut de resistir per la espat-lla y de tots costats les que li enviassen, a hora certa, los remences del

Vern-tallat, gavatxs del comte de Fóix (1), y los navarrenchs y castellans qni envoltaven lo magnànim En Joan II d'Aragó. Esposèm ordenadament lo venturós plan que traçà per lo seu triumfe, y per satisfer la set de venjança, aquest declarat enemich de les libertats catalanes.

No cal sinó acomparar (en los volums de *Turbaciones* als quals constantment nos referim) les dates dels documents pertanyents als cabdals personatges de qui parlam, per ferse ún cert de que, al anar-se-n la Reyna a Girόna per amansir los remences, ja tenía lo Rey aparellat un estol, qui aparegué al nostre sol al metéix témps que lo de Pallars exía de Barcelona, de manéra que lo propòsit de mancar a la concordia y d'esvahir és anterior al pretést de rompiment ab la Deputació inventat per la Reyna: y, tras la acomparança de dates, no cal sinó posar esment al llenguatge usat per lo Rey y per la Reyna sóbre l'afer de la aliança ab los francesos per regonèxer lo malvat sistéma de mentir descaradament que usen l'ún y la altre, axicom la ceguera dels historiadors que no ho han sabut, o no han volgut, o no han pogut veure. En una de ses cartes vé a confessar Na Joana que hi hà quelcom de quant recompten sóbre tractes ab francesos, emperò no en lo grau que diuen, méntre que En Joan, ja dreçant-se als cònsols de Perpinyà, ja a individuus de diferents estaments, néguen en rodó lo fét, que, per los resultats, va veure-s ésser cert, consignant-ho lo Zurita en un capítol especial.

Apar impossible que lo dit autor, aprés d'aquesta confessió tan esplícita, cometa la indiscreció d'atribuir la rebelió de Catalunya al desig d'ésser francesos, cosa que ni devía tan solament somniar lo qui tan bé va sabèr descriure y exalçar l'anti-galicisme de Catalunya en tots los segles, y tant que açò principalment reposa la seua més estimada glo-

(1) En certes correspondencies d'aquesta época y adhuc en les apuntacions dels Dietaris s'hi troba usada aquesta paraula *gavatx* ab la qual cada terra, a sa manéra (y fins los actuals habitants del Mig-jórn de França per designar los del Lort, los veritables francesos), usa en tò menyspreatiu com a sinònim de francés. En los documents catalans d'aquella época s'hi troba tot soviut: *gabaus* / *ileus*.

ria. «Crehent los autors d'aquell alçament (diu) que serien amparats y favorejats en aquesta guerra del rey de França per lo vehinat que tenía ab Catalunya, y qui pensaría en què aquells Estats tornassen al regoneximent antich que tinguéren als fills y néts del emperador Carles *lo Magne*, en témps dels comtes de Barcelona, lo cridaren y requeriren, com a únich senyor y defensor de la parria, oferint que-s posaríen tots a la seua senyoría; y havènt-ho lo Rey previngut ab la confederació que s'assentà ab lo rey de França, en les vistes, y ab l'empenyorament dels comtats de Rosselló y Cerdanya, no fóren rebudes com s'ho pensaven.» La confederació y lo nomenat empenyorament dels comtats los consigna aci, net y clar, lo defensor d'En Joan; mas en quant al primer fóu solament ganes d'acusar séns fonament los pobres catalans, qui perdéren en la lluyta, car (ho dihèm ben alt) l'Annalista aragonès ni ningun dels qui repetiren incogitadament les seues paraules, no vehéren ni poguéren veure un sol document qui próu lo despropòsit que atribueix a Catalunya, ans al contrari, los nostres arxius y en especial les colecciøns a les quals nos referim constantment abunden en documents de totes les autoritats catalanes y del meléix cap superior militar ón s'hi revela la sospita de que entre gent estrangera en ajuda del Rey: la municipalitat de Perpinyà, per observar síntomes més certs, se plany, desesperada, a la sola idea de que puga estar subgécta al domini francès; y finalment, en tant lo perill d'ésser annecsionada Catalunya a França és més per culpa del Rey, que no d'aquella, com que, precisament per assegurar aquesta possibilitat, li calgué al de Pallars despendre-s d'algunes forces a Gíróna, que envià a la capital del Rosselló, essent aquesta una de les contrarietats que tingué lo nostre estol en aquella ciutat, per podèr obrar ab la decisió que convenía (1).

Si tingué aquest contra-témps (que podría pendre-s com

(1) Entre altres cartes del de Pallars sóbre aquest subject, n'hi hà úna del 19 de Juny, ón manifésta quant dispost no està a trametre a Perpinyà (los cònsols del qual li avisen los grans preparatius que fan los francesos per entrar per Rosselló) cinch-cents ab un capità digne qui sapia mirar per la honor del Princi-

a secundari, a no havèr-hi altres complicacions) lo Comte a Giróna, no dexaría tampoch de perjudicar-lo d'altra part, per la vacilació que produhiría en lo cor d'alguns lo compliment de les molt greus resolucions preses per la Deputació, y que aquesta li comunicà per que les fés publicar a Giróna y participar als seus subordinats; tals fóren, la crída ab què-s declaraven enemichs públichs, ab la pena de confiscació de béns, l'arquebisbe de Tarragona, lo mestre de Montesa y lo comte de Prades, la denuncia per que d'aqui-avant (data 10 de Juny) fós la Reyna «tractada y reputada com a enemiga, malbaratadora, destructora y subvertidora no solament del Reyal patrimoni, mas encare de la cosa pública del Principat y de ses libertats:» y per fí, les declaracions solemnes fétes en la ciutat de Barcelona lo díe 9 y 11 de Juny respectivament, en virtut de les quals se donaven primer lo rey En Joan y tots los seus seguidors, y després la reyna Na Joana, per enemichs públichs y expulsats del Principat de Catalunya.

Lo senyor feudal qui fins a-les-hores s'éra mantingut indecís, y que acabaría séns dupte per anar a reforçar l'exèrcit del de Pallars, se retingué dés d'aquella hora, vehent que restava lo pahis menys de rey: alguns rossellonesos y cerdans, entre lo perill d'ésser robats per francesos y lo d'ésser despullats com a rebetles per lo rey d'Aragó, més s'estimarien no ofendre aquest, per més que l'odiassen, per reservarse, çà com llà, los llurs béns y feus; y d'aqui n'exiría la poca decisió que-s dexà veure, ja entrat lo més de Juliol, per part de molts individuus del estament militar, no tóts, méntre que d'ésser concorreguts a témps, com axí ho feyen les universitats y pobles anant a la frontera a resistir los francesos, altra fóra la reexida de la empresa que dirigia lo de Pallars, y

pat, y a partir d'aquesta data abunden les comunicacions al únich obgécte de impossibilitar los passos per ón puguen entrar los estrangers, de ocupar los colls de Peniçaes, Abelles y altres, y de realitzar lo plan de defensa establert per lo vescomte d'Illa, al qual la terra ha aclamat capità general de Rosselló y Cerdanya, ab lo benvolèr de la Deputació.

lo Rey se fóra gordat bé prou d'acostar-se en sò de guerra a Catalunya. Emperò En Joan, estremadament manyós, com que dés lo seu jovent no havía fét altra cosa, en traçar combinacions estratègiques, agermanant-les ab la astucia diplomàtica, féu aquest càlcul: «Méntre jo negaré que estiga convingut ab lo francès, y méntre ma muller donarà seguretat d'aquietar los remences, aquests s'organitzaran en les montanyes, y lo comte de Fóix, convingut ab Lluis XI, agombolarà prop de la frontera de Rosselló totes les forces possibles; fortificant, donchs, d'una manéra inespugnable lo circuyt antich de Giróna, contra éll haurà de perdre lo témps debades l'exèrcit de la Deputació, y méntre que lo perllongament del triumfe aquell decau, s'indisciplina y escolen los cabals del Principat entrant tót-d'una l'estol Reyal per la frontéra d'Aragó, y lo Francès per la del Rosselló, Barcelona haurà de crear noves forces o exèrcits en contra del ún y del altre, los recorsos no abastaràn per mantenir tanta gent, haurà de fermar-se la atenció dels Deputats en estréms oposats, y no-més que se-n oblit d'un sol lo de Giróna per exemple, n'hi haurà prou ab escampar-se lo desorde, per avançar, en moviment combinat, los dos estols irruptors y apoderar-se en poch temps del pahis.» Tal fóu l'encertat càlcul d'En Joan, y axi-l posà per obra com anam a veure.

Havia escollit lo Rey com a capità de sa avant-guarda lo seu fill natural, arquebisbe de Çaragoça, aquell meteix qui éra vingut de Sicilia ab lo princep de Viana, de la estimació del qual procurà lo mal pare separar-lo com més prompte millor, imposant-li silenci perdurable, de fórma que tot-just éra tornat a figurar fins a la hora present, en què dexà lo bàcul per empunyar la espasa contra la terra defensora de son antich amich y benvolgut germà. Comanava lo belicorós prelat algunes companyíes de gent d'armes, y al seu detras venía ab lo còs del exèrcit, lo rey En Joan en persóna, acompanyat del comanador de Monçò, d'En Francesch Burgués, En Lluis Divorra, dos germans de Vila-franca, que no-s nomenen, y alguns altres. Ja per endavant havía tramès lo Rey los seus comissionats per les ciutats aparellant los coratges,

y donant entenent que no volía atemtar a les libertats de Catalunya, sinó castigar los revolucionaris de Barcelona, entre altres un familiar séu nomenat Joan Albion, qui anà a Tarragona y a Tortosa, dreçant-se a les municipalitats d'una y altre ciutat (1). Noresmenys, lo comte de Prades, ab l'arquebísbe ensémps, s'allogà a Arbeca y sos encontórns, amenant vuytanta rocins y més de dos-cents peons, que n'anava augmentant lo nómbre, séns explicar certament l'obgécte del passeig militar que verificava; y un tal Guerau d'Alta-riba, procurador general del comtat de Cardona, fingint que éra tingut fer algunes presons en aquell territori, anava aplegant també alguna gent de peu, séns encaminar-se a punt determinat, y discorrent, sols per los encontorns de Calaf.

Axò donava a enténdre que aquests dos capitans tenien l'encàrrech de gordar lo camí per ón havía de verificar lo Rey la entrada; y tan prest com la Deputació va tenir-ne sospita, encarregà la major vigilancia en aquelles comarques al síndich de la ciutat de Lleyda mossèn Joan Agulló (2), lo qui, ab una activitat inaudita, recorregué aquelles tot aparellant la resistencia y posant-ne continuament a noves los Deputats. Tan bell punt com se vehéren símptomes certs de la irrupció, aquells resolguéren alçar exèrcit, com ho havíen fét per anar contra Girónа; y axí lo díe 16 de Juny (segóns los dietaris de la Deputació) isqué la bandéra de la ost de la ciu-

(1) Les instruccions al Albion, se troben al volum XX, plana 161 de la *Colección de documentos inéditos*.

(2) Cada vegada que als Dietaris de la Deputació s'hi nomena aquest personatge, tocant del cognom Agulló se troba constantment afegida o sobre posada aquesta paraula: *lo traydor*. A la primería, arribarem a temer si éra l'esperit català lo qui havía dictat aquell deshonrós afegit, perçò que a la fi descobrissen una trahició secréta del Agulló; emperò observant sa activitat y constancia, després la seua dissort de caure en mans del enemich, y finalment la desastrosa mort que li feu donar En Joan en públich catafal, nos convencéren de que lluny d'ésser estat l'esperit català lo qui dictàs la esmena repetida del Dietari, no-més pogué escriure-la la mà servil qui féu altres esmenes en aquells llibres, aprés del triumfe del Rey com tindrém ocasió de observar, o ans bé la venjativa plóma d'un enemich personal del síndich de Lleyda puix semblant prubija de consignar una trahició no-s nota respécte de tants d'altres com allà-s nomenen.

tat de Barcelona, anant-hi per capità mossèn Joan de Marimon, acompanyat del conceller en cap Miquel Dez-Plà y lo deputat mossèn Manel de Montsuar, ab molt notable gent de peu y de cavall, óltra la que proporcionà quiscuna confraría: portava la bandéra l'honorable En Bernat Benet Ça-pila, y féren la vía de Balaguer «per ón deyen que éra entrat En Joan contra la fórma de la capitulació fermada y jurada per éll ab lo Principat de Catalunya.»

Se limita lo Zurita a dir, que lo Rey entrà a Balaguer «la vetlla de Cincogesma,» que ha d'ésser la Pasca y no la dominica de Quinquagéssima qui preceheix a la primera Coresma. Calgué que fós, de consegüent, l'aprohismació del exèrcit d'En Joan a Catalunya, tot lo més a les darreríes d'Abril o a la primería de Juny, confermant açò darrer una carta dels Deputats al de Pallars, datada lo 7 del dit mes, ón li feyen assabèr «ésser estat avisats verídicaments de que lo senyor Rey éra entrat a Catalunya, prenent per lo camí de Balaguer, y que amenava dos-cents rocins no gayre ben arresats y dos-cents homens de peu Navarrenchs.»

Los díes transcorreguts fins arribar a aquelles comarques la ost de Barcelona, qui no isqué fins al 16, fóren prou per que lo Rey verificas lo plan que tenía traçat; axí que, ab data del 5, los pahers de Lleyda lamentant-se als Deputats de la tardança en trametre a aquella comarca un millar d'homens que havien demanats, los hi notifiquen al metéix témps, que lo Rey lo dissapte anterior, vers mig-díe, era entrat a Catalunya, essent restat per menjar a Alfarraç, qui és lo primer poble, y que durant lo menjar diguéren que tenía en cor d'entrar a Lleyda.

Les noves successives qui van resultant de la correspondencia general proven, no obstant, que s'encaminà ans de tót a Balaguer, emperò que no havèntlo volgut rebre se-n tornà a Tamarit, dés de ón se-n tornà ab gran força, lo die 6, *fésta de Quincuagésima*, a hora de véspres, aconseguint aquest colp albergar-se en aquella ciutat, de la qual passà encontinent a Tàrrega. En aquesta vila ja diguéren que lo propòsit éra dirigir-se envers Girόna, y méntre s'estava allà

lo Rey, una part de la gent que trametía la Deputació éra arribada ja a Cervera. A Tàrrega s'agregà al Rey lo comte de Prades (1) ab sa partida y entretant se fortificà Balaguer en gran manéra, tant per si devía tornar-hi En Joan, com per si convenía mantenir la plaça a favor seua, la qual romangué sóts cúra del arquebisbe de Çaragoça, méntre l'abat d'Estampie, bisbe de Pamplóna, s'allogà a Menarguens ab cent de cavall. No trigà lo Rey a aplegar quatre-cents cavalls, y comptava que dins una setmana ne tindría set-cents més y hi concorreríen diversos barons y cavallers d'Aragò y Valencia, axicom l'arquebisbe de Tarragona, Felip de Castro, Rebolledo y d'altres, çò que certament feya pronosticar una mala reexina en les vinents jornades per los nostres. Dels punts de ón hi féu cap mès gent fóu de les montanyes de Ribagorça y del Abadiat de Sant-Victorià, qui éra del fill del citat Rebolledo.

Al primer colp, féren los enemichs algunes correríes envers Almenar, la Portella y altres llochs de la Encomanda d'Alguayre, de ón, per lo desasosséch que açò produhí, envià En Agulló dos-cents homens a Verdú per que-l gordassen, Avalotà-s tot Urgell ab tals novitats, vehent la tardança en arribar los reforços de Barcelona, y fins a la metéxa ciutat de Lleyda començà a criticar-se, séns fonament l'Agulló y los pahers, essent lo motiu havèr-se descobert entórn de la ciutat, vers los molins de Bervià y lo monastir de Jesus, algunes partides del exèrcit Reyal, entre les quals hi havía coranta rocins que manava En Joan de Luna, nét de mossèn Coscó, senyór del Marquesat, les quals féren correríes per los llochs de Bell-lloch y d'Alamus, apoderant-se de quant trobaven; ab tot, los pahers manaren publicar les crides de la Deputació, y colocaren la bandéra al portal del Esperit-Sant, qui éra lo qui conduhía a Balaguer. Aprés d'ésser estar lo Rey un díe y una nit a Tàrrega, se-n tornà a aque-

(1) Joan Ramon de Cardona, vescomte de Vila-mur, s'intitulava llavors comte de Prades, per rahó de Na Joana sa muller, com a filla d'En Pére de Prades. Lo dit Senyor éra oncle del comte de Pallars, circumstancia que convè tenir-se present més avan..

lla ciutat, y tot-just n'estigué fóra, lo poble concertà de no dexar-lo entrar per segona vegada; y profitant aquesta disposició, fóren també tramesos al dit punt dos-cents homens.

Emperò lo Rey tornà a exir de Balaguer, y ab tót y les grans seguretats que havía donades, se presentà davant Lleyda ab vuyt-cents rocins y sis-cents peons, aprés d'havèr incendiat Vila-nova de la Horta o del Pitxot y los molins de Cervià d'ésser entrat y barrejat los llochs de Segrià y los Arenys, veritable motiu d'esglay per los Lleytadans, qui no tenien cavallería per contrastar a la enemiga, ni encare forces bastants per defensar-se. S'acostà l'exércit, seguint per los dos costats del riu, y deturà-s al estrèm de la Horta vers Llitéra; mas tal fóu lo coratge dels de Lleyda, o tal la temor d'En Joan de penetrar dins una ciutat tan enemiga séua com Barcelona, y qui conservaba lo recort de la presó del Príncep de Viana, que allà, davant per davant la ciutat, li calgué al exercit Reyal romandre per molt témps, fins a tant que nous féts lo distraguéren d'aquell punt, essent aquesta metéxa indecisió per part d'En Joan més fatal per la comarca, los naturals de la qual vehent la capital ferma, cobraven també major fermesa y resistíen, comportant en paga totes les crueltats que pogués imaginar lo més cruel enemich; car durant tal situació, les partides soltes del exèrcit Reyal començaren a talar, barrejar e incendiar, tant que tot Urgell se transformà en una estesa foguera.

Méntre dura aquest estat de indecisió y espectativa, séns arribar a les mans los dos exèrcits, traslladém-nos per un moment al altre estrem de Catalunya, per podér axí donar idea complerta de la traça de campanya del rey En Joan, aprés de què, tornarèm al vehinatgte de Lleyda, teyatre de féts qui han de disculpar, si no justificar los motius que tingué Catalunya, per exir-se de la obediencia del tirà que la oprimía.

Les ambigüitats de la Reyna y les negatives del Rey, con, per atraure a sa causa nobles indecisos, los hi deyen que no creguéssen les calumnies dels barcelonins sóbre tractes ab lo rey de França, ressaltaren ben prompte als ulls de

tot-hom com les més terribles mentides y enganys que consignar puguen sols entre vils y menyspresables, ja may sers qui-s creuen imatgens de Déu y ungits de sagrades mans. Les set-cents llances que havía contractades lo rey En Joan per escarmentar los catalans, penetraren per lo Rosselló, y segóns la nova proporcionada per lo Zurita, n'éra capità general En Gastó, comte de Fóix y Bigorra, gendre del rey de Aragó (y assassí de la infortunada Na Blanca!), duhent per capitans Joan d'Albret, senyor d'Orbal, mariscal de França, y los senescals de Poitiers, Sant-Jordi y En Joan Borreu, qui éra lo cap de la artillería. Confermen en part semblant nova dues comunicacions importants, a sabèr, una carta dels pahers de Lleyda datada lo 10 de Juny, ón s'hi fa assabèr a la Deputació lo fét cert d'ésser entrat lo comte de Fóix al comtat de Pallars, lo qual en aquella sahó trobava-s davant un lloch apellat Tirvia al cinch o sis mil homens de peu, y una altra dels cònsols de Perpinyà, del 18 de Juny, notificant que pochs díes abans lo bastart d'Armanyach ab altres capitans havíen passat una mostra en Tortosa a dotze mil homens, los quals havíen de pendre lo camí de Narbóna, al qual obgécte feyen gran arreplech de vitualles, méntre altres capitans, Rocha-negada y Talayra, s'éren situats a la frontera ab gent arreplegadiça y alguns gascons, qui dies abans, havíen començat a empendre algunes correríes per Rosselló, anant dret al lloch de Sant-Hipòlit, ón inauguraren llurs proheses, apoderant-se de les cavalleríes del poble, y transformant aquella frontera en una escola de lladrocinis; de manéra que aquest resultat bé justificava la error que-s cometé, per excessiva confiança, o per falta de gent, dexant de trametre trópes suficients qui tancassen los passos de Gascunya, Les poques qui anaren a la guarda dels passos, manades per lo jóve vescomte de Roca-bertí, haguéren d'ésser víctimes, per consegüent, de la irrupció estrangera, y per la metéxa rahó de inferioritat cayguéren prompte en podèr d'aquella, y successivament Salces, Ribes-altes, lo Volò, qui fóu del tot saquejat, y la vila de Figueres, qui no tingué altre remey sinó reduhir-se.

D'aquesta manéra los vassalls del successor de Carles-Magne (la memoria del qual invocaren, a parér del Zurita, los Catalans rebetles per fer-se francesos) avançaren com a esbarrancát torrent nfis al mur de Giróna, portant lo consol a la assetjada tudora, qui ab la ajuda dels gavatxs pogué respirar lliure, per oprobi de Catalunya, séns que la estemordis la ómbra del gran rey En Pére, ni la imatge de Sant-Narcis, per més que tal vegada la bona senyora, ocupant-se solament del seu estat present, fins pot-ser ignorava quins éren aquells dos prous qui terrenal y celestialment allunyaren d'aquelles comarques, en altres centuries, los constants enemichs de la terra catalana. No faça a ningú estrany que dongam lo nom de consol per la Reyna a la legió francesa, puix en aquest sentit notifica a sa *benvolguda mare* son acostament lo cunyat de la encarcerada Blanca, la coróna del qual cenyirà per poch témps lo de Fóix, castigant-lo axí lo cel per tanta infamia.

La nova de tots aquests féts fóu la qui decidí al de Pallars a jaquir Giróna y a traslladar-se a Hostal-rich, vehent la qual cosa, per necessitat, com és fácil de concebre, no tingué altre remey lo govern municipal d'aquella sinó transigir, fét que esplica l'Annalista ab aquestes paraules: «Vehent-se desamparats de tota defensa, retéren-se a la clemencia de la Reyna, y ab gran benignitat, oblidant moltes injuries, los hi donà general perdó, y l'endemà arribà lo comte de Fóix.

Es de calcular lo coratge que infondríen a En Joan los desastres ocasionats per lo Francès al Rosselló, y recabam açò per tal com alguns historiadors han donat noticia de batalles a la part d'Urgell ab molta anterioritat, com la primera de qué-s té noticia coincideix precisament ab la arribada del de Fóix al empordà, avisant-la los Deputats al de Pallars ab data 22 de Juny. Molt ponderada se troba aytal batalla en alguna historia impresa, exalçant-se lo vencedor, que diuen que ho fóu l'arquebisbe de Çaragoça, a la alsada dels majors proces, y lo Zurita, qui en aquesta ocasió oblidaría l'estudi dels documents contemporanis, dóna com a cap dels

vençuts En Joan Agulló, crehent-lo Capità d'un molt format exèrcit de gent de cavall y de peu exit de Barcelona per contratar a la entrada del Rey, méntre que tota la correspondencia d'aquells díes prova que l'exèrcit de Barcelona, la conducció del qual s'éra confiada al noble Joan Marimon, y com a caps particulars de la cavallaría e infantería respectivament a En Jofre de Castro y a En Uch de Cardóna, no éra arribat a aquells estréms, ni adhuc certa partidá que demanava ab gran instancia lo referit Agulló, síndich de Lleyda, encarregat de la vigilancia d'aquelles comarques, per podèr compartir-los millor entre Tàrrega y Cervera, la bóna defensió de les quals mirava com a basa del millor obstacle que podría oposar-se al avenç del exèrcit Reyal.

Tota la gran bratalla se reduheix, donchs, segóns se desprèn dels documents, a que les gents del Rey, séns nomenar-se quines, aparellaren una emboscada, dexant-ne avançar uns quants, com a esquer, per los encontorns de Tàrrega, y com los ovirassen los qui éren establits en aquesta vila, que ja sabèm que no passaven de dos-cents, impacients e indiscréts isqueren al camp a acometre los pochs, y a-les-hores saltant-los al demunt los del amagatall, gent de cavall, començaren a coltellejar-los de manéra que en llur major part restaren morts o ferits; emperò ni anch morint tóts, no seríen tants en nómbre los qui isquéren, con de colp-y-volta, com és natural, no sabéren abocar-se tot-seguit dins Tàrrega los vencedors.

De poca trascendencia sería aquest fét, y certament no-n féren pas cabal los nostres Deputats, dihent que éra un etzar propri de la guerra, si no coincidís ab un altre fét consemblant, de què-ns dóna noticia lo Zurita, qual fóu que lo Rey desijós de constrènyer los de Lleyda, exi a correr lo camp, y arreglant una emboscada a la ermita de Corbins, manà al capità Inyigo de Barberana que passas la vía de Lleyda corrent lo camp, y essent exíts de la ciutat fins a quatre-cents homens de peu y de cavall (nómbre també ponderat, car per exir-ne quatre-cents, molts havíen d'ésser los qui restassen o eczistissen armats dins la ciutat), fóren desbaratats y vençuts prop del pont.

Ab tals proheses, qui palesaven ben clarament la disposició del humanitari monarca, y ab les que anaven realitzant al metéix témps los francesos al Rosselló y Empordà, burlades totes les seguretats que havíen donades al Rey y a la Reyna, y ja constant, séns ninguna sort de dupte, que los sublevats remences éren moguts per aquells monstres coronats, preguntam nosaltres als publicistes de totes les èpoques y de totes les terres ¿no estava en son dret Catalunya al declarar com a enemich de la terra lo fill del rey elegit a Casp? Emperò anèm seguint la tanda de títols y mèrits que va encalçant y contrahent lo rey En Joan, acostat del qual suposa lo Zurita que acorreguéren llavors, com a escandelitzats de la declaració d'enemich, lo comte de Prades, l'arquebisbe de Tarragona y altres, méntre havèm vist que ja dés lo començament militaren al seu costat, comprometent encare més los nobles indecisos de Catalunya ab llur mal exemple.

Les dues témptatives del Rey animaren-lo, séns dupte, per no desistir del seu sistéma estratègich. Lo Zurita esplica una altra batalla donada per lo Rey contra l'Agulló, qui duya mil homens per socórrer Lleyda, y que acaba recollint-se aquests ab lo llur cap, ja destroçats, al castéll de Castéll-dasens, ón *tal vil canalla* va sotsmetre-s, «segóns escriuen, séns ninguna condició, ab la força, a Joan de Londonyo, y lo Rey se-n tornà al seu exèrcit de Balaguer (1).» Probable és aquesta batalla se confonga en part ab la anterior escaramuça o sorpresa del pont, puix diuen que lo Rey anà a esperar l'Agulló «a les portes de Lleyda;» y si fós cert que aquest cabdill ab la vil canalla ensémps hagués tingut de sotsmetre-s a Castell-dasens, de segur que no-l dexava En Joan per mostra, sinó que li tallaría lo cap com va fer-ho després, ni-l veuríem figurar tantost a una altra batalla, ab

(1) Confósa és aquesta relació en lo Zurita, y, per aclarir-la, o per negar, axicom nosaltres, la presa del Agulló, lo Feliu, ab tót y seguir l'Annalista, acaba diferentment la relació, puix diu: «y entrat lo lloch, se recollí l'Agulló ab los qui ho poguéren conseguir, al Castéll, que dexá lo Rey, per no consumir témps y témer lo socórs.»

la qual es probable que sía també confósa en part aquesta de que tractàm. Per sa descripció podrà venir-se en coneximent de quant dihèm, alhora que s veurà tenir lo fét moltes més aparences de probabilitat, que no l'anterior.

Aprés de recollit l'exèrcit de Giróna, apar que tractaren d'enviar alguns cavalls com en reforç a la part de Lleyda, per ésser allà més convinent, tenint lo comanament dels metéixs En Francesch de Sent-menat y N. de Vall-seca; y com lo Roy ne tingués noticia, disposà que l'ún dels seus capitans, En Joan de Seravia, ab superior nómbre anas a privar-los lo pas entre Cervera y Mont-maneu, mas com arribas tart car ja éren passats los altres, se recollí ab sa gent al castéll de Rubinat; que éra d'En Joan Aymerich. Los capitans del exèrcit de Barcelona, qui no estava lluny, sabènt lo contratémps y la recollida d'En Seravia, cuydaren pendre-l a la ratera com diu lo Feliu ab sa habitual senzillesa, y ab bon nómbre de trópes, féren la vía de Rubinat lo díe 21 de Juliol: emperò com En Joan sabés o sospitas la situaciò del seu capità, qui duya a les seves ordens quatre-cents homens, isqué l'endemà de Balaguer ab quatre-cents cinquanta cavalls y cinch-cents peons. Los qui anaven a envoltar En Seravia vehéren-se llavors envoltats; car dividí lo Rey ses forces en quatre parts, encarregant lo centre al seu fill En Alfons, les dues ales o corns al comte de Prades y a En Bernat Uch de Roca-bertí, y la rera-guarda al infant En Enrich, romanent immediata, com de socórs, una altra força que manava l'arquebisbe de Çaragoça, y la que formava l'esquadró ón anava lo Rey ab son alférez o porta-estandart. Ab tót y l'apartat, los nostres se mantinguéren ferms y acometent l'enemich, no pogué rompre la linia, tocant-li repetir per tres vegades la acomesa, fins que a la tercera, apilotant-se la força, car la primera vegada diu-se que anaven sols lo céntre y la ala esquerra, conseguí sobreposar-se, entrant dins unes barreres ón los nostres estaven resgordats, de les quals los foragitaren matant-los-hi, segóns lo Zurita, tres-cents homens y en l'encalç fins a set-cents.

Lo Dietari de la Deputació consigna la batalla del díe

23 de Juliol, séns marcar lo nómbre de morts y presoners, emperò confessant que fóren molts, *mori-y molta gent... e molts que n'hi fóren apresonats; e volch Déus que obtench, aquest dic, la victoria lo Rey Johan e los séus. Lohat sie Déu de tót* (1). En la lluyta fóu mort En Francesch Setantí, *virtuós ciutadà de Barchinona*, segóns espressió del Dietari, y entre los presoners granats ho fóren en Jofre de Castro, En Uch y En Gillèm de Cardóna, En Roger d'Erill, En Vall-seca, En Joan Agulló, y altres de valua, los quals fóren morts a la presó per orde del Rey, ben segur per ésser nobles llevat d'En Agulló, qui fóu ajusticiat a la plaça pública «com a un dels principals cabdills d'aquelles alteracions y moviments.»

Ab tal descalabre dels nostres, hom comprèn fàcilment que Cervera ab son poch establiment no pogués empatxar la entrada del Rey, essent probable que fós en la dita localitat ón s'hi féren les execucions dels nostres cabdills, y en sa plaça llà ón fóu escapçat l'Agulló, perçó com diu lo Zurita que «havènt-se recollit la despulla del camp, lo Rey deliberà passar contra la bandéra de Barcelona, qui estava a Tàrrega. Posà setge sóbre aquell lloch; y passant per Cervera, per estemordir los pobles, manà executar la justicia en molts dels qui fóren presos en la batalla.» No obstant, buydà lo lloch En Joan, prova de que no-s podía despendre gayre de trópes preferint anar a asseure lo seu campament davant Tàrrega, ón éren los de Barcelona.

Unes y altres forces apar veritablement que juguen a fét-amagar, car les trópes que havía dexades lo Rey a la frontéra de Lleyda, al govern del arquebisbe de Tarragona, veuen-se assetjades a Alguayre per forces qui surten d'aquella ciutat: per socórrer-lo En Joan lléva lo sétge de Tàrrega y se-n va a Alguayre, entretant la gent de Barcelona qui estava a Tàrrega s'allogà a Cervera, y ja més aguerrits los nostres, séns fer cabal del descalabre de Rubinat, començaren a donar proves d'ésser tan estratègichs com lo Rey, puix lo distreyen constantment empatxant-li d'encalçar açò que

(1) La metéxa nota consigna que lo jórn d'aquesta batalla llevà lo camp de Giróna lo de Pallars.

més volía, que éra apoderar-se de Lleyda, davant la qual haguéren de mantenir-se les séues trópes per molt de témps, séns conseguir lo llur obgécte. Retirats los de Lléyda a la ciutat al atansar-se lo Rey, tórna aquest corrents a Tàrrega, qui desamparada per los nostres, li és forçòs sotsmetre-s naturalment a En Joan.

Dés de tal punt, que és com si diguéssem lo nóu campament del Rey, envia a aquest partides en diferents direccions y com los nostres usen lo metéix sistéma, comença a-les-hores una veritable guerra d'escamots, perçò com hi hà nova de contínues escaramuces en diversos punts. Los vençedors o millor los qui tenien la obligació de celebrar y ponderar tantost los llurs féts en la historia, tinguéren bé compte de consignar los qui-ls fóren favorables: y axí resulta ésser estat descalabrat En Lluis de Vila-franca, prop d'Aguiló, per lo bastart En Alfons d'Aragó, y En Joan Fivaller, al camí de Santa-Colóma, per l'altre bastart mitrat; per l'arquebisbe de Çaragoça: emperò com solen dir que totes les professons tórnen allà d'ón surten, havèm de creure que no dexaríen de rebre també les tropes reyalistes alguns escarments per l'estil d'aquelles que llurs exalçadors posen al rengle de batalles con los son favorables; y axí havèm de creure-ho al veure que sorprèn la tardor als assetjants de Lleyda séns que-ls reisca dominar son establiment o penetrar en les seues muralles, y que-s resol En Joan, contra son volèr, a anar en ajuda del de Fóix per assetjar tots plegats Barcelona, puix dominada la capital creuen que-ls serà llavors més fàcil subjugar la terra, prova certa de que aquesta no-s dexava enjovar y de que éren insignificants los avenços que parcialment conseguíen, axí l'exércit del Rey a la part de Lleyda com lo de la Reyna en sa embestida dés de Giròna.

Continuació del anterior

Situació de Catalunya y del Rey. Idea de mudar de senyor: Enrich IV de Castélla és acceptat per comte de Barcelona. Lo Rey, ab los francesos ensémps, atempta assetjar la capital: arribada d'un nunci pontifici, contestació dels Deputats al Papa, y paper ridícol dels assetjants, qui-s retrauen. Lo Rey empenyora los comtats de Rosselló y Cerdanya a Lluis XI, en paga de sa ajuda. Entrada dels francesos, per força d'armas a Perpinyà, malifétes d'aquells en tot lo Principat, Batibull immens: escaramuces, setges, complicacions. La rahó per què-s sotsmeté Tarragona. La Reyna ab los francesos a Aragó: s'hi presenta lo Rey ab los séns Lluis XI nomenat lloch-tinent general, dels comtats de Rosselló y Cerdanya. Tréva entre lo rey d'Aragó y lo de Castélla, ab intervenció de francesos. Vistes del rey de Castélla y lo de França: entremeses e intrigues per que lo primer abandonas los catalans. Alternatives de triumfes y pérdues a Catalunya. Indiscrecions del Zurita qui són testimonis de gran y gloria. Dou Enrich desisteix de regnar a Catalunya: en lloch seu és aclamat lo conestable de Portogal. Entrada y jurament d'aquest en Barcelona. Disposicions del Conestable y calumnies dels historiadors. Noves escaramucest Lo nin Ferran, contra-fur, és nomenat lloch-tinent per les córts d'Aragó. Propòsit de talar lo Rey la horta de Lleyda: oposició dels çaragoçans a semblant infamiaa Setge de Lleyda, socorregut per la Reyna, heroyca defensa dels assetjats, sotsmissió de la plaça y entrada dels Reys. Tira lo Rey envers Cervera, y lo Conestable té de retrocehir: arquebisbes manant exércits. Idea de casar En Ferran ab la infanta Elisabet de Castélla. desastrosa influencia de la reyna Joana en la córt castellana, ciniques calumnies, espulsió de la hereua legitima, y mort soptada d'un altre hereu preferent a Elisabet. Avenços del Rey: sotsmissió de Vila-franca per Beamunt. Sistéma de corrupció per atraure partidaris. Pacta lo Rey ab los genovesos ab detriment de Catalunya. La Reyna, sublima, en Çaragoça. lo seu fill Ferran en rey de Sicilia. Arriben borgonyons en validment del Conestable. Falsa batalla de Prat del Rey, imaginariament gonyada per lo nin rey de Sicilia. Defensa memorable de Cervera. Ponderades prohomenies de mijans cabdillls, Ajuda d'aragonesos contra Cervera: sa sotsmissió. Avenç estrany de la ost del Rey, tala en la comarca de Tortosa. Setge y presa d'Amposta: prohomenia del seu defensor Planella. Retiment de Tortosa. Lo Conestable recobra l'Empondá: sa mort de metzines, son testament, funeralies y sepultura.

La situació de Catalunya en aquesta ocasió éra més avantatjosa que no la de les trópes reyals; en primer lloch per ésser la terra en general favorable a Barcelona, y mantenir-se a Hostal-rich lo de Pallars ab un nucli de forces bastants a resistir l'enemich, méntres les altres forces trameses envers Lleyda manteníen aquell estrém adicte a la bandera catalana, y observant-se per la altra banda que la valentía dels sequaces del de Fóix no fóu tal com la pintaren de bell començament ans cobraríen tantost fama de lladres y embriachs (1), de manéra que més li serviríen a Na Joana los remences, la xardor dels quals éra ja llavors minvada, tant per cansar-se mólts d'anar contra Catalunya, com per estar certs los més de que sols havien servit de instruments y no assolirien ja may les ponderades benanances y la emancipació que-ls havíen promesa.

Emperò tan avantatjosa com podía ésser la situaciò militar: la política éra bé prou compromesa: car havènt donat per públich enemich lo Rey, y no volènt Catalunya dexar d'ésser monàrquica, posat qne foragitava lo Rey del trònus, havía de pensar en la persóna qui-l substituis, y al donar aquest pas. nou, y primer per sa especialitat en la Historia patria, almenys resultaría discordança de parèrs en la elecció, dividint-se axí més y més, y los qui tinguéssen esperança d'arribar ab lo tèmps a una composta pacífica ab En Joan, rey per rey pot-ser preferissen lo natural, dolent, conegut, que no lo foraster, bò o dolent, per conèxer. Si aquesta situació no desvirtuas la primera, de segur que a En Joan y son estol los aniría malament: emperò dés lo moment d'aclamar un nou rey qui duptarà que la cansa del tirà adquiriría nous servidors, declarats o encoberts, qui-l mantindríen més

(1) Responent los Deputats a En Lluis de Vila-franca, qui éra a Santa-Coloma de Queralt, li recompten dos féts notables esdevinguts ab fracesos embriachs: «Dues specialitats dignes de memoria se-n compten, çò és, que una dona, ab dos pagesos, ha presos set francesos ab set rocins, e un pagès sol n'ha ligat tres, sperant-ho en trét, com éren *farts e embriachs*.»

Quants de féts consemblants no havèm ohit recomptar de la guerra de la Inpendencia.

témps del que ún podría imaginar, ab ses osts, en lo metéix pahis que destroçava?

Y, a honor de Catalunya y del seu govern, éra irremisiblement necessari que-s donas lo compromès y perillós pas, no hi havía altre remey sinó aclamar un nou rey. Més política que prudent fóu la pensada que tingué la Deputació al senyalar la persóna, si bé a dir la veritat, poch hi havía per triar, perçò que recordant les simpatíes que meresqué a Enrich IV de Castélla en témps del príncep de Viana, atengué per altra part al major parentesch qui mijançava eutre lo rey castellà y la antiga dinastía catalana, tant que éra don Enrich descendent d'un altre Enrich, germà major d'En Ferran d'Antequera, pare d'En Joan, y per conseguent éra descendent del últim rey En Pére d'Aragó per linia més dreta; encare que los recórsoss de parentiu o descendencies ja sabèm que són acomodaticis en aquests cassos, y no passen d'escusa per cobrir una necessitat o convinença més o menys legal. Arribà, doncbs, lo cas, y proposat lo nou rey en la Deputació, d'acortort ab la Municipalitat fóu acceptat per comte de Barcelona Enrich IV de Castélla lo díe 11 d'Agost, anant-se-n l'endemà N. de Copons, en nom de les dues corporacions, a participar la nova al elegit, ab la sola condició de que havia de observar les lleys y liberjats de la terra.

Diu lo Zurita, y aprés d'éll son imitador En Feliu, que-s senyalaren com a contraris á aquesta resolució Joan Francesch Boscà, Galceran Duzay, Pére Joan de Sant-Climent, Jaume Antoni de Palou, Joan Bernat de Ferrer, Joan Almogaver, Joan Marquet, Pére Coromines, Pére Galceran de Barutell, un altre Galceran Duzay, Galçeràn Burgués, Jaume General. N. de Ça-bastida y altres, havènt-n'hi algun, com fóu En Arnau Scarit (únich nomenat), qui no aprovà la deliberació, jatsía no passà al servey d'En Joan; per què li imposaren la pena de eczili a la illa de Sardenya. Curt és (encare suposant certa la nova) lo nómbre d'uns y altres, y poca la llur representació, acomparat ab la gran generalitat qui seguí figurant axi en les corporacions com en l'exercit a favor de Catalunya: emperò lo qui tinga la curialitat de repas-

sar les actes d'aquelles, se convencerà de que ni hi hagué discordança de parèrs, ni imaginaren james la nicia e inutil idea del bandejament a Sardenya, essent al cap y a la fi les persónes nomenades no-mes que inconstants o apocats qui-s passaren al partit del Rey, o de qui se entenien sospites, y pot-ser los empressonarien, com s'esdevenia ab diferents altres, declarats enemichs, qui devien donar fiança o qui havien de passar la pena de confiscació de llurs béns.

La acta de la elecció no pot ésser més senzilla, y entre altres dels motius que retrauen per mudar de Rey és lo malvat comportament de la reyna Joana, qui, ajustant-se ab los francessos *enemichs constants de Catalunya*, va ab élls per l'Empordà cometent en los pobles tota mena de desastres: y ab tal prudencia obraren los Deputats en aquest cas, que al escriure a algunes municipalitats, los prevenien que no alçassen penons per Castélla fins a tant que-ls n'avisassen, de manéra que per espay d'un mes estigué aquesta declaració séns fer-se oficial, fins que arribaren dos embaxadors o comissionats d'Enrich, qui éren lo Prior de Navarra don Joan de Beamont y lo batxiller Joan Ximenos d'Arèvalo. Portaren aquests la admissió, ab promesa d'ajuda; romanent lo primer noresmenys ab càrrech de lloch-tinent en lo Principat, axicom lo tenía, per con arribas lo cas, de cap de les forces de cavall que-s trametéssen, ensémps ab un cavaller principal de Soria, nomenat Joan de Torres, qui també havía d'ésser capità o capitost. En conseqüencia, lo díe 11 de Setémbre, tinguéren, en presencia dels dos embaxadors, una altra sessió molt notable, en la qual donaren per proclamat don Enrich comte de Barcelona, y d'aqui-avant, mesclades en les bandéres les barres catalanes ab les insignies de Castélla obraren tots-témps en nom del nou monarca, anant d'acort la Deputació y la lloch-tinença. Los qui, per tal novitat, se-n passaren al camp enemich tindríen llurs rahons y les respectam; emperò los qui continuaren, la immensa majoria dels catalans, ab molt comptada excepció fóren, a parèr nostre, en esperit y caràcter, vertaders catalans.

En aquest entremig fóu con se posaren d'acort los fran-

cesos y lo Rey: éren aquests, ensémps ab Na Joana y sos sequaces, entrats a la vila de Vergés, y confiats de les, poques trópes que tindría Barcelona als seus encontórns, assajaren d'acostar-se més a la capital, y fent irrupció penetraren a Sant-Cugat del Vallès, ón esperaven a En Joan. Aquest, resolt a la fí a creure lo consell que li donava son gendre, dexant alguns capitans ab força suficient a defensar los punts que dominava envers Lleyda y Urgell, ajustà lo principal del seu estol, séns lo qual talvegada no penetraría ab tanta facilitat, y s'introduhí de passada a Martorell, s'ajustà tantost ab los qui l'esperaven a Sant-Cugat, y fent la vía finalment de Mont-cada, s'acostà a Barcelona.

Lo qui llegirà aquesta jornada, que no és sinó una travessia, en algunes histories escrites per enemichs de Catalunya, creurà que quiscuna d'aquestes entrades als pobles éra una veritable conquesta y prohesa; y nosaltres per provar lo contrari no-més posarèm esment en algunes assercions del Zurita, qui diu «que no éra lo Rey de parér que assetjassen Barcelona *fins a havér enjovat tota sa comarca y tenirla a sa obediencia,*» que lo comte de Fóix y sos francesos «tenien gran desig de posar setge en Barcelona *ab cobdicia de posar a barreig la ciutat,*» y que lo Rey hi accedí «per complaure los capitans francessos.»

Tenint enemichs dedins y estant-ne voltat part defora, caygué, donchs, lo Rey en la necessitat d'assetjar Barcelona y axí té esplicació lo poch cabal que fan d'aytal aparat los nostres, y quant lacònichs no procuren estar los exalçadors d'En Joan al parlar de semblant setge, tenint de dir los uns per no confessar lo desengany, que d'aqui-avant se resolgué lo Rey a fer la guerra per sí y sens la ajuda de Francessos, los quals «feyen major dany als amichs, que als enemichs,» y los altres que judicà lo Rey «que lo témps reduhiría los apartats a la concordia, que per conseguir-la aplicà los remeys més benignes,» falsédats abdues que ningun dreturer juhí no pot admetre, car ni los francesos se-n anaren a-leshores, com prompte veurèm, ni donà ainguna prova de benignitat En Joan. Les poques noves que hi hà sóbre tan fa-

més setje són tan sols que lo mariscal escocès y lo Senescal de Poitiers se posaren al Portal-nou, y lo comte de Fóix y los demés capitans cap al costat de Junqueres ab la artilleria aplegant dés la mar fins al monestir de Jesús (1), séns que sía dit quina part ocupava l'estol del Rey.

Malgrat aquest laconisme y escassedat de noves y del supost dessengany respécte dels francessos, no manca qui diga que hi hagué bones escaramuces y que s'hi assenyalà En Alfons d'Aragó; qui «gonyà ab los séus lo munt qui sotsjuga la ciutat,» (2) emperò tenint de confessar ans bé pèrdues dels assetjadors, que no dels assetjats—y valga-li que al camp del Rey éren deu mil,—com bé ho fóu l'esglay que donaren a la artillería, en lo qual morí lo cavaller Diego de Guzman, y la mort que donaren al Rey d'armes tramès d'En Joan, séns dupte en menys-préu, per no volèr concedir a aquest honors de monarca. Al nostre concepte, desistí En Joan del setge primerament per aquests contra-témps, y després per havèr-li exit fallides dues esperances, a sabèr, la de la destrucció de les galéres de la Deputació que n'éra general En Francesch Pinós y Des-plà, y la del efécte que podía produhir la vinguda d'un nuncí Apostòlich a Barcelona, ab una butlla del Papa ón s'hi consellava la sotsmissió dels rebetles al rey llur.

França enviava una armada per batre la de la Deputació, y, segóns recompten, un furiós huracà dividí una y altra, y no arribà la nova del destroçament que esperaven; y quant a butlla fóu en estrém curiosa la contestació que dona a Catalunya al Pontífech, de la qual reproduhirèm la par més principal; prenent-la del Feliu: «Que áb volnntat intèrvenint sa

(1) Lo Dietari de la Deputació no diu sinó que los francesos s'allogaren davant la ciutat, posant setge, y llevant llurs téndes dés de Santa Eularia de Mérida davant lo Portal-Nou, y per les torres y cases vehines fins al portal *dels Orbs*, qui probablement sería lo de Santa-Agna.

(2) Lo qui conega la topografia de Barcelona, y-s recort la gran distancia que hi havía entre la muralla de la Rambla y lo Mont-juhich, calculant aximeteix lo poch encalç de les péces d'artillería en aquell témps, veurà clarament quant ridicola no és la prohesa atribuida a En Alfons, y compendrà que degué ésser escrita la nova en témps molt posterior.

Santedat, los sabria bona la concordia, a podèr ésser certs que lo Rey la compliria, cosa que no podíen creure, per açò que havíen vist executat ab lo Príncep fill séu, y s'executava ab la infanta Na Blanca, per que finis com lo seu germà, en mans dels seus enemichs; que los féts éren sols atribuidors al Rey, e no a élls qui defensaven sa justicia, e que havía lliurat contra son jurament al francès, enemichs témps hà de Catalunya, los comtats de Rosselló e Cerdanya, cosa que no s'éra ja may vista, e que prosseguint lo Rey en aquests actes contra Catalunya, no podíén assegurar-se.»

Altres circumstancies hi pogué havèr noresmenys qui féssen decaure lo coratge d'En Joan, y éren la de veure que, ab tót y tenir assetjada la capital, tan poch cabal ne féren los assetjats, qui ordenaren la proclamació de don Enrich a Catalunya y los comtats puix lo setge començà lo día 8 de Setémbre, y la proclamació féu-se lo 12; y després, que continuant lo setge lo díe 23 arribà a Barcelona per mar y ab tót lo seu exèrcit, de les parts del Empordà, l'egregi comte de Pallars:: axí que, no podènt esposar-se més lo desesperat monarca «lo díe 3 d'Octubre (segóns lo Dietari de la Deputació) de matí, lo rey En Joan y los francesos llevaren lo camp, y prenguéren lo camí de Sant-Cugat, dexant-hi molta roba que robada havíen al pahis; crehent-se que sa partida és estada per efécte de la arribada d'En Joan de Beamunt, qui ja stà a Catalunya ab gent de cavall per lo rey de Castélla. E dos díes abans ja havíen cremat les cases de Sarrià y algunes tòrres del térme, y lo jórn que partiren calaren foch en la de mossèn Bernat Fivaller y en la d'En Pelegrí, qui fóu baster e éra stat Conceller de la ciutat.» Figurà En Pelegrí en la època de la Busca, com ja-s recordarà lo llegidor.

Oltra tóts los motius que tingué lo rey En Joan per resoldre-s a fer un paper tan ridícol com féu, abandonant la rebetle Barcelona, cosa que bé-s guarden d'esbrinar y comentar los seus llohadors, n'hi havía un altre de suma trascendenciá, consistent en un fét, la realització del qual acreditava ben clarament de quant éra capaç lo nét de Carles-Magne, ab qui feya poch havía pactat lo pare d'En Carles

de Viana. Diu axí lo Zurita: «Com en equest témps lo castéll de Perpinyà posà-s en podèr de Francesos per lo socórs que lo rey de França féu al Rey, y aquells comtats de Rosselló y Cerdanya s'obligaren en penyora, fins que-s pagas la suma de dos-cents milia escuts, que lo Rey havía de donar per lo sou de les set-centes llances, tant com duras la guerra, fins a reduhir lo Principat a sa obediencia—y los de la vila de Perpinyà gordaven-se de la gent francesa, com si fóssen enemichs, e hi hagués entre élls enemistat formada, per la diferencia de les nacions, y per estar enjovats dels qui teníen castéll per lo rey de França,—de préssa començaren a fer llurs bastides y defenses, y altres aparells contra lo castéll; y llurs mines y valls. D'aquí se-n seguí, que En Carles y En Berenguer d'Olms y altras cavallers, qui estaven en defensa del castéll, ab companyíes de gent francesa, los combatíen ordinariament ab llur artillería y-ls feyen molt grans damnatges, y los de Perpinyà assetjaren lo castéll, y tinguéren-lo en gran estretor; y ab aquesta ocasió de socórrer lo castéll, envià lo rey de França lo duch de Nemours son Capità general, y ab éll lo Marischal de França, ab altres set-centes llances, y donant combatiment a la vila fóu entrada per força d'armes, y *en breves días se apoderaron los franceses de los condados de Rossellon y Cerdania, contra la forma del assiento que estava tratado entre los Reyes.*»

Interesser és aquest fét: los catalans rebeties de Perpinyà, los partidaris de la bandéra de Barcelona y per tant, enemichs d'En Joan, havíen de defensar la entegritat del territori y los drets de llur vila contra los estrangers usurpadors qui estaven al castéll ab los capitans del Rey ensémps! No dexaria aquest de regonèxer un nou perill per sa tabollería en havèr donat peu a que Lluis XI li usurpas los comtats, y puix convenía conjurar-lo alhora que havía de combatre ab Castélla, y combatre contra tot lo Principat, feya mester idear los remeys per curar tants de mals, y com sa llarga esperiencia y sa refinada dolentería éren los seus dos més fehels concellers, d'élls se valgué, y aquells li traçaren ben tost lo nou camí que li calía seguir per salvar-se. En po-

ques paraules esplicarèm aquesta traça, que veurèm desprès confermada per les obres, puix que's reduheix a fer tres coses; 1.ª fugir del perill d'un setge inutil, séns abandonar perçò la guerra en lo camp: 2.ª acontentar, com poguéssen lo rey de França, per que no passas avant en sa usurpació; y 3.ª valdre-s dels mijans diplomàtichs més remeyers a alçar en lo sí del Concell de Castélla una opinió contraria a la protecció que son Rey donava a Catalunya.

No hi haurà, donchs, are qui li vinga de nou lo retrahiment d'En Joan y son exèrcit del setge de Barcelona, encare a despesses de sa anomenada; y puix una part de sa nova traça éra persistir, ab tota la furor de la venjança, en la guerra contra les poblacions, perçò com se veu burlat a la capital, seguim-li los passos en les seues noves jornades de guerra méntre va treballant en silenci per les solucions diplomàtiques, qui costituexen les altres dues parts de son diabòlich progécte.

Dés d'aquest moment, la situació de Catalunya és véramerit incomportable: a Perpinyà y en tot lo Rosselló ja vehérem què s'hi esdevenía ab los francesos; endret del Empordà, lo Vern-tallat, ab altres dos cabdills de sa calanya, En Bach y En Callar, feyen correríes prometent als pobles tant com voldrien si seguíen la causa del Rey, contra los quals tingué de trametre la Deputació En Arnau de Vila-demany ab algunes companyíes de gent pràctica y conexedora de la terra; lo baró de Cruilles, governador del comtat de Ampuries, replegava tota la gent possible per arrebaçar Giróna de les mans d'En Pére de Roca-bertí qui la gordava per lo Rey; lo comte de Pallars ab sa ost corría envers Banyoles ón s'hi feya fort un capità nomenat Xatmar ab trópes reyals endret de Lleyda y Urgell, les forces que hi havía dexades lo Rey; augmentades ab francesos qui entraren per la frontera d'aquest comtat, feyen la guerra en aquella comarca de la manéra més desastrosa, jatsía lo Zurita atribueix la gracia solament als darrers, y si éra cert que entraven cavalls castellans per Albarraci, y En Joan d'Ixar se decidia a favor de Catalunya entrant ab los seus endret Tortosa, també ho

éra que, procurant gonyar témps los ex-assetjants de Barcelona, se llançaven decidits sóbre les poblacions, resolts com si diguéssem, a jogar-se lo tót per lo tót.

Los qui lluytaven als punts apartats de Lleyda y del exèrcit Reyal alternaren en triumfes y pèrdues, per tal que Gíróna véu-se assaltada per En Cruilles, qui-s trobà tóst après en la metéxa situació qui-s trobava abans lo Pallars ab los de la fortalesa vélla, de ón fóu tingut tornar abandonar la ciutat, si bé hi dexà un destacament ab un capità nomenat, segóns lo Zurita, Edorlondo, qui restà tancat a una tórra ón desprès capità y soldats fóren rostits per los d'En Rocabertí; Banyoles fóu presa per lo de Pallars y recobrada tantost per lo metéix Roca-bertí, qui-s ficà dins lo monestir: los castélls y passos que ocupava lo Vern-tallat passaren successivament en podèr d'En Vila-de-many y d'aquest a un capità de Gíróna, Bernat Margarit. Emperò, si en aquests punts se compartíen entre uns y altres les glories y les penes, vers l'estrém més fronteriç a Aragó, ja fós perçò que no pogués ésser tan atés lo nostre estol, devent la Deputació fer cap a tantes parts, o per tal com s'introduhissen per llà tots los estrangers qui s'agregaven al exèrcit Reyal, lo resultat fóu que lo mariscal de França, senyor d'Orbal, prengué Gissona; Joan Boreu, un altre francès, Camaraça en lo Marquesat, Roderich de Bobadilla, Castéll-blanch; y Gomez Suarez de Figueroa, jatsía no prengué Agramunt, emperò li ocasionà sensibles pèrdues, no menys que a molts altres llochs de la ribera de Sió, encoratjant-se ab açò de tal manéra les partides soltes encarregades de vigilar los punts forts enemichs, com éren Lléyda y Cervera, que als llurs encontorns tót éren escaramuces y continuus descalabres, comportant ab fermesa de veritables prous los encarregats de mantenir la bandéra catalana en aquelles desolades comarques. Donchs en esguart d'aquests mals, y ab la relació de semblants contra-témps que en gran part éren deguts a la animació introduhida per los francesos assedegats de presa, apar impossible que hi haja autors qui en uns capitols nos asseguren la desaparició dels francesos dés lo setge de Bar-

celona, méntre en altres nos consignen aquestes proheses, de les quals deuríen envergonyir-se.

Axicom a En Joan li vindríen noves de la reexida que tenía la campanya d'Urgell, cobraria doble afany per dur a fí cuytosament lo seu propòsit, que, considerat estratègicament no deu tenir-se per desencertat, per més que los seus efèctes síen fatals a Catalunya, com anam a veure. Lo primer poble de importancia als quals se dreçà En Joan, ab son compassiu gendre, fóu a Vila-franca, qui-s defensà ab gran energía, morint en lo combat lo Senescal de Bigorra, «y per aquesta causa (çò és, per ésser morta una celebritat francesa), executaren en los vehins molt rigorós cástich, y *fóren degollats quatre-cents homens qui s'éren recollits a la Esglesia.*» Són aquestes paraules del Zurita.

Gonyada Vila-franca, lo natural éra passar a una altra població de major importancia, que sols lo nom li-n donas més anomenada a En Joan, que totes ses temptatives. Diu-se que aquell témps a Tarragona encare «duraven algunes tórres y muralles d'edifici romà, fonamentades sóbre tan disformes y grans penyes, que no semblava que podíen ésser mogudes per màquines y artifici, ni d'aquests témps ni d'aquests homens, y llurs mines y cavernes arribaren a la mar.» ¿Còm pot fer-se, donchs, que lo qui no sabé assaltar la muralla menys antiga y robusta, y en sa part més feble, de Barcelona, se transformas are en Hèrcules y se-n rigués de les penyes, dels murs romans, de les somniades cavernes y llurs mines y fés més ab lo seu sabèr, que tots los artificis y que tots los homens d'aquests y altres témps?

Vé lo Zurita a supondre que lo triumfe se conseguí en una sortida que féren los tarragonins per anar a cercar socórs que-ls venía dins unes galéres, en les quals obligaren los assetjans a reembarcaar-se los qui hiacorríen; y açò ho esplica l'Annalista dihent-nos al metéix témps que la armada del Rey s'allogà al port de Salou, acte inconcebible, car si aquella ciutat éra inespugnable y no podía res mancar-li «tenint tocant de sí la mar,» cosa natural havía d'ésser tallar-li aquest camí y recórs, çò és, ocupar lo seu port y víes maríti-

mes ab la armada, y no dexar-la a tanta distancia com éra la del port de Salou. Lo qui no compendrà aquest misteri, hi caurà fàcilment recordant que éra aquella antiquissima metrópoli la residencia ordinaria del prelat suprèm de Catalunya, senyor en part de la metéxa ciutat, en la qual feyen també estada totes les corporacions, tribunals y oficines dependents del metéix, axicom semblantment gran nómbre de persónes qui li devíen respécte, obediencia o gratitut, y que aquest prelat y senyor, en aquesta ocasió, éra aquell metéix capità qui acabdillava una de les osts Reyals, y del qual podriem dir-ne altretant com lo Mariana diu d'un altre cabdill mitrat del exèrcit d'En Joan, del arquebisbe de Çaragoça, «que feya més per empunyar la espasa, qua no lo bàcul.» Si éren, donchs, moltes les persónes qui, exercint autoritat, depenjaven del arquebisbe y senyor, y aquest s'éra transformat en capità intrèpit del exèrcit d'En Joan, ¿còm farà meravellar que-s trobassen camins més avinents que la artillería per enjovar la ciutat, per més que la generaltitat del seus habitants y sa municipalitat regoneguéssen la justicia ab què la Deputació havía declarat com a enemich de Catalunya l'arquebisbe Urrea?

Al descriure les aparences de setge d'aquesta ciutat, nos fa avinents lo metéix Zurita noves qui proven no havèr los francesos jaquit lo rey En Joan a Barcelona, y ésser los sequaces d'aquest los veritables afrancesats y no los rebetles de Catalunya, puix diu que «van asseure los llurs atendaments lo Mariscal, qui li deyen l'Escocès, y lo senescal de Poitiers envers lo monestir de Sant Franceseh, ab una part d'artillería, y lo comte de Fóix y Poncet de Ribera ab l'altra part de la artillería posaren-se al monestir de Prehicadors, y lo gran Escudier a la guarda del socórs. Passà lo Rey lo seu camp al monestir de Santa-Clara, y sa armada s'allogà al port de Salou.» Romangué en defensa de la ciutat retuda lo ja conegut castellà Roderich de Rebolledo, y lo Rey ab son gendre y tot l'exèrcit s'entretingué subgectant algunes poblacions del camp, com fòren Constantí, Barberà y Espluga, qui naturalment no podrien resistir lo major

nómbre, ni s'atrevírien a fer-ho no havènt-hi en aquell indret trópes per favorejar-los, y boy contemplant la capital, Tarragona, alçant bandera per lo Rey. De poblacions de major importancia, com éra Mont-blanch, vehèm que res no se-n diu, y los historiadors nos recompten solament que aprés d'aquestes proheses féu lo Reyal exèrcit lo camí de Balaguer, dispergint-se, al arribar-hi, los demés capitans per los llochs qui éren al camp d'Urgell, en obediencia del Rey.

Are veurèm com s'esperimentaren los efectes de les altres dues mires qui constituien la traça del Rey, méntre la part bèlica o militar va realitzant-se. No podènt algú duptar de la ambició de la casa de França, con lo rey Lluis s'èra apoderat dels comtats de Rosselló y Cerdanya, «per més que açò éra fora del orde que s'establí» (que axí ho consigna lo Zurita), veu-se de sópte y séns que un sapia cóm, amollar lo Rey francés de sa ambició, tant que admet un nomenament del Aragonès, y alhora, fent-se lo conciliador, pendre a cor de posar en pau En Joan y don Enrich. ¡Quantes casualitats y misteris! Precisament con aquell avança venturós ab la ajúda dels francesos, vers Balaguer és la hora que ab major instancia éntren forces castellanes per les frontéres de Aragó, y gallejant ab la metéxa decisió que lo de Pallárs capdills favorables a la causa catalana, tan ilustres com en Joan d'Ixar y En Jaume d'Aragó, fill del darrer duch de Gandía—als quals s'agregà En Joan de Cardona, fill d'En Uch, qui fóu majordom major del princep Carles, y altres de més o menys dignitat,—vé a transformar-se l'antich reyalme en un novell camp de desastres, ón abdós partits comporten iguals alternatives que a Catalunya.

La coratjosa Joana, que havèm vista desaparèxer del nostre sol d'ençà que les osts Reyals avançaren de Sant Cugat a Barcelona, se dexà veure a Çaragoça al esvahir-se aquells territoris; fét qui tingué lloch lo 4 de Desémbre, y desijosa de conjurar la nova tempestat qui-s presenta, enllestéix ab la major eficacia, la defensa del Reyalme, y crida lo seu marit, qui, efectivament, aprés de les prevencions necessaries per conservar enjovat l'Urgell, va ab lo gros del seu estol a

Aragó, amenant també ab sí tota la gavatxería, qui pot valdre-li per mólt, puix a la fí l'afany de presa fa los francesos més abrivats.

Arriben a ohida d'En Joan les noves de que s'és atemptat un altre assalt a Girona y que moltes poblacions qui havíen acceptat lo vencedor de Vila-franca, com éren aquesta metéxa vila, Alcover y Barberà, se són declarades de bell-nou a favor de Barcelona; y tals novitats, per l'ambiciós intent del rey Lluis, encare havíen d'ésser motiu per que la nació de Carles Magne anas acostant-se al Ebre. No obstant trobam, y ho aferma també l'Annalista, que lo díe primer de Janer del següent any 1463, dóna lo rey En Joan, dés de Çaragoça, «son podèr de lloch-tinent general en aquells comtats al rey de França, ab tan abastant facultat, com a éll la-y podia donar lo rey En Alfons germà séu.»

Esdevenía açó lo primer die del any nou, y en aquella metéxa ocasió al empendre-s lo setge de Belxit per los capitans francesos, los soltà a-les-hores al pensament de que no vinguéren de França a batallar ab la gent del rey de Castélla ni a rompre les aliances antigues que hi havía entre les coses de Castélla y França;» y en conseqüencia, declararen aquells consciençuts y justiciers varons que totes les querelles de aquella guerra fóssen dexades a la determinació dels reys de Castélla y França, y que s'assentassen tréves, anch que fóssen per pochs díes, com axí ho féren de fét, començant a córrer les primeres, de deu jórns, lo 14 de Janer, y unes d'un mes, en acabat de verificades les vistes; y posat que aquestes no tinguéssen lloch, per tot lo mes de Març. Van intervenir en açò y per açò, com si no-s tractas sinó d'un afer esclusiu de francesos, lo mariscal de França, lo gran tresorer Boreu, Lluis de Corsol, lo senescal de Poitiers, Porcet de Ribera (axi-ls nomena lo Zurita) y altres capitans, y positivament fermaren la tréva, en la citada data, per lo rey don Enrich a Almazan, y lo 29 del metéix mes la sots-signà lo En Joan a Carinyena, a conseqüencia de que partiren lo comte de Fóix ab tots los seus soldats cap a Navarra.

Con lo rey En Joan se desprenía d'un element tan utilós

com éra per ses victorier la gent francesa, alguna convicció tindría de trobar quel-com que l'equivalgués: con lo rey don Enrich malgrat lo seu antagonisme ab En Joan, y aprés de acceptar (per més que lo Boscà y altres ho néguen) lo títol de compte de Barcelona, suspenía tant sía poch sa furor, y esposava a ésser víctimes los metéixs qui l'aclamaren, alguna esperança descobriría de trobar quelcom que li fós més avantatjós y estable: y finalment, con l'ambiciós rey Lluis se conformava ab ls títol dé lloch-tinent del rey En Joan a Rosselló, essent axi que com a acreedor d'aquest, podía per llarch témps gaudir com a proprietari l'obgécte del empenyorament, o sía dels comtats, senyal quant menys de que arribà a creure en una promesa de recobre, que no complída podía donar-li major motiu per fer-se séu açò que ja possehía interinament. Aquesta actitut dels tres reys fa suposar almenys la eczistencia d'un céntre ón s'hi aparellassen los afers de manéra que obiigas quiscun dels interessats a obrar com obrava, y de fét aquest céntre éra la cambra o Concell del rey de Castélla, ón s'éra procurat que los individuus més importants del metéix, com éren don Alonso Carrillo, arquebisbe de Toledo, y don Joan Pacheco, marquès de Villena, començassen a mostrar-se partidaris de la transaccio, y en conseqüencia de que lo rey don Enrich prescindis de la estenció de domini que havía adquirit, o sía de la favor que ototgava als Catalans; y no debades assegura lo Zurita que aquests dos senyors «per quant atany als llurs propris estats, y tenir més enjovat lo rey don Enrich, sémpre tinguéren secréta inteligencia ab lo rey d'Aragó.»

Es de pensar quant no treballaría per açò aconseguir la familia del almirall Enriquez, a la qual pertanyía la reyna de Aragó Na Joana, y si a aquesta senyora, tan sabuda, li reexida d'una manéra o altre, trnslladar-se a Castélla e influir en aquell nucli de nous partidaris d'En Joan contra Catalunya, podèm creure que tart o d'hora atenyeríen lo compliment de la nova traça imaginada per lo dit monarca. Començà la seua empresa la abrivada senyora, duhent-se-n en podèr del seu marit, per comprometre en nom seu en lo rey

de França, totes les diferencies que hi havía ab lo rey de Castélla, y aprés de fer cap a unes vistes ab lo rey Lluis, vers lo mes d'Abril, y de tractar aximetéix ab lo rey francès com a embaxadors, los metéixs indivíduus del Concell demunt referits, conseguiren que-s vehéssen Lluis y Enrich entre Fuenterabia y Sant-Joan de Luz, donant per resultar declarar lo rey de França, con a àrbitre, «que lo Principat de Catalunya tornas a la obediencia del Rey, y la gent d'armes de Castélla qui éra en aquests reyalmes d'élls se jaquis, y lo rey Enrich no donas favor als de Barcelona, y tingués a Navarra la vila d'Estella y sa Merindat, per les messions que havia fétes en la defensió d'aquell reyalme, fent valença al rey Carles: y fins que-s lliuras la Merindat al rey de Castélla, la reyna d'Aragó y la infanta Na Joana filla seua estiguéssen en tercería a la vila de la Raga, en podèr del arquebisbe de Toledo.» Lo cas éra mostrar-se generós ab lo rey de Castélla cosa que no haguéren fét abans En Joan ni Na Joana, y tenir aquesta senyora bona escusa per influir dissimuladament ab los qui podíen inclinar l'afer en favor séua.

Recompten aximetéix que anà En Joan a celebrar vistes ab Lluis de França a Sant-Joan de Luz, y que aquest no aprovà les grans concesions que-s feyen al de Castélla, que és bé prou infundat, essen lo més possible que conexent-se les manyes reciprocrament los dos amichs, se separassen, resolt quiscú a obrar per son compte, Lluis dirpost a servar per si los comtats, y En Joan a tirar avant en les seues noves compostes ab Castélla ab tal de conseguir que don Enrich se separas dels catalans. Seguretat tindria En Joan de açò darrer, con bé-s veu que encalçaren la fí desijada, ab tót y ésser precisament en aquella ocasió la hora que més s'oposava don Enrich a entrar en pactes, y adhuc trencava les tréves que signades havía, y les seues osts a les frontéres de Aragó y de Valencia no cessaven de fer llavors férésta guerra: emperò la constant perfidia, la refinada manya de la Reyna, l'egoisme d'alguns qui devía traure la llur tallada del afer, duguéren-ho tót per tan bon camí, que la traça imaginada per En Joan al separar-se de Barcelona arribà a tenir

l'efécte desijat, ab una sola escepció o diferencia, a sabèr, que l'escamat rey de França no·s dexaría enganyar tan fàcilment respécte de sa usurpació; y axi, per més que encalçassen avantatge en la composta ab Castélla, no perçò foragitaría los francesos del Roselló, essent açò una mampesada difícil d'apartar, tant que los metèixs francesos podíen ab lo témps ajudar los catalans rebetles, o veure·s precisat lo Rey En Joan a sostenir guerra ab los qui més l'ajudaren per enjovar aquells.

Entretant que procuraven aquestes compostes, o sía en los primers mesos del any 1463, no fóu menor la alternativa de triumfes y desastres entre los dos bàndols qui lluytaven en lo nostre sol: un tal Escorna qui, del Maestratge estant vigilava Tortosa, en una de ses cavalcades fóu acomès per los de la ciutat, als quals desbaratà, emperó poch després a Xivert fóren desbaratats los séus y éll mort; y lo successor d'Escorna, fra Biure, confiat que lo bastart de Cardona, qui anava sémpre per los encontorns de Tortosa, tindría a ratlla los seus habitants, volgué assetjar Cenia, emperò hi féren cap los Tortosins y de tal fórma assaltaren lo camp enemich, que prenguéren y mataren quatre-cents homens dels assetjants. A conseqüencia d'açò s'ajustaren en aquelles comarques les partides del arquebisbe de Çaragoça, del comte de Prades (nomenal al Juny capità general) y Mestre de Montesa, qui tinguéren los de Tortosa molt estrets, apoderant-se lo primer de Corbera.

Vigilà també l'arquebisbe de Tarragona lo Camp, citantse d'el una acció que donà prop d'Alcover: l'antich governador Requesens feya altretant als encortóns de Manresa; ab los habitants de la qual tingué un encontre, havèent-se a éll retuts (valent prohesa) los Prats y Boxadors; y éll metéix ab lo capità Bobadilla vallejaren també Cervera, òn estigué lo de Pallars, ab les gents del qual tinguéren algunes escaramuces, que no seríen tan favorables per élls com consignen llurs llohadors, con ja may no conseguiren entrar dins la vila. D'En Arnau Guillèm de Bellera recompten que s'apoderà de la Seu d'Urgell; emperò aquestes y moltes altres ac-

cions que podríem referir, no són tan importants, que se-n deduhesca la situació més o menys favorable d'uns y altres, y si solament la general commoció, séns resultat decisiu. Axí anà discorrent lo referit any, en lo qual Catalunya, com és de preveure, havía de mudar novament de senyor, conforme anam a demostrar.

Apar que en la assentada dels reys de Castélla y de França, per voluntat del primer, hi concorreguéren dos representants de Barcelona, qui éren En Miquel Cardona y En Joan Copons, als quals, ans no exis de Fuenterabia, y amonestà don Enrich, «per que tornassen a la obediencia del Rey llur senyor, qui-ls perdonaría totes les errors passades, y-ls tractaría molt benignament; y d'açò se-n donaríen totes les seguretats y fermances.» No consta còm prenguéren la proposició los missatgers, emperó és natural que aquella indirecta fés caboriejar lo govern de Barcelona, lo qual s'apa rellaría ja ab témps per tenir un nou príncep la hora que arribas lo cas d'acreditar Enrich sa inconseqüencia. Perçò no esmayaren los catalans, ans redoblaren llur pertinacia méntre arribava aquell desengany, y com dés la primería del 1163, s'esperímentà alguna defecció a la capital—essent la més notable de totes la del deputat militar Bernat Ça-portélla, qui vehent lo Rey apoderat de Tarragona, abandonà son lloch y fugí secrétament, de nits, ab tota sa familia a aquesta ciutat (1),—consideraren necessari los zelosos governants, fer algun escarment, com de fét van fer-ho manant executar certs subgéctes justificats de conspiradors o traydors.

Era, donchs, vérament complicada la situació de Catalunya y perillosa per quants se mantenien contraris al Rey; emperò ¿quína major honra per un pahis que sa constancia, con ni los enganys diplomàtichs, ni lo major nómbre de forces, ni l'abandonament dels qui juraren amparar-lo, abasten a fer-lo mudar o recular del seu propòsit? Lo Zurita, séns

(1) Lo Dietari de la Deputació marca que tingué lloch aquesta fuyta del Ça-portella, la nit del 7 de Janer, en la galéra propria d'En Joan Berenguer Thora qui éra Regent los comptes del General, y fugí aximetéix a Tarragona ab lo Deputat.

pensar-ho, fa lo panegírich de les virtuts dels nostres avant-passats, al volèr descriure la pintura de la dita situació: «Alguns (diu) ab gran consideració advertiren, com a cosa de gran meravélla. que una nació, qui de sa naturalesa éra tan limitada, que comunament los estimaven per modests y molt temprats, en la guerra se tornassen tan pròdichs de llurs vides y de les llurs hisèndes, que tót ho menyspreassen per *l'ufanós nom de llibertat*, que havíen-se imaginat. contra un Príncep tan guerrer y qui tenía lo senyoríu d'altres reyalmes. Era de manéra la furor ab què-s posaven al perill de la mort, que lo pare vehent escampar la sanch del seu fill, enduria més lo seu coratge, y los marits no temíen que fóssen violades les llurs mullers, y en comú en executar la guerra tóts éren temeraris y cruels (1).» Emperò perdonèm tanta obcecació y continuèm los féts.

Ab tót que la indireeta de don Enrich, a Fuentarabia, als embaxadors de Barcelona donava prou mal-de-cap y éra prou per que lo govern català se previngués, aquest dissimulà pública y oficialment, tot esperant la hora oportuna; y set registres d'actes de la lloch-tinença de Beamunt per lo rey de Castélla, eczistents al Reyal Arxiu, axicom tota la correspondencia d'aquest rey; espargida en los volums de *Turbaciones*, provaran al qui ho negas lo témps en qué-s regí Catalunya monàrquica per la autoritat d'Enrich IV. Al capdevall declarà aquest Rey afectant certa pena, que les circumstancies l'havíen conduhit a abandonar la coróna que li oferiren los catalans, y que no podía passar per altra camí: fóu llavors con aquest tractaren d'aclamar lo conestable de Portogal, més que per lo dret que pogués tenir, per açò que simbolitzava la elecció, puix com a nét del comte d'Urgell—al qual donaren mort los infants fills del rey En Ferran, entre los quals hi havía lo rey En Joan,—representava lo nom del aclamat lo penediment de Catalunya per havér consentit

(1) Lo Feliu de la Penya copià pas a pas semblants paraules, variant-les emperò a sa fantasía con li semblaven més repugnants, y per fi de festa, no volènt culpar lo mestre, de sa propria collita, les atribuí, a bell-ull, *a tots los autors estrangers*.

a Casp que-s proposas la dinastía nacional a una altra de forastera y desconexedora dels costums del pahis. Tan fina treballà la diplomacia dels opressors, que-s trobà lo govern de Catalunya ab un escrit entre protésta y menaça dal rey de Portogal (1), ón apuest declarava que lo Conestable no regnaria deçà; emperò si los nostres enemichs se moguéren, no restà inactiu lo nostre govern, trametent los seus comissionats, esplicant a qui convenía la rahó y lo dret que tenia per elegir lo novell rey, y axí reexiren a percaçar ben prompte, y séns gran aparat, que lo nou senyor de Catalunya anas dret a sa capital tantost com hagué començat lo següent any 1464.

Era don Pére, confórme indicarem, fill del infant don Pére, duch de Coimbra, qui fóu regent de Portogal, y curà de la educació del seu nebot lo rey Alfons, llavors regnant, y de Na Elisabet, filla que fóu del dissortat comte d'Urgell. Lo don Pére duch de Coimbra caygué en desgracia del seu nebot y Rey, y uns autors diuen que mori d'un colp de sageta, anant a justificar-se de la calumnia que li havíen allevada y altres lo dónen per mort a una batalla, aprés d'èsser-se revetlat contra En Alfons.

Los qui s'aferren en ridiculitzar lo nou aclamat per Barcelona, acullen naturalment la darrera versió; y suposant que lo duch havía volgut usurpar lo reyalme al seu nebot, y que perçò fóu ecziliat, privant-lo del Maestratge d'Avis, troben motiu per riure-s del seu fill dihent que «restant desheretat en aquell reyalme, li semblà bona ocasió de venir a cercar conténda en l'altruy;» afegint que, en acabat de tenir

(1) Lo Dietari de la Deputació consigna, lo díe 15 de Setémbre del 1463, aquest succés y un altre de no menys important, en los següents térmens: «Aquest die se perllongaren de la plaja de la mar de Barchinona les dues naus armades per lo principat de Catalunya, de les quals fonch capità lo magnífich mossèn Jaume Carbó, per anar soccórrer les gents del dit Principat, qui ab altres fustes armades tenían assetjada la vila de Ciutadella de Manorcha qui stava a obediencia del rey En Johan d'Aragó.—En aquest metéix díe vènch un embaxador del rey de Portogal, qui proposà en lo consistori dels Deputats, com lo rey de Portogal nos pregava tornassem en obediencia del rey Johan: en altra manéra, que ell nos significava de part del dit rey de Portogal que, per rahó de gran deute que ha ab lo dit rey Johan, *ell no li poria faltar*, etc.»

ses plátiques ab los missatgers de Barcelona, «mesurant malament son podèr y forces, ab poca consideració y consell, séns armada, ni gent, ni diner, y séns consulta y sabuda del rey de Portugal, cosí séu, del qual se gordà per ésser nebot del rey d'Aragó, ab molt pochs cavallers, qui-s determinaren de seguir-lo, s'embarcà a Cepta en algunes naus; llà ón èra anat ab lo rey de Portogal, qui hi passà ab tracte d'escalar a Tànger.» Emperò no-s gordaria tant del seu cosí y rey, ni tindría don Pére tan poca representació con lo metéix En Alfons convenía en amenar-lo-se-n ab la armada qui anava a Africa, y dexà que en la primera escala que feya, a Ceuta, s'embarcas en les dues galéres catalanes d'En Rafel Julià, qui a aytal fí s'éren encaminades a aquell punt, exint de Barcelona lo díe 1.er de Novémbre, segóns consta en los Dietaris.

No sabèm lo témps que posaríen aquestes en la travesía, mas si que en les dites galéres vingué lo non rey a Barcelona, ón hi entrà un dissapte, díe 21 de Janer del 1464, diada de Santa Agnès, al seny d'oracions. Lo díe 25, ab tota la solemnitat de costum, anà Don Pére a la plaça de Fra-menors o de Sant-Francesch, y semblantment y ab tot lo cerimonial d'altres cassos anàlechs, que havèm referits, jurà als catalans llurs llibertats, constitucions y privilegis, y prengué títol no solament de Comte de Barcelona, com don Enrich al bell començament, sinó de més a més lo de Rey d'Aragó y de Valencia. Los Dietaris consignen que l'endemà tornà ocupar lo catafal qui s'éra alçat a la dita plaça per l'acte del díe abans, y que a-les-hores ab gran fésta, hi féren cap les confraríes, ab llurs estandarts, *entremeses* y jochs, desfilant per orde en sa presencia.

Hi hà qui vol donar a enténdre que-s decantà don Pere a erigir-se en déspota, y que favorejat dels planys del poble per tal com los representants de la ciutat, y lo Principat imposaven incomportables gabelles y tributs, desféu per sí meteix lo Concell dels Deputats qui s'éra format a les córts de Lleyda; y apart d'ésser fals lo darrer, com pot comprovar-ho lo qui fullejarà los volums de documents d'aquella

època, ja en gran partida publicats, calcularà lo menys pensador quina tabollería no és suposar y atribuir tals rampells a un príncep qui desija gonyarse les benvolences dels qui l'han fét rey, y *qui té tots-témps a la boca la llibertat de la patria*, segóns espressió irónica y burleta dels qui pretènen ridiculitzar-lo, essent, a tot-estirar, quant li és imputat la promesa, molt natural en tot rey novell, d'alleugerir en lo possible les càrregues del poble; axicom éra també molt natural que, en una situeció com la que ofería Barcelona, recorreguéssen a algun tribut estraordinarí (que no havèm vist consignat), tant més quant lo Rey, y sóbre-tót la senyora Reyna per mijà dels seus ben pagats servidors, s'apoderaven de les réndes públiques, la percepció, administració y proprietat de les quals éren esclusivament del General o Deputació (1).

Que donà lo nou rey, tot just arribat, algunes disposicions encaminades al bé públich en general, ho acrediten les planes dels registres de sa cancillería, y llur obgécte ans bé honora, que no deprimeix don Pére. No obstant, tan necessaries ocupacions no-l distraguéren de la principal a la que éra tingut aplicar-se lo qui sabía que éra cridat per erigir-se alhora que en rey en capità dels qui rebujaven un tirà batallador: y axí, aprés de nomenar un nou capità de sa confiança per que combatis los enemichs en la part oposada a la direcció que ell volia pendre—lo qual cavaller fóu Joan de Silva, portuguès, qui anà vers Girona a heure-se-les ab los capitans del Rey en aquella comarca, o sía ab En Pére de

(1) Ab tót y aquestes falsedats, no repugnaren alguns autors, contradihentse así-metéixs, en consignar que, durant aquest anys, dins la metéxa ciutat de Barcelona, s'hi feyen públiques manifestacions a favor d'En Joan. Lo Feliu, ressó candorós, com sémpre, d'aquells que prengué per patró, pondéra «la fehel-tat y constancia d'una celebrada *heroina*, N. de Castellà, qui romanía incontrastable a tots los va-y-véns, dedins Barcelona, menyspresant vida y béns en témps de tanta borrasca, seguint lo Rey.» Vejau la importancia d'aquesta celebritat femenina, que se-n ignoren los féts y adhuc lo nom! L'afany de imaginar amaçones al nostre sol és tal en aquest venturós any, que-n citen altres dues los referits actors, Elisabet de Montanyans qui defensà lo castell de Pubol, cobejat per lo seu sogre, qui éra lo qui l'assetjava (patriotisme de sogre y nora), y Na Lionor de Castro, que li diuen *la tercera Palas Catalana* (!) per la casualitat de trobar-se dins lo castéll de Palou con lo seu marit lo defensava.

Roca-bertí y En Pére Torroella,—partí lo nou rey En Pére, lo díe 6 de Febrer; envers Cervera, que n'assejava la fortalesa, nomenada lo Cap-corral, molt témps hà En Joan de Cardóna, y adhuc deyen si la havía escalada y presa, cosa que no apar gayre çerta a deduhir per los féts postertors, o almenys havèm de creure que la tornaria perdre.

Com-se-vulla que fós, apar que al tenir-se noves de la anada del Conestable, don Alfons d'Aragó, qui ab lo comte de Prades, Felip de Castro y lo castellà d'Amposta, ensémps protegíen les operacions dels Cardóna contra Cervera, avançà fins al Penadès, on s'apoderà del Arbós, cosa que no té res de particular, y encontrant una part de la cavallería enemiga tingué una escaramuça, retrahent-se tantost al Camp de Tarragona per congregar forces, méntre lo Conestable reculà també a Barcelona, convençut, séns dupte, de la necessitat que tenía de formar major estol, puix que éren molt numeroses les partides que podíen trobar al pas.

Per l'estil de la presa del Arbós, se-n retrauen d'altres, fétes durant la reculada del Conestable, com éren Riba-roja, la Pobla y lo castéll de Torres, que si bé no tindríen ninguna importancia en altres comarques per ón traversassen los estols d'un y altre bàndol: emperò, com a properes a Lleyda, que n'anava ocupant del tot la comarca l'exèrcit Reyal, no dexaren de contribuir a la major seguretat que podríen tenir per anar dret aquella ciutat impertèrrita. No sería açò fins que En Joan ocupat a-les-hores a les fronteres de Navarra, pogués d'allà estant aplegar córts a Aragó y contra fur y costum, com axí ho aconseguí; fés admetre en lloch-tinent lo seu fill Ferran, de catorze anys, y ab jurisdicció per autoritzar quant en élles s'hi establis, escàndel que totstémps hagué de sobrependre a quants amaren y respectaren lo fur aragonès: y axí de fét s'esdevingué, perçò que revocant los lloch-tinents, féu proposar en les córts que facilitas Aragó noves forces, a escuses d'ajudar don Pére d-Urrea, qui havía de tallar lo pas, segóns éll, a mil cinch-cents homens d'armes castellans qui anaven a passar la frontera, engany manifést per quant bé-s podía dir a-les-hores que no hi

havía guerra ab Castélla, y podía donar-se com per fermada la pau. Tals adjutoris per açò que-ls volía lo Rey éra per anar contra Lleyda, puix que lo Conestable hi acabava de trametre un altre espert cavaller portoguès, Pére de Deça, ab una nova ost, per encoratjar los assetjats lleydatans, y, segóns pública veu, tenía En Joan en cor la major barbaritat que imaginar puga un rey en territori del seu domini; com éra lo talar per complert la molt gemada horta de Lleyda.

No farà meravellar la nostra congectura, con dongam comte de qunat s'esdevingué en aquesta ocasió a Çaragoça, demostracions molt nobles dels seus habitants qui proven en la fraternitat dels dos Estats vehins, y després, que no éra l'esperit del poble aragonès en general contrari a Catalunya, per més que alguns dels seus richs-homens ab llurs meynades seguissen lo tirà tal com ho feyen altres magnats de la terra catalana: la ciutat de Çaragoça, naturalment instigada per lo Rey, havía deliberat de servir-lo ab quatrecents ballesters y cent genets, mas de colp y volta desistí, y no volgué enviar aquella força, amparant-se en que ab élla volía lo Rey talar la plana de Lleyda. Esplica aquest fét lo Zurita, ses darreres paraules espréssen bé l'esperit dels çaragoçans, puix quasi en tò planyent diu axi; «tant a contra-cor entraven en la guerra, per ofendre los llurs vehins.»

Los principals capitans del Rey ocupaven Juneda, Artesa y Tórre-grossa; y los nostres, segóns confessió del metéix autor, «los hi feyen la més cruel guerra que podíen, emperò lo Rey no dexava de requerir los pobles que isquéssen a la ofensa dels enemichs, per rahó de la obligació que tenien de exir a les osts y cavalcades, confórme a les lleys de la terra, y haguéren de donar sou a mil homens per térme de trenta dies, per rehembre la ost y cavalcada, y nomenaren per llur capità En Joan de Valconxan.» Ab aquesta ajuda o sens élla que de totes les passades és de creure que no éren prou los del Rey a contrarrestar les forces enemigues qui traversaven per aquells encontórns, continuaren los primers agoytant constantment la ciutat, interim no arribava lo Rey, per esquivar que fós socorreguda, citant-se com a principal un en-

contre que tinguéren al pont ab cent cavalls que manava Deça, als quals, diuen, obligaren a recular, séns aconseguir lo llur obgécte, afegint que hi moriren *molts castellans y portoguèsos* (séns comptar-los ni nomenar-los) *ab poch dany dels de la ciutat* qui exiren a recollir-los, alhora que dels del Rey se dòna com a mort lo cavaller Roderich de Saravia.

Convingué a-les-hores a la Reyna exir de la terceria ón estava, fent-se substituir per l'arquebisbe de Çaragoça, perçò com ja tenía dispost diabòlich llevat per pastar noves conspiracions e intrigues a Castélla, confórme veurèm, y passant a Çaragoça, fóu aquest prou motiu per que lo Rey jaquis la capital del antich Reyalme, y passas a complir son propósit contra Lleyda; al qual obgécte, anà dret a Balaguer ón li s'ajustaren totes les partides soltes ab los llurs cabdills, y axí tóts aplegats avançaren vers la ciutat rebetle.

Posà En Joan lo setge a la ciutat de Lleyda lo díe primer del mes de Maig, y li calgué mantenir-lo séns aconseguir lo seu obgécte, ni haguéra-l conseguit jamés (d'ésser los de dins socorreguts) per espay de dos mesos y sis díes. Prou ponderades son per los panegiristes d'En Joan les heroicitats dels assetjants, passant per alt les dels assetjats; emperò la durada del setge, malgrat los recórsos d'artilleria, los noms de cabdills notables morts al camp del Rey, per los quals és de suposar la proporció de la soldatesca qui moría, y per altra part los molts reforços que rebé l'exèrcit reyal, séns avançar perçò, indiquen a les clares, que la defensa dels Lleydatans fóu heroyca, y no-més les causes que tantòts indicarèm podien obligar-la a retre-s. Estava lo Reyal al monestir de Sant-Agustí, del qual s'apoderaren prompte los assetjadors, obrint d'allà estant valls y mines per fer menor lo trevall y fadiga de la guarda: don Felip de Castro, ab algunes companyies de gent de cavall y de peu, qui s'éren allogades dret a la part de Llitéra, se fortificà als monestirs de Prehicadors y de Sant-Francesch, havènt-s'hi mudat lo Reyal, més tart, al arribar lo reforç d'Aragó; y ocupant l'altre, a mida que s'estrenyía lo setge, y no obstant d'ésser lo punt més perillós, per lo molt dany que rebía de la artilleria de la plaça, don Al-

fons d'Aragò, y al propri témps don Roderich de Rebolledo féu armar una baştida al riu Segre, ón hi tenía molta ballesteria, ab lo qual se conseguía facilitar segur pas als vaxells qui traversaven del Reyal del Rey al de la Reyna, qui sería més enllà del riu.

Vindrà de nou al llegidor ohir ací sonar per primera vegada en lo setge lo nom de Na Joana; emperò és de sabèr que lo socórs al qual aludim fóu facilitat per la dita senyora, la qual, vehent quant poch se tirava avant al entórn de Lleyda, de Çaragoça estant manà ajustar tota la gent de guerra del reyalme, en estol, y ab élla anant-sen féu la vía de Catalunya, retent per combat, segóns diuen, Alcarraç y Montagut. Axó contribuí, séns ningun dupte, a acuytar la sotsmissió, y pogué influir-hi no menys la nova de que entraven del régne de Valencia companyíes de cavall en ajuda del Rey.

Sabènt açò lo Conestable, qui esperava impacient unes companyíes de Borgonyons que li éren estat promeses, no tingué més aturador, y tirà avant ab la gent que pogué vers Cervera, combinant un moviment ab lo de Pallars, qui estava ab los seus a Tàrrega; emperò los entretenía, ab particulars escaramuces, en aquell territori lo comte de Prades, conseguint axi que no gosassen adevançar, cap a Lleyda, per contrarrestar a tanta de gent enemiga. Aytal impossibilitat no dexaría d'arribar a ohida dels opremuts lleydatans, qui ja patien tota la fam y miseria que hom puga imaginar, y en tan trista situació—en la qual son moltes les ciutats heroyques qui s'hi son trobades,—començaren naturalment los més febles a pensar en tractes, que no acceptaren encare los més férms, cosa que traduhexen los panegiristes per eczistencia de partits dedins la ciutat; y con ja no poguéren més soferir, prometent-los lo Rey que-ls conservaría privilegis y libertats, llevat lo de traure bandéra y lo d'exercir los pahers jurisdicció tots sols, puix en avant havía d'ésser comunament ab lo Rey, retéren-se vérament y per fi, sóts aquests pactes, lo divendres díe 6 de Juliol.

La vanagloria que aquest triumfe procurava a la orgu-

llosa Joana no pot descriure-s: la ciutat qui per tant de temps, donant exemple a tot Catalunya, havía resistit ab heroisme les acomeses de tots los capdills més intreèpits, les numeroses forces dels quals havían subjugat quasi del tót lo territori d'Urgell, teníen d'abaxar humilment lo cap; y açò precisament s'éra obtingut a conseqüencia de la abrivada resolució de la Reyna, qui encoratjà los assetjants ab sa presencia y ab la ajuda que sa activitat va sabèr proporcionar-los-hi. L'endemà d'ésser signat lo tractat, 7 de Juliol, vers lo matí, entrà lo Rey dins la ciutat de Lleyda, y ab éll entrà aximetéix, sobrexint d'alegría, a costat del seu dócil marit, la odiada madrastra del infortunat príncep de Viana, essent rebuts un y altre, segóns recompten ab gran fésta.

Dexà lo Rey encomanats lo castell a don Joan de Lezcano, lo Gardeny a don Alfons d'Aragó, y la ciutat ab totes ses dependencies, donant-li càrrech de gobernador o capitá general, a En Galceran de Requesens; y, séns perdre témps, per si l'efécte d'aquell triumfe podía contribuir al venciment dels enemichs, isgué al seu encontre, ab lo gros del exèrcit, que-n manava la avant-guarda l'arquebisbe de Çaragoça, fent la vía de Cervera.

En los darrers díes del setge de Lleyda, y méntre lo Conestable, per necessitat, jatsía inutilment, anava endret allà no abandonaven un y altre bàndol les comarques oposades, tant que lo de Beamont s'apoderà per combat del castéll de Mont-cada, y-s recobrà per los nostres un altre castell nomenat la Roca, méntre que l'arquebisbe de Tarragona combatía Serral, que prengué. No influya açò, no obstant, per que lo Conestable pogués fer més ni menys de quant feya, que éra estar al aguayt per si podía donar algun combat parcial; y ab tot que de passada s'apoderaren los seus de Castellét al Penadés, en cambi, al establir-se a Cervera, hagué de rebre la nova, no sols de la sotsmissió de Lleyda, mas encare de la de Verdú, vila que subjugada havía, al acostar-se envers Cervera, l'exèrcit del Rey. No li restà, donchs, altre remey al Conestable, puix no li arribaven los esperats reforços, sinó recular, com axí ho féu, tornantse-n

séns tabustoll a Barcelona; y En Joan qui los veu s'encaminà a Tàrrega, davant la qual vila atendà lo seu Reyal.

Estant lo rey En Joan davant Tàrrega, tingué lloch un fét del qual devèm donar compte, tant per que un veja la rahó que teníen los catalans rebetles en no volèr per sobirà un home de tan mala inclinació qual éra lo qui-ls tiranitzava, com per descobrir l'eféctc de les intrigue sabé tramar estant en tercería la satànica fembra, muller del rey d'Aragó. Sobrer sería tornar a recordar ací tots los escàndels promoguts dés de sa joventut, a Castélla, per lo nostre rey En Joan, les contínues proves d'ambició que donà, y los cambis e inconseqüencies de què, per tal motiu, donà sobrada mostra, pertanyent tan prompte a un partit com a un altre, y tenint, per fi, no poca part en lo grau de complerta corrupció a que arriba la córt castellana: y puix són tals situacions les més favorables per los prínceps ambiciosos forasters qui preténen esplotar-les, conegué aquesta oportunitat la antiga filla del almirall de Castélla qui estava en tercería, y profitant-la ab manya per satisfer ses ambicions, de lluny aparellà lo camp per verificar lo casori que duya de cap per lo seu fill Fe-rran.

La privadesa de don Enrich la exercía a-les-hores un nou personatge, Bertran de la Cueva, y tant aquest com lo seu senyor teníen en cor de maridar la infanta Elisabet, germana del Rey, ab lo rey de Portogal qui éra vídue, y la infanta Na Joana *(la Beltraneja)*, filla de don Enrich, e immediata successora lledesma del setial de castellà, ab lo primogènit de Portogal. La nostra Reyna, per que la infanta Elisabet no complis lo seu compromis ab lo rey portoguès, atià los magnats qui éren enemichs del nou privat, per 'omentar la idea d'afalagar lo germà de la metexa Elisabet, l'infant don Alfons, cuydant preténdre la successió al trònus del seu germà, per ésser adulterina la filla d'Enrich, la infanta Joana; y de tal manéra anà descapdellant-se aquest plan infernal, que esclatà d'aquí-avant la més escandelosa lluyta entre los individuus de la familia Reyal, lo Rey y la Reyna y llur filla contra don Alfons y dona Elisabet, negant-se aquesta absoluta-

ment a acceptar la mà del Portoguès, arribant finalment a complir-se la dolça y ambiciosa esperança que sentía la mare pel infant En Ferran d'Aragò, a sabèr, a la inesperada y soptada mort (tal com la del princep de Viana!) del infaut don Alfons, qui havía de succehir a Castélla, puix la successora éra adulterina, y a que per tant entras com a més acostada a la successió la germana del infant, la princesa Elisabet; donchs maridant-se aquesta ab lo primogènit d'Aragó, facilitaría axí lo camí per que lo nét del almirall de Castélla, per sos drets y per los de sa múller, aplegas sóts lo seu podèr tots los dominis de les dues corònes, podènt d'aquí-avant fer reviure lo ja oblidat nom d'Espauya, qui com a nació no havía tornat a sonar dés de la desféta de Roderich al Guadalet. Magnífica ambició y magnifica estela que sols pogué ostentar una familia tan afortunada ensémps que malvada com éra la que constituíen los reys En Joan y Na Joana de Aragó!

Axò, ni més ni menys, fóu quant aparellà durant sa terceria la mare d'En Ferran, y ab les aparences més hipòcrites de moralitat y de benestar per Castélla, de tal forma lo tirà avant, que consegui establir veritable confederació entre los magnats castellans, los qui cercant tot recólze y guíor en los reys d'Aragó, a élls acorreguéren, per mijà dels llurs representants, al punt que l'inhumà En Joan, ab la reyal amaçona ensémps, se trobassen davant Tàrrega, lo díe 16 de Juliol, havènt-se allà tractades les condicions del diabòlich plan, y essent d'allà partit, per donar-los-hi major consistencia, enviat per En Joan y Na Joana a Castélla, lo cavaller Pére Núnyez Cabeza de Vaca.

Tan ignominiós acte tingué per escenari los encontóns de la modésta vila de Tàrrega, podènt-se dir que en aquell punt del sol català va fundar-se la primera sement de la nació nomenada després Espanya, los dominis de la qual havíen de aplegar de tót-èn-tót dos esposos, a sabèr, lo fill de la madrastra del princep da Viana y la tía hereua lledesme de Castélla, de la hereua que no dexà heretar la voluntat omnipotent dels magnats favorejats per En Joan y Na Joana d'Ara-

gó. Los qui-s paguen de conseqüencies y resultats beneficiosos, per més que les causes y mijans síen malvats, poden benehir lo sol de Tàrrega, puix fóu breçol de grandeses posteriors, obrint lo camí per que totes les antigues nacions se fonguéssen en una sola; emperò lós qui no confonèm la granor territorial ab la moral d'una nació, los qui no admetèm la possibilitat d'agombolar-se diferents publes séns que-n sía víctima l'ún d'élls, no podém alegrar-nos del acte consumat a Tàrrega, per ésser lo primer colp etgegat a la preponderancia de la Coróna d'Aragó entre totes les nacions antigues d'Espanya, y per conseguent lo primer pas qui mena a la decadencia d'aquella en general, y en particular y principalment de Catalunya.

No sona en lloch álgun que lo Rey, ab tót y romandre davant Tàrrega, hi executas ningun fét d'armes, ni sabèm los díes que hi romangué, calculant que sols serien los precisos, en espectativa, interim se verificaven certes combinacions qui havien de determinar son moviment. La veritat és que entretant, lo prior de Navarra Beamunt, antich llochtinent del comte de Barcelona don Enrich de Castélla, com si cuydas contrastar, a tall d'avanguarda del Conestable, al exèrcit que pogués acabdillar lo rey En Joan dés de Tàrrega envers Barcelona, s'éra establert ab ses companyíes de gent d'armes a Vila-franca del Penadès, que En Vila-marí ab deu galéres anà atansant-se a la costa, com si fós alló per complir alguna disposició secréta del Rey, y que aquest en compte de seguir lo camí natural y més dret per encontrar-se àb les principals osts de Barcelona, cosa que no convindría per en aquella hora, çò és, per Igolada y Martorell, se separà de Tàrrega, fent una gran volta, a tall de passeig militar qui durà lo restant d'aquell mes y tot lo següent, per anar a parar al cap-devall a la important vila ón s'éra establert lo de Beamunt.

Méntre acabaven de reduhir-se a la obediencia d'En Joan los llochs y castélls de la ribera de Sió y mólts del camp de Urgell, se mudà lo Reyal de Tàrrega a Guimerà, lo qual lloch y castéll se retéren, gonyant-se al metéix témps per lo

mestre de Montesa la Espluga; y entrat després per combat Barberà, tantes vegades gonyat y perdut, vingué posar son camp lo Rey sóbre Alcover (1), passant per fi a Tarragona, qui formava l'angle del viatge emprès, consistent en una linia dreta dés de Tàrrega a aquesta ciutat baxant cap a mar y en una altra linia de Tarragona a Vila-franca.

Quant s'esdevingué al arribar a aquesta vila lo Rey, y per què s'esdevingué, no ho podèm esplicar per falla d'antecedents y menuderies; no-més podèm assegurar que la vila se reduhí a sa obediencia, y que En Joan de Beamunt va donar-se ab sa gent, esplicant los metéixs qui refereixen aquest fét satisfactoriament, y ab élls lo Zurita, que «lo Rey, *qui sémpre fóu misericordios y clement*, essent estat lo Prior lo principal en tots los Concells y empreses del Princep don Carles y en totes ses adversitats y treballs, lo perdonà a éll y a Menaut de Beamunt fill séu, y a Carles de Cortés y a tots los seus servidors y parents, navarrenchs, catalans, aragonesos y castellans, qui serviren al Princep, de tot quant havíen desservit lo Rey e la Reyna;» afegint que, per lo sehent que-s prengue, interim no-s restituya al de Beamunt tot quant li prometéren restituir del reyalme de Navara, lo Rey li féu donació dels castélls y viles de Sos y Ruesta, o en comte de Sos la via d'Uncastillo, y encare més *com a recompensa*, s'obligà En Joan a donar-li la cancillería del reyalme de Navarra, les viles de Huarte y Valderaquil ab la terra de Cham y Orgoyena, declarant-se que no fós tingut lo dit Beamunt anar a la crida del Rey ni de la Reyna en ningun témps, sinó per procurador.

Noresmenys d'aquesta recompensa al cap principal de les forces de Barcelona, donare-ne d'altres a diferents personat-

(1) Diu lo Zurita que Gonçal Garcia de Santa-María, concordant ab algun altre autor d'aquells témps, esplica que «per la assenyalada malicia de tan petit poble, li fóu mudat lo nom, ab tót que sémpre romangué l'antich.» No crehèm en aquest mudament, puix havèm vist la donació d'Alcover per En Joan a Roderich de Perea, lo 18 d'Agost del 1464, durant lo setge de la metéxa població, y no obstant d'ésser aquella ocasió la més propria per motejar-la ab un nom deshonrós, no la nomena l'assetjador sinó ab son veritable nom. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, Grat. 4. Joan II, foli 40.

ges: donchs «puix lo Rey no podía restituir a Carles de Cortes lo castéll y vila de Cortes, que no estaven en son podèr, fóu content que tingués per éll lo castéll de Gelida, fins que fós remunerat *remunerat* ab altra cosa; y també a En Joan de Cardóna calía donar-li una altra *recompensa* per la vila de Caparroso... y al canonge Planella, qui tractava de reduhir-se a la obediencia del Rey, havíen-li de donar dues fortaleses a Catalunya.»

Diguen are si altra cosa que una composta no fóu la sotsmissió de Vila-franca per lo de Beamunt al rey En Joan; car de resistir lo primer, ben segur que lo vencedor li aplicara solament la lley de guerra, y de no trobar camí per fer-ho, no fóra aquest tan taboll de pagar un acte per lo qual vullesno-vulles havia de passar l'altre, tant més quant les concessions que feya En Joan no havía pogut conseguir-les en molt de témps lo de Beamunt, ni adhuch con mijançava entre lo príncep de Viana y son pare: axi que, deuen considerar-se tals concessions com a conseqüencia del anterior pacte méntre que tractaven ab lo rey de Castélla de donar-li Estella y sa merindat, de la qual ja parlarèm, y puix admetèm que éra pacte aparellat anteriorment, per tant la sotsmissió de Vila-franca fóu una veritable compra, no un triumfe ni tan solament una petita prohomenía; y axi traydor malvat deu ésser apellat lo Prior de Navarra don Joan de Beamunt, e igual sobre-nom merexen quants contribuiren a tan vergonyosa empresa y com éll participaren de recompenses y remuneracions (1).

(1) Veus-aci cóm esplica lo fét lo Dietari de la Deputació: «Dissapte, a XXV de agost, Aquest die, lo gran traydor D. Joan de Beamunt, prior de Navarra, se rebellà contra lo senyor rey En Pere. E féuse fort a Vila-francha de Penedés, ón lo dit senyor Rey l'havía tramès per capità general. E aqui ell llevà les armes e los cavalls als Cathalans e als Portoguesos, e gità-ls de la vila a peu, aturant-se éll e fent-se aqui fort ab los Navarros e ab los alacayos de sa voluntat. E retéren-se per presoners lo fill de mossèn Guerau de Cervello, lo fill de Guillém Xetantí, ciutadà de Barchinona e Manaut de Guerra, navarro, lo qual éra valent home de armes e éra de voluntat del senyor Rey.» A continuació s'hi dóna compte d'altres trahicions verificades lo metéix die, mas hi estan esborrats los noms dels traydors.

De Vila-franca traslladà-s lo Rey a Tarragona, ón hi aturaria per molt témps, segóns revela una nota del Dietari de la Deputació, del primer de Novémbre que diu: *qui en aquest témps feya niu dins la ciutat de Tarragona*. Los metéixs Dietaris aclarexen y justifiquen per orde los moviments del Conestable dés d'abans de donar-se Lleyda, puix s'hi troba que isqué ab cor de socórrer aquesta ciutat, ab molt poca gent d'armes, y plovent, lo díe 12 de Maig; que lo 21 donà orde per que s'alças lo sometent a Barcelona, que lo 26 tornà *secrétament* a aquesta ciutat per replegar aquella força, qui hi anava axí a contra-cor, *que par que anassen a la força*, y finalment, que lo 19 de Juliol (séns mencionar per res lo resultat de la dita remesa) tornà entrar lo Conestable a la capital, venint de la part d'Urgell.

Trista anava fent-se la situació del Rey a Barcelona, si no li arribaven los reforços que esperava del extranger, y en cambi sots-reya la fortuna a En Joan y Na Joana: lo pobre En Jaume d'Aragó, descendent del duch de Gandía, en sa baronía d'Arenós, havia alçat la bandéra de Barcelona, se veya acomès per forces de Valencia, romanent d'aqui-avant, y fins que-s morí, reclos a una de les masmorres del castell de Xàtiva, tenint de posar-se a salvament sa muller y fills, fugint a Castélla llá ón, per havèr-li tolts los seus béns, ni pà per menjar no teníen; en cambi, d'un altre baró tan ilustre qui defensava la metéxa causa, en l'antich reyalme, don Joan d'Ixar, hi havia esperances certes que al cap-de-vall imitaría al de Beamunt, puix feyen-li les majors ofertes per què-s venés. Y méntre aytals afers se tractaven a Tarragona, méntre los constants catalans, los anatemitzats desprès com a rebetles per los historiadors per que van perdre, s'esforçaven sacrificant vides e hisendes ab la esperança d'acreditar algun díe a la faç del món la rahó que-ls havía assistit per contrastar al qui fóu patró de totes les tiranies com a rey, com a pare y com a home, méntre, finalment, lo pundonorós Conestable, presenciant tantes contrarietats, esperava impacient a Barcelona lo reforç promès per veure si ab éll conseguía refer lo coratge dels molts qui palanquejaven, a una altra ca-

pital, a Çaragoça, cridat per endavant lo bisbe de Mazzara, sóts lo càrrech d'embaxador de Sicilia, la entremaliada tudora del pincep Ferran qui éra menor de catorze anys, a la esglesia major de Sant-Salvador, aprés d'havèr-hi celebrat lo divinal ofici, sublimava lo seu fill en rey de Sicilia, y lo bisbe, en nom d'aquest reyalme, l'acceptava per rey y senyor, y li prestava jurament y homenatge, en presencia d'uns quants testimonis indivíduus de la córt. De manéra que, de bones y primeres, la madrastra del príncep de Viana enlayrava l'imberbe minyó a la més sobirana dignitat a la qual hom puga aspirar, lo creava rey d'un dels Estats qui constituíen la Coróna d'Aragò, no obstant d'havèr-hi lo Rey, qui éra lo pare, y d'havér-se jurat per aquest y per los seus antecessors la unió perpètua d'aquests reyalmes ab les illes.

Entretant qne van esdevenint-se los demunt dits aveniments, arribaren al Conestable algunes companyies de borgonyons que li havía proporcionades lo duch de Borgonya, casat ab la infanta Elisabet, tía del nostre Pére. Era açò a les darrerís del any 1464, séns que ocorregués, durant la inacció dels contendents, fèt de gran importancia en la guerra, com no fóssen entrades y exides de pobles insignificants qui tant aviat se declaraven per los úns com per los altres. Emperó si fós axí cert com referexen algun d'aquests féts d'armes, prou n'haguéra fét més cabal lo Conestable: qui, desijós de majors empreses, posà tot son esment en anar a socórrer la petita vila de Cervera, qui-s mantenía assetjada, no obstant y la gran estensió de territoris que dominava lo Rey en aquelles comarques, y ab tót y ésser-se retudes poblacions tan principals y fortes com Lleyda, Tarragona y Vila-franca.

Tingué noticía, segóns apar, lo Rey de çò que progectava lo Conestable, y diuen que convocà lo Rey a Parlament en Tarragona, per reformar algunes coses que, per lo desordre de la guerra s'executaven contra ses lleys y costums, y que allà los del Principat qui estaven en obediencia del Rey, perçò com al Conestable li arribaren les companyíes de borgonyons, lo serviren en aquesta guerra *ab tres-cents cavalls, y fóu nomenat per capità d'aquella cavallería lo comte de Prades.*

Prescindim nosaltres de si fón o no convocat aytal parlament, que no consta en lloch algun, y posant no-més esment en lo fét d'aquest per un immediat càlcul, passèm a veure lo moviment que seguiren respectivament los dos estols qui exien en campanya.

Lo comte de Prades ab la abans dita cavallería anà posar-se sóbre Cervera, «car los d'aquell lloch patíen molta fam y estaven a punt de sotsmetre-s al Rey.» Aquesta força sería simplement una avant-guarda, puix parla lo Zurita, referint-se als cronistes contemporanis, d'altres forces que isquéren «a socórrer lo comte de Prades,» en les quals hi entraven «totes les companyíes de cavall y de peu que lo Rey tenía en camp;» y per estar absent lo Rey a les fronteres de Navarra per fer volença a la empresa dels magnats de Castélla; apar bé als principals senyors amenar ab sí lo príncep Ferran, podènt perçò un hom calcular quanta seguretat havíen de cercar y quant numeroses no seríen les partides qui veníen a formar lo céntre y rera-guarda del estol Reyal, qui anava a jogar lo tót per tót, sabènt que ab igual intent anava lo Conestable ab lo seu estol, fént la vía de Barcelona a Cervera. Aquest apar que ordenà de primer ses companyíes a Manresa, y partint d'allà, per la part alta, com si s'encaminas a la Segarra, anà dret a Prats-de-Rey, punt molt apropòsit per una batalla, per veure en un plà qui té part demunt lo poble de Calaf y part devall lo de Sant-Martí.

Ja fós que l'exèrcit del Príncep tingués bon avis del camí que seguía l'enemich, ja fós, y és lo més probable, que abdós se cercassen mútuament, és lo cert que en aquella vall s'encontraren l'un y l'altre. Gordava lo Príncep replegada sa força a Calaf, mèntre los nostres a Prats y és probable que s'abocaren volenters al camp, al veure la provocació dels altres, con diuen que exint aquests en files ordenades se posaren demunt un coll d'un munt nomenat Sant-Martí; «y açò éra estant axí propers los uns dels altres, que ja no podíen estalviar la batalla.» Tenía lo Conestable ordenades les seues files davant una ermita apellada de Sant-Jaume, arracerant-se a un fort lloch, ans no començas la lluyta com duptant, diuen, de donar batalla.

Disposats uns y altres per la lluyta, apar que lo Conestable començà a discórrer per ses esquadres encoratjant lós seus «per que batallassen per la llur patria y per la libertat, dihent que per la gracia de nostre Senyor éren arribats llà ón la llur valor fóra la veritable executora de la justicia llur:» y duya-ls a la memoria la sanch vessada y los desastres soferts à la batalla de Rubinat, la infamia de Casp, con arrebaçaren al seu avi, lo comte En Jaume d'Urgell, la coróna que li corresponia com a lledesme successor, pintant ab les més vives colors als navarrenchs les presons y mort de llur benvolgut Príncep: y finalment suplicava que Déu donas la victoria al qui tenía la justicia.» Lo primer moviment que féu l'exèrcit Reyal apar fóu dexar lo punt ón estava allogat aprés de colocar les batalles en orde a espatlles de la ermita, acostar-se a la població de Prats, en aquell punt los corredors del camp començaren a promoure escaramuces, per dues diferents voltes, anant y venint, movent a la trcera lo comte de Prades sa avant-guarda, estenent-se envers la esquerra, on hi havía lo castéllà d'Amposta; llavors arremiren plegats abdós esquadrons contra los borgonyons, méntre les altres dues batalles o cóssos anaren voltant l'enemich, promovent-se tal lluyta, que los borgonyons restaren desconfits «ygayre-bé tóts moriren bregant.» Los vençuts, tréts del llur lloch, procuraren recollir-se al llur estandart, dreçant-se als demés cóssos; mas com los altres veníen vencedors, portant gran impetut, ni témps tinguéren aquells per ordenar les forces ab los quì entre élles anaven recollint-se, y axí fóu tost declarada la victoria per los enemichs,

Emperò, si bé es de regonèxer que no fóu la batalla favorable als nostres, no perçò deu concedir-se ni victoria ni la honra del triumfe per l'exèrcit Reyal. Bé vehérem dés lo començament, que la idea del Conestable; adhuc ans de sabèr que li havíen de presentar batalla campal les osts del nou rey de Sicilia, éra socórrer la opremuda Cervera, y que a aytal fí isquéren de Barcelona numeroses adzembles ab vitualles: donchs bé, l'Annalista aragonès, al capítol qui segueix lo de la descripció de la batalla, nos diu que«en aquest

pas En Bertran Armendarez, ab gran valor replegant una part de la gent escampada per aquella desféta, *per dues vegades va socórrer los de Cervera*, arriscant-se los qui estaven en sa defensa, ab tanta obstinació de coratge, que no abastà aytal fét com aquest, per que-s retéssen, y tot alhora En Bertran d'Arméndarez, essent lo Conestable y los séus vençuts, *s'assenyalá de molt bon capitá, y-s tingué per vencedor.*» Y encare, dos capitols després, al parlar del retiment de Cervera, tórna a consignar lo dit autor, que si bé per espay de vuyt mesos, partiren los de dins estrema fretura, emperò «fóren diverses vegades socorreguts de gent y vitualles:» per lo metéix capità demunt nomenat. Si tant de vençuda anaren los cavallers del Conestable, estrany apar que l'un dels seus capitans qui-s trobava en un dels còssos de batalla, s'entretingués en replegar tan bell nómbre de dispersos, que ab élls ne tingués prou a percaçar lo seu obgécte, per entrar-se-n dins lo metéix camp que los altres dominaven y portar les vitualles que-s devíen portar a Cervera ¿ón està la bescantada victoria? La resposta la dóna l'mpenetrable mur de Cervera, que no poguéren abatre en molt de téms los creguts vencedors, puix trigaren encare ben prop de mig any no poguéren fer ab la indòmita vila açò que fét havíen ab la ciutat vehina, ab Lleyda, car séns la batalla de Prats-de-Rey se donà lo díe 28 o darrer de Febrer del 1465, y la sotsmissió de Cervera no-s conseguí fins al día 14 d'Agost del metéix any.

Veus-ací a què-s reduhí, depurada de contradiccions y ponderacions; la famosa batalla de Prats-de-Rey, que retrauen com el primer fét d'armes del futur rey Catòlich, la qual no passa d'ésser una acomesa ab major força contra un estol inferior, qui ab tot y veures acoltellejat, pogué atènyer lo seu obgécte de socórrer Cervera, y de traslladar-se després, còm veurèm, a altres territoris per acometre noves proheses o ésser victima d'una altra superioritat numèrica, contra la qual tota valor és inutil. Açò que és de doldre d'aquell fét, és sols veure com mútuament se destrocen homens d'una metéxa patria, d'una metéxa sanch y familia, sangonós convit davant lo qual, séns ningun dupte, bategaria lo pit de la varo-

nível tudora d'En Ferran, de la constant y ferésta enemiga de Catalunya.

Ans de passar endavant en la prossecució dels féts, ans de seguir al fugitiu Conestable *vençut*, convé, no obstant, recordar que per les noves que proporciona lo Zurita tocant als féts d'armes, no devèm culpar-ne a éll en absolut, puix, segóns ja advertirem, declara lo metéix autor que segueix un tal Joan Francès Boscà (1), y més tart lo Feliu, qui és servil reflecse del primer en sos Annals, volent donar a entèndre que ha recorregut a la metéxa font per les seues relacions, con ben segur no conegué lo dit Boscà més que per la citació del mestre, ampliant candorosament lo judici del aragonès, diu éll, catalá del segle XVIII, «qui ha copiat lo particular dels cassos de setges, encontres y batalles de les relacions d'En Joan Francesch Boscà, testimoni de vista de tot, y *anch que catalá, desapassionat.*» Quant havèm observat, donchs, y pugam observar d'aqui-avant, sía entés que no va contra aquests dos pecadors, mas contra lo qui-ls féu pecar, ja-s diga Boscà o com sía.

No sabèm per les relacions demunt dites lo témps que mijançà dés de la batalla de Prats-de-Rey a la trasllació del Conestable ab lo seu estol a un altre territori apartat, ni menys què-s féren los vencedors aprés d'aquella. La pintura

---

(1) Es curiós l'embolich que han fabricat los historiadors ab lo nom de aquest autor, les memories del qual serviren de guía al Zurita, Sabut ès que En Joan Boscà, lo poeta, introductor del metre italià en la poesía castellana, nasqué a la primeria del segle XVI, y per tant no pot èsser aquest de que tractam. A la Biblioteca Reyal de Madrit hi havia un Ms. d'un Boscà, ab lo títol de *Memorias del año 1462*, y tingué-n prou ab veure lo cognom del autor, per que lo Mariana l'atribuis al poeta, dihent *que escribió las guerras de su tiempo*. Sería aquest Ms. o copia del metéix lo que-s conservava a la biblioteca del marquès de Mondèjar, intitulat. *Libre de les nobleses dels Reys, çò ès, dels nobles féts, e valenties e cavalleries que féren en féts d'armes*, etc. Emperò ès lo cas que aquest autor se diu *Francesch, natural de Barcelona*; y axi del Joan poeta, del Boscà de les *Memories* y del Francesch, sèns cognom, de la copia d'En Mondèjar, ajudat ab la autoritat errada del Mariana, ha resultat que atribuesquen al primer, y qui figurà posteriorment, açò que éra d'un individuu d'obscura fama. La preocupació del Mariana la patí major lo Zurita, puix, combinant noms, atribueix a la fi les *Memorias* axicom havèm vist a *Joan Francés Boscà*, qui no ha eczistit, y de més a més pot deduhir-se si lo Feliu arribà a veure la obra del *catalá desapassionat* al qual se refereix.

general que ofereix la distribució d'unes y altres forces, segons los autors als quals no-s referim, presenta lo Conestable, aprés d'una curta estada a Manresa, capitanejant un fornit exèrcit al Empordà; al Castellà d'Amposta seguint si fà no fà, les metéxes comarques ón abans militava; En Ferrant fen tala per los camps de Cervera, a ón se li ajustà ben prompte lo Rey, qui tornaria de sa escursió a Navarra, y la Reyna, que diuen que estava *sóbre* Ulldecona; y don Alfons d'Aragó per los encontorns d'Igolada, per més que açó és ja a una data bon xich posterior.

La mira del Conestable, segóns apar, éra socórrer Besalú, vora lo qual se manteníen altres fortaleses per lo Rey, y com a camí estratègich procurà abans dominar aquestsa; y axí posà setge a Ciurana, que va combatre terriblement, obligant al capità Banyuelos, qui la gordava, a retre-s, y «després que ab aquest y *altres bons aveniments* anà reforçant lo seu camp,» tractà de fèr lo meteix ab la Bisbal, que gordava En Pére Torroella. Combatia-la incessantment, de díe y de nits, arribant a arrasar-ne lo mur; y lo Rey, qui ho sabé dés de Cervera, donà orde al castellà d'Amposta que anas a socórrer la Bisbal y trascant aquest per los munts, envers Girón, y després per los camps de Sant-Julià, dexà son bagatge a Pubol, y vingué acostar-se tant a aquella població, que fins pogué presentar batalla al assetjador, al Conestable: tan poch cabal ne fa aquest, que persevéra en lo setge, combatent ab la artillería fins a derrocar la tórra principal, y ocasionant molts morts, entre los quals hi hà En Martí Joan de Roca-bertí, En Callar y altres cavallers, y acabant-se, per fí, ab donar-se lo lloch a partit. Tras aquesta adquisició, posà lo Conestable son camp sóbre Pubol, y allà anà repartint una part del seu estol en establiments,

La colóna d'En Ferran, que ja podèm nomenar-la exércit del Rey y de la Reyna, car havém vist ajustar-se aquests dos personatges al seu fill en la tala dels camps de Cervera, s'aplicà a adquirir aquest lloch «y contra éll manà lo Rey assentar la artillería, y assetjaren-lo de manéra que prenguè totes les entrades de les valls y dels passos més perillosos

dels munts, y començaren-se a fortificar les estancies, com si fos per un llarch setge.» Lo temps que estigué En Joan davant Cervera no-l podèm precisar, mas per la data que fermà, en aquell campament, la concordia ab los Agramuntesos de Navarra, jurada allà en presencia d'En Nicolau Carrós d'Arborea y En Tomas de Pròxida, sabèm que continuava lo *camp del Rey sóbre la vila* lo díe 13 de Juliol—quatre mesos y mig aprés de la batalla de Prats-de-Rey.

Quatre díes aprés d'aquesta data, recompten que don Alfons d'Aragó, «entretant que-s posava en orde de donar lo combat a Cervera,» s'apoderà d'algunes tórres d'Igolada, y que assajà d'escalar-la y donà-hi una embestida, séns que-s donga per clar si allà romangué o li calgué retraure-s, lo qual és més probable, car méntre que callen lo primer, se consigna que, «lo metéix díe, lo metéix don Alfons gonyà per tracte lo castéll de Mont-falcó.»

A la metéxa data afigen los narradors panegiristes d'En Joan que arribà a Çaragoça lo príncep Ferran, y que per havér-se sabut que lo Conestable s'aparellava per anar, ab gran exèrcit de peu y de cavall, a fer llevar lo setge de Cervera, havía ordenat lo Rey al seu fill que convocas estol y cavalcada al reyalme d'Aragó, ab les quals devia tornar tantost ajustar-se ab éll, y «que per mor d'açò trametía son fill y demanava que l'ajudassen ab la gent que éra costumat,» al qual obgécte lo Príncep anà a casa l'Ajuntament ón la municipalitat çaragoçana manifésta que éra exempta d'ost y cavalcada, per privilegi (no ho sabía lo minyól) y que en tal cas de valdre-li fóra solament com a servey voluntari.

No-s dóna per clar si Çaragoça ajudà o no lo congoxat assetjador, emperó sa clamor nos revela o que no-s tenía per segur, o que, per no separar-se del seu sistéma, li feya mester molta superioritat de forces, gran recórs per acreditar tots-témps la justicia dels triumfes; y no és de meravellar lo nostre càlcul, con un llija en los Annals del Zurita, que «tenía lo Rey en aquesta sahó al seu camp, fins a mil dos-cents de cavall y tres mil de peu.» La suposada vinguda del Conestable no éra sinó un mijà per fer resoldre los çaragoçans,

lo socórs que podíen esperar los de Cervera no arribava, la duració del setge éra ja de yuyt mesos, y la major estretor en què-l posava lo Rey, tenint circumvalada la població ab mil dos-cents cavalls y tres mil peons, als quals éra d'afegir lo reforç que esperavan de Çaragoça, arribas o no arribas, y les moltes companyíes que enviaren la Comunitat de Daroca y altres viles del Reyalme, tot açò calía que, a la fí, donas lo natural resultat que feya a esperar: lo dimecres, díe 14 de Agost, se donà Cervera al rey En Joan, qui hi entrà pacíficament.

Aprés d'aturar lo Rey molt curt témps a la nova ciutat adquirida, encomenà lo castéll a En Carcassona, y dexant-hi lo competent establiment, tornà a exir cap a Prats-de-Rey. Sorpresa nos ha causat lo llegir que a-les-hores va retre-s aquest lloch a En Joan, de ón venim a compendre més y més la poca importancia de la batalla qui porta lo nom de la referida població, car un no capeix com no se-n sabè apoderar, aprés del triumfe, gent tan vencedora qui acabava de desbaratar l'exèrcit del Conestable, resultant-ne, are, ab tót y discórrer per aquells territoris les poderoses osts d'En Joan, continuava encare en podèr dels nostres.

Força témps duraría la espectativa del Rey tot esperant l'anament de les operacions que calía verificar cap al Ebre. La part baxa, propera a la mar que vigilava lo Maestre, y la part més alta ón hi hà la població d'Amposta, qui correspon a aquella, mas los territoris qui corresponen a la castellanía d'Amposta, fóu encarregada al arquebisbe don Joan d'Aragó. Ulldecona, qui és quasi dels darrers punts de Catalunya confrontant ab Valencia, part dellà l'Ebre y a la regió baxa, és de les poblacions que citarem com a cobades diferents vegades, y en aquesta ocasió, que convenía possehir-la com a defensió contra Amposta, s'esforçà per adquirir-la lo Maestre, no conseguint-ho fins al 20 de Setémbre: donques, entrat l'ivern, pot calcular-se quant major no fóra la dificultat de verificar les conquéstes progectades y la impaciencia que havíen de comportar lo rey En Joan com lo seu fill Ferran, discorrent per los territoris mijaners entre la riba del

Ebre y lo camp de Tarragona, séns que se-n recompte ninguna féta durant tan llarch periode d'espéra, que llarch ne podèm dir perçò com fineix tot l'any 1465, y passen molts mesos ans de donar fruyt lo ben estudiat progécte. Vejam còm li dónen compliment, seguint, a aytal obgécte, la descripció que-n fa lo Zurita: lo 6 de Setémbre diu que havía lo Rey posat son camp aprop del castéll de Cubells, lla-on, ab consell dels magnats y capitans, deliberà anar a posar setge sóbre Tortosa, dirigint-se «per lo coll de Balaguer—y per no esperar a fer pont en lo riu Ebre, passà son estol en molt xiques barques, y duyen los cavalls, tot nadant, de les régnes,—y anà-se-n a assetjar lo castéll d'Amposta, per llevar lo sócórs que podía entrar als de Tortosa, per la mar, que éra més segur que aquell que-ls podia baxar riu avall, y s'atendà contra lo Castéll, lo 2 del mes d'Octubre.»

Al arribar a Amposta se convencería de les dificultats que oferiria la prohesa, emperò sa constancia tot ho sobrepujà: per més aparells que amontegà entórn de la vélla fortalesa, precaució de fer pujar ses galéres riu amunt per la defensa d'aquesta part, allà li calgué romandre durant los mesos més cruus d'ivern, tant que allà-s troba al signar, en lo 17 de Novémbre, la donació de la baronía d'Arenós, que éra de la perseguida y malastruga familia del ilustre duch de Gandía; al seu fill bastart don Alfons d'Aragó. La inutilitat del setge, ab tót y ésser aplegada en socórs del Rey una flota de mallorquins, qui-s deyen vencedors dels que Barcelona trameté a la defensa de Mahó, féu poch o molt mudar de traça lo Rey: ensémps ab lo princep Ferran passà En Joan a talar lo camp de Tortosa, ón pogué fer-hi bon aprenentatge de guerrer lo jóve Infant, ab les escaramuces que li calgué sostenir; y aplicant-se l'arquebisbe çaragoçà, qui sería més guerrer que no lo Maestre; per resolució propria o per orde del seu pare, a subjugar poblacions de la part alta del Ebre, que éra lo territori que tenía encomanat, pogué en axi lo Rey, nedejant-se dels enemichs que entórn tenía, entèndre esclusivament en lo setge de la isolada fortalesa d'Amposta. grahó indispensable per baxar tantost, ab major seguretat,

al setge de Tortosa, la presa de la qual asseguraría en conseqüencia lo domini de totes les poblacions entremijanes fins a Tarragona, y donaría prestigi a la causa dels opressors de Catalunya. En efécte, lo bastart mitrat, emprenent una guerra *molt cruel* en tota la comarca de la ciutat de Tortosa,» incendià lo llogar de Flix, y reduhí a la obediencia del Rey, per *combat y força d'armes*, los pobles d'Ascó, Vilalba, Betea, Corbera, la Fatarella, y Miravet (1) y diferents altres, compresos en la comarca de la Castellanía d'Amposta; a la qual sus-are nos referiem.

Aconseguit aquest avantatge, ja molt entrat l'any 1466, se concentraren totes les forces contra Amposta; y a desbaratar llur propòsit, recompten *que-s mogué la flota dels enemichs* per socórrer lo castéll, y trameteren-hi socórs los de Tortosa, qui de tres naus féren-ne una de molt gran per posar-hi moltes péces d'artilleria y mil combatents, confiants que desbaraterien la armada de les galéres y podíen fer gran damnatge en lo Reyal, invent curiós qui-ns ha obligat a cogitar molt sóbre lo mou com aquells habitants de la ciutat del Ebre, mig assetjats, e inquietats constantment per les osts enemigues, desfarien tres naus y asseuríen carena, per construir-ne una de més gran, ab ayre de castéll ambulant per l'estil dels que-s mencionen la hora de la conquésta en témps d'En Ramon Berenguer IV. Ab aquesta y altres ponderacións, per fer més èpica la heroicitat dels assetjadors, nos apar llegir ans bé la descripció d'un setge d'Amèrica en témps de sa conquésta, que no la d'un setge posat a una ciutat del nostre tan antich pahis al segle XV. Emperó prescindint de semblants curiositats, que sols per ésser tals les

(1) Indica la adquisició d'aquests llochs lo Zurita al capitol VI, del llibre XVIII dels seus *Anales*, y després al capitol VII, al parlar del setge de Tortosa, diu que no volgué «perdre témps en lo combat del castéll de Flix, que sol se tenia per los enemichs en aquella comarca... y que concertaren de donar a En Ginestar, qui tenia aquell castéll, mil-cinch-cents florins, perçò que tost de dongués.» Al propri capitol, s'hi afig després que a un germà del Prior de Rodes, qui tenia Miravet y Ascó, hagué-li de donar lo Rey, també ab igual fi, quinze mil florins. Axò justifica la rahó que tenim per desconficar de les relacions dels qui féren errar lo Zurita y lo Feliu, y, per altra part; los mijans innobles de què-s servía En Joan per anar-se apoderant de les fortaleses de Catalunya.

referim, a la fí hagué de sotsmetre-s lo castéll d'Amposta per lo Rey, en podèr d'En Pierres de Peralta; y partí tantost lo Rey ab lo seu camp a atendar-se sóbre Tortosa. De ón sols tenim una reflecsió a fer: ¿còm podía dexar de sotsmetre-s lo castéll d'Amposta, sehent a un cap fronterer d'altres reyalmes per ón podien acorrer grans reforços als assetjants, abandonada de tot recórs per part dels barcelonins, y essent-se agombolats entorn séu, per sa sotsmissió, y aprés de vuyt mesos de setge, totes les poderoses osts ab llurs renomenats cabdills qui constituien l'exèrcit del rey En Joan, la armada d'En Vilamarí, y la dels mallorquins y castélls ambulants y bastides curulles d'artillería? La major força reté de fét la inespugnable fortalesa, y puix tan heroych fóu aconseguir-ho ab aquella, no tinga algú en oblit aximetéix que prohom fóu lo capità Planella, con al veure perdudes totes ses defenses va sabèr recollir-se ab trenta soldats dins una tórra, y no-s reté al Rey sino en no podènt y-s trobà absolutament assoliat.

Aprés de gonyada Amposta, no éra dificil adquirir Tortosa. Vers aquesta va lo Rey traslladar-se séns tardança, atendant-se part dellà lo pont d'Alcàntara. Recompten que, no tenint los assetjats esperança d'ésser socorreguts, se tingué, per vía d'un tal micer Pére Sabartés, una llarga plática, oferint que-s reduhiríen, per mor de què lo donaren certs díes de tréves. Sía o no sía cert aquest tracte, la veritat és que, molt pochs díes aprés de tenir lo setge lo Rey, a 29 dies de Juny, se morí lo Conestable de Portogal, axicom veurèm, y aquesta nova naturalment hagué d'influir en lo cor dels Tortosins, qui perdríen ja tota esperança de socors. Suposem los panegiristes d'En Joan que precisament aquesta nova produhí efécte contrari, car los de Barcelona encoratjaren los assetjats dihent-los que-s mantinguéssen, puix anaven a elegir un altre Rey, ab lo qual no mancaría ajuda; y, certes, se mantinguéren fins al 17 de Juliol; emperò és de compendre que semblant dilació no éra sinó per la dificultat en cloure los honrosíssims pactes que-s féren ab lo Rey, y als quals aquest accedí per fí, ab tal de possehir aquella ciutat.

Hi hagué, no obstant, defensa en aquest entremitg, y jogaren la artillería, essent mort un capità dels assetjants nomenat Alfons Gascó; aquests allogaren la llur, segons apar, endret de Parellada, ón s'hi obrí una molt pregona cava, y tot alhora, per mijà de raigs o bigues trabades, passaren de Xerta algunes companyíes de ballesters a combatre la ciutat per lo riu, ocasionant açó, segons diuen, gran divisió y confusió en los de dins, tant que fóu elegit un nou capità, nomenat Antich Bellos. Bé fa a compendre que en tal estretor, com en tota ciutat en semblants cassos, sortiren dues opinions, la dels intransigents y la dels poruchs, y que, per pertànyer als darrers lo capità antich, se-n elegis un d'aquells. Resolut sería lo novament elet, con pensà recollirse al castell: emperò les corporacions de la ciutat, a sabèr, la municipalitat, lo capítol y demés persones eclesiàstiques y los vehins. aprés de convèncer lo nou capità de la necessitat de sotsmetre-s, per estalviar la ira del Rey, trameteren a aquest l'abat de Benifaçà, al qual son d'agrahír certament les favorables condicions a les quals adés atudirem, que fóren y confermació de libertats y privilegis en los metéixs tórmens que-s féu ab Lleyda y Cervera, y salconduyt als cavallers y restants persónes militars qui formaren la gornició, per que ab armes y cavalls poguéssen exir lliurement; hi apart dels pactes, s'hi afig que demanaren los tractants, cosa que-ls honra en estrém, per En Pére Planella, En Francesch Oliver y endemés éren estat presos al castéll d'Amposta, que «fóssen deslliures de les presons y galéres en què estaven,» com aytambé que los presoners féts per lo comte de Prades al coll de la Anima se donassen en cambi per altres que tenien los de Tortosa, si bé no sabèm lo resultat de tan noble súplica, per dir-se solament que En Joan va remetre l'afer al Patriarca arquebisbe de Tarragona y a En Bernat Domenech, procurador primer de la ciutat. A aquell encomanà lo Rey tot-seguit lo govern y capitanía de la ciutat per tot lo témps que duràs la guerra, dient que lo-y confiava per ésser català, çò que no éra cert, car éra l'arquebisbe aragonès, germà del d'Urrea, y

millor podía enténdre-s que fiava d'éll com a metropolità de Catalunya, per ésser aquella ciutat cap de bisbat, subgécte a sa jurisdicció.

En consequéncia, donchs, del referit tracte, lo metéix dia 16 de Juliol, lo dit procurador Domenech, mícer Pére Sabartés, mícer Miquel Terça y En Joan de Pedralbes, com a sindichs y procuradors, retéren l'homenatge de feheltat al Rey, féu-se tantost la donació de la ciutat y castéll, y lo díe 17 se verificà la entrada ab gran triumfe, passant lo Rey ab la gent d'armes per lo pont, ón se li ajustà l'estol, qui pujà ab les galéres riu amunt, portant los estandarts reyals desplegats l'endemà, aprés la missa, assegut lo Rey al seu soli, en presencia del poble, jurà en mans del Patriarca, de gordar los usatges de Barcelona, privilegis, costums y livertats, y ab la deguda correspondencia retéren-li llavors los vehins lo jurament de feheltat.

Méntre tinguéren lloch los setges d'Amposta y Tortosa, concentrades com estaven quasi totes les forces del estol del Rey en aquells caps, lo Conestable entengué en recobrar l'Empordà, pensament més encertat que si hagués dividit y espargit la seua gent en oposades y llunyanes comarques, ón parcialment podía ésser batut ab més avinentesa. Axicom los panegiristes d'En Joan dónen lo nom de batalles y conquéstes a petites escaramuces y trànsits per poblacions indefenses, aximetéix ne diuen damnatges y perjudicis a les empreses dels contraris: donchs tan bréus com los és possible en la descripció d'aquestes, se limiten a dir que «entant que lo Rey posà lo seu camp sóbre lo castéll d'Amposta, feya lo Conestable de Portogal la guerra en l'Empordà, y escalaren los séus Camp-redon y Bagà, y cremaren la vila de Olot; y essent-se lo lloch de Sant-Joan, féren los séus gran damnatge en aquelles montanyes.» Axó en llenguatge imparcial: significa que les osts del Conestable arrancaren dels enemichs poblacions tan importants com èren Olot y Camprodón, y arribaren a dominar totes aquelles montanyes. Com a contra-pès, calgué als vençuts inventar naturalment alguns triumfes de llur part, y axí, a continuació; asseguren

que En Pére de Roca-bertí, capità de Giróna, «per concert que hi bagué entre éll y En Anglés Xamar y Besalú (1),» anà refent-se dels danys rebuts y gonyà per combat *molts llochs y castélls* emperò no-ls nomena, ab tót y ésser mólts.

No s'atura ací la seua fatlera en desvirtuar lo Conestable sinó que-l suposen en aquella situació enfastijat y desesperat mostrant *desconfiança als catalans* qui-l seguíen, sens que rescindissen al seu Concéll més que En Gaspar d'Uliana, viç-canciller, don Dionis y don Pére de Portogal, En Joan May, regent la Cancilleria, En Arnau de Vila-de-many, governador, En Francesch de Sent-menat, viç-almirall, y *alguns* lletrats, y finalment que a tot-arreu anava en quęsta de socórs, que ningú no li volia proporcionar, inclus y principalment lo seu parent lo rey de Portogal, qui ans bé li donava continuats planys de son comportament. ¡Impossible apar que la passió reyalista puga obcecar de tal manéra los historiadors!

Si tanta desconfiança mijançava entre lo Conestable y sos sequaces, és a dir, que éra desapareguda aquella xardor que produheix la unió y la constancia per tota sort d'empreses ¿com se comprèn que fés tants *damnatges* aquell Príncep, apoderant-se de importants pobles, incendiant-ne d'altres y dominant de tot-en-tót les montanyes de territoris ón militava? Lo ponderat isolament d'un Príncep qui es aclamat per un pahis en guerra civil, çò és, que no pot afermar-se en son setial sinó batallant, de manéra que son procehir ha d'ésser principalment militar, bastant-li per tant, un reduhit Concell de govern ¿còm han arribat a descobrir-ho los seus detractors, méntre que confèssen que aquest metéix Concell lo componen un canciller y un viç-canciller, un viç-almirall, un governador, dos personatges de sanch Reyal, y alguns lletrats que-n calla lo nómbre, emperò qui podía ésser prou a constituir un anịmat Concell y a representar de sóbres l'esperit de la terra? Traga-s aquest element jurídich dels Concells dels antichs reys, y de segur que més d'un colp los trobam

(1) Aquest darrer nom apar que no devia ésser lo de la població, mas lo cognom d'un parcicular; altrement no ho sabém compendre...

reduhits a més insignificant nómbre que-l qui constituya lo del suposat jaquit Conestable.

Assegurat, donchs, en gran part l'Empordà, se traslladà lo Conestable per una temporada a Vich, llà ón lo trobam a les darreries de Desembre del 1465, y no sería per veure-s abandonat ni per estar malalt, con, ab tót que d'allà estant envià alguna embaxada per recobrar perdudes réndes de Portogal y per obtenir socórs d'un Princep amich, tractà alhora de contraure matrimoni ab Margarida germana de Eduart rey d'Anglaterra, per mijà del duch de Borgonya; y no-l veurien en tan mala disposició ni aquest favoridor ni los personatges de la córt de Portogal, con segóns lo Zurita,«havía ofert al Conestable lo duch de Bragança, per vía del comte de Vila-reyal, que si prenía sa filla Elisabet per muller, li trametria ab élla dos-cents homens d'armes y quatre-cents genets pagats per quatre mesos.

Lo matéix autor dóna compte de les dues embaxades a qué aludirem, y éren la una a Portogal, ón hi anà l'abat de Mont-serrat ensèmps ab En Roderich de Sampayo per aconseguir la restitució del maestratge d'Avis, y la altra, a la qual anà En Jaume d'Aragó, fill de la duquesa de Gandía, (qui s'éra escapat ab sa mare del castéll de Xàtiva), a Borgonya per que lo duch favoridor li envias, com a capità de sa gent lo seu fill Bastart de Brabant, de manéra que no fóu ab obgécte de nou socórs, ni li fon aquest denega, mas solament de que li trametés un aguerrit capità.

Estigué, donchs, a Vich lo Conestable, com és de veure, per l'espatxament d'afers qui acrediten ans bé esperança, que desesperació. Si després sobrevinguéren noves causes s'ignoren, y sols se consigna que per l'Abril passà de Vich a Manresa, y que trobant-se a Granollers, vers lo mes de Juny, allá-s morí. Suspengam per un moment parlar d'aquesta mort, fins a acabar d'abonar açò que demunt indicarem respécte a socorsos solicitats per lo rey dels catalans.

Ja al Juliol del any anterior, mol abans de les victories percaçades per lo rey En Joan, envià aquest una armada, comanada per lo comte de Prades, davant Barcelona per apo-

derar-se d'una altra qui venía de Portogal, y no havent aconseguit lo seu obgécte, anà dret a Palamós, lo díe 22 de Juliol; y l'endemà, segons les apuntacions dels Dietaris, arribaren veritablement a la platja de Barcelona dues naus y una carabela armades de molts cavallers, amenant com un centenar de cavalls, y venien de portogal en ajuda del Conestable: desembarcaren ab gran alegria e festa, y per tant fóu cantat un gran *Te-Deum*, y portaren gran forniment de cuyrs, tonyina salada y altres mercaderies: Per què, tot quant se pondéra de socórsos demanats y no conseguïts y de la antipatía del rey de Portogal ab son parent, roman esboyrat del tót; ans vehèm dos princeps distincts qui-s per llurs respectives filles la mà del Rey aclamat per los catalans; y si resulta fals allò del socórs de Borgonya, puix havía-l obtingut molt abans de que s'enfastijas lo Conestable, en cambi quelcom signifiquen per esplicar la benvolença del rey de Portogal, lo consentiment d'aquest per fer armada en sa terra en valiment del Conestable, y los requiriments del duch de Bragança per que-s casas ab sa filla. Parlèm are de la mort del Conestable.

Se trobava aquest a Granollers, albergat a casa los hereus d'En Joan Moni-buy e de Tagamanent, dés del díe 21 de Maig, havént fét estada lo 18 a Sabadell, y abans per molts de díes a Manresa, segóns consta als registres de cancillería, y sía que li sobrevingués una malaltía inesperada o que-s recruhas la que ja patia, resulta de totes manéres que la greujor havía d'ésser soptosa y menaçant con se resolgué a fer testament y-s morí lo metéix díe de otorgar-lo (1). Lo Dietari de la Deputació no-n diu sinó que morí de ptisi (*d'etiquesa*), y axí ho pogué semblar als qui presenciaren sa mort si-l vehéren perbocar, y lo malalt, ab les forces, arribà a gitar sanch. No passa açò d'una congectura nostra, tractant-se d'un malalt qui no feya gayre que corría per les montanyes del Empordà, y estava dispost a contraure matrimoni.

(1) En lo preliminari del testament espréssa l'otorgant: «Quamobrem nos quanquam *gravi morbo oppressi ex quo convalere minime arbitramur, etc.*»

La nova que referent a axò proporcionen los metéixs qui no se-n demostren afectats és per nosaltres més espressiva en aquesta ocasió, puix lo Zurita, al donar compte del fét, l'esplica de tal fórma; «patí d'una molt gréu malaltía, y *tinguéren per molt cert, que li fóren donades hérbes*, y-s morí un dissapte, a 29 del mes de Juny d'aquest any.» Lo natural argument que-s desprén d'aquesta nova que-s donava per *molt certa*, fa molt poca favor als enemichs de la noble causa catalana ¿seran per ventura los rebetles catalans, fehels servidors del Príncep, seran los seus amichs los qui mataren ab herbes lo noble nét del *desventurat* En Jaume d'Urgell? A qual-se-vol se li ocorrerà que sols aquells a qui destorbava, per les llurs mires, lo Rey aclamat a Catalunya poguéren ésser los qui l'emmetzinaren, y que axi com hi hagué en Vezach per En Carles de Viana; y axí com defallí sopta-da e inesperadament lo germà de la futura reyna de Castélla destinada per muller del fill de Na Joana Enriquez, hi pogué també havèr un traydor qui llevas, ab maestría, aquest tercer obstacle a la prosperitat dels tirans de nostra patria. Y no cal interpretar ací si aquest crim lo poguéren cometre los suposats descontents qui dexaren isolada la víctima; car, d'haver-hi l'inventat desacort entre lo dit Rey y los seus sotsmesos, no nomenaría aquell, com a execudors del seu testament, precisament les persónes qui més poden espressar l'esperit de la terra qui-l aclamava, En Cosme bisbe de Vich, l'adalid més constant de la causa catalana, ànima y guía de sa Deputació y Concell, y los Concellers de la ciutat de Barcelona, ensèmps ab lo cavaller portogués Diego d'Azambuja y lo segretari Roderich Velasco.

Aquest testament que lo Zurita estracta (1), conté dues coses notables, y són, en primer lloch, lo recomanament que fa del jóve En Felip de Navarra, fill del príncep de Viana, qui-s criava a cà seua – oblidat per lo seu avi En Joan, méntre aquest ab los seus fills bastarts devastava Catalunya,

(1) Se'n conserva la minuta d'aquest testament al Arxiu de la Coróna d'Aragó, en un llibre aplech intitulat *Documentos referentes á Don Carlos de Viana*, foli 164.

—y després lo nomenament d'hereu universal y successor en aquests reyalmes a favor del seu nebot En Joan, primogènit del rey don Alfons de Portogal, «afermant, segóns Deu y sa consciencia, que éra lo més propinch successor, en orde y linia de baró, per ésser fill de la Reyna Na Elisabet sa germana, qui éra morta, y fou néta del comte d'Urgell y de la infanta Na Elisabet, sa muller, als quals deya que pertanyía la successió d'aquests Reyalmes.»

Amostra-s lo Conestable en ses darreres disposicions molt generós y agrahit, puix que fa diferents llegats y déxes, per obres d'art a algunes esglesies de Portogal, y als seus amichs, patges y servidors, y encarrega que seguesca de capità general en l'Empordà lo cavaller Ferran de Silva *in hoc regno et patria in auxilium et defensionem nostrorum fidelium Cathalanorum.* Entre los llegats podèm citar com a curiosos lo del seu cavall, per nom *Siurana*, ab sa sella y frè, a fra Pére de Teyde, son vestit de drap de seda, carmesí, folrat d'erminis, al seu protonotari Roderich Vidal y cent *pacifichs* d'or a la muller d'aquest per un brial que li prometé la hora de son matrimoni, son vestit de drap negre, folrat de marts, al seu segretari Roderich Velasco, sa mula nomenada *Sentmenada* al seu llibreter Joan Vicenç, una altra mula apellada *Coloma* al seu sub-cavalleriç Ferran Alvareç, y un calze d'or ab pédres de preu y unes cetrilleres al monestir de Santa-María de la Victoria de Portogal, óltra diferents quantitats que encarrega que sien donades a distincts persónes y corporacions que nomena. A la clàusula funeraria prevé que son cadavre sía traslladat a la esglesia de Santa-María de la Mar de Barcelona, ón, a la principal capélla, a la dreta o a la esquerra, com millor paregués, tocant del altar, s'hi devía edificar un monument de pédra, de no gayre alçada, ab estàtues també de pédra, ostentant-se en lo vèrtics del dit monument lo simulacre o imatge del cós del difunt, armat, per la construcció del qual déxa, de béns propris, quatrecents cinquanta *pacifichs* d'or, equivalènts a altres tantes lliures barcelonines.

Lo Dietari de la Deputació conferma la referida traslla-

ció apuntant lo díe 8 de Juliol (1469), que «en aquest díe lo cós del senyor Rey fóu donat a eclesiàstica sepultura, exint, ab gran honor, del seu palau major Reyal, anant dret a la plaça del Blat, y seguint per la capella de Marcus y carrer de Mont-cada, fins a Santa-Maria de la Mar, ón ell-metéix s'hi éra escollida sepultura (1). Com a lema o empresa de ses armes portava lo mot Francés *peine pour joie*, pena per goig, en una cinta que sostenía una aldota. Séns avantar-nos d'interpretadors d'heràldica, crehém que volía lo Conestable simbolitzar la esperança que tenía malgrat los soferiments de sa joventut, axicom sofereix lo falcó méntre va cobert ab lo capiró esperant lo moment de que lo-y lléven, car ès lo senyal de que va a fer presa.

Durant sa estada a Barcelona faría lo Conestable algunes obres en lo Reyal palau major, perçò com d'éll procehexen uns enderrochs de marbre, que-s guarden al museu lapidari, en los quals va esculpit lo dit mót, axicom s'hi llig encare a una finestreta anclavada a la escala de la Cambra Nova, o sía del edifici qui ocupa actualment lo Reyal Arxiu, y que hi sería colocada com a rebuig del antich palau, profitat a la obra nova.

(1) A la apuntació del díe de sa mort, roman confermat açò que esposaren en altres ocasions, sòbre le nómbra dels comtes-reys, puix ací hi és dit lo Conestable Pére IV, *lo senyor En Pére quart*, tal com s'hi llig en les monedes d'argent y d'or que encunyaren en son regnat.

Taula

CAPITOL LIII

JOAN II

DÉS DEL ANY 1458 AL 1461

Planes

Antecedents indispensables per conèxer lo regnat d'En Joan, mal pare, mal home y mal rey. Per què lo nou rey, al succehir, prescindeix dels dominis adquirits per lo seu antecesor. Còm jurà en Aragó. S'avé ab lo papa y ab lo rey de Nàpols. Senyala die per ésser jurat a Catalunya. Lo príncep de Viana suplica a son pare lo perdó: intencions del ún y del altre. Com jurà lo Rey en Barcelona. Comportament del Príncep: nous odis. Distincions al infant En Ferran, germanastre del Príncep: estada d'aquest, primer a Sicilia y després a Mallorques. Enfastijament de Carles en aquexa illa, vanes ilusions com a fill, enganys del pare, concordia passatgera y trasllat del Príncep a Barcelona. Desmesurats obsequis d'aquesta ciutat, facilitats y desenganys d'En Carles, y severes prohibicions del Rey de que son fill sia tractat com a primogénit. Propòsits de casar En Carles ab la infanta Na Elisabet de Castélla, de la qual volien-ne la mà En Joan y Na Joana per l'infant Ferran. En Carles gita-s als peus del seu pare a Igolada, y ensémps van a Barcelona. Alegria d'aquesta ciutat, visques al Princep, enveja de la madrastra y primer propòsit de perdre En Carles. Córts aragoneses a Fraga: abandona-les lo Rey y se-n va a Lleyda, a ón crida lo Princep. Trista escena entre lo pare y lo fill, presó d'aquest y reclusió al castell d'Aytona. Les córts no-s dónen per disgregades, llurs represen tants s'interessen per lo Princep, y escriuen a la Deputació per que hom procur la deslliurança d'aquell. Embaxades d'Aragó y Catalunya súpliques inutils, astucies del Rey per embullar l'afer y produhir desunions y gelosies entre los suplicants, sa refinada inhumanitat y menys-preu de les lleys e institucions, dignitat de la Deputació cata-

CONTINUACIO DEL ANTERIOR

CAPITOL LIV

DÉS DEL ANY 1461 AL 1466

Historia de Catalunya

HISTORIA CRÍTICA
CIVIL Y ECLESIASTICA
DE
CATALUNYA

PER

D. ANTONI DE BOFARULL Y BROCA

LLICENCIAT EN JURISPRUDENCIA;
INDIVIDUU CORRESPONENT DE LA REAL ACA-
DEMIA DE LA HISTORIA, DE LA ARQUEOLÒGICA DE BÈLGI-
CA, DE LA SOCIETAT MEXICANA DE GEOGRAFIA, ESTADÍSTICA
E HISTORIA, Y DE NÚMERO DE LA DE BONES LLETRES DE BARCELONA:
OFICIAL DE PRIMER GRAU DEL CÒS FACULTATIU D'ARXIVERS, BIBLIOTECA-
RIS Y ANTIQUARIS, AB DESTÍ A L'ARXIU GENERAL DE LA CORONA D'ARAGÓ; PRE-
MIAT, PER UNANIMITAT, AL CERTAMEN OBERT PER L'ATENEU CATALÀ
LO 1869 SOBRE ESTUDIS HISTÒRICHS, CRITICHS Y DOCUMENTATS DE
UN PERIODE DE LA HISTORIA DE CATALUNYA; AL DE GIRONA
LO 1875 PER TREBALLS HISTÒRICHS-CRITICHS D'OB-
GECTE ANÀLECH, Y EN ALTRES DIVERSOS CER-
TAMENS DE CARÀCTER LITERARI.

Enriquida ab apèndechs
contenint notes y documents aclaratoris segons les més modernes descobertes històriques

TOMO XX

COMTES-REYS

BARCELONA
BIBLIOTECA CLÀSSICA CATALANA
1909

Comtes-reys d'Aragó

(Linia femenina castellana)

CAPITOL LV

Dés del any 1466 al 1472

Aclamació del duch Renat d'Anjou en comte de Barcelona: lo representa son fill lo duch de Lorena. Bonança. Lo Rey pert la vista: aparences pacifiques y entremeses ocultes. Progécte d'assetjar Girona. La Reyna y lo de Lorena combatent al Empordà: hi concórre tost lo Rey. En Roca-berti foragitat de Girona. Absença de la Reyna: noves combinacions. Estranya relació sóbre una espedició a Xipre. Mort de la Reyna, y sés conseqüencies. Fatlera de casar En Ferran, ratificació del titol de rey de Sicilia: mort imprevista del princep Alfons de Castélla, y Declaració d'Elisabet com a successora. Inacció d'En Ferran a Cervera: renantaments de catalans y francesos. Lo monarca recobra la vista per aptesa d'un metge rabí. Concordia a Castélla y compartiment de gracies per En Ferran. Sotsmissió de Girona al duch de Lorena: entrada d'aquest a Barcelona y féstes que s'hi féren. Va dominant-se tot l'Emporllà. Toçuderia d'En Ferran en no moure-s de Cervera. Castélla aliada ab los catalans, Partit contrari al casament d'En Ferran y Na Elisabet, qui té son compliment. Angóxes passatgeres del Rey, qui-s proposa aplegar córts: alguns reys se declaren en sa favor. Lluyta a Castélla entre los partidaris de la Beltraneja y los d'Elisabet y Ferran. Se mor a Barcelona lo de Lorena: singular cerimonial del seu mortuori, Desaparició de francesos, triumfes de catalans e indiferencia estudiada del Rey. Descobren-se les mires dels aucsiliars francesos: va aparellant-se una transacció entre lo Rey y lo poble català. Sotsmissió de Girona y altres poblacions al Rey: lo regonexen diferents nobles. Isolament de Barcelona. Lo bisbe de Girona y altres individuus són declarats bares y traydors, rocegats y penjats en estàtua, y altres bandejats. Batalla prop de Sant-Adrià, que perden los barcelonins, y una altra prop de Figueres, que pert lo Rey. Setge o bloqueig de Barcelona y son assoliament: arribada de personatges ab fins secundaries. Manéra honrosa de convenir-se los barcelonins ab lo Rey, observacions sobre la capitulació, y magalleries dels historiadors. La Deputació creada per lo Rey s'ajusta ab le ja eczistent a Barcelona, Causa que induhi lo Rey a tranzigir. Entrada del Rey a Barcelona: en què reposa la grandesa que los llagoters li han atribuida, Se revifa l'esperit anti-francès.—Apéndech sobre lo libre del doctor Alfonsello.

La situació de Catalunya tantost aprés la mort del Conestable no podía ésser més infortunada: obehint al Rey les ciutats y viles principals, Girόna, Tarragona, Lléyda, Tortosa, Igolada, Vila-franca y Cervera, y dominant, per tant, l'exèrcit Reyal los territoris de les metéxes, establerta a Tarragona una pseudo-Deputació, personificada en Çaportella, *uaich deputat del General*, que axí-s nomenava en los seus escrits, emperò que no dexava d'exercir poderosa autoritat sόbre-tόt per nomenar colectors y percebre tots los drets y tributs corresponents a la Generalitat, de ón podèm deduhir la gran diminució de recursos pecuniaris que esperimentaria la Deputació de Barcelona, mόvil y ànima de la guerra que sostenía Catalunya; desaparegut instantàniament lo Príncep aclamat, con pot-ser no éra lluny la hora de refer-se lo seu prestigi a conseqüencia de certes combinacions diplomàtiques qui s'aparellaven; y si a açó hi afegim l'afany incessant de corrompre que usava com a sistéma la afortunada cόrt d'En Joan, feya témer, y ab rahό, posat que hom vulla fer cas omis del antich caràcter català, que la guerra o rebelió de Catalunya éra a les acaballes, y que la bulliciosa capital, vehent-se isolada y rosegada en lo seu sí, axicom totes les ciutats qui are y adés se venguéren, en ses darreres angunies per diferents partits que fomenta l'oposat desig de pau o de guerra, vinga, séns més remey a abaxar l'ergullόs front als peus del sortόs, y a-les-hores hipόcritament compassiu, vencedor.

Tal sembla que hagués de succehir, emperò lluny d'araulir-se per aquell aplech de contrarietats los homens qui dirigien los fats de la terra catalana, o esperonats per llur propri carácter o prevehent per ventura les complicacions polítiques a les quals demunt aludirem, tant basquejaren en suplir la persόna del desaparegut monarca que aclamaren ab una altre pot-ser de més favorable idoneitat, que prescindint de la disposició testamentaria del Conestable tocant a la successió d'aquests reyalmes, y atenent-se al sistéma d'elecció, ben mirat, espanyol (jatsia primitiu y fora d'us),

fermaren los ulls, davant lo cadavre del últim rey aclamat, en un altre príncep qui-l substituis y qui per ses qualitats pogués ajudar a la obra de regeneració més que no los altres dós qui l'havían precehit. Catalunya no volènt dexar d'ésser monàrquica, ni adhuc en mig de son abandonament, y malgrat dels escarments que havia soferts dés de la mort d'En Martí, per més que altre cosa suposen sos detractors, tractà d'aclamar no ja al qui hi tingués major dret, no al parent més o menys llunyá de les dues dinastíes qui la governaren, sinó al qui ab major eficacia podía favorejar la seua causa, al qui per son parentesch ab los poderosos enemichs d'aquesta, comtas ab més numerosos recursos de guerra, y, en conseqüencia, pogués tornar als Catalans llur gayre-bé perduda esperança, y procurar-li nous triumfes qui seríen camí per fer obrir los ulls, axí a les nacions enganyades per lo tirà En Joan, com als seduhits partidaris qui-l seguíen.

Lo Príncep en qui pensà tot-seguit Catalunya per aclamar-lo com a comte de Barcelona y rey d'Aragó fóu En Renat d'Anjou, lo batallador constant d'Italia contra En Ferran de Nàpols, nebot del rey En Joan, fóu lo comte de Provença, la propinquitat de territori del qual podía ésser altament avantatjosa per la continuació de la guerra, y per fí, parent de Lluis XI de França, qui per l'esquer de retenir-se los comtats de Rosselló y Cerdanya, no dexaría de facilitar trópes y aucsilis al foragitat de Nâpols; de manéra que, ab semblant cambi, fàcilment havíen de veure-s mudats los antichs enemichs, los Francesos servidors del tirà, en enemichs d'aquest y en favorejadors dels qui ja may no-ls havíen cridats en llur aucsili y ben clares vegades los comptaren com a amichs. Catalunya anava a aclamar per comte de Barcelona un Anjou, Catalunya havía d'ajustar les seues armes ab les dels Francesos aucsiliars per libertarse de la tiranía: aquesta idea, considerada patrióticament, és indigna, poderosa per sí sola a delir la memoria de totes les glories antigues, adquirides precisament contra Francesos; emperò, com a necessitat política, com a recurs estrém, ans

que humiliar-se al pervertidor de totes les voluntats, al conculcador de totes les lleys, al enemich de les libertats e institucions catalanes, en aquella ocasió, en aquell segle de mala fè y d'escàndels cortesans, éra idea tan sortosa com digna y patriòtica. Lo qui s'afoga bé pot aferrar-se a un ferro ruhent, y en aquest cas se trobava Catalunya, que mar de infamias éra lo qui etgegava contra la disfamada córt del mal rey y pijor pare.

Al resoldre-s Catalunya a fer nova aclamació de Rey, li venía a favor seua encare un altre fét que jamés no preveuria, y que apar com un castich providencial per lo pare d'En Carles de Viana; mentre en Joan estava ocupat en la guerra del nostre pahis, son gendre, lo comte de Fóix, lo qui li havía valgut en totes les tiraníes contra lo primogènit Carles, lo qui després se perferí a servir ab los seus gascons d'avant-guarda al seu estol per destruir Catalunya, li qui havía fet donar mort a la infortunada Na Blanca immediata successora y hereua del setial de Navarra, per apoderar-se-n, profitava la ocupació del sogre «no solament (diu lo Zurita) per cobrar aquell reyalme... *per la vía que-l pretengué lo princep don Carles*, puix la Princesa Na Lionor sa muller éra legitima hereua y senyora d'éll; mas per reduhir a sa obediencia los llochs qui estaven usurpats per lo rey don Enrich, axí de la Merindat d'Estella, com d'altres,» y per tant promovia avalots y combats per la frontera de Castélla, contra la voluntat del rey d'Aragò, ab qui restava del tot barallat: de manéra que als de Barcelona (continua lo metéix autor) «no-res los encoratjà tant, com veure los Prínceps de Navarra declarats enemichs de rey llur pare, per la metéxa causa que ho éra estat lo príncep don Carles.»

Tót éra, donchs, favorable per la esperança dels Catalans, y lo sol, únich obstacle que a élls podia oferir-se éra la edat, massa avançada, d' En Renat, qui no estava, com lo meteix rey En Joan, septuagenari, en disposició de batallar; emperò aquesta dificultat fóu no menys prevista per los nostres governants, car puix la persona éra lo de menys, ab tal que ses qualitats contribuissen al triumfe de la causa, se recordaren

que lo primogènit del aclamat, lo duch de Lorena, podia suplir, per sa joventut y gallardía, çò que no podía complir lo pare, y poch hi feya que aquest no aparegués y que estiguès proper a la mort, puix en venint lo fill com a primogènit e immediat successor a la Corona, sóts aquest caràcter y com a lloch-tinent del pare, per éll podía jurar com a Comte y Rey a Barcelona, ésser capità dels seus exèrcits y succehirlí encontinent, posat cas que En Renat dexes d' eczistir. Vejam, donchs, què féren los Catalans tan prest com resolguéren elegir successor al Conestable de Portogal.

Lo die 30 de Juliol del 1466, consigna lo Dietari que «los Deputats ab llur Concell, representants del Principat de Catalunya, ab intervenció de la ciutat de Barcelona, elegiren en rey d' Aragó y compte de Barcelona l' ilustrissim senyor En Renat, rey de Sicília y Comte de Provença, etc.» La embaxada per notificar aquesta elecció al interessat no partí, ab tót, fins al 27 d' Agost, y la componíen l' abat de Ripoll, mossèn Arnau de Vilademany y mossèn Miquel Cardona, los quals s' embarcaren en la nau d' En Nicolau Plà, essentne tornats lo 22 de Febrer del següent any 1467, ensémps ab Bofill de Judice, qui éra lo capità de la gent d' armes que En Renat trametía. Lo 8 d' Abril reberen los Deputats una lletra del primogènit duch de Lorena, fent-los aquest sabidors com lo díe 3 éra arribat a Perpinyà, ón fóu rebut ab gran honor. S' esplica prou bé que essent lo teyatre de la guerra l' Ampordà, ón podía lo duch acreditar encontinent sa qualitat de guerrer, que fent a esperar socórsos de França, y atesa la propinquitat de Provença, preferis lo de Lorena dirigir-se y aturar de prompte a la capital del Rosselló, perçó que poch ne trauría si-s pagava de la cerimoniosa pompa ab que l' honraría la capital de Catalunya, si entretant los estols del seu antagonista li desbarataven les osts qui gordaven aquella única part del Principat, dés de ón, per ventura, havía de començar sa restauració.

Aquestes notes que havèm trobades als dietaris y demés documents de la època, són per consegüent, les úniques que-ns toca seguir, y no hi hà a palanquejar entre la asserció

del Boscá, qué diu que entrà lo Duch vers lo mes de Juny, y les *restants memories* a les quals, duptós, se refereix lo Zurita, qui no-més dónen compte de la arribada a Barcelona per l' Agost, puix la primera data no és poch ni molt certa, y la segóne res no significaría, o suposaría un major retras, séns espressar sa arribada a Perpinyà, y séns explicar les rahons de sa tardanería a visitar la capital del Principat.

Prompte donarèm la relació de quant féu lo nou llochtinent a Catalunya ans de visitar Barcelona, y no ho fém tan prést per fermar la atenció en la actitut que guarden los dos partits beligerants, precisament d' ença de la mort del Conestable. Es d' observar que transcorre una bona temporada, ab aytal bonança com si no hi hagués guerra, séns mencionar-se un sol fet d' armes: que per part dels Catalans axò s' esdevinga, té, fins a cert punt, esplicació perçò com la llur situació és espectant, y puix són romasos séns rey, los cal esperar lo resultat de llurs temptatives diplomàtiques y veure si la realisació de llur idea pot reforçar-los la esperança, per empendre nova gaerra contra lo vencedor; emperò increible semblaría aquexa calma e indecisió per part del opressor, que lo llegidor n'haurà cregut veure la espasa menaçant la capital tan prést com lo govern d' aquesta és romas acèfal, per la mort d' En Pere de Portogal.

Diversos fóren los motius qui contribuiren a aquesta actitut respécte d'En Joan, l'un d'élls veritablement incidental emperò que ocasionava la incapacitat física del guerrer, puix al menaçar-lo la nova guerra de Navarra. «en tan gran tempestat com aquesta, qui s'alçava al témps que gaudiría la victoria complerta contra los rebetles, vingué a perdre la vista per lo gran trabals de la guerra.» Los altres consistien com fan de bon conèxer, en los esforços que li calguéren fer al céch monarca, tement perdre en poch témps lo fruyt de ses dilatades empreses. ja per convenir-se bonament ab los rebetles de Barcelona, ja per cercar séns repós amistats y aliances qui poguéssen contrarrestar les que proporcionaría al enemich lo nou rey aclamat per los catalans.

Recompta lo Zurita—y açò ho refereix com a prova de

clemencia y *benignitat* del Rey y de que *no volia recordar-se de les coses passades*, —que «tractá per la córt general del reyalme d'Aragó que fós tramesa solemne embaxada a Barcelona, per tractar de sa reducció: y essent senyalades persónes per que ho platicasen los qui tenien en aquesta sahó lo govern d'aquella ciutat, no volguéren donar segurança als embaxadors; ans prenguéren lo trompeta; qui anava ab les lletres de la córt general, per heure lo segur, dues lleugues ans no arribas, y esquexaren-li les cartes, per tal que no arribas a noticia del poble, tot menaçant que si hi anaven los embaxadors, faríen-ne altretant.» Té tirat aquesta nova d'ésser invent d'un inesperimentat Cronista o autor de Memories, puix que may fins are no havèm vist que s'intimen lletres a una ciutat qui no está assetjada, y molt menys que-s soliciten salconduyts per uns embaxadors tramesos per les córts generals de tot un reyalme per vía d'un trompeta: emperò admetent la temptativa, prescindint de la fórma, si los barcelonins menyspresaren la proposició del llur enemich, provaria que sabíen no fer cabal de les lleys de guerra, com-se-vulla que aquell los parlava com a conqueridor, de la metéxa manéra que aquest havía sabut no fer cas de les lley civils y polítiques de la terra, al compliment de les quals havía mancat ab lo major esparpall.

Que hi sia o no hi sia semblant temtativa, la veritat és que al septuagenari séns vista li semblà veure entrar ja tantost per la frontera estols y més estols en ajuda dels qui-s mantenien al Empordà a favor de la bandéra de Barcelona; y com lo nou elegit, Renat d'Anjou, no dexava de tenir prínceps y senyors a Italia enemístats ab élls, a élls se dreçà ab impaciencia En Joan: primer, com és natural, al seu nebot Ferran de Nàpols: y després al duch de Saboya, a Galiaç María Sforça, duch de Milà, séns oblidar-se de procurar confederació ab lo rey d'Anglaterra. Tot esperant les respostes d'aquests amichs, se comprèn la inacció passatgera del inferm rey, al qual no-més podía suplir la intrèpida muller, qui. per sa part no dexava de obrar en un altre sentit; efectivament se movía Na Joana d'una banda a la altra, ja la haguéreu

vista a Çaragoça presidint córts d'aragonesos—ón alhora que solicitava socórs per la guerra, encalçava la reforma de fur, que be s'en podía dir contra-fur, en virtut del qual fóra élla y no lo Justicia, lo qui en avant posas quiscun any los lloch-tinents, ab tal de destorbar los propòsits del de Villena y altres magnats qui éren contraris al matrimoni de la infanta Elisabet ab Ferran d'Aragó; ja, per fi, al primer moviment bélich del Empordà, perillós per la seguretat del inespert Ferran, hauríeu-li sentit esclamar que no devia perdre-s témps, y encoratjava y cridava per córrer a la lluyta, com donant a enténdre que abastava ella sola a quant li calía fer, y no ho podía son aclaparat marit.

Per més que ho amaguen, és la veritat, donchs, que la nova activitat, tras lo periode de bonança del qual havèm parlat, la inicià lo primogènit del nou rey aclamat, lo duch de Lorena, qui dés d'aquells territoris adictes. a la causa de Barcelona. començà a demanar a la Deputació artilleria y forniments, ab lo propòsit d'inaugurar ses operacions ab un fét d'armes de importancia; axi que, trobant-lo per los mesos de Juny y Juliol del 1467 en los encontórns de Giróna, per fí, lo díe 7 d'aquest darrer mes, posa definitivament setge a aquesta ciutat, allògant lo seu camp envers Santa-Eugenia, qui és tocant de la metéxa. Podèm recordar, ja dés de la primera vegada que anà a aquella ciutat lo comte de Pallars, les dificultats que aquest tingué per contrarrestar la abundant artillería ab què contaven los defensors de la reyna Joana; y deduhint-se per les apuntacions dels Dietaris la escassa ajuda que pogué donar la Deputació al de Lorena, compendrèm la inutilitat del setge que anava a empendre: axi s'esplica que desistesca l'assetjador del seu propòsit tot-just atemptat, y que-l déix per més avant, la hora que comptarà ab suficients recórsos, y més si tenía nova, com ne tindría, que trópes del Rey anaven al Empordà per desbaratar los seus plans.

Los qui tinguéren lloch en lo dit territori ab motiu del espressat setge, són una nova confusió afegidora a les móltes que havèm observat al acomparar los llibres históricbs que

se-n ocupen, úniques fonts a les quals, com indicarem, podèm recórrer, per falliment d' altres noves més fahedores. Segóns lo Zurita, fiat naturalment en les Memories qui li fan de guior, la Reyna, vehent impedit lo seu véll marit, va saber pendre lo seu lloch, disposta, ab lo seu fill Ferran ensémps, a mantenir la guerra, y embarcant-se en sa armada, passà al comtat d' Ampuries, assetjà lo castell y vila de Roses y entra en fort combat ab los Francesos, en lo qual isqué ferit l' infant don Enrich. De prompte, un creurà, per la relació del Annalista, que la Reyna aplegà abans a Girona que no-l de Lorena, puix diuen que estava la dita ciutat freturosa de vitualles y «fóu llavors socorreguda per la Reyna, *la qual*, com a principal cosa d' aquella comarca, fóu a la entrada del duch de Lorena, acomesa y environada per los enemichs.»

Adhuc suposant que sía la ciutat y no la senyora capitana la assetjada y acomesa a la entrada del Duch, no comprenèm com no-s dónen noves de ningut fét d' armes entre los assetjadors y l' estol que diuen que portà lo socors, y estrany apar que la metexa Reyna donas orde al seu fill Ferran per que dés del punt ón se trobava *anas a socórrer* Girona, çò que féu lo Princep passant a les montanyes de Manresa y de Bages, y entrant per aquella part al Empordà. Al de Lorena estimen-lo, en la metexa, relació, vencedor a Cervià, anant d' allà estant al setge de la ciutat, y llevant-lo tantost per la aprohismació del exèrcit d' En Ferran, aprés d' haver sofert mólt al setge per les destroces de la artillería, de què fóren víctimes, entre altres, dos famosos capitans francesos.

Per poch que s' entretingués al setge lo de Lorena, puix que justificarem havèr-lo començat lo 7 de Juliol, havèm de concedir-li almenys algunes setmanes, interim la varonívol capitana donáva compliment a les proheses que recompten y-s combinava estratègicament ab lo seu fill; y axí compendrèm que a les darreries d' Agost anas lo de Lorena a Barcelona, llà ón, per esser la primera vegada que visitava la capital, farien-li les honors corresponents al qui venía representant la persona del Rey aclamat, y n' éra son primogènit successor y lloch-tinent. Prova açò la falsedat de les dues dates

que abans criticarem sobre la primera entrada del de Lorena a Barcelona: emperò si tals errades son perdonables, no ho és la del nostre Annalista Feliu, qui passant d'un salt lo témps qui transcorre dés de la entrada del Duch, fins a la seua anada a Barcelona en lo 31 d' Agost del 1467, apuntà aquest fét com a primer, immediat y consegüent de la aclamació d'En Renat féta en aquella ciutat, suposant que va lo fill per manament del pare a jurar los privilegis y a admetre la feheltat, y se-n va després al Empordà per moure la guerra, de manéra que coloca com a posterior a la espressada data quant havèm esplicat, y que és, séns ningun dupte, molt anterior.

Continua lo Zurita pensant lo contrast que ofereix la situació engoxosa del Duch y la favorable, com és de suposar, de la Reyna y del Príncep. De la primera no se-n recompta altra prohesa, y del fill se-n refereix, aprés que lo de Lorena estigué a Barcelona, que s'apoderà de Castelló d'Ampuries per combat, y reduhí Verges y la Tallada, ab moltes altres viles y castélls: mas no aniríen axí vent-en-pópa ses empreses, con molt abans d'exivernar, lo trobam recullit a Gиróna, y de primer fan cap nous estols Reyals en aquell territori, manats per qui menys lo llegidor podría sospitar, Lo Rey, septuagenari y séch, «anà per mar ajustar-se amb lo Príncep fill séu, y en desembarcant a Empuries, posà son camp sóbre Borraçà, entenent que res no importava tant en aquesta guerra com mantenir aquella provincia y foragitar-ne la gent Francesa; car d'aytal manéra restava lo duch de Lorena tancant dins lo Vallès, y feyen-li la guerra per tots indrets: emperò, com sobrevingué l'ivern, y vingué lo comte Joan d' Armanyach en valença del duch de Lorena, véu-se forçat a compartir les seues gents per gornicions.»

Preguntam are: ¿què és qui portà lo céch y septuagenari al punt més perillós de la guerra, a la embocadura, axí per mar com per terra, per ón més fàcilment podíen entrar les forces estrangeres qui anaven venint en ajuda del de Lorena? ¿fóu la amor de pare, com sabía que la heroyca y examorosa mare prou que-l supliría, tocant a la salvació del fill,

fins en la desexida dels càrrechs militars, per los quals éll éra en aquella hora inutil? ¿fóu per ventura la ilusió de creu-res que éra prou lo seu nom a esporuguir los torasters irrup-tors axicom recompten d'un ducs de Venecia, qui, céch com éll, concorregué a un famós setge d'Orient? Era massa posi-tivista lo pare d'En Ferran per pagar-se, a sa edat, de sem-blants vanitats, y axí havèm de consentir que, d'ésser certa semblant empresa, sería per efécte de pura necessitat, que al posar-la en planta no donaría ningun resultat, puix que no tórna a parlar-se del Rey y de sa gent, que per necessitat, en consequencia, se tancaría En Ferran a Gíróna, y que, en suma, lo bescantat acorralament del Duch al Vallés féu-se passatger, ans cobrà aquest major alê ab lo nou reforç del d'Armanyac, y ab éll féu sentir ben prompte als fins a-les-hores afortunats vencedors lo pès de la ferma resolució que havía presa a Barcelona d'acort ab son nou senyor y ab la ajuda de les forces estrangeres qui li valíen, axicom tots veurèm.

Esplica l'Annalista que «lo Príncep, ab desig de guerre-jar y perseguir los enemichs, y de fer algun acte assenyalat, isqué de Girona a córrer lo camp, tingué un encontre sóbre Vilademar ab los comtes de Valdemond y Campobasso, y ab Jacob Galivio y altres capitans francesos, qui anaven ab major nombre de gent d'armes; y fóren los nostres romputs y desconfits, rebent molt gran damnatge, car molts dels principals capitans y cavallers cayguéren presoners o resta-ren morts al camp... y en aquella batalla restà presoner don Roderich de Rebolledo, car a ninguna cosa no atengué sinó a defendre la persóna del Príncep y que-s posas a salvament; y portat al duch de Lorena per presoner séu, fóu detingut per alguns anys en podèr dels enemichs, y fóu rehemut per Hernando de Rebolledo nebot séu, ab valença del Rey, per deu mil florins, per més que deliberaren que un tan gran capità y tan valerós cavaller no-s devía posar en llibertat (1).»

(1) Lo Dietari de la Deputatió apunta aquest fèt lo díe 21 de Novémbre, dihent que donaren la batalla lo comte de Vademunt, gendre del rey Renat, y lo comte de Campobaxo ab llurs companyies, Pére Joan Ferrer, mossèn Leva y

Si los encomiadors de la causa reyalista arriben a fer la confessió qui precehеix, que-s faça hom comte de quín fóra lo resultat de la acció o batalla de Vilademar, y quina la pèrdua de gent en los altres *encontres* que-s mencionen, y lo trist paper que faría lo minyó Ferran ab lo seu desig de guerrejar qui l'havía fet exir de Giróna, o millor, lo gran perill que correría sa persóna, con, per podèr salvar-lo, dexaren agafar lo renomenat gran capità Roderich de Rebolledo. Bé posa de relleu aquesta confessió l'estat en què-s trobaven les trópes del Rey al Empordà, acomparat ab lo de les qui defensaven la bandéra de Barcelona, y ho conférma lo metéix Zurita, al parlar deprés dels esforços del de Lorena ab aquestes paraules: «y semblava que havíen de mancar les forces als nostres Prínceps per podér-li resistir, trobant-se lo Rey tan véll e impedit, y *séns ningun socórs d'altre Príncep* y de gent estrangera.»

En açò, l'intrèptt y tantes voltes celebrat per sa lleyaltat a la causa del Rey, lo governador de Giróna, En Pére de Roca-bertí, véu-se de sópte destituit per En Joan del càrrech que per tant de témps y ab tanta aptesa havía exercit, entrant a substituir-lo un fill del Rey, En Alfons d'Aragó. Si valènt y lleyal éra En Roca-bertí, si no ningú com éll no sabé fins a-les-hores defensar aquella ciutat y frontéra ¿per que l'havía de destituhir lo Rey? No tingam a En Joan per tan curt que-s desprengués, en situació tan bascosa, del més util defensor, car axò equivalía a retre la ciutat als seus enemichs. Més valía que ho haguéssen esplicat los comentadors dihent que fóu per *enveja* y *odi*, y axi no semblaría tan misteriós l'infundat rellevament, perçò com se comprèn que en època de grans lluytes síen los cabdills qui sobressurten envejats per altres d'inferiors, majorment si lo partit al qual

altres capitans Catalans ab les llurs: que duya En Ferran vuytanta homens d'armes y tres-cents vint genets, y que restaren presoners lo Maestre de Montesa, lo fill del comte de Prades, lo Castellà d'Amposta, lo germà del Conestable de Navarra, mossén Rebolledo, mossèn R. Andréu de Peguera, lo fill del Justicia d'Aragó y molts altres cavallers y gentils homens qui passaven de sexanta, havènt-se apoderat noresmenys de dues-centes adzembles carregades que vollen introduhir a Giróna en venint d'Empuries.

pertanyen no conserva rigorósa disciplina, com es possible que no conservas en aquella ocasió lo del Rey, ja per la incapacitat física d'aquest, ja per la absença de la activa mà qui tót ho dirigía, per la desaparició de la Reyna, ja per lo coratge que anava cobrant lo bàndol contrari per lo resultat favorable d'aquells contínuus *encontres* als quals adés nos referirem.

No és de meravellar la absença de la Reyna. La desperta amaçona va preveure de lluny lo perill qui la voltava, puix acometíen y vencíen les seues osts aquells qui avans la ajudaren contra los catalans, y comptaven-se llavors entre sos enemichs los francesos y navarrenchs, acabdillats aquests per sa fillastra, per la ambiciosa germana d'En Carles de Viana, qui no contenta ab èsser comtesa de Fóix, s'intitulava reyna de Navarra. Posà Na Joana per obra allò que diuen: De cosa perduda, poca o molta engruna; y volant a Navarra celébra vistes ab sa fillastra, la qual amanyaga tot afalagant-la, éssent lo resultut del fembril acort que seran amigues de amigues y enemigues d'enemigues, y que si Na Lionor y son marit procuren la conservació d'aquests reyalmes per lo príncep Ferran, aquest y sa mare procuraran la del regne de Navarra y lo ducat de Nemours per la Princesa germana de En Carles. A la tornada, devía concórrer Na Joana a les córts de Çaragoça, mas no la-y trobam, y si a Tarragona, «ón s'hi tenía lo principal sebent de la guerra que-s feya contra los de Barcelona; estant lo duch de Lorena fent-la al Empordà.» De ón ne deduhim que romandría també a la dita ciutat lo fins a-les-hores no curat céch, y en companyia d'éll y la d'altres magnats combinaria llavors Na Joana, més que lo camí material de combatre lo de Lorena, lo de contrarrestar ses aliances ab d'altres que ella contrauria, ab la qual fí imaginà diferents matrimonis, qui no donaren resultat de prompte, y jatsia que-n donassen, no-n gaudiría la ja fadigada diplomàtica y fastijada capitana, per tenir ja prop sa darrera hora; aveniment trascendental del qual nos ocuparèm al vinent any.

Ans de cloure-s lo de 1467, devèm donar noticia d'un fét

ans bé interessant que no important que los historiadors consignen en lo referit any. Parlen d'una excursió bélica féta per la armada catalana, ab son almirall Bernat de Vilamarí, al obgécte de defensar lo régne de Xipre, per les costes de Turquía, Egipte y Siria; y com no s'esplica lo motiu diplomàtich o polítich d'aquella defensa, en ocasió en què no li convenia al rey En Joan despendre-s de ses forces marítimes y con tan poch témps abans estava En Vilamarí en aquests reyalmes, havèm arribat a sospitar, séns que ho assegurèm, que fóra per ventura tramès l'almirall a algun punt d'Italia, a Nàpols o vers la Adriàtica, per mor de les aliances que En Joan necessitava, y que fóra sols un pretést la escursio, o pot-ser algun temporal portà les nostres galéres vora lo Nil a Rodes o a un altre punt dels que-s nomenen.

La confusió que ún obsérva al parlar del domini d'aquelles terres—car és de tenir presesent que fins al segle XVI no subjugà lo *gran Turch* l'Egipte, depenjant llavors del nomenat soldà de Babilonia,—lo poch témps que resta dés de la desaparició d'En Vilamarí d'aquests reyalmes per fer lo seu viatge, construir un castéll ón poguéssen los catalans defensar-se de les irrupcions del Turch, la descripció imaginaria que fa del braç del Nil, apellat Thenes (pot-ser la bóca de Tinch), que no-s pot confondre ab ningun dels que-s consideren com a *braços majors* del Nil y menys per l'obgécte que suposen, y altres particularitats que lo llegidor observarà, fan-nos mirar ab certà prevenció lo recompte d'aquest fét' no perçò que no-l cregam en gran part, mas per judicar-lo eczagerat, y pot-ser lleuger y dexat en quant a la descripció geogràfica, per la confiança que tindríen de que ningú no ho havía de comprovar. Nos inclina a aquesta opinió lo poch cabal que de tan arriscada empresa fa lo Capmany, lo més interessat en celebrar les glories de la nostra marina y comerç, perçò que, si bé féu referencia al autor del qual prenèm la dita nova, ne donà solament compte en molt breu estracte, tot parlant de Suria, en tot semblant com los antichs catalans apellaven Siria, y escrivint, si fà no fà, axicom lo Zurita escriu lo nom del castéll, Castéll-Roc (Castelroch en lo Zurita) con és molt probable que fós Castell-Roig.

Anam a entrar en lo nou any 1468, y en éll podía veure gradualment lo llegidor la desaparició de causes qui ho fóren séns dupte de continuats mals, l'exalçament de figures qui han de mudar del tót l'aspecte de la llòbrega pintura que adés entrevegérem, la realització d'actes casuals y pot-ser viciosos part dedins, emperò qui semblen providencials per ésser lo fonament de immediates prosperitats, que si ho són per los amadors de la monarquía general, no axí per l'Estat qui constituya lo céntre y córt de la gran confederació, per Catalunya, no remanent perçò aquesta arreçada en lo renaximent de les arts, qui dés d'aquella hora traspunta, segóns dexarèm provat, finalment, per testimonis d'avenços que-ns oblidarèm d'alternar ab los féts civils y polítichs.

Una mort és lo primer fét de trascendencia que anam a recomptar. Diu lo Zurita que lo Rey y la Reyna estaven a Çaragoça per Nadal y també per Ninou, afegint que «vingué lo Príncep a Çaragoça a continuar les córts que s'hi tenien, trobant-s hi, com a lloch-tinent general, En Joan Lópeç de Gurrea; y lo primer die d'aquest any proposà al Estats del reyalme que per *indisposició de la Reyna sa mare éra vingut a* continuar la Córt.»

Semblant nova déxa-ns lo dupte de si l'Infant anà a Çaragoça a presidir perçò com la Reyna no hi podía anar, o si fóu per tal com la mare, estant malalta, no podía presidir: y si bé lo Feliu assegura que «li sobrevingué sa darrera malaltia a Tarragona,» per los execudors testamentaris que Na Joana nomena, arribaren alguns a creure que son testament y mort se verificaren a Çaragoça; y axí ho interpréten altres historiadors més moderns, qui, referint-se al Zurita, asseguren al metéix témps ésser morta la Reyna d'un cranch, cosa que no menciona l'Annalista, dihent no-més que «sobrevingué a la Reyna en *aquella* ciutat (la darrera que nomena és Çaragoça, y la avant-darrera Tarragona) una tan gran dolencia, que li durà molts dies, y va morir-ne en *aquella* ciutat un dissapte, a trétze del mes de Febrer d'aquest any.» Emperò fós en la una o en la altra de les dues ciutats, la veritat és que passà d'aquesta vida la intrèpida muller del rey En

Joan, (1) essent tantost amenada a Poblet confórme a sa disposició testamentaria.

Un castich apar la seva mort, car li calgué cloure los ulls a la vida vida séns podèr gaudir del triumfe de ses ambicions, tant de lluny aparellades y fomentades, dexant lo seu fill séns havér realitzat lo matrimoni qui havia de contribuir a fer lo rey de tot Espanya, lo marit xacrós y céch, los Navarresos poch assegurats, y los Francesos, aliats ab los Catalans, triumfants al Empordà. Lo Zurita considerant lo gran adjutori que Na Joana dóna al seu marit, compartint ab éll lo govern ab gran coratge y constancia varonivol, diu que fóu excelent y valerosa Princesa. Es passadora aquesta cortés llohança, per més que estiga en contradicció ab quan és d'ella assegurat en témps del infortunat príncep de Viana; emperò no pot anar la candidesa del català Feliu, con, ab lo cor trencats escriu que «tragué Déu la Reyna de les fadigues d'aquesta axí mortal com fexuga Coróna, y devèm piament creure que li concedi la Eterna.» Puix la pesantor de la coróna o corones que ambicionà Na Joana en aquest món éra més que voluntaria, cercada, no crehèm nosaltres que, per élla, li concedis Déu la coróna eterna, donada solament als drèturers o als qui ténen la sort de mostrar veritable contrició y penediment a les llurs darreríes, únich cas en lo qual, pensant més piament, pogué transformar-se aquella dona Satànica en àngel del Paradis.

Justificada roman la calificació que fém de la qui embullà per tantes vegades Castélla, emmetzinà lo fill del seu marit, trencà a sa fantasía los furs d'Aragó, jurà y fermà la concordia de Vila-franca ab deliberat cor de mancar-hi, promogué escàndels a Barcelona, sublevà los remences, se tanca a Giróna oposant-se als acorts de la Deputació Catalana, negant sa autoritat y sos drets y etgegant terribles bombardes contra son estol, y, per fí, promogué la més desastrosa guerra civil que, fins a-les-hores, ja may no havía presenciat lo

(1) Posteriorment havém descobert la següent nota als Dietaris de la Diputació.—*Dissapte, a XIII de Febrer.- Aquest dia morí la Reyna Joana en la ciutat de Tarragona.*

nostre sol. Retrahent ací un nom que la moderna literatura ha fét popular, bé podèm dir que fóu Na Joana per son ambiciós marit un perfét Mefistòfil, y puig deix d'eczistir lo temptador, y lo seduhit, tras lo pès dels anys y dels desenganys, pateix una malaltía qui l'obliga a concertar-se ¿qui sap si tals coincidencies han de contribuir a variar la ruta dels féts d'aquí-avant, a assuaujar los actes abans recruhava constantment la més forassengada ambició y la força bruta, a obrir finalment lo camí per ón cal arribar a les reexides que adés indicarem? Los féts nos ho diran.

Adhuc admetent aquest supòsit, que certament l'admetèm, reconexèm que En Joan, per pundonor tant com per necessitat, interim escorría tots los remeys qui podíen tornar-li la perduda llum, no podía prescindir de mantindre-s beligerant, y puix lo seu fill Ferran estava ja en edat suficient per casar-se y per governar, per les metéxes rahons no devía oblidar los propòsits que envers tan venturós Príncep havía ja concebuts la seua difunta mare; car óltra d'enaltir per aquesta vía l'immediat successor de la coróna, posat cas que ell se vehés en la necessitat d'abdicar, la realització del dit propòsit podía contribuir molt favorablement a la consolidació de la menaçada dinastía. Lo rey En Joan havía de continuar, donchs, la guerra ab Catalunya fent seguir enfront del exèrcit lo seu fill y successor, y per revestir-lo de major prestigi havía de fer-lo rey, y ajustar-lo, con més prompte pogués, ab la eventual hereua de Castélla. Açò és quant posà en planta tantost y ordenadament l'esperimentat monarca, conforme anam a veure.

Aprés de morta sa mare, continuà lo Príncep a Çaragoça ab motiu de les córts, les quals instava perque li facilitassen certes companyíes de gent de cavall per la guerra de Catalunya, ón no cessava la lluyta, citant-se en lo mes de Maig un encontre tocant de Sant-Joan de les Abadesses en lo qual, diuen, lo nou governador de Gióna, don Alfons d'Aragó, desbaratà los Francesos, qui havíen posat setge al lloch, obligant-los a llevar-lo. La hora de la principal instancia d'En Ferran a les córts, diu lo Zurita que éra a la prime-

ría de Juny, y «lo Rey en aquests metéixs díes se-n vingué a Lleyda per passar a Çaragoça, y perçò com lo del matrimoni del Príncep ab la infanta Elisabet, germana del rey de Castélla, estava en camí de concertar-se, per mijà del arquebisbe de Toledo, a la disposició del qual estava l'acabar-se, d'aquella ciutat estant encomanà lo Rey al Conestable Pierres de Peralta, que en allò donas compliment, car lo Conestable éra gran aliat ab l'arquebisbe... Per axò sol se-n vingué lo Rey a Çaragoça: y tenint per cert que lo matrimoni se conclouría, per més honrar lo seu fill, li donà lo títol y dignitat de rey de Sicilia, y concertà-s ab éll que fóssen los dos junctament Reys d'aquell Reyalme; y totes les ciutats, viles y castélls retéren-se al Príncep, com a corregnant, tal com ho fóren en aquell reyalme lo Rey Frederich I y lo rey en Pére fill séu.»

L'acte, donchs, qui s'era assajat, en vida de Na Joana, séns més representació a-les-hores de part de Sicilia que un prelat, lo repetí are lo rey En Joan ab més solemnitat, jatsía no ab més legalitat, y consistí aquella en declarar, lo díe 18 de Juny, en la esglesia metropolitana, la erecció y sublimació del Príncepen rey de Sicilia.» ¡Singular casualiatat! Pochs díes aprés d'aquest acte, lo darrer de Juny, lo príncep don Alfons de Castélla exía d'Arèvalo, per sospita de pestilencia, ab sa germana Na Elisabet, y al arribar a Avila «se sentí lo Príncep axí dolènt, que-l tinguéren per mort (són paraules del Zurita) y tal hi hagué qui va dir de *ponzoña*, y altres de pestilencia, car li véren *senyals d'una cosa y la altra*; y don Alfons de Palencia, ab sa acostumada libertat, de totes les passades vol que-s moris de verí, que lo-y donaren en una truyta, y segóns lo seu pensament y los indicis qui precehiren, fóu per orde d'En Joan Pacheco ja maestre de Santiago, qui estava confederat ab lo rey don Enrich.»

Prescindim nosaltres de fer congectures, y cenyim-nos solament a observar la singular casualitat, car setze díes aprés d'ésser sublimat en rey de Sicilia lo primogènit d'Aragó, per *més honrar-lo com éra ja cosa certa que lo matrimoni fóra conclos ab Elisabet*, lo díe 5 de Juliol, desaparegué l'únich obs-

tacle que hi havía perque aquesta princesa succehís al soli de Castélla, morí lo seu germà don Alfons, immediat hereu de don Enrich, puix lo directe y legítim, la coneguda Beltraneja, éra considerada inapte e ilegítima per la successió. Tan bell punt com hagué clos los ulls don Alfons, Sivilla y altres ciutats de Castélla, ab gran solemnitat, declararen per lledesma successora d'aquells reyalmes la princesa Elisabet, y no éra passat lo mes d'Agost, que los magnats de Castélla s'éren aplegats a Castronuevo, tractant ab altres «per reduir les coses a bona concordia, y encare, en lo més anterior, seguint En Joan a Çaragoça y esperant lo nou rey de Sicilia a Cervera, lo comissionat Peralta se trobava en aquell reyalme; conferenciant ab *Perlados y Grandes* ab la fí de procurar, *por quantas vias se pudiese*, lo matrimoni del rey de Sicilia y de la primera dona Elisabet, germana del rey de Castélla.» No sabèm aquè més pot arribar la activitat d'un monarca, que la Historia nos presenta en aquesta ocasió com a céch encare, vell y xácrós!

Tot esperant la realització del matrimoni, que no trigà en conseguir-se, li calgué moure-s de Cervera al impacient minyó Ferran, car los catalans del Empordà, ab los francesos ensémps, no dexaven sossegar los capitans qui en aquells territoris gordaven fortaleses per lo rey En Joan; y si havèm de creure quant n'espliquen los llagoters de la afortunada dinastía, tan bona traça va concebre lo nou rey de Sicilia, que prompte recobraren-se diferents llochs: mas la veritat és que aquests pertanyíen a territoris menys importants, y que una veritable campanya en lo que dominaven los enemichs, en l'Empordà, no l'emprenguéren formalment, ja per no ésser prou poderòs l'estol del Rey, ja per la temor cert que hi havía dels socorsos qui anaven a entrar de França per reconquestar Girona, y successivament tota la terra, Axí En Ferran, com veurèm, roman força vegades estacionat e indecis en determinats punts, y per més que progécta éll y progécta son pare, y progécten los Concells d'un y altre, que no sémpre s'avindrien ab tanta diversitat d'opinions y volèrs, transcórre l'any séns conseguir-se sinó les indicades adquisicions

secundaries, y no és de meravellar si hom posa esment al trist estat en què-s trobava l'exèrcit Reyal, segóns lo metéix Zurita declara.

Debades instava lo Rey Aragó y Valencia que li procurassen socórsos, y debades los hi oferia lo pseudo-parlament de Catalunya que éll havía convocat: la necessitat constrenyía, lo temps corría, y no podían aplegar de colp y volta un estol formidable qui-s traslladàs al veritable teyatre de la guerra, al Emperdà, y qui aventàs més enllà de les fronteres les companyíes franceses aucsiliars dels catalans. cada díe que passas éra una noua pèrdua per la causa del Rey, e irremisiblement cauría Girona en mans del Anjovi y ab élla les restants ciutats que En Joan havía sabudes adquirir.

Segóns les relacions dels panegiristes, hauríem de concedir gran activitat al de Lorena, car tot-d'una lo vehèm al Empordà, «llà ón carrega ab tota la força de ses gents, per apoderar-se de la ciutat de Girona,» al territori de Barcelona fent correries, «a Hostal-rich ab tota sa gent, ab publicació de volèr socórrer Castellâ, que la tenía don Alfons assetjada,» y finalment al Vallès «fins a Vila franca, en defensió de la qual hi havía lo comte de Lerin.» Entretant En Ferran no-s mou sinó de Cervera a Tàrrega, que és com si no-s mogués, y ab tót que hi compareix, séns motiu, En Sàrreal, se-n tórna a Tàrrega fins que «estrenyent-se més les coses del Empordà,» fa la via de Cardona, y a-les-horas és con apar que-s va a posar per obra la tan cridada traça, car comparteix les seues forces entre diferents capitans aptes, y emprenen les parcials y secundaries conquéstes de què adés parlarem. Emperò no donaren altre resultat sinó que En Dalmau de Queralt s'apoderà del Castéll de Conca-bélla y de Cesteron, que tornà En Ferran a Cervera, tratenint-se entre aquesta població, Tàrrega y Lleyda, disposant d'allà estant que derrocassen algunes forces, com éren les muralles de Conca-bella, Cetron, Ratera, Cruyllada y Riber. y en aprés d'açò se-n tornà a Cardona, dexant per capità a Cervera lo cêlebre deputat trànfugue En Bernat Ça-portella.

A la frontera dels enemichs, que no sabèm ón podía és-

ser, diuen que havía allogat lo Rey alguns dels seus capitans Bach, Xatmar, Callar, l'abat de Sant-Joan, Vern-tallat, Alemany de Bell-puig y son fill y Cartellà, los quals ocupaven la montanya, y que ab la idea de ajustar-se ab lo seu fill, anà lo Rey a Cardona lo 13 de Setémbre, No-s dexa compendre la idea del Rey, con a la següent ratlla hi afig lo Zurita: «y d'allà se-n vingué a Çaragoça, car no basquejava menys de les coses de Castélla, que de la guerra, perçò com *d'allà éra esperat lo remey pera tot.*»

Va resoldre-s, per fi., a guerrejar En Ferraa, emperò no se-n va al Empordà, y-s limita a posar setge a Bergo, qui-s reté lo 17 de Setémbre, y en acabat se-n tornà de nou a Cardona, ón hi estigué lo 22, y d'allà a Cervera, lo seu céntre preferit, segóns apar. La única disposició preventiva que s'observa per aturar un xich l'abocament de les forces coaligades enemigues envers Girόna, és la remesa del capità Joan de Vilamarí (que sería parent del altre mariner del metéix cognom) ab quatre galères, de Tarragona estant, lo díe 23 de Setémbre, a les costes del Empordà: per témps contrari, segóns diuen, estiguéren los dits vaxells quatre díes entre Valldara y Palamós, y com los soldats del Duch isquéssen instantment a bombardejar-los ab cerbatanes, passaren a les Medes, des de ón cuydaren pendre ayga, cosa que volgué empatxar la companyía de Jacob Galiot, ab lo qual, hi afigen, tinguéren los d'En Vllamarí escaramuça: y per més que-ls dónen com a vencedors, no-ls aniría axí planerament l'afer, con lo Znrita dóne com a eczistents encare a les Medes les embarcacions y llur capità lo 6 d'Octubre, tot espressant la següent circumstancia; «y no dexava passar ninguna ocasió per fer lo socórs que podía, *jatsia li tenien presa la terra.*»

Quant à disposicions tocant a la gent de terra, no sabèm sinó que de Çaragoça estant lo Rey envià Roderich de Bovadilla ab un centenar de cavall a Giróna, y com ans d'anar-hi hagués volgut cercar los enemichs, diuen que aparellà un parany ón hi caygué Jacob Galiot ab coranta-quatre de cavall, dels quals sols n'escaparen quatre, essent los restants

ab llur cap conduhits a aquella ciutat. No-s consigna ón tingué lloch aquesta féta, ni menys quin camí féu lo Bovadilla per trobar-se ab Gr'iot y per arribar a Giróna séns perill, estant com estava t aquell territori, segóns espliquen los metéixs qui-n dónen compte, rublert d'enemichs, puix diuen que hi havía un estol de quinze mil combatents, que n'ére general lo senyor de Dunoys, venint ab éll un capità molt principal, nomenat Tanneguy de Chatel, qui fóu governador del Rosselló per lo rey de França.

Si ès cert lo dels quinze mil, pobre reforç éra lo que En Joan trametía dés de Çaragoça, y no-n podria més con va discorrent tot aquell any y adhuc los quatre primers mesos del següent en espectativa, dexant los catalans y francesos que aparellen sossegadament lo setge de Girόna, séns que-s moga lo rey de Sicilia dels encontorns de Cervera, tot esperant lo resultat d'altres afers que li venien més de grat, y lo xarruch rey En Joan encaminant ab dalèr los metéixs afers qui interessaven al seu fill, segóns veurèm, de manéra que ab tal indiferencia per la lluyta del Empordà roman justificada la predilecció del Rey per l'espatxament d'aquells, més d'estranyar con miraculosament acabava de rehabilitar-se En Joan, recobrant la vista, y podènt en conseqüencia, encare véll, acreditar la força del seu braç en les campanyes, axicom tornà acreditar-ho més tart.

Y a propòsit de la gorisó d'En Joan, anch que de passada, convé esplicar aquest singular succés, reproduhint les paraules que, a aytal obgécte, usa l'Annalista aragonès: «En açò, diu, paregué un gran socórs del perill en què estaven les coses, que cobrà lo Rey la vista, havènt-la perduda dos anys abans: y amostrà bé lo Rey en aquell treball la valor ab que aventurava sa persóna a tots los majors perills... passant la agulla per les cataratcs que tenia als ulls. Començà la cura per l'ull dret, per concell d'un juheu molt savi en la art d'astrologia, nomenat Crexcas Abiabar, rabi de Lléyda; y trià díe per tal que la cura fós féta en bon signe, que fóu l'onze del mes de Setémbre: y tantost va veure-y. Llavors lo Rey manà que passassen la agulla per l'altre, contra lo parèr

del metéix juheu, qui li consellava que no ho fés ni-s posas en tan gran perill, afermant-li que passaría més de dótze anys ans no hi hagués una altra tal disposició del cel com la passada: mas perseverant lo Rey ab gran constancia en procurar la gorisió per la vista que li mancava, li senyalà un dimecres a 12 del mes d'octubre d'aquest any... y fóu nostre Senyor servit que cobras la vista.» Lo Mariana y altres escriptors més moderns atribuiren la gorisó a Santa Engracia, amparant-se en la fundació d'un convent d'aquest nom, que féu lo Rey agrahit. Crexcas o Cresques és nom molt conegut a Catalunya; y lo llegidor pot remembrar lo personatge perpinyanès de igual nom, y aximetéix astròlech, del qual parlarem en témps d'En Joan I.

Pochs díes aprés del primer esperiment de la catarata ¡oh sort y casualitat! ja hi pogué veure més clar ab los ulls de la ambició lo rey En Joan, car aplegats a la vila de Cadahalso los magnats de Castélla ab lo rey don Enrich y la princesa Elisabet y lo legat apostòlich don Antoni de Veneris, bisbe de Lleó, fermaren concordia per fer cessar tots los mals y escàndels que quatre anys ha assolaven lo reyalme de Castélla; y lo monarca regnant acceptà sa germana com a primera hereua y successora en lo dit reyalme y senyora per en aprés dels seus dies, segóns axi ho declarà en una singularissima lletra (que transcriu lo Zurita) lo metéix Enrich, datada a Casarruviós lo 25 de Setémbre del 1468. Donat aquest gran pas, no mancaren, ab tót, provatures de destorb, progectant alguns maridar Na Elisabet ab lo rey Alfons de Portogal o ab un príncep de França: emperò tot estava tant ben dispost, l'arquebisbe de Toledo y lo conestable Peralta tan ben instruits, y la nuvia axi resolta que solament lo rey de Sicilia fóra lo marit de la futura reyna de Castélla y no un altre, Lo rey En Joan y son fill declararen tantost que «tót ho pendrien per bò, y aprovarien quant ordenassen; y per que ho començassen a enténdre los envià ab lo Conestable pergamins en blanch signats d'éll y del rey de Sicilia, y segellats ab llurs segells.»

D'aquí-avant comença una pluja de gracies otorgades per

En Ferran, entre les quals se recompta la oferta a don Gutierre de Càrdenas «posat cas que lo matrimoni s'efectua y succehis en los reyalmes de Castélla,» de la vila y fortalesa de Magueda, de cent mil morabetins de *jur* d'heretatge sóbre les réndes y drets que-s collien al port de Vilaharta, lo segell Reyal y dos mil florins sóbre la Batllía general d'Aragó: a don Gonçalo Chacon, de la Comptaduría major de Castélla, de la comanda d'Oreja y de molts altres llochs, drets y *jurs*: al segretari Ferran Nunyeç de Toledo, de cert morabetins de *jur*: y finalment, al Legat y Nunci del Papa, bisbe de Lleó, «ab acort y consell del qual volgué la Princesa que-s concertas lo matrimoni y *donà a éll son consentiment per no tenir la dispensació Apostólica*,» de vuyt-centes ónces de rénda a Sicilia y de donar-li la possessió d'Orihola y d'altres llochs, y llurs réndes, donat cas que permutas son bisbat per lo de Cartagena, assegurant-li al meteix temps que li donarien lo de Tortosa con se moris l'ancià qui-l tenía, o qual-se-vol altre d'aquets reyalmes o de Sicilia, llevat del arquebisbat de Çaragoça.

Ab axò és de veure que no feya fresura la presencia de la intrèpida reyna Na Joana, y que son vidul y fill bé entenien en aquell afer, més preferent, de prompte, que la pacificació del Empordà, la qual ja donava temps. Semblant preferencia esplica la rahó per què, en los darrers mesos del any (1), seguí romanent En Joan a Caragoça y son fill a Cervera, méntre la princesa Elisabet estava a Ocanya; y fóu a Cervera ón En Ferran, lo 5 de Març del següent any 1469, jurà l'assentament y condicions del matrimoni (que copia lo Zurita), essent la una d'élles «que aniría personalment a re-

(1) No deviem havér passat del any 1468, séns parlar d'un esdeveniment qui honra sobremanera la nostra patria, qual és del ús de la imprempta a Catalunya; emperò tanta és sa importancia y tan digna d'ésser tractat ab gran mesura y estudi, que havém preferit reservar la digressió que ab tal motiu deuriem ferací, interrompent lo fil general dels fets, per la ressenya general de costums de cada gran època, y qui segueix, en aquesta, aprés del regnat d'En Ferran II. Cridam particularment, y dés d'are, la atenció del llegidor, per la crehença que tenim de que, ja en l'any que ressenyam, véu Catalunya estampada una obra escrita pér l'un dels seus ingenis.

sidir ab la Princesa en aquells reyalmes; y no se-n partiría séns lo seu consentiment; y no alienaría ni faría mercè d'alguna ciutat o vila o fortaleșa, ni de *jur* ni d'altra cosa pertanyent a la Coróna Reyal, séns consentiment y voluntat de la Princesa;» afegint a lá fi que «dins quatre mesos aprés de conclos lo matrimoni, calía trametre a la Princesa cent mil florins d'or, per manteniment de sa honor y estat: y si los féts en Castélla vinguéssen a rompiment, havía d'anar-hi lo rey de Sicilia en persóna ab quatre mil llances, y éra ell tingut mantenir-les tant de témps com duras.» De complir tot axò féu En Ferran plét homenatge, a Cervera, a Gòmez de Manrique qui éra lo tramés per l'arquebisbe de Toledo, y després, lo 27 de Març, ho confermà lo rey En Joan a Çaragoça, ón celebrava córts.

Los dos capítols sus-are reproduhits són lo primer pas per la decadencia de la Coróna d'Aragó, y sóbre-tot per l'Estat y ciutat qui havía servit de céntre a aquella y de córt y estada a la seua particular dinastía, axicom són també lo camí per que l'Estat y reyalme que havía de possehir la futura muller d'En Ferran arribas a adquirir la esclusiva preponderancia sóbre tots los restants Estats, qui, agombolats sots lo doble sceptre dels dos esposos, havíen de constituir més avant la nomenada monarquía espanyola, emmotllant-se en conseqüencia y gradualment, als costums castellans los costums heterogenis qui caracteritzaven a tóts y sengles diferents reyalmes. En Ferran d'Aragó fóra marit de Na Elisabet de Castélla, jatsía hagués de conquerir la sua mà a punta de llança; emperò, al fer-se rey castellà, s'oblidava del tót d'ésser aragonès y de que postergava la patria de sa dinastía, oblidant tots los esforços que al manteniment d'aquesta havíen féts los seus naturals. Ocasió tindrèm més avant per comentar les conseqüencies de tan sortós casament.

Si, per les fatleres que acabam d'esplicar, obraren ab indolencia los reys d'Aragó y de Sicilia tocant a la guerra del Empordà, y és cert, axicom abans indicarem, que entraren grans reforços de França, no haurèm d'estranyar que, ja dés los primers mesos del nou any ón som entrats, sía àquell ter-

ritori nou camp d'humiliacions per les armes del rey En Joan. En efécte, ja va preveure lo Rey la necessitat que tindria Giróna de vitualles, y cuydà de depositar-les a les fortaleses d'Olot, Castéll-follit y Besalú, encarregant llur conducció al Patriarca y al comte de Prades, qui éren tinguts ajustar-se ab don Alfons, alhora que combinà un moviment ab lo seu fill y l'infant don Enrich: mas entant que les seues companyíes de cavall passaren les montanyes de Bas, los corredors del camp los portaren la nova de que Giróna s'éra retuda. A dissimular aquest contra-témps los panegiristes d'En Joan, ab tót que posen moviment llur estol per lo mes d'Abril, y séns recordar-se de que, ja al any anterior, han ponderat la numerosa entrada de francesos aucsiliars, pondéren encare al present la diligencia d'aquests, dihent que «fóu la entrada dels enemichs al Empordà, ab una prestesa y furia increible, y ab llur ordinaria impetut y acometiment;» y com si fós cosa secundaria y poch important semblant pèrdua, procuren no mencionar la data del fét, per tal com al consignar-la restava justificat que no fóu cosa axí cuytosa la presa de Giróna, y en cambi s'acreditaria la indolencia o la impotencia del exèrcit del Rey: car, o no passaren de les fronteres d'aquella comarca, séns gosar a entrerhi, o si hi penetraren no poguéren aturar que lo primer baluart armat per la reyna Na Joana contra l'estol de Catalunya a la primería de lo guerra abaxas lo cap davant lo primogènit y lloch-tinent del rey intrus.

Per que hom veja que no és séns fonament la nostra asserció, y que no fóu ab *tanta furia* la entrada dels francesos, ni aquesta y la pèrdua de Giróna tot al plegat, reproduhirèm aci la apuntació que porta lo Dietari al qual instantment nos referim:—«Dijous, díe primer de Juny del 1462.—Aquest díe, qui éra la diada del *Corpus-Christi*, aprés *grans dies* que stava assetjada per la gent d'armes del Principat de Catalunya la ciutat de Giróna, va sotsmetre-s al ilustríssim senyor don Joan, primogènit y lloch tinent general del senyor Rey d'Aragó y de Sicilia, etc., y lo qual essent arribat pochs díes abans de França ab gran força de gent d'ar-

mes de cavall, *sobrevénch e-s mesclá en lo dit camp ab XVIII milia combatents o més.* E los de la ciutat, qui fins a-les-hores se mantinguéren per lo rey En Joan, vehent tan gran podèr y trobant-se freturosos de vitualles, exiren d'aquella e pactaren ab lo referit senyor primogènit, lo qual los prengué a mercè, e fóu açó lo díe de *Corpus-Christi*, en aprés de la hora de menjar. E lo dit senyor féu allà deturar e convidà a menjar los missatgers qui éren exits de la ciutat per ordenar los pactes ab llur senyoría. E tantost la nostra gent d'armes qui éra al camp començà a entrar dins de la ciutat; e con fóu dins, alçaren bandéres per la muralla, ab gran sò de trompetes. A hora de véspres del metéix díe, lo senyor Primogènit, ab tot lo romanent de la gent d'armes, entrà en la ciutat; e isquéren a rebre-l a les portes de la ciutat vélla los jurats y molta altra gent honrada de la metéxa. E aquí lo dit senyor los jurá llurs privilegis e libertats, e tantost los de la ciutat li retéren lo jurament de feheltat, e partint d'aquí, anaren en la Seu, ón dit senyor féu oració. E la nit següent féren grans lluminaries en tota la ciutat... E ací faç memoria, que lo díe que la ciutat se donà, la migera de blat valía cent-catorze sous, e l'endemà, con fóu entrada, baxá, valènt no-més la migera quinze sous.»

Aquest retiment de GIróna l'esplica lo Zurita en semblants térmens: «y-s donà per En Bernat Margarit, germà del bisbe d'aquella ciutat: y la força donà-s per lo duch de Lorena a Joan Sarriera, qui éra de la banda contraría d'En Pére de Roca-bertí;» y a continuació, com esplicant una consequencia d'aquell recobre, hi afig que lo capità Tanneguy de Chalet reduhí la vila de Besalú, y *tot lo restant de la montanya*, de ón lo Duch vingué á romandre senyor del Empordà, y se-n anà a Barcelona, ón «tenint en gran odi y sospita mólts dels principals de la ciutat, haguéren d'abandonar-la, y entre élls hi hagué En Joan Brígit Boscy, quí ab molt gran perill de sa persóna se-n passà als llochs de la obediencia del Rey.»

Con los panegiristes callen tant y ometen, respecte de les tropes d'En Joan, prova quant malament los aniria en lo ro-

manent d'aquell any y d'ençà de la presa de Giróna; y per que hom veja la manéra gradual cóm anà verificant-se la conquésta d'aquells territoris, inseguint nosaltres les apuntacions dels metéixs Dietaris qui-ns servexen de guía, marcarèm quiscuna de les adquisicions qui anaren realitzant-se. Per més que no-s senyala lo die de la sotsmissió de Besalú (pot-ser verificada ja abans de donar-se Giróna), emperò lo 15 del metéix més ja ixen de Barcelona los colectors de la Deputació per colectar llurs drets a Besalú y altres parts reduhides a obediencia del senyor Rey: lo metéix die isqué lo Duch dret a Barcelona ón hi estiguè fins al 19 de Setémbre (1), que se-n anà ab la seua gent d'armes vers lo castéll d'Aramprunyà, de ón retornà, aprés d'haver-hi dexada la força suficient per assetjar-lo, lo die 23, apoderant-se, a la tornada, del Hospital de Cervelló: ab igual intent tornà exir vers lo metéix endret lo 29, y tampoch abastaría la foça que llavors duya con li calgué recórrer al sometent, com tantost veurèm.

Entretant, lo 12 d'Octubre, fóu escalat Camprodón per la gent francesa, qui barrejà lo lloch, salvant-se los habitadors al monestir de Sant-Nicolau, dés de ón pactaren que-ls salvassen vides y mémbres. L'endemà retéren-se les viles la vila de Sant-Joan de les Abadesses, la Roca, y Blanca-fort.

Lo 19 del metéix mes, fóu con lo Duch féu alçar lo some-

(1) Durant la estada del Duch a Barcelona, esdevinguéren (segóns poderen alguns historiadors) escàndels e injusticies contra determinades persónes, si bé no ho vehém consignat als Dietaris, méntre que aquests no ometen anteriors noves de bandejaments y diversos castichs contra alguns convictes de traydors.

Lo fèt notable que val la pena d'esplicar-se, durant la present temporada, jatsia de sort diversa dels referits, és lo que tingué lloch lo die 8 d'Octubre de 1477, podént per éll formar-se una idea de certs aparats inquisitorials, anteriors al establiment de la suposta Inquisició política. A la plaça del Rey fóu colocat demunt un catafal lo prebere Joan Canals de Solsona, portant al cap un gros capell pintat de diables y altres coses. Era aquell acusat de gran nigromàntich y gran invocador de diables; y aprés de declarar-lo heretge y scismàtich l'inquisidor Mestre Joan Comes, li fóu llegida la sentencia. Traslladat lo culpable a un altre catafal, ón éren lo bisbe de Vich y molts altres eclesiàstichs y frares, fóu degradat, llevant-li los hàbits y en aprés un barber li rallà los cabells, essent tantost més en podér del Viç-canciller, qui, per mijà d'un agotzir, féu-lo novament empresonar.

tent a Barcelona, qui exi ab tota la formalitat que prevé l'us atge, essent notable la gran diversitat de persónes qui-l formaven, puix diu la nota que hi havia cavallers, gentil-homens, ciutadans, juristes, mercaders, notaris, especiers, barbers y menestrals de tots oficis y de totes edats. Aplegada tota la força part defora lo portal de Sant-Antoni, vers la Creu-coberta, formant un agregat de cinch-mil homens de peu, armats, lo Duch n'escollí un miler d'entre élls, 500 ballesters y 500 empavesats, fent retraure los restants y ordenant-los per companyíes de cinquanta ab llurs respectius capitans, anà de bell-nou endret Aramprunyà, qui ja éra mig derrocat de tantes descàrregues de bombarda, y feya 21 dies que durava lo setge; y ab tót que deya lo rey En Joan que volia anar-hi per fer llevar lo setge y salvar lo senyor qui per éll lo gordava, lo díe 24 d'Octubre fóu entrat lo castéll per la gent del Duch, y près lo referit senyor, que ho éra mossèn Jaume March, ab setanta homens ensémps. Lo 30 retornà lo Duch al Empordà, ón hi estigué fins al 12 de Janer vinent, en què se-n anà a Provença, ón l'esperava son pare lo rey Renat.

Aquesta fóu la activitat bèlica durant l'any 1469: vejam are la activitat diplomàtica y política dels dos reys per arribar a la obténsió de llurs ambicions. Segóns és de veure, no hi havía qui arrancas de Cervera l'impacient Ferran, qui tenía sémpre la vista clavada a Castélla, y sols per traslladar-se allà exía d'aquella vila: tots los moviments de trópes consistíen en trasllats d'algunes companyíes d'unes comarques a les altres, y no sabènt-li bò pot-ser d'anar a Tarragona, que senyalen los historiadors (y no sabèm per què) com a frontera dels enemichs, hi envià En Ferran d'Alvarado, donant-li lo cárrech de lloch-tinent de Capità general d'aquella frontera. Tal verificà aprés d'haver acomiadat a Cervera un embaxador de la Senyoría de Venecia, nomenat Bernat Bembo, que no sabèm a què aniría a la dita vila a tractar ab lo rey fill, y no Çaragoça, a veure-s ab lo rey pare, si és que hi éra. Indicam semblant dupte, perçò com, si havèm de creure lo Zurita, «lo Rey vers los mesos de Juliol y

Agost tingué lo seu camp sòbre lo castéll de la Granada,» cosa que, en veritat, no comprenèm, puix la importancia d'aquella no és tal, que puga entretenir un estol ab lo seu Rey per espay de dos mesos.

Entretant Castélla tornava a bullir en discordies y escàndols; lo seu rey don Enrich aliava-s ab los de Barcelona segóns axí públicament ab herauts y a sò de trompetes publicaven en la dita ciutat lo dimars díe 8 d'Agost; lo partit contrari al casament d'Elisabet ab En Ferran éra cada díe més poderós, y lo pijor éra que tenía sequaces en aquests reyalmes: lo cardinal d'Arras, tramès de Lluis XI, demanava ab insistencia la mà d'Elisabet per lo duch de Berry, y al metéix témps aquesta senyora se veya menyspresada a Arèvalo, que li-n tancaren les portes, y fugint del rey son germà, se salvava a Madrigal.

Durant aquesta inesperada nuvolada, és de pensar que lo futur rey de les Espanyes se resoldría a abandonar la solitut de Cervera, y a semblant fí passá lo seu pare a substituir-lo en aquell punt, anant-se-n tot-seguit lo primogènit d'Aragó, per Lleyda y Mequinença, y seguint lo riu fins a Tortosa, a Valencia, «per donar orde (hi afig lo Zurita) en la provisió del diner, que calía trametre a Castélla, y un rich collar, que estava empenyorat per una gran suma de diner.» Con tingué lo collar l'arquebisbe, se-n anà, ab don Alfons Enriquez, fill major del almirall de Castélla, dos-cents de cavall, a un poblet tocant de Madrígal, apellat les Cabezas del Pozo, y d'aquí va trametre-l a la Princesa dihent que lo-y trametía son marit, com en senyal d'escréix d'aquell matrimoni. A un convent de monges proper véren-se tantost la Princesa y l'arquebisbe ab tots los llurs delegats, y declarant-se aquella en podèr del prelat, se traslladaren tóts a Valladolid, dés de ón Na Elisabet féu assabèr al seu germà y a totes les ciutats, Prelats y Magnats del reyalme que lo seu matrimoni estava convingut.

En tal estat les coses, no mancava sinó avisar lo nuvi per empendre son camí; emperò tal oposició s'alçà, allà yací, sòbre aquest casori tan forçat, y tan dificil se feya vèncer la

repugnancia del comte de Medinaceli y d'altres magnats, arribant-se al estrém de pendre-s los camins per empatxar-ne la entrada, que contrariat En Ferran, reculà de Valencia a Çaragoça, puix que no sonava la hora d'arribar lo comissionat ab l'avis. Vehent la poca seguretat de les fronteres, traçaren lo plan de «donar veus que entraría per Almazan o per lo comtat de Medina, y perseverant en aquelles se-n anà a Taraçona y en una tranuytada prengués lo camí de Lerma, car en dos díes y dues nits podía posar-se en aquella vila, ón hi trobaría lo comte de Castro qui éra tot del rey d'Aragó y del rey de Sicilia fill séu, y per aquell camí la seua anada fóra séns peril.» No sabèm si seguiren aquest consell, car, séns parlar d'altra traslladó, continua lo Zurita en axí: «Y la Princesa y l'arquebisbe de Toledo enviaren Garci Manrique, germà del comte de Paredes, per que lo rey de Sicilia no-s deturas: y boy disfreçat se posà en camí, ab sols quatre mulaters,... y se-n anà a Verdejo ón l'esperava Gutierre de Càrdeñas, y emprenguéren lo camí entre Gomera y lo Burch d'Osma... y séns ésser lo Rey acollit al Burch, los calgué passar avant.» En suma, aprés de passar per Gumiel y endret Duenyas, arribà a Valladolit, ón estava la Princesa, lo 14 d'Octubre, y allà, dins quatre díes, calguéren les noces, fent-ho sabèr al rey de Castélla ans que tot, y després als demés reys y potencies; y gradualment procuraren vèncer tots los obstacles, per més que no trigà gayre a oferir-se-n dos de gran magnitut per lo ben-estar dels esposos: tals fóren, primer la volença de França en maridar ab lo duch de Guiena la infanta Na Joana, la successora directa y lledesma d'Enrich, y després lo desgrat manifestat per l'arquebisbe de Toledo, sóbre lo comportament del rey de Sicilia y adhuc de sa muller ab éll, puix no responíen llurs obres ab agrahiment, méntre que tant li devíen.

Dexèm nosaltres d'especificar aquestes y altres miseries qui tanta materia oferexen per pintar la trista pintura que presenta a-les-hores la nació castellana, limitant-nos a dexar consignat que-s consumà lo matrimoni dels dos successors immediats de Castélla y d'Aragó, dels quals tornarèm a ocu-

par-nos con exerciran veritable domini y tinguen lo govern dels distincts reyalmes, y tornèm a la nostra patria per seguir en ses inquietuts, manyes y esperances lo rey En Joan, al qual, certes, no li manca sort, no obstant d'ésser la seua situació la més angoxosa y no podèr comptar ni ab lo més mínim recurs pecuniari.

Vehent lo rey En Joan lo seu venturós competidor, lo duch de Lorena, a Martorell (1), diuen que anà posar lo seu camp sóbre la Granadella, e hi asseguéren dessus la seua artilleria; mas a res no treu cap aquesta prevenció, car comprenent los historiadors parcials al un y al altre antagonista, per no posar en ridícol lo primer, espliquen lo resultat de la campanya en aquests térmens: «y com fós al més cruu del ivern, compartiren les seues gents per establiments,» lo qual equival a dir que En Joan no féu o no pogué res fer. Es cert que hom lo troba. als mesos de Setémbre y Octubre, per Vila-franca y Vendrell, y en aquest punt convocà a córts generals de la Coróna a Monçò per lo 15 d'Octubre. Fóu aquest un bon pensament, car aplegant córts generals, per més que en les armes no fós prosperós lo seu estat, com-se-vulla que hi concorrerien aragonesos y valencians, favorables a sa causa, y los catalans qui havien-lo seguit, los quals sens dificultat se podien erigir a llur faysó en representants de la Deputació dels tres braços de Catalunya, podía allà manifestar lo Rey que estava del seu costat la opinió general dels Estats de la Coróna y obrar ab sa autoritat segóns que-s presentassen les circumstancies.

Començà en aquesta ocasió a relluhir de nou sa quasi apagada estela, y fóu lo primer raig de llum la nova de que En Eduart rey d'Anglaterra y En Carles duch de Borgonya

(1) Segóns los Dietaris, se-n tornà lo de Lorena a Barcelona, aprés d'havèr recobrat Girona, lo die 17 de Juny, y-s trobava a la capital lo 16 de Juliol, ón lo vehèm concórrer a una liça o camp obert a la plaça del Born, en lo qual havien de batre-s los castellans Pére de Sant-Estevan, requeridor, y Sanxo de Saravia, defensor, inculpat de trahició. Lo Dietari de la Deputació presenta lo debuix del camp y la nota esprêssa los noms dels molts concorrents que hi haguéren, entre ells eclesiastichs y monges, com axí que no tingué compliment lo combat per no havèr-lo consentit lo senyor lloch-tinent.

havíen declarat guerra al rey Lluis de França, y, segóns apar, per tal motiu haguéren de tornar-se-n a aquest reyalme algunes de les companyies franceses qui militaven en l'Empordà, cosa que, d'ésser certa, nos esplicaria la anada del duch de Lorena a Provença, de la qual parlarèm. Lo rey En Ferran de Nàpols havia promès al seu oncle Joan enviar-li dues naus armades ab dos-cents cinquanta homens d'armes per que servissen en la guerra fins que fós reduhida Barcelona; y si fins a-les-hores no havía complert, per necessitar forces en defensa de Malatesta, contra l'estol de la Esglesia, per ventura tot-seguit podria complir sa paraula, si bé hi hà qui creu que la gent que En Joan esperava de Sicilia y de Nàpols hagué de servir en valença del virrey de Sardenya. A les córts de Monçó (que prompte engrunarèm) pogué descobrir tan prést En Joan una altra esperança, y fóu la oferta que li féren los qui allà representaven Catalunya, lo die 29 de Maig del nou any 1470, de tres-cents de cavall, los cinquanta homens d'armes, y los restants genets, per quatre anys continuus; de manéra que ab aquesta ajuda y la minva del exèrcit francès qui ajudava al de Lorena, si no obrava ab resolució l'antich guerrer, bé podría un hom dir que lo pès dels anys y de la coróna li afeblien lo braç, o que son excessiu aguayt sóbre les coses de Castélla arribava a afeblir-li lo cor. Es veritat que quant allà passava éra prou a causar-li terribles esglays, puix feya témer un concert entre l'arquebisbe de Toledo y lo Maestre de Santiago, lo més oposat al casament y a la successió d'Elisabet: la disputada y negada legitimitat de la Beltraneja s'éra restablerta en la pública opinió; éra aquesta declarada immediata successora, méntre que-s maridava ab lo princep francès, y negaven los drets alegats per la muller del rey de Sicilia. Emperò regonexent que la providencia té inescrutables designis, oferint devegades als ulls dels mortals aparences de mals qui no són sinó camins per lo bé, séns mirar ací los demèrits d'En Joan en aquest món, havèm de dir que fóu gran sort per éll veure curullades les seues ambicions, veritables mals, y que adhuc los mals de Castélla favorejassen aquelles, posat que servi-

ren de camí, llarch y tortuós, emperò a la fí desembaraçat per arribar al acimbellament de grans prínceps qui no tinguéren les àvols qualitats d'aquells qui-ls precehiren y qui tornaren la gloria, la pau y la grandesa a les nacions espanyoles, ja cansades de guerres civils y escàndels cortesans.

Parlam ací ans bé com a espanyols actuals, que com a catalans o aragonesos d'aquelles centuries. Lo metéix perill que novament ofería Castella, al nostre vija-res, fóra un avantatge més ó menys tart, per la causa d'En Ferran y Na Elisabet; y açò no ho podía desconéxer En Joan, car, al acomparar la infauta Joana ab la princesa Elisabet, discréta ab puntes de varonívol, qualitats abdues qui no podíen dexar de impressionar la ardent imaginació castellana, y entre un príncep francès y lo primogènit y successor d'una altra nacionalitat espanyola, de sanch y naxença també castellanes, a la fí havían d'ésser preferits en la successió de Castélla aquells per los quals tenía més interèc lo xaruch rey de Aragó: donques donant témps al témps, tal girada podríen donar los féts, que entant que minvassen los francesos enemichs, augmentassen en l'exèrcit Reyal los castellans amichs, y s'aventuras y decidis llavors l'afortunat monarca a acometre la gran penya qui d'algun témps ençà s'éra féta inespugnable.

Lo primer fét que pogué des,jar En Joan per que anas confirmant-se la seua esperança, véu lo realitzat ben prompte, per tal com lo 2 d'Octubre, a Duenyas, infentà la princesa Elisabet una filla, a la qual posaren lo metéix nom de la mare; y encare que fòra estat més avantatjós que lo nat de poch fós mascle, n'hi havía prou per a-les-hores sabèr que la creguda successora de Castélla no éra exorca, que n'éra lo fruyt lledesme, y que fóra la nova-nada una altra competidora més per los drets de successió y la legitimitat de la filla de la reyna Joana.

Emperò ninguna de totes aquestes realitats o galivances no arribà al positiu avantatge que ans de finir aquell any aconseguí En Joan, al rebre una interessant nova, en ocasió

que estava ocupat, a Navarra, en la defensa de Tudela, de part del patriarca don Pére d'Urrea, l'arquebisbe de Tarragona. Ab oportunitat poguéren morir lo príncep de Viana y Alfons de Castélla, emperò no fóu menys oportuna, oportuníssima, en aquell pas, la mort del principal personatge qui sostenía la rebelió catalana y representava la dinastía d'Anjou: feya sabèr lo prelat al rey En Joan, al qui ab tanta indiferencia mirava d'algun témps ençá la guerra de Catalunya, absort per los afers de Castélla, que lo diumenge díe 16 de Desémbre, a sis hores del matí, éra mort a Barcelona, de malaltía, lo duch de Lorena, fill y lloch-tinent d'En Renat de Anjou. Si lo pare del difunt, lo veritable rey aclamat per los catalans èra vèll y xacrós, dexava d'eczistir lo fill,, valedt y jóve, sols un nét podía perpetuar la dinastía elegida; emperò com lo Duch no tenía sinó dos fills, l'un lledesmo y l'altre bastart podía donar-se com a cert que l'anciá comte de Provença no voldría aventurar la vida del primer. qui éra son successor directe, axicom impensadament aventuràla del seu malagonyat pare: per què, pogué preveure ab seguretat En Joan II, que los catalans, o caldría-ls que s'acontentassen ab lo rey aclamat, véll y absent, o en cas d'acceptar un representant ab títol de primogènit y càrrech de lloch-tinent, féra solament un bórt, circumstancia que certament havía de repugnar a mólts, per ardents patricis que fóssen y per odi que concebut haguéssen contra lo pare del de Viana, qui no dexaría de profitar la ocasió per facilitar axí una transacció ab Catalunya. Prompte veurèm còm obrà lo rey En Joan, ab tantes esperances, a les darreríes del any 1470, aprés que, de passada, nos siam detinguts en lo fét de la mort del duch de Lorena.

Efectivament, segóns havèm tingut ocasió de comprovar ab documents eczistents, morí aquest príncep lo díe demunt indicat, a sis hores del matí. Lo dietari de la Deputació espréssa que-s morí d'apoplexía a la casa que éra estat d'En Audréu Dez-Sos, sehent a la plaça de Ssnta-Agna, enfront de Mont-Sió, y que tres hores aprés del seny d'*Ave-María* fóu traslladat, ab gran professó, que descriu, a la sala gran

del palau Reyal major ón fóu colocat demunt un magnifich lit cobert de carmesí, brocat d'or fí, dexant-lo ab la cara destapada. L'abillament que vestía éra una roba llarga de vellut negre, calces vermelles, çabates ab punta, y una bella espasa daurada, posada dessus lo pit. Lo cerimonial de traslació, y quant se verificà a la sala del palau és semblant a açò que ja referirem del príncep de Viana, com també la part de funeralies que-s verificaren lo díe 21 a la Seu. En aquesta segóna professó, per traslladar lo còs del palau a la esglesia, hi fignren persónes de tots estaments y categoríes, assenyalant-se entre altres En Jaume d'Aragó, lo Batlle francès, En Felip, al qual nomenen comte de Beafort, fill del príncep *Sant-Carles*, lo senyor de Salt, francès, En Angel, fill del comte de Campobaxo, lo comte de Pallars (1), lo comte d'Iscle; qui éra governador, l'abat de Mont-serrat, qui fa de canciller, ab molts altres barons, nobles y cavallers, axicom també nobles dames, entre altres la comtesa Na Violant de Cabrera, vídua del comte de Módica, Na Elfa de Cardona, Na Francesquina d'Erill, *e moltes altres honrades dones*. Llarch fóra d'engrunar les corporacions y autoritats que formaven part de la comitiva y certes menuderíes axí dels concorrents com de la capélla ardent qui s'alçà a la catedral. Merexen, no obstant, singular atencio dues noves: la una, d'una nova pràctica o cerimonia (que convindrà tenir present con parlarèm del rey En Joan), qual fóu lo dexar-se anar dels llurs cavalls los tres familiars qui anaven encavalcats, darrere la caxa, portants les armes, escut y bandéra de llur senyor, al

(1) Lo comte de Pallars, qui éra romas presoner a la batalla de P ts-de-Rey, tornà a Barcelona tres dies abans, y consigna lo Dietari que havía r cobrat la libertat, segóns deyen, lo díe primer del mes, de manéra que fóu açò a nterior a la mort del Duch. Lo Zurita, y a imitació sèua l'incaute Feliu, fan la eslliurança del comte consequencia de la mort del Duch, y que-l dexà anar lo Rey ab la esperança de que-s reduhiría a sa obediencia, fent-ho molt al contrari. nimàtich és lo fèt: emperò ¿qui-ns diu que de fèt no portas bona intenció lo d slliure comte, tras la generositat del Rey, y sorprès, tot just arribat a Barcelon , ab la mort del de Lorena, no sentis sospites bastants a fer-lo mancar a sa p omesa, puix que en l'esdevenidor sa tenacitat en no transigir ab lo rey En Joan eny al heroisme?

arribar al espay miger entre lo chor y la escala de Santa-Eularia, y esbatent aquells obgéctes contra lo sol: prorrumpre en altes veus: *¡Oh, senyor Primogénit! ¿Qué farém nosaltres, miserables, séns tu? ¡ón anirém a cercar-te!* A les quals veus, tot-hom arrencà en un plor; y després la altra nova de havèr oficiat en aquell solemne acte lo reverent bisbe de Vich (lo més intrèpit y constant català d'aquells témps), y havèr predicat talment lo prior del monestir de Prehicadors de Barcelona, tingut per molt savi, orador y filosof, lo mestre Joan Cristòfol de Gualbes—aquell metéix Gualbes qui tant escrigué y predicà sóbre lo dret politich de Catalunya, y que los panegiristes d'En Joan citen no-més com a frarot propagandista,—lo qual a la oració fúnebre «recità molts y molt virtuosos actes del dit senyor, y encoratjà los pobles a ésser fidelíssims al nostra Rey y senyor, y a tenir ferma esperança en Déu de conseguir ben prést victoria sóbre nostres enemichs.»

Apart de tota aquesta solemnitat, que-s feya en nom de la Deputació, o com si diguéssem de tot lo Principat, consigna lo Dietari, que la ciutat per sí, çò es la municipalitat barcelonina, féu l'endemà una altra solemnitat *tan bella* com la sus ara descrita. Havèm tingut pruhija en justificar aquesta expressió de la amor que professava Catalunya ab sa capital al personatge qui simbolitzava sa causa, mès que no ab aquest obgécte, ab lo de fer sobrexir la puntualitat històrica dels panegiristes de la dinastía qui esplicaren aquest fét. Vejau sinó còm lo complí lo Zurita, y darrera aquest, quants lo copiaren: «Fóu soterrat a l'esglesia major d'aquella ciutat, y féu-se molt escassa demostració de la seua mort; donchs no fóu més que si fós mort afgun estimat cavaller, essent príncep de tanta calitat, etc.»

Durant l'any 1470, jatsía fa a concebre certa inacció per part d'En Joan, ateses les noves esperances que anava tenint, no deuríen creure-la tan gran, que consentís a ses barbes meteix, certs féts. Oculten aquests los panegiristes, con lo Dietari de la Deputació los consigna d'una manéra explícita, y no convé passar-los per alt, puix que per élls vé provat no

solament l'esperit qui donava cor als vencedors del Empordà, sinó la faysó com s'arriscaven los seus partidaris en diversos estréms de Catalunya y ben prop dels punts qui obehíen a aquell Rey. Lo 27 de Febrer, mossèn Bartomeu Llena, cavaller de Martorell, (ja havèm vist que per allà rodava lo rey En Joan), escalà ab la seua gent la vila de Piera, foragitant-ne los enemichs, qui la havien tingut ocupada per espay de dos anys y mig; lo 10 de Setémbre, aprés d'alguns dies de setge y bombardejament, fóu sotsmés als nostres lo castéll de Tamarit, ab pacte de que los assetjats cediríen llurs cavalls y armes, pagarien mil florins per la polvora que s'éra despesa en lo bombardejament y restituiríen mossèn Miquel Setantí y En Martí Salzedo, que havíen fets presoners pochs díes abans; lo 19 del metéix mes de Setémbre, per trahició que va cometre En Joan Segueres, obrint de nit un portal, caygué en podèr de les trópes del Rey la vila de Cadaquers, emperò tal activitat amostraren los deputats d'aquell trieuní per recobrar-la, que ho conseguiren víctoriosament lo día 29 de Desémbre.

Ni encare en los primers mesos del següent any isqué de sa inacció en Joan, y tingué de veure com les trópes d'aquells que-s creya perduts o aclaparats ab la mort del llur castéll, lo díe 20 d'Abril li arrabaçaven una de ses més importants conquéstes, la vila de Berga, retent-se-n lo castéll encara cinch díes després. Emperò tot ho dexava passar l'experimentat xaruch, esperant séns dupte millor oportunitat, y sa inacció éra pot-ser no més que espectativa, goytant què faríen los barcelonins entant que anassen minvant les trópes franceses aucsiliars y quines proves de capacitat donas lo nou lloch-tinent que envias lo rey Renat.

Trigava aquest nomenament, y a la fí va córrer de cert la veu que estava per arribar a Barcelona lo nét bastart del qual abans parlarem, lo qual, dihent-se també Joan com lo seu pare, *Joan de Calabria fill del primogènit*, entrà en la dita ciutat lo díe 12 de Juny (1); y a-les-hores vérament començà a donar

(1) No en và pronosticarem lo mal efécte que havía de produhir en alguns nobles pits lo nomenament d'un bastart per Lloch-tinent de Catalunya, car al donar

mostres En Joan de volèr recobrar lo perdut, car vuyt díes abans, qui sap si a la metexa hora que exiría de Provença lo lloch-tinent, avançaren resoludes les trópes del Rey y recobraren la vila de Piera.

No podía ésser la ocasió més oportuna: la triga en resoldre-s lo nomenament indicat començà a fer sospitar que hi havía duptes; y entretant, recollint-se vers lo Rosselló y França, molts dels aucsiliars, ja fós per llur mal instint, ja en revenja perçò que-ls deguéssen alguna part de sou, obraren ab los pobles d'una manéra que començà a fer desijar la desaparició complerta d'aquells replegadiços, o en altres termens, féu reviure en lo cor dels bons catalans l'esperit anti-francès ab què tots-témps s'éra assenyalada la gent de la nostra raça; car no podía menys d'endevinar-se que de favor donada per Lluis XI a Barcelona no fóu sinó ab la mira egoista d'apropiar-se Rosselló y Cerdanya, y semblant desmembrament de la antiga Marca Hispànica ni podíen soferir-la los catalans ni voldríen jamés consentir-la los rossellonesos. Tan bona disposició fóu la que sabé espletar ab maestría En Joan, qui-s mostrava de llavors ençà, natural o fictament, suau y considerat ab los qui començaren a fer-li la guerra per defensar lo seu fill: vers lo mes d'Octubre, en ocasió que les poques restes de forasters se trobaven arrambades cap a la costa, se-n entrà ab les seues osts dins la terra que tant teméren calcigar de primer éll y son fill, y verificant un veritable passeig militar, més que no una campanya, encalçà ben tost veure restituides a sa obediencia les poblacions qui se-n éren separades. Encomençà y fóu açò lo més escahent, per lo punt qui éra més principal y que més podía servir d'exemple als altres: lo díe 13 d'Octubre va donar-se Girona per lo bisbe Margarit y molts altres personatges qui s'hi trobaven, los quals

compte d'aquesta entrada d'En Joan de Calabria al Dietari de la Deputació, s'hi comenta lo fét a tals paraules: «Isquéren-lo a rebre los Consellers e Deputats, *de qué molts se meravellaren; car no és costum de la Ciutat exir a fill de Rey qui sia bastart. Per qué, de huy-avant podém dir que bona gloria hajen totes les antigues e bones cerimonies de Barchinona.* E vénch-se-n a posar al Palau reyal qui és prop la Seu.»

encontinent féren sabidora del acte la Deputació, declarant que *d'aquell die en avant vollen tenir per rey e senyor lo rey En Joan* (1); l'endemà ho verificà lo monestir de Sant Cugat, per lo cavaller P. Janme Guardia, qui-l defensava—*e lo pahorde fra Jofre Sorts fónch la olla de tota aquesta trahició*, hi afig lo Dietari;—lo 17, Sabadell *séns colp ne costada*; lo 21, fóu entrat Mont-maló, fent-ne lo Rey degollar quinze qui s'éren recollits dins la esglesia; lo 12 de Novémbre, fóu retut Palamós, *séns alguna força ó destrét, sinó voluntariament*; y lo 29 del metéix mes, Granollers, *séns colp ne costa*; y per quant fa a deduhir d'una sentencia, de la qual tantost parlarèm, la hora de la sotsmissió de Giróna se verificà aximetéix la del castéll y vila d'Hostal-rich, Sant-Celoni, Blanes y altres fortaleses, entre les quals poden notar-se encara Torroella y Peralada, que-n descriu lo retiment lo Zurita.

No crehem que fós gayre encertat en los seus actes lo nou lloch-tinent, y sía açò, o la aptesa d'En Joan en atraure alguns dels seus mes notables enemichs, és cosa certa que, dés lo primer moviment de guerra del Rey, són de notar ja símptomes de descomposició en la gran ciutat, temors y prevencions qui revelen desconfiança y anarquia. efécte meravellós de la traça del monarca, qui ben prompte havia de contemplar assoliada Barcelona, y millor disposta axi a enjovar-se a sa lley.

Molts dies ans de recobrar En Joan Giróna, lo 5 d'Octubre, en prova de que los barcelonins conexerien l'avenç y triumfe inescusable del Rey, manaren, per veu dels llurs con-

(1) Les apuntacions dels Dietaris de la Deputació, al parlar dels qui retéren Giróna, consignen que ho féren *per gran oferta que-ls fonch feta de diners, e d'oficis e beneficis, que-l dit rey Joan los promés*, estenent-se en aprés sóbre çò que promés havia a quiscun. La acusació, justa, del Dietari veu-se confermada per lo Zurita, qui diu: «Llavors tot lo vescomtat de Cabrera, y molts cavallers y gentils-homens vinguéren a sa feheltat, per grans sumes de diner que-ls hi féu donar lo Rey per los damnatges que rebuts havien en la guerra, y per les messions que-ls ne seguiren, y les hi afermançaren ab cartes y obligacions de les més assenyalades persónes d'aquests reyalmes. Reduhida Giróna, tantost se posaren en la obediencia del Rey Sant-Feliu, Palamós, Verges y Figueres y moltes altres viles y castélls del Empordà: y lo Rey, ab ses companyies de gent d'armes, gonyà Martorell, Sant-Cugat y Sabadell, etc.»

cellers, aparedar los portals apellats *dels Orbs* y de *Sant-Daniel*: y no éra aquesta la primera disposició d'aquesta mena, per tal com com consigna lo Dietari que tots los restants éren ja aparedats, llevat lo Nou y lo de Sant-Antoni; «cosa que-s feya per havèr rebut noves de que lo rey En Joan se atansava ab cinch-cents cavalls, y estava ja a Igolada.» Cinch jórns més tart, lo 9 d'Octubre, se verificava una assentada de capitans y altres personatges, *entre los quals devia ésser lo bisbe de Giróna*, al castéll de Sant-Pol, més enllà de Mataró, *per conferir e comunicar de algunes diferencies que éren suscitades entre élls en aquests dies prop passats*, conferencia a la qual dexaren los ùns de comparèixer, y que fóu, segóns la nostra opinió, lo començament del scisma, perçò com ja-s veu açò que lo bisbe de Giróna y sos colegues féren cinch díes aprés al retre la ciutat: de ón, lo 15 de Novémbre, publicaren al Concell del duch de Calabria la sentencia a la qual abans aludirem, per la qual fóren declarats *bares y traydors* lo bisbe de Giróna Margarit, son germà Bernat y diferents altres, car *prodicionalment per gran summa de pecunia, e per oficis e beneficis que lo rey En Joan los promés, li líuraren la ciutat de Giróna, lo castéll e vila d'Hostal-rich, la vila de Sant-Celoni, Blanes e altres forces*.

Les sospites contínues de trahició conduhiren a repetir actes com l'anterior y altres de major trascendencia en lo cor dels barcelonins: lo 19 del metéix novémbre, al cap-véspre, foren presos per sospitosos l'abat de Mont-serrat, canciller Reyal, y altres cinch individuus, als quals ni témps no-ls donaren per anar a llurs cases, y fóren embarcats en la nau de En Rafel Anglès, qui-ls conduhí a Provençà, ón anaven ecsiliats; y cinch dies després, lo 23, féu-se la metéxa declaració de bares y traydors contra En Joan Ça-riera, batlle general de Catalunya, En Bertran d'Armendarez, navarrès, y En Pére Joan Ferrer, donzéll, domiciliat a Barcelona, les estàtues dels quals, per estar absents les persónes, fóren penjades cap per avall a la córt del veguer, dexant-les allà fins que poguéssen ésser haguts los reus que élles representaven y en conseqüencia, per pública crida, van prometre al qui-n

portas ún de viu o a qual-se-vol dels condemnats, ab lo bisbe de Giróna ensémps, dos mil florins, y mil florins si solament se presentassen los caps, manant-se alhora, per que poguéssen ésser coneguts los que cercaven, pintar llur efigie o imatge en quatre punts distincts de la ciutat —a la plaça de Sant-Jaume, a la Llotja, al Portal-Nou y al portal de Sant-Antoni,—y prohibint, sóts pena de la vida, que les dites imatges poguéssen ésser borrades. Féu-se aquesta cerimonia d'una manéra horripilant, puix ans de la execució a la vegueria, sortiren del palau tres agotzirs Reyals a cavall, darrere dels quals anaven uns tres-cents minyons del poble, cridant a grans veus *¡Muyren los traydors!* seguint a continuació tres adzembles, quiscuna de les quals portava rocegant per los peus una d'aquelles estatues, qui éren construides de badana y rublertes de peluça o borra, y adobades de manéra que-s retirassen a les persónes que representaven, ostentant cadascuna una gran bóssa penjada al coll per indicar que per diner havien fét trahició.

Tan mala situació al interior de la capital havía de recruhar-se més y més dés lo moment que los defensors de Barcelona soferissen alguna pèrdua considerable, o que les noves qui vinguéssen del Empordà confermassen lo recobre complert d'aquells territoris per lo Rey o alguna empressa que éll acometès ab avantatge. Abdues coses esdevinguéren al plegat, y les referirèm per dexar acabada la pintura de aquella situació. Al anar-se-n lo Rey, segóns lo Zuríta, qui aquesta vegada se val de *relacions* del metéix monarca, dexà per capitans contra Barcelona lo seu fill don Alfons y lo compte de Prades, qui establiren sa frontera a Sant-Cugat, y d'allà estant «corríen tota aquella comarca y feyen la més cruel guerra que podíen contra los enemichs, y no-ls dexaren *desmandar*. Un die, lo 25 de Novémbre, que isqué En Gracià de Guerri ab sexanta cavalls a recórrer lo camp, véu-se acomès per don Alfons prop de Sant-Adrià del Besos (del Beses diu lo Zurita), qui l'obligà a tancar-se dins una tórra apellada de Fàbregues (1), y essent-ne exits de la ciutat per socórrer-

(1) Lo Dietari diu que éra la tórra de Mont-palau, prop de Santa-Coloma de Gramanet, apellada vulgarment la torra Baldovina.

los cent-vint de cavall y quatre mil peons, donaren a aquests formal batalla les trópes del Rey, matant-ne en l'encalç fins a set-cents y fent-ne presoners gayre-bé tots los restants, llevat d'uns quants, als quals seguiren ab los estandarts fins a dins del baluart del Portal-Nou, de fórma que-s tingué ab aquella empaytada per entrada la ciutat.

Concorda aquesta relació, fins a cert punt, en quant ne diu lo Dietari, car, si no hi haguéssen algunes lléus diferencies, és en substancia igual, confessant-se en aquest que *mataren-nos molta gent*, y donant los noms dels molts cavallers notables qui restaren presoners; entre élls En Dionis de Portogal, En Jacob Galiat y los dos Guerra. La acomesa vora lo portal s'esplica en aquest comprovant d'una molt singular manéra, dihent: «Fó aquesta batalla dimars (die 26) dues hores aprés mig-die. En aquesta hora, lo senyor lloch-tinent, lo comte d'Iscle, lo compte de Pallars, los Concellers, los Deputats, lo viç-canciller e molta gent notable, los uns a peu, los altres a cavall, isquéren a unes coranta o cinquanta passes fóra del baluart del Portal-nou, sperant aqui que arribas algú portat la bona nova de la victoria que tot-hom sperava mas vet-vos que arriben, a galop llarch, en gir de cent homens d'armes dels enemichs, los quals havien ja desbaratat, desfét, mort e apresonat la major partida dels nostres, y atansant-se al Portal-Nou, tot-just tinguéren témps lo dit senyor lloch-tinent e los restants qui allà éren per metre-s dins aquell seguint-los tant de prop los enemichs, que arribaren a tocar ab les llances lo baluart. Axi finí aquesta beneyta jornada: llohat sia Déu, de tót!»

Si lo resultat d'aquesta féta hagué de contristar en gran los barcelonins, podèu calcular com estaria llur coratge al sabèr la manéra còm prosperava lo Rey per l'Empordà y Rosselló. Aprés d'havèr adquirit Torroella y Peralada—prop de la qual població véu-se eu gran perill En Joan, lluytant ab les forces de Campobasso, Júdice y Lau, de fórma que «ab molt gran fádiga pogué recollir-se a Figuéres desarmat y quasi nuu (1),»—tirant avant ab dóble afany, tantost

(1) Lo Dietari dóna compte d'aquest fét lo die 4 d'Abril de 1472, esplicant la particularitat de la fuyta del Rey, ab tals paraules: «e desbarataren-lo e feren-

Que-s faça, donchs, cada hú compte còm havía de influir aquest venturós resultat per lo poderíu del rey En Joan, dins lo cor dels isolats barcelonins, qui no podíen llunyar-se gayre de llurs muralles d'ençà del escarment de la tórra Baldovina y del Besós. No podèm duptar que conexería millor que ningú semblant situació lo rey En Joan, y axí posà tot son volèr d'aquí-avant en adquirir la capital; y dihèm adquirir perçò que més que atènyer a força d'armes, preferí assajar tots los camins pacífichs per arribar a una composta, resultat més avantatjós per éll, ja per estalviar-se l'afront de destruir la principal ciutat dels seus reyalmes y antigà córt dels Comtes-Reys, ja per donar axí millor compliment a la traça que tenía de no amollar en la guerra, ajudat dels metéixs catalans, contra les forces estrangeres que Lluis de França envias al Rossellò per disputar lo domini d'aquest comtat.

Al repassar los documents d'aquella època havém vist aclarits molts féts que als llibres estampats se trohen descrits de molt diferent manéra, y no cal ací repetir la rahó tants colps donada de semblant discordancia. Per més que havèm demuut indicat la data en què-s doná com a començat lo setge de Barcelona, y autor hi hà qui senyala los punts que ocupaven los assetjadors, la veritat és que no hi hagué veritable setge, çò és, circunvalació de trópes y artillería tocant de les muralles, ni hi està constantment En Joan com veurèm, puix tan solament fins més avant, con se tracta de transacció, alloga-s lo monarca al monestir de Pedralbes, llà ón fan cap los comissionats de la ciutat per la composta. Lo setge éra ans bé vallejament, tot establint-se a llarga distancia un cordó de forces militars; a la linia de Sant-Cugat, les quals traversaven en distinctes direccions, y sémpre vers la ciutat, per privar que arribassen reforçcos o queviures als assetjats, y aximetéix hi havía un redubit nómbre de galéres (no la armada que esprésa lo Zurita) a prou distancia també de la platja, per vigilar també ab igual obgécte. La calumnia que alleven contra l'ilustre comte de Pallars, de que éra lo promovedor de tots los trastorns de Barcelona, és manifésta; y si bé fóu nomenat Conestable y ca-

com rebé adjutori suficient, va cometre la agosada empresa de pujar al coll de Paniçars, ón hi envià lo comte de Prades y lo castellà d'Amposta ab companyíes de peu y de cavall, ab orde talment d'entrar-se-n a Perpinyà si poguéssen, y si no, moguéssen tractes ab los de la vila per recobrar-la, cosa que fóu impossible per en aquella hora per tenir establiments: emperò tan ben combinada estava la traça, que tot al plegat diferents personatges importants d'aquella terra alçaren bandéra per lo rey En Joan en llurs respectius castélls, y ajustant-ne ab élls molts d'altres, prompte van constituir-se en capitans del Rey, y les osts llurs vinguéren a raure en aucsiliars y reforços del exèrcit Reyal, de ón anà recobrant-se encontinent tot lo Comtat, essent-li, per tant, avinent al Rey enjovar lo vescomptat de Roca-bertí, que-n féu ja presoner lo vescomte.

Tan segur estava En Joan de sa prosperitat, que, ab tot repos, pogué cómplir de Figueres estant, lo 30 de Janer del 1472, tot quant havía promès, en diner y altres recompenses, als primers qui obriren lo camí per aquell recóbre, als qui retéren Gióna, Hostal-rich y Palamós a aquells metéixs qui fóren rocegats en estàtua a Barcelona, portant una bóssa al coll en senyal de venalitat. L'obstacle qui empatxava lo total recóbre fóu la eczistencia tota-hora envers Castelló d'Ampuries d'algunes companyies franceses e italianes manades per Lau, Campobasso, Bofill y altres capitans, les quals donaren vista per vint díes continuus al camp del Rey; emperò ab l'alçament crexent del Rosselló, qui profitava aquella conjunctura per no ésser francès, y no podènt ja competir ab lo major exèrcit del Rey, augmentat ab estols Rossellonesos, desapareguéren per fí d'aquell territori, anant-se-n tot dret, segóns diuen, lo senyor de Lau per mar, ab algunes companyies, a Barcelona, y los restants passaren les montanyes, de manéra que Lluis XI, ab tót y sa manya, hagué de témer que li s'esmunyia la segura presa, la qual executaria un altre dels seus successors més avant y en ocasió més oportuna.

lo fugir en gipó e ab una pelliça, que no fonch a témps a vestir-se: prenguéren-li CCC rocins e molts cavallers, e robaren-li tot lo camp, e féren-lo recollir dins la vila de Figueres.»

pità general de la ciutat, lo 28 de Novémbre del 1471, precisament en los darrers témps fóu víctima de la metéxa demagogia tolerada per lo lloch-tinent, qui l'acusà de traydor; essent la seua defensa posterior en los seus estats resultat d'altres causes que ja tindrém ocasió de descobrir. A justificar, donchs, la nostra asserció en tots los punts als quals nos referim, anam a seguir, per son orde confórme estan al Dietari de lá Deputació, les notes relatives a aquells, segóns havèm fét en altres ocasions.

—Dimars, 11 de Febrer del 1172.—En aquest die e en molts altres anteriorment, se venía en Barceloya la terça de moltó a dos sous, la de bou a 20 diners, la lliura de candeles de seu a 9 diners, lo cortà d'oli a 18 diners, e n'éren causa les gents d'armes del En Joan qui-ns tenía assetjats per mar e terra.

—Dijous, 13 de Febrer.—Aquest die los alacays del rey En Jonn prenguéren lo campanar de la vila de la vila de Sant-Boy, e en aprés s'apoderaren de la vila.

—Dilluns, 16 de Març.—Aquest die féu-se públlca crida, ab dos parells de trompetes, de part del senyor Lloch-tinent, en la ciutat de Barcelona, contra l'oficial e vicaris eclesiàstichs, e contra los canonges del capítol de la Seu de Barcelona, qui dies enrere havíen llançat entredit contra lo Viçcanciller, contra micer Matéu Cases, micer Baltasar Ça-vila, micer Francesch Malet e altres del Concell del referit senyor lloch-tinent, qui, en la setmana havíen manat strangular en la presó del veguer mossèn Joan Ferrer, canonge de Santa-Agna—e aprés havèr-lo strangulat, lo posaren de manifést en la plaça del Rey,—e En Bernat Rovira e En Guerau Roig, molt grans e famosos lladres. Aquests dos, aprés de strangulats, los penjaren en las rexes de la córt del Veguer, cap per avall. E fóu aquesta crida camplida e publicada usant paraules molt injurioses e de gran càrrech e oprobí contra los dits eclesiàstichs, contenint, en suma, que d'aquiavant no sía negú qui pach censos, censals, morabetins o qual-se-vol altres réndes als demunt dits o a algun d'élls, o si d'élls ténen béns mobles o altres coses, les reténguen en

llur podèr sóts pena de cinch-cents florins. E ultra aquesta crida, lo dit senyor lloch-tinent tramès a dir per mossèn Copons agotzir a mossèn Figueres, a mossèn Vila e a mossèn Payró, canonges, que dins espay de dues hores, començant en aquell moment, se-n isquéssen de Barcelona, sóts pena de perdre la vida e béns.

—Dimecres, 15 d'Abril.—Aquest díe los Deputats e Oydors de comptes se tancaren dins la cambra del Concell de la casa de la Deputació, e elegiren Deputat del Braç reyal, en loch d'En Francesch Oliver, deputat (1), qui, lo Dijous-sant darrer, *se penjá* en la vila de Roses, al honorable mossèn Joan Bonet, ciutadà de Tortosa.

—Divendres, 24 d'Abril.—Aquest díe lo traydor En Guerau de Serrià, ab alguns alacays, va metre-s e-s féu fort en lo campanar de Serrià, a favor del rey Joan. E aquest metéix díe, En Guerau de Splugas, donzéll, qui ja obehía al dit rey Joan, séns fer trahició, se tancà ab dotze alacays e féu-se fort en lo campanar de Pedralbes.

—Dimécres. 13 de Maig.—Aquest díe l'egregi comte de Pallars, capità, e certa gent d'armes, de cavall e de peu, anaren al monestir de Pedralbes, e calaren foch al campanar, ón s'éren fortificats una munió d'enemichs; e cremaren-ne dos o tres, occiren alguns e prenguéren un fill de mossèn Bernat Splugues, qui éra llur capità, ab trenta-tres peons.

Divendres, 15 de Maig.—Aquest díe fóu recobrada la esglesia ab lo campanar de Serrià, ón s'éra fortificat lo traydor En Guerau de Serrià, gentil-hom, ab alguns peons e favor del rey en Joan. Fóren allà penjats dos homens, a sabèr, un pagès de la parroquia apellat En Pasteller e un barber de Serrià. L'endemà, que fóu dissapte de Cincogesma, lo dit

(1) Realment, en lo Dietari diu que-s *penjá*, y altretant expréssa una nota corresponent al 26 de Març, díe de la mort, y avant-vigilia—¡y are vejau!—de la sotsmissió de Roses a en Joan. Abdues apuntacions són de les que s'esmenaren en lo Dietari, y per més raspadures que hi féren, y malgrat lo mirament que tinguéren de consignar en la esmena que-s penjà, *temptat per lo diable inimich de humana natura*, nosaltres havèm pogut ben llegir que en lo metéix espay ón s'hi llig are *se penjá*, deya abans *fóuch scanyat, en lo lit dormint, per quatre ladres*. Beneyta sía la Paleografia per quant ajuda a la veritat históríca!

Guerau fónch escorterat en la plaça del Rey, en Barcelona.

—Dimars, 26 de Maig.—Aquest díe, aprés de menjar, fóu escorterat En Pére Vermell, pagès del Prat-de-Llobregat, per ha vèr fét trahició a la vila de Sant-Boy, que reté en mans d'enemichs, partidaris del rey Joan.

—Divendres, 29 de Maig.—Fónch aquest díe de molt males noves, e hac gran brega en la audiencia del senyor lloch-tinent, entre micer Gaspar Vilana, viç-canciller del Rey, d'una part, e micer Joan Rós, advocat fiscal, de la altra. Aprés de posar-se abdós drets, s'abrahonaren l'un ab l'altre, dihent-se paraules molt injurioses; e lo dit viç-canciller cridà assistencia. En aquest témps pot dir-se ob tota veritat que *lo porch se passejava per cuyna, e en Barcelona no hi havia Rey ne negun punt de justicia.*

—Dimécres, 15 de Juliol.—Aques díe, les gents d'armes del rey Joan, qui tenien assetjada la ciutat de Barcelona, desviaren les aygues de les fonts, qui entren dins Barcelona, per que no puguen fer bugades, car la dels réchs dels molins la havíen ja tolta díes abans.

—Diumenge, 26 de Juliol.—Aquest díe los enemichs prenguéren la tórra de Mont-juhich, per gran cólpa dels *besties* qui la gordaven.

-Dimecres, 12 d'Agost.—Aquest díe, a foscant, s'embarcà en la gàliaça de França, qui se-n tornava a Provença, lo discrét Joan Mayans, notari, lo qual éra tramés, de part del Principat de Catalunya, al senyor primogènit, qui-s trobava absent vers les parts de Borgonya.

Dilluns, 24 d'Agost.—Aquest díe, lo rey En Joan, qui tenía assetjada per mar e per terra la ciutat de Barcelona, començà a fer talar les vinyes e dallar los arbres del territori, per tal com no volíem a éll sotsmetre-ns.

—Dimecres, 26 d'Agost.—Aquest díe, arribà al portal de Sant-Antoni un bisbe (ans de la nota, s'hi llig com a títol *Bisbe de Sis*), ab un porter, acompanyat d'alguna gent, e volía entrar en la ciutat, dihent que portava cartes per los Concellers de Barcelona. Fónch-li contestat que se-n anas en bona hora, que no podía entrar, ni volíen rebre ses cartes. E açò

féren per lo dupte que teníen de si aytal bisbe venía tramès de part del cardinal bisbe de Valencia o legat del nostre Sant-Pare qui éra molt aficionat al rey En Joan, e stava ab éll ensémps en Pedralbes.

—Diumenge, 13 de Setémbre.—Aquest díe, lo comte de Pallars, tenint noticia de que lo senyor lloch-tinent, ab son Concell e los Concellers de Barcelona, ab lo veguer volíen pendre-l, anà al palau Reyal suplicar al dit lloch-tinent que volgués senyalar-li un lloch apartat en lo metéix edifici ón éll pogués star. E açò féu, per tal com fóu inculpat per alguns de tenir inteligencia ab lo rey Joan e ab lo seu oncle lo comte de Prades, ab lo qual mantenía correspondença. E ab tót que se-n disculpava, posaren-li dótze guardes, a sabèr, tres ciutadans, tres mercaders, tres artistes e tres menestrals, etc.

—Dijous, 24 de Setémbre.—Aquest díe, al fer-se de nit, partí lo comte de Pallars ab sis o set de cavall e dótze peons. E açò éll féu per tal com la ciutat de Barcelona perseguía-l, car havíen-lo delatat que volía lliurar la ciutat de Barcelona al rey En Joan. E diguèren aquest díe en lo Concell de cent jurats, e fóu afermat, que dés lo mes d'Abril éra ja comensat lo tracte.

—Dijous, 8 d'Octubre.—Aquest díe, al punt de la mijanit se tingué Concell de cent jurats, en lo qual *inter cetera* fóu deliberat tornar a la obediencia del senyor rey En Joan.

Les anteriors apuntacions nos revelen ben clarament l'estat de Barcelona. Per élles, no obstant, no podríem deduhir de cert si fóu constant la estada d'En Joan en los encontórns de la ciutat: mas del capítol ón lo Zurita tracta quant s'esdevingué en los darrers mesos del setge, la hora de la vinguda de diferents embaxadors y personatges que volen suposar vindrien a intervenir per la avinença, resulta que-s separà En Joan per anar a Tarragona, a Tortosa y altres punts, si bé fa notar lo metéix autor la dificultat en lo passatge, car «per no tenir lo Rey ses galéres a la platja de Barcelona, no fóu de parèr que devia anar a Tarragona, axicom lo rey son fill li demanava, y perçò que si anava per terra calía que

ans molta gent ab éll, deliberà que lo Legat y los Embaxadors se-n anassen a Sant-Cugat.» Eren los personàtges als quals aludim, en primer lloch lo rey de Sicilia En Ferran, los embaxadors del duch de Borgonya, y lo legat apostólich don Roderich de Borja (lo futur papa Alexandre VI, nebot de Caliste III, lo qual ja ha tingut lo llegidor ocasió de conèxer). Per més que-n diguen y pondéren, ningun d'aquests hostes visitava lo nostre sol ab un obgécte esclusivament humanitari y menys per estalviar catàstrofes als catalans; y lo més que podia ésser aquesta fí un pretést per composta de altres afers o mira secundaria en lo propòsit de la llur vinguda, declarant-ho, poch o molt, l'Annalista aragonès, del tést del qual no dexarèm de valdre-ns en refermament de la nostra asserció.

S'éra separat de sa muller En Ferran a Alcalà d'Henares «ab publicació que venía a visitar lo Rey son pare y procurar la sotsmissió de Barcelona: *éra lo més cert* per les temors que li posaren que l'infant don Enrich cosí seu tenía secréta inteligencia a Castélla ab lo rey don Enrich y ab lo maestre de Santiago, y que calía atemptar noves coses per lo reyalme de Valencia.» Per la dificultat que hi havia d'ana En Ferran al campament o córt del seu pare prop de Barcelona, suplicava aquest que anas per mar a Tarragona, *puix la armada contraria se-n éra anada*, y allà se veuríen millor ab los embaxadors de Borgonya y ab lo Legat, lo qual li féu a mans en aquella ocasió, lo 16 d'Agost, «la dispensació del seu matrimoni ab la Princesa; car fins a-les-hores no s'éra dispensat sinó comès al arquebisbe de Toledo la absolució de la sentencia d'escomunió, en què éren incorreguts per havèr contret lo matrimoni:» de manéra que li éra molt convinent a En Ferran veure-s ab lo Legat, per tal que tractant-se de successió, li convenía tenir-la assegurada.» Aprés de veure En Ferran lo Legat a Tarragona, no curà de venir-se-n aci, com aquest va fer-ho assegurat y acompanyat ab les trópes del arquebisbe de Tarragona, sinó que se-n tornà, per Valencia, llà ón millor li semblà.

En aquella ocasió, a reduhir Lluis XI, En Joan havía procurat la aliança d'éll y de Castélla representada en lo seu fill Ferran ab la casa de Borgonya qui estava en guerra oberta ab lo dit rey Lluis, y com lo duch de Borgonya no havía regonegut encare lo papa Sixt IV, cercaren un legat qui fós natural d'aquests reyalmes, puix que Borja éra valencià, per que contestas los nostres princeps y conseguis lo regoneximent dels tres aliats tot-d'una, confórme axi-s tractà a Tarragona, com aximetéix fóu en la dita ciutat ón fermaren la referida aliança.

Apar la diplomacia d'aquell segle un contracte continuu de *do ut des*, y més ho semblarà con espliquem la farça dels embaxadors de Borgonya. Sabut és que la casa de Borgonya ambicionava la possessió de Lorena, y que no parà, fins que, ab témps, se-n apoderà; y com aquest pensament eczistis ja en la ocasió de que tractam, y-s progectas portar-lo a fí per camins no belicorosos, imaginaren lo casament de la filla del Duch ab lo nét lledesme d'En Renat, apellat Nicolau: de manéra que ab semblant composta, l'immediat successor intrus d'Aragó, com ho éra lo fill del difunt duch de Lorena y que, com lo seu pare, s'intitulava *primogénit d'Aragó y de Sicilia*, germà natural del bastart Joan de Calabria, qui imimperava llavors a Barcelona en nom del seu avi,—anava a ésser gendre del aliat més intim a-les-horęs del rey En Joan, qui assetjava Barcelona. Naturalment los embaxadors de Borgonya, volènt bé lo futur gendre del llur senyor, altretant n'havíen de desijar per lo seu germà, acorralat llavors en aquesta ciutat, y com entre los capitans estrangers qui s'hi trobaven, confôrme ja vehérem, hi havia lo senyor de Lau, ab lo qual los dits embaxadors «teníen molt gran conexença y *estreta* familiaritat,» per mijà d'aquest cuydaren obtenir çò que ben segur no conseguiríen de les demés autoritats, fent ab açò gran favor al nou aliat, lo rey En Joan, y élls un gran negoci; dar les companyíes franceses que allà hi havia podíen passar a servir lo duch de Borgonya, ab les metéxes condicions y prerrogatives.

Descobertes aquestes mires interessàdes d'uns y altres,

no és de meravellar que tot-hom, inclus lo rey En Joan, tirassen a pacificar y transigir respécte de la ciutat assetjada: al Rey li convenía contentar lo duch de Borgonya en benefici propri y del seu fill, y als catalans per tenir-los disposts contra los francesos; al de Borgonya, tenir la ajuda de Castélla y d'Aragó: a En Ferran, assegurar la successió fent valedor lo seu matrimoni; al Legat, que son senyor fós regonegut per los qui fins a-les-hores no l regoneguéren; al bastart de Calabria, salvar sa responsabilitat y també la seua pell (perdonant-nos lo vulgarisme), y als capitans francesos, tenir un nou camí per gonyar-se la vida ab la espasa. Ningú no duptarà de que coneguéren tan egoista maquinació les autoritats de Barcelona, axí la Deputació com lo Concell de Cent, y que abdues autoritats de que era arribada la hora de subgectar-se séns més remey, puix que lo lloch-tinent llur podía comprometre-ls, y dexant la bona composta a persónes estranyes podíen fàcilment ésser burlats en lo compliment de quant pactassen, més s'estimaren assumir en sí metéixs lo mèrit o perill que hi hagués en la transacció, séns fiar-se de capitans estrangers, embaxadors, legats ni altres humanitaris mijancers, y per sí metéixs, adhuc séns representació oficial, valènt-se d'un senzill y modést eclesiàstich, de Gaspar Ferreres, clergue (persóna de molta religió y autoritat, diu lo Zurita), accediren a entrar en tractes ab llur senyor natural, puix que a sa obediencia, per necessitat havíen de tornar.

Aquesta ès la veritat dels mòvils qui ocasionaren la concordia entre Barcelona y lo rey En Joan, y ab menys-preu han de mirar los catalans aquells servils historiadors, destituits de tota crítica e imparcialitat, qui tractaren los assetjats barcelonins de descortesos e inconsiderats ab los representants de les nacions estrangeres, *interessats en lo llur benestar*, axícom han d'agrahir, fins a cert punt, la interpretació que donaren a aquest comportament altres escriptors més dignes y conciliadors, al dir que los *catalans se reservaren a sí-metéixs lo concertar-se ab lo Rey*, y que *la ciutat atenia ja a la honra y al interés de que son Rey degués als naturals, y no als forasters, la rendició.*

Difícil nos fóra assegurar quin fóu lo veritable iniciador de la conciliació per lo senzill mijà que indicarem, si la una de les dues parts o terceres persónes qui-s dreçassen a la una o a la altra ab patriòtica intenció; y solament podèm observar, séns qne celebrèm ab açó l'ergull de ninguna de les parts, que la resolució del Concell de Cent, demunt mencionada fóu presa lo díe 8 d'Octubre, y podia ésser molt bé conseqüencia de la famosa lletra que dos díes abans li endreçà, dés de Pedralbes, lo rey En Joan, lletra que traslladarèm a continuació, per que sía donat al seu contingut la justa valor que mereix.

«Lo Rey.

«Amats nostres. Notori és la gran calamitat y miseria ón aquest Principat reduhit se troba, lo qual com en témps passat éra tan insigne y florexent, are, inseguint son aperduament y desolació, està molt proper de sa darrería. Mas no hi hà dupte algun, que si vosaltres volguésseu reduhir-vos al servey nostre, no solament axò tindría fí, mas encare per Nós, ab ajuda dels altres Reyalmes y de vosaltres, s'entendrà en augmentar y acréxer aquesta ciutat y Principat, cosa (ab la gracia de Déu) avinenment fahedora, ab què sía restituit en pau y tranquilitat. Y com-se-vulla que Nós totstémps estiguérem aparellats a rebre-us a la obediencia nostra y usar ab vosaltres de tota clemencia y amor, axicom nostre Senyor sap que, de tot nostre podèr, procurat ho havèm y de present que ho procuram: emperò fa mester a conseguir-ho, tal com desijam a salut y bon succés d'aquexa ciutat, que vosaltres també considerèu la nostra dreturera y sana intenció, desigèu lo benifét de la ciutat y del Principat, y penseu quant mèrit no gonyarèu de Nostre Senyor Déu, y quanta gracia de vosaltres metéixs, y quanta gloria en lo món, si per obra vostra la ciutat és reduhida a Nós, y quant de bé, com és la pau, que li serà procurada. Certificam, que rebérem gran dolor en veure aquexa ciutat, qui éra la més principal dels nostres Reyalmes y terres, tan famosa y gloriosa entre les altres del món, que sía a tal estrém atesa, y perçò devèu ab estréma prudencia y cura enténdre en la re-

ducció y perçò, de part de nostre Senyor, vos requerim y pregam, per servey de Déu Senyor nostre, y per quant ne sóu tinguts, vullau reduhir-vos a Nós, qui som lo vostre Senyor natural, oferint-vos que usarèm d'amor de Pare y us rebrèm com a fills, etc. Pedralbes, lo 6 d'Octubre del 1472.»

Exía y entrava a la ciutat constantment lo pacifich sacerdot conciliador, y per vía d'aquest fóren portats al Rey los capítols de la pau y fórma de la donació que proposaven los barcelonins, y com algun d'élls requiris modificació per impossibilitat de compliment per part del Rey, per tractar-lo y convenir-lo millor fóren delegats diferents subgéctes per la una y altra part (1), ab intervenció del metéix Ferteres, y conclosa, per fí, la concordia, diuen fóu signada per lo Rey a Pedralbes. Nosaltres arribam a sospitar que la veritable signatura, en senyal de definitiva conclusió, no arribà a posar-se, y que aprovantse parcialment alguns capítols, apressant lo témps y havènt-hi mútua confiança en les parts, per estar resolts los punts principals, van passar avant en quant tocava al acte de la sotsmisssió, o ans bé de la entrada del Rey, y després anà ordenant-se gradual y parcialment açò que dexat havíen per resoldre. No és donada a bell-ull semblant asserció: lo Zurita y lo Fellu copíen solament un reduhit nómbre de capítols, acompanyant-ne alguns ab la observació de les dificultats que oferíen, com éren los qui tractaven del retorn de propietats que En Joan havía distribuit entre los seus àulichs. Aquests autors estan discordes ab altres autors y ab certes notes del arxiu Reyal, sóbre lo díe de la signatura, car los uns diuen que-s posà lo 17 y altres lo 16: l'arxiu Municipal, en la copia que sérva en lo magnífich còdech intitulat *Llibre Vermell*, té lo peu de la capitulació en blanch, séns data ni signatura, mentre que alguns dels capítols porten o lo *Plau al senyor Rey*, o la observació del metéix sóbre la dificultat que ofereix, y en lo metéix blanch

(1) Los nomenats per lo Concell de Cent, a les sessions del 8 y dies següents d'Octubre, se troben al llibre d'actes d'aquella Corporació, y fóren dótze, tres de quiscun estament, cosa que hauria pogut fàcilment descobrir lo Feliu si esbrinas més y-s fios menys d'aquells qui li serviren de patró.

del peu, ab lletra qui ja no és del còdech, sinó comuna y d'un altre segle, assèvera una nota que aquella copía fóu comprovada ab la que-s guardava en lo *Diversarum XXXII* del arxiu Reyal; y observat lo dit registre, troba-s que lo téxt del document és semblant al de lo que hom llig en lo *Llibre Vermell* y ab la metéxa informalitat de mancar de signatura y data. Noresmenys, a les actes del Concell de Cent posteriors al 8 d'Octubre, y ón s'hi tracta d'anades y assentades dels comissionats per resoldre ab lo Rey les dificultats qui-s presentaven, s'hi menciona sémpre no ja lo monestir de Pedralbes com a estada d'en Joan, mas lo de Jesus, més proper a la ciutat; de manéra que o havía d'ésser en aquest la signatura definitiva que suposen del 16 o 17, o hauriem de suposar també que reculà lo Rey en aquests darrers díes y se-n tornà a Pedralbes, cosa que no és dé creure, com tampoch no ho és que en un metéix díe sígnas lo Rey y entras, com és de saber que fóu lo 17 la solemne entrada.

Dels trenta y tants capítols que comprèn la referida concordia o tractes no paren los annalistes esment sinó en nou o deu, que, a dir veritat, són los més importants y principals, per les declaracions que s'hi fan, y que consignarèm en resum, és a sabèr: que tot quant s'éra executat a Catalunya d'ençà de la presó del Príncep de Viana no obstava a la deguda feheltat y que en tót s'éra procehit ab zel de bona amor y feheltat, tenint lo Rey tot-hom del Principat per legal vassall; que fós concedit perdó general y oblit de tota cosa passada; que los lloch-tinents del rey Renat y ses trópes haguéssen salconduyt per anar-se-n llà ón volguéssen; que lo Rey juras de nou les Constitucions, Usatges y endemés, axicom és costum a les primeres entrades dels Reys; que-s donas per revocada la concordia de Vila-franca; que-s restitueix a la Ciutat y a la Deputació çò que abans possehíen abdues corporacions; y que-s donas un ajornament ón poguéssen reduhir-se a la obediencia aquells qui no ho haguéssen fet en altres punts del Principat. La fórma ab què estan redactats aquests y los restants capítols és de simple proposició, com a resultat de conferencies conciliatories anteriors o pen-

dents, y ni lo mijà pacífich y poch aparatós, la intermediació del clergue Ferreres, ni la espressiva y falaguera lletra d'En Joan per atraure-s los Concellers y ab élls la ciutat, dónen motiu per fer passar les referides proposicions (segóns ho han donat a entèndre alguns historiadors), com a servils y degradants súpliques, filles d'un fembril penediment, per regonèxer lo gréu defalliment anterior y lo pecat comès contra la magestat d'en Joan, que sos penegiristes fan quasi divina.

Participant d'aquesta idea lo Zurita—y citam aquest autor per ésser lo primer qui ho consigna en una obra impresa, si bé és probable que fós víctima d'un anterior, pinta la sotsmisssió de la ciutat, posant en bóca del seu conceller en cap, En Lluis Setantí, un discurs «ón (diu) declarava l'estat al qual los havía reduhit llur trista sort, qui mogué del seu fonament tot quant éra ferm, y llurs riqueses se convertiren en una miserable pobresa, y *llur honra en minva y afront, y llurs liberats en injusticies y tiranies; car llurs pensaments s'encegaren ab ignorancia y malicia, y ninguna cosa no-ls restava sinó viuen per major torment:*» afegint darrera açò que donà al Rey les claus de la ciutat. Lo Feliu, fehel ressò de les relacions del Zurita, si bé dóna com a verificada aquesta patètica escena, tindría vergónya de les paraules del discurs, y mudà la frasa, dihent no-més que «parlà per tóts En Lluis Setantí ab elegant oració, ponderant les antigues glories y desventures presents, y agrahit a les favors del Rey, li besà la mà y reté les claus.»

Que algú fantasias una cerimonia de sotsmissió és possible, per més que no consta en ningun lloch, y que en élla lo primer representant de la ciutat parlas al Rey ab més o menys elegancia ho havèm de suposar, si admetèm lo primer; emperò que lo Conceller en cap de Barcelona rebet-le, aprés d'una guerra tan llarga, confessas al tirà regonegut per necessitat, que la honor catalana éra minva y afront, que les libertats éren injusticies y tiranies, y que sos companys de rebelió éren estat ignorants y maliciosos, no ho pot creure ni admetre lo qui gaudirà no-més d'un mijà criteri: y té tan

fals fonament aquesta asserció com la de la nova de que un colp firmats los capítols, la metèxa ciutat privà de la Capitanía general lo comte de Pallars, méntre que, segóns havèm provat, molts díes abans de la concordia, y con la ciutat estava més ferma en no donar-se, tingué d'escondir-se lo dit ilustre capdill, y escapar tantost, precisament per ésser acusat de secréta inteligencia ab lo Rey y lo comte de Prades (1).

Tot quant s'éra agraciat fins ací éra en nom de la ciutat de Barcelona, no de la capital de Catalunya, qui éra la que per vía de la Deputació, representant tot lo Principat, havía iniciat lo moviment y sostingut la guerra. Ab lo lliurament de la dita ciutat, lo darrer y més important recobre del Rey vencedor, restava desvirtuada del tót la importancia de la altra corporació general; y axi ún s'esplica que la Deputació eczistent, dexant obrar sola la Ciutat, se cenyis tantost a adherir-se al lliurament, car estalvià d'aquesta manéra, tót fugint de tractes, gréus responsabilitats y compromisos. Emperò, los Deputats de la Deputació de Barcelona sabíen que anava entrar dins la ciutat lo Rey com a senyor natural, y per lo sol fét de regonèxerlo, obrant en nom de tót Catalunya, veníen a sancionar tàcitament una altra concordia com la de la Ciutat, entre lo Rey y tot lo Principat; y éra açò més difícil, con, durant la guerra havía En Joan creat una altra Deputació, representada a la primería per lo deputat únich Ça-portélla, y després constituida formalment ab tres deputats, tres ohidors y tots los demés oficials y dependencies que la institució requería. Deputació qui seguía devegades al Rey en ses campanyes y que a-les-hores romanía propera a la estancia regia part defora la ciutat.

A esquivar la complicació que havía de resultar si-s trobassen a Barcelona dues Deputacions, imaginaren una pensada vérament sortosa, que no sabèm de qui fóu concebuda,

(1) Fatal és la sort del pobre comte de Pallars, perçò com essent lo capdill més ilustre y constant d'aquesta revolució, veu-se acusat de traydor per los seus, calumnia ben palesa, que justifica tantost la concordia entre la ciutat y lo Rey, car en élla l'únich esceptuat de perdó per En Joan és lo de Pallars. Podríem aci esclamar, variant quelcóm una antiga sentencia: *Gesta majorum posteris lumen!*

y consisti en introduhir una escepció al costum, com a cas singular, per aquella sola vegada, y fins que finis lo trienni establint-se lo doble nómbre de deputats y ohidors; y séns que sía expressat en acta ni document algun còm açò tingué compliment, senzillament se consigna a la sessió següent al lliurament, que en aquell díe ocuparen les cadires del consistori per primera volta com a deputats ensémps tant los qui ja hi havía com los qui formaven la Deputació creada per lo Rey (1). Los tres deputats y tres ohidors del Rey éren En Guillem de Mont-cada, prior de Tortosa, En Joan Jordà y En Pére de Roca-bertí, y En Joan Olivé, rector de Cordona, lo doctor Lluis d'Iborra, donzell, y lo doctor Pére Boquet; y los de Barcelona fra Miquel Samsó, abat de Breda, en Pére Miquel de Peguéra, donzéll, y mossèn Joan Bonet, y Martí Joan de Foxà, canonge de Lleyda, En Miquel de Canet, donzéll, y lo doctor Andreu Solzona.

Axi acabà aquella sangonosa lluyta qui valgué als catalans lo primer títol de rebetles, ab tanta fruició repetit per los qui, en altres trastorns posteriors, se creguéren ab dret per abatre la patria catalana, no-més per tal com no s'adheria a la arbitrarietat y a la tiranía. Ab quant havèm esposat n'hi hà prou per escusar del ominós calificatiu los nostres avant-passats, partint del principi de que no confonèm lo trinmfe ab la rahó y la justicia y menys la dissort ab la culpa, car si fóu la guerra contra En Joan II la primera rebelió dels catalans, també podèm dir que fóu lo regnat d'aquest monarca la primera época en què s'establí contra la nostra patria, com a apte y poderós sistéma, lo dret de la força, penó d'una ampla escola, qui de llavors ençà anà espandint-se d'una manéra espantosa, y que, per escarni de la civilització trigarà encare alguns segles en anorresar-se. *Sia fata voluere*!

(1) Enroxeix de veure la lleugeresa del Feliu al tractar aquest subgéct en los seus Annals, puix confón una Deputació ab altra, encare més, prèn la de fora per la de dins, y *vice versa*; y a la Deputació del Rey coloca aquell Francesch Oliver qui morí a Roses, molt de témps abans, essent substituit per lo Joan Bonet, ciutadà de Tortosa.

Ningú no dexarà de conèxer que no és tot virtut lo comportament d'En Joan ab los catalans en los darrers mesos de la guerra y aprés de la sotsmissió de Barcelona, car, de mantenir-se uns quants mesos més aquesta ciutat, qui sap si les sospites concebudes contra l'infant don Enrich pendrien altres proporcions, y trametent noves legions a Catalunya, tot d'una, lo rey de França y lo de Castélla, haguéren quant menys ocasionat complicacions que podíen pagar molt cares axi lo vell rey En Joan, com lo seu combatut fill, lo marit de la duptosa successora del trònus castellà. Diguen, donchs enhorabona, al veure la gran sort que tingué lo rey d'Aragó en la reexida dels seus plans, que fóu lo rey En Joan gran polítich, gran estratègich, gran soldat; mas, com a rey y com a pare, no li diguen *Gran* ni *Magnànim* no li prodiguen a mans plenes aqueixs calificatius de clement, misericordiós, compassiu, amorós y altres de tan impropis com ridícols, car no-ls mereix lo pare d'En Carles y de Na Blanca de Navarra, lo primer trencador dels furs d'Aragó, l'antich infant lo qual la opinió pública designà com a comparticipant en la mort del infortunat comte d'Urgell, darrer y trist recort de la dinastia lledesma y natural dels comtes-reys, relegada a Casp per efecte de les intrigues d'un papa intrus.

Repetim (y ho asseguram aprés de comprovar los diferents dietaris ab los demés documents eczistents y ab la acta de la primera sessió de doble consistori), que lo Rey verificà sa entrada en la ciutat lo die 17 d'Octubre. La nova que-n dona lo Dietari de la Deputació (en lo qual d'aqui-avant s'hi observa una lletra diversa y s'hi parla ab gran respécte del monarca), se limita no-més a espressar que «aquell díe entrà en la ciutat de Barcelona ab gran gala y triumfe l'exelentissim senyor, lo senyor rey En Joan, *benaventuradament regnant* en virtut de *certa capitulació* entre la referida Magestat y la dita ciutat. Y la nit següent féren-se en tota la ciutat grans lluminaries, qui continuaren les dues nits següents. En la primera nit, cavalcà lo senyor Rey ab molt gran alegria per la ciutat, ensémps ab set o vuyt persónes, mirant les lluminaries, cosa que fóu presa per tot-hom ab molt gran be-

nignitat y humanitat. Nostre Senyor li dó llarga vida. *Amen.*»

En los restants mesos fins a les acaballes del any 1472 res de notable no s'esdevé, solament que van regressant a Barcelona comissionats y embaxadors qui éren anats a complir encàrrechs en nom de la ciutat encare rebetle la hora de llur partida, com éren entre altres l'abad de Ripoll y En Galceran Carbó qui éra anat a Provença y En Joan Mayans tramés a Borgonya, emperò séns consignar-se ja lo resultat de llurs respectives embaxades en ningun document; tot alhora comença a notar-se un gran moviment de comissionats del Rey al Empordà y al Rosselló, llà ón s'hi traslladarà lo monarca ans de no-gayre, aprés de fer reviure y esplotar l'esperit anti-francès, momentaniament ensopit dins los pits catalans, ab lo qual s'empendrà una nova guerra, se donarà principi a un nou periode, en lo qual rey y poble aniran plegats com en altres témps anteriors, més venturosos que lo que acabam de descriure.

Havèm esperat per aquesta ocasió, en què finexen les guerres entre lo rey En Joan y Catalunya, per donar noticia d'un llibre històrich, ón los féts que referim y que havèm dexat justificats se presenten sóts un aspécte molt distinct, resultant culpable sémpre Catalunya y prínceps magnànims, dreturers y bondadosos lo rey En Joan y sa terrible muller Na Joana. Havíen donat poca importancia a aquest llibre quants historiadors lo fullejaren, Amat, Vila-nova, La Canal, y adhuc lo Cronista de Giróna En Blanch, no sabèm si per dessidia d'esbrinar-lo, o qui sap si per sospitós que no merexíen gran fè les seues assercions en la època que comprèn los subjects de què s'ocupa o que pretén dexar històricament consignada. Parlam del llibre (en dos volums) de notes o apuntacions que s'entretingué fent lo canonge de Girón a y vicari general del bisbe Margarit, conegut comunament per lo doctor Alfonsello. No sabèm si lo títol ab què-s fa referencia al dit llibre, *Resolutiones Capituli Cathedralis Gerun-*

densis, és del seu autor o d'un altra mà, o ideal del editor qui are, en part, l'ha donat a la llum; emperò méntre que eczistexen en lo metéix arxiu Eclesiàstich Gironí les *Actas capitulares*, lo llibre de *Deliberaciones del Cabildo*. lo *Liber notularum*, y probablement altres d'obgécte anàlech, qui comprenen en llur conjunct tots los subjécts d'interés màcsim o mínim tocants a la Esglesia de la referida diòcesi, qual-se-vol trobarà naturalment que sobra lo llibre de què-s tracta, y perçò és de compendre que algú li haja donat senzillament lo nom de *notes*, y altres ho hagen prés com a simples *apuntacions*. Més que un llibre oficial és, per tant, oficiós; car, és de sabèr que sí al llibre d'Alfonsello s'hi copíen actes y resolucions qui ja consten en los respectius llibres oficials, y s'hi dóna compte d'assumptes en què lo bisbe, son vicari, lo capítol o la clerecía en general hi ténen intervenció, va açò mesclat y entremés ab moltes altres noves y apuntacions de coses qui no toquen a la clerecia ni a la Esglesia, simples curositats utils per esplicar la vida íntima d'aquell segle; de manéra que en aquesta part l'autor no és ja lo metéix vicari general, ni lo sacerdot, sinó lo particular aficionat a consignar quant veya o sabía en lo seu témps, com axí són considerats molts autors de *Memorials*, *Dietaris*, *Féts singulars*, etc., los quals treballs se profiten ab gust en lo nostre témps de majors estudis històrichs, séns curar d'esbrinar la categoría o profés-sió del autor, la importancia del qual tota reposa sols en lo mèrit de les seues noves.

Aquesta darrera circumstancia és la qui manca precisament al llibre que-ns ocupa, patint noresmenys son autor de certa lleugeresa, que axí pot ésser filla de pertorbació com d'estudiat intent, puix que s'hi mencionen córts que no són córts, parlaments en *camp lliure* alguns d'élls, qui no passen de juntes d'àulichs o de partidaris polítichs qui *parlen*, axi en la ciutat com en un campament, y setges que no arriben a ésser bloqueigs. Emperò aquest pecat de lleugeresa fóra perdonable, si no n'hi hagués un altre de pijor, lo de faltar a la veracitat, falta que-s comet de dues manéres, primer ponderat los perjudicis que los fólls barcelonins han irrogat al

Rey y a la Reyna, sèns tenir en compte les infraccions de aquests a les institucions seculars de la terra, y tot suposant grans virtuts en la hipócrira madrastra del infortunat princep de Viana, del qual no vol recordar-se lo senyor Alfonsello, sinó per fer befa dels miracles que s'aparentaren a la mort d'aquell, podènt bé conèxer que aytals miracles tenien un obgécte politich, méntre que lo metéix autor no déxa de donar importancia a d'altres miracles y fins se creu llegir en una cometa com podría fer-ho un juheu astròlec; y en segon lloch, callant y ometent quant li convé, puix que-s guarda bé de dir que aquells pagesos de remença *qui féren esclatar la guerra*, los planys dels quals anava a apaybegar la Deputació per mijà d'un contracte, al qual s'oposà la governadora Na Joana, són los metéixs y los principals elements ab què comptà la diabólica tirana per establir un nucli de forces contra Catalunya; que a favor d'élla estiguéssen d'ençà que-s traslladà a la dita ciutat; y que certs personatges, y pot-ser fins lo metéix Vern-tallat, retéren jurament de feheltat als representans de la Royna y als dels reys intrusos, tant que calgué apelar a Rema per anular-ne alguns; com també sap oblidar-se, en ses entussiastes satisfaccions per l'infant En Ferran, de la préssa e impaciencia ab què sa mare, la reyna Joana, procurà fer-lo, nin encare, jurar primogènit y-l sublimà en rey de Sicilia, aprés de mort lo princep de Viana.

Aquest és lo cèlebre llibre del ardiaca de Besalú, canonge de Girónа y vicari general de la diòcesi, doctor o Mícer Alfonsello, escrit no gradualment y a mida que anaven succehint-se los aveniments, sinó tot d'úna y com sobrevindria la idea de que convenía esplicar aquells de manéra que, fent contrast ab altres relacions que hom pogués formar, produhis quant menys dupte en la posteritat. ¡Quanta hipocresia y quanta manya! No en và ha regonegut algú que En Alfonsello éra *profanament politich*, y puix sabut era que lo bisbe Margarit éra la ànima de la Reyna y del Rey, *orella y braç del Rey*, ¿qui podrà duptar del propòsits del autor del llibre, sabènt que éra Alfonsello lo vicari general d'aquell bisbe, lo seu home de confiança, *orella y braç* diriem nosaltres

y per consegüent un instrument per embullar la historia, ab la fí de que los féts s'esplicassen d'una manéra distincta de la que de fét los correspon?

Al assentar aquesta asserció, sobrera seria la salvedat de que, axi tractant-se d'En Margarit com del Alfonsello, no cuydam posar en dupte les qualitats que com a particulars poguéssen ornar aquests dos personatges polítichs. Si lo llibre del Alfonsello no hagués pogut influir en la apreciació dels féts per part dels historiadors actuals o venidors, no n'haguéren fét cabal; emperò dés lo moment que cuyden donar a conèxer per via de la imprempta, com a un contrapès a quant n'hagen dit fins are de les Turbacions del témps de En Joan II, eprés de quant venim justificant referent a aquelles en la nostra Historia, devèr éra nostre estudiar y donar a conèxer la valor que pogués atribuir-se a aquest nou contrast no ya de les nostres assercions, mas de tota la documentació publicada per altres, d'autenticitat innegable.

Lo qui a donat en aquests témps a la estampa diferents troços del llibre de que tractam sóts lo títol de *La Seu de Giróna y los Reys d'Aragó*, acompanyant-los de notes curioses y d'algun document d'altra procehencia, és lo nostre estimable amich e ilustrat escriptor lo P. Fidel Fita. Prescindint ací nosaltres de la apreciació que del llibre acabam de fer, y malgrat la simpatía que per lo cult de Carles-magne y per lo agermanament de la Seu de Giróna y la del Puy de França, que manifésta aquest distingit historiograf, de la qual afició no participam, devèm consignar, ab tót, que a aportat ab açò un gran servey a la Historia per les noves secundaries curioses y de costums que en la dita obra s'hi enclouen, y als Historiadors per la acomparança que més fácilment podran fer dels féts, y major haguéra estat lo servey d'ésser-lí possible a tan laboriós y erudit acadèmich publicar la famosa obra entegrament (1).

(1) Posteriorment axí ho verificà en la revista «La Renaxença», ón véu la llum. (N. del T.)

†

Traslladió de monges Cistercianes a Girona, y fundació d'Agustinians en Agulló de Perpinyà. Sotsmissio unánim de la clerecia al Pontifech. Arquebisbes en campanya: relaesasió de la disciplina, ocasionada per la politica. Rahò de mancar les butlles d'aquests témps al Arxiu Reyal. Comportament del bisbe de Girona, Margarit. Lo bisbe de Barcelona, Soler: sa mort, vacant del bisbat y dificultat en elegir successor. Lo capitol de Barcelona sosté son dret d'elecció, conforme a la antiga disciplina: los Papes comencen a reservar-se aquest dret. Qui pognè ésser lo bisbe Borja, de Barcelona. Lluyta entre Dominicans y Franciscans, témes de llurs discussions y butlla per ajermanar-los.

COMPLIDA vehèm, en lo periode de quinze anys, qui són los primers del regnat d'En Joan II, la advertencia que venim fent d'alguns témps ençà, de que hauran d'ésser més escasses les noves de les fundacions y construccions eclesiàstiques, tant com més nos acostèm a la època moderna, çò és, quant més desenrotllada se trobarà la Esglesia en ses institucions, y quant més afermançat sia lo seu podèr. Efectivament, dues noves tan solament podèm facilitar, y encare la primera no és en rigor de la mena que solèm proferir, méntre que la segóna correspon a un territori qui en la actualitat ja no fórma part de Catalunya. Esplica aquella la simple trasllació de monges Cisternianes del monestir de Sant-Felíu de Codines a la esglesia de Santa-Susagna del Mercadal de Giróna, en lo 1465, segóns asserció del Feliu, qui diu que consta axi al Arxiu del metéix convent, recordant no obstant que lo P. Gaspar Roig en son *Resúmen* és

de sentir que s'esdevingué aqnesta trasllació en lo 1492. De totes les manéres, fóu instituit un nou orde religiós, qui ans no hi éra, a Girónа, per tal que si no éren cisternianes de Sant-Feliu les albergades aquell any en la dita ciutat, fóren unes altres, segóns se desprèn del següent paragraf del metéix Annalista: «Recompten que de bell començament fóren Benetes del monestir de Massanet, fundat envers l'any 900, y d'allà passant a Cabanes, per mancar-hi lo nombre de religioses, entraren al Mercadal les Bernardes, traslladades de Codines.» Al metéix autor adès nomenat devèm la segona nova, perçò com diu que en lo 1466 fundaren los Agustinians de la congregació de Sant-Joan *Bucno*, llur convent a Santa-Maria d'Agulló, qui estava defora los murs de Perpinyà, y durà fins al any 1518.

Tres papes se succehiren en lo curt espay dels quinze anys que comprèn lo período que historiam: Pius II, apellat abans Eneas Silvio, ascendit al pontificat lo 20 d'Agost del 1458; Paulus II, en lo 31 d'Agost del 1464; y Sist IV, en lo 9 d'Agost del 1471. Fóra del tot sobrer nomenar-los si llurs actes no-s relacionen particularment ab Catalunya, emperò observant que ni una sola butlla no hi ha dels referits al Arxiu dels nostres reys, tant que dés lo pontificat d'Eugeni IV ninnguna no se-n troba fins al 1495, en témps d'Alexandre VI, naturalment havèm degut cercar la causa d'aquesta omissió que res no te que veure ab la obediencia de la nostra clerecia respécte de la Santa Seu. Efectivament no hi hà qui citar puga un sol exemple qui pròu desobediencia dels nostres eclesiàstichs al cap únich y visible de la Esglesia en aquell témps, y tan los partidaris del rey En Joan, en ses guerres contra Catalunya, com los qui en defensa d'aquesta militaven, reverencien indistinctament lo papa de Roma, qui és, per sort, en aquella època únich y universal.

Semblant conformitat com a eclesiàstichs, entre tots los de Catalunya, contrasta, no obstant ab la disgregació que s'observa, en lo fins a-les-hores pacífich remat comprès en la Esglesia Catalana, y ¡trist és confessar-ho! si los compromisos d'estament, per llur representació civil en les institucions

patries, porta los uns a la defensa tenaç de les nostres llibertats, en cambi la obcecació, per posar davant aquestes l'excessiu respécte a la voluntat sobirana, porta a altres al camp de batalla, oblidant-se quelcom de llur missió evangèlica, per més que, a dir la veritat, les nostres justes inculpacions y planys més que no a la clerecía en general, van dreçades als llurs caps y prelats. Lo qui haurà seguit la relació dels féts civils corresponents al primer período del regnat d'En Joan II d'Aragó, podrà haver observat la constancia del bisbe de Vich com a individuu de la Deputació o son Concell dés la primería del alçament català, fins a la reconciliació ab l'opressor: y sóts lo metéix carácte figuren lo Degà de Lleyda, l'abat de Ripoll y molts altres eclesiàstichs que-s nomenen, com també de bell començament l'arquebisbe de Tarragona, la eloqüent veu del qual no déxa d'increpar l'insensible pare, per sa ingratitut ab l'abandonat fill: méntre que, més tart, se transfórma aquest metèix prelat en cabdill guerrer defensor del poderós monarca, y davant les seues osts, axicom lo més endurit capità, discórre per los nostres camps al encalç del contrari, posa setges y dóna batalles, alternant lo nostre metropolità, l'arquebisbe de Çaragoça, fill bastart del Rey, lo qual, per manament de son pare séns dubte, se transfórma també en intrèpit guerrer y cabdill d'estols declarats obertament enemichs de Catalunya; acabant, per fí, de fer més trista la pintura que esposam, los exemples de altres prelats, tal com lo de Girόna, qui en les vacilacions de la guerra, y segons la preponderadcia d'un o altre partit tan prompte s'inclinen al vencedor com al qui està prop de vèncer, arribaut al estrém de lliurar la ciutat de llur residencia y capital de la llur diòcesi al qui no té altre títol sinó trobar-se més fort y poderós.

Aduhim aquests recorts ab veritable pena, puix lo nostre dever de historiadors y crítichs nos hi obliga. Per més que la obediencia al vicari de Jerucrist fós comuna, y de part de tóts, la disciplina almenys havía d'estar relacsada en aquestes comarques, puix no havía d'inspirar respécte als inferiors, respectivament, la veu del superior qui militas en

oposada banda, y qui figurava més com a guerrer, que com a ungit del Senyor. Tal pertorbació y deslligament de mutual devèrs, feyen que lo còs únich y homogeni de la nostra Esglesia tingués, sóts diferents caràcters, representants superiors respectivament qui no ho éren en rigor en l'orde geràrgich, y axí resultaría que los documents de la Curia Romama, rebuts per los eclesiàstichs de Catalunya rebetle, no passassen ni al Rey, qui éra rebujat, ni al metropolità, qui éra enemich, que les rebudes per lo Rey en sa córt ambulant, o per l'arquebisbe en son campament, s'arreconassen pot-ser, y que lo metéix Rey gordas per la ocasió del seu triumfe ulterior los documents de índola eclesiàstica, que, naturalment, durant la guerra, no podía remetre al seu arxiu Reyal establert precisament a la ciutat qui éra céntre de la guerra contra éll; y com aquesta dexadesa o dessidia sol perllongar-se, con és veritable oblit, més de quant dura la causa qui-l motíva, d'aquí, tal vegada, pervè la continuada falla de butlles que hom nota en lo Reyal Arxiu, podènt molt bé fer-se que n'hi hagen a un altre depòsit qui no li correspon gordar-les.

Havèm fét aquesta aclaració per que ún conega lo compromis que-ls calgué córrer a alguns prelats en llurs respectives diòcesis durant tan calamitós período, com anam a provar ab algun exemple notable. En Joan Soler (un altre dels diversos als quals profetisà Vicenç Ferrer son enaltiment en la carrera eclesiàstica), rector de Tamarit—perçò que altra cosa no pot significar les paraules d'Aymerich *Tamariti primum Pastor*,—fóu penitenciari de Nicolau V y de Calisto III, essent anat, durant lo pontificat del darrer, com a legat a Nàpols, de manéra que-s trobava en aquesta capital la hora de la mort d'En Alfons, qui-l nomenà marmassor al fer son darrer testament. Per més que ja-l designen com a bisbe de Barcelona, no ho éra tót-en-tót, car lo testament és del Juny de 1458, y lo nomenament d'En Soler diuen que no-l féu Calist fins poch abans de la seua mort; que fóu a la primeria d'Agost, confermant-lo després Pius II, l'Eneas Silvio, antich amich íntim del nostre prelat, axí és que no pren-

gué aquest possessió del seu bisbat barceloní fins a 7 de Novémbre del metéix any y encare açò per mijà de procurador, que-n fóu l'abat de Mont-serrat. Per quant havèm referit en la part civil, al darrer capítol del regnat d'En Alfons, y primer del seu successor, podrà compendre-s que En Joan Soler se trobava a la córt napolitana, con allà s'amparava l'infortunat príucep de Viana, fugint de les persecucions del seu pare y de sa madrastra, y si recordam que éra català, natural de Caldes-de-Mont-buy, y entrat en sa diòcesi con tota Catalunya, séns partits ni trahicions encare, lamentava-s del mal comportament del Rey, podrèm calcular que romandría ferm en la seua seu lo nostre bisbe, per més que ostensiblement no figuras com a personatge civil, inseguint lo mal exemple que altres li donaven. Lo seu govern comprèn cinch anys, que no són los menys angoxosos, y havèm de creure que romandria a Barcelona, puix que en la metèxa mori con allà regonexíen per rey don Enrich de Castélla y los metropolitans de Tarragona y Çaragoça feyen cruel guerra a Catalunya, lo díe 10 de Novémbre del 1463, a tres hores de la matinada, y prova són de la simpatía que merexía als barcelonins les honres fúnebres que aquests li endreçaren segóns vénen descrites al *Llibre de coses assenyalades* del Arxiu Municipal.

Are bé: mort lo bisbe Joan Soler, naturalment havíen de designar-li succssor; emperò ¿qui l'ha de proporcionar? Lo capítol de Barcelona, no volènt separar-se de la disciplina antiga, volía éll fer elecció de successor, dret que començaven ja a contrariar los Sobirans Pontífechs, confórme l'Aymerich declara. No sabèm si l'arquebisbe de Tarragona, ab tot y ésser llavors enemich de la Barcelona civil, haguéra-s atrevit a proposar oficialment un successor, car fóra estat separ-se del costum y dret del cós eclesiàstich de Catalunya que n'éra cap, y encare posat cas que confidencialment lo designas, o que-s propasas lo Rey en aquesta tasca per a les seues fins, faça-s compte que naturalmeút lo presentat per l'un o per l'altra no sería ningun eclesiàstich dels qui defensaven la cansa catalana, y ni hi haguéra bisbe qui-s resol-

gués a viure entre onemichs, en aquests, los barcelonins, tolerarícn enfront de la llur esglesia un prelat qui, si complía en çò del eclesiàstich, podía en çò del civil portar-se com lo bisbe Margarit de Giróna.

Veritablement aquesta situació és la qui havía de ocasionar la seu vacant deu anys que indica l'Aymerich, qui al notar les omisions dels antichs Episcopologis durant lo referit període, nos dóna noves de certes pretensions y adhuc provisions que en lo metéix se féren, ab lo qual nos procura noves confermatories de les sospites y càlculs que acabam d'esposar, çò és, del esperit que dominava a quiscun dels qui-s creyen ab dret a proposar o elegir. Tenim, donchs, que lo capítol barceloni elegì. com a successor d'En Soler, lo bisbe Cosme de Vich, qui, segóns indicarem, éra la ànima del alçament català, elecció que desaprovà lo romà Pontífech en esguart de què, més avant la metéxa corporació elegí a En Miquel de Torrelles, fill del comte d'Iscla, que és com si diguéssem un altre rebetle; y aquesta vegada no solament no aprovà tampoch lo pontífech los desigs del capítol Barceloní, sinó que, en virtut de sa autoritat *suprema autoritate usus* nomenà En Joan Cerdan, çaragoçà.

Lo Finestres, en sa Historia de Poblet, li diu Joan Ximeneç Cerdan, cosa que-ns fa creure que seria de la familia del Justicia d'Aragó, y la nova que dóna aquest autor demostra ben clar l'eféete null d'aquest nomenament: «Aquest papa Paulus II (diu), informat per lo rey En Joan dels talents de Fra Joan Ximèneç Cerdan, lo nomenà bisbe de Barcelona a la primería del any a465. Emperò com tot Catalunya estava en armes, y aquella capital llunyada de la obediencia del Rey, desplagué als barcelonins un subgécte axi afectat al Rey, qui éra estat son Almoyner; y perçò s'abstingué lo Bisbe de residir en sa principal Esglesia: de manéra que en los exercicis de visitar la seua diòcesi sens arribar a veure la cara de sa Esposa la Esglesia de Barcelona, se morí lo 27 de Juliol del 1468, ab gran opinió de santedat, y fóu soterrat a Poblet, etc.»

D'aquestes noves se-n origina un altre dupte que devèm

exposar. La data de la mort del Cerdan, bisbe o no de Barcelona, va compresa en los deu anys de Seu vacant, y com a successor del metéix se senyala Roderich de Borja, que los uns han dit ésser lo futur papa Alexandre VI (aquell qui vingué com a legat apostòlich en los darrers témps del setge de Barcelona), altres un Roderich creat lo Novémbre del 1467, bisbe d'Urgell, anch que séns eféctc, per ocupar aquest bisbat un *intrus*, y altres, per fí, un prior de Sant-Miquel del Fay, qui éra estat Referendari apostòlich, al qual nomenen les actes del metéix monestir *nebot* de Roderich de Borja, y en la butlla de son nsmenament *consaguini*. Nos gordarèm de resoldre definitivament aquest dupte, car vehent que en totes les funcions religioses de què parlen los nostres Dietaris tot-just s'hi nomena lo bisbe, consignat solament alguna vegada *nostre bisbe don Roderich de Borge, resident en cort Romana* y no sabént si lo prior de Sant-Miquel és lo metéix bisbe de Barcelona, podía ésser també que lo futur Alexandre, qui tants y tants bisbats o sa administració representava, n'administras encare un de més séns moure perçò de la córt pontificia. No obstant, d'ésser certa la apuntaoió del registre *Collationum* de la Curia Episcopal de Barcelona, qui dóna com a mort en lo Desémbre del 1478, a la cort romana, un Roderich bisbe de Barcelona, havèm de creure, a la força, que no podía ésser lo futur papa Alexandre, car aquest no ascendí al Pontificat fins al 1492, y no morí fins al 1503.

Parlant lo Feliu, ab referencia al Diago, dels varons eminents en santedat y lletres, qui sobrexiren en los ordens de Sant-Doménech y Sant-Francesh, cita, colocant lo fét al any 1464, lo M. Fra Gabriel Calasayes barceloní, del orde de Sant-Domènech, lo qual en públich Consistori, davant lo Papa y Cardinals, defengué que la sanch del Crist, aprés d'escampada, estava també ajustada a la Divinitat, y li devíen la metéxa adoració que a Deu, contra la contraria opinió de grans teòlechs. No-ns haguérem deturat en aquest fét si sa relació no-ns servis d'entrada per esplicar-ne d'altres més generals. Precisament los dos ordens que cita l'Annalista són los qui més disputen la atenció en aquell témps, y havien de

tenir més eminencies oratories que les altres, per estar en continua pugna, essent la qüestió en què prengué part Calasayas la qui més los dividía, com axi ho declara lo Florez, al parlar del papa Pius II, ab semblants paraules: «Hí hagué en lo seu témps la controversia entre Dominicans y Franciscans, de si la sanch que Crist vessà en la seua Passió, gaudí o no de la unió hypostàtica.» Tan cert és açò, y tan mals efectes produhí aquesta vidriosa questió, que, lo metéix any, hagué de prohibir Pius II que ja may, per ningun estil, no-s predicas ni disputas si éra herética la tèsi que cada part sostenía; y per esquivar l'escàndel que-n pogués resultar, imposà silenci y molt severes penes als uns y als altres recomanant als Prehicadors y Menors que s'amassen y tractassen mutuament ab caritat (1); y qui sap si ja vé d'aquells témps y d'aquesta recomanació de pau, la pràctica que en los nostres havèm arribat a veure, de coldre solemnement los franciscans lo díe de Sant-Domènech, y los prehicadors lo díe de Sant-Francesch, cóm aximetéix d'anar a les professons públiques abdós ordents formant los llurs indivíduus parella y alternant.

(1) *Bullar. Roman.* ed. de Turin, 1860, vol. V. pl. 180.

CAPITOL LVI

Dés del any 1472 al 1479

Unió del Rey y del poble. Fortaleses ocupades per los francesos: mala fè de Lluis XI. Fatlera d'En Joan en combatre ab ajuda dels catalans. Vinguda del primogènit Ferran, quin ne pogué ésser l'objécte y despropòsits dels historiadors sóbre aquest punt. Procehir enigmàtich d'En Ferran y abandonament de Perpinyà per los francesos. Concordia: progécte de córts per que, ab sos donatius, puga satisfer-se lo rey de França. Suposta entrada triumfal del Rey a Barcelona. Continuació de córts a la capital: falsedat de la concordia y de la pau. Embaxades inutils a Paris, noves acomeses de francesos, y fútils rahons dels qui defensen lo rey d'Aragó o lo de França. Nova guerra contra francesos: convocació del somatent. Terrible setge de Perpinyà: castichs terribles. Sort d'En Ferran a Castélla: realització dels propòsits de sa ambiciosa mare. Angóxes pecuniaries. Fam dels assetjats a Perpinyà: mort del fill d'En Blanques, altre Guzman *lo Bó*. Sotsmissió d'aquesta vila y titol de *Fidelissima*. Pesta a Barcelona. Temptativa d'avenç per Catalunya, dels francesos. Trista situació del pahis e indiferencia del vèll Rey. Bàndols feudals y politichs. Calumnies dels historiadors contra lo noble comte de Pallars: mires dels Cardones en fer-li la guerra. Capitans castellans removent Catalunya. Providencia de córts per la defensa de la terra. Vinguda del rey de Portogal: confusions. Companyies soltes: resistencia als francesos en l'Empordá. Ridícola idea d'un Parlament al Empordá, prescindint de les veritables córts. Perills a Castélla y a Catalunya: cuyden conjurar-los combinant casaments. Les córts se trasUaden a Barcelona: les mira ab indiferencia sa presidenta, futura reyna de Nápols, qui se-n va tantost a sa destinació. Amabilitat passatgera del Rey: presideix aquest les córts y fa nova proposició o discurs. Rabequeries del monarca y donatiu que li fan les córts. Subjugació del marqués d'Oristá a Sardenya. Giptanades sóbre los comtats de Rosselló y Cerdanya. Lleugeresa d'En Ferran y aplom del rey son pare. Malaltia del Rey, qui li priva de concórrer a les córts: comissió que les representa. Tréva del de Pallars ab los seus enemichs. Transigeix lo Rey ab los francesos, y prescindint d'aquell, los acometen los nostres capitans. Trista situació del Rey e ingratitut del seu fill. Darrera malaltia y mort del Rey: grotesques relacions del Carbonell, qui les esplica. Testament o codicil, successió, exequies, trasllació a Poblet, y panteó del Rey. Fills llegitims y bastarts d'En Joan: sa desmesurada afició a amors. Pintura moral del Rey. Servilismes del Carbonell. Cerimonies singulars e inusitades aprés de la mort del Rey: qui les pogué inventar.

JA indicarem a la fi del capítol anterior que cessava una guerra a Catalunya y se-n començava una altra, Desapareguda la causa, ab la unió del rey En Joan y del seu poble, la primera idea que concebría lo novament aclamat monarca, puix no li calía aténdre a ninguna lluyta intestina, havía d'ésser la espulsió d'enemichs estranys d'aquells territoris los habitants dels quals tornaven a llur antiga obediencia, emperò que-n tenien les fortaleses ocupades encare per gents qni entraren primer en ajuda del Rey, després en ajuda dels catalans contra En Joan, y qui a-les-hores no defensaven ni l'un ni l'altre, emperò qui-s manteníen als seus llochs per orde del rey de França, fins a tant que aquest y lo rey d'Aragó se convinguéssen, cosa ben difícil. Axò éra la veritable causa de la guerra. Recordarà lo llegidor les indiscrecions comeses per En Joan, con, per exir d'angunies; tractà ab Lluis XI, empenyorant-li los comtats de Rosselló y Cerdanya y nomenant-lo lloch-tinent séu en los dits comtats, axicom lo rompiment entre abdós monarques y les simpetíes manifestades als catalans rebetles per lo rey de França. Si abdós tractants haguéssen obrat de bona fè, no hauríen arribat al compromis qui dóna peu a la nova guerra; car ni Eu Joan no esposaría en podèr d'un ambiciós richs y estesos dominis que aquest cobdiciava, fent-los servir de hipoteca per la paga d'unes quantitats que no podía satisfer, sóbre-tót con fèu lo contracte, ni lo francès devía, cegat per la ambició, cercar lo pretest de manlleuta per apoderar-se d'uns territoris que cobdiciava, puix podia arribar lo cas de podèr-li satisfer lo deute, que cessava dés lo moment que dexava Lluis d'ajudar l'altre contractant y favoría directa o indirectament los seus enemichs. L'un y l'altre reys s'enganyaren en aquest punt o millor, un y altre obraren séns cor de complir, y puix Lluis tenía un deute pendent y encare desijava que no lo-y pagassen per fer-se séua la hipoteca y En Joan ni volía pagar-la ni regonèxer-la, per recobrar aquest la hiqoteca no tenía altre remey sinó foragitar-ne los qui la

retenien, aquesta éra la fórma alhora que causa de la nova guerra, que Catalunya, Rosselló y Cerdanya unides ab lo rey d'Aragò se proposaven fer, posat que estaven resoltes a no ésser franceses, disposició magnífica qui favorejava sobremanéra al reconciliat Rey per dur a fi lo seu propòsit.

Ab aquesta idea, poch s'adorm a la ómbra de la pacífica olivera plantada en Catalunya per lo rey En Joan, ans procura séns triga conseguir llorers que puga compartir entre los seus nous favorejadors, fins a-les-hores enemichs, y tras havèr tramés comissionats a Perpinyá, que-n conservava lo castéll poderosa gorniciò de francesos, y a altres punts de aquells estréms, va cuytosament aparellant lo camp per podèr presentar-s'hi en persóna tan prest y veure si, per la força de les armes, ateny deslliurar-se del seu compromis ab Lluis XI, entant que aquest lo distrauen ab particulars lluytes altres princeps. Al dir ab la força de les armes, entenèm usant les qui militat havíen fins a-les-hores contra Catalunya çò és, l'exèrcit Reyal, que vehèm traslladat tantost al Rosselló quasi ab los metéixs capdills o capitans qui ací guerrejaren, y endemés les osts qui en lo dit comtat seguien la veu d'Ortafà y altres senyors, declarats, de poch, enemichs dels francesos y servidors del rey En Joan, no ponderats reforços vinguts d'altres reyalmes y estats, que sols los veu la imaginació d'alguns historiadors. Mes avant, Catalunya en pès'ajudaria al recobre d'allò usurpat, per los camins que té costumats.

No-s crega lo llegidor que al pendre aquesta empresa lo rey En Joan se veja del tot lliure o desambaraçat d'altres compromisos y temors qui poch abans l'afexugaven: lo metéix rey de França procura introduhir gents per Navarra per veure si dividint lo nucli de forces aragoneses acantonades al Rosselló, podría obrar més desempatxadament en aquest comptat, si bé-s veu burlat per haver-li negat lo pas la princesa Na Lionor, viùua en aquella ocasió del de Fóix: la sospita contra l'infant don Enrich d'entendre-s ab lo seu parent lo rey de Castélla, la veu En Joan justificada, car se tractà llavors de concloure son matrimoni ab la filla de la reyna

Joana, mala ómbra per la prosperitat d'En Ferran y Elisabet y en conseqüencia, per conjurar la nuvolada qui menaçava, los calía fer aquests grans esforços, per més que-ls hi ajudava en gran manéra lo cardinal de Valencia, legat apostòlich, lo qual tractà ab los senyors de la casa de Mendoza per que jurassen per successors de Castélla lo Rey y la Reyna de Sicilia.

D'una mà o altre veuria En Joan remey a aquells mals de fóra, o-s refiaría molt de la seua sort y estela, con, al revés de quant abans practicava, lluny de parar preferent esment en les coses de Castélla, posà tota sa provatura, ilusió y esperança en la empresa d'espulsar ab los catalans ensémps, los francesos de Rosselló; y axí ho dóna a entendre, al pronunciar cert discurs a la esglesia major de Perpinyà, on (segons lo Feliu, guiat ben segur per Marineo o un altre autor) li suplicaren los capitans que per alleujament dels seus anys, no militas en aquella guerra, y, en representació séues cridas lo seu fill «qui prou feyna tenía en conservar-se a Castélla;» per què los hi contestà ab militar esforç: «*Cada uno haga su deber;*» que és com si hagués dit, que lo fill basqueig de conseguir allà domini, basquejant jo de no perdre-l ací. Tal fóu la decisió del Rey, que ja dés la primería del any 1473 lo vehèm traslladat a Perpinyà; historiadors hi ha qui asseguren la seua sortida de Barcelona lo 29 de Desémbre anterior, y allà roman fins als darrers de Juliol, com veurèm, esdevenint-se entretant açò que anam a apuntar.

Lo Zurita y altres historiadors dónen com a recobrat ja tantost, y a la entrada del nou any, gran part del territori, car séns no gayres castélls que no-s nomenen, la població de Perpinyà, menys la fortalesa o castéll, Elna, Argilers y Canet se retéren per complert, sostenint-se solament los francesos a Salses y Coblliure; y en aquesta situació tan favorable bé-s trobava En Joan ans del més de Febrer, dés la qual data ençà resideix ja definitivament a Perpinyà. Segons los dietaris, fins al mes de Maig no transpuntà per ací En Ferran, qui entrà a Barcelona lo die 31, *amenant molt noble gent de Castélla y Aragó*, séns que sapiam si per aquesta gent cal

entèndre comitiva o exèrcit, si bé es més probable lo primer y allà estigué llarga temporada, ignorant-se en quin témps partí, puix la primera vegada que-l tórnen a nomenar és lo 23 de Juny a Castelló d'Empuries, de ón ne surt per anar al encontre del seu pare, precisament dos díes après d'un famos fét d'armes, en lo qual lo vell En Joan tingué ocasió de acreditar-se: «En aquest die (consigna lo dietari lo díe 21 de Juny), al sol exint, venint un carruatge de vitualles d'Elna a Perpinyà ab sexanta genets del senyor Rey, exiren del camp francès passats de cent homens d'armes y molts arxers, y desbarataren lo dit carruatje con estava a punt d'entrar a la vila; emperò arribant lo fét a ohida del Rey, isqué aquest séns triga ab gent d'armes y peons, y de tal manéra carregaren contra los fraucesos, que-ls posaren en fuyta, desfent-los, matant-los y anant-los al encalç fins a les llurs tendes y camp, essent lo resultat que moriren dels francesos prop de un centenar, la major part homens d'armes, noresmenys de molts que-n restaren presoners, enrre los quals hi havia monsieur Dulay, gran capità del Rey de França, monsieur Darmenyach y molts altres granats francesos, mentre que dels nostres no hi hagué més morts que lo fill de mossèn Pére de Roca-bertí, un genet y un peó. En axí la valent cavallería del senyor Rey, après d'alçar lo camp, se-n portà gran gloria y fama per lo dit acte.»

La anada d'En Ferran dés de Castelló arrodoneix per los seus eféctes, la nova anterior y confèrma lo plan que portava lo Rey de Perpinyà estant: «En aquest díe (esplica lo metéix dietarí ab data del 24), lo mencionat rey de Sicilia, primogènit del senyor Rey, isqué del punt abans designat (Castelló) y entrá en Rosselló, çò és en Elna ab 120 de cavall, poch més o menys, entre gent d'armes y cavallers de la genetia, y molts peons, per anar contra la gent francesa, qui en gran nombre molts dies feya que estava atendada prop de la vila de Perpinyà, ón la magestat del senyor Rey se mantenia, ab molt noble y bella caballeria de gent d'armes y genets contra los referits francesos. Y tenint aquests noticia de la arribada del referit primogènit, tement que nol-s esdevingués

algun malastre, lo meteix die, que éra lo de Sant-Joan, de mati, alçaren lo camp del punt ón lo tenien, molt fort y ben vallejat de fossats, y se-n anaren a Canet, qui tots-témps se mantenía en favor séua.»

Són prou aquestes dues noves per sí soles per que ún se faça càrrech de la situació respectiva dels dos exèrcits, al punt y ocasió de que tractàm: per élles és de veure que ab tot que los francesos no abandonaven la terra, veyen-se arraconats als punts més estréms, y en los propinques sols podien mantindre-s tancats en les fortaleses, méntre que los nostres habitaven en les poblacions, tant a Perpinyà com a Elna, y rodaven per tots indrets cercant escaramuces. Tan diferent és çò que-n escriuen los nostres historiadors, entant que, ans d'anar lo rey a Perpinyà, o sía ans de conmençar l'any, dónen ja com a vençudes les places per los adherits de Rosselló, y emprès lo setge del castéll de Perpinyà suposant que hi va lo Rey no-més a instancia d'aquells, pinten aquest com a escorregut en térmens de fer-li demanar per sa propia bóca que tórnen al domini del francès fins que éll puga pagar la valua del empenyorament dels comtats, y dónen, dés los primers mesos del any, ans del Abril, la plaça de Perpinyà com a asetjada per trenta mil homens comanats per Felip de Saboya, essent axí que confessen ésser entrats en la plaça, a la vista del enemich, innumerables cabdills de reforç, que nomenen, y mantenir-se en les llurs avançades los capitans del exèrcit del Rey, ja coneguts, entre élls l'arquebisbe de Çaragoça, qui d'Elna estant acometía en diferents ocasions les línies enemigues e introduhía quantes vitualles hi anirien segurament de part deçà.

No-s detura aci la imaginació dels reladors als quals aludim, sinó que la vinguda d'En Ferran la suposen instada y suplicada per lo Principat de Catalunya y ciutat de Barcelona, temerosos de veure lo pobre rey En Joan, *ensémps ab totes ses forces*, dedins Perpinyà y voltat de perills, y compten fins a 900 cavalls los que amenà ab si d'altres Estats y reyalmes lo Primogènit, y fan a aquest jóve la ànima de la campanya, y com si a sa activitat fós degut que Barcelona

envias vaxells ab provisions per socórrer les places de Rosselló, méntre que li fan consellar al seu pare que se-n tórn a Barcelona a aplegar-hi córts y demanar major nómbre de soldats y diner, séns lo qual, hi afigen, semblava difícil al de Sicilia podér-se sustentar les trópes en aquells comtats per trobar-se *assolada la terra de Catalunya*.

No podèm contradir en absolut çò que s'atribueix al rey de Sicilia, emperò si que podèm assegurar, tras de minucioses investigacions, que no roman gayre justificat, crehent que sa vinguda fóu ben espontania y no instada, per no ésser sa situació llavors la més favorable a Castélla, y si son pare, qui éra son principal recólze, posava tota sa atenció en la nova empresa guerrera, y-l dexava gayre-bé de banda podía tenir per segur que totes les ilusions que mantenien tant éll com sa muller Na Elisabet, restaven desbaratades. Volgué, donchs, En Ferran, a parèr nostre, veure per sos propris ulls lo gran compromis ón s'aventurava son pare, y més que venir a ajudar-lo contra francesos, fóra son intent consellar-li que desistis de la fatlera fins a trobar-se éll més assegurat; y axi devèm sospitar-ho con tot just si-s veuen ab lo seu pare, que no fóu fins mès avant, s'establexen tréves, y se-n va després lo metéix Ferran a Narbona a veure-s ab lo rey de França o sos comissaris. séns que hagen los historiadors basquejat ni curat d'esbrinar a què hi anà, de què-s tractà en la assentada y còm aconseguí arribar fins allà havènt-hi tant bell exam de francesos per tot-arreu com suposen.

Alguna petita prohomenía d'En Ferran apunten los historiadors, y fins recompten que tingué escaramuces al anar dret a Narbona, méntre que-l pinten com a zelós conceller del esperimentat pare—qui no cregué jamés los concells del fill ni-n freturava, ans volgué persistir sémpre en la defensa de Perpinyà séns voler traslladar-se a Barcelona,—emperò la veritat és que no féu ni més ni menys que los altres cabdills, que no sabèm a què anà al encontre del seu pare, y que sa tornada, con menys podía esperar-se, y certes escursions qve verificà a Rosselló durava encare la lluyta, no dé-

xen d'ésser enigmàtiques, sóbre-tót per lo resultat final; car per més que hom diga de nous progéctes de distribució de forces y de que s'allogas En Ferran a Giróna, lo cert és que al cap y a la fí se-n tornà a Castélla, y si quelcom de bó féren ací no és a ell degut may per may, sinó al caràcter y sabèr del seu pare, unit en aquella ocasió ab los seus subdits.

Lo Zurita diu que al tornar de Narbona a Perpinyà lo de Sicilia «féu donar licencia a tota la gent d'armes de Castélla, Aragó y Valencia, y restà ab sols cinch-cents de cavall y ab los de peu, del reyalme de Navarra qui éren soldats véll,» y que al passar de Perpinyà a Barcelona, «l'arquebisbe de Çaragoça ja no tenía ab sí ninguna gent, y los castellans y aragonesos tots se n éren anats;» cosa que tampoch no encertam a compendre, llevat de creure-s que definitivament s'acostava la pau, o que los catalans sols éren los qui s'encarregaven de la defensa, y en aquest cas, no sabèm a què podía anar a Barcelona En Ferran: car si cessava la guerra, no li calía donar ningun pas y més avantatjós tornar-se-n a Castélla, y si no cessava del tót, debades aniría a la capital a consellar o eczigir nous sacrificis, méntre que Catalunya corría ab tot lo pès de la defensa.

Les apuntacions dels Dietaris nos confermaran aquest procehir enigmàtich del fill d'En Joan; séns consignar que de primer fós estat a Barcelona—ón lo Zurita lo fa entrar lo díe 2 d'Agost, afegint que lo 3 estigué a Mont-serrat,—indiquen que lo díe 19 del metéix mes entrà lo Primogènit venint de les parts de Tarragona. que cinch díes després, lo 23, isqué de nou endret Valencia y Aragó per tenir córts. D'aquí-avant no tórna a ésser mencionat fins al 29 de Setémbre del següent any 1474, en lo qual díe «entra en Barcelona, *vinent de Castélla*, acompanyat del germà del Almirall, del comte de Ribadeu y molts altres barons, nobles, cavallers y gentils-homens de Castélla, Aragó y Catalunya: y havènt fét cap, dótze díes aprés, lo pare, qui arribà per mar lo 10 d'Octubre, y quatre díes aprés d'havèr ordenat lo Rey publicar lo *Princeps namque* o sometent, çò és, con de segur

menaçava un nou perill per Catalunya y son monarca, precisament en aquesta ocasió, lo díe 24 d'Octubre, «torna arrencar l'excelentíssim senyor Príncep rey de Sicilia, per anar a Castélla, ón estava la excelentíssima Princesa sa muller; a conseqüencia de la noticia que rebé de que lo Mestre de Santiago, marquès de Villena, èra mort, de ón podía dir-se que sos afers en aquell reyalme li anaven pròsperament.»

Apart d'aquestes aclaracions, altres de més dificultoses ne deuríem fer respécte de la situació dels estols a Perpinyà y Rosselló; car si crehèm los historiadors, ab Felip de Saboya estava *tot Franca*, séns comptar altres grans forces qui anaven acostant-se, y En Joan *ab totes ses forces* arribà a estar tancat a Perpinyà per espay de tres mesos, donant-se còm a veritable setge aquell que posà a aquesta vila lo francès; y alhora que dónen contínua noticia d'entrades y sortides sémpre victorioses dels nostres, veu-se lo Rey exint a rebre lo seu fill, ab gran pompa, fins a mijan camí entre Elna y Perpinyà, y En Ferran, tantost traversar fins a Narbona, se recompten los preparatoris dels nostres, dins la metéxa vila, per conquerir lo castéll, y per fi, retraure-s los francesos con podíen estar més afanosos, desarmar-se gayre-bé los nostres, tornar aquell y a cap de poch, séns motivar ni indicar-ne tan sols la causa, més que recular de bell-nou, disoldre-s repartint les seues gents per Llengadoc, Guiana y Provença. Açó és quant trobarà, en resum, lo qui llegirà les obres dels dos annalistes, aragonès y català, al parlar aquests dels féts corresponents al any 1473, esplícant no-més com a motiu d'aquesta primera suspensió y després reaparició del exèrcit francès: una tréva demanada per lo metéix Felip de Saboya, que devia durar del 14 de Juliol fins al primer de Octubre, per la qual se nomenaren conservadors o jutges, qui fóren de nostra part, En Antoni Cardona y En Matéu de Mont-cada, y per part del rey de França, François de Tiarsant, batlle de Gisors y Bau de Sant-Gelays, senescal d'Algolmoys; a conseqüencia de què, acomiadaren los nostres la gent demunt dita, y a-les-hores, obrant los francesos de mala fè, tornaren a posar lo llur camp sópre Perpinyà, vers lo mes

de Juliol(acte vérament misteriós, puix la hora que, per estar desarmats los nostres, y conservar encare l'enemich establiment en lo castéll de Perpinyà, calía témer més que may algun desastre, s'esdevé la desaparició que indicarem, no trobant lo Zurita altra esplicació sinó que «o per tenir provehit lo castéll de Perpinyà y les altres forces de Rosselló de la gent necessaria, o tenint per segur que no faríen ningun efécte, tornaren a llevar-se altre colp de Perpinyà, y escamparen llurs gents per lo Llengadoc y Guiana y per la Provença,» pobre rahó, puix que precisament aquests avantatges havíen d'encoratjar als francesos per no desistir en llur volença, essent-ne aquesta que lo rey d'Aragó no s'apoderas per la força de la hipoteca que donada havía.

Semblants observacions nos induhen a calcular, en suma, que En Joan, tingué una bona pensada al empendre aquella guerra com a camí per rehabilitar la antiga unió de rey y poble, ab la qual si no a-les-hores, més avant per ventura, podría foragitar los seus acreedors del Rosselló; y que com a capità, atenent sa edat quasi octuagenaria, se comportà dignament, car no desampara lo lloch del perill, y encoratjà ab sa presencia la fermetat dels seus; emperò, quant als exèrcits y féts d'armes, ni fóren aquells, per part del enemich, tan crescuts, ni, en conseqüencia, fóren notables los segóns; car, d'ésser lo nómbre dels francesos aquell ponderat, lo setge fóra estat veritable setge, y posat cas que les nostres forces fóssen també prou a contrarrestar-los, puix que ab tanta avinentesa les fan entrar y eixir de la vila, ne resultaríen formals y terribles batalles que bé vehèm que no-s donaren. Equilibrades, donchs, conceptuam que seríen les forces beligerants, y que les franceses avançaríen o reculeríen segóns éren los avisos y noticies que rebríen del rey llur, vallejant, a més o menys distancia, la vila de Perpinyà; y com per rahó d'aquest metéix equilibri, no resultaven per Lluis ni per En Joan sinó perjudicis — a aquest per les moltes messions que li ocasionava la duració, estant com estava, de la anterior guerra, *tan assolat lo pahis de Catalunya*, y altre per freturar dels estols del Rosselló per batallar ab lo de

Borgonya y endemés enemichs qui-l constrenyíen, d'ací que obrassen indecisos, no esposant-se massa, y cercant no-més ocasió d'enganyar-se mútuament, perçò com ja coneix lo lector la semblança de caracter que hi havía, en aquesta part, entre lo rey d'Aragó y lo de França. Axí no és d'estranyar que hi hagués falsedat en tót, primer en les tréves, y després en los tractes de concordia de què parlarèm tot-seguit, y que ni la guerra prengués proporcions de guerra, ni la pau fós veritable pau.

Si-m pregunten aquest progécte de concordia per qui fóu iniciat, la resposta és prou difícil, car o bé la callen los historiadors o respectivament los de cada nació l'atribuiran a llur contraria: si quelcom assajà també en aquest sentit En Ferran con anà a Narbona, ho ignoram no menys, y sols comença a veure-s moviment per part dels nostres, après de recollits los exèrcits francesos dels encontórns de Perpinyà. Certes, en aquella ocasió hi hagué motiu per que En Joan se inclinas a concordia o la cercas, car apart de la falla de queviures que patía y de la retréta de les forces d'altres Estats qui l'aucsiliaren, tingué dos contra-témps si l'ún malastruch l'altre més: primerament la nova d'havèr-hi tréves fermades entre lo rey de França y lo duch de Borgonya, y després lo caure malalt de gravitat en aquella vila; axi no fa a meravellar que usassen de totes les vies per estalviar majors mals.

Al arribar a aquest punt, poch ni mol no s'hi mira lo Zurita en consignar aquest desig del Rey, séns declarar si anteriorment fóu o no iniciat per ell-metéix lo plan de concordia, puix diu que «res al món no desijava més lo Rey, sinó reduhir aquells Estats a sa Coróna per camins dreturers,» afegint tantost, que «entretant los enemichs servaven y no servaven la tréva (de ón hauriem de suposar que n'hi hauría una segóna), y no dexaven de fer guerra. ni tampoch los nostres; y estava En Pére de Roca-bertí a Canèt, esperànt la resposta de la consulta.» A aquest personatge, qui éra estat presoner a França, atribuexen la iniciativa de la concordia, méntre allà estigué dihent-se que *«per sa plàtica se remogué-*

ren camins, y vista la disposició dal Rey y la falla de vitualles, *fóu deliberat tractar de la concordia.*»

Lo dupte està en si Roca-bertí, presoner, inicià per sa voluntat lo tracte, si éra instrument d'En Joan o del seu fill, o si a éll se dreçà lo Rey francès, conexent lo personatge de valiment en l'esperit del seu enemich, y de totes les passades, no dexa de sobrependre que tant per endavant, y con encare no s'éra *deliberat tractar de la concordia* a Perpinyà, s'hi trobàs ja deslliure lo dit personatge, séns havèr-se verificat encare alguna permuta de presoners. Emperò la veritat és que la concordia verifica-s, essent fermada, segóns lo Zurita, per lo nostre Rey, a Perpinyà, lo 10 d'Octubre, y per lo rey Lluis, a Dempierre, lo 10 de Novémbre, essent la substancia de tan vergonyós tracte que les fortaleses de Rosselló se metrien en podèr d'una de les quatre persónes que designas lo rey de França, y que éra tingut acceptar-les lo d'Aragó, que la persóna elegida fóu lo senyor d'Aluda, y que açò fóra fins a tant que En Joan pagas al altre monarca tres-centes mil corónes; a conseqüencia de la qual cosa, ans no isqués lo nostre rey de Perpinyà, previngué los dels seus Reyalmes *per que l'ajudassen a aquesta paga de les tres-centes mil corónes, o en cas de rompiment per la prossecució de la empresa:* a semblant fí encarregà al seu fill la convocació de Córts a Aragó y Valencia, que demunt indicarem, y encare més, tingué bon compte, al jaquir la compromesa vila, de confermar a totes ses autoritats y habitants tots los llurs antichs privilegis, y de concedir-los-ne altres de nous, jurant-ne la prometença ab tota cerimonia y pompa.

Aquesta descripció engrunada, que-ns he calgut fer, per justificar tantost quant infundada no es la rebuda que després féren a Barcelona al rey En Joan, donara a conèxer ben clarament al llegidor l'estat de la terra qui fins a-les-hores éra estada encesa de la guerra, y la fùtil basa ón reposava aquella concordia, difícil de complir, o millor la imminencia inescusable de renovellar-se aquella a la millor ocasió. Lo rey En Joan tornava, donchs a Barcelona, sèns havèr assolit lo seu obgécte, més compromés que no abans en la paga de

la quantitat la insolució de la qual donava dret als francesos a retenir la hipoteca, y séns havèr conseguit foragitar aquests de les fortaleses, ni havèr lliurat ab élls que-n pugam dir, grans batalles. Per lo córs natural dels féts, y posat que, durant aquella pau interina o aparent, millor estaría lo Rey a la capital, que no a la frontera, per l'espatxament dels molts afers què li convenía resoldre, havèm d'acceptar que veritablement anas a Barcelona En Joan, y que açò fos dins l'Octubre, puix que en aquest mes s'èra fermada per la seua part la concordia.

Los dietaris de la Deputació no dónen noticia de ninguna vinguda fins al any següent 1474; encare vers l'Octubre, cosa que pot ésser omissió involuntaria, y lo *Llibre de coses assenyalades*, ón no hi solen mancar les descripcions de les entrades pomposes de reys, se limita a dir que «dimars 12 de Octubre del 1473, la magestat del nostre senyor Rey e senyor arribà ab cinch galéres e una fusta, a Badalona, e hic desembarcà;» essen de notar tantost als registres de cancillería, datats los documents, dés lo 20, y ningun d'anterior, al monestir de Sant-Geroni de la Murtra, y de Barcelona fins al Novémbre. No podèm, donchs, assegurar, çò que-s féu lo monarca durant los vuyt díes que hi ha entre lo 12 y lo 20; emperò posat que ans de passar a la Murtra entras a la capital, si és cert que aquesta vegada fóu rebut de la manéra que transmeten les historíes, és aquest fét lo més ridícol de quants ne registren los Annals de la patria catalana. Copiarèm lo tést del Zurita, com a més antich, emperò fent la salvedat de que aquest autor ne prengué la relació del cèlebre Joan Francès Boscà, qui, diu, «n'escriguè particularment la relació de tót, y no féu menció del díe en què lo Rey entrà.»

Veus-ací lo tést que preferim: «Tornat lo Rey de Rosselló vers la ciutat de Barcelona, los del govern d'aquella ciutat lo suplicaren que hi entras, com axí ho requería tan senyalada victoria, y li aparellaren un càrrus triumfal y tiraven lo càrrus quatre cavalls blanchs, adestrant-los a mà dreta cavallers y a la esquerra ciutadans. Seguía lo càrrus, co-

bert de brocat morat, y anava lo Rey assegut en sa Reyal cadira, sóta un talem que-l portaven los Concellers, y alguns senyors y cavallers: ... entrà áb questa magestat y Reyal pompa per la porta de Sant-Daniel, y aplegat al pont de Santa-Martra va rebre-l la processó de la Clerecía de la esglesia Catedral; y en aquest punt baxà lo Rey a adorar la Creu, y d'allà se-n anà a la plaça del Born, ón li anaren a fer reverencia totes les confraríes, y continuà sa vía per lo carrer major al Regomir, fins al palau del Bisbe.» Ridícola parodia fóu aquesta d'un triumfador romà, car tornava aquest humiliat, dexant al lloch de la guerra ocupades les fortaleses per los seus enemichs, y havènt fermat ab aquests una humiliant concordia: estúpida beneyteria d'un véll qui s pagava de pompes, con la feblesa del seu braç y del seu cap no li podíen proporcionar positives victories; y sarcasme repugnant del abans tan celebrat caràcter català, tan enemich de baxeses, tan cavallerós en ses reconciliacions y tan juhiciós y mesurat en los seus obsequis. Veritablement simbòlich havía de semblar lo contemplar un octuagenari assegut en lo rich setial dels seus majors, y aquest alçat en l'ayre com podría portar-se en pública professó la més sagrada Magestat, y per afegidura adestrant los animals qui tiraven lo càrrus ón s'hi trontollaríen lo bandejat soli y lo xaruch monarca, cavallers y ciutadans qui no s'envergonyien de fer lo paper d' humils patges, oficiós servilisme que no-s dexa compendre de part del qui estima quelcom sa propria dignitat: simbòlich, si, havía de mostrar-se als ulls dels veritables catalans aquell inusitat aparat, aquella immotivada pompa, que per estremada tenía les proporcions de darter y perdurable comiat; car, lo qui bé ho rumias havía de veure que éra aquell véll monarca lo darrer qui bé o malament conservas la indepencia de la Coróna d'Aragó, lliure de influencies estranyes, y, per tant, lo rich setial que ocuparen a Barcelona, com a céntre d'aquella, los qui s'intitularen descendents alhora dels Ramirs y los Berenguers, havía de romandre, mort lo rey En Joan, buyt y abandonat, per estimar-se més

lo successor ocupar, anch que fós a miges, ab sa muller lo soli castellà (1).

Si aquells qui disposaren tan afectuós comiat fóren, axicom la relació espréssa, *los del govern de la ciutat*, poca favor se féren, podènt dir-se que ab aquell acte profanaren y escupiren demunt la tómba del infortunat príncep de Viana: si fóu lo metéix Rey qui ho ordonas, lluny d'alcançar gloria ab aquell acte, no-n conseguiría sinó compassió o burla de part de les altres nacions y princeps; y si fóu lo rey En Ferran. o los àulichs del pare o del fill los qui idearen tan estemporania fésta, bé és de creure que, ab élla, més que portar alguna fí política o patriòtica, pretenguéren gaudir-se en la humiliació dels metéixs catalans. Mas no és possible! Lo nostre juhí se resisteix a acceptar lo monstruós part de la fantasía del Boscà, car méntre ningun document de cancillería no justifica lo fét, con los Dietaris lo passen per alt, con ninguna menció no-n fa lo Cronista contemporani més entussiasta y admirador de les *virtuts* del rey En Joan, Pére Miquel Carbonell, y con lo juhicios Zurita, ab tót y trasmetre la relació, conegué que allò «ans fóu triumfar de la malicia del seu adversari, que no d'havèr foragitat los enemichs del Rosselló,» prova certa de que al Annalista li repugnava la fórma del triumfe, per més que no gosas confessar-ho, bé podèm duptar del fét y fins alegrar-nos del dupte, a gloria de Barcelona y adhuc per lo bon nom, del metéix rey En Joan (2).

(1) Entant fóu axí que, desaparexent la córt de Barcelona y no fent-hi estada los monarques, fóu donat en present a la Catedral la dita cadira d'argent, y és lo metéix qui serveix de basa a la custodia en les professons del Córpus, conforme ja ho indica lo Feliu ab aquestes paraules: «assegut en la antiquissima cadira d'argent, consagrada després, al Dèu dels Exèrcits, y veritable Déu Par, Senyor qui, liberal, havia concedit les victories a la Nació catalana.»

(2) Los Dietaris del Arxiu Municipal de Barcelona confórme ab quant acabam d'alegar, les descripcions d'entrades de Reys que allà-s consérven no consignen la de què tractam, y de les actes del Concell corresponents al Octubre y al Novémbre, se-n desprèn que d'ençà de sa arribada lo Rey estava malalt y després convalescent a Sant-Geroni, que allà anaren a visitar-lo comissionats del Concell per consultar-li sóbre si farien fésta d'entrada per éll y lo senyor Primo-

Bé o mal de salut, lo rey En Joan se trobà a Barcelona vers lo Novémbre del 1473. Lo seu principal fitó, entant que hi estigué, havia d'ésser inventar mijans pecuniaris per continuar la guerra inescusable, tan bell punt com s'esdevingué un rompiment; y havía d'ajudar-hi aximetéix lo Primogènit, qui a aytal fí se-n anà a Aragó y Valencia ab l'encàrrech de aplegar córts. Segóns vehèm, no-s donà gran préssa En Ferran, o no pogué complir l'encàrrech del seu pare, car en lo Setémbre troba-s *dolent* a Tertosa, esperant entretant lo témps de les córts del reyalme d'Aragó, tant que féu mester convocar-les novament, anant a aytal fí a Çaragoça «per procurar que lo Rey hi fós servit en ajuda de la paga que calía fer al rey de França, per l'empenyorament dels comtats del Rosselló y Cerdania,» fét que coincidí ab la entrada dels senescals d'Armanyac, Aura y Comenge per Ribagorça, donant ab açò senyals de que éra falsa la pau y tréva que suposaven eczistent.

Res no diuen del resultat d'aquestes córts aragoneses, ni del propòsit d'En Ferran, quí, per lo vinent Nadal, lo trobam ja a Aranda de Duero ab sa muller ensémps; y les córts catalanes que hom suposa convocades per lo Rey, ab la metéxa fí, a Barcelona, no son sinó continuació o prorogació d'altres que n'havía aplegades inutilment a la primería del any a Perpinyà, traslladades al present a Barcelona, llà ón tornà En Joan a fer nova proposició o discurs de la coróna demanant socórs, després a Lléyda, més tart a Balaguer, presidides, en absencia del pare, per la infanta Na Joana, y no concloses per havèr durat anys, morint-se en aquest espay lo Rey, segóns que tót resulta dels tres distincts exemplars del procés que-s conserva en lo Reyal Arxiu.

gènit, y per parlar-li del donatiu que solicitava; que quant a la entrada ho dexà lo senyor Rey a parér del Concell, si bé deyen «que al dit senyor li sabría bó que li féssen entrada ab càrrus:» emperò davant la dificultat de no havér-hi cabals per messionejar-ho, jatsia que-s nomenaren comissionats per tractar-ne, tot se-n anà en consultes ab tresorers y racionals, continuant en la metéxa incertitut a la darrera sessió d'Octubre. Y a la immediata del 6 de Novémbre, lo rey En Joan ja éra a Barcelona; de manéra que a les sessions successives no s'hi tórna ja a parlar més d'entrada y késta, mèntre que no s'oblida tractar del donatiu, la part més positiva y que més interessava a-les-hores al pseudo-vencedor.

La tardança en resolucions tan apremiants equival al més positiu destorb, y En Joan no podia mostrar-se gayre satisfét ni tranquil, per més que al seu fill Ferran li sots-rigués la fortuna, car en aquella ocasió li trametía lo duch de Borgonya lo collar del Toysó d'or, los del comtat de Biscaya s'inclinaven a regonèxer com a successors a Castélla lo Princep y la Princesa, y lo metéix rey don Enrich consentía amablement en tenir vistes ab sa germana Elisabet a Segovia, y no havía de trigar gayre en vèncer dos grans obstacles qui s'oposaven a sa prosperitat, puix que durant l'any 1474 han de morir lo mestre de Santiago, com ja indicarem y lo rey don Enrich, de ón restarà del tót planer lo camí per asseure-s al setial de Castélla En Ferran y Na Elisabet.

En altre témps, certament, lo rey En Joan d'Aragó avanposava los afers de Castélla als propris, y açò éra con lo pare cercava manéra de fer una posició al fill; emperò are que lo minyó ja éra home, estimava lo vell més prudent y vantatjós dexar En Ferran que fés per sí son afer, y ell aplicar-se exclusivament als assumptes propris y que li tocaven més de prop, com éra eixir, de totes les passades del compromis ab França, ja fós pagant çò que devía, ja combinant astucies diplomàtiques, o ja, per fi, si no hi havía altre escapador, tornant a la guerra del Rosselló; per què s'acostà íntimament a sa antiga enemiga, a la que amanyagava llavors ab estréms d'amador infehel penedit, a la escorreguda y desangrada Catalunya. Passant lo témps, escassejant los recórsos, constreyent lo rey Lluis, y convençut En Joan de que per heure-se-les ab aquest no n'hi havía prou ab igualar-lo ab astucia, mas avantatjar-lo, prengué la determinació d'enviar-li uns comissionats o embaxadors ab la fí de fonamentar la concordia o entretenir-la almenys per veure si entretant sorgia un nou recórs. Lo dietari de la Deputació marca, lo díe 4 de Febrer, la exida d'aquesta embaxada en los següents térmens: «Aquest díe, partí de Barcelona l'egregi senyor comte de Cardóna e de Prades per anar al rey de França, com a embaxador elegit per la magestat del Senyor Rey, ensémps ab lo noble religiós fra Huc de Roca-bertí, Castellà d'Am-

posta, *qui ja éra a Perpinyá.* Van abdós molt altament abillats, e acompanyats de molt noble gent, cavallers y gentil-homens amenant passat de dues-centes cavalcadures.»

No mancà a la cortesía lo rey Lluis, car trameté personatges per l'acompanyament dés de la frontéra a París; emperò méntre axí complía, feyen-se a Perpinyà majors preparatoris de defensa, noves y majors forces s'atansaven per les parts de Narbona, y no-s trigà gayre que lo meteix governador francès d'aquella vila, lo senyor d'Aluda, cuydà pendre Canet, si bé pogué burlar-lo passant-li davant En Pere d'Ortafà, lloch-tinent general del governador. Per la nostra part no s'oblidà provehir Perpinyà, introduhint-hi blat que portaren algunes galéres de Sicilia, emperò al meteix temps, com a contra-mijà, los francesos començaren a talar entorn de la vila, a apoderar-se de correus y a establir un veritable bloqueig.

Al veure açò, que éra als volts del mes de Maig, lo rey En Joan, ni esperà tan sols a sabèr lo resultat de la embaxada, car cridà en son adjutori als que pogué, escrigué al seu nebot, lo rey Ferran de Nàpols, per que li envias cinch-cents homens d'armes, manà anar a Barcelona la infanta Na Joana qui hi entrà ab gran solemnitat lo díe 30 de Març, escrigué a son fill Ferran, lo qui, com ja diguérem, entrà a la capital lo 29 de Setémbre, se-n anà en aquest entremig, no sabèm ab quin obgécte, lo rey al Empordà, y convençut vers l'Octubre del mal jahent que prenía la guerra, y de la inutilitat de la embaxada, tornà per mar de Roses a Barcelona lo die 10 d'Octubre, ón lo díe 21 manà publicar lo *Princep namque* o sometent, alegant per motiu «la moltr gent d'armes de França qui estava a punt d'entrar al Rosselló.» Ja diguérem que per *ses prosperitats* lo primogènit En Ferran se-n tornà a Castélla quatre díes després.

No parlèm de la anada del Rey ab sa gent, séns esplicar, de passada lo curs de la embaxada. Molt li devèm, per podèr parlar de tant important afer, al annalsita Zurita, quí, en diferents capitols, facilita les més minucioses noticies que hom puga desijar, recomant-se sa llegide als curiosos. De

tan engrunat e interessant treball se-n desprèn que la emba xada per produhir millor eféete, anava solament en nom del rey d'Aragó, sinó encare d'En Ferran com a rey de Castélla, alegant lo pretést d'intimar més y més la aliança entre los tres princeps, al qual obgécte proposaven lo matrimoni de la novençana filla d'En Ferran y Na Elisabet—infanta qui tenía lo metéix nom que la mare, y qui comptava a la soho tres anys d'edat, néta per consegüent del rey En Joan,—ab Joaquim, delfí de Viena, fill primogènit del rey de França, ab la prometença de donar a la nuvia en dot cent mil florins d'or d'Aragó com a infanta aragonesa y cent mil dóbles castellanes com a infanta de Castélla. L'Annalista regoneix molt bé de çò que tenía En Joan més lluny del pensament éra allò de les aliances y del casament; y puix no éra tan curt lo rey Lluis que no conegués lo metéix, puix que tal embaxada no podía tenir més obgécte sinó gonyar témps y entretenir, esquivant que s'amparassen del Rosselló los francesos, burlà ab lo més gran esparpall les estratagemes diplomàtiques del rey d'Aragó, y séns dexar-se veure als embaxadors, qui tinguéren que tractar per força ab consellers ben informats, ans bé donà orde que tirassen avant en la empresa guerrera del Rosselló, méntre aquells fóren constrets de discutir, més com a advocats que no com a diplomàtichs, en lo Concell reyal de França, essent llurs rahons y les que, séns empatx, los hi donaven en contra los ben previnguts concellers de Lluis, un mutual alegat de recriminacions, negatives, ponderacions, falsedats, tergiversacions y ultratges, a tot lo qual no poguéren donar fí sinó anant-se-n enfastijats los embaxadors: y encare per pör d'ésser deturats, com axí ho atemptaren, per havér volgut «que les capitulacions se vehéssen per persónes de lletres en dret civil, que no fóssen sospitoses a les parts,» proposta que féren-los-hi retirar tot-seguit y renunciar a élla, jatsía al estar fora los murs de Paris, ne protestaren en podèr del embaxador de Nàpols, declarant que aytal renuncia la havíen féta a la força.

Segóns los concellers francesos, éra estat lo rey llur lo

home més sencer y generós, y En Joan l'havía enganyat prometent-li que lo Rosselló estaría en favor séua al entrar l'exèrcit aucsilar, essent axí que los seus habitans los enujaven constantment ab tót y ésser rebetles al rey llur, que a éll éra deguda la salvació de la reyna a Gіróna y les conquéstes de Tarragona y altres ciutats, que may la terra de Rosselló no éra estada tan ben administrada, florexent y pacífica com durant la temporada que transcorregué dés del empenyorament a la darrera sublevació, y finalment que encare tindría dret la França a reclamar més de çò que éra estipulat, en esguart de les grans despeses qne li ocasionaren per raho de la nova guerra: y segóns los representants d'En Joan, ningun dret no tenía Lluis a percebre cò que li prometéren y menys a retenir los comtats en penyora, per no havèr complit lo pacte, qual éra no desistir de la ajuda fins al complert triumfe del Rey, çò ès, fins al recóbre de tot lo patrimoni y la subjugació de Barcelona, cosa qne havía tingut de fer En Joan per si, y del tot abandonat dels francesos, que la Reyna no n'hagué fretura per défensar-se a Gіróna, ni éra a élls deguda la conquésta o adquisició de ninguna ciutat, ans bè llur maltracte los féu odiosos, axicom la incomportable duresa de llurs governadors; y no altra causa, éra açò que sublevat havía los rossellonesos contra élls; de manéra que estaven justament relevats del jurament y homenatge interí que-ls éra estat forçós de retre al rey de França.

Lo llegidor, ja informat de tot quant s'esdevingué d'ençà del començament de la guerra de Catalunya ab lo seu Rey, y del caràcter d'abdós contractants, pot judicar imparcialment are la questió y conèxer fins a quin punt arribaren la senceritat y bona fè d'un y altre,

Motius, donchs, de penedir-se de sa indiscreció tingné En Joan, y a mida que vaya avançar los francesos fent malvestats, y que los embaxadors a sa tornada, éren també tormentats—car és de sabèr que fóren deturats a Lió y a Montpeller, fent-los tornar enrere, y obligant-los de nou a renunciar la llur proposició, a la qual accediren ab noves protés-

tes, emperó séns podèr tirar avant en molt de témps.—no tenint a punt los recórsos que li feyen mester, atenent lo seu caràcter y edat, y a que per falla de salut, perçò com patía llavors de cortanes, no podía traslladar-se personalment al teyatre de la guerra, havía de desesperar-se certament, tement per ventura que s'emboyras en los darrers anys de sa vida tota sa passada gloria. Les úniques osts ab que pogué comptar de prompte En Joan fóren les companyíes italianes, comanades per Julí de Pisa, qui li havía facílitat son nebot Ferran de Nàpols, les quals procuraren defensar Elna; emperò ni aquestes ni los esforços dels capitans Pére d'Ortafà y lo bastart de Cardona, no fóren prou a deturar la impetuosa invasió, y per més que arribaren a apelar al recórs de destruir la vila a la part jussana y de derrocar les cases, retrahent-se élls dins la fortalesa, los calgué cedir a la fí, y envers lo 17 de Juliol los francesos restaren senyors d'aquella població, Clayrà, Torrelles, Vila-llonga, Santa-María de la Mar y altres poblacions de cap-a-cap de la ribera, haguéren de cedir aximetéix, y bentost Argilers, Maurelles y Ceret tinguéren forts establiments francesos, y prenguéren se los passos, esquivant que s'introduhissen queviures al Rosselló, méntre ells per Canet introduhíen quant los éra convinent.

Serà de sobres que referim quina sería a-les-hores la situació de Perpinyà, posat que ja, la hora que cuydaren defensar Canet, se trobà aquella vila *tan sola de gent*, que no hi hagué camí de proporcionar ajuda. De prompte En Joan que fóra combinent traslladar les córts que-s tenien a Barcelona, a Giróna, per podèr d'allà millor provehir a la defensa de Perpinyà; emperò no passava allò d'ésser una ilusió, si no tenía camins més positius per combatre, y sols algun reforç d'Aragó, qui devia acompanyar En Ferran (puix diuen que aquest *yua sin gente*) y algunes companyíes de biscains y navarresos qui hi concorreguéren, fóu tót quant podía fer-ne paga lo rey En Joan, per contrastar a la multitut francesa. Catalunya, per tant, havía de fer un nou y sobirà esforç per no mostrar-se remissa en sa defensa; y axí vehèm que fóu en

aquesta ocasió, con, abandonat En Joan, fins del seu fill, qui se-n tornà a Castélla per la *pròspera* nova del marquès de Santiago, apelà al recórs del *Princeps namque* o sometent, lo qual se publicà a Barcelona, quatre díes ans d' anar-se-n En Ferran, lo 21 d'Octubre, verificant-se l'acte ab tota solemnitat, anant mossèn Bernat Terré, regent la veguería de Barcelona, ab la sobre-vésta Reyal, acompanyat de gent de cavall y trompeters, y de multitut de *saigs*, ab *falles* enceses, y llançant arreu l'estentori crit de *¡Via fós!*

Fins al 28 no isqué lo Rey cap al Empordà, séns que sapiam lo nombre de gent que pogué proporcionar-li lo sometent, emperò per molta que fós, no bastaría a contrarrestar la multitut francesa, ni li havia esperança de que vingués prompte reforç d'Aragó, perçò com en les córts que, a Çaragoça, de passada aplegà En Ferran, *por que fuesse el Rey servido en ellas, con gente de guerra, en tanta necessidad*, se promoguéren questions y dificultats forals sóbre presidencia, que no poguéren donar lo resultat desijat, per havèr escaygut entretant la presa d'Elna, que éra lo pijor senyal de la poca esperança que restava tocant al recobre del Rosselló. Ignoram, donchs, les maniobres que féu o pogué fér En Joan ab tan desproporcionat nómbre de trópes, y de les poques noves eczistents no-n resulta sinó que los habitants de Perpinyà, jatsía comptats, se defensaven heroycament; víctimes cada día més del bloqueig que comportaven, que los defensors de la fortalesa d'Elna, a sabèr, l'italià Pisa, En Guillèm Ramon de Centélles, capità d'algunes companyíes de gent d'armes y genets de Valencia, y En Bernat d'Olms, governador del Rosselló ab altres cavallers, obraren ab igual constancia fins al darrer moment, que lo Rey estava a Castelló d'Empuries, lo bisbe de Giróna y En Joan Sarriera, ab algunes companyíes de gent de cavall a Bàscara, y que se-n esperaven d'altres que conduhía un tal Sinisterra.

Al saber-se lo perill d'Elna, diuen que cuydaren los capitans darrerament nomenats passar a Figueres, per amenar de allà socórsos a aquella població, que bé és lo 29 de Novémbre, emperò que no ho poguéren conseguir per tenir ja los

francesos ben fortificats los passos. D'Empuries trobam que passà En Joan a Roses, ón s'hi feyen les provisions necessaries per mar, y que ordenà que-s passassen a Peralada una cinquantena de cavall que havia tramesos la ciutat de Çaragoça que n'éra capità Lluis d'Alberuela; y que estant en aquell port lo Rey, se tractà cert sobressehiment de guerra fins a Nadal—devent-se pot-ser a aquesta circumstancia que los Annalistes facen passar lo Rey aquesta diada a Barcelona.—Proper a açò, puix éra lo 5 de Desémbre, esdevingué lo fracas d'Elna, consistent en que, aprés d'un terrible combat, no hi hagué altre remey sinó donar-se ab pactes; y aquests fóren dexar anar lliurement En Centélles y lo Pisa, ab la gent, armes y bagatges, y retenir presoners En Bernat d'Olms y altres cavallers, als quals llevaven lo cap, pochs díes després, al fossat del castéll de Perpinyà, posant la del Olms a una llança per exemple y temor dels defensors de la vila (1).

Recompten d'aquest ilustre català, que féren-li grans ofertes per que verificas la sotsmissió dels Comtats al rey de França, y que-s tapà les orelles a tot premi y recompensa, motiu de sa mort, justificant més tart aquest noble procehir lo Rey Catòlich, ab un privilegi del 9 de Juliol del 1495 (al qual fa referencia lo Feliu, com també a un registre del arxiu de Perpinyà), llà ón deya lo d'Olms: *Malxit pro nolis notam adgicere, quam adversus Nos divitiis affluere*, etc. Alguns díes abans d'àquest fét, lo 29 de Novembre, s'éren estesos los francesos envers Figueres, fent-se impossible la entrada als qui la volíen socórrer, y tras lo d'Elna, també d'aquella població, essent debades quanta esperança poguéssen tenir en los seus fehels habitadors, dominats per la força, acreditant-ho axí les temptatives d'entrada que féren, acostant-se a ses muralles lo bastart de Cardona, Joan de Salcedo, Sanxo

(1) En lletra dels Diputats de Catalunya endreçada a les Córts d'Aragó, datada lo 19 de Desémbre, y que-s consérva en lo procés de les catalanes de aquest any, foli 301 revers, s'hi esplica lo fét, y nomena l'Olms, En Bernat Voló y En Ramon Blanca, afegint que llurs caps fóren colocats en llances davant lo rench per produhir terror.

de Saravia y Herrando de Rebolledo, los quals no trobaren camí o fórma de podèr parlar tan sols ab aquells.

En aquesta manéra anà discorrent tot l'any, vehent-se lo xaruch rey del tot burlat en ses ilusions y esperances, y séns que li valguéssen ses antigues manyes: en cambi, en aquella metéxa ocasió la més decidida sort favoría lo jove Ferran, car l'ónze de Desémbre morí-s lo rey don Enrich de Castélla, lo 19 ja abandonava Çaragoça corrent a recollir lo fruyt dels seus afanys, cinch díes aprés ja passava la ratlla fent-se precehir d'un guior com a rey de Castélla, méntre a Segovia, lo 13, s'alçaven penons per Ferran y Elisabet, com a reys, y feyen-los donació dels alcaçars y endemés d'aquella ciutat, no fent gayre cabal l'afortunat jóve dels planys d'enlayrats personatges y dels propòsits, tantost posats per obra, de defensar lo rey de Portogal la legitimitat de la Beltraneja; car bé sabía que derrocar tals obstacles era sols treball de més o menys témps, y que ab lo podèr y domini que abraçaríen entre éll y sa muller, ab vigor y constancia no hi hauría qui pogués contrastar, en l'esdevenidor, a la voluntat dels potentíssims monarques, qui havien de nomenar-se novament y aprés de molts de segles, reys d'Espanya. Tocaren ab açò al cap-demunt los ambiciosos plans traçats dés de lluny per la difunta reyna Joana Enriquez, qui, si pogués per un moment exir del sepulcre, esclataría de goig al veure lo seu fill cenyint la tan desijada coróna castellana, méntre que, humilada, voldría afanar-se de nou dins la tómba, per no contemplar les angóxes y baxeses que passava en aquells moments lo seu xaruch espos, condemnat a morir séns podèr triumfar de la astucia del seu antagonista y enemich, lo rey Lluis de França.

Admetent que lo Rey anas a passar lo Nadal a Barcelona, no podèm veure que fós açò de grat, sinó per fundat motiu, per cercar nous recórsos molt difícils d'encalçar; car parlant lo Zurita del estat de Perpinyà en aquella ocasió, diu: «éra un miracle que los qui estaven en defensa de perdre-s;» afegint-hi tot-seguit per que-s veja l'intent del Rey: «La fretura del díner éra molt gran: y tinguéren per molt assenya-

lat servey en aquell témps, que servint en la guerra per sa persóna don Roderich de Rebolledo, ab don Ferran de Rebolledo nebot séu, socorregué al Rey ab setze mil cinchcents florins d'or (1).» Trista éra, donques, la situació per podèr repetlir lo dominant enemich, y per tant fa a compendre quina ne fóra la dels heroychs perpinyanenchs, resolts a no sotsmetre-s fins a tant que alè no-ls restas.

A donar una idea de tan lamentable pintura, reproduhirèm ab preferencia çò que-n diu lo Feliu, tant per ésser la seua relació ben fonamentada aquest colp, com per donarnos nova circumstanciada, y no menys justificada, d'un fét notable, lo prohom del qual bé podría dir-se, y ab justicia, lo Guzman de Catalunya. «Passà les féstes de Nadal (diu l'Annalista català), començament d'aquest any a Barcelona (1475), prevenint çò que més importava per alleujar los assetjats: a les darreries de Janer, ab la gent que aplegada tenía a Castelló, ab dos-cents cavalls, que Barcelona alçà a messions seues, y algunes companyíes de soldats de Roderich de Bobadilla, procurà entrar a socórrer la plaça, emperò no fóu possible conseguir-ho; car l'exèrcit francès, estava molt fortificat en ses casernes, y óltra açò tenía lo castéll, y havía ocupat lo convent d'Agustinians, y-s trobava la Vila de fórma, que no éra possible que ningú hi entràs. No esmayaven los assetjats, encoratjats batallaven contra los enemichs tots-jórns y més contra la fam, més fort enemich. Fó-

(1) Ningú no podrà duptar, donchs, que lo Rebolledo ería un home molt rich, y lo qui ho duptas, que repas los indechs del *Arxiu Reyal*: allà podrá ferse cert de la inmensitat de béns que possehien axí éll com los seus parents. No obstant, no ho semblaria, en llegint les *Cròniques* del Carbonell, qui, en son enamorament del rey En Joan, per provar que éra lo Rey més liberal o *liberalissim*, recompta la anécdota de que costret En Joan: tenint empenyorades les seues réndes, no podia continuar la guerra, com no li haguès fét la ciutat de Çaragoça un donatiu de sexanta mil dóbles d'or, que veu ajuntades lo dit Rebolledo; y per havér aquest esclamat, al veure tant d'or aplegat: *si yo poseyese tanta moneda, me consideraria por rico!* sols per aquesta esclamació, li donà en cor a En Joan de complaure-l, y li féu present de tota aquella suma, calént-li, per tant, cercar al constret y liberal monarca nous recórsos equivalents a la quantitat que tant li havía costat percaçar y que tanta falta li feya per poder continuar la guerra. Ab vassalls axí fehels y entusiastes com lo Carbonell, ben segur que no presentarien les histories sinó belleses y virtuts.

ren inombrables les sortides que féren victoriosos fins a les darreries del Febrer; mas, com éren tants los enemichs, y pochs los assetjats, éren de poch fruyt les llurs victories. Trobant-se en aquest estat la vila, perçò que no acabassen de defallir tant fidelíssims vassalls, com los nomenava lo Rey, trameté ordre a Joan Blanques jurat en Cap de Perpinyà, per que capitulas ab los enemichs. Va proposar-ho als seus compatricis, y fóren de parèr de no sotsmetre-s fins que-ls mancassen cavalls, rates y fins cuyrs, que éren ja llur feble aliment. Prosseguiren en llur oposició y arriscades sortides: d'una d'élles isqué capità l'únich fill de Joan Blanques essent près per los enemichs: axí que-l tinguéren en llur podèr enviaren un trompeta a Joan Blanques, jurat de la vila, dihent que si no-ls obria les portes, tantost donarien mort davant los seus ulls al fill. Mas lo ferm català respongué: *Que més s'estimava la fè y servey del seu Rey y Patria, que no la seua sanch; y que si-lš mancaven armes, que-ls enviaria les seues, per que les ensangonassen en lo seu fill: donchs, que-s desenganyassen, que la amor del fill no li faria oblidar la que devía al seu Senyor y Patria*. ¡Oh valor digne de immortal gloria! oh crueltat dels enemichs! que séns aténdre al aujol de la lleyal fermesa davant los ulls del pare, y al esguart de tots los de la vila, degollaren l'ilustre minyó, o l'apunyalaren davant los murs de sa propria Patria.

»Manca ací la retòrica humana: digne fóu Abraham del bonayre de Déu per havèr-ho atemptat, emperò no ho executà manant-ho lo metéix Déu: digne fóu de llahor Guzman a Tarifa sacrificant lo seu fill, per defensar-la dels mauritans; emperò éren aquests enemichs de Déu y de contraria lley, y no éra únich lo fill que sacrificat havía. Emperò lo nostre Joan Blanques donà la vida del seu únich fill en defensa del seu Rey y Patria, no essent los enemichs infehels, sinó cristians, y encare tenint licencia del Rey per lliurar-los la plaça, sacrificant lo seu fill per sola esperança de podèr conservar la seua Patria. Ben alt que ho posa lo rey En Joan en los seus privilegis, y la Patria que ho engrandeix en la insbripció que ordenà posar a un marbre davant lo frontispici de la

casa d'En Joan Blanques, ab aquestes paraules llatines: *Hujus Domus Dominus fidelitate cunctos superavit Romanos*. Se trobava encare a Perpinyà la pédra l'any 1628 a la paret de la casa d'En Joan Blanques, a-les-hores hort detras la casa d'En Gastó de Bearn. Axí ho refereix Bosch, testimoni de vista, y natural de la terra, *Titols de honor de Catalunya*, foli 52.

»Prosseguiren llurs sortides los de Perpinyà, y los enemichs llurs combats y avançades fins al 6 de Març; fóu aquest lo darrer y més fort, repetlir ab major valor, com si-s trobassen a la primería del setge: s'escamaren los enemichs, y vehent-los retuts de la fam, dexaren de prosseguir-lo ab lo ferre, puix aquest éra en damnatge llur. No pogué passar lo socórs part dellà lo Portus, per tal que mancats de queviures acabaren ab les rates, cavalls y altres immundicies; y encare hi afig lo Rey en son despatx del 16 de Març del 1475, acabant per menjar-se la carn humana dels enemichs qui éren morts a les sortides; y per fi, no tenint res ab què alimentar-se, morts de fam, lo 14 de Març capitularen la sotsmissió de la vila, ab pactes molt honoríffichs: salvats béns e hisendes, que poguéssen romandre en la vila o entrar-hi tot-hom qui volgués, dins quatre mesos; que fóssen deslliurats los embaxadors del Rey per tornar a Catalunya y altres coses particulars. Es de meravellar que, essent no-més restats en la defensa quatre-cents homens, poguéssen aquests mantenir-se, derrocats los murs, ocupat lo castéll y algunes esglesies. Isquéren la major partida dels vehins de Perpinyà a esperar millor fortuna en les terres del Rey: los més coneguts fóren Joan Blanques, Pére Ortafà, Joan Rodó, N. Vives y N. Samsó. Assentaren-se tréves entre lo Rey y los francesos fins al 6 de Setémbre, y tornaren los embaxadors a Catalunya. No volguéren los francesos libertar los presoners d'Elna, de ón restaren a França detinguts deu anys (que encare duraren aquestes guerres de catalans contra francesos) Joan Dou, Joan de Vives y Galceran de Cantar. Li restà del setge de Perpinyà a la Nació catalana, lo glorios mot que les altres nacions lo ténen per motiu: *catalans menja-rates*, y a sabèr-ne la ocasió, no tindría lloch la burla.»

Confermació d'aquesta relació, y compliment del presagi que ja de lluny pogué fer-se, és la nova del Dietari de la Deputació, qui esplica lo lliurament de Perpinyà, que estractarèm, equivalent lo seu contingut a la millor descripció que d'aquell desastre se sia fét. «En aquest díe (dijous 16 de Març), la vila de Perpinyá donà-s als capitans del rey de França, obligada per validíssima fam... Tan gran fóu la fam, que estiguéren més de dos mesos séns provisió de blat, e no dexaren en la vila cans, gats, rates, taronges, rahils d'herbes, que tot s'ho menjaven, axicom aytambé muls, mules, asens, e a la fí, con no hi hagué res d'axó, menjaren-se los cuyrs dels dit animals e les tripes; e venien la lliura dels dits cuyrs a 12 diners, y després ni d'aquests no-s trobava Fóu sabut ab tota certanitat que moriren més de mil persónes de fam; e la aymina de blat, que son tres corters de Barcelona, pujà fins a dues-centes lliures barcelonines en diner. Tanta fóu la carestía e fam, que no llegirèu n'hi haja haguda una altra de Jerusalèm ençà; e ja may los pobladors en la dita vila no perdéren la afecció e feheltat a la Coróna d'Aragó: ans morint-se la gent de fam, no cessaren de clamar tots-témps ¡Aragó! ¡Aragó! fins al darrer badall, cosa qui produhía la major dolor del món en lo cor de quants ho veyen e contemplaven... Emperò tant éra lo coratge de la valent cavallería que hi tenía lo senyor Rey e dels mil peons e de la restant gent de la vila, que no solament la defensaven varonívolment, mas tots-jórns exíen a batallar e a scaramucejar ab los enemichs, ab lo major esforç del món. Cada vegada que açò sdevenía, se-n duyen la millor part, perçò que-n occiren, per efécte de les ferides que-ls hi, inferiren; més de 10.000, e més de 15,000 entre cavalls y trotońs, que la nostra gent se-n menava la major part dins la vila per menjar. Era capità general de la dita vila lo noble mossèn Requesens de Soler, governador general de Catalunya, y particulars lo noble bastart de...»

Inutils fóren estat los esforços del rey En Joan per esquivar aquesta catàstrofa, y per més que certes no tenía esperança no dexà d'encoratjar en quant pogué per la defensa,

car ab data 21 de Janer, escrivía de Gіróna estant als de Perpinyà incitant-los a tota mena de sacrificis; per què concedía-ls-hi per endavant la honor de podèr acompanyar totstémps lo nom d'aquella vila ab lo títol de *Fidelíssima*, segóns que axí és de veure a la portada del famós còdech *Recollecta de privilegis*, de Perpinyà, imprès en lo 1570, que la primera plana ne transcriu la referida carta, que lo Feliu en aprés copià. Ab data 12 de Març los n'escrigué una altra dés de Castelló, ón los dóna per disculpats de retre-s, obligats per la fam, si dins tres díes no-ls socórre—y aquesta data y condició proven que no fóu la entrega lo díe que senyalen los historiadors, sinó aquell que porta la nota del Dietari que copiarem:—y corrobora ésser lo retiment lo 16, car en aquest díe, y també dés de Castelló, torna a escriure-ls lo Rey, qui de segur no perllongaría l'escrit al sabèr lo fét, dihent-los que puix veya s'éren donats y éren tinguts estar per força sóts potestat del rey de França, no obstant açò, podíen tóts y cadascú anar a ses terres y dominis con los fós grat, ón esperimentaríen la amor, favor y prerogativa de què usaven los restants vassalls de Catalunya. ¡Malagonyats tants de sacrificis y tantes consideracions als qui-ls van fer, si haguéssen pogut pronosticar ja a-les-hores que Perpinyà y lo Rosselló, temps a venir, més o menys tart, havíen de raure en francesos, y, çò que és més de dòldre, séns ganes de tornar a ésser espanyols, ja que no catalans!

Aquestes tres cartes a les quals nos havèm referit descóbren los punts ón s'establí lo Rey la hora de retre-s Perpinyà y un xich abans. Per les notes dels Dietaris veurèm què-s féu més avant, con pogué ja donar-se per cert de que ja no hi havia res a fer. Aturant-se encare lo 22 de Març a Castelló d'Empuries, li arribà la nova, y açò éra lo millor senyal de la seguretat que tenía lo rey Lluis del seu domini al Rosselló, que aquell metéix die éren entrats a Peralada los deturats embaxadors: ab tót, no se-n tornà a Barcelona fins al 20 d'Abril, y açò ho verificà trobant-se malalt de gota y reuma, essent també entrat quatre díes més tart lo comte de Cardóna. Ab tót y començar, lo díe 6 de Juny, a descen-

rotllar-se la pésta de la glànola en la dita ciutat, no-n ix lo Rey fins al 5 d'Octubre, que se-n anà dret a Mont-serrat y ab cor de passar d'allà al Aragó, per véure-s ab lo seu fill, lo rey de Çastélla, y lo metèix die fóren traslladades les córts de Barcelona a Lleyda, per rahó de la mortalitat ocasionada per la pésta; y finalment, és probable que continuá En Joan tot lo romanent del any a Çaragoça, car sols s'hi assenta la seua exida cap a Mequinença fins al Janer del any següent, axicom veurèm al seu degut témps.

Ans de concloure-s les tréves de què s'és féta menció, indica lo Feliu que entraren los capitans del rey de França a Catalunya ab un mijà estol y ocuparen Sant Llorenç de la Muga, per la qual cosa lo veguer de Barcelona, lo 23 de Agost, convocà sometent general, oposant-se a aytal crida la ciutat, puix éren prou a aventar l'enemich les milicies del Rey; lo qual punt, diu, s'escatí en les córts y fóu declarat en favor de la Ciutas, «y lo Reyal estol (conclou convençut lo Annalista) ab los voluntaris fóu sobrer a foragitar los francesos de Catalunya.» No negam la entrada dels francesos, car apar que açò havía d'ésser la conseqüencia natural de la gosadía y engreiment d'aquells, emperò és duptós lo restant per no constar en ningun Dietari y menys al registre de córts—que no véu lo Feliu, per referir que no eczistía; ignorant que éren aquestes córts continuació de les de Perpinyà. —Havèm de deduhir, donchs, que res no-s féu durant aquell any, o que, de fer-se, fóu menys de resultat, y que no hi hagué altre remey sinó sotsmetre-s a la fatalitat inesquivable que pesava demunt los catalans y demunt son afligit Rey. Durant aquell, no obstant, crehèm que la provatura de la Muga féu-se més estesa; car dominant los francesos, lo Rosselló, éra la gran oportunitat avançar per arreplegar de Catalunya quant ne poguéssen, que éra la antiga y continua mira de la casa de França.

No donarèm, emperò, començ al nou any 1476, séns etgegar abans del nostre cor català un profundíssim suspir al girar los ulls sóbre la nostra infortunada patria, víctima en aquella ocasió de totes les calamitats y desastres. Abans, du-

rant les passades torbacions, podíem doldre-ns axi de Catalunya com del Rey, car rompuda la unió qui éra estat lo fonament de la antiga grandesa, resultaven certament mals y pèrdues, emperò no séns esperança d'esmena, que podía conseguir-se tan bell punt com la unió se restablis; mas are en l'estat de postració al qual l'un y la altra éren arribats, ab tót y havèr-hi la unió, lo perill dels mals éra terrible, essent lo més sensible que Catalunya sola havia d'ésser la víctima. Exaugats los cabals, per més que la Deputació enviava comissionats en totes direccions per rebre lo tribut del *fogatxe*, no podía armar-se nova gent, y per molta que aquesta fós no n'hi hauría prou per contrarrestar lo major nombre d'enemichs, si, com en altre témps, no ajudaven lo Rey nous estols, nacionals o estrangers: aquest senyor, decrèpit y malalt, fugint de la pésta de Barcelona, romanía llunyat del gran céntre d'activitat de Catalunya, y per més que vullen ponderar son caràcter, zel y esforç, havèm de compendre que per les seues xacres y per sa edat, vehent ja lo fill de ses entranyes en camí de gloria y de grandesa, miraría ja ab indiferencia, com tot-hom en lo seu cas, les vanitats del món del qual fóra una mínima part als seus ulls Catalunya, y una vanagloria més o menys lo benestar dels catalans, de la composta dels quàls bé curaría lo successor al trònus; la pèsta qui llunyava aximetéix de la capital los que, en substitució del Rey, podíen ab activitat y calor trevallar a la salvació de la patria, donava peu a que, entretant, los enemichs de aquesta o del Rey, en llurs diferents caràcters, profitassen la ocasió d'escorterar-la encare més; y axí anaren-se alçant, com veurèm, diversos bàndols, fomentat pot-ser algun d'élls per potentats llunyadans, enemichs d'En Ferran, rebetlarense algunes de les forçes aucsiliars, y en tal escorterament calgué consentir-se o tolerar-se la guerra parcial entre feudals com si fós en llunyans y ja passats témps; y afalagats, per fí, ab tal perspectiva los dominadors del Rosselló, no éra meravellar gens ni mica que avançassen també Catalunya endins, y en resultat, que Catalunya fós la víctima, y corrés élla sola lo perill de grans humiliacions, séns que restas ga-

livanca ab lo témps que la ajuda més o menys llunyana de la poderosa mà d'En Ferran, con la seua mà arribas a ésser vérament poderosa. Seguirèm gradualment los féts qui componen lo trist conjunct de la pintura que deliniam, fins a arribar a la desexida de la complicació que los metéixs oferexen per are.

Comencèm per los bàndols: resultat general del desconcert de la època ha d'ésser aquest mal, car lo qui llegirà lo Zurita veurà quant passava en Aragó y què representaven en sa capital los Ximen Gordo y Llàtzer Borau, los Lunas y Agramont a Navarra, los Sarzuela y Exèrica a Valencia, y a Castélla los qui seguíen lo rey de Portugal y la Beltraneja o que no estaven ni per aquests ni per En Ferran, al qual li deyen intrus. Si apuests reyalmes y estatsteníen partits y bàndols què no havía d'esdevenir a Catalunya, estenuada, séns coratge lo seu Rey per favorejar-la, y menaçada per los francesos vencedors en ses fronteres? Lo districte del Empordà éra lo més castigat per aquest flagell: lluytava allà Joan de Salcedo contra R. Ça-riera, y-s giraven los uns contra los altres los Pons de Torroella, los Garriga y los Camps, «augmentant-se (hi afig lo Feliu) en desservey del Rey y detriment de la Patria, per no posar mà al remey R. de Vilademany regent la governació de Catalunya, en absença d'En Requesens de Soler, governador.»

Tal fóu lo desorde, que avançant los francesos per aquell territori, en lo nou any de 1476, cada partit s'arrimava séns miraments al qui més lo podía favorejar, y axí vé a descriure-ho lo citat annalista en semblants térmens: «Cinch castélls hi havía en l'Empordà, o cinch lladroneres, qui atribulaven los pobles; éra l'un lo de Vila-nova qui obehía lo Capdet, l'altre Pontons *que apelava* Portogal; éren los altres Foxà, Levia y Casa-valls, qui jatsía no s'apartaven del Rey, assolaven la terra, portant los furs a Pontons.» A Alguayre escandelitzaven aximetéix per qüestions de familia los Mendoça y Cervelló y los Castro, tenint d'intervenir-hi per la composta la infanta Na Joana, presidenta de les Córts, si bé açò no éra axí trascendental per esdevenir en territori llunyat del perill més principal y comú.

Finalment, lo comte de Pallars, l'antich capitá general de Catalunya, l'antagonista de la reyna Joana en la passada guerra, acabdillant los seus vassalls, feya contínues correríes dés dels seus Estats al vescomtat de Castéll-bò, séns que dónguen bé per clar los historiadors lo veritable motiu de aquesta actitut del de Pallars, que senyalen solament de constant rebelió contra son Rey, y que-ns crehém ab debèr d'esclarir per desfer calumnies.

Si ab detenció ún repasa los índechs del Reyal Arxiu, fàcilment se conséguirà nemostrar que la casa de Pallars tingué, ja a la antigor alguna participació de domini en cérts territoris d'Urgell, com axí també que en los témps de què tractem hi hagué allà una veguería de jurisdicció esclusivament Reyal, y endemés que la casa de Fóix tíngué mès d'un colp la pretensió d'apropiar-se territoris de Catalunya, sóbretót lor propers a les seus fronteres. Los dominis del Comte qui figura en témps d'En Joan, ja-s comprenguen o no en lo territori conegut per Pallars, s'esteníen fins als altres dos demunt nomenats, puix possehia En Uch Roger proprietats al Urgell *que-s tenien* per lo bisbe d'aquella diòcesi, y éra alhora vescomtat de Castéll-bò, essent l'un dels titols disputats per los Fóix. Apart d'aquestes proprietats de sa familia y nom, possehia encare lo Comte, per dret de sa muller, qui éra Na Catarina filla d'En Felip Albert, la vila d'Agramunt, la qual empenyorà més tart En Ferran *lo Católich* al castellà Roderic de Bobadilla (1).

Ab tals antecents se compendrà que los historiadors, com lo Feliu, per tota relació de les grans campanyes del gran rebetle: no saben dir sinó que «lo comte de Pallars molestava Catalunya ab correríes, dés los seus Estats fins al vescomtat de Castéll-bò, y contra los llochs del bisbe d'Urgell,» y que lo Zurita vinga a declarar la estensió dels referits dominis, dihent, del Comte, que son Estat confina, per les vessants dels munts Pirineus, ab lo comtat de Fòix. Prescindint nosaltres de les intencions del justament agreujat

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó.* Divers-6, Ferd. II, foli 157.

Comte, tenim que sos dominis enclavats en territoris dominats de tót en tòt per francesos, en aquella sahó, y encare en témps de pau éren fronteriços a la casa de Fóix, la més enemiga de Catalunya, y a-les-hores successora a Navarra, gayre-bé emancipada de la tudoría del seu ascendent, lo rey En Joan II d'Aragó. Ab tót y aquests avantatges per lo qui, alçant lo timbre de sa passada representació a Catalunya, podría séns dupte restar voluntats ¿què n diuen en suma per inculpar l'infortunat comte de Pallars? ¿és que citen per ventura un sol cas ón figuras aliat ab francesos o altres enemichs de la patria o del Rey? ¿hi haurá qui gos retraure una batalla, un fèt d'armes qual-se-vol, entre l'estol Reyal y lo francès, ón hi sonas lo seu nom o hi relluhesca sa espasa? Y si pot-ser, per tota acusació, volen dir que, per mantenir-se lluytant en los seus Estats, cercà la volença o salva-guarda de gent francesa ¿què tè açò de particular en lo qui, entenent en la vindicació dels seus drets, dedins los seus Estats, havía de mirar ab indiferencia les lluytes dels batallants entórn dels metéixs, les lluytes de catalans y francesos: posat que úns y altres éren estat ingrats ab éll, desconexent los seus serveys, y freturava la salva-guarda precisament de aquell qui més de prop lo podía perjudicar? Pogué, per tant, lo comte de Pallars en lo sosteniment de sa lluyta feudal contra sos usurpadors, acometre lo qui favorejas aquests, al qui s'oposas, a escuses de representar la jurisdicció sobirana als propòsits del pledejant guerrer, per donar lo triumfe a un àulich del Rey; emperò açò no és alçar-se pura y esclusivament contra lo Rey, com no acomet, en lo témps d'are, una fracció politica dominant lo qui pledeja, per rahó dels seus drets, ab dels més fehels servidors d'aquella, per més que l'acomès exercesca un càrrech públich y estiga constituit en la major dignitat.

La rahó de la actitut del comte de Pallars se sospita ben clarament per les comissions dels historiadors al inculpar-lo, com anam a demostrar. ¿Per què, tan desijós de pau y justicia com estava lo rey En Joan, al tractar de concordia ab los barcelonins, en l'article que estableix perdó y oblit per tots

los qui erraren contra éll, esceptua de sa clemencia precisament lo noble comte de Pallars, con aquest, al cap y a la fi, no éra sinó un fehel execudor, un delegat de la Deputació ab la qual lo monarca bonament transigía? Si hí hagué alguna ordinació de segrest per los béns del Comte, apar que ab derogar-la cessava lo compromis, confórme va fer-se ab mólts altres: emperò ací está lo *quid* d'aquest secrét: més que ordinació per a segrést; havía ja dispost lo Rey, a son albir, d'aquells béns, que ja lo 4 de Maig del 1468 havía fét donació del comtat de Pallars a favor del seu fill don Alfons d'Aragó (1), y ni lí convenía contrastar en aquella ocasió les pretensions de la casa de Fóix, representada a Navarra per una néta del metéix rey En Joan, ni li éra profitós, almenys perentoriament, desplaure lo bisbe d'Urgell, contrincant en la jurisdicció y adhuc en la possessió d'alguns punts del comte de Pallars; ans lo veguer Reyal devía donar a aquell lo valiment possible, puix del desplaher del bisbe ne resultava lo de tot una familia, los indivíduus de la qual éren los principals aulichs, servidors y consellers del xaruch monarca; en una paraula, descontentant lo bisbe, qui éra un Cardona, restaríen agreujats tots los Cardona qui, si ajudaren lo Rey en tèmps de les generals lluytes, ab major escalf se donaren a bregar en nom seu a una brega particular, la hora que ni lo Rey ni Catalunya no podíen batallar, en la lluyta contra lo comte de Pallars, segóns veurèm bentost. Cas és de sabèr (y a provar-ho sobren documents en los nostres Arxius) que éren sols los Cardona los qui havíen de traure benefici de tan admirable sacrifici, puix, témps a venir, méntre l'infortunat Comte se moria de miseria en llunyanes terres, entraven élls, los Cardona bé en la possessió complerta de tots los dominis de la casa de Pallars.

Veus-ací lo secrét de les omissions dels historiadors, de la calumnia allevada contra lo més fehel patrici d'aquells témps, calumnía tan gran com la eczageració o error dels qui, per favorejar lo calumniat, inventaren quant jamés no

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* Itinerum S. Joan II, foli 177.

eczistí, diguéren que hi hagué un gran partit qui dissentía de la concordia de Barcelona. que se-n passà a la montanya, per lluytar constantment fins a la mort, en defensió de Catalunya contra lo Rey, essent-ne capdill, com a personificació de la Patria, l'abrivat comte de Pallars; donchs sí que en veritat aquest lluytà com a Pallars en defensa dels seus drets, y no com a capità general o capdill del Principat, y que fóu víctima al cap-devàll d'ambicions altruy, séns que lo Principat arribas a tenir compassió de ses angoxes. Amarga veritat és aquesta, emperò es la veritat.

Lamentables éren semblants divisions qui ajudaven a posar en complerta desorganització Catalunya, lo domini de la qual llavors podía ben dir-se lo dels *trenta tirans*; emperò altres ne brollaren encare durant lo metéix any, que més que lamentables éren altament afrontoses, puix s'arribà al estrèm de veure-s aquella nació tan valerosa y tan gloriosa en altre témps, qui éra atesa a dominar totes les illes de la Mediterrania y havíe portat les seues armes y penons fins als confins d'Orient, calcigada y burlada per dos simples capitans de gent mercenaria forastera. Cedim ací la paraula al annalista aragonés, per ésser lo qui millor descriu aquesta vergonyosa plana de la *Historia de Catalunya*, reservant-nos solament nosaltres fer les cogitacions y comentaris que reclamen del crítich los féts que retrau. Axí diu (en sa llenga), aprés de donar noticia de la presa de Salses, de què-ns ocuparèm tantost: «Dexà lo comte de Cardona enfront dels enemichs la seua gent de cavall y de peu al Empordà, y ab élla Roderich de Bovadilla, lo bastart de Cardona, Bellera, Lluis Mudarra, Esteve Gago y altres capitans, y ell se-n tornà a Lleyda, per tractar ab los de les Córts quant feya a provehir en la defensa d'aquelles fronteres. Era açò lo 21 del mes de Març; y los francesos anaren a posar setge sobre lo castéll de Lebia al Empordà, que hi éra en sa defensa un capità nomenat Catllar. Havía servit lo Lluis Mudarra al setge de Perpinyà com a molt valerós soldat y capità, y aprés en la guerra del Rosselló; y succehí en aquesta sahó, que com no li pagassen lo sou a éll ni a sa companyía, y li fóssen degu-

des moltes pagues, començà a fer molt gran damnatge per tot l'Empordà, a amichs y a enemichs, y éra axí déstre y valent capità y sa gent tan exercitada en la guerra y tots tan pràctichs en aquella terra, que moltes companyíes de francesos no hi podíen fer tant d'estrall. Van tractar los oficials del Rey de donar orde en pagar aquella gent, emperò com hi hagné molta dilació, y los damnatges anaven cada díe crexent y la gent se desmandava més, van ordenar les Córts qae-s procehis contra lo Mudarra y sa gent: mas élls, poch curosos de llurs constitucions y usatges, corríen tota la comarca, no sols per la plana, emperò anaren en dret lo de Pallars, y apoderant-se de les viles y forces de Tremp, Talarn y Vilves; y ab açò encomençaren a tenir pôr per les comarques, que Mudarra tenía sa inteligencia ab En Uch Roger comte de Pallars y ab un Matxicot, gran capitost de la gent desmandada y guerrera, axí de Catalunya com de Gascunya, per passar a córrer y destruir lo camp d'Urgell, qui és regió molt poblada y fèrtil. Anaren a tractar ab Mudarra lo governador de Catalunya y don Herrando de Rebolledo, y restant desavinguts, baxà lo Mudarra ab sa gent, y ab los qui s'éren a éll ajustats, que no éren pochs ni menys desgovernats y atrevits, passà a Igolada, e hi féu gran damnatge per tota aquella comarca, qui és lo rovell de Catalunya, y d'allà traversà lo camp d'Urgell, quasi als ulls dels estats del Principat, qui s'éren aplegats a Lleyda a Córts. En aquest entremig, vingué nova a la Infanta, que lo castéll de Lebia al Empordà s'éra lliurat a francesos per Catllar. Açò éra a 28 del mes de Maig... y procuraren que lo Mudarra y alguns cavallers de sa companyía se-n vingués-sen a Lleyda per concertar-se ab los de la Córt, restant en lloch séu en ostatge lo Bastart de Cardóna... y perçò que lo Mudarra y Esteve Gago y los de llur companyía demanaven coses desmesiades y deshonestes, concertaren de donar-los set mil lliures. En açò, restant assegurats de la paga d'aquella suma, tornaren les viles de les quals s'éren apoderats per força d'armes, que éren Tremp, Talarn, Palau, les Planelles, Castéll-fera, la Fullola y altres, y féren plét homenatge d'es-

campar llurs gents de cavall y de peu; y fóu en aquesta concordia molt assenyalat que, entre les altres satisfaccions que demanaven dels danys y costes, posaren lo preu dels cavalls que-ls mataren per pesar a la macellaría de Perpinyà, a sustentació de la gent qui estava en sa defensa.»

Poguéren los senyors capitans Mudarra y Gago tenir rahó en llur demanda, jatsía podíen també esquivar ab témps lo creximent del deute, per que al cercar la garantia no tinguéssen d'apelar a víes de bandolers; emperò açò que-ns sorpren és que lo podèr sobirà del qual élls depenjaven toleras la execució de tals sobergueríes e infamies. En la situació ón llavors se trobava Castélla, los capitans castellans qui operaven a Catalunya ab les llurs gents ¿a quí teníen per llurs reys lledesmes, a dona Joana *la Beltraneja* y al Rey de Portogal o als prínceps En Ferran y Na Elisabet? Si als primers, bé és de concebre que serviren d'instrument als partidaris enemichs dels darrers, y en conseqüencia, a més d'ésser traydors com a castellans, donades les proporcions d'utilitat que de llavors ençà, sóbre-tót a Castélla, s'és atribuida a la unió dels dits monarques, ho fóren també com a mercenaris y aucsiliars, car prejudicaren ab llur procehir los interessos del Primogénit d'Aragó, del fill del rey En Joan II, qui éra lo qui-ls havía contractats y féts venir de la patria que-n ocupava llavors lo setial En Ferran ab sa muller: y si no-s perferiren a aquest malvat servey los senyors Mudarra y Gago, si no fóren instruments a Catalunya de Joana y lo Portoguès, és a dir, que tenien per reys llurs lledesmes En Ferran y Na Elisabet, ay! ¿a quí podía atribuir son afront Catalunya sinó al fill del seu Rey, qui satisfét ab son predomini a Castélla, per res no-s recordava de les penes dels catalans? Per que arribas a aquell predomini lo fill de la reyna Joana, promogué guerra a Catalunya la madrastra del princep de Viana; per ajudar a aquest ambiciós pensament dexà de banda lo rey En Joan la metéxa Catalunya y no palanquejà en dexar en penyora los comtats de Rosselló y Cerdanya als francesos; per no pagar a aquests, s'ajustà lo metèix rey ab Catalunya, amenant los seus fills a una lluyta

desigual: y ara que Catalunya estava escolada de cabals, que s'éra vessada la sanch dels catalans, y que éll per sa edat, per les seues xacres, y per fugir de la pésta, romanía en apartat territori, dexant que antretant propris y estranys trocejassen la patria catalana lo successor del trònus aragonès, no sabía, no podía o no volía estalviar la deshonra per ón passava lo sol desvalgut, sembrat de tanta gloria per los Péres y los Jaumes, del qual l'oblidadiç Ferran se-n deya successor. Bé diguérem ab témps, y ja dés de la injusticia de Casp, que Catalunya caminava al aperduament de sa importancia, de sa independencia, de sa dignitat; bé y justament pronosticarem que s'acostava lo témps d'un nou predomini en tots los reyalmes d'Europa, y que, per tant, los antichs Estats, independents y autònoms, havíen de passar bentost a fer lo paper de simples y secundaries provincies.

Coneguda ja la pintura que a Catalunya ofereix l'agregat de bàndols y divisions durant l'any 1476, vejam are còm proceheix lo Rey, dés lo començament del metéix, tocant a la guerra general y a ses questions ab lo monarca de França. per mor dels desplahers que esperimentava a Navarra lo rey En Joan, se traslladà a aquest reyalme, ón tinguéren d'anar a trobar-lo los nostres comissionats en los primers mesos del any, méntre a Catalunya cercaven lo millor remey per estalviar un perill qui menaçava: la darrera població y plaça de armes marcant ab lo territori francès, Salses, ab tót hi havèr l'enemich en ses correríes avançat fins a Sant-Llorenç de la Muga, y malgrat d'havèr-hi tantes divisions y bàndols, se mantenia fehel al Rey, que en aquella ocasió equival a dir fehel a la causa catalana, y si los nostres compatricis no comparexíen prompte a valdre-li, irremissiblement havía de ésser víctima dels francesos, qui en gran nómbre treyen lo cap per los seus encontórns per assetjar-la. Puix que res no podía fer lo xaruch Rey de Navarra estant, les córts, qui-s trobaven llavors aplegades sots la presidencia de la infanta Na Joana, tractaren d'enviar lo socórs possible als acorralats y abandonats prohomens de Salses, y ajustant algunes companyíes de cavalls e infants, confiaren lo govern de la impro-

visada ost, segóns asseguren los historiadors, al comte de Cardóna, a En Joan de Cardona, conestable d'Aragó, y a En Pére de Cardona, bisbe d'Urgell (1), és a dir, a tres Cardones; emperò arribant tart lo socórs, los assetjats, hi afigen, van veures ab la necessitat de sotsmetre-s, fèt que esplica en térmens molt inconvenients lo candorós Feliu (2), puix diu que «los qui defensaven Salses, cansats de defensar-la, o desijosos d'assegurar llurs vides e hizendes, la lliuraren sèns esperar ésser socorreguts, per més que-ho podíen esperar;» con deuría tenir en compte lo llarch témps que-s defensaren, esbrinar la major o menor llestesa ab què-s verificava aquest socórs, y adhuch deuria estudiar la rahó que esplicas la casualitat d'aplegar-se tants Cardones en lo govern, y sóbre tót la abnegació del bisbe d'Urgell, qui va sabèr en aquest sobirà perill cambiar lo bàcul per la espasa, la mira qui pogué conduhir als camps de batalla aquest senyor jurisdiccional d'alguns territoris de ses diòcesis, ón tenía féus y possessions lo comte de Pallars y sa muller, inculpat aquest, en aquella ecasió per ses correríes dés dels seus Estats als llochs del bisbe d'Urgell.

Com fóu inutil l'obgécte per lo qual se movía la nova ost, per ésser-se sotsmesos los de Salses, diuen que lo comte de Cardona dexà enfront dels enemichs sa gent de cavall y de peu al Empordà, y ab élla Roderich de Bobadilla, lo bastart de Cardona, Bellera y Lluis Mudarra, y éll se-n tornà a Lleyda per tractar ab los de les córts quant feya a provehir en la defensa d'aquelles fronteres. D'açò podríem deduhir que los cabdills Cardona se retraguéren, tant que jamés no-s parla d'élls, y que-s fià la defensa sols al Cardona bórt y demés capitans nomenats, los qui podrìen batallar ab los ene-

(1) Lo Zurita senyala la circumstancia de que aquests darrers Cardona éren fills del primer, qui alhora s'intitulava comte de Cardóna y de Prades. No és sobrer lo recordar aci que lo dit senyor éra també parent del comte de Pallars.

(2) Li dihèm candorós a aquest autor, car sèns preveure-ho, per fer-se ressó d'altres, cau en la indiscreció de calumniar sa benvolguda patria. Lo Zurita havía dit abans: «la maldat e covardia dels qui estaven en sa defensa fóu tal, que no volguéren esperar lo socórs que-ls arribà a témps.»

michs que diuen que davant tenien, los quals no sabèm si éren francesos o soldats del de Pallars; y per més que diguen que lo comte de Cardona anà consultar ab les córts de Lleyda—lo procès de les quals cregué lo Feliu que no eczistía, per no havèr-se fét càrrech de que éren continuació de les del 1473,—no consta en ses actes tal consulta, car precisament cessaren tot l'Abril y gran part de Març, ab motiu de llur nova traslladació a Barcelona, y si fóu abans, plà crehèm que, en tal cas, la féu ab lo Rey, car lo vehèm tantost a Navarra, a costat d'En Joan.

La confiança que poguéren tenir per part dels Cardona en les companyies que dexaren al Empordà, *en frontera de los enemigos*, calguè que fós també passatgera, car s'esdevingué en aquesta ocasió l'escandel del Mudarra y lo Gago, ja descrit, y fóu-ne conseqüencia la presa del castéll de Lebia, al Empordà, per los francesos, y qui sap si, després (y açò aclariría en part lo nostre dupte sóbre quins tenien per reys lledesmes los capitans castellans qui-s sublevaren a Catalunya), la vinguda a Coblliure del rey de Portogal, conduhit ací per un capità a qui diuen Colom y qui entrà tantost per Narbona per anar a veure-s ab lo rey de França.

En l'entremig d'aquests dos féts, apar que algunes companyies nostres recobraren Santa María de Munt y la vila de Sant-Llorenç, cosa que no volgué fer lo Roca-bertí per no rompre la tréva, disculpa estranya perçò que la tréva de fét no eczistía, y que a-les-hores donaren orde a Alvar de Madrigal, al bastart de Cardona y a Sarriera (parent aquest del bisbe de Gировa), qui serien los capitans que restarien séns rebetlar-se al Empordà, a les darreríes de Setémbre, los quals féren cap a la frontéra del Rosselló ab un centenar de cavall de gent triada, per socórrer Castelló.

Tocava al desagrahit Ferran, rey de Castélla,increpar injustament, en aquesta ocasió, la nostra infortunada terra, com si d'aquesta sola y no dels qui tenien lo devér de defensar-la y salvar-la depenjas lo malestar de què éra víctima, segóns se desprèn d'algunes espressions del Zurita, al esplicar çó que digué En Ferran a Logronyo, lo 14 de Setémbre.

Es d'estrenyar, emperò, que En Ferran no vingués éll en persóna, puix que son pare éra véll e inutil a defensar la porta de la patria, com éll ne diguè, per que no hi entrassen mals enemichs, axicom féren en altres èpoques, ón Rey e poble plegats sabien contrastar y burlar tot lo podèr de la França. En compte de venir En Ferran, com lo-y instava son pare y lo pahis, perçò com podía havèr aci ben mesurat les seues armes ab son antagonista lo rey de Portogal, y ab tal motiu amenar gents de Castélla, d'aquells qui no volíen aquest senyor ni la Beltraneja, se contentà ab dictar ordens inutilts dihent al comte de Cardona que se-n anas a Girόna, —cosa que no compli fins més tart, deturant-se a Mora,— méntre ell se-n anava a veure son pare a Navarra; y dihèm inutils, car ningun moviment no vehèm emprès per lo Cardona, y si sols comunicacions entre capitans de companyíes, catalans y francesos, entre Capeche y Dentriche, y Alemany y Sarriera per que com observe llavors la tréva donant-los os- tatges que-s restituiríen *en cas que los reys no-s concertassen.*

Corregué llavors la veu de que lo de Portogal entraria veritablement en l'Empordà, y que En Capdet Ramonet protegiría sa entrada ab noves forces, y ni encare axí no donà En Ferran senyals d'amor patria, fent lo pahis per sí sol quant pogué: entrà efectivament En Capdet per lo Portus ab cinch-centes llances, y En Marxicot per lo Pallars y Andorra, ab setanta de cavall y tres-cents peons, lo qual passà lo riu Segre y seguí envers Alguayre, fent gran damnatge en tota aquella terra; y al veure semblant irrupció, deliberà lo bisbe de Girόna exir en campanya (1), car los qui cridaven Portogal s'éren apoderats d'un castéll del dit prelat nomenat Bàscara, y éll ab la gent que pogué aplegar, anà allogant-se en lo de la Bisbal, desijós de resistir la entrada de la nova gent enemiga; Alvar de Madrigal, qui éra

(1) No sabèm la hora que exiria en campanya lo bisbe gironi, emperò consta que axí éll com lo Rey se trobaven a Barcelona lo die 20 de Setémbre del 1486, en la qual data féu-se la cerimonia de colocar la primera pédra per lo moll.

Profitam aquesta ocasió tant per donar compte d'un fét important (recordant quant diguérem referent al moll en lo regnat anterior), com per consignar les errades que al esplicar-lo han comeses diferents historiadors: car lo Feliu lo

un altre capità de forces soltes, pogué conseguir introduhir-se, d'una manéra valerosa y al esguart del enemich, a Cástelló d'Empúries; y apart d'aquests cabdills, tinguéren bona ansia, no sabèm per orde de qui, de colocar altres capitans ab forces no enfront contra l'enemich comú, sinó contra lo comte Uch Roger de Pallars, los quals éren Diego d'Avellaneda, Pére d'Ansa y Diego d'Estella, de manéra que veíen a ésser aquests nous substituts d'aquells qui hi havíen dexats los Cardona. Lo resultat fóu tal com no éra menys d'esperar-se: prescindint del Marxicot, qui per entrar per un altre cap y no trobar resistencia, no sabèm ón anà a raure, no fóren prou les forces dels únichs cabdills disposts a resistir lo Capder al Empordà, y ab aquest avantatge y profitant la desorganització complerta que hi havía, se-n entrà lliurament lo Capdet a Vila-nova, ón ja hi havía establiment francès, y sa gent s'apoderà endemés del castéll de Marçà.

S'esdevé en aquesta ocasió un fét molt notable (que-n veurèm tantost les conseqüencies), y és que als tres capitans qui fóren colocats enfront contra lo de Pallars, segóns lo Zurita, «la reyna de Sicilia va ordenar-los que gordassen cert segur que s'éra donat al Comte,» y com sóts aquell títol és d'enténdre que-s parla de la infanta Na Joana, qui, a la primería del mes de Novémbre, maridà-s a Cervera, per procuració, ab Ferran I de Nàpols, que representava aquí En Galceran de Requesens, comte de Trevinto y Avellino, venim a compendre que aquesta senyora, a-les-hores presidenta de les córts de Catalunya, feya gordar miraments al cabdill qui, independent, lluytava en los seus Estats per los seus drets al de Pallars, qui de defensar la causa del Rey, pot-ser fóra l'unich poderós a organitzar una veritable resistencia contra l'enemich, lo qual resultat no crehèm que sa-

posa en 1476, nomenant al bisbe cardinal, qui encare no ho éra, y lo Capmany, al reproduhir la làpida commemorativa, clavada en casa Gloria, tocant de la muralla de mar, erra l'any, llegint 1474, en lloch de 1477 al qual corresponen los concellers que s'hi nomenen. Sensibles són aquestes errors involuntaries, car veu-se perpetuar la errada per altres, entre los quals és de comptar l'autor del *Guia-Cicerone de Barcelona*, qui va creure puntual la copia del Capmany y la reproduhí al peu de la lletra.

bés gayre bò als Cardona, qui trobaríen més avantatjós que lo de Pallars no transigis.

Abreujant, podèm dir, per tant, que en la ocasió ón som arribats, a les darreríes del any 1476, estava Catalunya pijor que may, y pijor no solament per ella-metéxa en general, sinó per quiscun dels agregats o banderíes qui en lo seu sol militaven. No sabèm si l'únich cabdill de categoría que llavors traspuntà, ab desigs aparentment d'organitzar quelcom, lo bisbe de Girόna, obrava de bona fè o ab esperit vérament patriòtich, y si ab afany de pau arribà a creure-s que calía empendre un bon sistéma de guerra creant un exèrcit per lo sosteniment del qual no importava prescindir de les víes lícites ocostumades y legals: emperò és cosa certa que lo dit senyor bisbe, ajustant-se ab los seus adeptes, posà per obra convingut ab lo Rey, lo pensament més desballestat que ningun rey dels anteriors a En Joan no haguéra gosat assajar, y s'usurparen, contra tota legislació, libertat y fur, les atribucions propries y esclusives del podér mès respectable de Catalunya, a sabèr, de la Deputació y de les córts, llavors aplegades.

Consistí, donchs, tan benastruch pensament en crear, sóts lo nom de parlament, com si diguéssem unes córts especials del territori del Empordà, prescindint de les generals de Catalunya, que-s tenien a-les-hores a Cervera, y apoderar-se dels tributs o drets que percebía, per mijà dels seus colectors; la Generalitat o Deputació del Principat. Lo primer conclavi per fecondar la idea van celebrar-lo a Castelló Alvar de Madrigal, qui no éra català, Joan Sarriera, nebot, com ja anunciarem, del bisbe de Girόna, Joan de Vall-guarnera, únichs que nomenen los historiadors. afegint-hi solament, a bell-ull, y *molts altres cavallers:* lo darrer dels tres nomenats fóu tramès al Rey per comunicar-li lo plan, y no sabènt-li mal al imbècil monarca la sortida—cosa que no sorprèn a la seua edat, con a sa joventut y en tota la vigor de ses facultats sabé prescindir tots-témps de drets y legislacions, ab tal de complir-se la seua voluntat,—encoratjats los tres iniciadors ab aquesta sanció, qui éra sols Reyal, empe-

rò no legal, y endemés per lo consell que-ls dona En Joan de que's *defenguéssen com poguéssen*, tiraren avant en llur propòsit; y féren llurs convocatories per lo dit parlament, cridant los individuus dels tres estaments del Empordà, que fóssen cap a Giróna lo díe 8 de Janer del any vinent (1). Concorreguéren segóns diuen, a aquestes pseudo-córts, ans de tót, lo bisbe ab son capítol, quatre abats, lo vescomte de Roca-berti (aquell qui no volguè anar a recobrar Sant-Llorenç de la Muga per no rompre la tréva), y los síndichs de Giróna, Torroella de Montgrí, Sant-Feliu de Guixols y de Besalú.

En aquell pas, se trobava lo rey En Joan presidint les córts d'Aragó a Çaragoça, y sa filla Na Joana seguía presidint les de Catalunya, traslladades ja de nou a Barcelona, y malgrat d'havèr-hi aquestes dues assamblees en quiscun dels dos principals Estats de la Coróna, los qui s'atribuíen portar la veu del Empordà tiraren avant, constituint-se en parlament lo díe senyalat. Ningú menys sospitós per que meresca sencera fé en la pintura de les córts Empordaneses com lo metéix Zurita, y axí d'éll traslladarèm la següent relació: «Y aplegant-se los estats del Emporda, presidí en aquella congregació lo bisbe de Giróna; y ordenaren sa novena, y tractaren de pendre los diners del General en aquelles parts; y concorregué al parlament la major part dels poblats en l'Empordà, per llurs tres Estats. Vista aquesta novitat, la córt de Catalunya suplicà la reyna de Nàpols, lloch-tinent general de aquell Principat, que revocàs tot allò, com a cosa qui éra en tant perjuhí y greuge de les libertats y constitucions del Principat, y per més que s'envià sóbre allò al parlament de Giróna lo bisbe de Vich, per que cessas aquella congregació sémpre anaren tirant avant, escusant-se que alló-s feya ab fonament de la defensa d'aquella frontéra, puix no-ls éra otorgat per la córt... y si lo Rey llur senyor feya çò que podía, ells éren obligats a fer çò que podíen y devíen. Teníen açò los de les córts per la major lesió de llurs privilegis y li-

(1) Vejau lo llibre d'Alfonsello, publicat per lo P. Fita, en la revista «La Renaxença.»

bertats, y acordaren de trametre En Bernat Aybrí, burgès de Perpinyà, al Rey, y pretenien que en qual-se-vol nom de defensa tot l'ajuntament del Principat, que n'éren los tres estats, tenía son territori dés lo riu Cinca a Salses, y no-s podía fer divisió alguna,.. y que fer lo contrari éra cosa ja may ohida ni vista ni menys permesa y tolerada per los reys.... Lo Rey, per provehir als inconvenients que d'aquella dissenció se-n podíen seguir, y perçó que-s posas millor orde en la defensa d'aquelles fronteres, envià per capità general de élles don Felip d'Aragó y Navarra nét séu, y ordenà que anàs a posar-se ab tota la gent d'armes a Figueres, per que d'allà estant se provehis quant convenía al benefici d'aquella terra, fent un any que lo papa havía-l provehit per administrador de la Esglesia metropolitana de Palerm, tenint vint-y quatre anys, fins que-n tingués vint-y-set, y que d'allà en avant, per arquebisbe y pastor d'aquella, y després fóu Mestre de Montesa.»

Per més que en les actes de les veritables córts no-s trova mencionat aquest fét, consta, no obstant, en les metéxes una lletra particular d'En Sarriera, endreça a ún al qual nomena son *germá major*, ón hi declara la resolució de defensar l'Empordà anch que fós prescindint dels de Cervera; y després, entre los capitols que-s present al Rey per sa aprobació, n'hi hà ún tenint per obgécte que sía en bona hora pagat al Sarriera la messió que féu per la manutenció de sa gent de guerra, emperò al metéix témps que sía tingut donar compte y retornar als colectors de la Deputació les quantitats a aquesta usurpades, çò que deuen aximetéix complir quants se troben en lo seu cas.

Durant la complicada situació ón se trobava Catalunya a les darreríes dell any 1476, mostrava-s no menys complicada la de Castélla per En Ferran y Na Elisabet, y debades l'esperimentat monarca d'Aragó s'esforçava per reconciliar ab aquells l'arquebisbe de Toledo, entrevehent d'aquestes y altres causes gréus cesplahers, que fóra així sobrer esplicar, poderosos a acabar ab tots los plans traçats ja des lo témps de la reyna Joana Enríquez. A conjurar abdues tempestats,

çò és, la qui menaçava a En Ferran, tocant al seu disputat trònus, y la qui bramava demunt los comtats de Rosselló y Cerdanya y demunt l'Empordà, què-s temía En Joan qne desapareguéssen per un may més de la Coróna d'Aragó, imaginarense llavors per los més interessats diferents combinacions, al metéix témps que-n menaren a fí d'altres anteriorment aparellades. Entre les darreres és de citar-se lo ja indicat matrimoni de la infanta Joana ab son cosí lo rey de Nàpols, mijà polítich qui si podía eventualment en l'esdevenidor proporcionar drets a la casa d'Aragó per adqvirir aquell reyalme d'Italia, en la actual ocasió pot-ser ajudaría a contenir lo francès en ses pretensions, puix constava que lo rey Lluis afalagava En Ferran de Nápols y li convenía conservar sa amistat: y entre les primeres de dificil realització per lluytar sémpre interessos encontrats d'úns y altres, apart de consideracions y compromisos qui-s despertaven, sonaren primer lo matrimoni, progectat ab iguals mires y encare majors que lo que acabam d'esplicar, entre la infanta Elisabet, filla dels reys catòlichs, llavors princesa d'Austurias, nina de sis anys, ab Ferran príncep de Càpua, nét del rey Ferran de Nàpols, lligament que molt convenía als pares de la nuvia, y que si repugnà de bell principi al avi, nostre rey En Joan, l'acollí ben prompte ab gran entussiasme, emperò que no tingué compliment: desprès, y per altra part lo matrimoni de la Beltraneja talment ab lo Delfí de França, donant-se per tant, com a compensació al rey de Portogal, qui havía defensat la dita senyora y adhuc se-n éra apellat *son marit*, la ma de la princesa de Viana, germana del rey de França; emperò ni ún ni altre d'aquests progéctes arribà a posar-se per obra, axicom veurèm. Y finalment, no podènt verificar-se aquestes contra-combinacions, de la política francesa, qui procuraven empatxar Castélla y Aragó, imaginà poch desprès lo manyós rey Lluis maridar una neboda séua, Agna de Saboya (filla d'una germana) ab Frederich d'Aragó, fill segon del rey Ferran de Nàpols, per la qual cosa oferia donar en dot a aquella los comtats de Rosselló y Cerdanya; y com açò no ho podía acceptar lo dit rey Ferran séns ésser parti-

cipant en la usurpació dels dominis del seu oncle En Joan, tampoch s'efectuà per en aquella hora aquest diabòlich progécte, restant, per sa ineficacia y per la dels demès ja referits ans bé en espectativa y duptós, que resolts a mantenir llurs volences. podènt axí dir-se que, durant una curta temporada hi hagué certa calma aparent de guerra.

No podíen tirar-se avant los pregéctes qui éren contraris a les mires del rey de França, emperò tampoch no-s veyen complits los desigs que aquest concebría, y adhuc l'avantatge éra a favor d'En Joan qui, al cap y a la fi, haxía maridada sa filla ab lo seu nebot En Ferran de Nàpols. Pagat bé o malament del primer perçò que lo mal anava a miges, y vehent que son fill se revifava a Castélla, lluytant resoltament ab los seus enemichs, ja fós ab lo pretèst de pendre comiat de sa filla, ja per veure si ab sa presencia se revifaven les córts de Barcelona per reorganitzar la gent armada del Empordà, se-n anà o Tortosa, ón estigué palenquejant per algun témps, puix los valencians l'instaven per que anas a llur terra a tenir-los córts: mas a la fí resolgué avançar vers la capital, ón lo trobarèm tantost, esplicant abans emperó çò que esdevingué en los mesos que precehiren a sa arribada.

Ja diguérem que la infanta Na Joana d'ençà de ses esposalles a Cervera s'intitulà reyna de Sicilia, y ab aquesta distinció va nomenar-se en avant a les metéxes córts que presidía. Lo desig d'aquesta senyora de bell començament, fóu traslladar altre colp les córts a Lleyda, y ab tal motiu, aprés d'alegar lo síndich de Barcelona certificats de métges y vicaris de les parroquies, per los quals se provava que la pésta éra desapareguda de la capital, protestà de la trasllació. Convinguts a la fí en que tornassen les córts a Barcelona, reinstalades en aquesta ciutat, res no féren de profit, puix com si menyspreu la infanta, d'ençà que cenyía coróna reyal, de presidir com a lloch-tinent les córts del Principat, no s'hi presentava jamés, y dura molts de mesos, fins a sa partida, que les actes se redubexen a continuar o prorogar lo viç-canciller en nom de la presidenta, y a protestar los Braços de la ilegalitat, séns ocupar-se los concorrents, qui arri-

baren a veure-s molt reduhits, del més minim afer. A presenciar, donchs, la solemnitat del lliurament de la nova reyna de Nàpols als enviats y embaxadors del seu marit, procurà En Joan estar a Barcelona ón lo-y trobam vers lo mes de Maig. Arribà, de fét, en lo mes de Juliol la armada napolitana, composta de deu galéres y altres tantes naus, sóts cura del príncep de Salern, amenant lo duch de Càpua, lo qual anava acompanyat de numerosos y distingits magnats italians; y venía en nom de son pare per rebre y dur-se-n a Nàpols la seua madrastra. Renovat a Barcelona lo maridatge, colguéren-se grans féstes, y Na Joana, aprés de fer les renuncies necessaries, acte que diuen los historiadors que-s verificà lo 20 d'Agost, s'embarcà vers la seua destinació ab la comitiva qui la vingué a cercar y endemés ab la que a élla li corresponia o que li senyalà lo seu pare, en la qual se distingien los embaxadors d'Aragó y de Castélla, y molt principalment, com a persóna de major confiança, lo comte de Cardona y de Prades, provehit a-les-hores ab lo càrrech de virrey de Sicilia, lo qual, ab aquests nous serveys, pot-ser podía comptar per més segura la adquisíció de la herencia de Pallars, que anant a allogar-se en front dels Estats d'aquest infortunat, ab actitut bèlica, segóns que havía atemptat per breu témps.

Lo desig de celebrar aquesta pompa a Barcelona, que tanta alegría havía de ocasionar al rey En Joan, vindría a fer oblidar envidés, als qui hi haguéssen de intervenir, lo trist estat del Empordà y lo perill al qual se veya esposada Catalunya, o mirant altrement aquella metéxa alegría be feya creure que establert lo rey a Barcelona, supliría lo pare quant va perdre-s per desidia de la filla en les córts y agrahint lo zel dels catalans, procuraría lo xaruch monarca afalagar, conciliar y encoratjar aquests per que cercassen un remey eficaç als mals de la guerra. Donchs, ben lluny d'axò, vehent com veya En Joan la nulitat de les sessions de les córts, dés lo díe 17 de Maig, recobrant la presidencia que li corresponía, y que solament en sa absencia ocupava sa filla Na Joana, fa anunciar, en nom séu, per son viç-canciller Joan

Pagés, la continuació de les referides córts, séns dexar-s'hi veure ni poch ni molt; de manéra que la informalitat sostinguda per la filla la continua llavors lo pare, ocasionant en conseqüencia, les metéxas protéstes y resultant igualment nules les sessions, y açò per espay quasi de dos mesos, fins que, donant-li la rauxa de presentar-se lo díe 9 de Juliol davant major concorrencia de la acostumada, volguè fer com una nova proposició o discurs, endreçat a indicar someramen les penes qui l'han afexugat, y a ponderar lo sacrifici que ha fét dexant d'anar a Valencia, per fer cap a Barcelona. No mereix recomanació alguna lo discurs per sa fórma, ans pot dir-se que cau en xavacà com a inspirat sols per la imprudencia, car séns rahó ni justicia plany-se lo Rey de que res no hagen fét en tant de témps y d'ençà que allí esta, y recordant la sentencia divina de que *no hi haurà salvació per aquell qui no s'ajuda a si-metéix*, acaba dihent que si no l'ajuden en aquesta part, prescindint de passions y de *propris interessos*, en castich, per no perdre més témps se-n anirà a Valencia, per festejar lo duch de Calabria, al qual li-n donarà avis tantost.

La contestació que donaren al indiscrét véll los nostres avant-passats, per bóca del bisbe d'Urgell, en nom de les còrts, fóu digna de son caràcter: molt poques paraules; endreçades o protestar del llur zel y lleyaltat, fent cas omis de les indirectes, inculpacions y menaces del Rey, y consignant únicament que en quant al nomenament de la comissió, del qual éll los parlava, per termenar aquelles córts, faríen quant fós més convinent y just, puix no podíen res deliberar séns rumiar-ho abans.

Restà, en conseqüencia, lo jay com solen rester tots las jays rapatanis, dexant seguir en allò que ells creuen entramaliadures als néts: ni-s presentà més En Joan per ler córts, obrint la sessió lo viç-canciller y protestant los demés, ni se-n anà a Valencia, que pagat restà a Barcelona fruint de les noces; y alguna transacció faría, con disculpada més avant sa asistencia com a president, o millor, justificada, per investigació y manament de les metéxes córts, en esguart dels

certificats dels métges, la impossibilitat física del Rey, fóu presentada a aquest una súplica contenint alguns capitols de córt, que En Joan aprovà, entre los quals hi hà lo d'un donatiu de dues mil lliures per lo pahis al seu senyor y sobirà.

Diguérem abans que, a la primería del 1477, hi hagué certa calma aparent de guerra, cosa que li vingué molt bé a En Joan, tant per aplicar'se del tót a la satisfacció que li ocasionava lo matrimoni de sa filla, com per activar, éll o los seus consellers, la subjugació del marquès d'Oristà a Sardenya, ón fóren tramesos lo comte de Cardóna y l'almirall Vilamarí (1)—si bé quelcom recelosos aquests personatges l'un del altre,—conseguint-se, tras la batalla de Machomer, en la qual fóu lo rebetle marquès vençut, y mort lo seu fill En Artal d'Alagó, que-s retéssen diverses poblacions que lo dit magnat possehía, inclús Oristà, o millor, que a la fí lo marquesat d'Oristà y lo comtat de Gocià restassen per sempre més units al patrimoni Reyal, y, noresmenys, que s'apoderas aquest igualment de tots los llochs que possehía a Aragó lo marquès, essent aquest y los seus fills y germans amenats ací y reclosos, per de prompte, al cèlebre castéll de Xàtiva. Esplicarem aximetéix que la improbabilitat de verificar-se los matrimonis que-s progectaven ab mires polítiques éra quant contribuía, en part, a fer estar en espectativa los uns y los altres progectistes, y precisament la aparent bonança a la qual aludirem provenia de la pruhija en realitzar l'un dels dits matrimonis, podènt deduhir, en consequencia, lo llegidor que la pruhija éra aquesta vegada de part del rey Lluis de França, car, no essent-ne ell l'interessat, no recoma-

(1) Cal tenir present que a més d'En Joan Vilamari, qui éra l'almirall en aquella época, n'hi havia d'altres del metéix cognom, mariners o no, Bernat, Lluis de Galceràn y Ramon, cosa que advertim per que no parega trobar-se un metéix personatge alhora en distincts y apartats punts, com s'esdevé a la fi del 1478, ón En Joan obra ses galéres a Sardenya méntre que un altre almirall Vilamari, En Bernat (diuen alguns autors als quals fa referencia lo Feliu, assistía ab armada catalana als cavallers de Sant-Joan en la defensa de Rodes contra lo Turch, lo qual, burlat, li tocà retraure-s del setge a la primeria del 1479.

naría als soldats que tenía al Rosselló y al Empordà la prudencia y la inacció. Vejam lo cas.

Lo rey Lluis, afalagant per una banda los nous reys de Castélla, creya que li éra més avantatjós embolicar a-les-hores a En Joan de Navarra, que-s proposava agregar als seus dominis, y mirant com a secundaria la usurpació dels nostres Comtats, cercava lo mou de recobrar lo diner que se-n havía fét del llur empenyorament, diner que llavors li feya una gran falta o li podía venir bé per sostenir la guerra de Borgonya: a aytal fi, proposà a Frederich de Nàpols, que si prenía sa neboda, la infanta de Saboya, per muller, donaría a aquesta en dot los Comtats de Rosselló y Cerdenya, ab tal que lo pare del nuvi, çò és, lo rey Ferran de Nàpols, retornas a França los dos-cents mil escuts en que estaven empenyorats, y per tant podía Frederich tenir aquells Estats en feu d'Aragó, y per élls fer homenatge al Rey llur. Lo rey de Castélla, Ferran, acceptava aquesta combinació, ab la sola diferencia, segons apar, que en compte de tenir Frederich los Comtats com un feu d'Aragó, los tingués solament en depòsit y los restituis con li pagassen la quantitat que son pare hagués satisféta a la França, comptant per ventura que podría aplegar-la ab lo témps, y axí recobrar los Estats que isqueren del patrimoni, y per los quals tanta sanch s'éra vessada, séns veure que los progéctes de Lluis no éren sencers, y que a la millor ocasió tornaría a usurpar çò que éra estat ilusió constant de sa ambició.

No és d'estranyar la lleugeresa del rey Ferran de Castélla, car en la questió de Navarra s'amostrà indiferent, preferint ordenar los afers d'Andalusía, y a la de Sardenya favorejava lo rebetle marquès d'Oristà; axi que, no-res significava per éll la esperiencia del seu pare, y obrava en tot còm a éll li convenía o li semblava convenir. Emperò lo vell monarca d'Aragó, malgrat les fantasies del seu fill, de sa situació anguniosa, y de les febleses propries dels homens de sa edat, donà proves de tenir la inteligencia molt desemboyrada, y com sabía de que éra capaç son antagonista y enemich Lluis, alças atrevit y resolut, contra aquells progéctes: En

Ferran qui ho sabé, tractà de inventar nova combinació, mas al fer-ne sabidor En Joan, recomta lo Zurita sa contestació ab semblants paraules: «Que si sabés ab tót alló la vida perdre, no ho faria, ni-s diria que ab son consentiment feyen tal cosa; y tenía per cert que no li-n donaría entenent al Rey son fill la cobdicia de rebre dues-centes cinquanta mil coróнes, y que éll no ho faria si li-n donas dos-cents cinquanta comptes de més de quant valdríen altres tants Rossellons. Que ell més estimava la honra, que no la vida y los reyalmes y ab aquella intenció entenía anar-se n al altre món, si en vida séua no-s poguéssen cobrar. Car si lo rey de França solía moure, y que no plagués a Déu que ell tal cosa imaginas.»

Si abans, donchs, hi hagué indecisió o bonança aparent de guerra, major hi fóu aprés de la contestació del nostre Rey, car al pas que condescendía En Ferran a la opinió del seu pare, no volía del tot barallar-se ab França, ni a França li convenía rompre ab éll. Fóu-ne lo resultat acceptar tres mesos de tréves per les fronteres de Rosséllò, y los embaxadors d'una y altra nació, de França y Castélla, qui-s veheren a Fuenterrabia y Bayona, tractaren d'allargar encare més les tréves establertes, qui havíen de finir al Agost del any següent. En acabant-se les tréves, y açò éra de preveure de molt témps hà, continuant en tanta indecisió, natural éra que-s tornaría a la guerrá, y si temía lo Rey nous y majors desastres, no-ls temía menys Catalunya qui al cap-devall ne fora la víctima.

Desijoses les córts, al veure la indiferencia del Rey llur, d'aclarir si aquest veritablent estava o no impossibilitat de venir-hi, féren lo 27 d'Octubre del 1477 la enquésta que adés indicarem, y justificat que lo monarca patia una agudíssima dolor de reuma qui li acometía les immediacions del coll, y ademés fleumes al pit, fóu nomenada una comissió de tots los Braços, composta de cinquanta-set persones, la qual tractà de veure personalment lo Rey malalt, y fer-li a mans la súplica demunt indicada. Bones dificultats hi hagué per que penetrassen en la regia cambra del palau bisbal, que

èra ón estava albergat lo Rey, puix aquell jórn se trobava més agreujat y no havía dormit: escolliren-se llavors d'entre tots los més íntims o de major representació, emperò ni adhuc axí no poguéren far la llegida de la súplica, e informat de paraula lo malalt, la otorgà. Aquest acte y lo perill sémpre apremiant de nova guerra pot-ser féu que los individuus de les córts accedissen als desigs del Rey, perçò que fins podía ésser profitós acabar aquelles aprovant lo monarca llurs capítols; y axí fóu nomenada lo metéix díe la comissió de coranta-cinch persónes, les quals, facultades ampliament, devíen resoldre tots los afers pendents y altres qne n'urgissen, de dins tres mesos.

Sis setmanes éren tot just passades, lo 12 de Desémbre, con se presentà, a la sessió que celebraven los comissionats a casa la Deputació, lo viç-canciller Reyal ab una cèdula del Rey ón los hi deya; que puix havíen féta poca cosa d'ençà que-s reuníen, y que éra témps perdut lo que esmerçaven, que-s donassen préssa per podèr conseguir lo repos y tranquilitat del Principat, puix lo monarca estava dispost a condescendir; altrement, *li caldrà a aquest atenir-se a çò que trobarà que puga fer ab justicia.* Quelcom indicava aquesta impaciencia d'En Joan, y ressortí més en altre díe, lo 6 de Febrer del vinent any 1478, ab un acte paregut al anterior; car en aquesta ocasió presentà-s al infant don Enrich, comte d'Empuries, nebot del Rey, y féu a mans dels coranta-cinch una altra cèdula ón, entre altres coses, s'hi deya, que «puix a causa de llurs discordies y diferencies, no havíen pogut amenar a deguda conclusió l'afer que-ls èra encomanat, y vehent que lo Principat soferelx continues correríes, guerres y damnatges, devent provehir-se que aquest se disponga a la resistencia, prenga-s una determinació en aquest sentit, que lo Rey aventurarà si convé sa persóna y béns, usant de tots los remeys necessaris a la defensa y conservació del pahis.»

Des d'aquesta data lo Rey concórre personalment alguns díes a les sessions: després, vers lo mes de Maig, se prenen declaracions a diversos particulars, los quals declaren que

Bofill de Júdice (qui éra lo governador de Perpinyà per lo rey Lluis) s'és adevançat vers l'Empordà, talant la terra, y amenant numerosa artillería, en térmens que corren perill de retre-s a éll Perelada, Figueres, Vila-bertran y altres llochs, perçò que ja està l'invasor davant Sant-Joan de Plà-de-Córts. Vist açò, tórna presentar-se personalment lo Rey lo díe 9 de Maig, demanant ja resoltament que li vullen proporcionar per la defensa tres o quatre-cents homens de cavall, accedint-hi los representants de les córts, lo 27 del metéix mes, oferint al Rey, malgrat *la gran pobresa y torbació ón se troba lo Principal*, la quantitat de mil dues-centes lliures per sou de cent rocins per dos mesos, o de mil quatre-cents si-s rompés la tréva, quantitat que cercarà la Deputació a manlleuta y ab hipoteca dels seu béns.

Tras aquestes noves, no aduhides en les demés historics, ¿què-ns resta a dir, y quines observacions podèm fer, per que lo llegidor se faça càrrech de la situació de Catalunya y respectivament de la del rey En Joan; del seu fill En Ferran y del astut Lluis de França. Vejam, no obstant, açò que per altra banda los historiadors nos recompten, relativament als féts del any 1478, lo darrer del regnat y de la vida d'En Joan II.

Malgrat del *podagre y la fleuma pectoral* que pochs mesos abans pogué fer témer als barcelonins que lo rey llur no se alçaría més del llit ón tant hi patia, lo fort anciá, als primers mesos del nou any, se traslladava de la capital a altres llochs menys avinents, emperò més propers del teyatre de la guerra, si no per batallar, que bé ho faría si hagués comptat ab on formal estol, per donar disposicions o observar de més prop lo tom que anas prenent l'afer de la pau o de la guerra, y per llà lo mes de Juny, segóns lo Zurita, se troba En Joan prop de la frontera enemiga, al punt que l'Annalista ne diu Sant-Pére de Birles, y que no pot ésser altre sinó Sant Pére de Riu-de-Bitlles. Les nomenades fronteres enemigues són, en aquesta ocasió com en altres de la metèxa guerra, dues, la una contra lo de Pallars y la altra, més o menys verítable y ferma contra los francesos. Ab tót y

quant havèm adès justificat, valènt-nos de les noves que 'acilita lo procés de les córts, los historiadors ne prescindeíxen, y ni una sola ratlla no endrecen al estol que havèm de suposar que acompanyaría lo Rey o a les forces que la Deputació devia armar, méntre que consignen, com altres vegades los noms dels capitans qui estaven en frontera contra lo de Pallars, que al present, aprés de tantes mudaments, éren En Joan Ramon Folch, conestable d'Aragó, fill del comte de Cardona y de Prades (ja may los Cordona no van daxar d'ulls la llur presa), En Requesens de Soler, governador del Principat y Felip de Castro y Pinós, vescomte d'Illa y de Canet. Ab uns y altres enemichs és cercada tréva en aquella ocasió: los capitans fronteriços al de Pallars ab ell la assentaren, lo primer d'Abril per espay d'un any, estant lo Comte a la vila de Sales, «y fóu lo Comte (diu lo Zurita) plét homenatge, que los seus vassalls y valedors, y los qui estaven en sa obediencia, no permetríen fer guerra per altres gents ni damnatge algun durant aquest témps de la tréva.

¿Voleu, ab aquesta nova, altra prova més certa de que la guerra que sostenía lo noble Comte no éra sinó feudal y de familia, per defensa dels drets e interessos contra los seus usurpadors? Y encare més ¿per què, si lo Réy estava allà prop ab estol, no pacta lo Comte la tréva, o lo respécte a la tréva, ab éll, y-s limita solament ab los capitans fronteriços, que bé demostren ab açò ésser una trópa qui guerrejava separadament de la que representava l'exèrcit de la patria? La manéra com s'esplotà la noblesa del comte de Pallars, fentlo convenir en pacificar-se per un any, bé descóbre l'intent d'En Joan, qui sabènt qui hi havía la tréva fermada a Bayona y Fuenterrabía entre Castélla y França, vehent avançar En Bofill vers l'Empordà, aprés d'havèr insultat e inculpat en Barcelona les córts y sa comissió per sa indolencia, aprés d'havèr-les obligat *malgrat de la pobresa y torbació del Principat*, a armar gent per anar repetlir ab tota furia l'invasor, en la qual cosa havía-ls promès lo monarca que *aventuraria si convingués sa persóna y béns, curant de tots los remeys necessaris per defensa y conservació del pahis*, pochs dies aprés de tals vo-

lences y faramalles, vers lo mes de Juny (tinga-s present que la invasió del governador francès fóu a les darrerís de Maig) lo rey En Joan dés de Riu-de-Bitlles, enviava un trompeta a En Bofill per notificar-li que volía empendre-s en la tréva qui tenía de durar fins al 2 d'Agost, fermada darrerament a Bayona. Anava l'ancià guerrer a gonyar moments, més que a gonyar témps, per veure si esquivava la invasió méntre consultas ab lo seu fill una composta qual-se-vol; emperò açò ho podía havér previst abans, com sèns dupte van preveure-ho los coranta-cinch de la comissió de córts, y estalviava en axí quant s-esdevingué tantost.

Ja manifestarem que no sabèm quines éren les forces qui acompanyaven lo Rey, axicom ignoram si per allà prop estaven les que la Deputació armà, emperò si que podèm dir que en tal ocasió, per primera vegada, sonen los noms d'uns capitans fins ací desconeguts, En Bach y En Catllar. Méntre cumple sa paraula lo noble comte de Pallars, no-s veu ningun moviment de sos fronterers, y no-s mouen sinó en sentit de defensors de la patria, d'exèrcit català, contrastant lo Rey a aquest moviment; tant que per deturar-lo vé en aprovar la tréva que ab lo dit comte s'éra assentada: «emperò los *nostres* (diu lo Zurita) per aquest tèmps feyen correríes al Rosselló, Conflent, Cerdanya y Llengadoc; y no cessaven de córrer y robar quant podíen: y axi-s feya de la altra part. Y perçò s'avingué lo Rey en què s'assentas la tréva ab lo comte de Pallars.»

¿Quíns éren aqueixs *nostres*, qui, prescindint de la temor e inconstancia y de la autoritat del Rey, séns rebre favor o ajuda dels vassalls del comte de Pallars, no foment ninguna d'aquelles banderíes qui representaren abans los castélls de Pontons, Foxà y Lebia, séns témer la numerosa artillería d'En Bofill, no sols s'obren pas fins a la frontera, sinó que, traspassant-la y apregonant en terrítori de França, assolen y aterren les provincies de Conflent y de Llengadoc? ¿Eren per ventura aqueixs capitans ab llurs forces los que la Deputació havía tramesos, o cabdills de companíes soltes qui s'ajustaven a aquelles y aplegades unes y altres resolguéren

fer çò que lo Rey dexava de complir? No ho assegurarèm, perçó que no ho podèm provar, emperò fós quina fós llur procehencia, la veritat és que aquells soldats éren catalans, qui per sí sols sabéren burlar los francesns, la llur heroyca resolució, no volent enténdre-s de farces ni tréves ni escoltar la veu del Rey, prova ben clarament que éren la veritable espressió de la terra, y que desesperats o fólls s'erigirien per llur propria autorítat en defensors, organitzant per si sols l'exèrcit que lo véll capità no sabè, no pogué o no volgué organitzar.

Es de doldre que no hi haja engrunades les prohomenies d'aquells prous, prohomenies qui ompliren de frenesí l'envejós cor d'En Joan, y d'esglay la pensa de Lluis de França, emperò abasta en corroboració d'élles y de quant dihèm lo metéix que lo Zurita recompta: valènt-se pot-ser d'alguna de les memories que sol citar de contemporanis, per tal com consigna en sà relació que lo dos referits capitans caps dels *nostres* no feyen cabal de les tréves, ni *estimaven la paraula y fé donada per lo Rey llur*, après que aquest, per vía d'En Bernat Uch de Roca-bertí, Castellà d'Amposta, lo 11 de Juliol fermà cert apuntament de trèves, establertes poch abans entre En Jaume Ximeneç, son segretari, y lo dit Bofill, facultat per lo rey de França; que «vist per lo Rey que la gosadía d'aquell cavaller (Bach) feya mólt que durava, y que son fill éra lo capità d'aquelles cavalcades, y son pare no exía del castéll de Roca-bruna (1), deliberà fer-lo pendre *secrétament*, per havèr lo castéll a mans, y si no-l volgués retre, que-s donas favor a En Bofill per combatre-l.» De manéra que lo rey En Joan arribava a facultar lo general enemich, que tal havèm de considerar lo governador de Perpinyà, per castigar lo prous català, qui complía ab lo pacte establert per lo Rey a Barcelona al proporcionarli la Deputació nou estol; y finalment, que «solía lo rey de França dir, que no-res fiaría del rey d'Aragó, *si lo rey Bac y lo rey Callar* no la fermaven,»

(2) Son, de fèt, senyors feudals del castéll de Roca-bruna los Dez-Bach, y lo qui-l possehia en aquell any, séns dupte lo pare del cabdill, se deya Pére, segóns axi consta en l'indech d'*Alienacions* del Reyal Arxiu.

prova evident de la mútua desconfiança dels dos monarques y del gran cabal que feya lo rey Lluis dels dos capitans, ja perçò que fóssen los qui veritablement representaven l'exèrcit o sía l'esperit armat de Catalunya, ja per tal que en la llur paraula regonegués més formalitat de cavaller, que en totes quantes li-n pogués donar lo voluble coronat, lo rey En Joan.

Cetebram nosaltres la decisió y empenta dels nostres capitans, y per rahó de contrast apar que deuríem seguir inculpant lo Rey, emperò la compassió que-ns inspira abat la nostra plóma. ¡Pobre d'En Joan! Lo qui dés la flor de sa joventut s'éra amostrat sémpre abrivat guerrer, príncep bullicios, manyós diplomàtich y home de voluntat intorçable, qui durant sa vida havía sabut acreditar totes aquestes qualitats com a governador a Sicilia, com á infant castellà a Castélla, com a rey marit a Navarra, com a llech-tinent del seu germà En Alfons en l'antich reyalme, y com a rey proprietari després en tots los Estats quí componíen la Coróna d'Aragó lo coparticipant de la reyna Joana Enriquez per ajustar en lo front del venturós Ferran totes les corónes que podíen havèr-se aplegades ab gran magnificencia al front del nobilíssim príncep de Viana, ab menys de sanch y desastres; veya-s en sa velledat, proper a la tómba, menys de soldats a comanar, desobehit, obligat a humiliar-se davant son enemich demanant tréva, contrariat en los seus plans per los metéixs als quals havía favorejat, y entre aquests en primer tórme, per lo seu propri fill En Ferran de Castélla, lo qual méntre que son pare més freturava de concells y ajuda, no-s recordava ni d'éll ni de Catalunya, y restava, per tal que axi li convenía, ben apartat d'un y altre, *en les darreres terres del mon*, segós espressiò del Zurita, a Cadiç y Xereç. N'hi havía per desesperar-se, precipitant la poca vida que li restava, al sabèr lo pobre véll per una part, lo trist estat que presentaven los afers de Navarra y la dissensió que hi havía entre la princesa y sa nora, lo de Viana, favorejant lo rey En Ferran favorejant los del bàndol de Beamont, méntre que ell favorejava l'Agramontès; y per altra part, que lo metéix En

Ferran, prescindint dels desigs del seu pare, havía tirat avant en çò del matrimoni d'Agna de Saboya ab Frederich de Nàpols, gordant aquest en diposit, per vía de dot, los comtats de Rosselló y Cerdanya, y que lo nou possessor faria homenatge a França, y que aquesta nació y Castélla se convenien bonament en sentar la pau, y finalment, a maj or afront «que los qui en açò éren intervinguts, éren los metéixs qui fóren fiadors per les tréves de part d'En Uch Roger de Pallars, çò és En Requesens Soler governador de Catalunya y lo conestable En Joan de Prades y En Felip de Castro,» los quals és bé de veure que s'asseguraven ab temps fent, per lo llur profit, lo gust del rey futur, puix l'actual no servía y s'acostava cada díe més a la tómba.

Músti h se trobaría lo pobre véll en tal situació, y volía tractar y compondre-s ab los interessats en aquells dos afers axí que, tornant-se-n a la capital y adhuc ans d'arribar-hi escrivía ab impaciencia als seus fills, y méntre per un costat prometia al comissionat de la princesa de Navarra que-s veuría ab élla a Lleyda «per procurar lo remey d'aquell reyalme qui estava a la darrera miseria y prop de sa perdició,» per altre, ab lo pretést d'aquest reyalme, instava a En Ferran per que tingués ab éll unes vistes, ón se tractaría d'aquest afer, y de quant tocava a les paus y aliances ab lo rey de França, en les quals s'éra comprés aximetéix lo reyalme de Aragó, y sóbre-tót s'aclariría çò del matrimoni del de Nàpols car En Joan no podia accedir may per may a tan perniciós tractat, y deya que no convenía que fós depositari del comtats aquell qui tant ho havía procurat, y tan impacient estava per que no passas avant, que ab tót y trobar-se malalt, puix lo seu fill En Ferran no podía separar-se de la fortalesa de Trugilla, la qual desijava reduhir bréument, prometía a aquest que aniría a Tortoso, y seguint riu amunt esperaria lo fill a Daroca.

Prou resolució éra la del pobre ancià, y açò abasta per que un conega la ansia que tenia de Catalunya y de tots aquests reyalmes llur futur rey, y çò que feya a esperar de

aquí-avant del complertament castellanitzat En Ferran (1). Encare més, y açò fa alta honor a En Joan: al accedir lo rey de Castélla a la assentada ab son xaruch y malalt pare a les frontéres d'aquell reyalme, assentada que acceptà En Ferran, segons los seus llagoters, ab gran contentament, apart que havíen cambiat ja del tót les circumstancies, en térmens que En Ferran venía, al cap-devall a regonèxer la rahó que havía tingut son pare de desconfiar, si bé no perçò restava rompuda la aliança fermada ab lo rey Lluis, ans bé éra llavors més ferma que may. Emperò no hi hagué témps de celebrar la assentada promesa, per ésser-li arribada la hora al ancià rey d'Aragó, segons consignen diversos documents y entre élls la nota posada a la fí del procés de les córts de Barcelona, y aprés de la sessió del 18 de Janer, qui dóna compte del fét en semblants térmens: «No pogué continuarse més aquest procès de les córts generals de Catalunya, y per necessitat les metéxes córts espiraren, per ésser mort lo sereníssim senyor Rey al palau Episcopal de la ciutat de Barcelona, lo dimars, díe 19 del referit mes de Janer del any de la Nativitat del Senyor 1479, entre set y vuyt del matí. Vulla lo Senyor colocar la seua ànima en paradis. *Amen.*»

Ja declararem anteriorment quines éren les xacres de què patía En Joan, y si als mals físichs hi afegim les afeccions morals, sus-are indicades, atesa la edat del pacient, car passava dels vuytanta anys, no cal preguntar quina pogué ésser la causa qui portà al sepulcre lo xaruch rey d'Aragó. Los úns no-n diuen sinó que morí de vellesa; lo *Llibre de coses assenyalades* consigna solament que tenía molta fébra a mes de sa malaltía y que anà recahent; y altres Dietaris hi afigen la

(1) No li farà estrany lo nostre llenguatge al qui sapia que éra la major pena d'En Joan que son fill, ab tota sa descendencia, fóssen esclusivament castellans. Aquell any, per lo més de Juny, tinguérren Ferran y Elisabet un fill mascle, y l'avi En Joan volía que lo seu novell nét, del seu metéix nom, se nodris en aquests reyalmes, y no a Castélla; y la hora que los castellans juraren a la Princesa, qui fins a-les-hores ho fóu d'Asturies, casada ab lo de Càpua, per havèr declarat los juraments que aprés de sa mare la tindrien per successora, séns fer menció del pare En Ferran, retraguè a aquest En Joan sa poca dignitat, y li consellà que no dexa-s d'ésser rey de Castélla, çò és, que no dexa-s menyspresar sa persóna y dret.

minucia d'havèr sofert lo malalt una gran corrença. Lo notari P, M. Carbonell; ansios per ésser lo Cronista de la infermitat y mort del seu molt benvolgut Rey—tant que a aytal fí solicità d'En Ferran que li permetés tal honor, y aquest la-y otorgà, emperò ab la condició de que estojas tals treballs en l'Arxiu séns publicar-los (1),—volènt endevinar millor que no altres los motius qui ocasionaren la pèrdua de tan gran senyor, profita tan venturosa oportunitat per esplicar les qualitats físiques y morals qui l'engalanaven; y com entre aquelles sóbressurta la fortalesa de còs, la cuyda abonar lo relador recomptant que al mes de Desembre, *per conservació de la seua sanitat*, se-n anà En Joan a córrer munt, o sía a la caça del senglar vers los castélls y viles de Sitges, Vila-nova, La Geltrú, Cubelles y Vila-franca de Penadés, y no provant-li bé aquell colp la correria o partida, arribà malalt a Barcelona, ón patí unes corrences qui degeneraren en çò que en llatí se-n diu lianteria, si bé a un altre punt diu que èra *fébra pútrida* de les nomenades *quotidiana entremesclada.*

Es cosa altament curiosa, de tan ridicola, llegir los capítols del *Memoriale* qui tracta *De exequiis* etc., *et infinitate Domini Regis Johannis*, ón lo notari arxiver pretén consignar *punct per punct* tot quant féu lo Daviu del seu témps d'ençà que isqué de casa envers lo munt, y tornà a aquella per morir. Quant s'esdevingué a Barcelona, dés de la tornada, çò és, la infermitat y mort, està més conforme, generalment y prescindint de minuciositats ab quant ne resulta dels Dietaris y demés documents, única part que profiten los historiadors juhiciosos; mas la part corresponent a la puntualitzada cacera de munt, y adhuch los més íntims e insignificants actes del caçador, com que no-ls presencià lo relador, lo qual hagué d'atindre-s solament a açò que li-n recomptaren particulars qui li donassen a enténdre havèr-los presenciats, d'ací que conceptuam ésser estat lo Carbonell víctima d'alguna burla, car ningú no concebrà que pogués esdevenir-se quant

(1) *Col. de doc. inéditos* del Arxiu de la Coróna d'Aragó, vol. XXVII, plana 140.

refereix y menys que hi haja qui s'ho pogués creure. Certament En Joan estigué en los darrers mesos del any a Sitges y a Cubells, segóns es de veure per los documents dels registres, séns constar en élls l'obgécte qui-l portà a aquest viatge, y no essent la espedició guerrera, res de particular no tindría que l'acompanyassen, com a guardia, los monters: emperò d'açò a presentar-lo com a un lleuger y ardent caçador trascant per lo Garraf, sóbre-tót si recordam que tenie En Joan vuytanta anys féts y patía de pohagre, hi hâ una diferencia prou gran per que qual-se-vol se-n faça càrrech. A tal estrém arriba l'afany de *puntualitzar* del Carbonell, que consigna les vegades que evacuava lo senyor Rey, alhora que esplica los porgants que calía donar-li a obs de semblants operacions *e fóu-li administrat un crestiri, pci quant lo dit senyor Rey éra molt dur de ventre e no podía exir a cambra.*

Emperò dexant aquesta part duptosa y fastigosa, y atenent-nos a la altra, o sía d'ènçà que veritablement se declarà la greujor dels mals qui afexugaven En Joan acomparant les unes relacions ab les altres, podèm dir en substancia que, de fét, sobre lo 7 de Janer del nou any 1479, li donà al xacrós véll uno forta febrada, y un colp divulgat lo perill que corria, s'acuytaren los Concellers a oferir-li llurs serveys, tant que-l vetllaven ab altres cavallers per tórn; y gayre-bé desahuciat per lo métge de capçalera, qui, segóns lo Carbonell, se deya Gabriel Miró, deliberaren aquells trametre a cercar, per un correu volant, un métge juheu que hi havía a Solsona, lo qual, ensémps ab los altres métges, pronosticà la propera fí de la Magestat Reyal. En conseqüencia, lo dimars 12 de Janer se confessà, mas no combregà, lo senyor Rey, assegurant-se en la oració fúnebre que féu lo sen confessor y que copia en son *Memorial* lo Carbonell, que per mor de la gran tós y espectoració no pogué pendre lo principal sagrament, y per fí, fón-li voltat lo cap ab lo vel de la Verge qui gordaven com a famosa reliquia, y havènt perdut la paraula a les tres de la matinada del referit díe 19, a les set del metéix féu son darrer badall, als vuytanta-un anys, sis mesos y vint y tres díes d'edat, cinquanta-quatre dè regnat a Navarra y vint y dos a Aragó.

L'autor dels *Memorials*, en son deliri per les gracies y virtuts del Rey qui morí en son témps, retrau lletres, que altres han reproduhides, y discursos o sermons endreçats als seus familiars per lo véll moribunde, datades aquelles un díe escas ans de sa mort y més escas ans que lo malalt perdés la paraula. Si fóssen aquells escrits breus lletres del pare o amich afectuós qui, tranquil y séns dolors, vehent propera la seua fí, prèn comiat dels seus fills o dels seus més fehels servidors, podriem admetre-ls com a gran prova dels nobles sentiments qui éren renascuts en aquell moment sobirà, dins lo cor del malalt; emperò són ans bé rahonaments filosòfichs que ningú no podrà creure que dictas la persóna quí tants mals y desavinenteses patía, y qui, ja díes abans no pogué rebre lo principal sagrament: axí que, sols poden pendre-s les dites lletres, tot lo més, com a ampla interpretació de la voluntat reyal per un segretari lo zel del qual en l'exercici del seu càrrech féu-lo talment propassar-se, agombolant unes clàusules sóbre d'altres, que arribà a produhir una obra impropria de la situació que representa, fent-se sospitosa per sa fórma, no obstant de que la principal idea qui la motivava fós veritable o possible.

Aximetéix indica lo citat autor que *dies passats* féu testament lo senyor Rey, y que en los darrers hi afegí diferents codicils, en podèr del segretari Coloma, en los quals manava que fóssen tornats a la Esglesia alguns bèns de què s'éra apoderat, y que fóssen donats als seus familiars y servidors, per amostrar-los lo seu agrahiment, tant com cent-vint milia florins (1). Lo Dietari de la Deputació esprém solament «que lo Rey sots-signà codicil, car ja havía fét testament *dies hà*,» y crehent nosaltres que aquesta frase; sóbre-tót en català, equival a *feya témps*, no duptam en regonèxer que l'únich

(1) Poch concorda aquesta generositat ab quant diu lo Zurita parlant de les exequies d'En Joan: «Per que-s celebrassen les d'aquest Princep, fóu mester vendre l'or y argent que hi havía en sa recambra, per no tenir ningun diner. Y per socórrer los oficials y criats de la casa, qui estaven en estréma necessitat, y empenyoraren-se les joyes en quantitat de deu mil florins qui bastaren per suplir-lo, fins a empenyorar lo collar del orde del Toysó que duya lo Rey ordinariament.»

testament valedor d'En Joan fóu lo que otorgà a Çaragoça lo 17 de Març del 1469, del qual de dóna estracte lo Zurita, per més que ni d'aquest testament ni dels codicils no se-n troba ni rastre en los índechs, antichs y moderns del Arxiu Reyal. Crehèm que l'Annalista se refereix el testament y no a codicil ni a ninguna *ordinació* particular con tracta del retórn dels béns usurpats a la Esglesiá, y repartits entre los seus àulichs, entre los quals se nomena lo Bastart de Cardona; puix parla al metéix témps de çò que disposà En Joan tocant a la successió en aquests reyalmes qui havía d'ésser la directa del rey de Sicilia y Castélla En Ferran, atenent-se, en determenats cassos, a çò que s'hi prescriu en lo testament d'En Ferran *lo d'Antequera*.

Tost aprés de mort lo rey En Joan, fóu embalsamat, y féu-se ab lo seu còs, si fà-no-fá, açò qne descrit havèm en altres ocasions parlant de la mort de reys, y príncceps en aquesta ciutat: fóu traslladat, lo díe 20, a la sala major del palau Reyal, y lo 30, conduhit d'allà, ab gran cerimonia y concorrença, per diferents carrers de la ciutat, a la Catedral ón li celebraren unes exequies, en les quals oficià, predicant tot-seguit, lo bisbe de Gіróna Joan Margarit. Dos díes aprés ordenà la ciutat o los Concellers celebrar, segóns tenía per costum, uns altres funerals, predicant en aquests lo confessor del dífunt, fra March Berga. Lo 4 de Febrer, fóu traslladat lo cadavre, ab no menys cerimonia, al portal de Sant-Antoni, ón se-n féu càrrech una comissió de monges de Poblet, los quals lo se-n portaren de la manéra més convinent y ordenada al famós panteò del llur monestir.

Descriu son sepulcre lo Finestres, lo tercer del costat de la Epístola, recordant que-l féu construir En Ferran, y que s'hi guarden los còsos d'En Alfons, depositat a Nàpols y després traslladat al sepulcre del seu germà En Joan a Poblet, alhora que ho fóu al séu lo de son pare En Ferran I. «Ab ell jau la seua segona muller, la reyna Na Joana, qui morí l'any 1468. Son dues les estàtues del Rey esteses, la una endret la capélla Reyal, ab mantell talar de Rey, gornit de molta pedrería, y altra endret la Sagristía nova, ab

armadura de punt en blanch; y la estàtua de la Reyna, vestida molt ricament y ab diadema de Reyna, a la part de la Capélla Reyal.»

Per sabèr ón rauhen aquestes belleses d'art, faça lo llegidor memoria de quant havèm dit a la fí de cada regnat y cada vegada que-ns ha calgut parlar del tancament de cadavres reyals en lo famós panteó de Poblet.

Inseguint lo costum que fins así havèm practicat, anch que sia en part repetint, nomenarèm los fills que tingué l'últim rey de la Coróna d'Aragó qui no ho fóu d'Espanya. Los de la primera muller, Na Blanca de Navarra, fóren lo malagonyat Carles príncep de Viana, que prou conéxen ja los nostres llegidors; Na Blanca, qui fóu muller de don Enrich IV de Castélla, tréta després d'aquest reyalme y lliurada, ab consentiment del pare, en mans de sa germana Lionor, muller del comte de Fóix qui per usurpar lo dret de successió qui corresponía a sa cunyada, la tingué reclosa dins un castéll, ón morí miserablement; y per fí la dita Lionor comtesa de Fóix, qui no podènt intitular-se reyna de Navarra fins a la mort del seu pare, rebé del cel lo merescut càstich a sa ambició, d'ésser estat coparticipant del seu marit en la dissort de sa germana, puix que bréu témps pogué gaudir lo títol de reyna; car als pochs díes de succehir al seu pare, lo 19 de Febrer, se morí. Y de sa segona muller, Joana Enríquez, En Joan tingué En Ferran, immediat successor, Na Lionor y Na María, qui moriren nines, segons assegura algun genea logista, y Na Joana, que ja vehérem com fóu donada per muller al seu cosí lo rey Ferran de Nàpols.

Aquesta és la descendencia lledesma del gayre-bé divinitzat rey En Joan II per los seus panegiristes, emperò més numerosa és la decendencia ilegítima, tant que s'hi tróba, de sa amistançada Na Lionor d'Escobar, don Alfons «qui-s gaudí injustament per algun témps lo Maestratge de Calatrava, segóns que ho confessà ell-metéix con en lo 1455 lo renuncià don Pére Giron;» d'una senyora castellana, apellada dona N. Avellaneda, don Joan, aquell arquebisbe de Çaragoça, cabdill de les osts Reyals qui militaren contra Catalu-

nya; d'una altre amistançada, natural de Navarra, de la familia dels Ausas, un don Ferran y una dona María, morts en la infantesa, y dona Lionor, «qui en 1468 prengué per marit don Lluis de Beamont comte de Lerin y conestable de Navarra, y portà en dot quinze-mil florins ab la promesa de legitimació, en recompensa de la presa de Viana als castellans per lo Comte (1); y d'una altre mare que no-s nomena, un altre don Alfons, qui morí nin, segóns lo Marineo Sículo.

Aquests són los fills ilegítims sabuts, y hom los sap perçò que lo pare los favorejà y enaltí, pot-ser per consideració al estament de les mares respectives, o per altres causes que ignoram, emperò compte-s que més ne tindria, sabènt, segons lo Zurita, que fóu En Joan tota sa vida aficionat a amors, car, prescindint encare de la intenció que hi pogué havèr de part d'En Joan, con se tractava lo casori de la comtesa de Mòdica, ab la qual diuen que fingí que volía casar-se essent ell de vuytanta anys y élla de divuyt, n'hi hà prou ab lo següent paragraf del Annalista aragonès: «Fóu de cor axí generós y gran, que may no dexà d'ocupar-se en obres molt varonívols; com si no li fallissin les forces del còs: y çò que fóu cosa molt assenyalada, en les darreries de sa vida, que en tan avançada edat se renovellà en son cor una estranya afició y xardor d'amor, èssent vençut y sotsmès als presents d'una donzélla catalana qui-s deya Francesca Rossa (2); la qual procurá maridar ab don Jaume d'Aragó, nét d'En Alfons d'Aragó, segon duch de Gandía, de la casa Reyal; les quals amors fóren axí divulgades, que no hi hagué cosa més famosa en aquells témps, aprés de les del rey En Alfons germà séu y de Lucrecia Alanyó.»

(1) La tal dona Lionor és un personatge romancesch, puix lo 21 de Juny del 1468, ans d'efectnar-se son matrimoni, desaparegué de la Aljafería de Çaragoça, per voluntat e perçò que la robas lo seu promès, y per aquest atemptat manaren fer formals crides los jurats de la ciutat, oferint quatre-cents florins al qui descobris ón jahía la infanta.

(2) Rossa és cognom estrany a Catalunya, y posat que no sía cognom, mas segon cognom, aquest és Rosa, tal com are s'escriu en castellà, devent pendre-s la dóble *s* ab què està escrit com a un vici o moda d'alguns escriptors, sóbre-tót a Aragó, qui marcaven ab lo dit signe la *s* forta, única que té lo castellà.

Emperò, a dexar aquesta taula més complerta, no serà inoportú en aquest punt consignar una nova o observació curiosa: nomenen diferents autors alguns personatges qui estaven presents en la Casa Reyal, al anar a traslladar-se lo còs d'En Joan cap a les exequies, annotant molt particularment que hi éren set néts del Rey; emperò és lo cas que dels set néts no-més que ún éra lledesme, y-ls nomenarèm tot esplicant la llur procehencia, per que no-s crega ponderada la nostra asserció. Eren, donchs, los set néts: don Jaume de Navarra, fill de Na Lionor, únich lledesme; don Alfons d'Aragó nin de set anys, fill natural del rey En Ferran, lo qual s'éra intitulat fins en aquella hora pabor de deValencia, y en aquella ocasió començà ja a intitular-se, malgrat la repugnancia mostrada a la primería per lo Papa y lo colegi de Cardinals, administrador del arquebisbat de Çaragoça, tant que de fét arribà a ésser arquebisbe d'aquella Metropolitana esglesia (1); don Felip y don Joan d'Aragó, fills bastarts d'En Carles de Viana, lo primer dels quals havèm tingut ocasió de nomenar més d'un colp en aquesta historia, comte de Beaufort y després arquebisbe de Palerm; y un altre don Joan d'Aragó y un don Ferran, fills bastarts d'En Alfons de Aragó, abans nomenat, fill bastart aximetéix del rey En Joan, al qual donà aquest lo maestratge de Calatrava, lo comtat de Ribagorça y a Castélla lo ducat de Villa-hermosa, personatge molt notable en quant toca al vici que deploram (segóns és de veure en la obra dels *Condes vindicados*), puix que tingué llarga tanda de fills de diferents concubines, entre altres ún de nom igual a altres ja citats, ab los quals no-s deu confóndre, y fóu En Alfons d'Aragó; qui primer fóu bisbe de Tortosa y després arquebisbe de Tarragona.

Per donar are fi al regnat d'En Joan II d'Aragó, a fer

(1) Esplicant l'origen del nin arquebisbe, dóna lo Zurita la següent nova: «Va tenir-lo estant a Cervera, en una donzélla d'aquella vila apellada Aldonza Roch (Roig?) de Iborra, qui-s maridà després ab En Francés Galceran de Castro y de Pinós, vescomte d'Ebol. Apar que don Alfons era nat l'any 1470, y que Na Joana, filla també natural del Rey, nasqué un any abans a Tàrrega de diferent mare, etc.»

més complerta la pintura del personatge y de sa època, no cal sinó afegir a la eczecrable situació que acabam de traçar la memoria dels principals féts de fatal trascendencia, que n'és lo Rey lo protogonista, per que-s convença lo llegidor de la rahó qui-ns abona al judicar aquell de distincta manéra d'aquella que l'han judicat diferents escriptors. Los qui havènt heretat tants de reyalmes los embullà tóts fent-los lluytar en fratricida guerra, que per aytal causa vingué a sebollir en la major desolació y miseria Navarra y Catalunya, qui, séns mirament y mancant al jurament fét al succehir en lo trònus, y a la tradició y estatuts dels seus antecessors, empenyorà al constant enemich d'aragonesos y catalans, dos Estats dels més importants per llur situació geogràfica, qui afalagà la plebecía y seduhí la noblesa segóns li convingué per les seues fins, qui introduhí inusitats vicis en la respectable institució de les córts, qui empresonà y perseguí a mort lo seu propri fill, y dexà que una filla morís en una presó, servint-li de butxí una germana, qui malbaratà lo patrimoni, usurpà a la Esglesia, recompensà a privats, nacionals o forasters, ab los béns segrestats a nobles varons de preclara rabaça, y qui, per fí, no s'envergonyí durant tota sa vida, y adhuc en la més extréma vellesa, d'escandelitzar, com a home, y de dexar exemples contraris a la honor, a la honestitat, als bons costums, pervertidors, per tant, de la moral de sa familia, de sa córt y del seu poble; aqueix home, rey, capità, magistrat o çò que puga èsser un monarca, no mereix lo nom de *Gran*, y menys que ab la candidesa del Feliu, li diguen *Invicte*, *Piadós*, *Valent*, *Magnánim* y *Liberal*, imitant aquesta eczaxerada llahor de les llagoteríes prodigades per lo Carbonell, qui, portat de cortesà deliri, gosa a estampar les següents paraules, testimoni de la major baxesa y servilisme: «Y jatsía aquest rey En Joan, essent bon cristià, bon Rey, piadós, misericordiós, virtuós y molt liberal, durant lo témps del seu regnat haja passat molts infortunis, tréballs y adversitats, Déu sap si açò és estat per pecats del dit Rey o si dels seus vassalls, si bé jo crech que és estat per pecats méus y d'altres vassalls séus; emperò jo

y los altres clarament havèm pogut contemplar ab los nostres propris ulls lo gran benifét que Déu nostre Senyor li ha volgut dispensar, per havèr sofert tots los seus mals ab tan gran paciencia, posat que són finits los seus darrers dies tan bé y en gracia de nostre Senyor Déu, com no ho féu jamés rey algun d'Aragó, etc.»

Alguna vegada, en lo discurs d'aquest darrer periode del regnat d'En Joan II, havém fet adonar de les esmenes o correccions verificades per una mà penedida, temerosa o pagada, en les curials apuntacions dels Dietaris de la antiga Deputació, sóbre-tót del témps en què la terra estigué en guerra ab lo seu Rey; més d'una esmena o d'un raspat conseguirem endévinar y descobrir, alçant ab la reaparició de la primitiva y veritable nova, una prova contraria a açò que los llagoters o rutinaris han consignat en la Historia; entre tals esmenes ne vehérem úna de dues paraules qui seguía constantment al nom del monarca, y per més que-s conexía la pruhija y treball que hi hagué per que la correcció no pogués ésser llegida, emperò ab treball y volença reexirem a endevinar-la a la fi, y endevinada una sola volta, n'hi hagué prou per descobrir-les totes les demés, malgrat les transformacions que sofertes havíen les primitives lletres, allargant los llurs pals o omplenant de tinta les qui tenien forma rodona. Çò que deyen les paraules borrades éra *sèns fé*: no serèm nosaltres axí severs, com los antichs catalans víctimes del pare de Carles de Viana, no li dirèm al Rey la historia del qual ací fineix *En Joan sèns fé*, car altres qualitats, com per exemple la de soldat y polítich, podrien procurar-li un calificatiu més honrós; emperò tampoch no li prodigarèm los que expréssen tot lo contrari d'açò que éra lo personatge, y-ns gordarèm bé de nomenar-lo lo *Gran*, perçò que no ho mereix, ans preferim dexar-li son nom tot sol, havènt-n'hi prou y de sobres per recordar l'home que tants de mals féu y tants de béns dexà de complir per culpa séua.

Com a final d'aquest metéix regnat: a manéra d'apèndech curiós, apunta l'annalista Feliu algunes de les cerimonies que tinguéren lloch la hora de la mort y funeralies del rey En Joan, dihent: «com fóu lo darrer qui tingué la córt a Barcelona y qui morí a Catalunya, he servat per aquest lloch lo referir-les, y valdrà aquesta relació per enténdre la fórma de les exequies de tots los sereníssims Comtes antecessors séus.» Emperò lo qui faça acomparança de sa relació ab la que fa lo Zurita, veurà que és lo primer un molt bréu estracte del segón, y que en un y altre se prescindeix moltes de les abundants minucies que oferexen los Dietaris axí de la Deputació com de la Municipalitat, los *Memorials* del Carbonell, lo *Llibre de coses assenyalades* d'En Comes, y altres documents del Reyal Arxiu, lo conjunct dels quals donaría materia suficient a escriure una llarga y singular relació, y és lo que havèm estudiat per aduhir les nóves més precises que proporcionam. Considerant les que dexarem com a superflues, no-nș deturariem así en una observació que podría semblar secundaria, emperò la cmissió de certs actes per los dos Annalistes, lo dupte que manifésta lo Zurita, al parlar del rompiment dels segells reyals, y finalment la novitat y estranyesa que en nosaltres produhí la primera llegida que férem d'actes tan singulars y fóra d'ús, nos ha resolt a ocupar-nos-ne preguntant debades ¿qui pogué ésser l'inventor de tan grans novitats? L'acte del rompiment dels segells se verificà poch abans d'ésser traslladat lo còs del palau a la esglesia, en la qual ocasió lo gran privat Roderich de Rebolledo, com a cambrer major, demanà al proto-notari y segretari los dits segells, y-ls trencà per sa propria mà en presencia del poble dihent per tres vegades consecutives: *lo Rey és mort.*

Semblant pràctica, per més que no la trobam mencionada en altres morts de persónes reyals, concebèm que podría eczistir en la antigor y la admetèm ab la metéxa presumpció que espréssa lo Zurita (1); mas los altres actes no

(1) Posteriorment havèm vist confermada la presumpció del Zurita, que seguim en aquesta part, puix en lo *Ceremonial de cosas antiguae* recòndit en l'Ar-

podèm sinó judicar-los com a usos nous y molt probablement fills solament de la fantasía, o importats, aquella sola vegada, d'una altra terra y d'una altra córt, los costums de la qual serien molt diversos dels que-s practicaven en los palaus dels Comtes-Reys.

Séns deturar-nos en nimies y secundaries engrunes, donarèm, donchs, una idea general o resum, dels dits actes nous, qui consistiren en presentar-se lo díe 22, o sía dos díes aprés d'estar lo còs a la sala, vuyt cavallers muntats en sengles cavalls, embraçant escuts y empunyant bandéres qui representaven diversos Estats dels qui éren estat del domini del difunt, com si fóssen altres tants herauts o reys d'armes, y penetrant, séns descavalcar, en la metéxa sala, douaren tres tóms entórn del féretre preguntant ab gran insistencia ¿ón estava lo Rey, y si éra mort, puix molts díes feya que no l'havíen visl? y aprés de formalment certificats, prorrompent en grans crits, brocaren en los llums qui hi havía en los canalobres, tombant-los ab les llurs llances, y tantost dexaven caure llurs escuts y bandéres y ells-metéix se precipitaren dels cavalls, y tót fóu cridoria, clamor y plors, produhint la major confussió, que augmentaren més y més tot-seguit los munters, los quals entraren ab llurs ramades, y començaren a proferir veus méntre los cans udolaven, de manéra que éra un agregat lo més espantós e infernal, que hom puga imaginar; y aquesta trista gatzara, si axí pot nomenar-se, s'estengué después del palau als carrers y places públiques, per les quals los dits cavallers van córrer les armes, fent iguals esterioritats, seguits de tota la multitut, y produhint tal dolor y dol, que tot lo món plorava y-s dolía, en térmens que *trencava lo cor*. Aquell poch que-n esplicà, per tant, lo Feliu no podía servir d'exemple per que ún tingués idea de quant s'èra practicat abans de la mort dels antecessors d'En Joan, puix lo metéix autor en altres acosions està més esplícit y circumstancial: mas si en lo patró cuydà compendre açò que callava, çò és, la part nova y eczòtica que aca-

xiu de la Municipalitat, consta en la cerimonia del rompiment dels segells, a la mort de la reyna Na Violant, muller d'En Joan I.

bava d'esplicar, millor hauría dit no que éra açò exemple de la antigor, mas cosa especial y nova d'aquesta sola vegada, y practicada en aquesta ocasió no sabèm per quina causa, justificant-ho axi la historia y la documentació, almenys per are, ab son silencj. ¿Imaginaría pot-ser lo ridìcol y eczagerat dol de Barcelona lo metéix cap qui fantasià la entrada triumfal d'En Joan a tall d'emperador romà, ab lo sol afany de fer constar que la ciutat qui li fóu més enemiga fóu la qui més servilment l'exalçà, y la qui havía-l declarat indigne de governar més agrement, lo plorà al dexar buyt per un may més lo setial dels reys d'Aragó? ¡Tot podría ésser!

Rahò perque escassegen les noves eclesiàstiques. Construcciò de la esglesia de Santa-Eularia de Mérida a Barcelona. Retras de la obediencia oficial a Sist IV per part del Rey. Privilegi pontifici apellat *Mare-magnum*, concedit als religiosos Mendicants. Butlla *Licet ea* ab la qual condemnen l'heretge castellá Pére d'Osma y la Universitat de Salamanca, que no n'arrelaren les doctrines a Catalunya. Variacions del jubileu del any sant. Prelats guerrers. Lo capitol de Barcelona model en disciplina: constitucions del metéix. Tancament de la *Pía almoyna* de Barcelona, y nova abertura: còdech sobre aquest establiment, ornamentat ab trevalls caligràfichs de valua per En Tarafa, y recóndit en l'Arxiu de la catedral. Poch valiment de les córts castellana y aragonesa en la Romana: volences frustrades per fer cardinal lo bisbe de Giròna, Margarit.

EN la relació dels féts eclesiastichs corresponents al primer período del regnat d'En Joan II, pot trobar-s'hi, poch o molt, la rahó de la escassesa de noves que caldrà al llegidor observar en aquest segon y darrer período. Lo qui-s farà càrrech de la situació que en aquell ofería lo pahis civilment y regonega la trascendencia dels féts polítichs respécte del estament eclesiàstich, y considerant lo curt nómbre de anys que abraça ab lo present capítol, no li estranyarà la falla que indicam, y més recordant de que menys han d'ésser les novitats que s'esdevinguen en qual-se-vol institució quant més va essent perféta y desenrotllada.

Ningun exemple no podèm citar en aquesta temporada

de fundacions y consagracions de témples y menys de construccions d'edificis religiosos. Una sola obra artística troba-s mencionada en los nostres Annals, qual és la de la esglesia de Santa-Eularia de Mèrida, eczistent, ja des la antigor, estramurs de Barcelona, y desapareguda al segle XVII a conseqüencia de la composta de la zona militar, en lo nou sistéma de fortificació que començava a aplicar-se; y encare, a prim-mirar, no merexía compendre-s en aquesta ressenya qui solament comprèn fins al Janer inclusiu del 1479, si no fós per trobar-la citada com a primer fét d'aquest any per lo Feliu.

Axicom indicarem al capítol anterior, se retrassà la obediencia oficial y regoneximent del papa Sist IV, començantne son pontificat en lo 1471, per part d'En Joan fins al 1475, essent l'obgécte d'aquesta tardança, que lo Papa no concedís la dispensa que demanaven per lo matrimoni del infant don Enrich ab la Beltraneja, y com açò éra no-més interès particular de les families reyals d'Aragó y de Castélla, çò és d'En Joan II de çà y d'En Ferran de llà, no influia més ni menys en la disposició de la clerecía qui, per ses corporacions o individualment, no dexà de reverir a Sist, y adhuc se complien, tocant al metéix estament, totes les ordinacions pontificies a èll endreçades.

Lo Papa Sist éra estat Franciscà, y concedí als religiosos mendicants molts privilegis, apellats *mare-magnum*, per llur amplitut, l'efécte dels quals, respécte de Catalunya, observarèm en los anys successius. Al metéix Pontífech correspon la butlla qui comença *Licet ea* ab què condemna les proposicions herètiques de Pére d'Osma y altres sequaces seus sóbre la confessió y altres sagraments de la Esglesia, la qual retrahem tant per consignar que no arribaren el nostre sol o almenys que no hi germinaren les sements del heresiarca castellà, com per desenganyar una vegada més los qui creguéren ésser la Universidad de Salamanca lo principal llumenars científich dels Estats espanyols en la Edat-mijana; car és de sabèr éra aquell céntre lo fòcus ón especialment s'hi amanyagaren y propagaren les errades doctrines del cap d'esco-

la, segóns axi-s veu per dar en la butlla: *praesertim in universitate Studi Salamantini fuerant et adhuc erant nonnulli iniquitatis filii, qui quardam fals sanctae cathalicae fidei contrarias, erroneas, scandalosas et male sonantes propositiones, praesertino circa pecatorum confessionem et eclesiástica sacramenta in Studio hujas modi et in freqüentissimo hominum coetu veras esse publica affirmare et pertinacissime sustentare ac defendere* etc., (1).

Ab referencia al metéix pontífech diu lo Florez en sa *Clave*: «Lo Jubileu del any Sant que Bonifaci VIII instituí de centuria en centuria, y Climent VI reduhí a 50 anys, fóu posat per Urbà VI de 33 en 33 anys, en reverencia dels de Salvador. Emperò Nicolau V lo restituhí als 50 antichs. Pàulus II, lo baxà als 25 anys en què vuy se manténen: y lo primer que-l celebrá fóu Sist VI, aplicant-ne per tant alguns aquesta reducció a aquest Pontífech.» Lo Zurita, parlant de la concorrença a Roma ab motiu d'aquest any Sant, lo posa en 1475; mas los Dietaris de la Deputació consignen una nova, lo dimars 8 de Setémbre del 1478, qui pot-ser provaría ésser estat lo Jubileu a un altre any, segóns com aquella síu interpretada: «En aquest díe, que és la fésta de Nostra Dona Sancta María, s'escaygué la meravellosa indulgencia otorgada per lo nostre Sant Pare a tots los qui visitaran y faran almoyna a la esglesia y obra del monestir de Hierusalèm de la ciutat de Barcelona.»

Ab la metéxa dolor que espessarem en l'anterior capítol, devèm consignar que lo mal esemple donat per alguns prelats en lo primer període del regnat d'En Joan II, per suggestió del metéix monarca, convertint-se en capdills militars, tingué, per dissort, imitadors en aquest segon període, car, jatsía preu bréu, empunyaren les armes lo bisbe d'Urgell y lo de Gióna, per les causes que s'espréssen a la part civil. Açò, no privava, ab tót, que certes corporacions y capítols complissen estrictament lo llur devèr, y fins alguns s'assenyalas per son excessiu zel en lo sosteniment de la disciplina eclesiástica. Com a tal pot citar-se lo capítol de Barce-

(1) *Bullar Roman* de Turin, 1860, plana 263.

lona, qui durant la constant absença del seu bisbe Roderich (del qual nos som ocupats estensament en lo capítol anterior), *in remotis agentis* com espressen los documents procehents de la curia eclesiàstica, *o resident en córt Romana*, segóns que-s llig en los Dietaris, lo capítol barceloní, sóts la presidencia d'un Vicari general, Berenguer de Sòs, canonge y proto-notari apostòlich, redacta moltes constitucions qui són al llibre *Const. Ecclesiae Barcinonen*, dés lo foli 95 al 100, y que-n féu també memoria lo Tarafa en sa obra *Vitis Pontif. Barcinon.*

Durant les revoltes que passà Barcelona al lluytar contra lo rey En Joan, haguéren d'esperimentar grans pèrdues tots los estaments que en la metéxa residíen, y sería una de ses naturals conseqüencies lo tancament del famós establiment intitulat *Pía Almoyna*, veritable hospital de pobres, y en lo que diariament s'hi donava menjar a un gran nómbre de freturosos. L'autor sus-are citat, Tarafa, havía escrit la historia d'aquesta utilíssima instituciò, lo qual manuscrit, ilustrat ab magnífich treballs a la plóma qui arriben a ésser veritables pintures de costums, representant escenes curioses d'aquell piadós establiment, se conserva encara en l'arxiu del Capítol, ón tinguérem la sort de veure-l. Recobrant Barcelona son estat normal, tornà obrir-se al pùblich, per los pobres, la casa de consol y almoyna que manteníen los canonges, y lo Dietari de la Deputació consigna lo fét en semblants térmens: «Dilluns 8 de Març del 1473.—Almoyna. Aqueix díe s'obri de nou y tornà donar-se la almoyna als pobres en la casa de Caritat de la Seu de Barcelona, la qual éra estat tancada cosa d'un any, durant lo qual res no-s repartía, per mor de la guerra en lo Principat de Catalunya, e per ésser-se perdudes la major part de ses réndes.»

Com a cosa curiosa, alhora que confermatoria de quant observam a una nota posada a la part civil, al tractar del port de Barcelona, traslladarèm unes paraules del Zurita, relatives a féts del 1477, per les quals és de compendre lo grau de valiment qne la córt dels nostres reys conseguía en la Romana en lo dit any: «Tenien lo rey d'Aragó y lo de

Castélla molt poca part en lo Colegi de Cardinals, per llur respecte propri, no tenint-hi sinó los Cardinals de Valencia y Monreal, y lo cardinal Antoni Jacob de Veneris, bisbe de Lleó, qui fóu nunci apostolich en témps del rey don Enrich, y éren molt maltractats per lo Papa, axí en les creacions de Cardinals, com en altres coses que feyen a provehir en la Curia Romana; y havent-lo suplicat pare y fill moltes vegades, que promogués a la dignitat de Cardinal En Joan Margarit, bisbe de Giróna, qui éra un molt assenyalat prelat, no ho havien pogut percaçar, essent estat creats molts cardinals a demanda d'alguns reys y princeps.»

CAPITOL LVII

Ferran «lo Catòlich,» II d'Aragó

(comptat com a V en Castélla)

Dés del any 1479 al 1483

Rompiment de la germanor federativa entre los Estats de la coróna. Erecció del Castellanisme a Espanya; agonia de Catalunya. Disposicions savies d'En Ferran, tras la mort del seu pare. Va lo Rey a Çaragoça y jura en mans del Justicia. Entra a Barcelona, jura, féstes, justes y presents. Se-n va lo Rey a Castélla. Arbitris per la questió dels comtats de Rosselló y Cerdanya. Amistat ab Génova. Vindicació del noble comte de Pallars y malicia o ignorancia dels qui-l tractaren de rebetle: com lo marquesat de Pallars entrá en la casa de Cardona. Fi desastrosa del comte de Pallars. L'infant don Enrich lloch-tinent a Catalunya. Propòsits d'En Ferran sóbre Italia: tórna a Barcelona y celebra córts. Injusta advertencia del Rey als catalans, suposant en élls confusió e inacció. Noves escursions a Canaries. Intervenció d'En Ferran a la Lliga de Italia. Armada ab almirall castellá. Jura del primogènit En Joan a Aragó. Vinguda de la reyna Elisabet a Barcelona: grans féstes. Justes, ón lo monarca romp moltes llances. Lo Rat-pennat, distinctiu dels Comtes-Reys. Presents y donatiu als Reys. Espiren les córts. Complasences anti-forals dels catalans ab los Reys, y poca escrupulositat d'aquests. Esteles y núvols davant los ulls d'En Ferran. Guerra y presa de Granada: per què no hi intervinguéren los Estats no castellans. En Ferran llunyat dels seus dominis: féts a Catalunya durant la guerra de Granada. *La inquisició: Estudi d'aquest tribunal a Catalunya y endemés Estats antichs y en la nova nació Espanyola.* **(Refutació al doctor Hefele).**

D'ENÇÀ que, a Casp, l'egoisme y la manya d'un papa intrús, per mijà dels seus agents, ferí de mort lo dret y la tradició que per continuats segles havíen constituit lo fonament de la grandesa que havíen sabuda conquerir los Estats confederats de la Coróna aragonesa; d'ençà que una di-

nastía forastera, contrastant a la tradició y desconeixedora fins del seu propri dret com a imperant a una terra que no conexía, prengué per nórma en la administració pública la sobreposició de la voluntat fantasiosa y autoritaria del senyor sobirà a la legislació, al abans inflecsible costum, a la consideració merescuda dels súbdits, séns lo concurs dels quals no gosaren jamés regir y governar lor antichs monarques; de llavors ençà, pronosticarem lo rompiment de la germanor federativa qui unía los diversos Estats de la Coróna, gran contrapès a la arbitrarietat Reyal: donchs prevehent la desaparició de la virilitat en conjunct d'aquells, y en conseqüencia la feblesa en quiscun, axí en quant toca a llur autonomía, com en lo caràcter de llurs individuus, planyèm l'aperduament de llur importancia particular y colectivament, y ab major rahó respécte del Principat de Catalunya, cor y ànima d'aquella germanor, assentant, séns giragonces ni metàfores, que la nostra patria estava ferida de mort.

Si lo pronòstich és exit fals, si la malaltía no hi ès estada, ho conexerà lo llegidor recordant los escàndels qui transpunten en lo curt regnat d'En Ferran d'Antequera, lo sacrifici contínuu fét per tots los sotsmesos de la Coróna a Italia, sols per satisfer la ambició d'un gran capità, d'En Alfons, qui preferí los adelitaments d'aquella terra, durant la major part del seu regnat, a la que deuría ésser per éll la llar payral, y al cap-devall per que tantes conquéstes, tan de sacrifici, servissen per alçar un trònus a un bastart, y no per engrandir la Coróna d'Aragó, y finalment se-n acabarà de convèncer lo qui contemplarà la trista situació en què a rebollit principalment Catalunya lo rey En Joan II, lo pare del infortunat príncep de Viana, y també pare del venturós Ferran, al qual va empènyer vers lo domini d'altres Estats espanyols fins al cimal del trònus castellà, que compartía ja ab la seua muller, ab la proprietaria del dret de successió en lo metéix la reyna Elisabet.

Si la infermetat és palesa, si n'ha de morir lo malalt, seguint lo curs natural, s'agreujarà aquella con la mort sía propera; y puix d'aqui-avant crehèm acostar-nos a ésser testimo

nis de la desastrada fí, bé podèm assegurar que lo regnat que anam a descriure, lo d'En Ferran II d'Aragó, és almenys la agonía de Catalunya. Lo nou rey d'Aragó, ja rey de Castélla ans de succehir al seu pare, vivint a la patria de sa muller, y refundint en una sola córt les dues qui respectivament corresponen als dos esposos, o millor, no fent lo rey sinó ofici de rey castellà, y éssent sa córt esclusivament castellana, als àulichs y magnats d'aquella nacionalitat li cal recórrer en la resolució dels afers comuns, y en conseqüencia s'erigeix d'aquí-avant lo castellanisme com a únich sinònim de tot quant devía ésser espanyol, çò és, variat en sa unitat, y los antichs Estats federats de la coróna aragonesa, per los quals abans discorríen alternant los llurs reys a *manéra del sol en son curs*, veuen-se dés d'are obscurs y oblidats, tant que estan llunyats del sol qui-ls deuria enllumenar, del Rey qui més deuría vetllar en prò de la grandesa y del benestar dels seus sotsmesos.

Complirà lo successor d'En Joan II, respécte dels Estats qui formen son veritable domini, ab tota aquella part del cerimonial qui és indispensable per lo regoneximen del metéix sobirà en aquests reyalmes, concorrerà En Ferran, si axí li plau, a les córts d'Aragó, Catalunya o Valencia, enmperó les embaxades y almirallats, los grans càrrechs ab què s'han de representar los interessos dels dos reys Ferrant y Elisabet, ab prou feynes los veurèm exercits per súbdits d'aquests reyalmes, y al sonar la hora de grans conquéstes o revindicacions, Castélla ab sa armada se separarà per primera volta de ses costes, y comanaran los estols *grans capitans* castellans per anar a solidar, recayent la fama en benefici de Castélla, féts qui començaren, desplegaren y enaltiren, ab lo sacrifici de la seua sanch y sos cabals anteriorment, los catalans y los Aragonesos.

Algun escarafallós, a la primería, se sobrependrà perçò que esperimentant axí préstament lo resultat que indicam aquests reyalmes, y ab élls Catalunya, donam a sa nova situació lo nom d'agonía y no de mort. Lo qui-s recordarà que En Ferran és foraster a Castélla, que la desunió y la im-

moralitat de la aristocracia éren immenses en aquell Estat, que-s podía morir Elisabet primer que Ferran, e igualment no restar successió directa varonívol d'abdós esposos, podrá calcular, y ab rahó, que per ventura algun díe lo moribunde recóbre ses forces y tórn a la vida. En Ferran podía veure-s, com se va veure més avant, menyspresat y quasi foragitat de Castélla, podía contraure, y axí ho fèu, segon matrimoni, y si n'arribas a tenir successió, lo fill qui nasqués fora, de segur, lo nou rey d'Aragó, ocupant aquesta vegada lo setial que buyt dexà a Barcelona lo rey En Joan II, y a-les-hores ¿qui duptarà que la independent Coróna Aragonesa, com a gran potencia marítima, deuría profitar-se dels avantatges que li proporcionassen los immediats descobriments de noves y riques terres per les quals estengués la seua fama, sa influencia, com haurà de profitar-se-n tantost Castélla simbolitzant Espanya? ¡Vanes ilusions! Per més que arriba efectivament la eventualitat que imaginam, segóns podrà veure lo llegidor, lo fatal anatema de Benet XIII s'ha de complir en lo nét d'En Ferran d'Antequera, *non perveniet ad quartam generationem*, y al cloure los ulls En Ferran II d'Aragó, encarregada una nova rabaça de perpetuar en lo centre castellà la córt dels monarques espanyols, Catalunya y los Estats co-germans de la antiga Confederació restaran limitats a simples provincies d'Espanya, poderosa dominació de América, abastant per lo govern de quiscuna un lloch-tinent elegit per lo llunyà monarca e interpretador tots-témps de la voluntat sobirana: la infermitat de Catalunya serà, donques, agonía en lo regnat d'En Ferran, y després mort.

Justifiquèm la nostra asserció presentant per son orde los aveniments qui componen lo dit regnat, emperò limitant-nos, per les rahons alegades, als actes qui toquen esclusivament a Catalunya, als que li interessen com a conseqüencia respectiva d'altres féts y causes generals, a aquells ón los catalans intervénen o de què participen, anch que los féts síen estranys a la nostra antiga patria o que-s síen realitzats fora d'élla.

Ans de tot convé recordar que al succehir En Ferran en

aquests reyalmes o sía en la data de la mort del rey En Joan, havía ja tingut, de sa muller Na Elisabet, la infanta Elisabet, nada lo 2 d'Octubre del 1470, de manera que comptaría llavors nou anys, y un fill, nomenat En Joan, de pochs mesos, per ésser nat lo 30 de Juny del 1478. La seguretat de successió per sí-metéxa favoría en gran manéra la esperança dels esposos qui s'intitulaven reys de Castélla, puíx a una fémbra de disputat dret, descendent directe del rey don Enrich, podía contrastar-li en l'esdevenidor, almenys, una altra fémbra qui, representant los drets alegats per los seus pares, disputas a aquella o als seus descendents la possessió del setial castellà; emperò la successió varonívol, la aparició d'un príncep qui representas per una part lo dret indisputable del seu pare en aquests reyalmes, y per altra lo més o menys segur de sa mare, havía d'atraure a favor d'aquest, o de la causa que sostenien los seus pares, tots aquells nobles remissos o indecisos qui no acabaven de regonèxer Na Elisabet entant que veyen Na Joana, la Beltraneja, defensada per príncep estrangers y fins amparada per la Seu Pontificia.

Ab la metéxa franquesa que havèm manifestat fins ací al parlar del primogènit d'Aragó, d'ençà que, nin encare, sa entramaliada mare féu-lo exir armat contra los catalans, y posteriorment en son abandonament del nostre sol per anar a conquerir una mà y un trònus a Castèlla, espressarèm ara y més avant les bones o males qualitats qui distingesquen al nostre rey d'Aragó, com a tal, com a rey aclamat o pactat a Castélla, y com a monarca qui aparella, per abdós títols la constitució de la monarquía universal d'Espanya, desapareguda, sóts aquest nom, a Guadalet, ab l'últim rey got. Axí, donchs, concebèm lo comportament d'En Ferran fins al díe y la actitut que prèn d'ençà que hereta los dominis del seu pare, com a resultat del agregat de qualitats, també heretades, que guarda en sa pensa y en son cor, a sabèr, la ambició que prengué dels seus pares, la activitat de sa mare, y la reflecsió que li infonguéren los seus mestres, o ab què Déu lo distingí per que aquelles tinguéssen límits més hon-

rosos que los que no s'hi pensaren en traspassar Joana Enriquez y son marit En Joan II.

Ab asserenat esguart, donchs, tan bell punt com son pare clou los ulls, inspecciona En Ferran quants obstacles y duptes veu alçats entórn séu: resumeix, en bréu espay, la suma de tóts, y traça lo plan d'anar-los borrant d'un a un, per romandre talment en situació més desembaraçada y aplicar-se tantost o més altes empreses, qui axí han de fonamentar lo seu setial y dinastia com donar nomenada y granor als prous qui les cometen. No s'acuyta En Ferran venint tot-seguit a recollir l-heretatge del seu pare y a complir ab lo cerimonial que aquest acte prescriu, y fins podríem dir que poca metllà li fa al nou monarca d'Aragó que passen mesos séns tenir Catalunya rey ni qui la govern en son nom, perçò que més efectius remeys té progectats per los mals que d'aquesta omissió resultar-ne poguéssen. Ans de donar un pas en aqvest sentit, tracta primer de concloure les tréves que, en lo 29 de Janer, havíen ajustat los seus representants Joan Ximèneç de Morillo, son segretari, y Antoni de Morillo, ciutadà de Barcelona; ab lo duch d'Anjou, car apart de recaure açò en benifét del comerç de Catalunya (1), desarmava per poch que fós, lo qui tart o d'hora, podría reclamar lo dret que aquella li havia donat aclamant-lo son rey, tant que encare feya gala del títol: a conseqüencia de la composta que s'èra tractada ab Lluis XI, encare en vida d'En Joan II, encarregà ab eficacia als seus embaxadors la renovació d'antigues confederacions ab França, y sóbre-tót lo nomenament per abdues parts de jutges o àrbitres que determenassen per sentencia la questió relativa als comtats de Rosselló y Cerdanya; dins lo témps de quatre anys, térme suficient en lo qual Catalunya podía refer-se dels seus crevants, y en què podía tenir témps En Ferran d'usar nous y més actius camins en cas de mancar lo francès a sa paraula. A conseqüencia d'aquesta metéxa composta, no li fóu difícil anar estingint los bàndols qui eczistíen al Empordà y en-

(1) Vejau lo Capmany, *Memorias históricas de Barcelona*, vol. II, planes 250 y següent.

vers lo Rosselló, ab tót que per la complerta pacificació éra indispensable l'acostament o presencia del Rey y aplicar més poderosos remeys, com veurem tantos. Va esforçar-se, per mijà d'En Galceran de Requesens, per restablir la perduda armonía entre sa germana Na Joana y son marit lo rey de Nàpols, puix li convenía a En Ferran no rompre ab son cunyat, perçó que no li destorbas les trèves que estava llavors tractant y conseguí ab Gènova. Y com a rey de Castélla, finalment, va prevenir-se també, per sa seguretat y la de sa muller, lo nostre Rey, progectans ab lo de Portogal noves compostes tocant a la abandonada Joana *la Beltraneja*, a la qual calía entretenir ab la esperança de maridar-la ab lo nou hereu d'En Ferran y Na Elisabet, ab l'infantó En Joan, qui tot-just comptava dos anys, dexant en libertat méntre que arribas la edat núbil del nuvi, la pobre desheretada de entrar en un convent, com axí ho féu, en lo Novémbre de aquell metéix any, tancant-se en lo monestir de Santa Clara de Coimbra.

Ocuparen a En Ferran tan utilíssimes disposicions, y de altres no menys importats, qui milloraven induptablement sa situació, lo témps qui transcórre dés de la mort del rey En Joan d'Aragó, son pare y antecessor en aquests reyalmes, fins al 22 de Juny, en què havènt dexat la reyna Elisabet a Càceres, passà, ell sol, la frontera de Castélla, y anà internant-se per lo territori aragonès fins a Çaragoça, ón féu sa solemne entrada lo 28, aprés d'havér-se llevat, per aquell díe, lo dol, a un oliverar proper, vestint-se per la cerimonia una roba de brocat carmesí d'estat, llarga fins als peus, y un berret brodat. Crehèm que ni encare a la citada data fóra vingut En Ferran a aquests reyalmes, obligant-lo-y lo veure que, per sí sols, los aragonesos havíen convocat a parlament per lo 20 d'Abril, y no desistíen, ab tót y dir-los que esperassen, y que si algun apuntament havíen fèt que-l revocassen. Aquesta contrarietat, o ans bé lo dol que ostentava lo Rey, pogué contribuir a que no-s tinguéssen córts ni féstes; emperò no perçò dexà d'ésser rebut ab la magestat y cerimonia que requería, jurant tantost les libertats y privilegis en mans del Justicia, y restant albergat a casa l'arquebisbe.

Sojornà lo Rey a Çaragoça quasi dos mesos, durant los quals és de compendre sa ocupació, que sería la de donar abast a diferents afers pendents, entre los quals podèm comptar lo progécte de pacificació del Empordà y estinció dels bàndols, puix que-s trobava dins dels seus veritables dominis y més proper a aquell territori; retre obediencia, com a nou rey, al Papa per conduyt dels seus embaxadors a Roma, que ho éren lo degà de Ciutat-Rodrigo y lo bisbe de Barcelona don Gonçau Ferrandez d'Heredía; assegurar la successió de Navarra en Francesch Febo, nét de Na Lionor, no dexant açò de contribuir a la tranquilitat d'aquell reyalme; y, com si cuydas fer reviure un costum d'altre témps, se proposà donar audiencia, segóns lo Zurita, «a tot-hom qui li vingués davant a fer plany contra qual-se-vol persóna de qual-se-volgués Estat, y als seus lletrats, y procuradors, y parents y criats, y *axí fóu semblant que comensas a cobrar més autoritat y forces, com a un nou Estat, la justicia.*»

En acabat de la seua estada a la capital del antich reyalme; hagué de passar lo Comte-Rey al Comtat, per complir-hi com a descendent dels Berenguers, ab açò que prescrivíen la lley y lo costúm agermanats, confórme axi ho practicaren tots-témps los seus antecessors. Los Dietaris de la Deputació dónen circumstanciada noticia de la solemne entrada d'En Ferran a Barcelona, espressant tot lo relatiu a actes públichs cerimonies y festes, durant la entrada del Rey a la ciutat, de què-n donarèm un breu estracte, com a part curiosa y pintura d'antichs costums. Es de notar que dimars, díe 31 d'Agost arribà lo monarca, *a hora tarda*, al monestir de Valldonzélla, ab gran multitut de clerecía y cavallería y d'altra gent notable, y que isquéren a rebre-l los Deputats (1), acompanyats de més de vuytanta persónes a cavall; que l'endemà, dimecres primer de Setémbre, entrà lo molt alt senyor Rey, a hora de mig-die, entre una immensa multitut d'eclesiàstichs,

(1) Lo *Llibre de coses assenyalades* espréssa, que de primer isquéren a rebre-ls los Concellers, a cavall, fins a la albereda que hi havía més enllà de la Riera, y que allà, séns descavalcar, besaren la mà al Rey y l'acompanyaren a Valldonzélla. Lo Feliu s'erra marcant la entrada del Rey en 1480, puix fóu en lo 1479.

cavallers, gentil-homens, ciutadans, burgesos y endemés, ricosament abillats, per lo portal de Sant-Antoni defóra la muralla (1), e introduhint-se tantost per lo de la Dreçana, anà a la plaça de Fra-menors, llà ón, en un magnífich catafal, jurà *segóns acostumaren sémpre fer los serenissims reys de llohable memoria*;—e hi afig lo Dietari d'En Comes que li prengué lo jurament l'arquebisbe de Tarragona,—observant-se que en tal ocasió totes les finéstres, porxes (2), y terrats estaven curullats d'homens y dónes, de fórma que no s'hi cabía. Y estant lo Rey al catafal, passaren-li per davant tots los oficis de la ciutat, ab llurs estandarts, que portaven homens molt ben abillats; y després, cavalcant altre colp lo dit senyor (anant sóta tàlem, que portaven los Concellers, hi afig lo Comes), per la carrera de costum, anà fins a la Seu, ón fóu rebut ab solemne professó, y en aprés d'ésser entrat y orat, se-n anà a sa posada, qui éra a la plaça de Santa Agna, a les cases qui fóren del noble fra Lluis de Mur, difunt (3); que lo dijous 9 de Setémbre, féu-se la fésta y professó del Córpus, que s'éra prorogada en obsequi al monarca, qui la contemplà dès de la casa de mossèn Ferran de Rebolledo, al carrer de Mont-cada, y estaven los carrers per ón havía de passar la dita solemne professó totes ornades, «e hi éren los entremeses grans e diverses, e los castélls molts y molt ricament gornits, e anava molt ben abillada la gent qui-ls conduhía;» que lo diumenge vinent, díe 12, se tinguéren al Bórn, y a càrrech de la ciutat, magnífiques justes,...y oferíen en premi al aventurer vencedor una molt bélla plata d'argent daurat, de pès dótze marchs; que lo díe vinent, 13 de Setémbre, dos

(1) S'entenía per muralla la qui passava de llarch-a-llarch de la Rambla; y axí apar que lo portal de Sant-Antoni al qnal fa referencia correspondría ja a un altre cercat de muralles més estés, a curta diferencia lo metéix, prescindint de sa fórma, qui ha durat fins als nostres díes.

(2) Aquests *porxes* significquenací les gorfes antigues, descobertes part davant en fórma d'arcades, que teníen moltes cases en altres segles.

(3) Al Dietari d'En Comes diu que s'alberga lo Rey a càn Carros, de la plaça de Santa-Agna.

Lo metéix autor dóna noticia d'un altre acte important, que ometen los Dietaris de la Deputació, y ès que lo dimars segùent al palau Reyal, li fóu prestat al senyor Rey lo jurament de feheltat per los cinch Concellers.

moros, que deyen que éren del Soldá, presentaren y féren donació al Rey d'un tigre, tancat dins una gavia de fusta; que lo 15, en presencia del senyor Rey, se continuaren les justes al Bórn, duhent-se-n lo premi un gentil-home, domiciliat a Sabadell, apellat Sanxo de Sayes; que lo 17, féu-se un áltre present al Rey, de part del rey de Nàpols, consistent en un gran y formós *orifany* (elefant) que uns venecians havíen trét de les terres del Soldà de Babilonia; que lo 19, també en presencia del Rey, tinguéren una altra justa al Born lo noble mossèn Berenguer de Requesens y un germà séu, les quals continuaren l'endemà a manéra de *pas, çò és, que lo qui millor ho fahia restava tan lager*; y per fí, que lo díe 23 (resultant axí ésser de 23 díes la estada d'En Ferran a la capital), partí lo senyor Rey de la ciutat de Barcelona, prenent lo camí de Valencia.

Açò és quant n'espréssen los Dietaris de la Deputació; emperò al *Llibre de coses assenyalades*, s'hi refereix que ans no partís lo senyor Rey, feren-li de part de la ciutat (la municipalitat) un magnífich present, consistent en un saler en fórma de roca y castéll, dues plates esmaltades ab les armes de la ciutat, quatre pitxers, una taça, dótze escudelles, dótze plats, dues grans bacines, una cópa y una com caverna, damunt la qual hi havía un lleó coronat sostenint ab una garra l'escut de la ciutat y ab l'altra una bandéra, tot d'argent daurat, pesans 212 marchs, 1 ónça y 2 argensos, y s'evaluava en 2241 lliures, 14 sous y 8 diners.

Profità no menys que a Çaragoça En Ferran la temporada que sojornà a Barcelona, fonamentant més y més alguns dels progéctes que anava realitzant, perçò com recompten que lo 12 de Setémbre restaren nomenats los àrbitres de França y Espanya, qui dins quatre anys havíen de declarar y determenar per sentencia la qüestió dels comtats de Rosselló y Cerdanya y qual-se-vol altres diferencies que hi hagués entre los reys, essent-ho per part del Rey y de la Reyna l'ardiaca d'Almaçan y don Joan de Gamboa (ningun català ni rossellonès): y que en aquesta metéxa ocasió, donà nova mà per acabar d'assentar ferma lliga y amistat entre

éll y lo Duch y Comunitat de Gènova, obligant-los de valdre y ajudar lo rey d'Aragó ab llurs armades, axí-com n'éren tinguts al Papa y al rey de Nàpols.

No cal dir si s'ocuparía lo Rey, estant a Catalunya, apart d'aquests afers més generals, dels que més immediata y particularment interessaven al Principat, y axí ho assegura l'Annalista, apuntant-ho com a primera cosa aprés de les féstes y de la rebuda, al dir «que-s donà orde en assentar les coses del Empordà y d'aquelles fronteres del Rosselló, de fórma que cessas tota ocasió de rompiment, puix s'éra assentada pau y concordia, per mijà dels seus embaxadors, ab lo rey Lluis de França, y-s renovellaren les confederacions antigues.»

Séns pretést de guerra, estojats los cabals del Principat per més profitosos usos, y recomanant la tranquilitat les públiques autoritats, se concebeix la estinció de bàndols y partits solters y la desaparició de les diverses bandéres que podrien havèr enarborat, emperò mancava contrarrestar un munt de força armada, obedient, com a vassalla, del seu senyor feudal, y que no deu confondre-s, may per may, ab aquelles partides, mancava convèncer lo dit senyor de la necessitat que tenía la terra de pau, en bé de quant podía éll renunciar a ses pretencions que sostingudes havía ab la punta de la llança, puix la justicia no havía fét lo sórt als seus planys; y com lo pledejant guerrer no estava dispost a amollar, car a la fí la pau que li consèllava lo Rey éra per poder-se éll aplicar més desembaraçadament a altres guerres, bé feya lo sórt lo request a les instancies y ofertes reyals, cenyint-se solament, en compliment d'anterior fermesa, a gordar quant possehía, a recomanar no-més vigilancia, sèns lluyta als seus sotsmesos, y a retraure-s éll interinament a França, esperant a veure quines serien les consideracions que li tindría son nou rey y senyor sobirà. Ja compendrà lo llegidor que parlam del noble comte de Pallars. Com a difícil subgect, no pogué En Ferran resoldre-l en sa curta estada a Barcelona, tenint de passar a Valencia, per complir allà també ab les solemnitats acostumades, no tor-

nant-se-n a ocupar fins a estar de bell-nou a Castélla, ón duya préssa en tornar, per acostar-se a la hora del part de la reyna Elisabet, qui-s verificà lo die 6 de Novémbre, donant a la llum la infanta Na Joana, futura reyna d'Espanya y mare del gran emperador Carles V. La préssa d'En Ferran la tindría ja dés de Barcelona; altrement, no té esplicació que se-n anas de Catalunya séns havèr designat encare qui havía d'ésser son lloch-tinent al Principat, missió qui podía portar conflctes, que procurava éll esquivar, recomanant als Concellers, dés la primería del seu regnat, que procurassen córrer en bona armonía ab los oficials reyals, fentse, per tant, més estrany lo retras del indicat nomenament. Estant ja a Toledo lo Rey, per lo Novémbre, tractaren de donar fí instantment al afer més difícil de resoldre tocant a Catalunya; y puix sa especialitat y dificultat revelen sa importancia, just és que-ns hi deturèm, valènt-nos fins de les metèxes noves que-ns proporcionen los qui, séns consideració, han tractat lo noble comte de Pallars com a un obstinat rebetle.

Ja dés là reconciliació de Barcelona ab Joon II, tractarem de provar que lo puntós Comte, víctima de les calumnies d'un y altre bàndol, no se-n éra anat a la montanya a sostenir la causa de Catalunya, com ha pretingut alguna imaginació poètica, ni formava part de ningun bàndol, sinó que vehent merèxer del Rey la major confiança los qui li éren personals enemichs, los Requesens y Margarits, y principalment los qui éren los seus contraris en la qüestió dels drets que tractava de defensar y vindicar, los Cardones, perduda la esperança de la justicia que reclamava, limitant-se als seus Estats, havía sostingut sol la bandéra dels seus drets com a feudal, contra los que éll creya sos usurpadors, esperant no-més que lo témps o algun cambi polítich li desbrossassen més lo camí per ón pogués éll arribar al veritable rench, al tribunal de la veritat, únich qui podía amparar-lo o condempnar-lo. No-ns errarem en la nostra asserció, puix los metéixs qui asseguren que «sa rebelió éra tan infamant y durà per tan témps», fora de generalitats paregudes a aquesta frasa, no saben citar, ans del 1479, o sía ans del reg-

nat d'En Ferran, un sol fet d'armes del Comte contra l'estol reyal, ni la més mínima escursió per territoris que no síen dels seus Estats, com tampoch no-l saben inculpar de mancomunitat ab los capitans de companyíes soltes qui guerrejaren per son compte, o per lo d'enemichs del rey En Joan. ¿En què consisteix, donchs, la rebelió del Comte? Aconseguida la tranquilitat del pahis, sospesa la guerra ab lo rey vehí y treballant-se per arribar a complerta pau, de manéra que no podia témbre-s la favor del antich enemich al rebetle; encare més: con lo metéix rebetle, regonexent-lo com a beligerant, lo fan entrar en unes tréves, y éll té la cortesía d'acceptar-les y la cavallerositat de suspendre la lluyta armada, en lo simple fét de tornar-se a fer veure en actitut belicorosa, y en aquest cas un rey poderós, lluny d'entrar a pactes ab un rebetle, li intima resoltament sa sots-missió, y valènt-se de la força, y de la opinió pública, cansada de revoltes, acaba ab éll, ab sa causa y ab sa gent. Aquest crim de renitencia ningú no pot carregar-lo al noble Comte, puix tota sa rebelió se conclou a defensar drets que éll creya séus, a volèr recobrar possessions que li pertanyíen y que altres ocupaven: en suma, éra sa rebelió una reclamació jurídica, que éll debatía a tall feudal, per la desconfiança dels tribunals, y axí lo de Pallars sols féu guerra contra altres senyors, y no contra lo Rey, en quant tocava a ses reclamacions.

En una qüestió jurídica no podía, donchs, lo Rey manar, segóns les nostres lleys, y d'imposar-se en aquest sentit la voluntat sobirana, la desobediencia no és crim, ni és rebelió, acreditant-se d'ignorants d'aquelles los qui pot-ser en aquesta desobediencia hi vehéren sols la rebelió del altiu y noble Comte. Lo Zurita, ab les noves que-ns proporciona, al fer relació d'aquests féts, declara de la manéra més esplícita lo fonament que tenim per assentar la nostra opinió, puix diu que lo Rey éra content de donar al Comte perdó general; de que certs castélls que éll reclamava estiguéssen en tercería; «que per ningun cas, per gréu que fós, lo Comte estigués obligat d'anar davant sa presencia, y donaven-li sobressehi-

ment de les demandes que los seus germans li féssen per témps de tres anys;» que tornaría los béns segrestats als nobles qui havíen-lo seguit, y-ls perdonava aximetéix, los quals éren En Uch de Copons, En Artal de Claramunt, En Perot de Planella, En Joanot de Copons, En Francesch Setantí y En Joan Soler; que la casa de Pallars estigués en la preeminencia que estava antigament a Catalunya y Aragó; y per fí, en les pretencions que tenía lo Comte contra la casa de Fóix, ofería lo Rey d'*ordenar fer-li justicia.*

Aquestes éren les propostes d'En Ferran al rebetle, y per élles podrà conèxer lo més curt que éra aquest afer principalment jurídich, y que és vérament secundari allò del perdó, que no rebujaría aquell valdament no haguès fèt armes contra lo monarca regnant, si bé podía algú suposar la culpabilitat, per no ésser-se posat al costat del antecessor, d'En Joan, con aquest pactà ab Barcelona.

Encare a fer ressaltar més la culpabilitat o toçudería del Comte com en parangó, los qui la pondéren espliquen la r e· xida que tingué la questió sostiuguda a Castélla ab lo marquès de Villena: emperò és molt divers lo cas, car al marquès podía en Ferran tractar-lo veritablement de rebet-le, per havèr fét armes contra éll y la reyna Elisabet, y al capdevall lo complaguéren en ses pretencions séns subgectar-lo a condicions com les impostes al de Pallars: y aqnesta pruhija de culpar lo noble Comte l'hereten los escriptors rutinaris qui sobrepujen lo llur mestre, puix lo Feliu no s'envergonyeix de proferir: «¡Singular obstinació, digna d'acort y escarment!» afegint (y aquesta és la part més ridícola) que los Cardona, o millor «que los Prínceps y cavallers d'aquesta molt ilustre familia *solicitaren, ab tota afecció, la conservació de la casa de Pallars, y que rebujaren les preeminencies y precehencia que-s llevava al comte de Pallars;* emperò ab tót que haurien conseguit véncer la deliberació del Rey, emperò no ho poguéren ab la invencible duresa y rebelió del Comte, qui més s'estimà la pèrdua de sa honor, Estats y vida en lo castéll de Xàtiva, que no retres a la clemencia del Rey, ni permetre la precehencia del comte de Cardona;» per les quals asser-

cions no té més recólze l'Annalista català que les paraules d'una autoritat qui éra la menys competent de totes sóts lo punt de vista històrich, del panegirista de la metéxa casa de Cardona, d'En Antoni Llobet, autor de la *Genealogia de la casa de Cardona*, qni naturalment atribuiría als seus senyors (als quals endreça la obra) totes les gracies possibles, pintant generositats que desménten desprès los féts, axicom veurèm.

Vejam, donchs, per fí, la reexida d'aquesta questió. Les propostes d'En Ferran no poguéren ésser escoltades per lo de Pallars, qui, no tenint ja lloch allò de les tréves en que havía consentit, séns aténdre la gran preponderancia que anava adquirint la casa Reyal unida d'Aragó y Castélla, com volènt morir en sa demanda, tórna a la defensa dels seus Estats; y puix en tal situació no ou la veu del poderós monarca té aquest llavors pretést per declarar-lo rebetle, y per confiscar-li los béns, qui han d'anar a raure a aquell que lo llegidor bé pot imaginar. En efécte, lo qui s'ha de profitar de la confiscació és tota-hora, com abans, lo capità encarregat de perseguir lo rebetle, en lo 1488, qui, favorejat per lo Rey, mena les osts qui han d'empènyer fins més enllà del Pirineu lo comte de Pallars, és En Joan Ramon Fóleh, comte de Prades, conestable d'Aragó: quatre anys desprès, fent alçar l'infant don Enrich lloch-tinent general de Catalunya, duch de Segorb, les vegueries vehines al comtat de Pallars (1), li reexí fer fugir lo Comte; y com sa muller y sa sogra, defensassen varonivolment lo castéll de Valencia, hagué de donar aquest a discreció, aprés de presenciar la crema de diferents poblacions vehines, motiu bastant per que la confiscació abraças no sols los béns del Comte, mas encare los d'aques-

(1) Ja en lo Novémbre del 1486, escrivía lo Rey al infant lloch-tinent, dihent-li que esperant lo bon témps, *una buena verenada*, fés alçar lo sometent dihent-li en la situació ón se trobava lo de Pallars, l'obligarien axí a redhuir-se, o a cessar en sa defensa, usant en aquest cas bona artillería. y la dita situació la funda ja lo Rey *en las grandes talas e otros danyos quel condestable y sus gentes han hecho y dado a don Hugo Roger de Pallars y a los que le siguen*. Ab la metéxa idea escrigué als veguers de Lleyda, Tàrrega, Cervera, Urgell y Manresa, *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 3549, foli 190, revers.

tes senyores, y axí vingué a ésser açò molt favorable per que·s verificas quant venim pronosticant de lluny, y que esplica lo Zurita, ab poca compassió, ab semblants paraules: «y donaren sentencia en Barcelona lo 12 del mes de Desémbre d'aquest any, y aquell Estat recaygué en lo comte de Cardóna y de Prades, y en los seus hereus, ab títol de Marquès, que serví tant als reys pare y fill, com al comte de Pallars havía desservit, y donaren-li títol de duch de Cardóna.»

Per los documents recòndits en lo Reyal arxiu se compendrà de la manéra com anà entrant en lo patrimoni de Cardona lo que éra estat de Pallars: en lo 8 de Febrer del 1488, donaren sentencia de confiscació contra Catarina comtesa de Pallars *por ciertos títulos;* lo 15, venía lo Rey al de Cardona lo Comtat, a carta de gracia per 12.000 sous; lo 14, venía lo Rey al de Cardóna lo dret de lluhir y redimir per 10.000 sous, lo 7 d'Abril del 1491, s'eregía lo títol de Marquesat de Pallars a favor del Cardona; y finalment, lo primer de Setémbre del 1506, atenent als mèrits d'En Joan Ramon Folch, duch de Cardona y *marquès de Pallars* y comte de Prades, li dóna lo Rey la baronía d'Erill, resultant de la confiscació dels bens d'En Uch Roger de Pallars, de sa muller y de sa sogra, Na Violant Albert, per sa notoria y declarada rebelió (1).

La préssa ab que-s porten a eféçte los primers actes adés citats, fins a ensenyorir-se lo de Cardóna dels dominis de Pallars, y la intenció que revela la compra del dret de lluhir y rembre en compte de fer compra absoluta qui dexas nulla la carta de gracia, axicom la confiscació dels bèns qui pertanyíen a la pobre sogra del Comte, son noves que podrà rumiar lo llegidor y qui bastenl-lo a convéncer-lo de la rahó que havèm tingut al defensar lo noble Compte, al representant-d'una de les cases més antigues y nobles del Principat, que-n procuraren delir la memoria en la pensa dels catalans, proporcionant-li una desesperació y una fí paregudes a les

(1) *Arxiu de la Coróna d'Arago*, registre 3550, folis 92, 98 y 157; registre 3551, foli 24; registre 3647, foli 125; registre 3551, foli 160; registre 3600, foli 171 y registre 3657, foli 210.

que tingué lo desventurat comte d'Urgell, perçò que tractant-lo de rebetle no essent-ho, lo posaren més tart en lo cas d'esser-ho, y vençut per la força de les armes y per son malastre, li calgué anar-se-n, pobre y vagarós, per terra forastera, «fins que (són paraules del Zurita) la seua sort lo possà en mans del Rey, al castéll Nou de Napols, axicom veurèm al seu lloch, y en tan estréma vellesa, se-n snà morir al castéll de Xàtiva (1).»

Fins al Novémbre del 1479, com ja indicarem, no provehí En Ferran la lloch-tinença general o virregnat de Catalunya, per lo qual càrrech elegí lo seu parent, l'infant don Enrich d'Aragó, duch de Segorb y comte d'Empuries (2), tenint en cor, a la primería del vinent any, de crear Germandat a Aragó, per estalviar revoltes y moviments qui allà-s manteníen Apart de les rahons que per allà tingués lo Rey, fa a deduhir de sa resolució que no li éra avinent tornar a aquest reyalme tan prompte com poguéssem creure, y solament una conseqüencia de les metéxes ocupacions qui-l deturaren quasi tot l'any 1480 a Castélla podía decidir-lo.

L'un dels afers qui més ocupaven la pensa d'En Ferran éra la lliga ab los potentats d'Italia, ja per les seues fins particulars, ja a escuses de contrastar al Gran Turch, qui éra passat ab sa armada a la Pulla, tenint vallejat Otrant, y aquesta lliga romangué com desbaratada en la ocasió pre-

(1) Lo Dietari de la Deputació conferma aquesta nova, d'una manéra molt trista, lo dissapte 14 d'Octubre del 1503: «Aquest die desembarcà en Barcelona lo Comte de Pallars, d'una barca tramesa de Nàpols, ón fóu près seguint lo servey del rey de França, enemich del senyor Rey. E per quant éra stat rebetle e traydor a sa Altesa, féu-lo amenar al castéll de Xàtiva. Isqué de la barca séns altre abillament que la jupa, e un qui digué que éra estat criat séu en altre témps, li donà per abrigar-se un *capuç*. Vora la mar va rebre-l lo Veguer, e d'allà, a peu, lo traslladà a la presó *comuna* de la ciutat.»

(2) Es molt curiosa la nota que, consigna lo Dietari de la Deputació, lo díe de la entrada del lloch-tinent. qui fóu lo 19 de Janer del 1489. Aprés de diferents minucies, sóbre la rebuda per los Concellers y Deputats, diu que anà lo lloch-tinent a la Catedral, ón aquelles corporacions estenguéren diverses protéstes per escrit y salvetats sóbre les lleys de la terra, que en l'acte de la rebuda no li besaren la mà, per quant lo Rey no s'éra dignat contestar a les consultes que li havíen presentades; y finalment, fa assabér qce lo dit lloc-tinent ni en l'acte de la entrada, ni després no-s féu portar davant la espasa desenvaynada.

sent. Sabut és que no hi havía la millor armouía entre En Ferran y lo Pontífech, y al metéix témps que aquest s'apartà de la confederació ab lo rey de Nàpols, lo duch de Calabria s'apoderà de la ciutat de Sena ajudat dels qui estaven ecziliats d'aquesta Senyoría; com prevenint-se En Ferran per sa illa de Sicilia, donà orde al almirall Bernat de Vilamarí que s'ajustassen totes les nostres galéres y les de la illa ab les de Nàpols; y açò fóra prou per que lo Pontífech fós menys condescendent ab En Ferran, mas la pôr y la necessitat los ajustà de nou; car retrahent-se lo duch de Calabria de sa empresa y demanant son pare favor al Papa, aquest li trameté vint-y-una galéres de genovesos, y augmentant lo perill per tal com acometíen també los turchs a Rodes, fóu bona ocasió per que En Ferran oferis gran armada a Sist, profitant la oportunitat per demanar-li algunes de les favors que li negava. No fóu lo Papa tan generós com lo nostre Rey esperava, y al metéix témps desijava En Ferran intervenir en la junta d'embaxadors de Princep y Comunitats celebradora lo primer de Novémbre, y aquesta sola mira fóu la qui-l decidí a visitar-nos de nou, donchs, com diu molt bé lo Zurita, «no-més ab sa anada a posar-se a la cost a de Catalunya, semblava que-s donava gran favor a les coses de Italia.»

Profità, donchs, lo Rey, per aquesta idea la celebració de córts a Catalunya, que convocà dés de Medína-del-Camp, lo 15 de Setémbre del 1480, per lo 5 de Novémbre a Barcelona (1), donant com a motiu, jatsía vagament indicat, açò que desprès espréssa en sa proposició o discurs de la Coróna. Lo díe assenyalat no estigué lo Rey a la ciutat, tant que no consta sa entrada fins al 6 — havènt-se albergat aquesta vegada al palau Major,—y com anuncias lo viç-canciller la obertura prorogant, resultaven naturalment les protéstes de costum y de lley, que-s repetiren per quatre vegades, per altres tantes prorogacions, fins que, assistint perso-

(1) En aquesta època se troben alguns diplómes d'En Ferran sots-signats ab lo *Yo el Rey*, y no ab lo nom *Rex Ferdinandus*, segóns costum dels antichs reys d'Aragó.

nalment lo Rey lo díe 14, a la sala del capítol de la Seu, que éra lo punt ón aquesta vegada se celebraven, manà llegir per lo seu proto-notari sa proposició o discurs en català, rahonament destituit de tota gala y fórma oratoria, l'obgécte del qual, en substancia, venía a ésser lo següent: que no havènt pogut provehir, ab tot eféete la primera vegada, que estigué a Catalunya, a sossegar les diferencies qui éren romases en lo pahis de les torbacions passades, per convenir-li en gran manéra tornar a Castélla, a aytal fí, y més a més per exalçament de la Fè catòlica y contrastar al Turch, y per ajudar al seu parent lo rey de Nàpols, venia are a celebrar córts, esperant dels catalans consell, subvenció y ajuda.

Contestà ab molt bréus y axarraides frases y ab le cortesía de fórmula lo bisbe electe d'Urgell, En Pére, y continuà la assamblea celebrant sessions, ab assistencia del Rey, qui algunes vegades prenía la paraula donant son parèr, çò que féu després d'una manéra més estesa, lo divendres díe 5 de Janer del 1481, manant fer lectura d'una cèdula ón manifestava doldre-s de la *crexent confusió y ruina que hi havía al Principat*, perçò que éssent lo seu desig posar-hi remey, al qual obgécte havía trobat en los catalans al present més irresolució que d'abans, y puix açò-ls conduhía a total ruina, resolía prorogar o *dexor espirar* les referides córts, per ésserli semblant dilació o irresolució destorb per altres afers més costosos que calía resoldre, y per visitar de nou los demés reyalmes. Dura éra la advertencia, emperò infundada, car ¿cóm havíen de resoldrer negocis de gran importancia de préssa, corrent y prescindint de tota fórmula y costum, si estaven los nostres prohomens avesats per tradició y per caràcter a certes pràctiques contra les quals se revetlaven los reys, ocasionant llur metéxa inconsideració los entrebanchs y dilacions que élls deploraven? y cóm havía de trobar-se remey a la *confusió*, si una de les causes qui motivaven la eczistencia de *les diferencies ocasianades de les torbacions passades*, éra la tardanería del metéix Rey en fer, aprés d'assentada la pau ab França y d'ésser concedit perdó general, çò

que deguéra havèr fét éll per sí sol dés d'un principi, en lloch de fiar-ho a les córts qui, per sa metéxa representació general, estaven impossibilitades d'aplicar lo remey, sénslo qual, al dir d'En Ferran, éra inescusable la ruina del Principat?

Fàcil és compendre la nostra observació: tots los representants de la terra, en llurs distincts braços o estaments, éren are vassalls fehels del rey En Ferran; emperò entre élls n'hi havía qui abans fóren *rebelles* al rey En Joan, los béns dels quals fóren segrestats y-ls possehíen llavors altres dels metéixs concorrents, o àulichs y cortesans forasters qui no hi éren, emperò possehíen feus a Catalunya, y als quals calía recompensar ab un equivalènt, dés lo moment que éren tinguts a la restitució de çò que lo monarca havía-ls donat. ¿Què podíen fer, donchs, les córts per acabar ab la *confusió*, si lo nou Rey, aprés de destriar los perdonables dels perdurablement condempnats o esceptuats, no revocava les donacions que's féren per mèrits que ja no valíen, si no tornava los béns segrestats per un crim que ja no volíen recordar, si no imaginaven un camí per compensar aquells qui havíen de despendre-s de dominis y possessions que calía retornar als seus antichs senyors? Si alguna qualitat s'és atribuida a En Ferran és lo seu bon seny, y jatsía a les sessions posteriors a la darrera citada no s'espréssen, segóns costum, los debats y observacions a les quals pogué donar peu la rauxa del impacient monarca, los resultats posteriors nos amostren que haguéren de mijançar conferencies y consultes, ab les quals arribas a persuadir-se lo monarca de quant calía fer, per tal que ni-s separà de Barcelona, ni aquelles córts no-s proroguen o-s *déxen espirar* com éll havía indicat en sa darrera cèdula, y ab tót que hi hà després en les metéxes algunes dilacions inescusables, com la que produhía la resolució d'alguns gréuges, no-s passa gayre témps séns que síen presentats al monarca los capítols y constitucions d'interès general que ell havía d'aprovar, entre los quals figura com a primer y més importanl lo de la devolució dels béns segrestats, y lo donatiu que li fa lo pahis, consistent en tres mil

lliures catalanes, prova certa de que los catalans no desmentíen llur activitat y patriotisme en no trobant obstacles en la lley y en la voluntat reyal.

Fins a les derreríes de Març sojornà lo Rey a Barcelona, y encare en aquesta data no-s dónaren per concloses les córts catalanes, puix, segóns lo Znrita, «la conclusió de les córts d'aquell Principat va remetre-s per la arribada dè la Reyna, y totes les diferencies que hi havía entre lo Rey y particulars se remetéren lliurement en podèr de la Reyna, y les que éren entre parts se dexaren en mans del Rey.» Entretant s'esdevinguéren alguns féts, que uo podèm passar per alt.

Fóu un d'élls la conquésta de la Gran Canaria. Lo llegidor se recordarà çò que esplicarem en lo regnat d'En Pére *lo Cerimoniós*, tocant al origen y ocupació de les Canaries o *Illes Fortunades*. Disputable éra lo domini d'aquestes illes, car se creyen ab dret a aquell axí les diverses nacions de la Península Hispànica, com particulars qui, per llur compte, hi anaren, y conservaren aquest dret per si o traspassaren-lo als reys: de ón, a les darreres escursions que s'hi féren, arribaren a batallar algun colp conqueridors contra conqueridors. Emperò, tras les paus del nostre Rey ab Portogal, apar que aquest reyalme mirà ab més indiferencia la empresa de prosseguir la conquésta, y als darrers mesos del any anterior anaren algunes forces sóts comanament d'un tal Miquel de Moxica a conquerir la principal illa que no ho éra encare, nomenada la Gran Canaria, qui-s poblà tantost d'espanyols, y restant-ne per conquerir altres dues, a sabèr, Palma y Tenerife. Per lo cognom del capità conqueridor no podèm deduhir a quin poble o nació d'Espanya pertanyés, y anch que lo Feliu diga que lo Rey hi trameté alguna gent, no crehèm que puga referir-se a la del nostre pahis. No n'haguérem nosaltres fét menció en una historia de Catalunya, sinó per la relació que guarda ab una altra nova anterior que ja indicarem, y després com a primer preludi del esperit de conquésta marítima y afany de navegació que en aquesta època se desenrotlla, y qui ha de conduhir-nos ben

prompte als descobriments del Nou Món, subgéct qui-ns donarà bé prou materia per algunes consideracions com a catalans.

Lo comú perill, com ja advertirem, feya ajustar los potentats d'Italia, enemichs entre sí. A la primería d'aquest any, los florentins als quals havíen acusats de convinença ab los turchs, tractaren de fer pau ab Nàpols, y al veure En Ferran que aquests continuaven a la Pulla, de Barcelona estant, a mijan Febrer, envià als potentats, com a embaxador, En Joan Margarit, bisbe de Giróna, per proposar que ell intervindría en la lliga general per defensa d'Italia contra lo Turch y *no per altra cosa*, e hi afig lo Zurita «procurà lo Rey ab gran instancia, que fóssen persuadits a entrar en aquesta lliga l'Emperador, y los reys de França, Ongría, Anglaterra y Portogal, y Maximilià duch d'Austria y de Borgónya.» Aquesta idea, y la condició especial que imposava En Ferran, revélen envidés los seus grans pensaments per ulteriors propòsits; y tal seguretat tindría en sa proposíció, o de tal manéra podía estimar lo perill comú, que per ajudar lo duch de Calabria qui cuydava recobrar Otrant, vehèren-se exir d'aquests reyalmes dret a Italia grans forces marítimes, a sabèr, una armada de Portogal y una altra armada composta, segóns diuen, de vint-y-quatre naus y onze *pinaças*, ab la qual havía d'ajustar-se lo capità Bernat de Vilamarí, tramesa allà, vers lo 22 de Juny per En Ferran.

Convé citar aquest fét com a primera nova confermativa de la opinió que sustentam dés lo començament, tocant al caràcter del marit de la reyna de Castélla: ignoram nosaltres, o millor, no havèm volgut perdre lo témps esbrinant de qui procecheix aquesta nova facilitada per lo Zurita, y prescindint de la estranyesa que causa la sort dels vaxells qui componen la armada del rey d'Aragó y de Castélla, *naves y pinaças*, séns una trista galéra, y la agregació d'un capità nostre, séns espressar si hi anava sol ab son vaxell, y per què no hi anaren ni lo nostre almirall ni les nostres famoses galéres, posam esment en lo nom del cap sots comanament del qual suposen que anaven aquelles forces marítimes. Lo suc-

cessor dels Péres y los Jaumes, lo nebot d'En Alfons d'Aragó, lo qui entre los seus títols ostentava lo de rey de Sicilia, Còrcega y Sardenya, marquès d'Oristany y comte de Gocià, y, per la línia varonívol y directa de sos antecessors éra comte de Barcelona, çò és, sobirà de la potencia marítima qui més triumfes havía proporcionat a la coróna d'Aragó, no-s recordava ja, al volèr intervenir en los afers d'Italià, de que la nació catalana éra estada la patria dels Cabrera, Carroç, Marquet, Santa-Pau, Vilaregut y tants altres, y escollía com a almirall de la armada lo qui ho éra de Castélla, don Francesch Enriquez, d'aquella familia a la qual havía pertanyut sa mare, la célebre reyna Joana, y per als quals individuus no mancaven honors, distincions y preferencies.

Ab rahó aquesta vegada, lo Feliu, imitant bé lo mestre, glosà, ab patriotisme, les paraules d'aquest, qui-s dolgué de la confiança que li meresqué a En Ferran l'estat que regía, en postergaciò d'aquells que n'éra veritable rey: «Aquesta és la primera ocasió que los de la Coróna de Castélla passaren ab armada a reyalmes fóra d'Espanya. *Açò deguéren al Rey, qui fóu lo primer que tragué les seues gents a la llum y a la gloria d'empreses y fortunes forasteres.* (Abarca, vol. 4, foli 417) fent-los participants y commilitons dels catalans llorers; donant-se per content de deslliurar la seua terra y passar a la frontera d'Africa.» «Emperò aquest socórs arribà (diu lo Zurita) lo 2 del mes d'Octubre, y lo 23 de Setémbre arribà la armada de Portogal, qui éra de dinou caraveles y una nau, y éra retuda al duch de Calabria la ciutat y castéll de Otrant.»

Méntre En Ferran espatxava aquests afers a Barcelona, y esperava la conclusió de les córts de Catalunya, li anava passant lo témps per anar a presidir les d'Aragó, a les quals devia concórrer la reyna Elisabet; y éra la idea d'abdós esposos fer jurar a les córts aragoneses, l'infantó En Joan. La convocació d'aquestes la havía féta lo Rey dés de Barcelona per Calatayú y primer de Març vinent, emperò bagué de prorogar-les per la rahó indicada: mas al cap y a la fí

sospengué per tres mesos les catalanes, y partí vers aquella ciutat, al encontre de sa muller, lo díe 16 de Març,

Les rahons generals que espressà En Ferran al fer sa proposició en les córts aragoneses quasi vénen a ésser les metéxes que espressà en les de Catalunya, y per més que hi fóu escassa la concorrença, com observa lo Zurita, no obstant d'ésser En Joan «lo major Príncep que havíen jurat en aquests reyalmes, en la successió dels quals s'ajustaven primerament les Coróncs d'Aragó y Castélla,» verificant-se l'acte y cerimonia, jurant en mans del Justicia lo Rey y la Reyna, com a pares, administradors, tudors y curadors del fill, servar los furs y libertats, «y senyaladament (hi afig lo Zurita), la unió que-s féu per lo rey En Joan son avi en les córts de Fraga dels reyalmes de Sicilia y Sardenya ab lo reyalme d'Aragó y de ses illes adjasents;» especialitat que ha desvellat la nostra atenció, per creure aquest jurament sobrer, car si-l féu En Joan, éra ab una mira molt distincta, per declarar políticament que no permetría que s'alças Sicilia com a reyalme independent aclamant per rey lo príncep de Viana, méntre que és ben sabut que lo jurament d'unió de tots los Estats de la Coróna y de les illes adjacents prestaven-lo tots los reys, sí bé ja may en lo cas de regoneximent y jura de primogènits y successors. Poguè havèr-hi, no obstant. en aquesta nova formalitat alguna mira política, que fóra molt aventurat volèr endevinar-la. Tenint de complir ab dues córts distinctes, prorogà En Ferran les aragoneses per Çaragoça, a la qual ciutat se traslladaren aquelles, y habilitada la Reyna per continuar-les y concloure-les lo 12 de Juny, partí lo Rey en aquesta metéxa data cap a Barcelona, y Elisabet romangué a Çaragoça, de ón isqué per anar a ajunctar-se ab lo seu marit lo díe 13 de Juliol.

L'Annalista aragonès, qui tindría ocasió de veure en los nostres arxius les curials noves que hi hà tocant a les notables féstes que celebrà Barcelona, indica ja, anch que en bréu resum, la magnífica escena que ofería la capital del Principat con la entrada d'Elisabet, car diu «fóu rebuda la Reyna en aquella ciutat ab lo major triumfe y fésta, que ja-

més rey no ho fós en los passats témps, en la qual cosa volguèren assenyalar-se los catalans sóbre tóts.» No comprenèm com l'annalista català, Feliu, prescindí aquesta vegada de tan important relació, que podía ampliar, investigant los nostres arxius y sols podèm atribuir-ho a la distracció o confusió que patí, segóns ja indicarem, al parlar de les diverses arribades d'En Ferran a Barcelona, car solen atribuir al any 1480 los féts del any anterior, y s'espliquen del següent 1481 anades, tornades y obertures de córts qui corresponen a distincta data.

Consignen, donchs los Dietaris que lo dilluns 18 de Juny del 1481, en sis y set hores del cap-véspre, entrà lo senyor Rey, venint d'Aragó, ab poch acompanyament, y s'albergà a la casa del ardiacat de la Seu, enfront de les Vergens (1).

Seguirèm d'aqui-avant la relació, si bé estractada, que-n dóna lo *Llibre de coses assenyalades*, ón diu: «Havènt-se notificat, lo 18 de Juny, als Concellers que la Reyna estava a Çaragoça y passaría en brèu témps a Barcelona per no ésser hic estat aquesta senyora ab son marit la hora de la primera entrada, s'aplegà lo Concell de cent jurats, y-s nomenaren los comissionats convinents al citat obgécte.

No obstant de que la dita senyora no éra tinguda fer negun jurament (1), resolguéren alçar un gran catafal a Fra-menors, per tal que d'allà pogués contemplar les confraríes qui havíen de passar per les barreres.

Al avis de que estava la dita senyora a Molins-de-Rey, fóren elegits dos ciutadans, per anar a fer-li mercès, en nom de la dita ciutat, com axi ho féren lo díe 25, *per lo mal témps que s'era donat anant a visitar-lo.*

Recomanada per los Concellers als vehins la neteja y ornament dels carrers, lo díe 26 isqué a rebre-la la gran comitiva, composta de totes les autoritats y corporacions, en-

(1) Axi-s nomenà per algun témps la actual capélla de Santa-Llucía, qui-s troba al un dels angles de la Catedral.

(2) Com en aquests reyalmes no éra Elisabet sinó la muller del Rey, séns jurisdicció alguna com a Reyna, d'ací que no-res tingués de prometre ni jurar, havént ja jurat tot quant convenía lo qui tenía aquella, lo Rey.

sémps ab gran nombre de cavallers y ciutadans, precehida aquella per los concellers, acompanyats del Veguer y del Batlle, a cavall. Més enllà de la carnicería de Sans, los Concellers encontraren la Reyna, ja aplegada ab lo Rey, li besaren la mà, séns descavalcar, y d'allà, tots plegats, s'endreçaren al monestir de Vall-donzélla, estramurs, enllumenant lo pas setanta-cinch patxes ab atxes de cera. Al arribar al Coll de la Creu, la ciutat féu salva de bombardes en tot l'espay de la muralla, cremaren-se després, dés d'aquesta, diversos castélls de fochs, y en la metéxa ocasió apareguéren enllumenades ab multiplicades fogueres totes les montanyes vehines, inclus lo Mont-juich, y les cases de la ciutat, los marlets de la muralla y totes les esglesies y monestirs, especialment los campanars.

Reposà aquella nit la Reyna, ab lo seu marit ensémps, a Vall-donzélla, havènt disposat la priora del monestir, a aytal fí una habitació magnífica empaliada de draps de ras.

L'endemà, 28 de Juliol, verificà la Reyna sa entrada, «y jatsia tal pràctica fins are no s'éra seguida, ni haguéssen jamés fét késta en les noves entrades de Reys o Reynes, emperò *cedim per complaure al seu senyór qui axí ho volgué.*» A tal obgécte isqueren los Concellers al portal de Sant-Antoni, en lo qual pont havien aparellat una representació de Santa-Eularia, lo qual baxava de la tórra que hi havíen demunt lo portal, acompanyada de quatre àngels.... en mig de infinitat de llums y de diverses imatgens de reys, prófetens y vergens.

Partí la senyora Reyna de Vall-donzélla a la una àprés mig-díe, acompanyada del Cardinal d' Espanya, comtes, duchs, barons y molts cavallers notables, procehents de Castélla, y aximetéix de grans dónes de títol, y anava muntada en una bella mula, entre coxins de brocat y vestía una roba de texit d'or y orfabrería, cenyint una coróna d'or gornida de molt riques perles, diamants, balaixs, robis y altres pedres de gran preu. Al arribar al pont, colocada la Reyna dejus un cobricel de llana que alçaren per que no la ofengués el sol, se deturà lo pas, y devallant la santa, en companyía

dels àngels, qui cantaven ab gran melodia, cessant lo cant, endreçà les següents cobles a Elisabet:

> Pus ha dispost la Magestat divina
> visitar Vós esta ciutat famosa,
> vullau mirar, Senyora virtuosa,
> los mals qui tant la porten a rohina.
> Jo la-us coman, fins ací conservada
> per mi, qui, màrtir, só d'ella patrona;
> espéra en Déu la vostra Barcelona
> en un moment per Vos serà tornada,
> vivificada
> e prosperada.
> Mas cogítan, Reyna tan desijada,
> dar-ne rahó a Déu qui-us ha criada.

Féta la representació, entrà Elisabet sóts lo tàlem qui la esperava tocant del portal, y que portaven los Concellers, anant lo Cardinal a la esquerra de la Reyna. Seguí la comitiva precehida de molts tabals y trompétes, per lo carrer del Arrabal, passant per davant l'Hospital de Santa-Creu, ón en dos cadafalchs havía los infants pobres ab llurs dides y los innocents o orats, y continuâ per la Rambla, en la qual havía enfront del portal de Trenta-claus, una gran y molt bella font de tela, que aparía que fós de pédra, a fórma de la font del Angel, ab vuyt axetes qui rajaven, les quatre de les quals donaven vin gréch y quatre ayga, gordant-la dos àngels qui regaven lo sol ab ayga almescada.

Dés lo portal de la draçana, que fóu per ón entrà la comitiva, fins al cadafal de Fra-menors, estava tot enramat, y al aplegar allà, ajudà lo Cardinal ensémps ab lo Rey per que la Reyna descavalcas, y muntant alt al cadafal seguéren en coxins de brocat, y tots los demés restaren en peus. Passaren llavors les confraríes ab llurs penons; y en acabat de aquest acte, tornaren los reys a cavalcar, y dejus talem, seguint lo córs acostumat, anaren a la catedral a orar, axí al altar major com a la capélla de Santa-Eularia, y recolliren-se

a llur posada, qui éra a les cases d'En Gualbes, al carrer Ample.

Lo día 5 d'Agost, en obsequi a la Reyna, féu-se la professó del Còrpus, ab tots los castélls y entremesos, jatsía no hi anà lo santíssim Sagrament, y lo metéix díe, en nom de la ciutat, féu-se a Elisabet un present d'una rica vaxella, consistent en dues bacines, ab les armes de la ciutat en esmalt, dos plats de tallar, dotze plats d'argent, quatre taces, quatre pitxers o satrots y un saler formant com sis torretes, ab les armes de Barcelona en esmalt, ab capsa o coberta en fórma de pinacle, essent, en conjunct, de pès 156 marchs, 7 onces y 2 argents, y avaluat en 1581 lliures, 2 sous y 2 diners.

Lo diumenge 26 d'Agost (diu lo Dietari de la Deputació), s'executaren molt belles justes a la plaça del Bórn, la qual estava tota costada de paraments de canyamaç y de draps de ras, ab diversos cadafals entorn, ón hi havía innumerable gentada, comtes, vescomtes, deputats, concellers, cavallers, gentils-homens, burgesos y d'altres estaments. L'excelentíssim y potentíssim senyor Rey, per sa gran virtut y benignitat, justà ab tots los justadors, rompent moltes llances grosses còm poguéra fer-ho lo millor cavaller *molt varonivolment* y ab gran y alt continent, com de tal Rey e senyor éra d'esperar: portava lo *çaçot*, demunt l'arnés, de brocat de fil d'or,... y cenyía una bella coróna d'or, gornida de moltes pèdres y perles, ostentant dessus una gran figura de rat-pennat d'or, dintinctiu dels reys d'Aragó y comtes de Barcelona (1), y éra l'escut de barres vermelles y blanques.

Diumenge 7 d'Octubre. Aquest díe, ab la fí d'enllestir los afers de les córts, passà lo senyor Rey tota la nit ab aquestes, congregades als claustres de la Seu de Barcelona.

Dilluns 8 d'Octubre. Aquest díe, de matí, entre 7 y 8 hores, les córts oferiren a la Magestat del senyor Rey 300.000 lliures.

(1) Repetim aci quant en altres ocasions havèm consignat sóbre ésser lo distinctiu alegórich dels antichs Comtes-Reys lo *rat-pennat* y no *drach-pennat*, axicom ho transformà fantasiosament l'autor d'una historia del exèrcit espanyol.

Divendres 12 d'Octubre. Aquest díe, lo senyor Rey manà cantar un *Tedeum laudamus*, ab motiu de la victoria conseguida a Otrant, sobre los turchs, y aximetéix fer una gran professó.

Dilluns 5 de Novémbre. Los serenissims senyors Rey e Reyna partiren de Barcelona, y aquella nit residiren al monestir de Vall-donzella, ón dormiren, y l'endemà anaren a Molins-de-Rey, lo divendres a Martorell y d'allà prenguéren lo camí de Valencia.

Dimars 6 de Novémbre. Aquest díe, espiraren les córts generals de Catalunya, a causa de la partida del Rey, y per *no havèr-les prorogades ni continuades per més témps*, si bé és de notar que tal díe com aquell estava encare lo Rey dins la veguería de Barcelona.»

Aquesta darrera indicació del Dietari revela la gran formalitat y respécte a la lley dels nostres avant-passats, puix ab tót que bé sabíen que lo Rey se-n anava, no gosaven protestar interim sojornas dins lo territori de la veguería ón les córts se celebraven. La nota és poch eczacta, o ans bé poch esplícita, al consignar que les córts espiraven per no havèr-les lo Rey prorogades per més témps, car lo darrer acte d'En Ferran qui consta al procés és la prorogació, lo díe 5, per lo 6 vinent, y com en aquesta data se-n anà, restà per tant, falsa o nulla la pròroga, y séns donar a les córts la fí de costum y que-s merexíen; car, puix s'éren signats los capítols y la sentencia qui éra principal obgécte de les metéxes, o calía que lo Rey les tancas formalment lo díe 5, o, si volía que no-s tancassen, havía de fer suspensió y pròroga pèr determenat témps, en lo qual éll poguès estar altre colp present per la continuació o conclusió. Emperó ja férem notar més d'una vegada que les antigues formalitats fóren sempre envolum y destorb per les descendents del rey de Casp.

La sentencia a la qual aludim ón s'hi aferma la manéra de determinar totes les dissencions y diferencies que hi havía entre parts, per eféćte de les confiscacions fétes y reversions que calía fer, eczisteix al procés de córts, y fóu signa-

da per lo Rey, aprés de la aprobació dels actes y capitols de córts, lo metéix díe 5 de Novémbre; y és notable que espera a sots-signar-la precisament lo díe abans de la seua anada, sóbre-tót recordant que al fer-li les córts lo donatiu de les tres-centes mil lliures, se previngué, segons ja obsérva lo Zurita y consta en diferents cèdules, que no pogués lo rey servir-se-n, fins en havènt fermada la sentencia.

No són de meravellar les seguretats y previsions dels nostres escarmentats avis, puix bé consta que en aquelles córts no procuraren sinó complaure lo Rey y sa muller, y essent altra de llurs generositats la jura y regoneximent del infant En Joan, que-s verificà lo díe 4, com a successor d'En Ferran, malgrat ésser l'acte purament voluntari, d'estar absent lo jurat, y d'ésser aquell menor d'edat, de manéra que no podía éll jurar lo sosteniment de les libertats y costums de la terra, segóns se desprèn de la cèdula presentada al Rey, «per aquella sola vegada, per satisfer a la demanda de Vostra Altesa, y per lo gran desig que ténen de complaure aquella... ab la salvedat espréssa, de que al arribar a la edat de catorze anys lo dit ilustríssim Primogènit, no usas de qual-se-volgués jurisdicció, deya fer novament lo referit jurament, dins la ciutat de Barcelona;» a conseqüencia de la qual cosa, admetéren per en aquella hora los catalans lo jurament d'En Ferran y Na Elisabet, com a tudors d'En Joan, y élls lo juraren com *a primogènit y successor en lo comtat de Barcelona y demés reyálmes y terres del senyor Rey, aprés dels llarchs y benaventurats díes del dit senyor son pare*, etzétera., etc.

Regular temporada sojornaren aquesta vegada los Reys a Barcelona, y durant aquella, per los féts que encontinent se descapdellen, és de creure que fóu la ocasió en que lo nostre Rey va concebre los progéctes que tantost se posaren en planta tots prou gloriosos y trascendentals. La préssa que aquell manifestà, al anar-se-n, per tornar tan prést a Castélla prova que l'un d'aquells progéctes, lo mes nacional y patriòtich, estava assahonat, y havía de relluhir ben prompte, enlluhernant certament los contrincants d'En Ferran, y en-

layrant lo trònus aplegat d'Aragó y Castélla a la alçada dels més poderosos del món, o tal vegada sobre de tóts: car, essènt cosa regular que en havènt los reys complert, com a tals, a Aragó y a Catalunya, sojornassen aximetéix igual temporada a Valencia, per complir també ab totes les pràctiques de lley y de costum, romanguéren allà sols quinze díes, y encare açò pot-ser per no mostrar-se indiferents a les festes ab què-ls obsequiaren los valencians; y estant penjants encare les córts d'Aragó, no hi tornaren, provehint que lo lloch-tinent general, en nom sèu, les presidis y prorogas, com axí ho féu aquest alt oficial, fins a les acaballes del vinent Desémbre.

Diguérem sus-are que a Barcelona, per ventura, concebría En Ferran los progéctes que tantost se posaren en planta. Donques tals se dóna a entèndre que serien los assumptes qui podíen ocupar la seua atenció: primerament, la conquésta de Granada, pensament venturós qui ajudaría a unir totes les voluntats dels magnats discols de Castélla, vigoritzaría lo dret d'En Ferran com a rey d'aquesta nació, y acabaría de solidar la nova dinastía; destinada a ésser la dominadora general de tot espanya; y després la empresa més o menys llunyana, de batallar per Italia, ón, a força de casualitats y astucies, pot-ser lo nebot d'En Alfons *lo Magnànim*, pogués heretar les conquéstes del seu heroych oncle y antecessor al setial aragonès. Ab tót no dexaven de vagarejar entórn d'aquestes dues resplendents esteles d'esperança, alguns núvols qui podríen emboyrar-li la llum qui tant l'afalagava: y podíen molt ben ésser la volubilitat dels potentats d'Italia, qui no permetía a En Ferran decantar-se decididament a favor d'un o altre, la irresolució de Lluis de França En tornar-li los comtats, la temor dels perills qui podíen venir de Portogal a la mort del Rey, llavors amich, per ésser lo fill e immediat successor lo major enemich que pogüéssen tenir Castélla y los seus reys, y, noresmenys, la sement de rebelió en la terra que tant s'esforçava lo Rey en apaybegar la no apagada foguéra que encengué sa mare Na Joana al Empordà, los *pagesos de remensá*, los quals, acostumats a veu-

re-s afalagats per alts personatges, y endarrerits en llurs pagues per ésser-se viciats ab la sobrera libertat que-ls permetíen, se removíen inquiets y bulliciosos, precisament en los encontorns d'un territori que conservava encare com en hipoteca d'Aragó lo rey de França, car també hi havía *remences* al Rosselló y a Cerdanya.

Abocant-se al etzar, y apartant los ulls de tot núvol, contra-témps o eventualitat sinéstra, sentí prevaldre En Ferran en son cor lo sentiment patri com rey espanyol y príncep cristià, alçà en alt sa poderosa espasa, cridant a la guerra contra la arrera-çaga dels dominadors estranys qui portaren a Espanya Tarik y Muza, contra los mauritans granadins, y trobant la seua veu ressó en los més nobles pits, encorat-jaren-lo, per bóca dels metéixs sotsmesos, a no abandonar la empresa, axí la honor de la nació més interessada en la conquésta, com la Fè, arrelada, de témps antich, dins lo cors de aquells.

Ans d'esplicar com posà en planta En Ferran semblant resolució heroyca, esbrinarèm sóts quin punt de vista deguéren considerar-la tots aquells qui no obstant d'ésser espanyols, no gaudiren la preferencia concedida als castellans, tant per participar del gloriòs arrisch de la lluyta com dels benifèts de la conquésta. Sabut és que, per antichs tractats, ja coneguts dels nostres llegidors, los territoris de la Península Ibèrica estaven repartits, per la conquésta, entre les diverses nacionalitats independents qui en la metéxa eczistíen, y tant per l'indicat compromis ón s'hi senyalaven a cada rey los límits o fronteres del seu domini, com per la situació geogràfica d'Andalusía, y per consegüent del reyalme de Granada, respécte de Castélla, no hi hà dupte que a aquesta corresponía la conquésta d'aquella part meridional d'Espanya que mancava adquirir per que en tot l'espay qui comprenía la reyalme de Rodorich, l'últim rey gót, tornas a imperar lo Cristianisme ab la unitat catòlica. Si Castélla, donchs, volía conquerir Granada podía y devía fer-ho, y si no-n tenía prou de ses forces, com a aucsiliars li enviassen adjutori los restants Estats germans, y aquesta éra la pràc-

tica seguida dés de llunyadans segles: car ja dels témps dels comtes de Barcelona anaren los catalans a Còrdoba y Almería; y a miges fèu-se, en témps d'En Jaume, la conquésta de Murcja, y plegats batallaren a les Naves de Tolosa castellans, aragonesos, calalans y navarrenchs contra lo Miramamolí, y axí en conquéstes nostres com en les empreses per los primers, poden citar-se repetits exemples d'ésser-se valguts los uns als altres mútuament.

Molts historiadors, emperò, qui-s són ocupats d'aquesta famosa campanya contra lo darrer reyalme dels maures, no fent-se carrech de la constitució anterior d'aquests regnes, de la independencia de cascun, y molt menys de les vicissituts per ón passaren en los anys immediats y precehents al casament d'En Ferran d'Aragó y de Na Elisabet de Castélla, han parlat dels féts qui-ns ocupen considerant la Espanya y los seus homens com en èpoques més posteriors, y axí han nomenat espanyols, en general, los qui no porten encare sinó lo nom de llur nacionalitat antiga, en profit de la qual esclusivament batallen, méntre que no són més que sotsmesos de Castélla, Aragó, Navarra, etc., nacions eczistents en lo territori de la Hispania d'altre témps, emperò, qui no formen, en conjunct, encare la moderna Espanya. Més encare: per la preponderancia exercida de llavors ençà per la nació castellana, favorejada per sa situació geogràfica y per romandre enclavat en élla lo céntre polítich y administratiu, la córt, s'és presa sovintment la veu castellans com a sinònim de espanyols, y la particular historia dels primers és estada la única guía que han escollida per esplicar la dels segons, y de quiscuna de les altres nacions; qui solen figurar com a molt secundaries e inferiors a Castélla. A nosaltres res no-ns fa ni la preocupació dels uns, ni l'esclusivisme no advertit dels altres, perçò com havèm de parlar dels féts segóns sía la època a la qual corresponen, y com devèr crítich és lo qui-ns conduu per la nostra Historia, presentarèm los fèts sóts lo veritable punt de vista que deuen ésser presentats, recordant com a punt de partida que no per estar units Ferran y Elisabet, havèm d'admetre la unificació

de totes les antigues nacionalitats que fàcilment podríen tornar a regir-se per diferents dinastíes, lo díe que, en morint la proprietaria de Castélla, dexas lo seu reyalme a un successsor, y son marit, contrahent noves noces, tractas de traslladar-se a la córt dels seus particulars dominis, als reyalmes que li dexà lo seu pare. La nostra manéra de veure no-ns obligarà, perçò, a depreciacions desagradables ni a ponderacions de mérits y arets ridícols, que sols han de servir-nos de guía la veritat y la justicia, sóts la qual senyera no podèm menys d'esbrinar, ab tota imparcialitat la conquésta de Granada.

Ab tals antecedents, assentèm, donchs, que aquesta empresa no fóu obra d'espanyols, sinó esclusivament de castellans, ja per correspondre a Castélla la conquésta, ja per ésser les files d'aquesta nació los qui la executaren: Rahò y dret teníen los castellans per cercar aquexa immarcessible gloria, y en bona hora que ells ab los seus reys la menassen a fí: emperò, atenga ací l'observador la situació especial y nova de Castélla al empendre-s la conquésta de Granada, en esguart de la qual nosaltres, com a catalans, tenim dret a preguntar al qui la inicià y realitzà, si lo mou de verificar-la éra lo més propri y convinent, y si li éra honrós dur-la a cap ab forces gayre-bé esclusivament castellanes? Tinga-s en compte, y està justificat, que al ajustar-se Ferran ab Elisabet, admès aquell com a rey de Castélla, se pactà que los derpatxs Reyals fóssen encapçalats ab los noms d'abdós esposos, precehint sémpre lo del varó, en cambi, en l'escut de armes precehissen los corters de Castélla y Lleó als d'Aragó y Sicilia, y per igual necessitat de combinació desaparegué l'antich penó morat de Castèlla, que podia ben usar com a estandart particular la Reyna, y fós la nova bandera representació simbòlica de les dues nacionalitats que-s comprenien en los dominis d'un y altre espos; axi que, vingué a adoptar-se com a tela y camp de la nova insignia la bandera reyal d'Aragó, les barres vermelles y grogues, y per escut los lleons y castélls que abans ostentava lo penó morat de Castélla.

Indica tot axò un connat de nacionalitzar més estesament, y puix se confoníen los emblemes de gloria de diversos pobles en un sol y nou timbre, se feyen comuns envidés los drets de dues dinastíes diverses, o en altres térmens, cuydaven fer reviure la monarquía universal del témps dels Góts y lo nom d'Espanya, donchs éra lo més lògich, just y convinent, que per la espulsió del únich domini estrany e infehel qui restava a la Península, fóssen cridats indistinctament tots los qui ben prompte havíen d'assenyalar-se ab lo nou y més general nom d'Espanyols, çò és, tant los castellans com los aragonesos, catalans y navarresos. En Ferran, puix éra rey d'Aragó, acceptat com a rey a Castélla, devía tindre interès en que los seus sots-mesos participassen de la conquésta, e hi intervinguéssen los reyalmes o Estats dels seus dominis; emperò bé-s dóna a compendre que cometés la irregularitat o ingratitut d'obrar allí solament com a rey castellà, car al venir lo cas del compartiment, tant devía fer donacions o enfeudacions a magnats castellans, que a catalans o aragonesos: d'ón resultaría que forasters exercissen jurisdicció en territoris que, a parèr dels primers, éra de llur nació, y per tant, los sabría mal a aquests semblant mescla.

No sabèm si és disculpable l'egoisme politich d'En Ferran, per més que ho sía la mira dels castellans en fer per sí sols la conquésta, puix al cap y a la fí podíen aquests alegar dret que-ls corresponía per antichs tractats: emperó en la metéxa disculpa que aquests meresquen per lo llur dret, o lo monarca per interès seu o de sa dinastía, roman precisament assentat un sistema que no deuría ésser contrariat d'aquí-avant, ni per ningun dels dos esposos qui cenyíen les corónes d'Aragó y de Castélla, ni per ninguna de les nacions que respectivament governaven. La pràctica adoptada en aquest cas, prescrivint com a legislació convencional que cada nació atengués a çò del séu, imponía naturalment lo davèr de restar quiets los castellans con se tractas d'una empresa que no li corresponía, la hora que En Ferran, rey d'Aragó, atemptés lo recobre de Nàpols y demés dominis d'Italia: devènt obrar com a nebot d'En Alfons, éra tingut

enviar allà o amenar en sosteniment de sa bandéra solament los descendents dels Cabrera, Carroç, Vilaregut, Mont-cada, Luna, Alagó y Entença, no Guzmans, Villenes, Enriquez, Villavicioses, Martínez o Pelaez, y sols catalans y aragonesos deurien córrer lo perill y reportar los aventatges. Preguntarèm are, imparcialment, per dexar veure ben clar llà ón s'adreça la nostra critica: ¿fóu tal justicia complida per part d'En Ferran y dels castellans? ¿va mantenir-se lo sistéma iniciat en la conquésta de Granada per los metéixs qui-l proclamaven? ¿cridaren d'aquí-avant esclusivament Aragó, al tractar-se d'empreses que sols a la Coróna aragonesa atanyíen? Que obra los ulls lo qui-ls tingué tancats al nostre dret tras la lectura d'histories generals d'Espanya o particulars de Castélla, ón si-s llohen ab justicia les prohomeníes dels seus castélls, en cambi no s'hi consigna la prostergació dels súbdits d'En Ferran, ni hi hà gran complasença en recordar que si prohomens castellans encalçaren llorers als camps d'Italia y afermaren aquells dominis en utilitat d'Espanya, és degut a havèr-los aparellat lo camp de les glories llurs los catalans y aragonesos, los únichs qui ab lo sacrifici de llur sanch y dels llurs cabals sabéren fer en aquell estrany sol quant no s'éra atrevit a realitzar-hi ningun altre poble.

Roman esposta la rahó del plany que podíen alçar los Estats de la Coróna d'Aragó respécte del llur monarca, en no havèr participat de la conquésta de Granada: si En Ferran en córts, o per un altre camí, hagués solicitat la ajuda a Catalunya o Aragó com a Estats séus; y aquests s'hi negassen, la culpa fóra dels Estats y no del Rey, y encare que per ventura pogués alegar-se que convidà determinades persónes o ciutats, o d'alguna d'aquestes, en certes anguníes, n'eczigí socórs, açò no-s pot considerar com a deferencia o justicia a la nació que-n ocupava lo trònus, sinó una lliure crida per aplegar major nómbre de forces séns representació nacional. Tan cert ha d'ésser quant dihèm, tant que, ab tót y celebrar los nostres historiadors la espulsió y venciment dels maures de Granada, no-s gloriegen de la part que

hi prenguérem, de tan insignificant com és, citant lo Feliu la única nova que pogué trobar, per la qual venía declarat que sols éren arribats, per aquesta guerra, a Còrdoba mil cinch-cents catalans (1), y assentant endemés que a les costes de Granada hi havía «la armada del Rey ab les galéres catalanes que n'éren capitans Franch Torrelles, Francesch de Peu y Pére Busquets;» que a la fí de la guerra, àl anar-se a empendre lo setge contra la ciutat-capital, «proposaren al Rey per conseguir aquesta empresa, que fés venir de Llevant la armada catalana d'En Bernat de Vilamarí, o que li ordenas arribar a Gènova sóts color de reforçar-la, per tornar mès vigorosa contra los maures;» que al passar En Ferran a Velillos, que éra lo lloch sémpre destinat a entrades y correríes (11 d'Abril del 1491), «esperà en aquest port lo seu estol y los qui *voluntaris* hi vinguéren de Catalunya, Aragó y Valencia, que fóren molts, atréts de la devoció de la empresa, y del Sant Jubileu de la Crohada, que s'éra publicada ab gran solemnitat a Barcelona, llà ón, aprés de devota professó general se benehiren los estandarts d'aquells qui havíen d'anar a aquesta Guerra Sagrada;» que en les avançades y escaramuces acabà gloriosament sa vida En Ramon de Roca-full (2), y per fí, que a un dels Dietaris municipals consta havér demanat En Ferran forniments a Barcelona (pot-ser la hora del incendi de la ténda Reyal y altres habitacions del campament), y que la ciutat lo serví remetent-li dos-cents quintars de polvora.

La necessitat que tenía En Ferran y Castella d'empendre la guerra contra Granada, la deduhirà lo llegidor aprés de les observacions que havèm fétes per replicar la manéra com aquella hagué compliment: lo motiu o pretést que po-

(1) Y encare aytal nova no és directa ni contemporania, puix indica l'Analista havèrla presa d'un *Memorial de servicios prestados por la ciudad de Barcelona*, endreçat a *Felipe IV* en 1638.

(2) Lo Zurita, al donar compte de la darrera tala de Granada, esplica la mort d'En Roca-full: emperò bé és de veure que aquest guerrer no éra de Catalunya, mas de Valencia, si bé úns al segle XVI fóren nomenats los valencians catalans, tant que ho éren per raça y llenguatge.

guéren donar fóu com tots los que-s retrauen con convé entrar en una guerra, n'hi hagué prou ab lo trencament d'unes tréves pendents per part dels mauritans, y com al plany del agreujat seguesquen sémpre per resposta inculpacions dels requerits aglevant-se ofenses ab ofenses s'ateny a la fí, lo rompiment, que n'éra lo principal obgécte, No dexava d'ésser poderosa la nació granadina, y molts havíen d'ésser los esforços del Rey y del seu estol per abatre-la: emperò apart de la prohomenía dels conqueridors, sabé o poguè aplicar En Ferran la millor arma que hom coneix per aconseguir lo triumfe: ab la presa de Boabdill, de bell començament nasquéren entre los mauritans, diverses banderíes qui van raure en veritables guerres civils, y tant qui *omne imperium in se divisum desolabitur*, tan bé va sabèr profitar, per tots estils, lo Rey l'escorterament mutual dels seus enemichs, que conseguí desolar lo llur imperí. Durà tant obstinada guerra més de deu anys, passats los quals, la espasa d'En Ferran d'Aragó vingué a destroçar la darrer penjoy del mantell dels Califes, estingint de tót-en-tót lo domini aràbich a Espanya, qui éra començat vuyt-cents anys abans.

Con sía la hora d'entrar los reys catòlichs dins la ciutat de Granada, senyalarèm aquest fét com a véraiment notable y trascendental, y entretant, méntre lo rey Ferran d'Aragó per sostenir tan crua y gloriosa campanya, viu llunyat quasi per complert dels seus dominis propris, nos límitarèm, prescindint de la guerra granadina, la descripció de la qual no-ns correspon, a esplicar tot quant s'esdevé particularment a la nostra patria catalana, o les novitats generals que-n puguen los efféctes tocar la metéxa directa o indirectament.

Com esperant tranquila Catalunya la trascendencia de aquella lluyta ón lo seu Rey s'éra entremès, roman gayre-bé axicom adormida per la Historia llarch témps, perçó com ningun fét notable o sorollós no-s presenta en més de dos anys, malgrat havèr-hi los elements o causes d'altres de venidors. Durant aquest espay de témps anà posant-se per obra, en lo possible, l'obgécte de la sentencia que fermà lo Rey lo darrer díe de presidir les córts, cosa que-ns fóra avinent pro-

var si no-ns calgués devallas a infinides particularitats; aximetéix continuà la lluyta ab lo de Pallars, que havèm resumit anteriorment; y no menys se removía ab mals senyals la questió dels remences, de la qual s'éren ocupats en les córts, la descripciò dels quals síntomes preferim reservar per la hora que, en bréu, esplicarèm lo conjunct d'aquella agitació y sos immediats resultats.

Deturant-nos, donchs, encare al any 1483, fermarèm la nostra atenciò, donant-li preferencia sóbre los nostres féts particulars, en un assumpte que, si bé en general, atany també a Catalunya, y per sa gran importancia mereix particular estudi: tal és l'establiment, als dominis d'En Ferran y Na Elisabet, del cèlebre tribunal de la Inquisició, apellat per altre nom Sant-Ofici.

LA INQUISICIÓ

Estudi d'aquest tribunal a Catalunya y demés Estats antichs y en la nova nació espanyola.

(Refutació al Dr. Hefele)

QUESTIÓ és la qui va a ocupar-nos vidriosa de sí, y en estrém delicada per tractar-la un crítich profà, puix que no pot algú parlar del establiment de la Inquisició, sens tenir en compte lo benifét que-n pogué pervenir a la Fè catòlica en general y per la unitat religiosa dels reyalmes d'Espanya. La senyera qui-ns guía en lo nostre treball crítich, o sia la veritat, serà prou per que gosem fer deguda esposició del fét y de ses causes, a traçar la veritable pintura d'aquell fét ab les colors que li corresponen, puix que ab tanta diversitat e intencionada falsedat la pintaren diferents mans, emboyrant sémpre, ab ombres grates o repugnants, la realitat y assumpte principal qui devía ocupar sa substancia, car nos favoreix per una part la libertat del segle en què vivim, y per altre la independencia del nostre caracter, séns ésser obstacles ni aquest ni aquella a la fermesa de les nostres crehences.

Fóra lo nostre treball imperfét si, tenint de donar noticia del establiment del *Tribunal*, que és la novitat de què-s trac-

ta, no donassem, com a antecedent indispensable, noticia general de la *Inquisició*, com a institució ja antiga, que ab lo témps se modifica, y ostenta nova fórma, emperò no varía en la seua essencia; obgécte y aplicació: axí que, no ha d'estranyar lo llegidor que li proporcionèm los antecedents, indispensables sots tots conceptes en la nostra historia, per arribar millor y ab plè coneximent a la modificació o novitat a la qual aludim. Anèm, donchs, a informar los nostres llegidors de çò que deu entendre-s per Inquisició, de la novitat que s'hi introduhí en l'any ón som arribats, de com precisament fóren causes forasteres les qui contribuiren al establiment del Tribunal a Espanya, y del gran destriament que cal fer entre les mires cristianes o catòliques per benefici de la religió y los procehiments anticristians e inhumans dels inquisidors, perjudicials als bons sentiments, a la riquesa y a la població dels respectius pahissos.

Totes les nacions qui dés los primers segles de la Esglesia tinguéren la sort de rebre lo benifét del Evangeli, çò és, les soscietats cristianes qui miraren la religió de Jesucrist com a camí lo més eficaç per perfeccionar-se y purificar-se, procurant oblidar totes les errors de la pasada idolatría, volguéren naturalment que desaparegués tota resquicia de gentilisme, y que no-s fonamentassen obstacles a la consecució de llur purificació. Lo cristianisme hagué de desijar que tots quants visquessen en sa companyía fóssen cristians, y los governs respectius de cada nació, mirant com a un gran element de tranquilitat la conformitat de crehences en tots los sotsmesos, haguéren de fer lo possible per que fós úna la religió del Estat, o almenys que los elements esceptuats de la crehença comuna no poguéssen perjudicar aquesta poch ni molt, ni contrarrestar-la ab son prestigi, resultant pot-ser del nómbre d'individuus, ja may de la doctrina que aquests proclamassen.

En les nacions qui anaren-se constituint a Espanya, ensémps que anava avançant la reconquésta, les mires dels reys, tocant a la unitat y conformitat referides, no poguéren

ésser tan directes ni decisives, perçó que convenint ans de tot lo recobrar los territoris que abans s'apropriaren los alarbs o maures, en companyía dels quals vivien tribus de juheus ab llur lley, y devegades moçaràbichs, çò és cristians tolerats en dominis sarrahins, ja fós en compensació d'aquesta darrera tolerancia, ja per la necessitat d'adquirir, no hi hagué altre remey al apoderar-se d'una població que prometre seguretat als pactats, çò és, l'ús de la llur religió y legislació respectives; de ón vingué a resultar que moltes ciutats o pobles de la Península, y més en los dominis castellans, tinguéren alhora cristians, juheus y *mudèxars*, quiscun dels quals se governava per sa propia lley, emperò tots ab subgecció al cap sobirà del Estat.

En aquesta mescla de gents de divers origen, llenguatge y crehences, certs historiadors hi han volgut veure la primera causa qui féu després necesaria la Inquisició, car, fent poca favor als cristians y a llurs crehences, assentaren que-s malejaven los costums d'aquests al fregar-se ab aquells. Que aquesta simultaneitat de pobles ocasionas alguna complicació en determinades families per efecte de casaments és induptable, emperò ja havíen les lleys dels dominadors previst aquest cas, y per altra part la ponderació de tals conflictes y perills se desvirtua també pes los metéixs qui-ls pinten, només al consignar-los, com éra real y positivament que, per efécte del odi qui separava l'un poble del altre, no hi havía deshonra major, especialment a Castélla, que la taca de lligar-se ab infehels o d'ésser descendent de maures o juheus. Lo peril, donchs, que la estada d'aquests pobles entre lo cristià pogués oferir, no donaría jamés motiu per l'establiment de la Inquisició: per que ho fós calía mudar del tot la condició dels pobles estranys, calía anular les lleys, exempcions y salva-guardes que-ls havíen donat llurs patrons o senyors, d'acceptar-se per aquests les condicions que, sóbre la manéra de viure les races no cristianes entre les qui ho éren, proposava la Esglesia com a camí indispensable per la unitat católica de cada Estat, y per exalçament del Catolicisme en general.

La necessitat o lo major profit material, confórme provarem al historiar diverses èpoques, portá los reys y los governs a conservar en los pobles dels llurs dominis aljames o sinagogues, y adhuc aquest donaren preferencia o protecció a homens eminents de les proscrites, axicom apelaren a la ajuda de richs banquers juhues y fins confiaren-los-hi lo govern del tresor públich, sobreposant la esperiencia d'aquests a la capacitat dels seus vassalls naturals. Si França, anticipant-se en basbarisme a les demés nacions, incita les ires populars contra los juhes ja al primer terç del XIII.^{èn} segle, lo papa Gregori IX, en cambi, alçà la veu contra tan céch fanatisme, en lo 1236, dihent als perseguidors «que en comptes d'aferruçar-se contra los juheus, més valía que s'aparellassen contra los infehels ab la temor de Déu, la puritat de cor y la caritat; y que a ningú deu fer-se violencia per que-s convestesca, puix la conversió deu ésser lliure y eféçte de la gracia de Jesucrist, que lo Senyor concedeix còm y al qui li plau (1).» Innocent IV recomanava als bisbes d'Alemanya que no tolerassen que-s maltractas los juheus en ninguna manérà: Benet XII, al contestar sóbre certes inculpacions que-s feyen als juheus, sentenciava prevenint que, si éren aquests culpables que-ls castigassen; y si innocents, que recaygués lo castich, ab la major severitat, sóbre los autors de la impostura. Y per fí, Climent VI publicà dues butlles, escomunicant ab la una qual-se-vol qui matas o maltractas algun juheu, séns procehir sentencia de jutge, y declarant ab la altra ésser impostura supondre los juheus autors de la pésta d'Alemanya, que éra lo pretést per atropellar-los (1).

Aquestes y altres seguretats donades, a impulsió d'un veritable esperit de caritat, per lo cap visible de la Esglesia católica, proven que lo suposat perill per l'acostament ab los juheus, per les crehences dels fehels no tenía ninguna importancia, y se-n convencerà més lo qui-s recordarà que regnaren los sus dits pontífechs a una època ón ja eczistía la Inquisició. Per que los inquisidors esmenassen lo perill del

(1) Rayn. an. 1236, n.º 48.

(2) Veure En Amat, *Hist. Eccles.*

acostament per que la opinió pública cregués perjudicial la eczistencia simultania dels dos pobles de crehences distinctes havíen de mudar los témps, calía que alguna veu autoritzada començas a fer-se ressó dels planys justs o injusts del poble contra los juheus, d'aquell poble qui no s'alçava jamés contra los maures pactats qui també vivíen en sa companyia, y en barris especials, com si per ventura la religió de Mahoma no fós més contraria a la de Jesucrist, que la de Abraham, y com si los sarrahins no fóssen més capaços de degollar un cristià, que los hebreus. Donchs lluny de nosaltres lo propòsit de defensar a ulls-cluchs la raça proscrita, lo caràcter de la quàl han evidenciat critichs de totes èpoques, senyalant-lo com a repugnant al tracte comú de les gents; emperò si havèm d'admetre, com també ho admeten aquells, que l'odi nascut d'aquella rspugnancia, la enveja de les riqueses que sabíen amontegar los hebreus valènt-se de la usura, y les metéxes exempcions que los governs los hi donaven, féren creure en la imaginació de la eczaltada y supersticiosa plebecía tal nombre de fantasmes tocant als juheus, que en tot quant d'élls penjava no hi sabíen veure sinó crims, y de tal manéra aquests s'engrossiren, que veritablement esborróna la relació de les ferestedats que-ls atribuíen, produhint aquesta convicció del vúlgus tal horror, que ja no hi hagué escusa de contenir la seua mà, disposta sémpre a cometre les atrocitats de qnè havèm parlat en regnats anteriors.

Regoneguéren llavors certs varons zelosos de la Fè, la utilitat que reportaría per aquesta d'atraure los juheus a la religió cristiana, predicant-los y convencent-los de les llurs errors, car alguns dels metéixs papes qui procuraren salvar-los de les ires populars, no vacilaren en fer cremar los llibres judaychs ón les errors se contenien, per esquivar que los cristians se pervertissen o s'enfellonissen. Les discussions públiques entre cristians y hebreus en témps d'En Jaume I, podíen ésser, per part d'aquells, ja una espressió del zel que indicam; emperò la època del Conqueridor nò correspon encare al nou témps al qual nos referim: traspunta aquest, en

quant toca a resultats de prehicació evangèlica en aquests reyalmes, en vida de Vicenç Ferrer, lo sabèr del qual, persuasiva y mansuetut séua tants de juheus recompten que convertí ai cristianisme, y no va en çaga ni preceheix aquest nobilíssim camí al de coacció, y vista persecució de la raça hebrayca; per tal que si l'Apòstol valencià atreya a la Fè de Jesucrist los qui abans lo malehiren, si a Tortosa disputaren ab los rabins més entoçudits los metéixs qui ans ho fóren, y llavors conversos s'erigíen en paladins de la la religió cristiana, al metéix témps l'intrus papa Benet XIII, en cambi, feya publicar ordenaments los més inhumans contra los juheus, mancant ab açò a tot quant en privilegis antichs s'hi prometía, y éll ab ses butlles y prescriptes iniciava lo sistéma més cruel que ún puga imaginar-se, car ell fóu lo qui, per. isolar los juheus (afalagant axí lo poble qui-ls odiava), privà-ls d'exercir les professions y oficis als quals s'aplicaven, los separà, ab terribles censures per élls y per los cristians, de tót tracte ab aquests, los obligà a anar als sermons, a vestir un abillament especial ab lo distinctiu d'una creu aspada y, gradualment, a no podèr res fer del llur cult y cerimonies de manéra què, en desesperada situació, no podènt l'hebreu ni gonyar-se la subsistencia, ni fer-se ab los cristians, ni orar sémpre avorrit, sémpre maltractat y espiat en los seus passos, no tenía altre remey sinó emigrar a terra extranya ón lo tolerassen o fer-se fictament cristià; cosa que, segóns espressió d'un modern crítich, éra ni més ni menys que «dur a Jesucrist als llavis y a Mafomet al cor,» la qual idea nosaltres espressarèm ab térmens per acostar-nos més al obgécte que-ns proposam, dihent, en suma, que arribava la hora de que lo juheu pogués èsser considerat com a heretge per mancar a sa conversió y com a heretge fós castigat.

Lo juheu, donchs, anà adquirint condicions d'heretge als témps immediats y precehents al del establiment del Tribunal del qual anam a ocupar-nos: emperò encare donat lo caràcter que indicam dels hebreus, o millor, donada la necessitat de gran persecució per la abundor de criminals que proporcionaríen les inconseqüencies o defalliments dels conver-

sos. no fóra prou aquest motiu a ampliar la Inquisició donant-li lo caràcter de Tribunal especial si no hi hagués un altre motiu més trascendental, més antich, y a la època ón som arribats més apremiant, a no havèr-hi de molt témps hà los veritables heretges, y a no menaçar, ja en témps de Ferran y Elisabet, una major heretgía, fatal per la unitat catòlica. Aquest motiu que senyalam com a antich és, séns duppte, lo qui obligà a crear, en segles anteriors, la Inquisició o los Inquisidors, y puix no-s pot formar concepte de la ampliació d'aquella, que és la ampliació del témps que historiam, séns conèixer la institució primitiva, espliquèm què éra aquesta en la antigor, per que ún tinga idea eczacta del seu caràcter, de ses atribucions y procehiments, y vejam si hi hà rahó per imaginar les grans diferencies que entre la antiga Inquisició y lo Tribunal erigit a les darreríes del segle XV han pretingut trobar certs autors moderns.

Si cercassem la primera època de les heretgíes, y haguéssem d'anar denominant-les fóra immens lo nostre treball en primer lloch per ésser aquelles quasi tan antigues com la religió, y després per ésser aparegudes, en tots segles ab noms diversos, sectes y agregats de forassenyats o fólls, qui han tingut la manía d'amotllar aquella a sa fantasía, separant-se de la uniformitat en les crehences. A aytals fólls ha amonestat, reprimit o castigat, segóns lo seu podér, lo govern de cada poble cristià, sémpre que cuydaren pertorbar-lo ab innovacions contraríes a la general armonía, y la autoritat pontificia ha esperonat constant-ment lo zel dels seus delegats per esquivar, almenys, que-s propagassen les errors dels esgarriats. Emperò, devènt nosaltres cenyir-nos a cercar l'origen dels inquisidors, ne tenim prou recordant la eczistencia del perill qui-ls motivà; y axí fent lo llegidor memoria de quant esplicarèm al tractar de les guerres d'En Pére *lo Catòlich* ab França, se recordarà aximetéix que les sectes d'Albigesos o Valdenchs,—favorejadors com a vassalls, al Migjorn de França, de Prínceps o potentats als quals desijava destruir la casa reyal d'aquella nació, y als quals per compromis feudal y altres llaços éren tingut defensar los nostres

reys,—fóren, en aquelles sangonoses lluytes, les qui féren obrir los ulls als governs respectius, ab la fí de que no-s propagassen les errors d'aquells soldats amichs, com a tals, d'En Pére d'Aragó (1), y enemichs com a feudals, de Felip II de França, emperò mal vists per l'un y per l'altre com a homens qui professaven doctrines pertorbadores de la moral pública y de les crehences cristianes, en una paraula, com a heretges.

En aquella ocasió podrà hom recordar aximetéix que fóu con Sant-Domènech de Guzman, institutor del orde de Prehicadors, intervingué en la crohada que França enviava contra'ls albigesos del Mig-jórn, y sa eloqüent veu donà l'exemple y la pauta de çó que ésser devíen dés d'aquella hora los frares del nou Orde, a sabèr, vigilants contínuus dels enemichs de la Fè, exhortadors constants, jutges gelosos y severs; y açò dóna la esplicació de la privativa que després tinguéren los Prehicadors o Dominicans per exercir l'ofici d'Inquisidors a tot-arreu, çò és, per *inquirir* ón eczistis, manifesta o oculta, la heretgía y processar y castigar lo qui-n fós culpable.

Llà ón primer inquiriren los dexebles de Sant-Domènech hagué d'ésser ón més se consideras que eczistía lo fòcus del mal, a Llengadoc y provincies propinques, y havènt consultat de prompte llurs duptes ab los arquebisbes de Narbona, d'Arles y d'Achsen, no trigaren en veure-ls resolts per autoritats més superiors, puix anant-se-n als concilis, aquests los donaren les instruccions sóts les quals havíen d'inquirir, corretgir y castigar los heretges. Lo de Narbona del 1235 los proporcionà vint-y-nou articles, ón s'hi explica quins deuen esser considerats com a heretges, com han d'ésser tractats los penedits y com cal sentenciar contra los obstinats y relapsos, *abandonant-los al jutge secular*, y un altre concili de la metéxa provincia, tingut a Beziers en lo 1246, donà nova instrucció y més estesa als Dominicans inquisidors.

(1) Lo Dr. Hefele fa morir En Pére d'Aragó batallant a Muret contra lo comte de Tolosa, en compte de dir a favor d'aquest y contra En Simó de Montfort.

prescrivint no ja solament lo nom d'inquirir y procesar, sinó fins de donar principi als actes de llur comissió al anar a algun punt per desexir-se-n, consistent en aplegar la clerecía y lo poble, espondre-ls-hi, per vía de sermó, llur obgécte, y ajornar encontinent los culpables, dexant-los, si volíen, libertat de defensa, y si no volguéssen confessar llurs faltes que fóssen condempnats *séns compassió, per més que en general ofe-rissen sotsmetre-s a la voluntat de la Esglesia.*

Circumstanciada és aquesta segóna instrucció en quant als procehiments y penes, segóns la grau de culpa dels acusats, y comprèn dues coses curioses que merexen ésser mencionades relativament als qui soferíen penitencia, y són: l'us d'un abillament especial ab dues creus grogues, la una davant y la altra darrera, y la cerimonia a la qual se devíen subgectar, ohint la missa y presentant-se, totes les féstes, entre la epístola y l'evangeli al sacerdot celebrant, ab varetes a la mà, per rebre d'aquest la disciplina. Aximetéix se parla en aquesta segona instrucció de quina faysó han d'ésser confiscats los béns dels heretges. A consequéncia d'aquestes instruccions, emperò separadament, lo papa Alexandre IV, a instancia de Sant-Lluis, en lo 1255, nomenà al Provincial de Dominicans y al Gordià de Menors de París, inquisidors de tot lo reyalme de França, autoritzant-los per fer-se fer a mans tots los processos e informacions penjants contra heretges, per *implorar, si convingués, l'aucsili del braç secular*, y prevenint-los que les sentencies de presó perpètua no les donassen séns consell dels bisbes diocesans.

D'altres terres podríem també consignar lo nomenament d'inquisidors y la privativa o preferencia donada als Dominicans per aquest càrrech, emperò havènt-n'hi prou ab lo exemple de França, qui fóu la primera nació a tenir inquisidors, y devent-nos cenyir especialment al nostre obgécte, podrèm recordar çò que-n resulta de diferents documents recòndits al Reyal Arxiu, esplicat ja en part en algunes histories y sóbre-tót en la vida de sant Ramon de Penya-fort. En la que publica Rivadeneyra en lo seu *Flos Sanctorum* se justifica l'origen dels inquisidors a la nostra patria en sem-

blants térmens: «Ab aquesta mà que lo Sant tingué ab los Papes y ab los reys d'Aragó, procurà que ab autoritat apostòlica s'instituis l'Ofici de la Sànta Inquisició en aquells reyalmes, com axí ho féu, e Innocent IV, qui soccehí a Gregori IX, lo cometé en companyía del Provincial del Orde de Sant-Domènech a Espanya, la provisió d'Inquisidors a les terres que lo rey d'Aragó tenía a la provincia Narbonenca: y lo metéix Sant fra Ramon éra lo qui més vetllava en les coses de la Fè contra los heretges, car fóu gran zelador de la nostra Santa Religió, y molt solícit perseguidor dels seus enemichs y estirpador de tota lley d'error y heretgía.» Podèm-hi afegir quant afermen altres escriptors notables, com son Doménech (1) y lo P. Diago: lo primer, donant ja com o atesa la concessió apostòlica en lo 1230 y la eleccio de sant Ramon de Penya-fort per primer inquisidor per lo rey En Jaume, diu que tantost lo Sant nomenà fra Pére Tomeres y fra Pére de la Cadireta ab autoritat del Pontífech: y lo segón, aclarint la nova d'un concili de Barcelóna: en lo 1241, que alguns aplicaren a Tarragona sols perçò com vehéren que presídia l'arquebisbe, fa de la institució qui-ns ocupa la següent relació: «En aquest propri any en la Seu vacant anà a Barcelona l'arquebisbe de Tarragona En Pére d'Albalat; y de consentiment del Capítol donà consentiment del tót al *sant tribunal* de la Inquisició en aquella ciutat, qui no-l tenía encare complert. Entòrn d'açò moguéren-se diferents dificultats entre los lletrats qui ho tractaven ab éll, y senyaladament *tocant a la fórma que calía gordar en les sentencies* y penes dels heretges. Féu-se la resolució: y ab tót que hi entenguéren los lletrats de la junta, ningú no nomenà l'arquebisbe... sinó al beneventurat Sant Ramon de Penya-fort que havía procurat de Gregori IX lo tribunal de la Inquisió per aquestes terres.»

Que los Inquisidors anaren succehint-se a Catalunya no cal duptar-ne y ja veurèm quins s'assenyalen en lo llur ofici, y quins ne feyen al témps d'establir-se la ampliació del an-

(1) *Flos Sanctorum* de Catalunya, llibre II, foli 26.

tich tribunal en témps de Ferran y Elísabet. Durant aquell entremig, çò és retrocehint dés de Torquemada a sant Ramon de Penya-fort, se verificà sémpre la execució de les sentencies per lo tribunal secular, y no és de meravellar, per quant dés los primers témps coadjuvà la autoritat civil a la fí que portaven los inquisidors, y la Santa Seu recomanà tots-témps aquest adjutori als governs y potentats, y fins los imposà lo devèr de prestar-lo, per interessar sos resultats al benestar de les nacions respectives y a la conservació de la Fè catòlica. Que la Inquisició, durant la metéxa època, éra principalment o esclusivament contra heratges, ho prova la tanda d'actes que se-n conserva memoria en documents fahedors; y per que no puga dir-se que mancas motiu per inquirir, recorda-s primer la eczistencía d'Albigesos y Valdenchs en témps de sant Domèuech, ab totes les demés fraccions maniquees, qui sóts diferents noms formignejaven llavors per lo Mig-jórn de França, y després seguir per orde la aparició de diverses heretgíes en diferents pahissos, inclus lo nostre, com fóren los dexebles de Sancto-Amore, de Ramon de Tàrrega, los Flagelants, los Fraticels, ab llur cap Hermanno, italià, los ossos del qual féu desenterrar y cremar Bonifaci VIII, los Begarts y Beguines, los sequaces de Joan Wiclef, de Lolart Wàlter, qui fóu cremat a Colonya, los Dulcinistes, que-n morí lò cap, de qui prenien lo nom, tambè entre flames, ab sa amistançada ensémps en lo 1308, y finalment al XV.èn segle Joan Hus y Geroni de Praga, perpetuadors de la doctrina de Wiclef, ab totes les sectes o divisions qui dels metéixs procehiren, com éren los Thaoristes de Zisca, qui nó contents ab negar la primacia del Papa, la comuninió an una sola especia y l'us de la Escomunió, declarareu guerra oberta als catòlichs, fent mil crueltats contra los témples y monestirs, los Calistins, y separadament de aquests los Alamites qui s'estimaven ésser successors dels Gnòstichs.

Si haguéssem d'engrunar les follíes y errors de tantes de sectes, y los llochs ón s'assenyalaren, sería immens lo nostre treball: n'hi hà prou ab sabèr que les heretgíes hi fóren

y que-s multiplicaren, tant a Aragó, Catalunya y Castélla, com a França, Italia y Alemanya; naturul és, donchs, que cantra élles treballassen los inquisidors de les respectives nacions, y com lo llur treball, comès o càrrech consistía en inquirir, processar y castigar, çò és, en obrar com a veritable tribunal, convé, per tant y ans de tót, esplicar què venía a ésser la antiga inquisició, limitant-nos a Catalunya, tant perçò que axí correspon al nostre obgécte, com per provar que éra la nostra terra una de les que principalment ha d'ésser estudiada per parlar de la Inquisició general y per podèr justificar ab justesa les diferencies que hagen volgut suposar entre los antichs inquisidors y lo Tribunal del Sant Ofici aquells qui no curaren de fer, a aytal fí, les enquéstes degudes.

Dés lo témps de Penya-fort y d'En Jaume I en avant se conserven, als registres del Arxiu ds la Coróna d'Aragó, documents notabilíssims ab los quals ès provadora la diversitat d'assercions següents: que los frares Prehicadors éren àrbitres fins en pléts o qüestions civils entre juheus, y avenien-los devegades bonament, posant-los en pau; que per los metéixs, y sóbre-tot a instancia de Ramón de Penyafort, se recollíen los llibres qui contenien flastomíes y-s borraven aquestes o-s cremaven aquells; y, apart d'açò, qne correspon unicament a juheus, consta encare que-s confiscaven béns a heretges y a ses families, començant aquests actes ja en témps del inquisidor Cadireta, y sóbre-tót, que-s castigava alguna heretgía per mijà de la foguera, dels quals actes, que devegades se consignaven ab lo títol llampant de *combustio hereticorum*, poden retraure-s diferents exemples, ja referits en les respectives èpoques, fins al present regnat, que bé-s recordarà lo llegidor la descripció féta, no gayre abans, de veritables autos-de-fè, ab tót l'aparat de témps posteriors, o séns diferencia dels qui practicà després lo Tribunal del Sant-Ofici.

En lo millor témps dels Inquisidors, que bé pot axí dir-se per no correspondre ni a les albors inquisitorials del temps de Sant-Ramón, ni a la època baxa ón som arribats,

plena de complicacions y propera a refórmes, sinó a mijan segle XIV, eczistía a Catalunya y éra inquisidor en tots los reyalmes y terres del rey d'Aragó, lo capellà del Papa, legat apostòlich, mestre en Teología y del Orde de Prehicadors fra Nicolau Eymerich. Per conèxer lo talent y sorprenent laboriositat d'aquest savi varó, remetèm lo llegidor als catàlechs bibliogràfichs coneguts, y en especial lo *Diccionario de Escritores catalanes* per Torres Amat. Savi teòlech y canonista En Eymerich, pogué ajustar ab les llums que li donaren los seus estudis y coneximents, la llarga esperiencia que, com a frare Dominicà, adquiría en materies herètiques, y sóbre-tot en los procehiments judicials, càstichs, cerimonies y endemés assumptes inquisitorials; y aplegant ab fexugós treball, en un gros volum, tot quant feya per guía dels exercints un càrrech paregut al séu, donà a la llum un *Directorium Inquisitorum*, que entregá als pares y frares del seu orde, y a tots los seus comissaris y vicaris, destinats a tractar negocis de la Fè y a arrabaçar la taca de la hèrètica pravitat.

Per simple curiositat, y sols com a exemple, apuntarèm algunes de les heretgíes y los noms d'heretges y heresiarques qui figuraven o fóren castigats a Catalunya: los Begarts, Beguins, Fraticells o Frares de peniiencia del tercer orde de Sant-Francesch, que tots aquests noms usa l'autor com a sinònims, figuraren a Catalunya, y-ls dono com a eczistents en lo seu témps *et quamplurimum creverunt et hodie crescunt et quamplures in Cathalania et in Narbona*, etc.; en témps de Joan XXII, figurà a Barcelona un tal Pére Oller, provinent de Mallorques, ab diferents coparticipants, entre élls un prebere apellat Bonanat, als quals condempnaren per Begarts l'inquisidor fra Bernat de Puig y lo bisbe, y fóren cremats; altretant féren a Giróna l'inquisidor fra Arnau Burguet y lo bisbe gironí ab un tal Duran de Baldech y los séus; a Mont-blanch, en témps d'Innocent VI, fóren també condempnats solemnement lo monge de Poblet fra Berenguer de Mont-falcó, y a Barcelona un tal Nicolau de Calabria, qui éra dexeble o de la secta d'un tal Gonçau de

Cuenca; y en lo pontificat de Climent V, fóren condempnats y cremats a Tarragona molts libells d'Arnau de Vila-nova, que lo sus-dit autor ne descriu les obres y errors.

Comença la tercera part de la demunt dita obra esplicant la obligació que té l'Inquisidor, tan bell punt com és instituit o creat, de presentar-se al rey o senyor temporal de la seua terra, ab la credencial del seu càrrech, y suplicar-lo y exhortar-lo que-l tinga per recomanat, y li dó aucsili y favor; segueix encare la esposició de tots los tràmits y cassos singulars que puguen esdevenir, la fórma de sentencies, que serà, en cas de mort o créma, lliurant lo culpable, per la execució de la sentencia, al braç o tribunal secular (1), com y en quina hora cal aplicar lo torment, y ha de tenir lloch la penitencia o admetre-s la abjuració y penediment y donar-se indulgencia, anant tot açò acompanyat d'una séns fí de particularitats curioses y de cent-tres qüestions, entre les quals se-n lligen algunes de tan notables com les següents: *utrum inquisitor vel quis possit provedere contra papam deprehensum in heretica pravitate*, y *utrum inquisitor debeat compellore seu monere dominos temporales perpetuam vel temporalem jurisdiccionem habentes*, o *utrum inquisitor possit procedere contra dominos temporales seu eorum officiales* etc., possibilitat suposta que espanta sols de pensar-la, y que no sabèm si indica la gran previsió de persónes sobrerament zeloses de la Fè, o lo gran podèr que éra d'atribuir als inquisidors adhuc en aquells témps ón no-ls snposen revestits de tantes facultats,

En aquesta tercera part, dues coses són dignes d'observació, y són en primer lloch que en totes les fórmules que-s dónen de lletres o comunicacions, en les que-s déxen en blanch los noms dels inquisidors, no hi manquen may los ca-

(1) És molt notable una instrucció tocant als endurits y pertinaços, ans d'ésser lliurats al braç secular. A la primeria s'usaran ab lo prés camins forts, després vies de persuasió, llegint-li la Biblia y procurant convencer-lo de la seua error: si no cedeix, li proporcionaran avinentesa, li pintaran lo gran soferiment en la crema, *quod in corpore et in anima cremabuntur*, y l'encoratjaran prometent-li misericordia. Y si aprés de tot açò persisteix, y lo culpable té fills petits y muller, los faran entrar en la presó per veure si la examorositat de veure los seus fills l'amolleix y-l resol a convertir-se.

lificatius de *fratres* o *frater ordinis fratrum predicatorum*, com donant ja per cosa sabuda que sémpre aquells han d'ésser Dominicans; y, després, que al parlar dels arrepentits en lo càstich, se recomana molt que nos dó gran assentiment a tal penediment, per ésser pot-ser los arrepentits llóps disfressats d'anyell, citant com a rahó d'esperiencia lo cas d'un de Barcelona, qui, a mig cremar se retractà, y havènt-lo perdonat, fóu després un dels heretges més relapsos.

Aprés dels estractes que acabam de donar del famos *Directorium* d'Eymerich, y tras la esposició de la manéra com gradualment anaren transformant-se les inquisicions antigues en sucursals (perdonant-nos tal paraula) de la central o que eczistia a la córt de Ferran y Elisabet, y de les atribucions que aquesta anà aplegant, per ventura podría assaltar lo dupte de si aquell còdech cauría en desus, y no servirien les seues regles y prescripcions per la inquisició de Torquemada. Si tanta hagués estat la diferencia entre les nomenades dues inquisicions, si no servis en témps de la segona l'antich còdech, no n'haurien fét çò que anam a recomptar: ja en témps d'un successor de Torquemada; con exercia lo càrrech d'Inquisidor general un altre Dominicà, don Diego de Deza, confessor d'En Ferran, bisbe de Jaen y després arquebisbe de Sevilla, en lo 1503, isqué de les prempses que tenía a Barcelona l'alemany Luschner una magnífica edició del *Directorium*, la qual fóu endreçada al metéix Deza, no solament per la utilitat que lo llibre imprès havia de reportar sóts la protecció del Inquisidor, sino per correspondre-li a èll més que a ningú tan assenyalada honor per ésser lo qui més l'havía protegit. No-s conclou en aquest sol fét la nostra prova: a les darreríes del segle XVI, en lo 1585, o sía vuytanta-dos anys aprés de la edició de Barcelona y de la endreça al inquisidor Deza (corresponent aquest any al regnat de Felip II, o com si diguéssem a la època de major aujol de la Inquisició) don Francesch Penya, ohidor de la sagrada Rota per Aragó, ilustrà lo còdech imprès ab comentaris, confrontantlo ab diferents Mss., y l'estampà a Roma, endreçant-lo a Gregori XIII; y finalment, la metéxa edició primitiva de

Barcelona, que és la qui-ns ha servida per aquest estudi, fóu reimpresa en foli, a Venecia, en 1595, conservant-se-n, anys enrera, un exemplar de la metéxa a la biblioteca de Carmelites descalços de Madrit. ¿Podrà, donchs, creure-s que l'antich *Directorium* escrit a mijan segle XIV, éra caygut en desus a les darreríes del XVI, y per consegüent que fós gran la diferencia entre les pràctiques del tribunal que-n diuen Reyal y los antichs tribunals dels Inquisidors nomenats per lo Papa? Ja may: açò qui ho pogué donar a entendre fóu la preocupació o pruhija de confóndre lo tribunal de la Fè, çò és la institució, ab la corrupció dels seus individuus, y les mires y pràctiques d'aquell ab la viciosa y culpable flecsibilitat dels jutges en determinats períodes, y puix tractam ací del tribunal, de la institució, anam a provar que aquell fóu quasi immutable, la insignificancia de llurs diferencies y la rahó qui pogué moure a un savi dels nostres díes per imaginar dues inquisicions distinctes, punt important al qual desijavem arribar, per que sía vist que en questions històriques no n'hi hà prou de la aptesa d'aquell qui escriu, tot desconexent les proves, únich fonament de la veritat, séns la qual no hi hà Historia.

Lo famós llibre demunt citat, lo coneximent del qual no-n deu oblidar lo llegidor per més avant, corría molt en los témps de la nomenada segona Inquisició, y puix son contingut tira sémpre a la estirpació de la heretgía, y res no li manca a tan complert còdech per conseguir los benifèts que-s proposa en profit de la Fè, anant d'acort la potestat eclesiástica y civil, com sémpre, per perseguir los heretges ¿a què trau cap que, en témps de Ferran y Elisabet, cuyden com a creació o institució nova, meravellar tot lo món ab lo ponderat establiment del Sant Ofici? ¿quin motiu pogué havèr-hi per fer més espayós lo camp dels inqnisidors. si és que del benifét de la Fè solament se tractava, y n'éren estats los antichs zelosos complidors? Lo motiu, en general (desenganyen-se los polítichs d'are), no-n fóu altre que l'imminent perill d'una major y més trascendental heretgía, tan trascendental que, per sos numerosos llegidors, podía arribar acon-

seguir; com axí ho conseguí ben prompte, que nacions senceres se separassen del gremi de la Esglesia, que les doctrines dels separatistes s'erigissen en noves religions, en una paraula, que traspuntas lo protestantisme sóts totes les seues formes, la instalació d'associacions heretiques qui-s nomenassen cristianes, emperò séns regonèxer lo papa de Roma, y adoptant nous ritus y cerimonies.

Aquest éra lo motiu en general, podént tenir certenitat del perill lo qui llegirà la butlla d'Innocent VII, de Desembre del 1484 (Bul. Taurin. ed. 1860, pl. 296), ón hi esplica lo Pontífech quant s'esdevé en alguns indrets de la Alemenya superior, a Maguncia, Colonya, Tréveris, etc., y çò que fan allà *nonnulli clerici et laici illarum partium, quaerentes plura sapere quam oposteat,* prescrivint quant deuen fer los inquisidors per que lo mal no s'espandesca: en particular, ó sia tocant a Espanya, éren motius la possibilitat de que la heretgía del Nort s'estengués per aquella, com acabaven d'acreditarho la universitat de Salamanca ab sos doctors y Pére d'Osma, y la desigualtat que hi havía entre los diferents reyalmes tocant a Inquisició, o millor, l'abandonament en què estava Castélla en aquesta part, abandonament que tractaren a-les-hores de subsanar per que los Estats d'Elisabet no pareguèssen inferiors als de Ferran, per ésser la jahent adaptar tot quant de variat y dispers al estat predominant hi havía, y centralitzar-ho en lo metéix, mal que-ls pesas als diferents poblcs qui no éren sotsmesos de la Coróna de Castélla.

La apreciació sus-are féta no és fantasiosa y-s fonamenta en documents y escrits contemporanis: lo cronista de Castéllla Pulgar refereix que lo vol que la propaganda judayca havía près tenía alarmats a laychs y eclesiàstichs. que-s dreçaren freqüents y sentides solicituts a Ferran y Elisabet per que procehissen contra los juheus disfreçats de cristians, que trobant-se a Sivilla ab los Reys, en lo 1477 o 78 l'inquisidor de Sicilia Barberis, aquest, lo dominicà Ojeda, lo prior de Sant-Pau y altres individuus que nomena, tots a una veu insistiren ab los reys Catòlichs *sóbre la necessitat de restaurar y donar nova vida, en Castélla, al Tribunal* qui entenia en les

causes contra los herétges, y és bò d'observar que-s tracta aci de Castélla sola y no de ningun altre Estat de la Península, ni ençara sóts lo nom general d'Espanya.

A conseqüencia d'aquestes solicituts, recompten que tantost lo papa Sist IV (1), a instancies dels reys, autoritzà en lo primer de Novembre del 1478 la fundació d'un tribunal d'Inquisició, y en compte d'ésser aquesta autorització remey al mal de Castélla, ón la veritable heretgía, çò és, la de secta éra més imminent, resultà ésser la autorització fundació d'un nou tribunal, compost de dos o tres dignataris de la Esglesia seglars o regulars, a elecció dels sobirans: mas, és de notar que lo metéix Sist IV, aprés d'havèr donat la butlla d'autorització, assegurà en una altra de posterior que aquella «li éra estat arrancada subrepticiament o per sorpresa, posat que havent-li no-més donat una idea general de les intencions del Rey, *no se-n havía format sinó una opinió inexacta.*» D'açò deduhirèm que lo pensament de la nova Inquisició fóu degut a uns particulars, y que aquests o llurs representants seríen los qui enganyassen lo papa Sist IV, engrossint-li les intencions del Rey. Emperò prescindint nosaltres d'aquest incident, y seguint la afirmació del metéix Pulgar, podèm assegurar que al jaquir Sivilla Ferran y Elisabet «conferiren a molts eclesiàstichs regulars y seglars l'encàrrech de tornar a la Fè los *esbarriats* (sóts lo qual nom crehém que és d'enténdre no solament herétges sinó juheus), valènt-se per tant de prehicacions públiques y d'instruccions particulars,» y que al témps d'abandonar llur residencia los reyals esposos, los encarregà que observassen los resultats d'aquesta pacífica missió ¿a quí? precisament a aquells metèixs qui, poch abans, havien consellat als reys *sóbre la necessitat de restaurar y donar nova vida, en Castélla, al Tribunal* qui entenía en les causes contra los herétges, com éren lo dominicà Ogeda, al corregidor o magistrat de la ciutat de Merlo, y demés qui coadjuraren a sa pretensiò, los quals, ensémps ab lo vicari general de la diòcesi, fóren los

(1) A la traducció de la obra d'Hefell, de la qual tantost nos ocuparèm, s'hi llig que fóu aquest papa Silvestre IV, que crehém serà errada involuntaria.

dignes de confiança per aquest nou càrrech. L'obgécte d'aquests zelosos pretendents se complí dins no gayre, éssent nomenats inquisidors per Sivilla los dos dominicans Morillo y Martín, provincial y vicari del orde llur, y com a llurs adjuncts lo conseller de la Reyna, Ruiz, y son capellà Joan López del Barco.

Si d'açò no haguéssen passat, haguéra estat veritablement remey al mal de Castélla, car *restaurada y áb nova vida* la inquisició castellana, obrant de la metéxa manéra que les dels dominis d'En Ferran, podià allà conseguir los metéixs avantatges que percaçaven los altres en llurs respectius districtes; emperò lo jahent del nou céntre de les nacions espanyoles, o dels homens que hi mangonejaven havia de descobrir-se ben prompte tocant a la Inquisició, axicom se descobría en tots los demés afers de diferents reyalmes, car ells sols havíen d'ésser los directors, àrbitres y sobirans, creant per tot una autoritat central, per tenir ab tal pretést, la favor del trònus, del qual procuraven no apartar-se.

Ja havém manifestat més d'un colp los planys que podíen alçar los sotsmesos d'En Ferran, per la llur prostergació, en general, d'ençà que ell s'éra castellanitzat: donchs bé, tocant al assumpte de la Inquisició, no fóren l'esclusivisme y l'afany de dominar çò que menys paper representaren per transformar la institució antiga en una altra qui fós a profit dels mandarins, y anant a provar-ho, servint-nos de la metéxa obra moderna de la qual nos havèm d'ocupar ben tost. Sist IV, ab tót y havèr tingut d'endreçar severs càrrechs als inquisidors de Sivilla, cosa ja may esdevinguda en l'antigor, per un bréu de 23 de Febrer de 1483, tingué la indiscreció d'abdicar, en certa manéra, de sa autoritat sobirana, perçò com institui l'arquebisbe de Sivilla Manrich «jutge sobirà, en nom de la Santa Seu, per la desició de totes les apelacions que s'interposassen de les sentencies dictades per los inquisidors Reyals,» indiscreció que tingué d'esmenar tantost, puix com aquesta jurisdicció superior, obra de mansuetut, no complis les fins per les quals fóu creada, posat que los inquisidors reyals (çò és, los de Sivilla) *no respectaven*

ses decisions, lo Papa resolgué conèxer en persóna de les apelacions.»

Fóu aquest un primer pas cap al esclusivisme, seguit de un desenganY; emperò com la perfidia tot ho alcança, l'homil y caritatiu Sist, no obstant la desobediencia a la seua autoritat per los senyors inquisidors sivillans, y lo menyspreu ab que miraren lo representant de la Santa Seu, hagué de cedir novament a eczigencies o rahons, y per brèu del 2 d'Agost, consentí gayre-bé la destitució del virtuós arquebisbe, per substituir-lo per un frare dominicà, ab majors atribucions encare, que no aquell, per tal com nomenà Inquisidor general en los reyalmes de Castella fra Tomas de Torquemada, prior del convent de Santa-Creu de Segovia, ab podèr per elegir per si-metéix los seus oficials inferiors. Aquest fóu lo segon pas qui havía de favorir l'esclusivisme de la Inquisició castellana, car méntre que de tosts los reyalmes d'En Ferran funcionaven los inquisidors a la antiga, Sivilla a Castélla tenía inquisidors nomenats per los reys, ab Inquisidor general facultat per nomenar-se los seus delegats o dependents. No mancava sinó lo tercer pas, qui no trigà gayre, car «per un altre bréu del 17 d'Octubre del 1483, lo Papa consentía en que Torquemada reunis a les seues atribucions l'Inquisitoriat general d'Aragó:» de manéra que la terra qui més havía abans faltat per sa incuria en la persecució dels heretges per exalçament de la Fè catòlica, hagué de percaçar la prerogativa d'ésser mestres o exemplars per los demés qui sémpre havíen exercit lo llur càrrech, tant que lo rehabilitat cap de la Inquisició de Castélla, s'arrogà la facultat, o la-y féren arrogar, de dirigir, reformar y dominar les inquisicions de tots los reyalmes de la Coróna d'Aragó, o sía dels Estats del rey Ferran, çò és, a Aragó, Catalunya, Valencia y Mallorques. Semblant supremacía, filla de les mires esclusivistes d'aquella córt (y que havíen d'ana sémpre en augment fins als nostres témps), éra quant volíen los Inquisidors castellans, y acaba de confermar-ho encare més lo Zurita, al dir que «aprés que tingué lo prior de Santa Cruz sa comissió per los reyalmes de Castélla tot espe-

rant lo Rey a la ciutat de Cardona, lo 20 del mes de Maig, ordenà al comanador Gonçu de Beteta son embaxador a Roma, que suplicas lo Papa que *revocas la Comissió que tenien los Inquisidors* fra Cristófol Gualbes lo mestre Ortes, frares del orde dominicà, Inquisidors de la herètica pravitat al reyalme de Valencia, y que-s remetés al prior de Santa Cruz, *per uuc en los reyalmes d'Aragó y Sicilia pogués nomenar Inquisidors, ab que fóssen religiosos del orde de Sant-Doménech, ý-ls pogués revocar*, si no fóssen tals persónes qui dignament exercitassen llur ofici.» La nova idea éra que no isqués jamès la Inquisició de mans dels Dominicans, com fins aquí éra estat, emperò no n'hi havía prou ab que tinguèssen aquesta circumstancia los qui seguíen exercint llur càrrech dés de témps, sinó precisament calía que fóssen dominicans del grat y de la confiança del nou Inquisidor general.

La conseqüencia d'aquesta omnímoda facultat, d'quest esclusivisme que bé podèm dir-ne invasió de podèr, y colocar-la entre altres de les moltes invasions que esperimentaren aquests reyalmes en llurs atribucions y prerogatives; donà lo natural resultat que éra d'esperar (1). Lo famós Gualbes (ja conegut del lector anteriorment), malgrat lo seu gran zel per la religió y los seus estesos coneximents, éra no menys zelós pér la patria, y hagué de pagar aquesta vegada l'ésser estat ardent defensor de les libertats de la terra contra En Joan II, çò és, contra lo pare del rey Ferran; y puix, enemich lo Gualbes de dexar-se supeditar per forasters, se-

(1) Acabat ja aquest treball crítich, y séns que poguéssem preveure confermats los nostres averanys, havèm descoberr als Annals del Zurita una preciosa nova que séns dupte com a nosaltres passà desapercebuda al Dr. Hefele. Parlà l'Analista de la tornada del rey de Nàpols, de la favor que donà al arquebisbe de Toledo per procurar-li lo capell y *la comissió de inquisidor general de Castélla y Cleó*, y ab tal motiu hi afig: «car als reyalmes d'Aragó nomenà per Inquisidor general fra Joan d'Enguera, son confessor, qui féu desprésbisbe de Lleyda; y novolgué que çò d'aquests reyalmes, essent ell governador dels de Castélla, s'encarregas a prelat foraster, en afers de pès, y no essent súbdit séu, Y axí estiguéren dividits aquells càrrechs fins a la mort del Rey y del Cardinal, y tornaren-se ajustar essent Inquisidor general lo cardinal Adrià de Trageto bisbe de Tortosa, etc.» De manera que, al veure-s En Ferran menspresat de Castélla, volgué esmenar la errada que no devia havèr comesa, y ni adhuc tornant a aquell reyalme volgué la esmena,

ría l'antich Inquisidor dominicà terrible obstacle per que los companys del Orde qui havíen de substituir en son càrrech poguéssen obrar desempatxadament y segons les instruccions del llur superior. Si bé restava destituit lo Gualbes, fins al any següent, 1484, no intentaren les variacions que Torquemada volía introduhir en aquests reyalmes, provant açò ben segur la temor de que la llur introducció no produhis trastórns: a Tarragona, ón lo Rey tenía còrts, aplegà lo Inquisidor general alguns particulars, com en consulta, y després, vers lo mes de Maig, nomenà Inquisidors apostólichs per lo reyalme d'Aragó lo dominicà Gaspar Juglar y lo canonge de Çaragoca Pére e'Arbués, y per lo reyalme de Valencia Pére d'Epila y Martí Inyigo; y lo 29 de Novémbre, aprés d'ésser tinguda a Sivilla una congregació d'Inquisidors tots pertanyents a ciutats de Castélla, per introduhir la fórma que calía gordar en quant al mou de procehir en les causes de la Fè, nomenaren-se los oficials necessaris per los tribunals novament erigits, e instalats tan prést los nous zeladors de la Fè, començaren a obrar instruínt causes o enviant delegats als punts ón calía instruir-les.

Los avalots que la innovació produhí en l'antich reyalme serien molt llarchs de recomptar: prescindirèm nosaltres de aclarir si-n fóren mòvils o no los juheus, cosa que afermen alguns y que no és d'esplicar altrement en certes èpoques, y puix atribuim les novitats introduhides a mires esclusivistes de la córt castellana, humiliats per los sotsmesos d'aquests reyalmes, a aquest punt nos cenyirèm, apuntant solament los féts, y traslladant algunes paraules del Zurita, paraules qui proven ésser més que esperit d'heretgía, esperit de patria lo qui donà lloch a aquells, per més que-n resultas axicom de totes les commocions populars qui ténen per principi moltes vegades una causa noble y és la llur fí un crim horroros. Terol, qui fóu una de les ciutats ón fóren tramesos inquisidors, contrastà a aquests la entrada y no-ls va permetre que exercissin lliurement llur ofici; y a Çaragoça «començaren-se alterar y avalotar los qui éren novament convertits del llinatge dels juheus, y séns élls, molts cavallers y gent

principal, publicant que tal manéra de procehir éra contra les libertats del Reyalme;... y com éra gent acabalada, y per aquella rahó de la veu de la llivertat del Reyalme, trobaven gran favor generalment, fóren poderosos per que tot lo Reyalme y los quatre Estats d'éll s'aplegassen a la Sala dels Deputats... y deliberaren trametre sóbre alló al Rey los llurs embaxadors, qui fóren un religiós Prior del orde de Sant-Agustí, apellat Pére Miquel, y Pére de Luna lletrat en dret civil.

Los noms y estaments d'aquests comissionats, l'interès que prenguéren los quatre Estats y la cooperació dels molts cavallers y gent acabalada que-s menciona, donà ben clarament a compendre que no éra questió de juheus aquella, sinó de pundonor nacional; y se-n acabarà de convèncer lo qui llegirà del sus-dit autor, al capitol ón parla d'aquest fét: «Emperò ab la favor d'ésser congregats los Estats del Reyalme de llur part, y en los mesos de Novémbre y Desémbre del any prop-passat, continuaren a Çaragoça los seus ajustaments portant als llurs concells persónes de major condició, y entre élls cristians vélls y alguns cavallers, y com a gent molt poderosa y favorejada començaren a proposar que, si féssen matar un inquisidor, o dós o tres, se-n gordaríen altres de venir a fer la Inquisició y s'escarmentaria.» Los avalots produhiren després los crims als quals aludirem, car un díe la multitu, cuydà gitar al riu En Martí de la Rage, assessor del Sant-Ofici, y un altre díe fóu mort a la Esglesia, a coltellades, l'inquisidor Pére d'Arbués.

Dues observacions molt notables son a fer, tocant a la relació d'aquest lamentable fét, y és que entre los molts noms que-s dónen dels assasins, coparticipants y culpables, no se n'hi troba ún qui tinga tirat tan sols de juheu o convers, puix són tots cognoms coneguts y antichs d'aquests reyalmes, ni-s diu que fóssen los tals juheus, y després que, a consequencia d'aquesta catàstrofa, se pinta al poble de Çaragoça avalotat, tant que per apaybegar-lo tingué de sortir a cavall per la ciutat l'arquebisbe don Alfons d'Aragó (qui comptava a aquella sahó setze anys), emperò avalotat contra los ene-

michs del Arbués, y cridant: ¡A foch los conversos, qui han donat mort al Inquisidor! cosa que no-s capeix essent aquell metéix poble qui tolerava dins lo seu circuit de molt témps hà les reunions de gent poderosa, y de cavallers y de cristians vélls, y la mancomunitat d'aquests ab los conversos, y tot lo restant que-s cita ab oberta contradicció, de manera que un no sap quin poble fóra lo qui restar per cridar. Tot anà sossegant-se, segóns apar, y l'arquebisbe, fill natural d'En Ferran, aplegant los oficials Reyals y les més cabdals persónes, y los qui formaren aquest ajuntament, segons lo metéix Annalista, «donaren podèr s tots los oficials eclesiàstichs y seglars, per que poguéssen procehir contra los qui fóssen inculpats en aquell delicte, ab tota rigor (ací-s vol la atenció), *no gordant orde de Furs, ni costums de Reyalme*; y açò començà a posar molta torbació y esglay als qui éren participants en aquell delicte, vehent ésser despullats de la libertat de la qual pensaven valdre-s contra los metéixs inquisidors.»

Havèm estat quelcom minuciosos en la relació dels aveniments produhits al antich reyalme d'Aragó per efécte de les disposicions del Torquemada, no solament per ésser de major trascendencia, sinó per dexar justíficada la asserció que consignarèm al dir que l'esclussivisme de la córt de Ferran y Elisabet, y la postergació dels Estats del primer, havíen de donar desastrosos resultats, axí desastrosos que, per no havèr-se tingut en comte les institucions d'aquests reyalmes, y havèr esplicat los cronistes llagoters dels reys o temerosos de la Inquisició los féts a llur faysó, als ulls dels lectors dels tres darrers segles, fins havèm hagut de passar, aragonesos, catalans y valencians per més heretges y menys zelosos de la Fè que los compatricis de Pére d'Osma.

Respécte de Catalunya, no sabèm que pogué esdevenir-se als primers moments de la innovació que dugué a compliment Torquemada, sospitant si per ésser Barcelona la excórt de la dinastía que representava En Ferran, qui no desijava comprometre-la, per los mals resultats de donas lo seu exemple, se sospendría la remesa d'inquisidors nous, car

no-s consigna en ningun lloch aquest acte, y fins al 1487 no-s troba la aplicació a Catalunya de la refórma inquisitorial. Los Dietaris de la Deputació y de la Municipalitat barcelonina, axicom los Memorials del Arxiver reyal Carbonell estan d'acort en aquest punt, declarant que la vinguda fóu d'un sol inquisidor, qui tindría lo caràcter de general per tot lo Principat, car, segons lo Carbonell, venía com a *sustitut del prior de Santa-Cruz* (Torquemada), qui entrà a Barcelona lo die 5 de Juliol del 1488, que isquéren a rebre-l lo lloch-tinent don Enrich, ab dos o tres oficials reyals y algun bisbe, emperò que no hi anaren ni los Deputats ni los Concellers. Tantost establert féu les seues circulars, prehicà a la Catedral, y ans d'aquest acte, atemptà que li féssen jurament negant-s'hi aquests, puix deyen que-l faríen confórme disposaven les lleys canòniques y civils, mas no confórme les eczigía l'Inquisidor; emperò a la fí hi consentiren per eféctc de la instancia de diverses persónes, y no séns corretgir la formula *ac interveníentibus aliquibus prelatis jurisconsultis et probis viris juramentum predictum fuit bene visum, castigatum et ruminatum.*

Lo comportament primer y espontani dels Concellers y Deputats prova bé que éra axí considerada la Inquisició, tal com a Çaragoça, com a una invasió de podèr, y se-n convencerà lo qui llija la següent curial apuntació que devèm al mencionat Arxiver (Memoriale 25, fol. 45), dels noms del Inquisidor y de tots sos oficials y dependents, y de llur respectiva procehencia: Inquisidor fra Alonso Espina, dominicà (que Hefele, séns rahó, lo fa Franciscà, y perçò, diu, enemich de Dominicans), prior del monestir de Hucte, a Castélla, castellà; receptor Joan de Medina, castellà; agotzir Esteve Augan, portoguès; procurador fiscal, García Valle, prebere de la capélla del senyor Rey, castellà; advocat de la Inquisició Martí Pére Pons, valencià; un altre advocat que no-s nomena, emperò de cognom castellà, Castellanus nomine, y escrivà un altre també de cognom castellá; advertint noresmenys, que lo Martí Pére Pons fóu enlayrat tan prést a Vicari general del Bisbe. A poch d'instalat aquest

tribunal d'estrangers a Barcelona, llur cap, lo zelós Espina, féu publicar un edicte prohibint que se-n anassen los conversos, emperò temerosos aquests, desapareguéren de manéra notable; y de llavors ençà comença a observar-se en los Dietaris la consignació contínua de cremes al lloch del Canyet, axí de persónes con aquestes tenien la dissort de no poder escapar, com d'estàtues, en representació dels fuyts. Ja-ns ocuparèm d'aquest acte més avant, limitant-nos sols a observar per are que, malgrat la acquiesencia de les autoritats, y de la terror que açò pogué infóndre, esclata al bò y millor la antipatía d'aquelles ab lo nou tribunal, per qüestions de jurisdicció o bé comportament, y tal situació més o menys encoberta continua fins al témps de Cisneros y adhuc més ençà fins que entra de moda ésser familiar del Sant Ofici (1).

Senyalèm are lo darrer pas que donaren per acabar de

(1) A una lletra de Cisneros a Carles V, en defensa de la Inquisició, parlant de les lleys que féren los seus avis, los Reys Catòlichs, diu: «...y será pecado mudarlas: y en la ocasión presente mayor el dolor mio, pues tomaron motivo los Catalanes y Su Santidad para salir con su pretexto, bien en desprecio de la Inquisición.» *Cartas de Cisneros á Ayala*, publicadas por Gayangos y Lafuente, 1867, pl. 261.

En lo 1611 esclatà una veritable tempestat entre la Inquisició y totes les autoritats de Barcelona, per efécte d'un succés (que recomotarém al seu degut témps) esdevingut entre lo veguer y un cotxer de la Inquisició. Escriguéren, ab tal motiu, una memoria, donant-se a compendre son obgécte per lo seu títol: «Memorial en el cual se justifica la queja que dan á S. M. los Diputados del General de Cataluña, por el perjuicio grande que resultó á las constituciones y otras leyes de dicho Principado, de no ponerse en ejecución la sentencia promulgada contra los Inquisidores de dicho Principado por el lugarteniente de S. M. y su Real Consejo, á instancia del Fisco Real y del síndico de la ciudad de Barcelona.» Los inquisidors en compte de servar la sentencia, escomunicaren lo Concell, los Concellers y los Deputats, e influiren pér que aquella no-s complis, en esguart de què los Concellers trametéren al Rey una embaxada, formada del metéix autor del Memorial, En Francesch Aguiló, de Mont-blanch, y lo canonge y ardiaca de Tarragona En Cristófol de Queralt. La 1.ª conclusió del dit escrit és: «Que lo lloch-tinent general de S. M. a Catalunya té prou podér per foragitar del Principat los delegats apostòlichs qui pertorben la sena jurisdicció, o que fan força als seus vassalls, si amonestats no desistexen o comparexen al seu davant per informar de còm procehexen en cas lícit.» Es d'observar que als Inquisidors los hi diuen *delegats Apostòlichs*.

revestir de la més sobirana importanc,a lo càrrech exercit per Torquemada. Aprés d'organitzas aquest quatre tribunals a Castélla, y de donar-los-hi estatuts molt minuciosos, va crear-se un Concell d'Inquisició, compost de teòlechs y jurisconsults, y veus-ací l'Inquisidor general pujat a la presidencia del Concell: aquests jutjes de diferent caràcter, sémpre presidits per lo dominicà, en les causes purament espirituals, ón hi faríen un pobre paper los jurisconsuits, no feyen sinò emetre dictamen, emperò en les civils, y en les que teníen per obgécte la decisió d'algun punt de dret (y ací estaríen de sobres los teòlechs y frases), indicaven per majoria de vots, la sentencia que proferir devía l'inquisidor general.

Si les noves Inquisicions per efécte de convicció general y d'obediencia, per la força de manaments superiors o per altres forces, anaren-se establint en los respectius Estats, y aquests reyalmes anaren-se atempran al nou sistéma, de pensar és la major autoritat que aniríen adquirint ab la creació del sobirà Concell inquisitorial, quí dés de la córt castellana estant havia d'imperar sóbre totes les inquisicions de Castélla, Aragó o Catalunya, y ab l'enlayrament de Torquemada a la altíssima cadira presidencial d'aquell. Lo major treball, resultant de les successives espulsions de juheus y moriscbs de les quals parlarèm con serà oportú, produhiría la freqüencia y continuació d'execucions demunt aludides, respecte de Catalunya, y l'efecte d'aquestes induptablement acabaría de fonamentar los nous tribunals, y de revestir los llurs presidents d'una superioritat tal, que no podía parangonar-se a la de ningun altre jutge.

Ja arribam al punt que tàn desijavem assolir: havèm ja donat a conèxer çò que éren los inquisidors antichs y com anà creant-se y que venía a ésser lo tribunal del Sant-Ofici del témps d'En Ferran y Na Elisabet: vejam, donchs, are en què consistíen les semblances y diferencies entre la una y la altra institució, y nomenant tantost lo respectable autor al qual aludirem anteriorment, anèm a veure quines poguéren ésser les causes de sa opinió al assentar la diversitat de les

dues Inquisicions, o ans bé la existencia de la Inquisició en dos témps distincts, essent la del segón témps d'un carácter totalment oposat a la que-s conegué en lo primer, novitat trascendental que s'és volguda introduhir en la Historia, y que per la metèxa anomenada del autor y per la fórma que ha sabut donar al seu treball, fàcilment podría arrelar y perpetuar una crehença que consideram en estrém errada.

Es d'advertir ans de tót quę parlam del tribunal de la Fè del uui té per obgécte l'alçament d'aquesta, perseguint la heretgía, y ja sabrém trobar després lo desviament d'aquell únich obgécte, per ésser assumpte secundari tractant-se d'inquirir ón hi hà la error en materia de religió y combatre-l. Lo zel, qui és la primera causa a la qual és atribuida la invenció de mijans per destruir la heretgía, tant pot trobar-se en los tribunals inspirats per Sant Ramon, com en los erigits sóts la protecció de Ferran y Elisabet: en uns y altres s'hi fa quasi esclussiu dels Dominicans o Prehicadors la direcció y presidencia, s'instruheix sots un metéix sistéma los processos de inquiriment, apresonant los acusats, ocultant sémpre los testimonis o acusadors, permetent a aquells defensa, admetent-los la retractació si és sencera, imponent-los penitencia en determinats cassos, y per fí condemnant-los a la foguera, si són impenitents o relapsos; en uns y altres les cerimonies y aparats del castich públich son iguals, si-s limita aquest a acceptar la sentencia o penitencia imposada, alçant-se dos cadafals; l'un dels quals ocupen los inquisidors, y l'altre ón hi comparèix lo culpable, al qual en uns cassos s'hi llich la sentencia judicial, y en altres l'obliguen a declarar que la accepta y que la complirà, y si lo castich es de mort, lligant lo culpable a un pal en lloch enlayrat, y apilant als seus peus combustible qui, incendiat, consum ab les flames lo còs de la víctima, y açò als ulls de tot-hom, y ab assistencia del Tribunal, ja-s componga dels comissaris apostòlichs y del bisbe, ja del Inquisidor general o substitut acompanyat dels seus dependents; en uns y altres, per fí, los qui complexen la execució son gent civil o seglar, y lo delicte que-s castiga es heretgía, en totes ses diverses denominacions, encloeent-

s'hi fins lo judaisme, car ab tót y no ésser lo més castigat en témps dels primers Inquisidors, lo-y enclou l'Aymerich, com se-n recordarà lo llegidor; *de judeis et sarracenis et ceteris infidelibus contra fidem et Inquisitionis offitiem delinquentibus.*

Son aquestes igualtats, donchs, com a tribunal de Fè, essencials de la instituciò; y puix les divergencies, les novitats qui caracteritzen lo tribunal de la segóna època són per una part de poca trascendencia, aparents no-més algunes d'élles y ponderades en lo caràcter que-ls hi atribuexen, les esbrinarèm are, y veurèm què-n resulta.

La primera divergencia és lo nomenament dels Inquisidors, que-l fan procehir en los primers, del Papa, y en los segóns del Rey: és veritat que los primers los nomenà lo Papa, emperó ja havèm vist que llur primer acte, al dreçar-se al pahis ón anaven destinats, éra presentar-se al senyor temporal y solicitar sa protecció y adjutori, çò és, sancionar lo nomenament pontifici ab la autoritat sobirana respectiva; emperò ¿per ventura los inquisidors de la segona època s'erigiren séns intervenció alguna de la autoritat eclesiàstica? No és arribada la hora encare de fer patent la confusió que s'és féta de la Inquisició general ab la d'un sol Estat, y adhuc la d'aquest ab la d'una sola ciutat; acceptam, no obstant, per are y per reforçar lo nostre argument, les noves que alèga l'autor al qual tantost aludirèm, com a primers passos per erigir-se çò que ell creu ésser ja Inquisició Espanyola: la fundació del tribunal de Sivilla en lo 1.er de Novémbre del 1478, que és, segóns lo referit autor, lo primer acte qui dóna nova fórma a la Inquisició de la segona època: la institució del arquebisbe Manrich «en jutge sobirà en nom de la Santa Seu per la decisió de totes les apelacions que s'interpretassen de les sentencies dictades per los Inquisidors Reyals,» no cal dir de ón provenía; y és aquesta la segona nova que alèga l'autor citat per anar esplicant la erecció del Tribunal de la segona època; del metéix papa recorda aquell que «vist que los Inquisidors de Sivilla no respectaveu ses decisions, resolgué ell en persóna conèxer de les apelacions;» y per fí, la destitució del arquebisbe Manrich, substituint-lo per lo

dominicà Torquemada, ab podèr a aquest per elegir per sí metéix los seus oficials inferiors, y és aquest lo pas també aduhit qui més conduu séns dupte a la nova fórma dé la apellada nova Inquisició; y encare, finalment, l'augment d'atribucions que abraçà Torquemada, agregant al seu càrrech lo Inquisitoriat general d-Aragó, acte per lo qual ja definitivament considera erigída, ab tota plenitut, la Inquisició de la segona època, lo *consentí* (axí ho diu) lo Papa també per un altre bréu del 17 d'Octubre del 1482; de manéra que la nomenada nova Inquisició, la dels Reys, la que no és apostòlica, no donà un pas, per atényer sa complerta erecció, que no fós per autorització, manament o consentiment de la Santa Seu. Si abans, donchs, nomenava lo Papa comissaris la personalitat dels quals podía rebujar la autoritat civil, de la metéxa manéra los jutges nomenats per l'Inquisidor o per lo Rey podíen, induptablement, ésser rebujats per lo Papa; axí que, no hi hà ningun motiu per establir lo divorci que suposen de les dues potestats, que tant los inquisidors primitius, com los jutges de Torquemada depenjaven alhora del Papa y del Rey, no del Rey tot sol, y no hi hà que pretendre emancipació del primer, car en la metéxa obra de què-ns anam a ocupar, s'hi troben exemples d'una època bastant avançada, ón s'hi veurà que lo Papa en certes causes sentenciava en apelació.

Mirant are la questió per un altre costat, podèm retraure tres documents de la època dels inquisidors no reyals, del témps d'En Pére IV d'Aragó, y que trobarà lo curiós als volums XXVII y XXVIII de la *Col, de doc. incd,*: per lo primer se veurà que l'inquisidor de Provença no gosa perseguir en Catalunya, séns la autorització del Rey, al qual recorre y no al Papa; y per los altres, la consignació del sou del Inquisidor per lo Rey, recordant que axí s'éra fét anteriorment. Al nomenament d'oficials inferiors per l'Inquisidor: no cal atribuir-li importancia alguna, car crehèm fermament que altrement feyen los inquisidors antichs: y axí havèm de creure que l'inquisidor ab la benvolença del Rey, ab més o menys formalitats, practicarien en l'antigor, tocant

a nomenaments, en escala més reduhida, çò que després calgué fer en gran escala, y estensiu als jutges, com no podía anar àltrements havènt-se ampliada la institució. A açò roman reduhída la ponderada privativa de nomenar jutges *royals* y la imaginaria diferencia entre la Inquisició, que-n nomenava los inquisidors lo Papa, y la altra inquisició que-ls teniaséns intervenció d'aquell.

Una altra de les diferencies que més fan sobressortir, y en vista de la qual, tant los actuals enemichs de la Inquisició com los seus panegiristes poden anar d'acort, de creure-la certa, puix no vindríen a deduhir la suavitat dels inquisidors de la primera època y la crueltat dels de la segóna, comparativament, és la ambígua fórma espressada en aquestes paraules: *entrega al braç seglar*. Aquesta espressió és estat prou a alguns per creure que los inquisidors de la priméra època obraren a impulsió d'una compassió que no tinguéren los de la segóna, puix no-s tacaven aquells les mans ab la sanch dels castigats, méntre que los segons executaren les sentencies per sí metéixs o sía per los dependents de llur propri Tribunal. ¡Quanta obcecació! Emperò ¿ón consta que ningun tribunal civil, o millor diríem de llechs en aquesta materia, haja may redactat ninguna sentencia sóbre crims d'aquells que castigava l'Ofici de la Inquisició? Segóns lo *Directorium* de què adés parlarem, segóns totes les notes y apuntacions eczistents al reyal Arxiu, ab referencia a actes públichs de castichs inquisitorials, la nomenada *entrega al braç seglar* no-s feya sinó al moment precis o perentori de la execució de la sentencia y con resoltament havía contestat lo culpable que no-s volía retractar e insistía en la seua error, de manéra que si bé lo nomenat braç seglar éra lo qui verificava materialment lo compliment de la sentencia, posant per obra çò que en aquesta éra previngut, los autors y redactors de la sentencia no éren altres sinó los inquisidors, y de la justicia o injusticia que en sí portas; de la crueltat o suavitat que s'hi entrevehès, no n'èren responsables los executors, mas los qui havíen dictat la sentencia, lo compliment de la qual, per *relacsació*, y és aquest lo veritable tèrme, re-

clamaven als dependents de la autoritat civil. Los inquisidors de la segóna època donaven lo compliment per símetéixs, çò és, per oficials del llur tribunal; y com élls, los jutges, materialment tampoch no·s tacaven les mans, tenim que la metéxa salvetat hi havía per los inquisidors d'una època que per los de la altra, car al cap y a la fí, tant és que lo butxí y los atihadors de la foguera síen servidors de la Inquisició, com subordinats al veguer o a una altra autoritat o tribunal, posat que éren gent manada y que serviríen a tots senyors en l'offci llur. Donchs mirat sóts qual-se-vol punt de vista l'acte de relacsació y compliment de·la sentencia, no és tanta la diferencia entre los inquisidors primers y los segóns.

La tercera gran diferencia que pogués algú havèr notada també entre aquests y aquells sería, séns dupte, la de la nova fórma que dónen a la institució en témps de Torquemada, çò és, preeminencia d'un tribunal sóbre los restants, supremacia del Inquisidor castellà sóbre tots los inquisidors y tribunals eclesiàstichs, tant a Castélla com a Aragó, etc. Tot açò, ho repetim, toca solament a la fórma, y no mudà en res la esencia de la Inquisició com a tribunal de la Fè, y és solament ampliació de la institució en la manéra d'organitzarse confórme ja indicarem; car constituit l'Inquisidor en la provincia o Estat al qual vé destinat, tot aximetéix cumple, proceheix y sentencía, tant si és simple comissari apostòlich com si té nomenament del Rey per conduyt de Torquemada y tant en sa independencia antiga com en sa independencia oficial y posterior del centre inquisitorial castellà.

Provada la igualtat entre les dues inquisicions, sens apartar-nos del tribunal de la Fè, sols deuríem cercar, donchs, la diferencia en allò òn los Inquisidors, se desviassen del obgécte de la institució, fent-la aparèxer açò que no devía may ésser, çò és, transformant lo tribunal de la Fè en conclavi de servidors de la tiranía o de qual-se-vol altra causa o simbol, sóts lo pretést d'exalçar aquella, perseguint axí a un enemich o a un ofensor, en compte de perseguir un veritable y perjudicial heretge. Que d'açò hi hagué, no cal duptar-ho emperò

aquesta corrupció, que altre nom no mereix, no-res té que veure ab la institució; axí, per exemple, si les libèrrimes córts celebradores antigament en aquests reyalmes, axicom éren veritables còssos representatius o assamblees legislatives, haguéssen tant devallat de llur dignitat, que en lloch de ésser la salva-guarda de la lley, se transformassen en servils executores de les fantasíes dels tirans, y tals actes haguessen comès que-n restas eterna y odiosa memoría, ¿podríem per tal desviament de llur institució malchir lo nom de córts, sols perçò que la corrupció de les persóues o de determinades èpoques transformas llur obgécte en un altre de ben distinct? Al parlar de Inquisició, donchs, ¿havèm de considerar-la tots-témps d'un caràcter constant a totes èpoques, havèm de cercar la desviació del obgécte que tenía lo tribunal de la Fè d'ençà de la modificació deguda als Reys catòlichs, o havèm de fer una altra separació encare entre la Inquisició modificada en sos primers témps y la corrompuda en determinades èpoques posteriors.

Aquest és lo *quid* de la questió qui tractam, yací havèm de concentrar la nostra atenció al llibre que n'havèm sols anunciat l'autor fins are, esbrinant a continuació l'obgécte que s'és proposat en la seua obra, la manéra com ha descapdellat son sistéma per esplicar-nos què venía a ésser la Inquisició. y les decepcions que ha sofertes al escriure-la, a parèr nostre. La persóna a la qual aludim és lo Dr. Ch. J. Hefele, profesor de Teología a la Universitat de Tubinga: la Inquisició hi és; a la seua obra, aparentment obgécte o títol secundari, puix lo principal és LO CARDINAL XIMÉNEÇ DE CISNEROS Y LA ESGLESIA ESPANYOLA *a les darreries del segle* XV *y primería del* XVI, *per ilustrar la historia crítica de la Inquisició*, y com aquest gran home figura en témps de Ferran y Elísabet, y fóu successor de Torquemada o Inquisidor general, essent sostenidor acèrrim de la metéxa, adhuc contra l'esperit reformador del Papa, al descriure lo caràcter del Inquisidor; per ésser aquest lo més difícil, atesa la gran diversitat d'opinions, que-s són emeses sóbre la Inquisició, hagué d'entretenir-se més l'autor en lo capitol especial qui-n

tracta; y tan especial vingué a resultar, que podría dir-se-n un altre obgécte principal de la obra, car lo seu contingut és una monografia complerta y acompanyada de numeroses notes y referencies, y escrit alhora en estil crítich y contenciòs, ab la mira de rebatre a quants donaren opinions errades tocant a la Inquisició de Torquemada, y establint, en conseqüencia, una nova teoría que algú pogué havèr iniciat, emperò que ningú com Hefele no havía desenrotllat de una manéra tan complerta.

Ans de veure com estableix lo senyor Hefele la diferencia única que podèm admetre entre la una Inquisició y la altra, ans d'estudiar çò que nosaltres ne dihém desviació del obgécte que tenía lo Tribunal de la Fè en tots-témps, y que lo dit autor presenta com a una institució nova, espanyola, d'un caràcter especial y sóts un calificatiu que pot pendre-s com a espressió del nou obgécte d'aquella, convé, com a preliminar, seguir-li la traça al investigar les fonts de la Inquisició en general. Diu Hefele que «los documents que dels témps apostòlichs vuy en díe eczistexen, evidencíen que la Esglesia comptava ja en los seus primers díes ab un tribunal qui decidía en matéria de Fè.» En aquesta primera tesí, y primeres ratlles del treball del doctor Hefele, comet l'historiador crítich sa primera omissió, car ab la profusió de cites y referencies que fa en la seua obra, no aduheix ni declara ací quines éren aquexes proves qui justifiquen la eczistencia d'un tribunal que decidía en materia de Fè ja en los primers díes de la Esglesio. Dexèm la omissió, sóbre la qual hi hauria molt que dir, y passèm avant.

Assenta, en conseqüencia, l'autor, que la idea fonamental de la Inquisició, *en primitiva fórma remunta lo seu naximent al témps dels Apòstols*, y cercant la fórma segona, en la qualitat o títol de *bisbe forani*, *episcopum ad extra*, qui senyalava los emperadors cristians, veu en Constantí, emperador-bisbe la aliança dels dos podèrs, y per tant lo començament d'una nova era, també inquisitorial, car l'Estat castiga ací los qui-l pertorben ab la heretgía. Emperò ¿ón està ací lo tribunal? La prova de que és sol ací l'Estat lo qui obra castigant a un

pertorbador no perçò que sia heretge sinó per atemptar contra la religió dominant, la proporciona lo metéix Hefele esplicant-nos çò que feyen los Arrians contra los qui no ho éren, la manéra com Valent «qui mirava com a religió del Estat la séua, l'Arrianisme, castigà cruelment los Catòlichs, qui als seus ulls serien pertorbadors del Estat. *Cujus est regio illius est religio.*

Podrien ab rahó suprimir-se aquests antecedents y adhuc allò de la imaginaria confederació teocràtica d'Hildebrand, que no passa d'una suposició, puix al cap-devall regoneix lo metéix autor «no ésser intervingut (en aqueixs castichs o persecucións) tribunal especial ni institució alguna regularment organitzada,» aferma després que«aquexa organització especial no apareix fins als segles XI y XII.»En axí malgrat los antecedents queconsigna, gradualment va prescindint-ne y vé a raure als metéixsprincipis o fonts, únichsveritables que nosaltres consignam, s'adóna deles primeresdisposicions dels concilis, de les instruccions que aquests proporcionen, de les facultatsdonades per la Santa Seua uns comissaris especials, y,en suma, descóbre en témps de la guerra dels Albigesos al Migjórn de França oen altrestémpsimmediatslopositiu naximent dels Inquisidors; car tant si-s diuen axi a seques, com tribunal Inquisitorial o Inquisició séns mencionar tribnnal, la veritat és que llavors comencen com a tribunal a obrar aquells, y llavors va creant-se llur legislació y pràctica, y de llavors ençà, y no abans, havèm de veure la eczistencia de la institució que-ns ocupa. Ja la admeta axí lo Sr. Hefele, o la veje nàxer en témps de Constantí, al cap-devall, per éll, és aquesta una Inquisició distincta de la que comença en témps dels Reys catòlichs, çò és, una Inquisició que, a major orde y claredat, ne dirèm primera, en contraposició a una Inquisició segóna,sóbre la que principalment,per no dir esclusivament, ha fét los seus estudis lo digne panegirista de Cisneros.

Apar natural que admeses les dues Inquisicions, y assentat que hi hà diferencia entre là una y la altra, se donas a conèxer no solament la segóna y més coneguda, sinó també la primera. car mal podrèm descobrir si la acomparança és eczacta, no essent los dos térmens espressats y engrunats ab

la metéxa puntualitat. Emperò ¿què ha fét l'historiador crítich alemany en aquesta part que tant reclamava la índola del seu treball? No-res; lo llegidor, si bé troba sobrera superfluitat de cites y referencies per esplicar les noves sobrants qui demostren los calculats orígens de la Inquisició, y llig que en tal o qual témps tingué princípi la primera, res no sap de la organització d'aquesta, quines éren ses pràctiques en tots conceptes, ses cerimonies, etc. Vehent çò que-s recompta de la segona, que és la que presenta com a dolent, roman sémpre lo dupte de si-s feya o dexava de fer altretant en la primera o bona; y no té disculpa lo Dr. Hefele en aquesta part, car, jatsía la multitut d'escriptors alemanys que cita no-s síen may ocupats d'altra Inquisició que de la nascuda en témps dels Reys catòlichs; no podía alegar ignorancia si hagués volgut, llegint lo famós *Directorium* del Eymerich, que-l nomena sols per etzar e incidentalment. No apar sinó com si pretenguéssen axí donar a compendre que lo tribunal de la Fè havía cessat ab la nova institució de Torquemada, y que no li restava a aquesta sinó lo nom antích, Inquisició, emperò essent de fét, una cosa molt distincta, un tribunal qui solament en aparença cercas l'exalçament de la Fè, emperò tirant ans bé a un altre obgécte.

Quelcom de quant dihèm que pogué aparèxer se descobre mès clar tan bell punt com Hefele califica la Inquisició de la segóna època, la qui és principal fitó de ses mirades, y tan tost com l'autor crítich comença a esplanar l'orde de ses investigacions. Per establir, donchs, aquest autor la diferencia entre les dues Inquisicions li diu a la primera, a seques, *eclesiástica*, y a la segóna, en contraposició a aquella, *política*, fonamentant aquest calificatiu en «la radical diferencia de que los seus funcionaris adés laychs, adés sacerdots, no aparexen com a oficials del Estat, del qual reben lo llur nomenament y llurs atribucions.» Ja manifestarem que ab tót que axò sía axí, no és d'assentar-se que la Inquisició no depenjas de la Esglesia, ni semblaría lògich ni prudent emancipar d'aquesta un tribunal qui, fós qui-s fós lo qui-n nomenas los jutges, té per obgécte la persecució de la he-

retgía y l'exalçament de la Fè; y posat que dónen com a causa per crear la Inquisició del témps de Ferran y Elisabet, lo major perill d'heretgies, ridícol semblaría, precisament en aquesta ocasió, instituir un tribunal qui no correspongués al seu obgécte y no fós en essencia çó que fóu aquell qui li serví d'exemple y que-l precebí. Nosaltres crehèm que en dihent *política*, volguéren dir-ne molt més, emperò Hefele circumscriu lo significat del calificatiu sols a la insignificant circumstancia d'ésser los jutges nomenats per lo Rey: donchs semblant adgectiu, sóbre-tót referint-nos a témps molt passats, no pot espressar sinó tot quant toca al govern, çó és, al orde de les coses y al benestar dels ciutadans. ¿Se decantava a açò tan sols o ho practicava esclusivament la Inquisició de Ferran y Elisabet, séns curar de la persecució de la heretgía axicom fóu la primera Inquisició? Precisament ja may no és estada aquesta persecució més viva, car considerats com a heretges los juheus conversos, inculpats de judaitzants, y éssent apuests en tan gran nómbre, tenía materia de sobres lo nou tribunal de qué ocuparse, y may no han espessejat tant los autos-de-fè com en lo seu témps.

Dirà algú, per ventura, que açò éra una de tantes pertorbacions, que per benestar dels homens y orde de les coses calía que lo govern castigas, y per consegüent, atenent aquesta fí, política éra la Inquisició que li servía de mijà per corregir, çò ès, governar: emperò si éra lo sol obgécte reprimir la heretgía, n'hi havía prou ab ésser axò que fins aquí la Inquisició éra estat, séns fretura de nomenar-se política, y si-s decantava a altres obgéctes, si feya quelcom més de quant deu fer un rribunal de la Fè, llavors tenim confermada la nostra sospita, tenim que sóts lo calificatiu de política comprengué més enllà Hefele de quant volgué espressar. En prova d'açò, que lo metéix autor aduheix en èpoques posteriors numerosos féts, per los quals un hom veu que la Inquisició serví per perseguir determinats subgéctes, fins per espulsar o perjudicar ordens religiosos, per ésser, en suma, instrument de la fantasía de tirans. En semblants

cassos, sí que, per llurs eféctes, podría tenir rahó lo doctor Hefele nomenant la Inquisició política; emperò puix la nomena axí, no per aquests cassos posteriors, mas per l'obgécte de sa institució, o sía dés lo moment de sa creació, sía servit de dir-nos ¿quants d'aquests cassos pot citar-nos del témps dels monarques en què s'erigí la segona Inquisició, la inquisició que ell ne diu política? ¿quína víctima pot nomenar, qui ho sía estat de Ferran y Elisabet, o quín culpable qui per un crim comú o civil y adhuc polítich sia estat condempnat per lo tribunal de la Fè, per lo Sant-Ofici, sóts pretést d'heretgía? No pogué Hefele presentar lo jnstificatiu de la paraula sóts aquest punt de vista, y com la aplica a la institució y no a la desviació d'aquesta, li calgué imaginar-se un sistéma, al travers del qual cregué fer descobrir la justificació de sa asserció, sistéma que anam a esposar, per esser un dels punts qui més de prop interessen al obgécte qui-ns guía com a Historiadors de Catalunya.

No podènt Hefele citar féts polítichs de la Inquisició política en témps de Ferran y Elisabet, interpretá les mires dels reys com a reformadors de la societat pertorbada, y séns estudiar la veritable causa d'aquests mals imaginà com a causa la necessitat de substituir la manéra anterior de governar per una altra manéra més util y avantatjosa. Traslladarèm ací les paraules ón està comprès tot lo sistéma d'Hefele: «Ja havèm tingut ocasió de fer notar que ab lo regnat de Ferran y Elisabet, coincideix a Espanya la fas de transició del *Estat antich* al *Estat nou*, és a dir, del Estat primitiu y lliure al Estat abstracte y absolut, cambi que ha suposat de una manéra acabada l'escriptor Rauke en sa obra *Princeps y pobles de la Europa meridional en los segles* XV *y* XVI. En l'Estat antich lo poder central o monàrquich se trobava límitat per tres corporacions dotades de grans preeminencies: la noblesa, la clerecía y les ciutats; y les estretes relacions que aquests tres estaments sostenien, la clerecia ab la córt ponticia, y la noblesa y les ciutats, ab les ciutats y nobles d'altres reyalmes, alhora que favorejaven llur independencia y alimentaven l'esperit d'oposició, constituíen un obstacle poch

menys que insuperable a la concentració del Estat en si-metéix, y, per conseguent, a la preponderancia del podèr reyàl. Acò, qui éra comú als diferents Estats d'Europa, revestía una fórma més determinada en los reyalmes de Castélla y Aragó: no-res té, donchs, d'estrany que los sobirans de aquestes terres fóssen los primers en inaugurar aquella época de lluyta contra la independencia dels tres braços qui posàven límits a la preponderancia del podèr central. Y si encare en aquest punt, lo reyalme de Castélla prengué la davantera al seu germà lo d'Aragó, en abdós devía ésser més avant la Inquisició lo mijà més poderós a subgectar a la Coróna tots los súbdits, y especialment la clerecía y la noblesa, en benefici del podèr absolut de la autoritat del sobirà. Resultat d'açò fóu l'odi violent que a la Inquisició cobraren aquests dos estaments y que per la llur part atraguéren-se espesses persecucions, no per tal que les judicassen contaminades del delicte d'*heretgia*, sinó perçò que-s senyalaren com a *enemichs del Sant-Ofici*: los prelats especialment vehéren-se embolicats en innumerables processos, no gayre aprés del establiment d-âytals tribunals.»

L'agregat d'errades que enclouen aquexes ratlles ni-s pot comptar, y lo qui conega la historia antiga y moderna no podrà menys de meravellar-se de que axí rahon un historiador crítich, emperó més s'admirarà encare lo llegidor si és espanyol, y majorment si és natural dels dominis de la antiga coróna d'Aragó, si ès català, aragonès o valencià. No-ns cal conèxer la tan nomenada obra de Rauke, puix que reproduheix la veu d'aquest són llohador y dexeble; emperò sía manllevada o propria la llum que aspergeix, en lo punt en questió, lo sistéma proclamat per Hefele, a aquest contestam, per provar-li que aquella pot-ser crém, mas no enllumena.

Observèm per son orde les novitats que-s consignen en aquest sistéma:

Primera. Que hi ha hagut un Estat antich, primitiu y lliure, limitat per tres *corporacions* dotades de grans privilegis qui constituíen un obstacle insuperable a la concentració

del Estat en sí-metéix, y per consegüent a la preponderencia del poder Reyal, y un *Estat nou*, abstracte y absolut, çò és, aquest Estat concentrat en sí-metéix, que l'autor fa sinònim de Rey.

Semblant situació lliure és en altres terres molt posterior a la situació primitiva, y si lo crítich, per parlar d'Espanya, no s'hagués limitat a veure-la com és aprés dels Reys Catòlichs, recordant-se de que ni aquest nom eczistía com a nació poch abans, y en cambi tingués present la divisió entre distinctes nacions espanyoles, heterogenies, per llurs respectives origens, historia, legislació y fins idioma, estudiant còm devía aquesta diversitat, descobriría que l'Estat lliure com a primitiu no corres,onía a tótes, y que les qui anaren fent-se lliures ho conseguiren gradualment y en témps ja no primitius, y en gran partida per efécte de privilegis dels metéixs senyors sobirans, qui regonexíen la necessitat de recompensar les dites corporacions, per considerar que en lo llur valiment y dexant-los-hi participar del podèr, consistía precisament la força de sa autoritat y la prosperitat de la nació que aquest regía. No curant lo doctor Hefele de fullejar la historia de la Coróna d'Aragó, que governaren los antecessors d'En Ferran, e ignorant la importancia de les famoses institucions qui la regiren per espay de moltes centuries, per no veure-hi sinó estamens, y no la representació de aquests en aquelles, de colp-y-volta amolla una altra novitat tras la primera, dihent que «axò (lo destorb causat per les corporacions privilegiades a la concentració del Estat en símetéix) éra comú als diferents Estats d'Europa, emperò que revestía una fórma més determinada en los reyalmes de Castélla y Aragó.»

Si hagués lo Dr. Hefele conegut la historia de les nostres institucions, tant d'Aragó com de Catalunya, veuría que res no ténen que veure ab les de Castélla, ón podríen eczistir les corporacions o estaments sols ab lo caràcter general de tals, y que aquexes institucions (que-n disputa la primacía la lliure Anglaterra) se fonamentaven en la representació dels tres braços, organitzats en Deputacions permanents de

cada Estat o nacionalitat, en veritables córts representatives y legislatives, presidides per lo monarca, y ab éll ensémps legislant y governant: essent molt de notar que lo tercer braç, car *Braços* éra la denominació tècnica en los nostres costums y ja may no s'aplicà ab la significació ample y general que-ls hi dóna lo Dr. Hefele, éra precisament lo qui-s componía dels representants de les ciutats, lo poble, cosa no coneguda en ninguna altra terra. Si, per conèxer la historia de la Espanya antiga, hgaués estudiat la historia de quiscun dels seus antichs reyalmes, sabría que los antichs monarques de la Coróna d'Aragó éren poderosos y temuts justament per la senzillesa ab què tractaven los seus sotsmesos, per no tenir costums de tiranía, a conseqüencia de la limitació legal que, per tradició de pares a fills, havíen après a acceptar, regonexent sa utilitat. Séns les córts, séns la situació que Hefele nomena lliure y primitiva, cada noble, cada estament o corporació aniría per sa banda, los Reys desijosos de venjar-se, degenerarien en tirans, y en compte de verificar grans empreses la unió immarcessible del Rey y sotsmesos, no-n resultarien sinó discordies, guerres civils, emancipacions y quant ès propri de nacions ón los súbdits són vils esclaus o los reys inconsiderats tirans.

A les metéxes nacions de què parlam, en la nostra antiga patria, va arribar-se, certament y per dissort, a mudar la condició dels reys y dels sotsmesos; emperò aquesta muda trascendental y desastrosa anam a esplicar al Dr. Hefele còm y de què provingué: méntre imperà la gloriosa dinastía dels Comtes-Reys, méntre aquests respectaren les lleys y costums de la terra, y los súbdits estimaren los reys com a veritables pares, la Coróna d'Aragó fóu una de les nacions qui major influencia exerciren en los afers generals d'Europa, y no reculà un sol pas de sa esplendorosa carrera, ni hagué de envergonyir-se de ilegalitats y escàndels, con son los que ofereix posteriorment sa historia. Per morir menys de successió directa l'últim rey d'aquella dinastía, En Martí, un papa intrus, abandonat per totes les nacions d'Europa, s'arrambà a la seua antiga patria, y vehent que no li fóra favo-

rable la opinió del personatge al qual corresponía legalment la successió, li entrà en cor la diabòlica traça de proclamar la teoría més nova que en aquesta terra pogués hom imaginar, y fent elegir com a rey d'Aragó un príncep castellà, cuydà per aquest camí assegurar la obediencia, que li anava escapant, d'Aragó alhora y de Castélla. Fóu elegit l'infant d'aquesta nació En Ferran d'Antequera, estrany als costums del poble que li tocá regir, y perçò y per altres causes que no cal ací consignar, la veritat es que de llavors ençà comença lo divorci entre les institucions y lo Rey, y tót per lo jahent, innat en la familia del nou Rey, d'absorbir tota la autoritat y lo podèr en lo sobirà imperant, de prescindir de legalitat y d'institucions per sa afició, com diría lo Dr. Hefele, a concentrar l'Estat en sí-metéix.

No tingué témps En Ferran de portar la seua nació al cayre del abisme, car fóu lo seu regnat de curta durada, emperò de tal manéra heretaren sa tendencia alguns dels seus fills, que élls sóls fóren prou a traure axí de pollaguéra lo reyalme del qual heretaren lo sceptre, com l'altre reyalme de ón procehien, y encare los restants, ón, ab drets més o menys dreturers, tractaren d'imposar llur despòtica lley. Lo més furibunde, més forassenyat en los seus actes, més arbitrari y voluntariós fóu l'infant En Joan, després rey de Navarra y més tart d'Aragó. ¿Qui ignora a Espanya los desastres ón véu-se embolicada Castélla, dés lo regnat del feble Enrich III, per causa dels escàndels que allà promoguéren los bullicíosos infants d'Aragó? Y tant a Aragó com a Catalunya ¿restaren per ventura ocults los contra-furs comesos per lo despòtich monarca, la transformació de les córts en comissions d'adictes a En Joan, y les guerres desastroses que-s provocaren per lo pare del príncep de Viana? Sóts tan horrible sistéma es con, desbaratades les institucions posaren en planta un altre sistéma malvat, lo de la corrupció, lo d'atraure entórn del tirà, valènt-se de donatius, menaces o falsedats, los homens qui podíen ajudar a la realització de la voluntat ùnica y sobirana, y per temor, per fretura o per engany, començaren a-les-hores, que no abans, dexant

d'ésser obstacle a la autoritat reyal absoluta aquelles corporacions, aquells estaments, oblidats de la llur representació legal; de manéra que fóren precisament èlles, sóts aquest caràcter, les qui més contribuiren, al revers de quant asséntа lo Dr. Hefele, a concentrar l'Estat en sí-metéix: y a-les-hores vehèren Catalunya y Aragó transformats los llurs prelats en cabdills militars, y prelats y nobles, los metéixs qui abans alçaren la veu contra les ilegalitats del rey En Joan, ampararr després sumisos lo seus manaments contra la propria terra, contra les libertets que abans defensaven.

¿Y no sap lo Dr. Hefele qui éra aqueix rey En Joan? donchs, ni més ni menys que lo pare del rey Ferran, del institutor de la inquisició política, segons ell la nomena, del metéix en lo regnat del qual creu lo critich alemany que-s verificà la transició del Estat antich al Estat noú, çò és, a la concentració del Estat en sí-metéix. ¡No! Lo conat d'absolutisme que puga atribuir-se al rey Ferran, no éra pensament séu ni obra séua, éra un sistéma heretat, que s'inicià vuytanta anys abans a Casp, y que desenrotllaren en gran escala los seus pares, lo rey En Joan y la entremaliada Na Joana Enriqueç. Lluny de nosaltres lo creure que lo fill tingués les males qualitats dels pares en l'estrém que la Historia justifica, emperò éra pujat sóts aquest sistéma, y per poch que lo ajudas la ambició, pot creure-s que arribaría En Ferran a no semblar-se en res als reys de la dinastía qui precehí a la començada per lo seu avi del seu metéix nom, y les amistats y enemistats ab l'arquebisbe Carrillo, y ses eczigencies ab lo Papa per fer que nomenas lo seu fill natural, de setze anys d'edat, arquebisbe de Çaragoça: y les guerres y després concordies ab lo de Villena, y altres infinits exemples provaríen que sabía En Ferran ésser absolut ja de témps, séns que freturas per conseguir-ho del establiment de la inquisició política com a mijà, car les corporacions o estaments, prelats o pobles, jamés no-ls va abatre ab aquella, ans valènt-se dels uns contra los altres, o millor, sostenint los individuus, que li convenia sostenir, y desamparant los que consideras com a poch adictes, séns que perçò restas minvat lo prestigi dels estaments o corporacions.

Segona novitat. Que «la noblesa, la clerecia y les ciutats per les estretes relacions que aquests tres estaments sostenien, la clerecía ab la córt pontificia, y la noblesa y les ciutats ab les ciutats y noblesa d'altres reyalmes, alhora que favorejaven llur independencia y alimentaven l'esperit d'oposició, constituien un obstacle poch menys que insuperable a la concentració del Estat en sí-metéix, y per consegüent a la preponderancia del poder Reyal.»

Es a dir que l'obstacle insuperable provenía de les relacions dels tres estaments entre sí, la clerecía ab la córt pontificia, y la noblesa y les ciutats d'ací ab les ciutats y noblesa de fora, com si per una oposició que sols podía ésser política pogués influir més ni menys la dependencia geràrgica y disciplinaria de la clerecía respecte del Pontífech, o la correspondencia purament comercial entre les ciutats d'aquests reyalmes ab les ciutats forasteres. ¿No veu clarament lo Dr. Hefele que, de semblant asserció resultaría fer coparticipants al cap visible de la Esglesia del esperit d'oposició y de la independencia política que atribueix al estament eclesiàstich d'aquests reyalmes? ¿no sap que les nostres ciutats no éren ansiàtiques, ni Comuns independents, sinó vassalles d'un senyor qui ho éra sobirà de tot una terra de la qual élles formaven part, y eczistía per totes una legislació comuna, més o menys modificada per los privilegis dels metéixs reys? ¿no-s recorda la eczistencia de la lley feudal, en virtut de la qual los nobles depenjaven immediatament del monarca, rebent d'éll los feus y la jurisdicció que possehíen, y per la qual lley éren los primers qui havíen d'acórrer en servey del rey, sóts pena de perdre llurs béns y fins la vida, con lo rey, d'acort ab lo pahis, ab les córts, iniciava una empresa beneficiosa a la patria comuna?

Tercera novitat. «L'esperit d'oposició qui espatxava la concentració del estat en sí metéix y la preponderancia del podèr reyal, tenía una fórma més determinada en los reyalmes de Castélla y d'Aragó, y ab tót que en la lluyta per que preponderas lo podèr central Castélla prengué la davantera al seu germà lo d'Aragó, la Inquisició més

avant havía d'ésser lo mijà més poderós a subgectar a la Coròna los sotsmesos.»

Bé és de veure que lo Dr. Hefele no entén sinó una manéra sola y única de podèr Reyal, y per tant, no exercint-se lo podèr axícom éll lo concebeix, no veu los sotsmesos subgéctes a la Coróna. No-res hi hà a suplicar-li si axí és com ell ho entén; emperò, a parèr nostre, lo metéix éren sotsmesos de la Coróna los qui vivien en témps de Ferran y Elisabet y de sa filla dona Joana o del llur nét Carles, com los qui visquéren en témps d'Enrich IV de Castélla o de Joan II de Aragó y en lo de quiscun de llurs antecessors respectius. Ni fretura hi hà de refutar ací allò de la fòrma determinada de oposició que tenien en les dues nacionalitats los estaments o corporacions aludides, aprés d'havèr provat la gran diferencia que hi havía en la organització d'un y altre reyalme, y la eczistencia de les institucions de la Coróna d'Aragó: y en quant a la devantera presa per Castélla, havem de confessar francament que no comprenèm què té en cor de dir lo critich car la pensada de comentar la autoritat és d'atribuir en tal cas naturalment als reys, y referint-se a Castélla, hauríem de dir que abans y separadament la inicià Elisabet, que no En Ferran, divergencia que no fa a admetre; emperò, donat que es referesca a la subgeció voluntaria dels sotsmesos, devades havèm cercat un indici per lo qual puga acreditar-se que los súbdits, nobles, prelats o ciutadans, abdicassen d'anteriors preeminencies, regonexent com a única autoritat, lley y justicia la voluntat absoluta del sobirà imperant, la sola equivalencia que pot donar-se a axò que lo critich alemany ne diu concentració del estat en sí-metéix y preponderancia del podèr Reyal. Cert es que lo Dr. Hefele ha confós aquesta subgecció impossible ab la subgecció voluntaria e individual de antichs enemichs, a la qual cosa serví més que la Inquisició la empresa patriótica de la conquésta de Granada; car féta la pau ab lo portoguès, inhabilitada la filla d'Enrich IV per la successió al monestir de Coimbra, y convencent-se molts nobles de que la nova dinastía anava a arrelar-se més y més ab la gloria d'aquella empresa, ón no dexaríen de trobar

llur profit los qui hi contribuissen, anaren regonexent com a sobirans lledesmes Elisabet y lo seu marit Ferran y al llur servey s'aplicaren d'aquí-avant, defensant-los fins que a algun d'ells li plagué tornar a negar, en part, çò que a-les-hores havía regonegut y admés. Açò és quant significa, en suma, la subgecció de les corporacions privilegiades que lo Dr. Hefele véu, donant per açò la patent d,anticipació a Castélla en tan insigne honor.

Moltes altres novitats poden deduhir-se del sistéma del Dr. Hefele, emperó n'hi hà prou ab les tres consignades per que lo llegidor se convença de la pertorbació del crítich al contemplar una Espanya que no-n curà destriar les anterioritats, y qui no éra tampoch ni encare la de regnats posteriors. En aquesta pertorbació hi té son principal fonament la manéra resolta ab qué aferma l'establiment de la Inquisició política, com a refórma al passat, com a mijà de retornar sa preponderancia al podèr Reyal, en Espanya, error que anam a combatre ab incontestables arguments,

La Espanya del témps de Ferran y Elisabet no éra encare Espanya, ni menys la monarquía Espanyola representada per un sol suprèm sobirà, cosa que no podía ésser fins que un sol successor heretas en sa persona los drets de les dues linies Castellana y Aragonesa, fins a Joana, si-fà-no-fà, y més positivament fins a Carles I. La mort d'Elisabet podía desfer la unió purament porsonal: n'és bona prova que En Ferran hagué de contentar-se després ab lo títol de rey d'Aragó, y-s nomenà Gobernador de Castélla en compte de rey que-s digué abans, y contragué segones noces ab Na Germana de Fóix, de la qual unió, de viure-n lo successor, resultara séns dupte la nova separació d'Aragó y Castélla. Llà-donchs hi hagué bàndols y divergencia d'opinions entre aquelles corporacions o estaments que l'Hefele dóna per subgéctes al institutor de la Inquisició política, y á Castélla entretant s'intitulà rey l'arxiduch d'Austria Felip, qui no ho éra ni ho pogué ésser de ninguna altra nació d'Espanya. Y per fí, tants y tals cambis de situació experimentà lo pahis en general, que n'hi hà prou a convéncer qual-se-vol de que

lo mijà polítich inquisitorial no hagué de servir per lo que·s senyala com al seu inventor, des lo moment que fins se veya contrariat en sos designis en la metéxa córt y centre de son podèr.

En tal situació ¿podría dir-nos lo Dr. Hefele ón eczistía la concentració del Estat en sí-metéix? Emperó encare suposant per un moment que, en vida de Ferran y Elisabet, poguéssen ja considerar-se com a units los reyalmes, posat que axí esperassen los benahuirats que per sémpre ho havíen d'ésser, y que fós lo marit, lo Rey, lo qui atemptas lo mijà polítich de què tractam, natural apar que, per que lo pensament fós complert y los seus efectes, general, imaginas En Ferran un plan complert, y tantost que oferis veritable novitat sóts lo punt de vista polítich, y sa aplicació fós encontinent féta a tot Espanya. Lluny d'ésser axí, la segona Inquisició, que l'Hefele nomena política, la d'En Ferran, la de Torquemada, va prenent fórma en una tanda continuada d'èpoques, y en son naixement ni s'estableix per Éspanya, ni tan solament per lo régne de Castélla; car no portant altre obgécte sinó esmenar l'oblit que esperimentaven en aquest régne tocant a inquisicions, van crear la d'una ciutat, la de Sivilla, al qual acte seguí lo nomenament de jutge sobirà designat per lo Papa, la restitnció del jutge prelat substituint-lo per un Dominicà, lo títol per aquest d'Inquisidor general a Castélla, la creació d'altres inquisicións en aquests reyalmes, la ampliació, més tart, de les facultats donades al Inquisidor general, a Torquemada, y finalment la creació del concell sobirà Inquisitorial.

Lo llegidor bé sap en quant diverses dates anaren tenint lloch tots aquests actes, y ab tal recort, que és ací nostre gran document, preguntam al doctar Hefele ¿aqueix gran pensament d'En Ferran, aqueix gran mijà de la Inquisició política per subgectar les corporacions y estaments qui ab llur oposició e independencia éren insuperable obstacle per la concentració del Estat en sí-metéix, per crear un Estat nou y destruir l'antich, per donar preponderancia a la autoritat Reyal, en quína data fóu concebut, o dés de quína data

havèm de comptar l'establiment de la Inquisició política espanyola? Y encare resolent-nos a admetre lo pensament, no sabríem decididament senyalar-ne l'autor, car entre carregar-lo al pobre Ferran, com lo-y carrega lo doctor Hefele, o endossar-lo a Torquemada, o atribuir-lo a concellers y cortesans aficionats a fomentar l'esclusivisme d'aquella córt y a centralitzar lo podèr de tota la nació en ses mans, més nos estimam no donar-ne gloria a ningun, preferim, si, afermar quant dés del començament venim afermant, que no hi hagué tal pensament polítich; que la casualitat de crear inquisicions en la nació llavors predominant, suggerí la idea de subgectar totes les inquisicions a una sola autoritat; que revestint gradualment aquesta de major prestigi, vingué a transformar-se, també gradualment, lo tribunal de la Fé en una altra institució més estesa, emperò axò sol en quant a sa fórma o organització, sèns que pogués nomenar-se política per per més que en lo nomenament dels seus indivíduus haguéssen près per norma lo sistéma usat per la inquisició de Sivilla; y que si arribà a ésser la Inquisició política per los seus eféctes per ésser-se desviada del seu obgécte, que éra la persecució de la heretgía, fóu açò més tart, con, no tenint juheus ni morischs que perseguir, se-n valguéren los tirans per desfer-se, ab pretést d'heretgía o séns éll, d'aquells qui contrariaven llurs propòsits o consideraven com a enemichs poderosos. En tal estat, qui no correspon a la època dels Reys Católichs, la Inquisició éra segóns éra lo rey: con lo rey éra tirà, la Inquisició éra son butxí, con lo monarca éra feble de sobres, la Inquisició pogué ésser lo rey, y lo nom del rey de pantalla per cobrir totes les venjances, totes les injusticies. La Inquisició del témps dels Reys Catòlichs no és la de Felip II, ni la de Felip II és la del imbècil Carles II.

Manca-ns justificar aquesta darrera asserció. y per tal apelam a les noves que-ns facilita lo metéix Hefele en lo tést de sa obra o en les notes qui l'acompanyen. No cal citar les causes formades a algun bisbe sospitós de judaisme, per regonèxer l'autor que éra questió d'heretgía, donant com a

prova que los juheus havíen-ho tót esvahit fins les dignitats eclesiàstiques, esvahiment que en témps de Benet XIII se mirà com un gran benifét per lo Catolicisme, puix no fóu invasió sinó veritable conversió, essent los grans rabins conversos los qui major fruyt traguéren per la Fè en les conferencies de Tortosa: citèm no-més que les persecucions polítiques. L'autor nos descóbre la mort horrible que donaren al jesuita Malagrida a Portogal: lo consell que donava un ministre d'aquesta nació al d'una altra, a un encarregat de negocis de la nació francesa, per reconciliar-lo ab la Inquisició, provant-li que éra lo gran camí per que los reys poguéssen fer més fort lo llur podèr, llur voluntat: y al metéix autor devém lo paragraf d'un bréu de Climent XIV, per lo qual aquest acredita que Felip II d'Espanya va valdre-s de la Inquisició per perseguir los jesuites *adversus immoderata Societatis privilegia ac regiminis formam acceperat clamores*, etcétera. Y aquests cassos. als quals nos cenyim perçó com abasten, y molts altres que-n podriem citar, ¿a quina època pertanyen sinó a aquella que nosaltres senyalam com de veritable desviació del obgécte principal que tenía lo tribunal de la Fè, a épogues en què ja no hi hà juheus ni morischs a perseguir, en què la unitat catòlica és positiva en aquestes terres, malgrat lo triumfe del Luteranisme en altres nacions, en la patria general del autor al qual nos dirigim, a Alemanya? ¿Què més vol, donques, lo doctor Hefele, per restar convençut de còm y en quin témps pogué nomenar-se la Inquisicio política, y encare axò per los seus eféctes, no per sa institució, fórma y obgécte esencial?

Emperò aquesta metéxa avinentesa de noves nos ha suggerit la oportunitat d'una pregunta, franca, per arrodonir de una vegada en la part general, ló treball que havèm emprés. ¿Lo doctor Hefele combat o defensa la Inquisició, y quína Inquisició és la que combat o defensa? Recomanam a tot llegidor imparcial l'estudi minuciós de la obra del crítich alemany, y en acabat esperam que sentirà lo metéix dupte que nosaltres; car no tractant-se de la Inquisició anterior als Reys Catòlichs, de la qual tan poch se-n ocupa, çò

és, de la Inquisició dels Comissaris Apostòlichs, de la que ell ne diu Eclesiàstica, sinó de la segóna, de la que ell califica de *política*, en ninguna obra de segur no s'hi trobaran ordenats y amontegats tants d'exemples com en la séua per provar quant odiosa y perjudicial fóu aquella institució, tant que ès lo qui més aferma la reprobació contínua que dels Papes merexía la usurpació de la potestat eclesiàstica que ab élla verificaven los reys, y les persecucions que per élla comportaren adhuc les metèxes corporacions eclesiàstiques; y en cambi s'hi assénta com una gran veritat que s'arrelà la Inquisició de bell camençament perçò que éra mirada per lo poble espanyol com a una institució nacional, s'hi enlluherna lo llegidor esplicant-li la coincidencia del espandiment de les arts y les sciencies al establir-se la Inquisició, séns veure qu eaxí metéix se desenrotllaren aquestes ¡pura casualitat! a Alemanya, en la patria d'Hefele, alhora que hi alça lo cap triumfant l'Husisme, lo Luteranisme, l'heretgía, y finalment s'hi declara guerra a mort al historiador de la Inquisició, a Llorente, enemich declarat d'aquesta.

La única mira, donchs, que sabèm deduhir, en esguart de tan gran contradicció, vacilació o palanquejament, que no sabèm còm nomenar-lo, és que Hefele tenía necessitat de defensar la Inquisició, o de defensar la d'aquells qui ab rahó o séns élla la combatien en aquests témps, y volent-ne fer son treball crítich, lo seu metéix afany lo portà inadvertidoment a tal estrém, que vingué a proporcionar lo major recull de noves que pogués un escollir per provar que la Inquisició no tenía defensa, No conexèm nosaltres la obra del Llorente, ni tenim necessitat de conèxer-la, ni sabèm si l'ex-secretari del Sant-Ofici fóu traydor—que fóra açò en tal cas un argument per acreditar què n'éra d'una institució qui depositá sa confiança en semblants servidors,—emperò en corroboració de quant havèm sus-are assentat respécte al dupte que-ns suggereix lo treball de qui-l contraría, dirém, si, que esglaya lo veure que la obra del Hefele, a part de les refutacions y correccions, devegades justes, que fa al Llorente, se val molt sovint del tést d'aquest per sostenir lo metéix

que ell defensa o esplica, no essent axò batallar ab armes preses al enemich, sinó donar a enténdre que la causa de aquest no està generalment tan mal tractada com sería de témer, entant que alguna lluhor y tremp se concedexen a les seues armes. Sería atrevir-nos molt si creguéssem que la mira del Hefele éra politica (com per ventura ho pogué ésser la del Llorente), vehent de la manéra com entén ésser lo podèr Reyal, lo renom d'ultra-liberals que dóna a les córts del any 1812, de la qual formaven part los nomenats Perses, y sóbre-tót com tracta de *liberal* lo Zurita, precisament l'Annalista d'Aragó lo qual éra de parer que la Inquisició (és una cita del metéix Hefele) «fóu concedida a Espanya per inspiració divina,» cosa que no podèm compendre sinó crehent que l'autor alemany ha confós la amor a les antigues llibertats ab la libertat sóts la accepció moderna més o menys variada, y de fét, no solament fóra atrevir-nos, sinó entrar a un terreny en lo qual jamés no entrarem ni entrarèm, recordant-nos sémpre que escrivím Historia, que servir la veritat, no les passions ni los partits.

Finirèm, donchs, lo nostre treball esponent tan solament algunes noves que manquen, no tocants a la questió en general, mas a alguns féts qui poden interessar al nostre pahis per afermar en conclusió la tesi ón se resum la idea d'aquest estudi. Hefele pretén aclarir la major o menor crueltat que-s sía atribuida a la Inquisició, acomparant lo nómbre de cremats que cita lo Llorente ab lo que consigna lo Mariana, y cercant, per resoldre, la opinió d' una tercera autoritat, del Ferreras, qui és de tan poch relleu en lo camp scientífich-históricb espanyol, méntre que podía alegar la de molts altres més autoritzats que lo Ferreras, la del metéix Zurita, per exemple; de ón no se-n trau certesa ni resolució alguna, puix al cap-devall ni s'aferma la totalitat esbrinada, ni resta vençut lo dupte de si, a part de la generalitat questionable, hi hà punts determinats o districtes particulars, ón les crémes o los castichs en llur diversitat éren més numerosos, que en altres: consigna la generositat d'En Ferran en facilitar lo passatge als juheus, essent axí que a Barcelona lo primer

acte del inquisidor Espina és prohibir que fugen, com axí ho feyen los conversos, de ón se veuen tantost tants de fugitius cremats en estàtua: y finalment defensa, fins a cert punt, les observacions nimies que feya la Inquisició, contra les ponderacions d'altres escriptors, venint a suposar que fóren aquelles regulars, çò és, que no serien tant grosses com les havíen representades, defensa de què ben segur se retractaría si haguéssen tingut lléure d'esbrinar detengudament les memories que dels primers témps d'En Torquemada, a Barcelona, se conserven en los nostres Arxíus.

Estotjats hi hà al Reyal de la Coróna d'Aragó los Memorials del arxiver Carbonell (ja publicats al present en los volums XXVII y XXVIII de la *Col. de docum. inèd.)*, en los quals aquest funcionari públich, per manament del metéix inquisidor Espina, continuà en un registre tot quant podia convenír a la Inquisició, axí de privilegis, pragmàtiques, estatuts y drets, com de processos, reconciliacions, gracies, absolucions y condemnacions, tot lo qual, declara lo referit arxiver, està près dels originals processos manats instruir per los inquisidors a Barcelona, Tarragona, Vích. Gíróna, Elna y a llurs respectives diócesis. En élls trobarà lo curial, y més lo crítich, noves estadistiques molt interessants sobre quant pretenem aclarir, çò és, tocant al nombre de condemnats en determinat nómbre d'anys, prova de la gran fuyta de conversos, que ocasionà la vinguda del substitut de Torquemada (qui fins s'arrogà tantost lo càrrech de Vicari general de la diòcesi), y sóbre-tót noves numeroses e inesperades sóbre les nimietats qui éren obgecte d'observació inquisitorial, tals per exemple, com rasurar-se en divendres, usar al menjar una salsa en lloch d'una altra, rostir sardines sols per que la atmòsfera s'impregne de la olor, portar tortades de pà alis entre los vestits, fer degollar aus per los juheus, socarrimarles per coureles ab oli y no ab llart, estudiar les planetes con havía de nàxer un fill, menjar carn salada de bóch, llevar lo gréix de la carn, no menjar ocells afogats, conills y llébres, péixs sens escata, ni menjar formatge darrere la carn, encendre gresols ab metxes noves, dexant que per sí-

metéixs s'apagassen, fer almoyna a estudiants o pobres juheus, rentar la carn ab sal, etc., etc.

Fem aquestes llèus observacions, com a comiat, per retraure una nova atanyent a la Historia de la Inquisició a Catalunya, o sía al ún dels principals teritoris que-n tingué lo domini En Ferran *lo Catòlich*, y per afermar, per eféete de propria esperiencia, que tant per escriure la historia de la Inquisició espanyola, en general, o en particular la d'algun dels antichs reyalmes constitutius després d'una sola monarquía, no n'hi hà prou dels tésts de numerosos savis estrangers, ni de les opinions d'homens qui en la antigor no poguéren espressar-se lliurement, ni de les d'aquells qui en témps moderns síen estat esclaus de mires y compromisos polítichs, ans convé esbrinar de prop les runes històriques qui espargides se troben entre los diferents depòsits diplomàtichs de la nació, y en esguart d'élls consignar la veritat històrica, veritar a la qual no crehèm que haja fallit jamés aposta lo panegirista de Cisneros, que per altra part; som los primers en regonèxer-ne la sabiduría.

Donam, donchs per acabat lo nostre treball, assentant com a resultat del metéix les següents conclusions:

La Inquisició, com a Tribunal de la Fĕ, és igual en tots témps, tant si son los seus jutges Comissaris apostòlichs, com delegats d'un Inquisidor general.

La Inquisició del témps dels Reys catòlichs no fóu política, malgrat la seua fórma que anà prenent gradualment, aprés de creada la particular de Sivilla, y sols fou política en los seus eféctes en determinats períodes, per desviar-se los seus representants del obgécte primordial de la institució.

La Inquisició com a tribunal de la Fè produhí lo benifét de la Unitat Católica a Espanya, y si élla no faltà en la persecució especial de juheus y morischs al comptar-los entre lo nómbre dels heretges, faltaren los reys y los governs, rompent los privilegis, salvedats y pactes que de témps antich havíen-los concedits, y més per no saber trobar un camí ab lo qual se deturas los qui pertorbassen, refrenant-los dins

llur metéix costum, esquivant la gran emigració, y sóbre-tót al poble espanyol, lo tríst y continuat espectacle de tants y tants càstichs afrontosos com fóu obs de fer.

La Inquisició y los reys, si com a representants de la justicia compliren un dever perseguint los qui pertorbaven la societat, com a cristians mancaren a la humanitat, a la caritat, y adhuc al sentit moral, oblidant-se primer dels consells y amonestaments de pau y caritat donats per los pontífechs y altres pares de la Esglesia, y després imaginant una mena de càstich aparatós y terrible que no aplicava, en la darrera pena, ningun tribunal, y que havía de repugnar més a un cristià per quant éra estrafét de les fogueres paganes dés de ón volaren al cel tants de màrtirs.

Aquesta és la nostra convicció, que consignam, com a historiadors imparcials, oblidats, per aquest treball, del segle ón vivim, y transportant-nos a la època que jutjam, esclarits per la llum dels documents históric hs, únich faró qui guía la nostra rahó y la nostra consciencia.

TAULA

Taula

COMTES-REYS D'ARAGÓ

(Linia femenina castellana)

—

CAPITOL LV

DÉS DEL ANY 1466 AL 1472

CAPITOL LVI

DÉS DEL ANY 1472 AL 1479

Fo